
3 1761 07288301 0

bezorgen.

erugbe ... n voor ... rugbezorgen

24-

Het herstel van het Nederlandsch gezag in de Molukken in 1817

NAAR OORSPRONKELIJKE STUKKEN

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

IN DRIE GEDEELTEN MET EEN KAART.

I. De overneming van de Molukken uit handen der Engelschen in 1817.

II. De opstand in de Molukken onder het bestuur der commissie Engelhard-Van Middelkoop.

III. De bedwinging van den opstand in de Molukken door schout-bij-nacht Buijskes.

LIBRA
JUN 25 1979
UNIVERSITY OF TOR

INLEIDING

met opgave van bronnen en van de verkortingen, die tot verwijzing dienen.

De overneming van de Molukken uit handen der Engelschen, ten gevolge van het Londensch koloniaal tractaat van 1814, en de opstand van Matulesie staan in zulk een dadelijk verband tot elkander, dat de geschiedschrijver ertoe komt ze als een geheel te behandelen. Het karakter van den gang der zaken verandert nochtans met dien opstand, waardoor in de uitgebreide stof natuurlijke scheidslijnen worden getrokken; vandaar de door het titelblad aangegeven splitsing.

Twee redenen zijn er geweest, die mij tot dit moeitevol geschiedverhaal hebben gebracht.

Wanneer men niet volstrekt een vreemdeling in de Indische historie van het tijdvak is, weten wij, dat de heeren Engelhard en Van Middelkoop, belast met de overneming der Molukken, als doodvijanden zijn gescheiden, doordien gedurende hun commissie de grootste onaangenaamheden onder elkander ontstonden. Vermoedelijk had dit niet zulk een algemeene bekendheid erlangd, zou het in ieder geval historisch van geen of weinig belang zijn geweest, wanneer de eilanden in vrede waren achtergelaten; maar de opstand heeft aan die persoonlijke oneenigheid relief gegeven. Het valt niet te bewijzen, dat de loop der zaken een andere zou geweest zijn, indien Commissarissen vriendschappelijk hadden samengewerkt; in zoover echter staat de uitgebroken wanverhouding wel degelijk met den opstand in verband, dat de bijzonderheden ervan aan den dag doen treden, hoezeer deze commissarissen prullen van menschen zijn geweest en alzoo daar niet op hun plaats. Die bijzonderheden nu, bij mijn weten volstrekt onbekend, verdienen zeer zeker medegedeeld te worden. Alzoo de eene aanleiding tot deze studie; de andere is gelegen in het wenschelijke van een geregeld verhaal over de onlusten.

De wijze, waarop de rebellen zijn bestreden en ten onder gebracht, is namelijk wel het onderwerp van publicatiën geweest; maar een

geordend geschiedverhaal treft men nergens aan. Fragmenten, episodes, dikwerf met onjuistheden, zonder behoorlijke dagteekeningen, en slechts enkele officieele rapporten bestaan, dat is alles. Hier valt op historisch gebied nog iets goed te maken, ook ter waardeering van de mannen, die er hun leven en hun gezondheid aan ten offer brachten. Men zal dan ook beter kunnen zien, wat aan de juistheid der uiteenzetting door gebrek aan de bronnen ontbreekt en alzoo daarin aanleiding kunnen vinden door nasporing in de archieven te Buitenzorg en te Batavia helderder voorstellingen te geven.

Wil de lezing van die gebeurtenissen een blijvenden indruk maken, wil men met genoegen er kennis van nemen, dan is het een onmisbaar vereischte, dat wij de op te noemen plaatsen met de kaart vóór ons kunnen volgen; anders worden ons de namen slechts klanken, zonder beteekenis, waarvan alleen in herinnering blijft het harde van de uitspraak, wèl onderscheiden van de zoetvloeiender en gemakkelijker te onthouden benamingen van Javasche streken.

Meer dan een schetskaart was overigens voor het beoogde doel niet noodig. Mijn vriend, de heer J. Habbema, had de welwillendheid die voor mij samen te stellen.

De opstand bepaalde zich tot Ambon, de Oeliasers en Ceram; van dit laatste eiland vooral, nochtans geenszins uitsluitend, het westelijk gedeelte; wat Ambon betreft, werd alleen Hitoe door de onlusten bezocht. Bij het nagaan der terreinen waren mij van dienst:

1°. Een zeer geschikt schetskaartje in het nader aan te wijzen Gids-artikel *Boelen;*

2°. Wat Ceram betreft, de overzichtskaart in het op te geven werk *Martin (1894);*

3°. Wat de Oeliasers aangaat, een uitstekende kaart in het nog te vermelden werk *Van Hoëvell;*

4°. Wat Ambon aangaat, de kaart van dat eiland in het te vermelden werk *Martin (1903);* en

5°. Een goede overzichtskaart van *Siahaija*, gevoegd bij „Eenige aanteekeningen over de Ambonsche eilanden" door F. S. A. de Clercq in het Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap van 1876.

Onze kaart vindt de lezer reeds gevoegd bij dit eerste gedeelte. Wel zou er daar geen behoefte aan bestaan hebben, indien slechts de overneming der eilanden uit handen der Engelschen behandeld werd, maar met het oog op het vervolg is reeds het eerste deel getreden in tal van bijzonderheden over de eilanden en de ingezetenen, waardoor de dadelijke bijvoeging van nut voorkwam.

Mijn gebruik van niet gepubliceerde stukken vordert de volgende toelichtingen:

1°. Tot de oorlogsschepen, die aan de gebeurtenissen van dit tijdvak deelnamen, behooren o. a. de *Prins Frederik*, de *Maria Reygersbergen* en de *Wilhelmina*. Hiervan bevinden zich de journalen in het archief van het departement van Marine. Zij zijn als regel geschreven in erbarmelijk Hollandsch en vol van geradbraakte namen, alsof de stellers het erop toelegden La Brosse's oordeel te bevestigen — n'en déplaise Loti! — "les Marins écrivent mal, mais avec assez de candeur" [1]. Dit vermindert nochtans niet het belangrijke van de korte, droge, van dag tot dag gehouden aanteekeningen, vooral ook ten aanzien dezer geschiedenis, waarvoor de opgaven van dagteekening in hooge mate te wenschen overlaten; de scheepsjournalen kunnen tot verificatie dienen; menigmaal ligt ook in hun wijze van zeggen iets aantrekkelijks. Tevens maakte ik gebruik van het in vermeld archief mede aanwezig zijnde belangrijk "Verbaal gehouden door den Schout bij Nacht Wolterbeek als kommandant van Z^r^ M^s^ Eskader in de Oost-Indiën 1817-1821". Voor de welwillendheid, waarmede deze gewichtige bijdragen ter beschikking werden gesteld, mijn besten dank. Van de *Iris*, mede dikwerf in deze studie te noemen, is ook een scheepsjournaal bij het departement voorhanden, maar het loopt slechts tot de komst uit Nederland te Batavia, daar het schip toen bij de Koloniale Marine geplaatst werd. De journalen blijken echter niet altijd met den dag te zijn ingeschreven; ook vermoed ik, dat ondergeschikten òf zelfstandig met de bijschrijving werden belast, òf onder dictaat de aanteekeningen stelden. Men zie overigens betrekkelijk deze journalen het alphabetisch register in het nog te noemen werk *Teruggave*. — In verband met dit onderwerp moet ik bovendien de aandacht vestigen op hetgeen vermeldt bl. 10 van het verslag over 1887 van het Rijksarchief: daar leest men, dat er verkregen werden eenige door den vice-admiraal Boelen gehouden scheepsjournalen w.o. die "van het fregat *Maria Reijgersbergen* naar Oost-Indië, 1815-1819 tijdens den opstand in de Molukken" en "van het schip *Delphina* naar Oost-Indië, 1820-1824". Het laatste — een koopvaardijschip — teeken ik slechts aan voor memorie, het valt buiten het hier te behandelen tijdvak, maar het eerste — door mij te vermelden als *journaal-B* — is uit den aard der zaak een

[1] In het hierna te noemen werk *Ver Huell*, bl. XVI van het Voorbericht aangehaald.

goede aanvulling en controle op het officieele scheepsjournaal van de *Maria Reygersbergen*; het werd overigens niet beter of breeder gesteld dan de officieele stukken van dien aard. Boelen was tijdens de Moluksche gebeurtenissen luitenant t/z. 2e klasse. — Van niet gering belang is bovendien voor mij geweest een stuk, dat in het journaal-B gebonden ligt, nl. een „Extract uit het journaal van den Luitenant t/z. H. P. N. 't Hooft aan boord van den Admiraal Evertsen", loopende van 16 Mei tot 24 Juni 1817.

2°. Op bl. 29 van den „Staat der aanwinsten van het Rijksarchief te 's-Gravenhage in 1900" — een ander Rijksarchief heb ik bij verwijzingen niet op het oog — vindt men onder N° XXII: Stukken uit den boedel van Jhr. F. E. M. van Alphen, waaronder van Nicolaus Engelhard, door dezen nagelaten aan Jhr. D. F. van Alphen. Ik zal de hieruit door mij gebruikte papieren, zij het ook dat ik ze niet alle nader aanhaal, opgeven, eensdeels omdat ik ze soms met een korte aanwijzing een en andermaal vermeld, anderdeels omdat ze hier en daar eenige ophelderingen vorderen. Mijn ongunstig oordeel over deze „verwarde rommelzoo", gelijk een schrijver ze qualificeerde in een werk, dat te Batavia verscheen, toen mijn hieronder te noemen *Engelhard*-artikel in Holland werd gepubliceerd [1], sprak ik reeds uit in die verhandeling. Dat stuk ontleende aan het archief de Nos. 266 en 277, zijnde een brief van Engelhard d.d. 20 Mei 1811 aan Janssens en een brief van hem aan C.C. G.G. bij hun aankomst in 1816 [2].

De bijgevoegde nommers zijn die van het vermelde Archiefverslag:

N°. 311. Minuut-„Punten van Elucidatie omtrent de Nederlandsche bezittingen in de Groote Oost", ongeteekend en ongedagteekend. Het is een advies voor C. C. G.G. over de organisatie der Molukken.

N°. 312. Onder dit nommer komt hetzelfde stuk N°. 311 voor, dat echter wordt gevolgd door tal van andere papieren, als:

een naamlijst van de Moluksche ambtenaren, die er zich in 1810 bevonden en tijdens de samenstelling der lijst nog in leven waren;

een nota over de samenstelling der garnizoenen in de Molukken volgens de memorie van menage van 1753;

een nota, houdende de organisatie aldaar, door Daendels bepaald;

[1] Zie het te noemen werk *Priangan*, dl. I, bl. 83.

[2] Overbodig te herinneren, dat met de letters C. C. G. G. bedoeld worden Commissarissen-Generaal.

tal van stukken over de personeele en materieele organisatie, gelijk Engelhard die voorstelde;

een brief aan Engelhard, gedagteekend Japara, 29 November 1816, van resident J. A. Doornik;

„Pointen van regulatie ter retablisseering van de Groote Oost".

Op het einde een stuk zonder hoofd, dat handelt over Daendels' voornemen om het etablissement Ternate op te breken. De bundel besluit met een handschrift, waarvan het slot ontbreekt.

N°. 314. „Copie-instructiën van Commissarissen-Generaal tot overname en regeling van het bestuur der Molukken, 31 Januari 1817—3 Februari 1817". In dezen bundel treft men echter niet aan de instructie, die C. C. G. G. vaststelden voor de Moluksche commissie. Zij ligt in

N°. 315. „Ingekomen en minuut-uitgaande stukken van den eersten commissaris ter overname der Molukken, Nicolaus Engelhard, 31 Januari 1817—15 October 1818, 139 stukken" [1].

De volgende brieven van Engelhard vindt men er onder:

gedagteekend Amboina, 12 Juni 1817, aan C. C. G. G.; deze missive is eigenhandig geschreven en geteekend door Engelhard;

van denzelfden datum door Engelhard gericht aan zijn „broeder", vermoedelijk zwager Senn van Basel, te Batavia; van dit stuk twee exemplaren, beiden geteekend door Engelhard, waarvan een geschreven, meen ik, eigenhandig, de andere stellig door een ander; aan eerstbedoelde ontbreekt vel 7; met karakteristieke slordigheid luiden beide stukken niet volkomen gelijkluidend;

gedateerd Amboina 9 Juni 1817, gericht aan H. Tilenius Kruijthoff, gouverneur van Makasser: een copie met buitengewone slordigheid overgeschreven en zonder paraaf of onderteekening;

gedagteekend Amboina 3 Juni 1817, aan J. Siberg te Batavia, oud-G. G. van Indië; ik meen eigenhandig geschreven, maar het stuk is niet onderteekend;

gedagteekend Amboina 4 Juni 1817, aan G. G. Van der Capellen: zonder eenig onderschrift;

gedagteekend Amboina 29 Mei 1817 aan Com. Gen. Buijskes te Batavia; niet eigenhandig, doch met de hand van E. aangevuld; ongewaarmerkt;

gedagteekend Amboina 28 Mei 1817, aan W. J. Cranssen, lid van het afgetreden Britsch Gouvernement; niet eigenhandig en ongewaarmerkt;

aan zijn „broeder", Amboina Mei 1815, dus zonder verdere dagteekening, maar uit de laatste bladzijde blijkt, dat de dagteekening 20 Mei zal geweest zijn; het slordig geschreven en min of meer verbeterde stuk heeft overigens geen onderschrift;

aan G. G. Van der Capellen, Amboina Mei 1817, dus ook zonder verdere

[1] Men kan de instructie voor de Commissie, maar niet voor den Gouverneur, ook vinden in de bundels brieven van C. C. G. G. aan Koloniën in „Koloniën na 1813", bundel Januari—ultimo 1817: brief d.d. 8 Februari 1817, N°. 50.

dagteekening, doch uit den inhoud is op te maken, dat dit geschreven is vóór dat de opstand te Amboina bekend werd, dus vóór 16 Mei; ongewaarmerkt, maar hier en daar met Engelhard's hand aangevuld;

aan Com. Gen. Elout, gedagteekend 28 Mei 1817; overigens als voren;

aan Mr. Bousquet, secretaris van den Raad van Finantiën te Batavia, wiens zoon als adelborst diende op de ter reede van Amboina zijnde *Nassau*; de brief is gedagteekend Amboina 26 Mei 1817, zonder waarmerking, hier en daar verbeterd door Engelhard;

aan Siberg, d.d. 2 Mei 1817, gedeeltelijk eigenhandig, maar ongewaarmerkt;

aan prof. Ross te Batavia, 2 Mei 1817;

aan Elout, d.d. 2 Mei 1817;

aan 'n „Zeer G'achte Vriend" d.d. 2 Mei 1817: Heukevlugt, denk ik.

aan Elout, gedagteekend 16 Juni 1817;

„ „ „ 23 „ „ ;

aan den heer Wedding, „pastoor en secretaris van het Bijbelgenootschap te Batavia" (een Protestantsche vereeniging immers!), gedagteekend 5 Juli 1817: er is slechts één vel van, het vervolg ontbreekt.

Verder de volgende brieven aan Engelhard:

van Veeckens, gedagteekend Batavia 17 Maart 1817, tevens gericht aan Van Middelkoop;

van Buijskes, gedagteekend Soerabaja 14 Febr. 1817;

van Van Lawick van Pabst, resident te Soerabaja, d.d. 14 Febr. 1817;

van J. A. Neijs (hij teekent zich aldus), gedagteekend Ternate 15 Juni 1817;

van Parvé, resident van Semarang, gedagteekend 22 Juli 1817; dan nog:

van resident C. A. Uijtenbroek (hij teekent zich aldus) aan gouverneur Van Middelkoop te Amboina, gedagteekend Amboina 26 Augustus 1817;

van den heer E. S. A. Martheze (hij teekent zich aldus), gedagteekend Menado 13 September 1817, aan Engelhard te Ternate;

van Ver Huell, gedagteekend aan boord van de *Evertsen* 10 April 1818 aan Engelhard te Pondok Gedeh.

Eindelijk liggen in den bundel o. a. de volgende stukken:

De beide conventiën, gesloten tusschen den Britschen resident Martin en de Moluksche commissie voor de overgave der Molukken; deze twee stukken, ofschoon reeds gedrukt, zijn van eenige waarde, met het oog op hetgeen ik aanteeken onder *Hock*;

het extract van een besluit d.d. 15 Augustus 1817 N°. 6 van den gouverneur der Molukken, over een daarbij zijnde opgave van zijn mede-commissaris, ten aanzien van hetgeen blijft te verrichten, krachtens de instructie, door de Moluksche commissie vastgesteld, en een andere mede daarbij gevoegde opgave van stukken, die nog aan C. C. G. G. moeten ingediend worden;

verbaal van het verhandelde door den eersten commissaris gedurende zijn verblijf te Ternate;

rapport, gedagteekend Amboina 20 October 1817, van de Moluksche commissie aan schout-bij-nacht Buijskes; het is een afschrift, waarvan voorhanden 6 vellen: het vervolg ontbreekt;

rapport, gedagteekend Amboina October 1817, van Engelhard aan Buijskes over het door hem verrichte te Ternate; dit stuk heeft alzoo geen nadere dagteekening en met de 5 aanwezige vellen blijkt het evenmin ten einde; hieronder sub N°. 321 komt echter het rapport in zijn geheel voor;

vertaling in het Hollandsch van de missive, gedagteekend Fort William 14 November 1817, van het Bengaalsch Bestuur aan C. C. G. G. over de verdragen, ter zake van de overneming der Molukken gesloten;

advies daarop aan C. C. G. G. van Engelhard, Batavia, Maart 1818; vermoedelijk 31 Maart, op grond van een daarbij zijnd schrijven, dat 31 Maart is gedagteekend en door Engelhard gericht werd aan Zijn Exc. Elout, President der Commissie-Generaal, waarbij de aanbieding plaats vond.

Ten slotte worde de aandacht gevestigd op:

een Hollandsche vertaling van den brief d.d. 14 April 1817, door resident Martin aan de Moluksche commissie geschreven, ter inlichting van staatkundige en economische toestanden in de Molukken. Een dergelijke vertaling is afgedrukt in het hieronder te noemen werk *Van Doren-M.*, bl. 175—188; de overzettingen stemmen echter niet met elkander overeen, hetgeen bleek, toen al. 33 op bl. 185 *Van Doren-M.* mijn aandacht trok, wegens de geheel onvoldoende redactie en ik uit dien hoofde zocht naar het Engelsche stuk, dat daarentegen niet voorhanden is.

Wanneer wij aldus dit pakket N°. 315 hebben doorgeworsteld — zoowaar ongenietbaar — moeten wij nog de volgende bundels raadplegen:

N°. 319 en N°. 320. De tractaten tusschen het Nederlandsche Gouvernement (Engelhard) en de sultans van Ternate en Tidore, d.d. 16 en 17 September 1817 gesloten.

N°. 321. Minuut-rapport van Engelhard aan Buijskes, betreffende zijn verrichtingen te Ternate, zonder anderen datum, dan October 1817.

N°. 322. „Copie-rapport van den eersten commissaris tot overname der Molukken aan Commissarissen-Generaal, 15 Juni 1818." Zoo staat het stuk vermeld in de Aanwinsten; het opschrift van den tot het rapport behoorenden omslag zegt echter „overgegeven den 15n Juni 1818". Het is het laatste handschrift der Engelhard-stukken en sluit waardiglijk deze slordige verzameling. Het rapport zelf is gedagteekend: Batavia, 31 Mei 1818. Over dit stuk het volgende.

Toen schout-bij-nacht Buijskes te Ambon was aangekomen en bij besluit d.d. 2 October 1817 de Commissie ontbond, terwijl hijzelf het bestuur der Molukken op zich nam, gelastte hij haar ten spoedigste in te dienen een verslag en verantwoording aan C. C. G. G., zoomede hem daarvan een afschrift te geven. De ontbonden Commissie voldeed hieraan bij het hiervoren op bl. 344 vermelde stuk, gedagteekend Amboina 20 October 1817. Hoeveel vellen er aan ontbreken, weet ik niet, ook niet of en zoo ja, wat de beide vijandig tegenover elkander staande heeren over hun geschillen

gezegd hebben. Engelhard, te Batavia teruggekeerd zijnde, heeft echter onder dagteekening van 31 Mei 1818 nogmaals een verslag ingediend: het onder N°. 322 vermelde. Het zeer lijvige rapport is op z'n Engelhards buitengewoon vervelend gesteld en daardoor vermoeiend te lezen. Hij had toen niet meer ter beschikking de officieele gegevens, zoodat hij uit zijn herinneringen de mededeelingen moest putten, hetgeen den lezer verplicht van het verslag eenigszins critisch, speciaal wat de data betreft, kennis te nemen. Dit stuk van 31 Mei 1818 haal ik meermalen aan als *Bataviaasch verslag*.

3°. Behalve de hier genoemde schrifturen, leverde mij het Rijksarchief nog bronnen in de officieele bundels der C. C. G. G. Daaronder breng ik hier alleen in herinnering een rapport, waarnaar ik herhaaldelijk verwijs als Buijskes' *Buitenzorgsch verslag*. Ik neem het ook, wegens de betrekkelijk groote waarde, in zijn geheel op in het laatste hoofdstuk van mijn werk, niettegenstaande ik er veelvuldig gedeelten in den loop van het verhaal aan ontleende. In dit verslag geeft de Schout-bij-Nacht, na van zijn commissie teruggekomen te zijn, een overzicht van hetgeen hij in de Molukken verrichtte. Het is goed geschreven.

Wat betreft de door mij geraadpleegde reeds gepubliceerde werken, ze worden vermeld onder de volgende verkortingen:

1e. *Ver Huell:* «Herinneringen van eene reis naar de Oost Indiën" door Q. M. R. Ver Huell, in twee deelen (1835 en 1836). Dit in vele opzichten aantrekkelijke werk mist soms te zeer eenheid van voorstelling; bovendien ontbreekt menigmaal, speciaal bij het onderwerp, waarvoor wij het zullen raadplegen, nauwgezette vermelding van data. Gelijk uit het boek blijkt, repatrieerde de Schrijver met de *Evertsen*, die echter schipbreuk leed, waardoor hij nagenoeg al zijn aanteekeningen verloor; daaraan moeten, althans gedeeltelijk, leemten in zijn arbeid worden geweten. «Tot mijn groot verdriet", schrijft hij (dl. II, bl. 170), ging het dagboek den afgrond in. «Het Schetsboek werd tot mijne groote vreugde gevonden, doch de andere papieren bleven verloren. Dit smartte mij zeer; ik verloor daardoor alle mijne aanteekeningen, met een groot aantal schetsen naar voorwerpen van allerlei aard": dl. II, bl. 175. Ver Huell ontving intusschen mededeelingen over de onlusten van andere daarbij tegenwoordig geweest zijnde personen, «daar mijne aanteekeningen daaromtrent almede bij mijne noodlottige schipbreuk verloren gingen": dl. I, bl. 207. Men zie er ook het Voor-

bericht, hoe alles «als in een droom" zonk «in den peilloozen oceaan". Een zijner voorname inlichters is geweest zeeofficier Boelen, maar nu, nadat 'n driekwart eeuw later, Boelen's eigen Memoriaal werd gepubliceerd, is het ten deze in de «Herinneringen" voorkomende beter in dat Memoriaal te lezen, om niet te gewagen van het op bl. 341 vermelde, door Boelen gehouden scheepsjournaal. Een andere gewichtige bron van informatie is voor hem geweest de luitenant t/z. H. P. N. 't Hooft: zie *Ver Huell*, Voorbericht, bl. XIV. Hij is de officier, van wiens journaal ik op bl. 342 gewaagde en dat Ver Huell «afschreef".

2^e^. *Van Doren-M.:* «Thomas Matulesia, het hoofd der opstandelingen op het eiland Honimoa, na de overname van het bestuur der Molukken door den landvoogd Jacobus Albertus van Middelkoop in 1817" door J. B. J. van Doren (1857). Dit boekje treft men o. a. aan in de bibliotheken van het ministerie van Koloniën en van het Indisch Genootschap. De werken van denzelfden Schrijver hier onder vermeld, maar vooral de titels in den catalogus van de laatst bedoelde bibliotheek doen zien, dat zijn pennevruchten zeer velen zijn. Voor het gewone publiek waren ze ongetwijfeld aangenaam te lezen en ook leerrijk; in de dagen, dat er zoo bitter weinig belangstelling voor onze koloniën bestond, heeft Van Doren ongetwijfeld medegewerkt de kennis erover te vermeerderen. Meer mag echter niet tot lof gezegd worden; want van het oogenblik, dat het erop aan komt zijn geschriften critisch te beschouwen, treft de slordigheid, de overhaasting, zou men zeggen, waarmede gearbeid werd. Men is weleens over deze of gene onnauwkeurigheid te zwaar op de hand, men schoolmeestert er soms gaarne over, meer voor de voldoening van zijn eigen ik, dan uit het eenvoudig streven om wat inderdaad onjuist is, recht te zetten; maar Van Doren maakt het een en andermaal werkelijk te bar, zoodat er geen touw meer aan vast te binden is. Ik zal nog ruim gelegenheid vinden hierop de aandacht te vestigen, vooral ten aanzien van bovenstaand boekje. Ik ben trouwens de eenige niet, wien 's mans gebrek aan inzicht over hetgeen hij schreef, is opgevallen. In het hierna te noemen werk *Bleeker*, dl. II, bl. 213, vindt men mede gewaagd van 's mans «meerdere onjuiste en verwarde voorstellingen", ten aanzien eener verhandeling over «Howamohel en een gedeelte van de Zuidwestkust van Ceram". Nochtans bevat Van Doren's «Matulesia" waardevolle gegevens, ook enkele officieele stukken. Er is tevens een kaartje bijgevoegd; kenschetsend reeds is evenwel, dat de Schrijver niet genoegzaam naging, of de door hem in zijn werkje vermelde plaatsen, enz. er op werden aangeteekend.

3^e^. *Van Doren-B.:* «Bijdragen tot de kennis van verschillende

overzeesche landen, volken, enz." door J. B. J. van Doren. In 2 deelen (1861 en 1864).

4e. *Van Doren-F.:* «Fragmenten uit de reizen in den Indischen Archipel, enz." door J. B. J. Van Doren. In 2 deelen (1854).

5e. *Van Doren-H. en S.:* «Herinneringen en Schetsen van Nederlandsch Oost-Indië. Vervolg op de Fragmenten" door J. B. J. van Doren. In 2 deelen (1857 en 1861).

6e. *Van Doren-H. L.:* «Herinneringen der laatste oogenblikken van mijn verblijf in de Molukko's" door J. B. J. van Doren (1852).

7e. *Rap.-Anthing:* In het *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië*, 23n jaargang (1861), dl. I, bl. 339—343 worden onder het hoofd «Nederlandsch-Indië in 1817", behandeld «De Moluksche Eilanden". Daarin komt voor een rapport d.d. 20 Juni 1817 van den legercommandant Anthing aan Commissarissen-Generaal (bl. 340—343).

8e. *Tijdschr.-Indië:* Op bl. 343—348 van het vorengenoemd tijdschrift-artikel vindt men nog eenige buiten *Rap.-Anthing* staande mededeelingen, waarnaar mede wordt verwezen.

9e. *Van Hoëvell:* «Ambon en meer bepaaldelijk de Oeliasers, geographisch, ethnographisch, politisch en historisch" geschetst door G. W. W. C. baron Van Hoëvell (1875). *Historisch* kan men anders niet zeggen, dat de schets is.

10e. *Van Rees:* «Vermeulen Krieger. Tafereelen uit het Indische Krijgsleven" door W. A. van Rees (1870). Jammer, dat de Schrijver soms van de geschiedenis gemaakt heeft een tafereel naar eigen voorstelling, b. v. de vergadering op bl. 77—83; hij is daardoor ook soms historisch onjuist, als op bl. 83—84. Niettemin vindt men in dit werk gegevens, die licht werpen op den gang der zaken.

11e. *Martin (1894)* en *Martin (1903):* Twee lijvige in het Duitsch geschreven boeken over «Reisen in den Molukken" door K. Martin. Dikwerf wordt in mijn verhandeling ook genoemd Martin, zonder dat daarmede deze geleerde schrijver bedoeld is; de Britsche bestuurder, die ons de Molukken overgaf, draagt toch gelijken naam.

12e. *Olivier*: «Reizen in den Molukschen Archipel" door J. Olivier Jz. in 2 deelen (1834 en 1837).

13e. *Boelen-M.:* «Bladen uit het Memoriaal van den vice-admiraal J. Boelen": «II De opstand in de Molukken, 1817" in *De Gids* van 1903, dl. IV, bl. 241—287. Op bl. 341 maakte ik melding van een *Scheepsjournaal-Boelen*; hier leest men van een *Memoriaal-Boelen*. Dit laatste is bezorgd geworden door den heer L. A. A. van Kervel met een inleiding, die men kan vinden in den vermelden tijdschrift-jaargang, dl. III, bl. 482—485, waar wij o. a. lezen, hoe Boelen, niettegenstaande hij officier bij onze Marine was, een tijdlang heeft gevaren, gelijk ik mededeelde, als koopvaardijkapitein.

Waar het Memoriaal handelt over de Molukken-gebeurtenissen leverde het Scheepsjournaal blijkbaar de stof.

14e. *Van Deventer:* «Het Nederlandsche gezag over Java en onderhoorigheden sedert 1811" door M. L. van Deventer (1901).

15e. *Brieven-V. d. Graaff:* «Brieven van en aan Mr. H. J. van de Graaff 1816—1826" door mij (1901).

16e. *Teruggave:* «De teruggave der Oost-Indische koloniën 1814—1816" door mij (1910).

17e. *Van der Crab:* «De Moluksche eilanden" door P. van der Crab (1862).

18e. *Von Bose:* «Een en ander over het eiland Amboina" door C. M. E. R. C. von Bose (1898).

19e. *Bleeker:* «Reis door de Minahassa en den Molukschen Archipel" door P. Bleeker (1856). In twee deelen.

20e. *Hoek:* «Het Herstel van het Nederlandsch gezag over Java en onderhoorigheden in de jaren 1816 tot 1819" door Mr. I. H. J. Hoek (1862).

Van dit werk gebruik ik speciaal de blijkens bl. 344 ook in de verzameling-Engelhard voorkomende conventiën, gedrukt als bijlage E I en II: onder deze letter en cijfers zal ik er naar verwijzen. De lezer zij er indachtig op gemaakt, dat in de twee bijlagen van Hoek's werk hinderlijke fouten voorkomen. De conventie E I gaat nog wel (art. 2: *ground* m. z. grounds, *comprised in* moet met *it* er achter; art. 3 *ground* als voren; art. 6 *consider* m. z. *considered)*, maar E II is hier en daar zelfs onverstaanbaar:

Art. 1: *established*; hier achter volge *price*;
under the 24th day of March m. z. *under the 2d and 3d articles of the convention, dated the 24th day of March*;
disappointed m. z. *disapproved*, alzoo van belang!
Art. 4: *manner* m. z. *name*;
Art. 5: *of the 13th* m. z. *of the treaty concluded on the 13th*;
Art. 6: *Hawiko* m. z. *Haroko* en *to value* m. z. *to value them*;
Art. 7: *for purpose* m. z. *for the purpose* en *The claim* m. z. *This claim*;
Art. 9: *under the* m. z. *on the* en *yarms* m. z. *yarns*.
In art. 1 van het additioneel artikel staan de cijfers: 14, 541: 0: 1; de laatste 1 m. z. 2.

21e. *Veroordeeling-Elout:* «Mr. C. T. Elout als minister van Koloniën in zijne veroordeeling van het beleid der Regeering van den gouverneur-generaal baron Van der Capellen" door mij in de *Bijdragen van het Koninkl. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië*, dl. LXII (1909), bl. 1 v.v.

22e. *Engelhard:* «Nicolaus Engelhard", van mijn hand in *De Indische Gids* van Augustus 1910, bl. 1009—1026. Ongeveer tegelijkertijd met de publicatie hiervan werd uit Indië ontvangen het na te noemen werk *Priangan.* Wat daarin staat opgeteekend over

Engelhard is slechts een bevestiging van de door mij gegeven karakteristiek, ook waar in *Priangan* (bl. 85) medegedeeld wordt het oordeel van R. A. Kern, dat Engelhard het vermogen schijnt gemist te hebben om zich van een onderwerp behoorlijk op de hoogte te stellen. In mijn verhandeling schreef ik op bl. 1010, dat Engelhard een broeder had; de persoon, dien ik er mede bedoelde, heette Pieter Engelhard, lang niet onbekend in de 18e eeuwsche geschiedenis van de Indische administratie; ik lees echter op bl. 89 van *Priangan*, dat Pieter en Nico neven waren.

23e. *Stuart:* «Het jaar 1817. Eerste stuk" der «Jaarboeken van het Koninkrijk der Nederlanden" door Martinus Stuart, geschiedschrijver des Rijks (1821). Uit de noten blijkt, dat de mededeelingen over den opstand deels zijn ontleend aan de *Staats-Courant* van 1818 N°. 117 en de *Amsterdamsche Courant* van 1819 N°. 149. Deze couranten o. a. aanwezig in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage.

24e. *Verloren scheepsjournaal:* «Het verloren scheepsjournaal van Zr Ms Prins Frederik (1816—1820)" door J. J. Backer Dirks (1892). Over dit journaal zie *Teruggave*, bl. XXVI N°. 107.

25e. *Kronijk*: «Kronijk van Nederlandsch Indië, loopende van af het jaar 1816. De jaren 1817 en 1818" door Mr. P. Mijer in het *Tijdschrift voor Ned.-Indië*, 3n jaargang (1840), dl. II, bl. 344 v.v.

26e. *Rumphius:* «De Ambonsche Historie" door G. E. Rumphius in twee deelen, opgenomen in dl. LXIV (1909) der Bijdragen van het Koninkl.-Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. Deze geschiedenis zegt in te houden een kort verhaal der gedenkwaardigste gebeurtenissen, zoo in vrede als oorlog voorgevallen sinds de O.-I.-C. in het bezit van Amboina kwam. Het werd ter hoofdplaats Amboina geschreven en voltooid in 1678; verder nog eens nagezien en op nieuw geschreven in 1687. De geschiedenis loopt tot 1664. Het Instituut heeft een bijzonder verdienstelijken arbeid verricht door aan dit hoogst, hoogst gewichtig handschrift openbaarheid te geven. Ik deed er vele aanhalingen uit in mijn werk, omdat mij de toestanden van destijds, vergeleken met die van een paar eeuwen later, buitengewoon belang inboezemden.

37e. *Riedel:* «De sluik- en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua" door Joh. Gerard. Fried. Riedel (1886), waarvan alleen het IIe hoofdstuk, handelende over «Ambon en de Uliase", voor dit werk is geraadpleegd.

28e. *De Roo:* «Documenten omtrent Herman Willem Daendels, Gouverneur-Generaal van Ned. Oost-Indië. Verzameld en van inleidingen voorzien" door wijlen dr. L. W. G. de Roo, in twee deelen (1909). Hoe meer ik van dit werk kennis nam, hoe verdienstelijker deze arbeid door mij is gevonden.

Het werk is voor de geschiedenis van het tijdvak onmisbaar.

29e. *Priangan:* «Priangan. De Preanger-Regentschappen onder het Nederlandsch Bestuur tot 1811" door dr. F. de Haan. Eerste deel (1910): een degelijke arbeid, te verdienstelijker, omdat het boek werkelijk een leemte in onze Indische geschiedenis aanvult. Naar aanleiding van dit werk, noemt dr. H. T. Colenbrander den Schrijver een evenknie van J. K. J. de Jonge, Veth en N. P. van den Berg, in *De Gids* van 1 September 1910, bl. 554; hij voegt er aan toe, dat dit niet weinig gezegd schijnt. Geenszins, er is volstrekt niets mede gezegd. Men vermindert de hoogheid der namen van 'n Veth en 'n N. P. van den Berg hoegenaamd niet, door hen geen geschiedschrijvers te noemen, en de heer De Jonge heeft in gewichtige opzichten, juist als geschiedschrijver, de «Opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië" dermate onvoldoende omvat, dat nieuwe beschrijvingen als die der Buitenbezittingen door Tiele en Heeres, en die der Preanger door De Haan, De Jonge's geschiedenis wel kunnen aanvullen, maar nooit er meer de eenheid aan geven, als een wijsgeerige behandeling van de stof had gevorderd; trouwens de inhoud van dat werk wijst er ook op, dat De Jonge niet helder voor den geest heeft gestaan, wat te beschrijven stond onder «Opkomst". Het lust mij overigens niet, diep in te gaan op de meening, dat slechts een archivaris, zich steeds bevindende «in dezelfde rustige omgeving", zulk een werk had kunnen schrijven; noch breedvoerig te wijzen op het somwijlen verkeerde voor het archiefbeheer, gelijk ervaring trouwens voldoende aantoonde, wanneer archivarissen zich te zeer met geschiedbeschrijving inlaten; op de wanorde, die aldus door archivarissen, met miskenning van hun eerste plichten, werd gesticht; op den onwil en het geprikkelde tegenover het hun schrijflust storend publiek, waarvoor dan toch ook de archief-instituten bestaan en worden bekostigd; op de vruchten van den dienst, zoo zij dat publiek door belangstelling tot zich trokken en door zorgvuldige en breed opgezette documentatie, aan de behoefte waarvan men eindelijk begint te voldoen, den rijkdom der opgetaste stukken openbaarde en de raadpleging vergemakkelijkte; op het soms enge der opvattingen, wanneer het leven der buitenwereld niet medegeleefd wordt en de geringste kleinigheid als een gebeurtenis in het dienstleven wordt beschouwd op een wijze alsof de menschen zenuwziek zijn; op de schaduwzijden van een archiefbewaring in Oost-Indië, met erkenning overigens van lichtzijden, als met betrekking tot het beschermen der stukken tegen de gevolgen van een tropisch klimaat, met het oog op de mogelijkheid van verovering, waardoor reeds heel wat verloren ging, eindelijk in verband met de beperktheid, om niet afwezen

te zeggen, van een publiek dat ruimte van tijd, lust en bekwaamheid heeft in een tropisch land gebruik te maken van die bergen kostbare papieren, gelijk hier het doen de Julius', de Japikse's, de Mac Leod's enz. enz. Het zijn alle ernstige punten, die diepere beschouwing verdienen dan enkele niets zeggende boutades. Juist is het inderdaad wel, dat onze «handboeken" over Oost-Indië in menig opzicht onvoldoende zijn, echter geenszins uit gebrek aan bestaande publicatiën, doch door gemis aan talent van hen, die zich met het schrijven van dergelijke werken onledig hielden. En als de beoordeelaar opmerkt over de Preangerregentschappen:

— «Hier ligt het terrein waar de Compagnie voor het eerst van koopman kultuurondernemer is geworden, en daardoor voor het wel en wee van een groot inlandsch bevolkingscomplex oog heeft kunnen krijgen. Vroeger was dat alleen op een paar kleine specerijeilanden het geval, die wegens de geringe verscheidenheid der zich voordoende vraagstukken als leerschool in tropisch koloniebestuur haast niet meetellen". —

dan mag men hopen, dat de beoordeelaar zich goed van deze vraagstukken doordringe, alvorens hij er wellicht in zelfbewuste kracht toe kome — immers Van Eeden herinnerde er ons nog aan in zijn Gids-artikel van December 1910: «Ieder mensch leeft met een onverwoestbaar gevoel van zijn eigen belangrijkheid" — zulk een leerschool te openen.

Den man, die, dank plaatselijke kennis en studie, een werk als van dr. De Haan wel degelijk in zijn volle waarde weet te schatten, staat hinderlijk een niets beteekenende opschroeving in den weg, waardoor allicht de indruk wordt gegeven, dat men in eerbied voor dezen arbeid ten achter blijft; maar dat althans de uitroep niet terugblijve, die mij in belangstellende kennisneming ervan ontsnapte: Wanneer zal het Bataviaasch Genootschap eens besluiten het formaat als waarin ook weer dit werk is uitgegeven, prijs te geven? O, indien men slechts ten volle bevroedde, hoe zulk een onhandig formaat de algemeene en voortgezette lezing belemmert, niet het minst in Indië, wanneer men nog eens gaarne na de vervulling van de plichten des daags een nuttig boek ter hand neemt! Ik ken en begrijp de redenen, die tot het handhaven van zulk een formaat aanleiding geven, maar een werk, als nu weder verscheen, heeft toch niet enkel het nut om het te gebruiken voor refereering; het behoort gelezen te worden, goed gelezen en niet maar doorgeloopen, alsof men zich neerzet ten einde even een aankondiging op het papier te werpen. Eere overigens vooral ook deze reeks van met zorg bewerkte *Personalia.* De kennis der levens en karakters van de menschen, altijd in de geschiedbeschrijving van belang, ertoe medewerkende de schildering van de ontwikkelde

tafereelen te verhoogen, de dichterlijke voorstelling een breedere vlucht te geven, deze kennis is voor de Indische geschiedenis speciaal van buitengewoon gewicht, omdat er in zoo menig geval een persoon de omstandigheden maakt, beheerscht, leidt: de geschiedbeschrijving over de Molukken van 1817 doet het o. a. ook telkens aan den dag treden, hoe het individu in zijn kracht of in zijn zwakheid handelt, en welke gevolgen er uit voortvloeien. Onder de uitnemende biographieën verdienen genoemd te worden die betrekkelijk A. de Wilde en Nicolaus Engelhard. In de eerste leest men bl. 305, noot 1, dat het journaal van de *Delphina* op 's Rijks archief «schijnt" te zijn; ja, het is er met Boelen's journaal van de *Maria Reygersbergen*, waarvan ik op bl. 341 gewag maakte. In de andere biographie, die mij overigens minder afbrekend voorkomt dan door denzelfden schrijver in zijn «Historie van een oudgast" in 1901 gegeven, staat op bl. 81, dat Mr. H. W. Muntinghe «schijnt hertrouwd te zijn met eene dochter van D^s^. Ross". Dat de Schrijver inderdaad deze zonder voorletters vermelde Muntinghe bedoelde, laat zich niet enkel door de manier van zeggen vermoeden, maar blijkt tevens uit het alphabetisch register. Op gezag van den ook door dr. De Haan geraadpleegden W. Wijnaendts van Resandt moet men echter aannemen, dat juffrouw Ross huwde met een naamgenoot (geen bloedverwant), een hoofdofficier bij het Indische leger. Men kan dit lezen in noot 71, bl. 265, 23^n^ jaargang (1905) van het Maandblad van het Genealogisch heraldiek genootschap *De Nederlandsche Leeuw*, waar de heer Wijnaendts de aandacht vestigde op de fout, die ik ten deze maakte in mijn *Van de Graaff-Brieven* dl. II, bl. 81, slechts ten deele verbeterd in het alphabetisch register aldaar, bl. 55. Men zie over een dergelijke verwarring bij Van Deventer: *De Roo*, dl. I, bl. 15*.

Onder de correctie is mij geworden de op bl. 340 bedoelde bij dit deel gevoegde schetskaart. Voor de samenstelling er van heeft gediend de „Schetskaart van het eiland Ceram en omliggende eilanden" van de Topographische inrichting te Batavia (1909), op de schaal 1 : 250000. Voor sommige details, vooral ligging van plaatsen, zijn ook geraadpleegd de kaarten onder 2°, 3° en 4° op bl. 340 vermeld. Daarop wijkt de vorm van sommige eilanden, o. a. van Haroekoe, af, van die op de Schetskaart van de Top. inrichting. De lengte-as van het eiland Molano is op laatstbedoelde

kaart naar het N.N.W. op de kaarten in bovengenoemde werken naar het N.N.O. gericht.

Van de talrijke *kleine* stroomen, werden ter wille van de duidelijkheid, slechts enkele ingeteekend, waaronder de in de verhandeling vermelde. Hetzelfde beginsel is aangenomen bij het noemen van andere topographische bijzonderheden. Zoo zijn ook eenige plaatsen ingeteekend, ofschoon zij op de tegenwoordige kaarten niet meer vermeld staan, als *Lebelehoe*, *Capaha*, e. a. De wegen zijn gestippeld om het drukken met twee kleuren te vermijden.

EERSTE GEDEELTE.

De overneming van de Molukken uit handen der Engelschen in 1817.

HOOFDSTUK I.

De commissie Engelhard-Van Middelkoop en de ambtenaren ter overneming van de Molukken: December 1816—Januari 1817.

Brieven van den Landvoogd in October 1816 over de naderende wegzending der expeditie voor de Molukken. — Besluiten in December 1816, betrekkelijk behoeften, schepen en ambtenaren voor de Molukken. — De instructiën en verhoudingen van de commissie Engelhard-Van Middelkoop, zoomede van den gouverneur der Molukken, vastgesteld bij besluit van 31 Januari 1817. — Secretaris Von Baumhauer — Resident Berkhoff van Banda. — Resident Van den Berg van Saparoea. — Zijn vader. — De bevoorrechting van Van den Berg jr. — Resident Neijs van Ternate. — De hoofdadministrateurs Croese en Moorrees. — Resident Martheze van Menado. — Resident Burghgraaff van Hila en Larike. — Resident Uijtenbroek van Haroekoe. — Regeling der bezoldigingen met verbod van stille winsten: Januari 1817. — Uiteenzetting aan Koloniën van het door C. C. G.G. verrichte: Januari 1817. — Namen van de voor de Molukken bestemde schepen. — Eerste toepassing op Europeanen van het recht van uitzetting: April 1817.

De overneming der buiten Java en Madoera gelegen bezittingen, aan Nederland teruggegeven bij het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814, werd zeer vertraagd door ons gemis aan militaire macht. Achtereenvolgens gingen na Java en Madoera nog in 1816 over: Makasser, Palembang met Banka en Bandjermasin. De eerste buitenbezitting, bestemd in 1817 in bezit genomen te worden, was de Moluksche archipel. Hieromtrent berichtte de Gouv. Gen. bij brief d.d. 7 October 1816 N°. 376 aan den departementschef van Koloniën:

Het groot belang dat er voor de volkplanting in gelegen is, om de Moluksche eilanden van de Engelschen over te nemen, heeft ons niettegenstaande de zwakte der Troupes, ernstig bedagt doen zijn, zulks zo spoedig doenlijk te bewerkstelligen. Het aannaderend regen saisoen, het geschikst voor de reis derwaarts zijnde, heb ik de noodige bevelen tot het uitrusten eener expeditie naar die eylanden gegeven. De magt daarvoor bestemd is op voordragt van den Luit. Generaal..... 780 man.

Dan om zulks geschikt te kunnen doen, zou de aankomst van

het Fregat Maria Reigersbergen bijzonder veel toe brengen, waarmede ik mij vleije, daar het zonder dat moeijelijk zal zijn in deeze behoefte te voorzien; en daar de expeditie niet vóór November zeilen kan, is het te hopen, dat ook het lang verwagte schip Prins Frederik voor of kort na dien tijd zal aankomen [1].

Zeker zou de geringe macht welke ik genoodzaakt ben voor deze expeditie te emploijeeren, niet genoegzaam zijn, om tegens eene buitenlandsche of magtigen vijant te ageeren, dan dezelve is voldoende om deeze bezittingen over te nemen, en de binnenlandsche rust te bewaren.

De rustige gezindheden der Inlanders en Javaansche vorsten heeft ons in de mogelijkheid gesteld aan deeze belangrijke overname te denken, waartoe ik echter niet in staat zoude zijn geweest, indien niet de vrijwillige werving boven alle verwachting gereusseert was, zijnde op heden het getal der aangeworvene Amboineezen en Inlanders 1564.... De meeste deezer manschappen hebben reeds te voren onder het voormalig Hollandsch of Engelsch Gouvernement gediend; dan er zijn ook Inlanders onder, welke nimmer gediend hebben, 't geen hoop geeft op eene verdere reusite.

In de opgegeven sterkte van 780 man kwam in zoover een kleine verandering, dat de Landvoogd bij rapport d.d. 23 October 1816 N°. 381 aan het Departement meldde: „Bezig zijnde met het in gereedheid brengen der expeditie voor de Groote Oost, ben ik op voordragt van den Luitenant Generaal Anthing in zoo verre van de in mijne vorige opgegeevene sterkte afgegaan, dat in plaats van 780 man Infanterie, een compleet Bat^{on} van 814 man derwaards zal vertrekken, alzoo dit voor de administratie oneindig beter is. Ik heb ten dien einde van de aangeworvene manschappen en twee kompagniën Europeanen een Bataillon doen formeeren."

De verwachting dat de *Reygersbergen* en de *Frederik* zouden aankomen in den tijd, dat men toch wegens den moesson tot het einde van 1816 met het wegzenden der expeditie geduld moest hebben, werd slechts gedeeltelijk verwezenlijkt. Immers, laatstgenoemd oorlogsschip bereikte eerst Batavia den 1^{n} Mei 1817; het andere vaartuig was echter 29 October 1816 aangekomen [2]. De gansche volgende maand ging zonder het nemen van maatregelen voorbij. Eindelijk werd bij besluit d.d. 2 December 1816 N°. 2 overwogen: „de

[1] Over de reis dezer schepen, zie *Teruggave*, bl. 305—318. De Molukkenexpeditie zou eerst zeilen in Februari 1817.

[2] Zie *Teruggave*, bl. 309 en 316.

noodzakelijkheid om bij voorraad in gereedheid te doen brengen alle de behoeften en noodwendigheden, welke bij de op handen zijnde bezitneming van de groote Oost derwaarts zullen moeten worden verzonden". Drie weken later was men zóó ver gevorderd, dat een besluit d.d. 24 December 1816 N°. 25 nadere maatregelen kon bevelen tot het huren van transportvaartuigen, die onze oorlogsschepen naar de Molukken zouden volgen. Eindelijk werd bij besluit d.d. 31 December 1816 N°. 38 overwogen: „dat tot de overname van het bestuur der Moluksche eilanden uit handen van de Britsche autoriteiten aldaar, het noodig zal zijn derwaarts eene Commissie te zenden ten einde de zaken betrekkelijk die overname en het weder invoeren van het Nederlandsch bestuur behoorlijk te regelen, alsmede om te voorzien in eenige posten en bedieningen, welke bij gelegenheid van deze verandering zullen openvallen" [1].

Voor deze commissie werden aangewezen NICOLAUS ENGELHARD en JACOBUS ALBERTUS VAN MIDDELKOOP. Ten tijde van Daendels, toen Engelhard in ongenade zou vallen bij dezen landvoogd, waren de verhoudingen tusschen hen beiden nog uitstekend, zoodat naar aanleiding van een opmerking over de Cheribonsche zaken, Daendels aanteekent [2]: „Deze reflectie komt van den heer van Middelkoop, die de secretaris was van den heer Engelhard en present te Cheribon, en als zijn vriend hem nog in alle zaken, die billijk zijn, voorspreekt." Later is er echter een toenemend groote verwijdering ontstaan, die niet geweken was tijdens de komst van C. C. G. G., doch waarvan, naar men moet aannemen, dezen bij de benoeming van de Moluksche commissie niet hebben geweten. Engelhard werd aangewezen als „eerste" commissaris: hij was er toe benoemd op f 3000 's maands. Van Middelkoop werd op gelijk tractement aangesteld, doch zou tevens op die bezoldiging gouverneur zijn, zonder dat echter de commissie ontbonden heette van het oogenblik der overneming [3]. Men had hier alzoo dezelfde regeling als bij de Commissie-Generaal, immers Elout was N°. 1, Van der Capellen N°. 2, maar deze tevens gouverneur-generaal [4]. Er bestond nochtans een

[1] Mijn twijfel in noot 8, bl. 42, dl. I, *Brieven-V. d. Graaff* over de juistheid van den datum 31 December 1816 is door de kennisneming van het besluit weggenomen.

[2] *De Roo*, dl. I, bl. 194.

[3] De regeling der inkomsten bij besluit van C.C.G.G. d.d. 14 Januari 1817 N°. 46.

[4] Verg. *Teruggave*, bl. 147.

verschil voor de afdoening der zaken van eenige beteekenis: de hooge commissie telde drie personen, dus de meerderheid besliste; de Moluksche commissie had slechts twee leden. Wie moest dan bij verschil van meening den doorslag geven? De stem van den „eersten" commissaris of den voor den gang der zaken verantwoordelijk te achten gouverneur? Het is wel eenigermate vreemd, dat in de onder Engelhard's leiding door C. C. G. G. bij besluit d.d. 31 Januari 1817 N°. 15 A vastgestelde instructie ten aanzien van dit punt niet voorzien is geworden. Dat een dergelijke commissie met het oogenblik der overneming niet eindigde, was tot daar aan toe; maar dit eenmaal zoo bepaald zijnde, had aan de mogelijkheid van verschillen gedacht moeten worden. Wellicht is dit bij C. C. G. G. niet opgekomen, omdat in hun kring steeds vrede en overeenstemming heerschten, ook dan wanneer, speciaal door veelvuldige afwezigheid van schout-bij-nacht Buijskes, slechts twee personen ter behandeling van de zaken overbleven. De bewering van Van Middelkoop, dat, met zijn optreden als gouverneur, hem de eindbeslissing bleef, was stellig in strijd met het zich telkens herhalend *zij* in de instructie der Commissie, en terwijl de Gouverneur zelf zijn medelid erkent, b.v. in een zijner besluiten van 15 Augustus 1817, voor „eersten" commissaris, daar mocht wel aangenomen worden, dat die eerste dan niet per se de laatste zou zijn. Engelhard, die, naar ik den indruk heb gekregen, niet koppig, doordrijvend, prikkelend was, had den Gouverneur voorgesteld om bij verschil van meening het lot te doen beslissen, doch Van Middelkoop wees dit voorstel af. Vergun mij een paar artikelen van de instructie ter rechtvaardiging van Engelhard's opvatting in herinnering te brengen:

Art. 15. „Zij zullen in het bestier der zaken van regering, landbouw en handel aanvankelijk zich gedragen naar de wetten en bepalingen onder het britsch bestier in werking. Zij zullen echter in de bestaande inrigtingen onder nadere approbatie zoodanige veranderingen mogen daarstellen als tot eene betere, en ordenlijke behandeling en eene naauwkeurigen comptabiliteit zouden kunnen strekken, mits maar het stelzel der regeering daardoor niet worde uit deszelfs geheel gebragt."

Art. 35. „Eindelijk wordt aan Commissarissen, op wier trouw, ijver en ondervinding Commissarissen Generaal zich verlaten, opgedragen om ten aanzien van alle zoodanige onderwerpen en omstandigheden omtrend welke geene bepaalde bevelen hun mogten

gegeven zijn, zoodanige provisioneele maatregelen te beramen, als zij met in acht neming van de hun bekende oogmerken van Commissarissen Generaal nuttig zullen oordeelen, en onder derzelver nadere approbatie."

Veelbeteekenend is mede in dit opzicht het door mij gespatieerde in art. 36, luidende: "De Commissaris Engelhard zal, vóór het einde van de Oost-Moesson naar Batavia terug keeren, en met deszelfs vertrek, zal de betrekking als Commissaris ook ophouden in den persoon van den Commissaris van Middelkoop, aan wien als Gouverneur zal worden overgelaten de regeling *van al 't geen dan nog niet kan zijn afgedaan.* Het wordt echter aan *Commissarissen* aanbevolen met den meesten ijver te trachten *om tot eene spoedige* en *geregelde afdoening te geraken.*"

Ook de instructie voor den Gouverneur rechtvaardigde de pretentie van Van Middelkoop niet. Zoo leest men in art. 3: "Hij zal zich in de waarneming zijner bediening provisioneel regelen naar de instructie aan Commissarissen ter overname van Nederlands bezittingen in de groote Oost gegeven; en alzoo in de administratie zich houden aan de thans bestaande verordeningen, tevens zorgende dat de bepalingen, welke *Commissarissen* zouden vermeenen te moeten daarstellen ter invoering van eene betere en meer ordenlijke behandeling en eene naauwkeuriger comptabiliteit, in alle deelen worden achtervolgd."

Men lucht een weinig op als men, na kennis te hebben gemaakt met de Moluksche commissie-leden en hunne dames, de geestelooze, benauwende atmosfeer van betel en sirih verlaat, gelijk ik haar elders beschreef [1], om den secretaris dier commissie te ontmoeten: CHARLES MATHIEU VON BAUMHAUER. Den 5[n] September 1778 te Amsterdam geboren, had hij in Europa zijn jeugd en de jaren van mannelijken leeftijd doorgebracht. Het was iemand van uitstekende kennis, waartoe talen en aardrijkskunde behoorden; handelsbetrekkingen in Duitschland, Engeland, Frankrijk, Spanje verruimden zijn gezichtskring. Met broeder Jan was hij chef van een belangrijk handelshuis te Amsterdam; de treurige tijdsomstandigheden brachten het op springen. Zij offerden alles op, ten einde zich "niet aan de schande van een failliet bloot te geven". Toen heette dat nog een schande! Alzoo zonder bestaan, bood Nederlands Herstel ook op koloniaal gebied gelegenheid aan om een smetteloos verleden eervol

[1] Namelijk in het *Engelhard*-artikel.

in het ambtelijke voort te zetten. Hij overleed in 1834. Reeds met Buijskes' komst in de Molukken, wordt hij resident en hij eindigt zijn schoone loopbaan als departementschef. Met de geestdriftige wijze van uitdrukken Nahuijs soms eigen, maar die geenszins onaangenaam aandoet, noemt hij Von Baumhauer „een edel sterveling" [1]. Nahuijs had goed gelegenheid hem te leeren kennen, o. a. doordien ze samen naar Indië zijn getogen, althans naar ik vermoed. Bij Souverein besluit d.d. 1 December 1814 N°. 78 was namelijk de departementschef van Koloniën gemachtigd: „om de persoon van C. M. Baumhauer te begrijpen in de algemeene voordragt van persoonen, geschikt tot het bekleden van de ambten en bedieningen in de Oost-Indische koloniën, overeenkomstig de klassificatie, bepaald bij ons besluit van den 13 dezer N°. 49" [2]. Belanghebbende kreeg daarbij verlof: „om zich op zijne eigene kosten naar Batavia te begeven, met toezegging dat aldaar door het Nederlandsch Gouvernement aan hem zal worden voldaan eene gelijke somma voor equipementsgeld, als aan de ambtenaren der klasse, onder welke hij zal worden begrepen, hier te lande zal zijn uitbetaald geworden".

Waarom Von Baumhauer dit verkoos, weet ik niet, maar hij ging dientengevolge reeds scheep den 28n December 1814 met den *Arinus Marinus*; d. w. z. met hetzelfde schip, dat de commissie Nahuijs-Schultze-Asmus naar Batavia moest voeren en dat den volgenden dag uit elkander werd geslagen [3]. Nahuijs begaf zich vervolgens in October 1815 op eigen kosten naar Batavia met den in *Arinus Marinus* herdoopten koopvaarder *Ceylon*; vermoedelijk is Von Baumhauer toen mede van de partij geweest [4].

Ik neem aan, dat deze passagier reeds veel had gezien en ondervonden, vóór hij de Indische loopbaan koos; maar dit zal hem niet weerhouden hebben groote oogen op te zetten, van het oogenblik, dat hij op de Moluksche reis een kijk kreeg op die verinlandschte gezinnen met betelkauwende dames; op een oorlogsschip, dat wel spoed had te maken, doch ankerde om kruiden voor de dames te koopen: daarna te Ambon op een gouverneur, die zich tegen den grond gooit en schreeuwt en woedt als een bezetene [5]. 't Moet ook moeilijk

[1] In Van der Aa's „Biographisch woordenboek" is het artikel voor Baumhauer door Nahuijs geschreven.

[2] Zie *Teruggave*, bl. 202.

[3] *Teruggave*, bl. 246.

[4] *Teruggave*, noten 2 en 3 bl. 252.

[5] Zie artikel *Engelhard*, bl. 1024.

voor hem geweest zijn om niet mede betrokken te worden in de twisten der heeren, wier secretaris hij was; doch hij heeft het er knap afgebracht. Zij, van geen Europeesche vreemde taal kennis hebbende, werden bijzonder gesteund door hun zooveel hooger staanden secretaris in den tijd, dat met de Engelsche ambtenaren moest gehandeld worden. Als die dagen dan ook voorbij zijn, schrijft Engelhard uit Ambon in de eerste helft van Mei 1817 particulier aan gouv. gen. Van der Capellen over den Secretaris: "ZijnEd. heeft zich in deze betrekking op zo eene eervolle wijze gedistingeert, dat C. C. niet genoeg de loff konnen vermelden, hem toekomende. In de onderhouding van de correspondentie met den Britschen Gouverneur, is hij het Gouvernement van eene zodanige dienst geweest, dat zonder hem Commissarissen zich niet zouden hebben weeten te redden: als wordende alhier niemand gevonden waar van zij emploi zouden hebben konnen maken. Uwe Hoog Wel Gebore vergeeve mij deze buitenstap als reekenen ik deze attentie aan de Heer Baumhauer verschuldigd, voor de diensten die hij in zijne opgemelde betrekking aan het Gouvernement bewijst." Waarom ook zou de heer Van der Capellen dezen *buitenstap* euvel duiden! In de twisten der Commissarissen is Von Baumhauer, naar Engelhard's meening, op diens hand. "Hij houdt zich nogthans", schrijft hij d.d. 20 Mei 1817 aan zwager Senn van Basel, "onpartijdig en laat zich over niets uit. Het is dan ook om deze redenen en motieven, dat ik mij voor dien Heer interessere en zijn persoon aan UwEdGestr. indachtig maak." — Met de ontbinding der Moluksche commissie door Buijskes, was de Schout-bij-Nacht oorspronkelijk voornemens Von Baumhauer bij zich te houden, doch daar de residentie Banda door het overlijden van Berkhoff een gewestelijk bestuurshoofd behoefde, benoemde de Schout-bij-Nacht hem in November 1817, onder nadere goedkeuring der Regeering, tot resident, "daartoe in allen deele zeer geschikt voorkomende"; Von Baumhauer beantwoordde geheel aan de verwachtingen, zoodat Buijskes in zijn Buitenzorgsch verslag hem voor bevestiging aanbeval, "alle redenen" hebbende om over hem "bijzonder tevreden te zijn".

C. C. G. G. zouden de in de Molukken wijders te plaatsen personen deels zelf benoemen, deels de benoeming onder hun nadere goedkeuring aan de Moluksche commissie overlaten, hetgeen niet uitsloot, dat de ambtenaren voor een deel van Batavia uitgezonden werden, en in de belangrijkste positiën C. C. G. G. zelf zooveel mogelijk voorzagen. Onder die van Batavia gezondenen behoorden — het kon

wellicht moeilijk anders — jonge mannen, die zoo juist van Holland voet aan wal op Java hadden gezet en volstrekt geen kennis van een Indisch bestuur hadden. Straffeloos zou dit helaas! niet plaats hebben; men kan echter er evenzeer over in het midden brengen, dat indien karaktergebreken een overwegende rol spelen, geen kennis en ervaring daartegen bestand blijken, daarentegen leemten in hetgeen de bestuurders behoorden te weten, door zachtheid, geduld en bezadigdheid soms wel zijn goed te maken.

Tot resident van *Banda* werd op f 2000 's maands benoemd W. Berkhoff: hij kon niet toonen, wat er in hem was. Men zeide, dat er nogal wat van te verwachten viel, maar als men bij den aanvang van hetgeen men moet verrichten, overlijdt, wordt dit gaarne gezegd. De dood nam hem reeds een paar weken na de aanvaarding van het bestuur weg. Von Baumhauer zou hem opvolgen, gelijk ik mededeelde.

Voor resident van *Saparoea* werd op f 600 's maands aangewezen de 27-jarige Johannes Rudolphus van den Berg. Ofschoon van een echt Indische familie [1], woonde hij tijdens Nederlands Herstel in Holland. Den 3n Februari 1812 en den 6n December 1813 was hem een zoon geboren [2]; ondervolgend particulier schrijven, gedagteekend Huize Wengelvelden bij Deventer, 4 September 1815, kon hij nog den departementschef van Koloniën, directeur-generaal Goldberg zenden, dat met het oog op het zoo spoedig te ondergane lot van dit gezin, een meewarigen indruk maakt:

> Volgens inhoud der ontvangene benoeming voor den dienst in de Oost Indische bezittingen van den Staat, neem ik met de meeste eerbied de vrijheid, Uwe Excellentie bij deze te communiceeren, dat mijne geliefde vrouwe Johanna Christina Umbgrove in den nacht van den 23 augustus zeer voorspoedig verlost is, van een welgeschapen zoon.

In een P. S.

> Mijn schoonvader, die verledene week is teruggekomen, chargeert mij Uwe Excellentie van zijne hoogachting te verzekeren [3].

[1] Hij was te Jogja geboren den 11n October 1789, volgens Van der Aa's Biographisch Woordenboek.

[2] Van der Aa's Biographisch Woordenboek.

[3] Deze schoonvader was resident van Cheribon geweest en een zwager van N. Engelhard: *Priangan*, dl. I, bl. 31. Wij zullen lezen, dat Buijskes de ongeschikte benoeming van Van den Berg tot resident van Cheribon weet aan de invloedrijke familiebetrekkingen, w. o. Siberg.

Daar het geheele gezin in den opstand van Saparoea omkwam, behalve een der kinderen, dat dan 4 jaar heet te zijn, vermoed ik, dat de eerstgeborene de geredde is geweest.

De *Cornelia* voerde de familie naar Batavia, waar men den 8n Augustus 1816 aankwam [1]. Van den Berg's vader fungeerde hier als lid der door C. C. G. G. ingestelde Adviseerende Commissie. Hij behoorde als gewezen opperhoofd te Djokjakarta tot de hooggeplaatste ambtenaren der voormalige Oost-Indische Compagnie. Op zijn 10e jaar uit Holland naar Indië gegaan, was hij evenals Engelhard 'n man van gebrekkige ontwikkeling en een oudgast van het zuiverste water. Allercurieust is van zijn hand door stijl en gedachtengang een brief, gedagteekend Batavia, 20 Juni 1816, waarbij hij den Koning aanbiedt een ook aan Commissarissen-Generaal ter hand gestelde memorie over de voor Java te volgen politiek, waarin men het volgende leest [2]:

> U Majesteit zal uit dies inhoud, onder andere zaaken, welke in mijne brieven reeds voorgekomen zijn, gelieven te beoogen, op wat wijze Java de producten, voor de Europische markt, voor niet, kan opbrengen, neevens andere zeer belangrijke ontwerpen, die als alles goed uitgevoerd word, schatten geeven zullen, en waar van de geheimen bij de Europeaanen onbekend zijn.
>
> Ik hadt na de geleegenheid, om U Majesteit meer, en meer, de overtuijging, de blijken te geeven, van mijnen zucht, en trouw voor de belangens van U Majesteit, waar toe ik hoope mijn ambitie gevoed zal worden; En dan eerst, zal ik den laatsten snik gerust kunnen loosen, als mij gezegd worden kan, U Koning en Vaderland zijn over u voldaan; edoch om deese, voor mij gewichtige verzeekering te zullen kunnen verdienen, zal mij moeijelijk vallen, zo niet onmogelijk, rondborstig verklaard, zonder regtstreeks, door U Majesteit, op een hoogte te zijn gesteld: En het zij mij vergunt te zeggen, dat het immers van de grootste aangeleegenheid is, om deese rijke bezitting, eenmaal in een form gebracht te zien, waar door de recources voor altoos verzeekerd, en onuitputbaar zullen zijn. Gelieft daar toe dan bij tijds gebruik te maaken, terwijl ik, noch sterk en gezond ben, van mijne kennisse, en kunde, van al wat de gewesten van hier aangaat, die ik zo gelukkig ben geweest, door mijn studie, onder de Indiaanen, boven andere Europeers, mij eigen te maaken, en van den geestdrift, die voor den dienst Uwer Majesteit, in mij, tot mijn einden woelen zal: — Vrienden zal, en kan ik mij niet

[1] Zie de reis met dat schip in *Brieven-V. d. Graaff*, dl. II, N°. 1.

[2] Rijksarchief.

maaken, door alle bronnen, waar van een ieder, voor zijn prievee zo zeer jouisseerd, aan te toonen en noch minder, als ik dezelven zal moeten doen vloeijen: Daartoe is dus noodig van den zwaaij Uwer Majesteits schepter, een hoogen rang, en protectie, te meer daar Heeren Commissarissen Generaal, zelve met het locaale zo min, als met den aart, zeeden, en verband onbekend zijn, van de uitgestrekte famille-keeten, der geenen, die in dit Land, wel eer, het roer bestierd hebben, en dewelken op allerhande wijze, ter hand haaving haarer belangens, zich weeten te wenden, en te draaijen, om anderen te doen terug deijnsen. U Majesteit gelieve te beschouwen, de vrugteloos afgeloopene, zo kostbaare missie, van wijlen de Heeren Neederburgh en Frekenius, en neeme daar na de nodige maatreegelen, want geloofd mij, het is niet genoeg, dat de bronnen van zo veele recources aangetoond zijn, maar den moeijelijken weg tot de zelve, moet ook gebaand worden, en dan zijn noch de adders menigvuldig, die daarom verhoolen leggen, van welkers invloed men zich geen idee à costij maaken kan.

Ik verzoeke van U Majesteit geen gunst, zo zeer, voor mij zelven, als wel, om mij daar meede te bekleeden, voor de belangens van U Majesteits kroon, en het vaderland, waar voor ik, daar onder. in deezen oord, van zo veele importante diensten kan weezen, zo als U Majesteit, uit mijn Memorie, inclosa appendix, en Bijlagen zal kunnen gelieven te ontwaeren, en loon na werken, zal het Hoogstdezelven, immers altoos gelieven te behaagen, mij goedgunstig toe te kennen.

In de justificatoire memorie, nopens de beschuldiging van den Generaal Daendels, teegens het Sourabaijasche Gouvernement door den Heer van Alphen ingediend, wordt gesproken, over onderhandelingen tusschen den toenmaligen Franschen minister Decres, en mijn, waar op ik verplicht ben, U Majesteit mijn Remarque hier bij ingesloten, eerbiedigst aan te bieden.

Ik bidde U Majesteit, om een paar regeltjes rescripti, ter mijner gerust stelling. Terwijl ik mij vereere met diep respect en eerbied, mij te onderschrijven.

Sir!

U Majesteit's

Geh. en Zeer Getrouwen onderdaan,

J. G. van den Berg. [1]

In den Franschen tijd bevond de Memorialist zich in Nederland, waar hij, toen de Fransche minister van Marine en Koloniën Decrès

[1] In Van der Aa's Biographisch Woordenboek wordt hij genoemd *Johannes Everardus*: hij heette, zoover ik weet, Johannes Gerardus.

zich te Amsterdam bevond, gedwongen werd inlichtingen te geven over de inbezitneming van Java. Het is mij onbekend, wanneer de Memorialist naar Batavia teruggekeerd is, waar hij nu zijn zoon kon voorthelpen. Van den Berg jr. vond bovendien steun in de afstamming zijner jonge echtgenoote, want juffrouw UMBGROVE was een kleindochter van den vroegeren landvoogd Alting en daardoor Engelhard zijn oom; ook de vorige landvoogd Siberg te Batavia was een familielid [1]. Alzoo aan voorspraak geen gebrek [2]! Voor geldschrapende residenten was in den Compagnie's tijd, naar de beschrijving van Buijskes, het gewest *Saparoea* een goudmijn, „eigenlijk het neusje van de zalm", en die bleek ook nu nog niet geheel met den neus verslonden, hetgeen den Schout-bij-Nacht er aan doet toevoegen: „dat zal dan ook de reden geweest zijn, dat de oud Gouverneur Generaal Siberg, zijnen neef van den Berg als Resident van Saparoea bij Uwe Excellentiën heeft aanbevolen" [3]. Aangekomen den 15^n Maart 1817, aanvaardde hij het bestuur den 21^n en reeds den 16^n Mei d. a. v. verkeerde het eiland in lichtelaaien opstand. Hijzelf, zijn broeder, die in ondergeschikte betrekking, geloof ik, was medegegaan, zijn jonge vrouw in zwangeren staat, zijn jonge kinderen werden er dadelijk op smartelijke wijze de slachtoffers van; alleen een dreumes van 4 jaar kwam er als door een wonder en na een verblijf gedurende Mei-November 1817 onder de wilden van het opstandige gewest, met een paar kappen af. De nakomelingen van den geredde dragen dientengevolge den naam van *Van den Berg van Saparoea*, gelijk Kiezerslijst en Adresboek van 's-Gravenhage o. a. inhouden: herinnering aan de gevolgen van onkunde en hardheid, een gebeurtenis alzoo, die men liever uit de bladzijden onzer koloniale geschiedenis zou weggevaagd zien.

De hoofdplaats van het gouvernement der Molukken was en zou blijven Ambon. Opdat de Gouverneur zich echter niet te zeer met plaatselijke aangelegenheden behoefde in te laten, had men er als eerst op hem volgend persoon tevens een adjunct, die den eenigszins

[1] Verg. *Brieven-V. d. Graaff*, dl. II, bl. 15. In die brieven werd Van den Berg steeds geschreven met 'n *h* op het eind. Ik zie echter uit de onderteekening der vermelde memorie, dat deze letter er niet behoort. De afstammelingen schrijven zich evenzeer zonder *h*.

[2] Verg. den uitval van Mr. Van de Graaff over den invloed op de benoemingen uitgeoefend door „de families Siberg, Engelhard en Van Basel" in zijn brief naar Holland d.d. 1 Juli 1817: *Brieven-V. d. Graaff*, dl. II, bl. 14.

[3] Rapport d.d. 10 October 1818.

vreemden van vroeger bestaanden titel van *hoofdadministrateur* bleef dragen: daartoe had Engelhard als "een aller bekwaamst man" aanbevolen J. A. Neijs. C. C. G. G., zich er mede vereenigende, behoefden althans over die uitzending geen berouw te hebben. Hij was reeds tijdens de komst der Engelschen een oud-gediende, hetgeen het Britsche tusschenbestuur niet weerhield hem aan te stellen tot resident: Menado, Saparoea, Haroekoe leerde hij daardoor als bestuurshoofd kennen. De Moluksche commissie vond, bij nader inzien, Neijs beter geplaatst als resident van *Ternate*, waartoe zij bij besluit d.d. 5 April 1817 hem op 700 ropijen 's maands onder nadere goedkeuring der Regeering benoemde. Het ongeluk wilde alzoo, dat toen de Commissie bij het uitbreken der onlusten een krachtig man met plaatselijke ervaring best kon gebruiken, Neijs' diensten niet ter beschikking waren. Ternate was geen goudmijn; nochtans, toen met Berkhoff's overlijden het Bandasche residentsschap op 2000 ropijen 's maands openviel, schreef Neijs van Ternate d.d. 15 Juni 1817 aan Engelhard te Ambon:

> De Heer Berkhoff is dan ook de sacrifice van Bandas ongezondheid geworden, en heeft niet lange de jouissance van zijne Residentie mogen hebben! Ik verzoek UEdGestr., dat mijn persoon in geen aanmerking bij die vacature mag genomen worden; want hoezeer het bekrompen toegelegd bestaan voor een resident van Ternate mij niet veroorloofd om, evengelijk de voormalige representanten van het Hollandsch Gouvernement (ik zwijge van de Engelsche Residenten mijne ommiddelijke predecesseuren) de waardigheid van het Gouvernement bij de Moluksche vorsten op te houden; daar buiten dies ook geen evenredigheid bestaat tusschen het tractement van den resident van Ternate, en dat van *den gouverneur van Ambon* of *resident van Banda*, noch zelfs comparativelijk tegens dat der Residenten van Manado, Saparoua of Hila; door al hetwelke dat ministerieel ambt zeer *in decline gebragt is*: zo moet ik UEdGestr. echter franchement declareeren, dat mij mijne vrouw en kinderen veels te waard zijn, dan dat ik dezelve aan enig miserable bij de waereld zogenaamd fortuin zoude begeeren op te offeren, zo lange mij niet alle andere resources benomen zijn, om buiten ambt of betrekking op een honnette wijze als fatzoenelijk man er door te komen, waartoe de opene waereld voor ons allen toch ruim genoeg is.

Op de te Batavia ontvangen ernstige tijdingen over den opstand in de Molukken werd commissaris-generaal Buijskes met volmacht derwaarts gezonden. De Schout-bij-Nacht kreeg o.a. mede den heer

Hulft van Hoorn om zoo noodig als bestuurder op te treden. Buijskes vond het inderdaad gewenscht, dat hem te Ambon zou bijstaan een man van de ervaring, die Neijs had. Vandaar, dat toen hij van Soerabaja op reis derwaarts Ternate aandeed, hij dezen weer naar Ambon medenam en er Hulft van Hoorn achterliet als fungeerend resident van Ternate. Nadat alles weder tot rust was gebracht, is Neijs naar Ternate teruggegaan, waar o. a. hem aantrof de commissie Van de Graaff-Meylan, toen deze in 1820 een inspectie-reis door de Molukken maakte [1]. In herinnering hieraan schreef Van de Graaff d.d. 7 Juli 1821 naar Holland aan den heer Elout, destijds minister van Financiën [2]: "Bij een zamenstel van ambtenaren, zoodanig, als men op de meeste bezittingen, buiten Java gelegen, aantreft, is het vooral belangrijk, dat de Chefs, bij eene groote mate van doorzigt en activiteit, alle die kundigheden in zich vereenigen, waarin hunne ondergeschikten te kort schieten. Dit is ongelukkig, althans in de Moluccos, niet het geval en ik mag voor Uwe Excellentie niet ontveinzen, dat ik aldaar, met zeer schaarsche uitzonderingen, bijna geen enkel gedeelte van s' Lands dienst geregeld heb aangetroffen; maar integendeel, bijkans overal een relachement in de behartiging van s' Gouvernements belangen heb ontmoet, die ontmoedigend is in de vooruitzigten, en mij bijna alle hoop benam, om met eenige vrucht verbeteringen daar te stellen. Nogthans heb ik met den heer Meylan alles gedaan, wat in ons vermogen was, om aan dezen stand van zaken, ten minste provisioneel eene betere strekking te geven, terwijl wij de maatregelen, die niet in onze magt stonden, om dadelijk in te voeren, aan het Gouvernement hebben voorgedragen. De resident van Ternate, de heer Neijs, maakt eene gunstige uitzondering op de algemeene aanmerking, die ik mij hierboven heb moeten veroorloven." Ook toen de landvoogd Van der Capellen, vergezeld van Mr. Van de Graaff, in 1824 de bekende reis door de Molukken maakte en Ternate bezocht, was er Neijs hoofd van gewestelijk bestuur [3].

Ter vervanging van hem als hoofdadministrateur is vermoedelijk door de Moluksche commissie aangesteld zekere Croese, althans deze vervulde die functie, toen Buijskes te Ambon kwam. Croese, "ofschoon zeer wel in staat zijnde om het gewone werk van een bureau

[1] Zie *Brieven-V. d. Graaff*, dl. I, bl. 107 en de verwijzingen aldaar.

[2] *Brieven-V. d. Graaff*, dl. II, bl. 175.

[3] *Olivier*, dl. I, bl. 248.

na te gaan en waar te nemen, echter geene de minste kennis had van zulk eene omslagtige generale administratie en geene geschiktheid bezat, om de geëmployeerden op de bureaux en bij de pakhuyzen tot hun pligt te houden", werd uit deze betrekking door den Schout-bij-Nacht ontslagen en aangesteld „als winkelier en directeur van de Wisselbank"; later werd de titularis resident van Saparoea [1]. Intusschen werden ook geene der op Ambon aanwezige ambtenaren door Buijskes geschikt voor het administrateursambt gevonden, behalve de heer J. H. J. MOORREES, door de Commissie op f 500 's maands aangesteld tot president van den Raad van Justitie, die zich „met eenige vermeerdering van tractement" voor de betrekking liet vinden, doch eenigen tijd daarna verklaarde, „dat hij de uitgebreide verpligtingen aan dien post verbonden, bevorens zoo niet had ingezien en daarvan weder ontslagen wenschte te zijn". De Schout-bij-Nacht trad evenwel niet in dezen wensch; Moorrees bleef toen het administrateursschap torsen.

Tot het gouvernement der Molukken werd destijds ook gebracht *Menado*. Als resident van dit gewest wezen C. C. G. G. aan E. S. A. MARTHEZE, vroeger secretaris van politie van Amboina. Hij had echter gelegenheid gehad zich reeds onder C. C. G. G. op Java te toonen als assistent-resident van *Indramaijoe*, waartoe hij door hen eerst werd aangesteld. Op het einde van 1816 waren in Krawang onlusten uitgebroken, die, wat er ook de oorzaken van waren, in ieder geval niet aan hem konden geweten worden. Hij trad er aanstonds krachtig tegen op, schoon aanvankelijk niet zonder klop te krijgen [2].

Onder de door de Moluksche commissie, en dus niet door C. C. G. G., benoemden, behoorde de heer BURGHGRAAFF. In het landschap Hitoe van het eiland Ambon had de Moluksche commissie gevormd een residentie van de negorijen *Hila* en *Larike*, die op 8 uur

[1] In Buijskes' Buitenzorgsch verslag.

[2] Over Martheze in deze onlusten en de onlusten zelven, zie *Van Deventer*, bijl. XXXV; verder over de onlusten het verslag in de Bataviasche Courant van 28 December 1816, mede afgedrukt in het *Tijdschrift N. I.*, 3n jaarg. (1840), dl. II, bl. 304—306. — Over Elout's afscheidsrede ten deze, zie *S. v. Deventer's Land. Stelsel*, dl. I, bl. 267. — Over de dadelijke gevolgen dezer onlusten voor de Particuliere Landerijen, zie Stbl. 1817 N°. 43, in verband met het rapport in *Tijdschrift N. I.*, 23n jaarg. (1861), dl. I, bl. 292—298 en over het verband met het Reglement op de Particuliere Landerijen in Stbl. 1836 N°. 19: C. H. F. Riesz' *Heffingen*, bl. 9 vv. en mijn *Bijdragen tot de Wordingsgeschiedenis van het Reglement* (1889), bl. 75 v.v.

afstand van elkander liggen. Hila werd de zetel van den resident en daartoe Burghgraaff aangewezen. Het tractement was 600 ropijen 's maands. Den 17^{n} Maart aldaar aangekomen, nam hij er den 20^{n} het gezag van de Engelschen over; den volgenden dag had dit plaats te Larike. Het schijnt, dat Burghgraaff zich niet altijd ordelijk had gedragen, maar op Batavia genoot hij de protectie van oud-landvoogd Siberg, „van den ouden en doortrapten Sieberg", qualificeerde Van Polanen [1], en als ten slotte er de onlusten uitbreken, staat hij de kerels, zoodat Engelhard d.d. 3 Juni 1817 aan Siberg schreef:

„De Heer Burghgraaff toont dat de gezelschappen waarmede hij doorgaans verkeerd, zijn bederf uitmaken, als kunnende UHEdGestr. de verzekering geven, hij hier een geheel ander mensch is en met zo veel voorzigtigheid zijne zaken behandelt en kunde tevens, dat ik er over verwondert ben. De man op zijn zelve staande is er ook geen twijffel of wat hij doed of schrijft komt door hem en van hem."

Die maand Juni was echter nog niet voorbij of het scheen te blijken, dat Burghgraaff's eigen optreden tot het uitbreken der onlusten had medegewerkt, zoodat Commissarissen hem vervingen door Smith de Haart!

Even ongelukkig was de Commissie met hare d.d. 13 Maart 1817, onder nadere goedkeuring van C. C. G. G. gedane benoeming van den heer A. Uijtenbroek, op f 250 's maands [2], tot resident van *Haroekoe*, den tusschen Ambon en Saparoea gelegen Oeliaser. Uijtenbroek — „gewezen hospitalier", volgens Engelhard, „Med. Doctor", volgens Ver Huell [3] — kwam den 16^{n} Maart 1817 te Haroekoe aan en nam er den 25^{n} d. a. v. het bestuur over. Wat voor menschen het soms waren, die onder den pompeusen titel van resident met gezag werden bekleed, kunnen wij eenigszins opmaken uit ondervolgend schrijven, gedagteekend Amboina, 26 Augustus 1817, van hemzelf aan gouverneur Van Middelkoop:

> Daar ik door omstandigheden genoodzaakt ben geworden om mijn gagement, en te continueren als lid van de Weeskamer, te verzoeken.
>
> En ik in de meening zijnde, om als een oud dienaar een gagement te erlangen, daar ik met mijne vier kinderen, en verder huijsgezin, na rang van leeven kon,

[1] Brief aan Dozij, uit 1808: *De Roo*, dl. I, bl. 93.
[2] Besluit van C. C. G. G. d.d. 11 Januari 1817 N° 46.
[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 163. — Den naam vind ik ook wel Uitenbroek geschreven.

> Zoo ben ik egter van ter zijde geinformeert, dat mijn een hondert ropijen des 's maands zoude toegelegd worden.
>
> Ik geef het in UHEdGestr. eijgen bedenking off ik met 4 kinderen, 4 vrije christenen, en eenige slaven van gemelde som, leven kan, te meer daar ik seedert den jaare 1782 eerste chirurgijn ben, en bijgevolg altoos een honorable post hebbe bekleed.
>
> UHEdGestr. persuadeert mijn, om na Haroeko te gaan, en aldaar mijne Residentie over te geven, daar ik nog niet weet, dat ik ontslagen ben, nog veel minder aan wien ik gemelde Residentie moet overgeven, dog, zo zulks volstrekt UHEdGestr. begeerte is, verzoek ik eerst te mogen weeten mijne misdaden, want ik weet tot heeden nog niet, wat ik misdreeven heb, terwijl ik zulks weetende, in staad gesteld worden, om mijn aan onse gebieders te kunnen verantwoorden.
>
> Ik moet veronderstellen, dat ik UHEdGestr. vertoornt hebbe, en zulks met den brief van 7de julij j.l. want van dien tijd hebbe ik Uwe toorn dikwijls moge gevoelen, maar het doet mij waarlijk leedt, dat het geschied is, dog zulks is geweest om deese oorzaken, als mijn tractament mogt ik niet ontfangen, ook behaagde het UHEdGestr. niet om mijn 20 maten rijst tot nadere verantwoording te laten verstrekken, maar liet mijn met veele moeijte 100 ropijen op een bewijs geeven, terwijl ik van den heer kijzer ontfang een briefje, dat ik 6 ropijen voor de maat, en bijgevolg 120 ropijen voor de 20 maten reijst moest geven. En dat kon ik van voormelde 100 ropijen niet doen, hadt ik het gelt gehadt, ik zoude daar van niet gesproken hebben. Daarom verzoeke ik UHEdG. ootmoedig om verschoning.

Men verkeerde destijds in het midden van den opstand, die ook aanstonds van Saparoea naar Haroekoe was overgeslagen; nochtans zien wij den resident op Ambon. De reden hiervan was, dat Uijtenbroek het gewestelijk bestuur volstrekt niet gewenscht had in het vooruitzicht, dat er iets bijzonders zou te doen vallen. Vandaar, dat door hem als het ware per omgaande ontslag was gevraagd, hetgeen de Moluksche commissie ter dege kwalijk nam en Engelhard d.d. 23 Juni 1817 aan den heer Elout particulier het volgende deed schrijven:

> Ik heb bij mijn briev van den 10 Meij g'omitteert, Uw HoogEdelGestr. kennisse te geeven, dat de fgd. resident van Haroekoe, de heer Uitenbroek op het dringenst verzogt heeft, uit zijne Residentie ontslagen te mogen worden onder te kennen gave dat hij in weerwil van zijne gevorderde jaren, de residentie Haroekoe hadde geambieert, als zich gevleid hebbende, dat hij zijne dagen aldaar

ten nutte van het Gouvernement en eigene voldoening zoude hebben kunnen eindigen, maar dat hij in de presente gesteldheid van zaken en heerschende onlusten te Haroekoe zich geheel ongeschikt oordeelde die post met die activiteit waar te neemen als de omstandigheden kwamen te vereischen. Daar ik nog bij brief van den 2[n] Meij bij UwHoogEdGestr. voor de Heer Uitenbroek ter erlanging van eene gunstige approbatie in de residentie Haroekoe heb g'interesseert, ben ik zo vrij UHoogEdGestr. hiervan de vereischte kennisse te geven. Commissarissen hebben op dit zijn verzoek nog niet gedisponneerd, om de consequentie weg te neemen die hierin voor de heer van Uitenbroek zoude gelegen zijn en hem misschien nadeelig zoude kunnen zijn in zijne verdere solicitatie.

Aan zijn verzoek om ontslag werd eerst gevolg gegeven, toen Buijskes het bestuur had overgenomen en de residentie tot rust was wedergekeerd, hebbende, schreef Buijskes in zijn Buitenzorgsch verslag over den ontslagene, "weinig geschiktheid" laten blijken voor zijn betrekking. In zijn plaats benoemde Buijskes den resident van Boeroe Ceberg, terwijl in Ceberg's plaats optrad de gepensionneerde kapitein Baudoin, dien de Schout-bij-Nacht van Soerabaja had medegenomen.

Voor het goed bezoldigen der Moluksche ambtenaren was Engelhard opgekomen bij een breed advies van 1816 over de organisatie der Molukken, dat ik nader nog zal teruggeven. Daarin schreef hij ten aanzien van de inkomsten der ambtenaren van de *Oostersche* bezittingen, waarmede hij bedoelt, wat men de Groote Oost placht te noemen:

In vroegere jaren, waren de Oostersche bezittingen veelal de hoge school of de plaats der ballingschap van losbandige, of tot andere posten op Java ongeschikte voorwerpen; dan daar zulks ook als eene der voorname oorzaken, moet worden aangemerkt, dat men omtrend vele zaken aldaar, tot heden nog zoo zeer onkundig gebleven is en ook gepaard met de geringe tractementen voor de meeste ambtenaren aldaar bescheiden vastgesteld, vele doet afschrikken, ter plaatsing derwaarts over te gaan, zoo komt het mij voor, deze gedachten, en de daaruit anders weder te duchten gevolgen, thans voor eens en altoos, kan worden weggenomen en voorgekomen door van deze gelegenheid gebruik te maken, om fatsoendelijke, en desmogelijk, eenige gehuwde famillien, derwaards te laten overgaan en derzelven appointementen te bepalen evenredig aan die der ambtenaren op Java en overeenkomstig de door deze vermeerdering te doene opoffering.

In overeenstemming met dezen wenk hadden C. C. G. G. bij hun besluiten van 14 Januari 1817 N°s. 46 en 47 bepaald „de bezoldigingen aan Commissarissen tot overname der Moluksche eilanden, den Gouverneur, Residenten en eenige andere ambtenaren", maar er nu ook opnieuw aan toegevoegd scherpe straffen tegen hen, die zich niettemin door stille winsten zouden verrijken. Nadat zij deze laatste maatregelen voor de organisatie van het Moluksch bestuur hadden genomen, zonden zij den volgenden brief d.d. 18 Januari 1817 N°. 44 aan Koloniën:

Wij hebben de eer UHoogEdelGestrenge bij dezen te berigten, dat wij thans de nodige maatregelen genomen hebben om eene expeditie, van hier uit te zenden, ter in bezitneming van de Moluksche eilanden.

De overkroppende bezigheden, het gebrek aan veel noodwendigheden, en het gering getal van Europeesche militairen en officieren, door het te lang uitblijven van den *Prins Frederik*, en de verwacht wordende tweede Militaire expeditie uit Nederland, hebben het ons onmogelijk gemaakt vroeger dit te bewerkstelligen.

's Lands schepen, de *Evertsen* en de *Nassau* zijn benevens het fregat de *Maria Reygersbergen*, bestemd om derwaarts te stevenen, terwijl nog een tweetal particuliere schepen, tot overbrenging van personen en goederen zijn ingehuurd.

Deze expeditie zal waarschijnlijk in het begin der volgende maand vertrekken.

Wij hebben aan de Commissarissen ter overname eene zeer uitgewerkte Instructie gegeven overeenkomstig met de aan ons bekende oogmerken van Zijne Majesteit; wij zullen die bij eene volgende gelegenheid UHoogEdelGestrenge mededeelen.

Tot leden dier Commissie zijn door ons benoemd de Heeren N. Engelhard en Middelkoop, welke laatste tevens is aangesteld tot Gouverneur der Moluksche eilanden.

Tot Secretaris dier commissie is aangesteld de Heer Baumhauer.

De residentie van Banda is opgedragen aan den Heer W. Berkhoff.

Tot vervulling der mindere Residentien, zijn ook gedeeltelijk eenige personen van hier aangesteld, doch gedeeltelijk aan de Commissie de vrijheid gelaten, om onder onze nadere approbatie personen te benoemen, zoowel als tot andere mindere bedieningen, daartoe nemende óf personen, die reeds in locis zijn, of uit die van hier ter hunner beschikking worden uitgezonden.

Ten aanzien van Ternate hebben wij best gevonden tot nog toe niet te bepalen op welk eene wijze de administratie daar zou dienen te worden ingerigt.

Er heerscht een verschil van gevoelen, of het namelijk nuttig en nodig zij al den omslag eener geregelde burgerlijke administratie daar te stellen, dan of het niet genoegzaam zou zijn eenen militairen gezachhebber, met de weinige behering, die daar vereischt wordt te belasten.

Voor het laatste pleit de oeconomie en de bedenking dat Ternate eeniglijk belangrijk wordt beschouwd om te zorgen, dat anderen er geen bezit van nemen, dat er geene specerijen geteeld en dus gesmokkeld worden. Voor het eerste wordt aangevoerd de noodzakelijkheid, om met de Inlandsche vorsten een geregelde betrekking te houden, de onzekerheid of de extirpatie moet blijven voortduren.

Alvorens daarin te beslissen wenschten wij deswegens het berigt en de gedachten van de commissie te vernemen, die dan ook belast is met het onderzoek.

Wij zullen voor het overige waarschijnlijk besluiten, om Timor, dat onder de Britsche Regeering tot de Residentie Macassar gebragt was en nu onlangs is overgenomen, weder als voorheen onder Amboina te doen ressorteren.

Wij hebben overeenkomstig de oogmerken van Zijne Majesteit, aan de ambtenaren ruime bezoldigingen toegestaan, doch nu ook het allerstrengst bevel gegeven, dat geene andere winsten, voordeelen, of beneficen hoegenaamd worden genoten, en wij hebben van de Commissarissen en den Gouverneur de stelligste bevestigingen ontvangen, dat zij de noodige maatregelen nemen zouden om dit bevel te doen gehoorzamen, en alle verkeerdheden te beteugelen of te straffen.

Wij lezen in dit stuk dat, behalve de oorlogsschepen *Evertsen*, *Nassau* en *Reygersbergen* nog voor de Molukken moesten bestemd worden in te huren transportschepen. Er zouden ten slotte drie gehuurd worden: de *Swallow*, *Mahabar* en *Salambole* [1]. Met het uitbreken van den opstand heeft de gezagvoerder Wilson van eerstgenoemd vaartuig uitnemende diensten bewezen in den daarop gevolgden strijd; Buijskes kocht ten slotte het schip voor onze Marine aan. Een ander ingehuurd Britsch schip, dat ook veel dienst in den opstand zou doen, heette *Dispatch*, kapitein Crozier; het vaartuig bleef tot 7 Maart 1818 ter onzer beschikking, toen het contract afliep. Dat het Bengaalsch bestuur deze medewerking van Engelsche vaartuigen aan de bestrijding der rebellen kwalijk heeft genomen, deelde ik elders mede [2].

---

[1] *Kronijk*, bl. 346.

[2] Zie *Teruggave* bl. 346—352; *Swallow* er ten onrechte met één *l* gedrukt.

De *Dispatch* is niet gelijktijdig met de andere schepen naar de Molukken gezeild, doch eerst d.d. 3 April 1817. Het volgend incident deed zich daarbij voor.

Er moesten met dat vaartuig nog eenige ambtenaren naar de Molukken, die C. C. G. G. ter beschikking stelden van de Commissie. Hiertoe behoorde G. W. ALLART DE ROOCK: hijzelf, 't is waar, had gevraagd derwaarts te gaan, maar als benoemd door de Regeering, dus wetende in welke betrekking, op welke bezoldiging. Alzoo toen het op vertrekken stond, verklaarde hij den vice-president van den Raad van Financiën, zich niet naar de Molukken te willen begeven „om daar van de gunst van Commissarissen af te hangen, maar wel met eene plaatsing overeenkomstig aan zijnen vorigen stand". C. C. G. G. gaven daarop den Raad van Financiën bij besluit d.d. 2 April 1817 N°. 17 te kennen, en wel: — „in aanmerking genomen zijnde, dat de persoon van G. W. Allart de Roock zich voor zijne vroegere onhebbelijke gedragingen en ongeoorloofde weigering om de bestemming hem gegeven, hoezeer door hem zelve bij requeste verzocht op te volgen, maar bijzonderlijk door de nu herhaalde tegenstrevingen aan de bevelen van de Hooge Regeering zijn langer verblijf in Nederlandsch Indiën onwaardig gemaakt heeft, dat echter Commissarissen-Generaal, alvorens tot eene verwijdering van dezelve te besluiten nog door eene vaderlijke vermaning verkiezen hem tot zijn pligt terug te bewegen" —, „om dadelijk op den ontfangst dezes den meergem. G. W. A. de Roock voor de volle vergadering te doen verschijnen en hem aan te zeggen, dat zij op uitdrukkelijke last van Commissarissen-Generaal hem vermanen alsnog aan de bevelen hem gegeven om zich naar Amboina te begeven te voldoen, dat hij alzoo gehouden is, zich te dien aanzien stellig te verklaren met verdere mededeeling, dat zoo hij G. W. Allart de Roock bij zijne weigering onverhooptelijk mogt persisteeren hem nu voor als dan het verblijf in Nederlands Indiën wordt ontzegd".

Den 4n deelde de Raad mede, dat de verschijning had plaats gevonden, maar het antwoord steeds weigerend was gebleven „om zich naar Amboina te begeven op den voet van het Besluit van den 15n Januari l.l. N°. 47".

Bij besluit van C. C. G. G. d.d. 5 April 1817 N°. 6 werd hem daarop het verblijf in Indië ontzegd! Misschien is dit wel het eerste voorbeeld der toepassing van het „exorbitante recht" na het Herstel; ik kan niet zeggen, dat het dan gelukkig werd ingezet.

Toen bij particulieren brief Elout d.d. 8 April 1817 [1] de uitzetting van De Roock mededeelde aan Goldberg, den departementschef van Koloniën, werd wel vermeld „uit hoofde hij op eene brutale en hardnekkige wijze weigerde naar Ambon te gaan, werwaards wij hem hadden gedespicieerd en dat alles niettegenstaande hij te voren gevraagd had derwaarts te gaan", maar het eigenlijke bezwaar van den banneling werd niet aangegeven. Ten slotte schijnt het niet tot de uitzetting te zijn gekomen, want bij een besluit van 19 December 1817 N°. 52[a] zag hij zich benoemd tot pakhuismeester te Muntok, in plaats van P. G. de Sturler, die bij besluit d.d. 15 t. v. N°. 3 wegens onachtzaamheid „ontzet" was.

[1] In de verzameling-Goldberg op 's Rijksarchief N°. 68 D.

HOOFDSTUK II.

De beginselen, waardoor de Commissie-Generaal zich ten aanzien van het gouvernement der Molukken deed leiden.

Commissaris Engelhard en de opperresident Bryant Martin. — Engelhard's *Pointen van elucidatie.* — De organisatiën der specerijperken op Banda in 1794-1810. — De organisatiën in de Molukken onder het Engelsch tusschenbestuur, blijkens Martin's memorie van 14 April 1817. — Inkomsten. — Rechterlijke macht. — Handel. — Beheer. — Staatkunde. — Engelhard's beschouwing over Ternate. — En over Menado. — Zoomede over Timor. — De hoegrootheid der verplichte levering onder het Engelsch bestuur. — De door Daendels als overloopers gequalificeerde ambtenaren. — Engelhard over den staat, waarin zich het Engelsch bestuur bevond. — Daendels' voornemen om de bezitting van Ternate in te trekken. — Engelhard's verdediging van het specerijmonopolie der O. I. C. — Zijn waardeering van de Specerij-eilanden. — Zijn meening over gemis aan voordeel bij invoering van een belasting in geld. — Vreest niet specerij-cultuur in vreemde koloniën. — Het gewicht van de praktijk der uitroeiing van de specerij-boomen wordt door hem verkleind.

Bij den aanvang van het bestuur der Commissie-Generaal was de heer Engelhard een betrekkelijk invloedrijk man; zijn ervaring werd terecht door haar van veel waarde beschouwd. Strookten reeds destijds zijn opvattingen niet geheel met de vrijzinnige denkbeelden, die de nieuwe regeering in toepassing dacht te brengen, hij had er niet het karakter naar om ze zóó op den voorgrond te stellen, dat hij er onbruikbaar door zou blijken; daarbij was er over hem een Indisch-kalme manier van doen, waardoor beraadslaging met hem gemakkelijk viel en hij voor bestuurder geschikt scheen [1]. Op hem was dientengevolge het oog gevallen voor eersten commissaris naar de Molukken. Die commissie scheen lastig te zullen worden, gelijk voor C. C. G. G. de commissie bleek te zijn tegenover luitenant-gouverneur Fendall. De Molukken waren een afzonderlijke, rechtstreeks van Bengalen afhankelijke provincie; daar fungeerde als opperste bestuurshoofd, doch met den titel van resident, de heer W. BRYANT

[1] Zie verhandeling-*Engelhard*, bl. 1022.

MARTIN, wiens faam als even moeilijk man, te Batavia de ronde deed [1]. Hetzij dat die roep geheel ten onrechte bestond, hetzij deels door het geschikt optreden van Engelhard zelf, Martin heeft zich ten slotte als zeer schappelijk doen kennen, zoodat de voor de overneming gesloten conventiën inderdaad een succes van Engelhard's beleid zouden mogen heeten.

Plaatselijke ervaring van de Molukken bezat de aangewezen eerste commissaris niet, maar wellicht stond ook hem hier ten dienste „zijn buitengewoon omvangrijk huisarchief, dat hem tot vraagbaak maakte van allen die inlichtingen wenschten omtrent gebeurtenissen of wetsbepalingen van ouderen datum" [2]. In ieder geval had hij zich beijverd om wetenschap erover van anderen op te doen en daar C. C. G. G., ter voorbereiding hunner maatregelen in deze, hem over alles hoorden, leidde hij zijn kennis en meeningen neder in „Pointen van elucidatie omtrent de Nederlandsche bezittingen in de Groote Oost, om bij de deliberatiën van Hunne Excellentiën de Hoog Edele Gestrengen Heeren Commissarissen Generaal voor het retablisseeren van de provintien Ambon, Banda en Ternaten in overweging genomen te worden" [3].

Dit breede stuk heeft op de organisatie van het Nederlandsch bestuur over de Molukken een grooten invloed uitgeoefend. Het opent met te herinneren aan de maatregelen, die bij het ten einde loopen der 18e eeuw genomen werden om er de toestanden te verbeteren, die het specerij-monopolie der Oost-Indische Compagnie in het leven hadden geroepen. Ik mag zeker wel de kennis van menig lezer op dit gebied naar de mijne afmeten, zoodat het hem niet anders dan aangenaam zal zijn, in een niet al te uitvoerige uiteenzetting aan den ontwikkelingsgang van ons bestuur ten deze herinnerd te worden. Vandaar, dat ik nagenoeg in haar geheel deze overigens onsmakelijk gestelde memorie doe volgen:

Zeedert dat de Oostersche zee, voor het Britsche rijk, ter bevaring geheel is opengesteld, is de attentie van Indiasch Hooge Regeering, zo wel als na dato die van de toenmalige Hoog Edele Gestrenge Heeren Commissarissen Generaal, op deeze

[1] Evenals b.v. tegenwoordig te Singapore, had de resident van de Molukken nog residenten onder zich. Men heeft mij medegedeeld, dat de opperresident te Singapore wel wordt aangewezen als „resident generaal", ofschoon dit geen officieele titel is.

[2] *Priangan*, dl. I, bl. 83.

[3] Verg. bl. 342.

belangrijke bezittingen met nadruk gevestigt geweest, en dezelve op middelen doen bedagt zijn, om niet alleen, alle sluikerijen voor te komen, maar ook die bezittingen, te zuiveren van de gebreken, welke in de huishouding aldaar plaats vonden, en bijzonder om van de specerij gevende eilanden, die voordeelen te trekken, waarop met billijkheid en zonder bezwaar der ingezeetenen aanspraak te maken was.

Den Ambons Gouverneur Cornabi, zo wel als den Bandas gezaghebber van Boekholtz wierden in den jare 1794 en 1795 in het bijzonder, deeze belangrijke taak opgedragen, en den laatsten heeft daar omtrent ook onverwijld bij zijne komst in dat Gouvernement werkzaam geweest.

Dien Heer achte noodig, de specerij perken of note plantagien te Banda, aan het Gouvernement te trekken, en vervolgens weder bij weege van hen, aan derzelver vorige bezitters, of wel de zodanige, welke voor dies administratie bereekend waren, toe te wijzen.

Men bazeerde deeze intrekking, niet alleen op de onbestaanbaarheid van het eigendoms recht, het geen men considereerde, een inbreuk te zijn, op de door den Gouverneur Generaal Jan Pietersz. Coen, bij de overmeestering van Banda, in 1621 deswegens gemaakte inrigting, en gevolglijk, als een in latere tijden, ingeslopen abuis; maar ook op de enorme schulden, waaronder de eigenaars dezer perken, als toen gedrukt gingen, en welke men vermeende, tot het verval van de meeste derselve, zeer veel te hebben bijgedragen, als onvermogend zijnde de renten te voldoen op de daarop gedane beleeningen, als verre surpasseerende, de perk inkomsten, terwijl deeze naasting daar en boven, ook geschiede als een gevolg, van de voorschotten of liever gratificatien, van wegens de voormalige Compie een tijd vak van 14 jaren, aan de eijgenaars dezer landen door ontheffing der voldoening van intrest op de beleende capitalen, bij de Weeskamer, bij de diaconij en uit de kerk kassa, als verstrekking van rijst, voor de perkslaven, zonder betaling gedaan, ter gemoedkoming van de schaden, welke dezelve, bij de verwoesting van Banda, in den morgen van den 2 april 1778, door eene hevige orcaan, verzeld van zee- en aardbeevingen, geleeden hadden, en waardoor meest alle de specerij bomen uit den grond gerukt wierden.

Over het regt van deeze naasting, zijn de opinien zeer verschillende geweest, en oppervlakkig beschouwt niet geheel zonder grond, wijl de voornaamste motiven daartoe, niet zeer aanneemelijk waren, alzo men, wat het eerste betreft, niet veronderstellen kan, dat een verkoop van de perken, willekeurig geschied, en een tijd perk van 170 jaren, buiten reflexie der Hooge Indische Regeering,

of het bewind in Europa, gebleeven zoude zijn, terwijl het tweede, als een gratificatie door de Hooge Regeering aangemerkt zijnde, ter gemoedkoming van de perkeniers, zulks na dato niet wel aan dezelve, in reekening gebragt konde werden; dan ik voor mij stelle, dit eenelijk ten voorwendsel, door den Heer van Boekholtz genomen is, en des tijds noodzakelijk was, om de perkeniers tot die terug gave te verpligten en alzo het vervallene te herstellen, daar alles deswegens op den ouden voet gelaten zijnde, de schulden der perkeniers, ten minste van verre het meerdere gedeelte, van jaar tot jaar vermeerdert, en gevolglijk ook, de verwaarlozing der perken toegenomen zouden zijn, en zulks dus, als het eenigste middel geconsidereerd is, om verder kwaad, ten nadeele van het Gouvernement voor te komen en ook alleen door het maken eener dusdanige reekening, deeze toeeigening, een schijn van wettigheid verkrijgen zoude, en het geen gerug-gesteund wierd, door den vervallen staat der perken zelve, als de beklagens waardigen toestand, van het meerder gedeelte der perkeniers, welke door de vernietiging hunner schulden, bij deeze intrekking, welke voor reekening van de Comp^{e} genomen wierden, grootendeels van zorg en lasten ontheven, en in derzelver finan-tieele omstandigheeden, gesoulageert, en bevoordeelt wierden, te meer, daar zij, als het ware tevens op nieuw, schoon conditioneel, in het bezit hunner perken wierden herstelt, en het lot des oorlogs, gepaart met andere omstandigheeden, alleen gezegt worden kan, de vervulling der daar bij gedane conditioneele belofte, buiten effect heeft doen blijven.[1]

Want niet lange na deeze intrekking, of wel op den 8^{e} Maart 1796, is het Gouvernement Banda, in de magt der Engelsche geraakt[2]; en zijn de perken als een gevolg dezer schikking, doch zonder voldoening aan het beloovde, geduurende het intermediair bestuur der zelven, ook dusdanig door de daarover proïnterim aangestelde leenmannen geadministreert geworden.

Dan bij terug erlanging der kolonien na de vreeden van Amiens, in den jaare 1803, bevond men dezelve in eene noch veel verwaarloosder staat, als waarin die voor de overgave of naasting

[1] Nog een halve eeuw later memoreerde een bezoeker van Banda, dat er perkeniers werden aangetroffen, die oordeelden „dat de verpligte levering van het product aan het gouvernement eene usurpatie hunner regten is": *Van der Crab*, bl. 18. Op bl. 19-22 aldaar een uiteenzetting hoe Van Boekholtz „de hand tot redding", door zijn „weldadigen maatregel" reikte. — Engelhard's ingenomenheid met Van Boekholtz' maatregelen blijkt ook uit bl. 200 van zijn werk tegen Daendels.

[2] Gouverneur F. van Boekholtz heeft in deze moeilijke omstandigheden zich verdienstelijk gehouden. Zie o. a. de waardeering bij *Van der Crab*, bl. 14.

voor het Gouvernement zich bevonden hadden; de gebouwen waren alle vervallen, meer dan de helft der perkslaven mankeerde, en de perken zelve geleeken wildernissen.

Deeze verwaarlozing wierd dus aan tweederlij oorzaken toegeschreven, als aan het wijnig gehouden toeverzigt en onverschilligheid der Engelsche, en aan de gemelde door den Heer van Boekholtz gemaakte schikkingen, door het buiten werking blijven der gedane toezegging van denzelve, tot gemoedkoming der perkeniers, zo ten aanzien van het vernieuwen der Perk gebouwen, en het voltallig maken der perkslaven, als de verstrekking van rijst voor niet, also men vermeend, zulks eene noch grooter onverschilligheid, en zorgloosheid der perk bestuurders, dan wel voorheen te wege gebragt heeft, daar deeze door het niet uitgeeven der toegezegde leenbrieven, in de onzeekerheid of het Leenregt dezer perken, zelfs bij eene goede administratie, wel op dezelver erven zoude devolveeren, geene middelen ter verbeetering hebben aangewend, maar zelfs als het ware, de lust en moed benomen is geworden, die in eene maar eenigzints tamelijken goeden staat te onderhouden.

De destijds tot de overnaam der Mollukos van wegens Indiasch Hooge Regeering benoemd geweest zijnde Commissarissen, waren wel is waar gequalificeert, om het door wel vermelden Heer van Boekholtz, des weegens ontworpen plan ter executie te leggen, dan hier aan is echter, om de wille van zamengeloopen hebbende omstandigheden door dezelve niet voldaan, ofschoon in andere zaaken veele nuttige veranderingen gemaakt en bezuinigingen daargesteld zijn.

Dan alle deeze mesures wierden echter door Zijn Excellentie Daendels, tot het bedoeld oogmerk geenzints toerijkende bevonden, en had dan ook, gepaard met de verschillende gevoelens, welke nopens het plan van perk beheering door den Heer van Boekholtz was voor gesteld, en ook reets ten deelen ingevoerd, ten gevolge, dat welmelde Zijne Excellentie aan Indiasch Hooge Regeering op den 7 September 1809 het daarstellen eener reorganisatie van deeze onze Oostersche bezittingen voordroeg.

Het dient wegen ontworpen plan wierd ook op den 21 october daaraan gearresteerd, in voegen te zien is, bij de bijlagen, tot het werk van Hoogstdenzelven 2^e deel Molukkos van N°. 10 tot 30 incluseve.

Dan vermits van deeze organisatie, het nut of goede effect niet is ondervonden, kunnen werden, naar dien de Provincie Amboina den 27 feb^ri 1810 en dus weinige dagen na de gedeeltelijke introductie van hetzelve, aan het Britsch Gouvernement, door het lot der wapenen is overgegaan, en Banda en Ternaten, in de maand Augustus dat zelfde jaar, zo dienen Uwe Excellentien

de Hoog Edele Heeren Gommissarissen Generaal zich te verklaren, of bij etablisseering van de Groote Oost, dit plan wederom, in werking zal werden gebragt, of wel dat het zelve zal worden g'alterreerd en geanplieert, overeenkomstig met de inrigtingen, die geduurende het Britsch bestuur mogten zijn ingevoerd, voor zo verre Commissarissen tot den overneem der Oostersche bezittingen bevinden zullen te strekken tot weezentlijke verbeeteringen van het bestuur deezer provintien.

Het voornaamste doel van de verbeeterde inrigting in de huishouding van de Oostersche Bezittingen was, de dienaaren door eene billijke en wettige bepaling van inkomsten, aan eene getrouwe pligts betragting te verbinden, en overigens, die bezuinigingen daar te stellen, als waarvoor dezelve vatbaar zouden zijn, en inzonderheid ook, om door eene nieuwe verdeeling, ofte zamentrekking der specerij-perken op Banda, als generale verbeetering in alle vakken van administratie, het Gouvernement de voordeelen te verzeekeren, die de Moluksche eilanden en haare onderhoorigheden opleeveren.

Met dezelve oogmerken schijnen de Engelsche geduurende hun laatste zijn aldaar, ook bezielt geweest te zijn. Want volgens erlangde informatien, is door dezelve, hoe wel alles wat de Inlandsche huishouding, leverantie en behandeling der specerijen betreft, op den vorigen voet gebleeven is, ten aanzien der administratie van Politie en Justitie, eene aanmerkelijke verandering gemaakt, en vermindering van den ambtenaaren daar gesteld.

Om Uwe Excellentie dus over het een en ander, zo veel mogelijk te kunnen doen oordeelen, zal ik het mij daar van bekend zijnde, hierbij ter informatie aanhalen.

In plaats van deze aanhaling hier terug te geven, verdient meer belangstelling, hetgeen de Britsche opperresident W. B. Martin de vriendelijkheid had aan onze Moluksche commissie over den staat der Molukken mede te deelen bij een memorie, gedagteekend Amboina, 14 April 1817 [1]. Ik volg de door hem aangegeven hoofden, doch bekort mij aanzienlijk.

Inkomsten. In Augustus 1810 had Martin's voorganger, kapitein Court, te Amboina verpacht het spel, de arak, de saguweer, de markt, en „het koppensnellen" (!). De opbrengst was 40000 rijksdaalders; Martin schafte de marktpacht af, die „nadeelig beschouwende voor de nijverheid der inwoners en berekend, om hen terug te houden de waren ter markt te brengen, die zij anders konden

[1] Vertaald afgedrukt als bijl. B. bij *Van Doren-M.*, bl. 175-188. Verg. hiervóór bl. 345.

leveren". Hij stelde er een amfioenpacht voor in de plaats. Ook voerde Martin in 1811 te Ambon in, ter vervanging van de pacht, een rechtstreeksche heffing van de havenrechten door een *Collector of Customs* — *Customs:* bij Van Doren vertaald door „Gebruiken"! — op een aanstelling tegen 5 % van het geïnde bedrag. In 1813 had plaats afschaffing van de pacht op de speelhuizen „wegens haren onzedelijken aard en de strekking, die men er aan toeschreef, om eene neiging tot die ondeugd onder het volk te versterken". Alzoo waren te Ambon bij de komst der Moluksche commissie de arak-, saguweer- en opiumpachten nog in leven. Te Banda bestond de pacht der havenrechten, opium, arak; te Ternate: havenrechten, toddy en opium; te Menado: havenrechten, opium, arak, hoofdgeld. Het totaal der inkomsten van de Molukken over de jaren 1812-1816 was jaarlijks 'n 56 à 58 duizend dollars.

Rechterlijke macht. De handhaving der Hollandsche regelingen was bij de capitulatie van Ambon verzekerd geworden, zoodat alleen waren ingevoerd veranderingen, „welke berekend schenen, de handelingen te vereenvoudigen en te bespoedigen en haar meer onmiddelijk en spoediger dienstbaar te maken ter bereiking van de oogmerken der justitie". De Memorie zet in het breede de organisatie uiteen.

Handel. De maatregelen voor de specerijcultuur „zijn over het algemeen geregeld naar dezelfde grondbeginselen, welke vroeger bestonden". Gelijke verplichtingen werden den inboorlingen opgelegd „om hunne geheele opbrengst uit te leveren tegen de vastgestelde som van 50 rijksdaalders per *bahar* van 550 pd.; en er is geene verandering hoegenaamd in het stelsel van inwendig bestuur, voorgeschreven tot regeling van de verzameling der opbrengst en ter noodzaking tot de behoorlijke zorg en aankweeking der boomen, ingevoerd". — „Overeenkomstig de verbindtenissen aangegaan met de hoofden der inboorlingen van Menado", waren er „aanzienlijke uitleveringen van rijst uit die residentie gedaan tegen den vastgestelden prijs van 30 rijksdaalders per koijang, in ruiling voor kleedjes tegen bepaalde prijzen". Zij hadden zich ook verbonden „*goemoetoe* te leveren tot het maken van touw, tegen 1 rijksd. de 100 draden".

Beheer. „De schikkingen genomen voor het bestier der algemeene administratie, zijn zakelijk niet verschillend geweest van die, welke door het Nederlandsche bestuur waren aangenomen. Beambten, onder de benaming van Residenten werden aangesteld, om over de plaatselijke verpligtingen van Banda, Ternate, Menado, Saparoea, Haroeko, Hila, Larieke, Poeloe-Aye en Boeroe het beheer te hebben".

De maandelijksche tractementen dier heeren liepen van 750 Spaansche dollars (te Banda), tot 29-6 dollars (op Boeroe). De negorijen „in de onmiddellijke nabijheid van het Fort Victoria" te Ambon, bevond Martin onderworpen „aan de regtstreeksche controle van het Gouvernement"; maar daar hem verwerpelijk voorkwam „eenige inmenging in de bijzonderheden van het beheer voor de dienst van den persoon, met het oppergezag bekleed, naar algemeene grondbeginselen van bestuur", droeg Martin den dienst op aan een afzonderlijken beambte, onder den naam van *superintendent* der negorijen, op 150 Sp. doll. 's maands, „wiens verrigtingen ten opzigte der inboorlingen in overeenstemming waren met die, welke op de andere Residenten rustten". — Het Britsch bestuur nam tevens hervormingsmaatregelen, betrekkelijk het schoolonderwijs, „met het oog op de verbetering der inboorlingen en om hen uit den staat van domheid, ondeugd en onkunde op te heffen, die door verschillende oorzaken bijgedragen had, hen te verlagen". Een „centraal-school" was daartoe weder „uit den staat van verval verheven en geplaatst onder het oppertoezigt van eenen man, daarvoor uitsluitend bestemd en tevens toegerust met de magt, eene algemeene controle over de ondergeschikte inrigtingen uit te oefenen". Bedoeld wordt de zendeling Carrey, dien ik nog nader zal noemen. Groote last was wel ondervonden door het gebrek aan boeken, dat noodzakelijk de vorderingen vertraagde; desniettemin waren gewichtige voordeelen door deze inrichting verkregen en was er een geest van verbetering opgewekt, die, naar zich Martin overtuigd hield, „bij eene behoorlijke aanmoediging, vruchtbaar in gevolgen, niet alleen voordeelig voor de belangen der regering, maar ook bevorderlijk voor het bestendig geluk en den voorspoed van het volk zijn zullen". Hij verklaarde de overtuiging te hebben, „dat, naar mate der middelen, welke het volk voor een degelijk onderwijs in hunne burgerlijke, zedelijke en godsdienstige verpligtingen worden verleend, door elke regering de graad van waarborg zal verkregen worden voor de rust en de onderwerping aan haar wettig gezag".

Staatkunde. Het contract tusschen het Britsch bestuur en den sultan van Ternate verschilde „in alle wezenlijke punten in de hoofdzaak" niet van het indertijd met het Hollandsche bestuur aangegane; werd ook in beide stukken „de staatkundige meerderheid van den Europeschen staat" op den voorgrond gesteld, „zoo werd toch in het inwendig beheer van zijn bestuur dat van den Sultan niet beperkt". „Ook was het hem vergund, het naar zijn eigen

goeddunken te regelen, alleen bestuurd door zulk eenen raad, als het Europesche gezag op het Fort *Oranje*, met het oog op de veiligheid en verbetering van zijne eigene belangen of die van zijn volk, meest geschikt achtte, aan te bieden". "De uitoefening dier vrijheid in regterlijke zaken werd echter onder het Britsche bestuur binnen naauwer grenzen bepaald dan die, binnen welke het te voren was beschreven: en om zijne onderdanen van een zuiver en onpartijdig beheer van het regt te verzekeren, werd de Sultan verzocht, in crimineele zaken het vonnis van zijne regtbank aan het onderzoek en de bekrachtiging van den Britschen resident te onderwerpen". Echter waren er onlusten heerschende op Halmaheira, die toegeschreven werden aan de ontrouw en de misbruiken van des Sultans ondergeschikten: dit vorderde wellicht het maken van "grootere beperkingen in de vrijheid van den wil des Sultans". De gevolgen toch waren niet gebleven binnen de grenzen van des Sultans gebied, maar strekten "hunnen verderfelijken invloed over al de Molukken uit, door het bestaan te doen voortduren van een geslacht van menschen, die, geene bescherming vindende onder het bestuur hunner inlandsche vorsten, en daarom verstoken van de middelen van een regelmatig bestaan, in hunne nooddruft de toevlugt nemen tot een roofziek leven, en nu, terwijl zij zich verbinden met elken gelukzoeker, zich kenmerkende door behendigheid of moed, eene geduchte zeerooversbende uitmaken, gevestigd te Tontoli, Mysole en onderscheidene volkplantingen langs de Noordkust van Ceram, die het best gelegen zijn, om met goed gevolg hunne strooptogten voort te zetten".

De Memorie behandelt dan den onrustigen staat van Tidore. Een later hoofdstuk is een meer geschikte plaats om op Martin's beschrijving ten deze terug te komen.

Het karakter van den regeerenden Sultan beschreef Martin als "zacht, verzoenend en vredelievend, en indien de natuurlijke welwillendheid van zijnen aard niet werd bedwongen en tegengewerkt door de kracht zijner ministers en in het bijzonder door die van zijnen zoon, wiens invloed, naar men zegt, groot is, zou het misschien moeijelijk zijn een man te kiezen, die beter geschikt was, de zaken van Tidor te besturen, zoowel met betrekking tot haar inwendig bestuur, als met die der Europesche regering, welke zich over de Molukken uitstrekt".

De eilanden Goram, Ceram Laoet, Kefling, Gisser, Mameloekoe en andere oostelijk van Ceram gelegen, werden bewoond "door onderscheidene stammen, bestuurd door verschillende hoofden, die

een onafhankelijk gezag over hunne respectieve distrikten uitoefenen, maar ook vereenigd, als belang of eerzucht het gebieden". Elk opperhoofd verdedigde „zijn uitsluitend regt van handel met bijzondere distrikten op de kusten van Nieuw Guinea, van waar zij in ruiling voor kleedjes, koralen, messen en andere artikelen van Europeesch fabrikaat tripang, massay en wilde muskaatnoten leveren, die zij òf naar Bali òf naar de Chinesche bewoners van Banda en Amboina verzenden".

Met deze beschouwingen eindigt het in zekeren zin belangrijke stuk. Vatten wij nu weer Engelhard's *Elucidatiën* op, speciaal om onze aandacht te vestigen op hetgeen hij memoreert en adviseert in verband met Daendels' organisatiën, hetgeen ongetwijfeld mede lezenswaard is:

De bezetting van Ternaten, word bij de organisatie eenelijk beschouwd, te moeten strekken, tot extirpatie der specerij-culture, en als overigens aan het Gouvernement, geen voordeelen aan te brengen, waarom het politiek bestuur aldaar ingetrokken, en aan een millitairen commandant opgedragen is.

Het algemeene gevoelen is, en de archiven leeveren er de spreekendste bewijzen van op, dat Ternaten en dies onderhoorigheden ten aanzien van het Inlandsche bestuur, en de verdere administratie van de Inlandsche zaken, eenen der moeielijkste bezittingen is, die het Gouvernement bezit, en in dit opzigt, in geen vergelijk kan gebragt worden, met Amboina. De uitgestrektheid van eijlanden, onder Ternaten gehorende; de continueele verschillen, die tusschen vorsten, princen en andere hoofden ontstaan, en de gestadige ontrusting van de volkeren op die eilanden, als de invallen van de Mangadanawers en andere niet onder de gehoorzaamheid van het Gouvernement en de koningen van Ternaten, Tidore of Batchian sorteerende, en zich meerendeels met roof erneerende, verschaffen eene onafgebroken beezigheid aan een Hoofdgebieder aldaar, en maaken dit bestuur zeer moeielijk.

Het heeft het Gouvernement de laatste 25 jaren, aan magt ontbroken, om alle deeze stooringen teegen te gaan en de voordeelen doen missen, die het bezit van Ternaten uit den handel in opium en lijwaten, tegens contante betaling of wel troquatie met goud aan het Gouvernement zoude kunnen toevloeien......

De kusten van Manado en Gorontalo zijn bij de organisatie [1] gesteld, onder de Hoofdprefectuure van de Molucos, in de verwagting dat het Gouvernement, èn door het product van rijst,

[1] Wel te verstaan, altijd van Daendels. Bij *De Roo*, dl. I. bl. 193. koning Lodewijk's afkeuring van het woord *prefectures*.

èn door het leveren van manschappen tot rekrutering der armee in Indien van meerder nut en voordeel zoude konnen zijn.

De bedoeling is zeer goed, dan de gevoelens daar omtrend zijn zeer verschillend, en bij veele is zelfs de vraage ontstaan of dit alles niet konde bereikt worden, wanneer deeze bezittingen waren gebleeven onder het Ternaatsche gebied, en of de aart der zaaken, niet als vanzelven afvloeid, dat geen verandering daar omtrent hadden behoren gemaakt te zijn, aangemerkt in de eerste plaats: Dat de kust van Manado en Gorontalo gehoorde tot het gebied van de koning van Ternaten, en het gezag van het Gouvernement zig aldaar niet verder uitstrekt als de Residentieplaats. Ten anderen, dat de communicatie tusschen deeze kantooren met Ternaten in alle saisoenen open is, en op de afstand van 30 meijlen van den anderen geleegen zijn, bij vergelijk van Amboina, dat een afstand is met Menado en Gorontalo, van ruim 75 mijlen, en waarmeede de communicatie zeer moeielijk is, door de verandering van het saisoen. Bij mij zelfs heeft zulks meede lange eenige objectie gebaart, doch bij nadere overweeging van het voor en tegen, hebbe ik mij ten vollen met deeze afscheiding vereenigd, niet alleen om de daar voor aangehaalde redenen, maar omdat Gorontalo, Menado en Limbotto met derzelver onderhoorigheeden een wettig eigendom van het Hollandsche Gouvernement is, als zijnde in den jaare 1677 door den toenmalige koning van Ternaten, Amsterdam, met ab- en dependentie bij eene opentlijke acte aan de Oost Indische Comp[ie] afgestaan en de koningen dezer plaatsen zich dientengevolge, ook bij eene troonsverwisseling van de opkomst ter voorstelling op Ternaten zig hebben tragten te bevreiden en dus hunne homage veel liever te Amboina als te Ternaten komen afleggen, terwijl ook het verschil der afstand deezer plaatsen van Amboina niet in aanmerking komen kon, daar men in Oost- en West-moesson halverwinds zeilende, altoos van beide deeze plaatsen bijna zo spoedig te Amboina als te Ternaten komen kan en uit dien hoofde ook deeze afscheiding door het Engelsche Gouvernement is opgevolgd geworden.

Dan hoe zeer ook de gemaakte schikking deezer scheiding niet te verwerpen is, zo zoude des niet te min, mijns inziens het politiek bestuur op Ternaten weederom behoren hersteld te worden, daar de conservatie eener goede verstandhouding tusschen vorsten en volkeren aldaar meer politieke dan militaire staatkunde vorderen doet, vooral daar het nimmer Gouvernements belang is, alles aldaar door eenen militairen armee te dwingen .....

Het oogmerk van de generaal Daendels met de Neederlandsche bezitting op Groot Timor te brengen onder de Hoofd Prefect

van de Molukkos ter bevordering van de aanvoer van slaaven en andere benodigdheeden van daar naar Banda, zo wel tot suppletie van de nog ontbreekende perkslaven als mondbehoefte, heeft, wat het eerste betreft, geenzints aan de verwagting beantwoord, zelfs niet onder het Engelsche Gouvernement. Volgens daarvan ingekomen informatien, bij vertrek van de prefect Coop-à-Groen van Banda, manqueerden aan het gewone getal van 2031 perkslaven 600 coppen; men heeft dit onder het presente bestuur zoeken te suppleeren met eenige verbannelingen derwaards te verzenden, dan dit heeft niet konnen voorkomen, dat het met de staat van de noote perken zeer onvoordeelig is gesteld en noodsakelijk voorziening vordert. Dan hoe hierrinne te voorzien, indien de handel in de slaven afgeschaft blijft, vordert rijp nadenken, want om het manqueerende getal van de slaven aan te vullen met gerelingeerden, zoude ongeraaden weezen, of men zoude op Banda het guarnizoen dienen te vergrooten, hetgeen de teegenswoordige staat van het millitaire weezen alhier te Batavia niet toelaat. Intusschen zonder handen konnen de specerijen van de perken niet worden ingeoogst en behandelt naar behooren, en de perken op zijn tijt van onkruid worden gezuiverd, eene voorname vereijschte tot conservatie van de nootenboom. Tot de inhuur van Balyneesen en Timoreesen over te gaan, en deeze menschen derwaards te lokken, zal moeijelijk zijn, wegens de ongezondheid van Banda. Dit echter zoude het eenige middel zijn, daarvan een proef te neemen, en de vorsten van Baly te annimeeren, jaarlijks eene zeekere hoeveelheid manschappen van 15 tot 35 jaaren oud, het zij alleen, of wel met vrouwen en kinderen derwaards te doen overgaan, met een engagement van 15 of 20 jaaren, en onder eene contributie van de vorsten aldaar, van 10 Spaansche matten per kop, om door de perkeniers aan het Gouvernement gerembourseert te werden.

De hoeveelheid der te leeveren specerijen is bepaald op eene jaarlijksche leverantie van 600.000 ponden nagulen van Amboina en 520.000 ponden nooten en 130.000 ponden foelij van Banda. De specerijen, welke buiten de bepaalde plaatsen groeijen, worden jaarlijks geexterpeert.....

Engelhard noemt ten slotte tal van punten op, waaromtrent C. C. G. G. de commissie voor de Molukken hebben te instrueeren, een lijst, die aldus besluit:

Vermits veele der vorige Gouvernementsambtenaaren, zo wel millitaire als civile, bij de overgang der Oostersche bezittingen aan de Engelsche aldaar gebleeven zijnde, door Zijn Excellentie

Daendels als overlopers tot den vijand, en verraders van hun vaderland geconsidereerd en derzelver namen als zodanig op het geheele eiland aan galgen ten toon gehangen zijn, zo dient door de Heeren Commissarissen Generaal te werden verklaard, hoedanig die te considereeren zijn, en of daarvan ook weeder eenig employ gemaakt werden kan.

C. C. G. G. homologeerden natuurlijk niet den maatregel van Daendels; integendeel onderscheidene ambtenaren, die van Nederlandschen in Engelschen dienst overgingen, hebben zij weder als ambtenaar aangesteld. In den bundel, dien de *Elucidatie* bevat, volgt op dat stuk een "Naamlijst van zodanige ambtenaren, als bij de overgave van de etablissementen Amboina, Banda, Ternaten, Menado en Groot Timor, mitsgaders onderhorigheden, in 1810 aldaar verbleven, en volgens de jongste raporten, nog in leven zijn, zoo mede dezulke, die naar Batavia zijn overgegaan."

Onder de in de Molukken geblevenen noemt Engelhard den ons reeds bekenden J. A. NEIJS, "gewezen Administrateur-President van Justitie, Boekhouder dispensier en parapheerder van het zegel" te Amboina, "onder het Engelsche bestuur resident van Menado, thans vice-president van justitie, en belast met het oppertoeverzigt der magazijnen"; J. H. J. MOORREES "gewezen fiscaal, tractements boekhouder, auditeur-militair, president van de Weeskamer" te Amboina, die echter bleef "buiten dienst" en "zeer geschikt" is; J. J. BRUINS, tijdens Daendels onder-prefect van Hitoe, en W. SCHOUTEN, onder-prefect van Boeroe: "Deze sorteren onder de gecondemneerdens, wier namen onder de Regeering van Zijn Excellentie Daendels aan een galg opgehangen is, omdat bij de overgave van Amboina zich hadden gedeclareert niet naar Java te kunnen overkomen en onder de Engelschen hadden dienst genomen"; C. VAN AART, "gewezen administrateur-president van Justitie, Boekhouder dispensier, mitsgaders parapheerder van het zegel", op Banda; hij verzocht reeds in 1810 ontslag "als niet berekend zijnde voor de post van administrateur"; J. M. OTTO "gewezen secretaris van de commandant civiel en collector van de collaterale impost" op Ternate, later zeer geprezen door Engelhard, naar wij zullen lezen; J. A. HAZART "gewezen resident" op Groot Timor: "Een zeer geschikt man en zeer welbereekend voor deze residentie om als zoodanig aldaar wederom g'emploijeerd te worden". Onder de op Java zijnden ontmoeten wij den mede ons reeds bekenden E. S. A. MARTHEZE, "gewezen secretaris van politie van Amboina".

Een nadere nota in den bundel — alles ongedagteekend — deelt het volgende mede:

> Volgens bekomen informatie van den jongst van Amboina alhier aangekomene Chineesc Boedelmeester Nio Kimlong, bevind zich aldaar nog in het opperste gezag van de Moluccos de Heer Martin. Men is aldaar op de overgave geprepareert en tot de aftogt gereed. Het guarnisoen is aanmerkelijk vermindert, en de troepes voor het grootste gedeelte bereids van daar vertrokken.
>
> In de jongst gepasseerde maand Augustus, heeft er eene promotie onder de ambtenaren plaats gevonden.
>
> De heer J. A. Neijs is aangesteld tot Resident van Saparoea; en de heer Moorrees tot vice-president van Justitie.....
>
> De verpligte heere diensten der Inlanders op Ambon is gebleven, doch een geregelder wijze van requititie en maandelijkse verwisseling ingevoerd van de dienst doende manschappen.
>
> Zedert de laatste drie jaren is de gewone hongijtocht niet geregeld gedaan, doch is des niet te min alles daarbij gebruikelijk geleverd en in acht genomen .... [voor de jaarlijksche inspectie-reis].
>
> De maandelijksche gewone leverantie van pluimvee, wild etc. aan den Gouverneur, Commandant, etc. geschied nog op den ouden voet.....
>
> De magazijnen zijn nog gevuld met lijnwaten; alle week wierd publicque vendutie gehouden; om dies geringe prijs, is men daarmede gecesseert.....
>
> Het Casteel en de overige gebouwen zijn nog in een redelijke goede staat onderhouden; het Gouvernementshuis in het Casteel en de thuin buiten zijn merkelijk verandert en vergroot.....

De door en door slordige bundel eindigt met eenige vellen, die overigens lang niet onbelangrijk zijn, o. a. wegens Daendels' niet uitgevoerd plan om, evenals met Bandjermasin plaats vond, de bezitting van Ternate op te geven, zoomede wegens de poging der Engelschen om zich Oebi Mayor te laten afstaan, gelijk zij met Banka tot stand hadden weten te brengen [1]. Over een en ander, zoomede over de geschiedenis der extirpatie lezen wij het volgende:

> Het zal Uwe Excellentie [2], bij de lecture van het werk van Zijne Excellentie Herman Willem Daendels, voormalig Gouverneur

[1] Zie over Bandjermasin, mijn verhandeling in Tijdschrift Kon. Inst. voor de T. L. en V., dl. XLIX (1898), bl. 1 v.v. en over Banka mijn *Teruggave*, bl. 74—75.

[2] Deze nota is alzoo gericht aan één der C. C. G. G.

Generaal, handelende over de Nederlandsche Oost-Indische bezittingen in 1814 in druk uitgegeeven op pag. 70 voorgekomen zijn. — Dat Hoogstdezelve reeds het besluit genomen had, het Gouvernement Ternaten in te trekken, de bediendens en verdere bezetting van daar op te breeken en de zig aldaar bevindende Europeezen, en andere ingezeetenen vrijheid te laaten, zig te begeeven naar Ambon, Banda, Manado, Gorontalo en Java (Zie bijlage tot dit werk 2e deel Moluccos N°. 2); Dat Hoogstdezelve nogthans van dit voornemen heeft afgezien, uit aanmerking, dat veele voorname personen, die Hoogstdezelve over dit plan onderhouden hadden, voor hun gevoelen hadden opgegeeven, *dat het sÿsthema van monopolie der specerÿen in de groote Oost, zoude konnen worden volgehouden*, mits blijvende in het bezit van Ternaten; terwijl ingevalle van opbraak aan onze competiteurs in den handel, de Engelschen, toen onze vijanden, geleegenheid zoude gegeven worden zig van dit etablissement meester te maaken, en aan onze specerijhandel door den tijt important nadeel toe te brengen.

Ten zelven daagen, dat Zijne Excellentie Daendels het voorstel tot deeze opbraak aan de deliberatie van de Hooge Regeering hadde gesubmitteerd, kwam ik toevallig op Buitenzorg, om Hoogstdezelve over eenige zaaken te spreeken. Hoogstdezelve nam deeze geleegenheid waar om mij over dit plan en over de opbraak van het comptoir Bandjermassing op Borneo te onderhouden. Ik maakte Zijne Excellentie met mijn gevoelen ten dezen sujette bekend en had het bijzonder geluk Hoogstdezelve door overtuiging van het schadelijke, dat voor onze specerij handel in de opbraak van het Gouvernement Ternaten gelegen zoude zijn, van dit besluit te diverteeren, en nam dadelijk voor, van dit voorneemen, welke dispositie ook bij de Hooge Regeering omtrent dit voorstel zoude gevallen zijn, daarvan af te zien. Dan ten aanzien van Banjermassing, bleef Hoogstdezelve onverzettelijk, en daar ik bij Zijne Excellentie niet wilde doen geboren worden de verdenking, als of ik zijne sijsthemaas geheel afkeurde, drong ik ook daarop niet bij Hoogstdezelve aan, als beschouwende de opbraak van Banjermassing, een zaak van minder aanbelang bij vergelijk van Ternaten, en vergenoegde mij omtrent dit etablissement dus eenelijk Zijne Excellentie over te wijzen tot de Historieschrijver Salmon zijn beschrijving over Borneo. Aldus van nabij met de toedragt bekend zijnde, die Zijne Excellentie hebben konnen beweegen, om van Hoogstdeszelves voorgenomen plan tot het opbreeken van Ternaten af te zien: zo heeft het mij notoir moeten bevreemden, bij het werk van Zijne Excellentie gevoelens aan te treffen, daarmeede ten eene maale streidende — gevoelens, die de grootste twijffeling overlaaten, dat de opbraak van Ternaten geenzints

van die aangeleegenheid is, als zig sommige daarvan voorstellen; en als of de aanhouding van dit eiland, *alleen* ten oogmerk zoude hebben, de sluijkhandel in specerijen, te beeter te kunnen teegengaan. Immers Zijne Excellentie zegt op pag. 70 van zijn werk hierboven aangehaald. «Ik heb het besluit ten aanzien van Ternaten onuitgevoerd gelaten, uit aanmerking van de vertogen, welke mij daarteegen gedaan werden en die strekten, om, door het blijven bezitten van dat eijland voor te koomen, dat geen andere natie zich aldaar zoude needer zetten, en zig van de specerij-handel geheel meester maken. Ik heb mij ten minste aan dat gevoelen, schoon ik hetzelve destijds niet koesterde wel willen overgeeven, in overweeging neemende, dat de nadeelen slegts op eenen reeds lange gedragene last neederkwamen." Terwijl Hoogstdezelve daar omtrent in de nota aldus vervolgd: «Thans ben ik, door meerdere ondervinding geleerd, van gevoelen, dat een wel ingerigt en kragtig Gouvernement, genoegsaam in staat is, om den sluikhandel in specerijen teegen te gaan: de middelen welke ten dien einde zouden behooren aangewend te worden, kan men echter alhier niet openbaar maaken", — welke explicatie men ook zoude willen geeven aan dit geavanceerde: Het is in allen deelen blijkbaar, dat de Generaal Daendels geen de minste belang stelt in het blijvend bezitten van het Etablissement Ternaten: Beschouwende deeze bezitting een lastpost voor het Gouvernement, zonder de minste noodzakelijkheid, wijl volgens Hoogstdeszelvs sustenue, middelen genoeg voorhanden overblijven om den sluikhandel in specerijen te beletten en als of de aanhouding van Ternaten alleen ten oogmerke hadde, het tegengaan van de sluikhandel in de specerijen. [1]

Om de verkeerde denkbeelden weg te neemen, die het werk van Zijn Excellentie Daendels over dit zo aangeleegen onderwerp welligt mogte verspreiden, acht ik het mij een plicht, zo ten belange van het Moederland als deeze Colonie, eenige ogenblikken aan dit zoo belangrijk onderwerp toe te weiden, om mijne gedagten daarover ten papiere te brengen, en aan Uwe Excellentie te suppediteeren, dezelve submitteerende aan Hoogstdeszelvs meerder doorzigt en wijzer oordeel.

Het is algemeen bekend — trouwens daarop kan ten overvloede werden nagezien, het Ambonsche kruidboek van den grooten Rumphius; mitsgaders zo veele ter Secretarij van de Hooge Regeering berustende Memorien van de afgetreedende Gouverneurs van de Moluccosche eilanden — dat de kruitnagel- en de nootemuscaatboom,

[1] Het hier medegedeelde trok te meer mijn aandacht, omdat men er niets van vindt in Engelhard's geschrift tegen Daendels: bl. 199 zou er de plaats voor geweest zijn.

zig bijkans door het gansche Molucsche gebied hebben verspreid, en dat geen eiland in de Oostersche oceaan, onder de brandende hitte des evenaars, gevonden word, daar zich deeze boom niet voortplant. Het eiland Mackian, onder het gebied van Ternaten, werd zelvs bij Rumphius beschreeven, voor het moederland der nagelen: van waar de Jnlanders van klein Ceram, vóor de komst der Portugeesen in Indien, de Moernagelen heimelijk ontvoerd en naar haar Land hebben overgebragt en voortgeplant; en van daar dezelve naar Amboina zijn overgebragt [1].

Van het ogenblik dat de Nederlanders bezitters geworden zijn van de Specerij eilanden, begreepen derzelvere bestuurderen bereids de aangeleegenheid van dit voortbrengsel en dies noodsakelijkheid, geene meededingers in die handel te hebben, om des te beeter in de gelegenheid te zijn, dit product, het geen over de geheele aardbodem getrokken was, op hare waarde te houden. Eene uitsluitende vaart en handel in de Oost-zeën en op de Molucsche eilanden bedongen zij bij de Europeesche mogenheeden, wier vlaggen in Indien wapperden, van welk voorregt wij zijn blijven jouisseeren tot de gemaakte vreede met Engeland in 1784. De papieren, die over en weeder tusschen Zijn Excellentie de Griffier Fagel en Hunne Excellentien Lestevenon van Berkenrode en Gerard Brantsen, Extra ordinaris ambassadeurs en ministers plenipotentiaris aan het Hof van Frankrijk gewisseld zijn, over de gemaakte pretentie der Engelschen, *om te hebben de vrije vaart voor de Britsche onderdanen* in de Oost-zeeën, en om des mogelik dit voorregt te doen behouen, zijn overwaardig om geleezen te worden.

De gereserveerde vrije vaart in de Oost-zeeën is echter niet voor voldoende g'oordeelt, om de sluikhandel in de specerij over zo eene uitgestrektheid van eilanden verspreid, voor te komen; dus vorderde de Staatkunde een ander middel, namelijk om de voortbrengst van de specerijen, in een beknopter bestek te brengen; van hier dat men van de vroegste tijden bereids op het idee gekomen is, de nagul en noten muscaat boom eenelijk op Ambon, mitsgaders omliggende eilanden en Banda aan te kweeken, en op de overige eilanden te excerpeeren. Om het welk te executeeren, jaarlijks commissien van vertrouwde personen naar de onderscheiden eilanden wierden afgezonden, om de specerij bomen uit te roeijen, waar die gevonden wierden.

[1] Evenzoo in Rumphius' Geschiedenis: „ondertusschen wierden door de Inwoonders van het Loehoeneesen land de Garioffel Nagulen uijt de Moluccos heijmelijk overgebragt en voortgeplant, eerst op hun eijgen land, daarna op Hitoe: weshalven de Portugeesen hun op gem. Cust vastmaakten en na de meesterschap van 't selve mede tragteden". *Rumphius* dl. I, bl. 5.

Omtrent de excerpatie der Nagulboom is men ook volkomen gereusseert [1]. De continueele uitroeieng heeft de voortplanting overwonnen, zo dat heedendaags dit product maar alleen in de provincie van Amboina en onderhorige eilanden word gevonden. Dan ten aanzien van de Nooteboom, heeft men daarinne zo wel niet moogen slagen. Niettegenstaande dezelve middelen zijn te werk gesteld, om die uit te roeijen als omtrent de Nagulboom is geschied, zijn ze zig blijven voortplanten op de meeste eilanden in deeze Archipel; zelvs pretendeert men, dat de Notenmuscaten van het eiland Batchian, Oebij Mayor en meer anderen in de nabijheid van Ternaten, van een vrij beeter qualiteit zijn als die op Banda groeien: derhalve hieruit blijkt, dat de Notenmuscaatboom een geheel andere eijgenschap bezit als de Nagulboom en de laatste met geen mogelijkheid op de eilanden in de Moluccos uit te roeijen zal zijn.

Na deeze toedragt van zaaken valt het dus niet zeer moeijelijk te concludeeren, van welke aangeleegenheid de opbraak van Ternaten is. En dat met de intrekking van dit etablissement, ook te gelijker tijd afstand zoude werden gedaan van een voornaam gedeelte van onzen handel in specerijen, de eenige mein, die het koningrijk der Neederlanden bezit, een mein verre overtreffende die der andere Natien.

De Heer Rumphius drukte zig in zijne voornoemde beschouwing aldus uit —

[1] De koningen van Ternate strekten tijdens de komst der O. I. C. hun gezag, althans de aanspraken erop, uit tot over Ambon en de Oeliasers. In het midden der 17e eeuw werd koning Mandarsah ertoe gebracht om Batavia te bezoeken, waar met hem in December 1651 een d.d. 31 Januari 1652 onderteekend contract werd aangegaan, houdende:

„dat men alle de nagulboomen zoude omslaan dewelke in 's konings land, op zodanige plaatsen stonden, die na 's konings wederkeeren zoude bevonden werden in haar rebellie te persisteeren zoo wel in Amboina als in Ternate;

„2do dat den koning daarvoor jaarlijx genieten zoude 12.000 realen, zijn broeder Kallematta 500 ende andere grooten 1500 dos en dat zoo lange zij hun getrouwen gedragen. „De Macquianders zoude men in 't bijzonder voor haare nagulen uijtcoopen 't welk men giste met 5000 rds eens voor al te konnen geschieden;

„3den dat men geen Quimelahas of Stadhouder meer vooraan in Amboina zoude stellen.

„Waar mede dus het lang gedragen oogmerk van D. E. Comp. zoude bereijkt zijn, te weeten dat overtollige nagul bomen mogten uijt geroeijt worden, en de resteerende in Comps handen alleen komen, moetende haar als dan getroosten de jaarlijkse onkosten van 14000 realen diese aan de Ternatanen moste betaalen." *Rumphius*, dl. II, bl. 25.

De Castiljaansche kroon, roemt Peru's rijke bergen
De Portugaalsche pogt op het Soffaals zand
D' Ambonsche Nagulboom kan alle meinen tergen
Die God den Schepper gaaft aan 't Vrije Neederland.

En in waarheid, men kon de voortbrengselen van de Moluccosche eilanden niet genoeg op prijs stellen. De Engelschen na ann°. 1795 in het bezit van deeze eilanden gekomen zijnde, hebben zig dadelijk toegelegt, aldaar een vastigheid te bekomen, in de hoope hetzelve na de overgave van die bezitting te zullen kunnen blijven occupeeren. Om dit oogmerk te bereiken, hadden zij de koning van Batchian reeds weeten over te halen, bij een acte van afstand aan hun in eigendom te cedeeren het eiland Oebij Mayor. Dit plan is echter door de wijze maatregelen van de Hooge Indiasche Regeering bij de retablissering van de Oostersche provinciën vereijdelt [1]. En de Engelschen zijn genoodzaakt geworden hetzelve te moeten ontruimen.

Het behoeft derhalven geen betoog dat ingevalle de opbraak van Ternaten, onder de Regeering van Zijne Excellentie Daendels gevolg genomen had, de Engelschen zig onmiddelijk in het bezit daarvan zouden hebben gesteld en welke bezitting voor ons aldus voor altoos verloren zoude zijn geweest....

Men werpe mij niet voor, dat den Nederlander bij den handel in specerijen, niet meer dat belang heeft, als bevorens, door de afbreuk, die men veronderstelt de Engelschen ons zullen doen met de aankweeking van de Nagulen op Isle de France en van de Notemuskaaten op Bancahoeloe; wat men ook op beide plaatsen van deeze cultures mogen verwagten en wat ook de berigten mogen zijn van dies vordering, ik kan Uwe Excellentie verzeekeren, dat hetzelve meestendeels bestaat in de opheff en dat mijne berigten dienaangaande inzonderheid van Bancahoeloe, zo voordeelig niet zijn ten aanzien van de Culture van de notenmuscaaten als daarvan de algemeene gerugten zijn, behalven dat de aankweeking daarvan met importante kosten verzeld gaat. De nagulenboomen, die van Amboina hier [2] overgebragt zijn, hebben nimmer in de vrugten willen schieten, wat moeite ook daartoe is aangewend. En wat betreft de notemuscaten, die hier ingeoogst worden, hoe ogenschijnelijk ook overeenkomende met die van Banda, bespeurd men evenwel, zo aan de nooten als foelij een aanmerkelijk onderscheid, als zijnde niet zo aromatisch en aangenaam van smaak als de laatstgemelde en zulks geeft genoegsame grond te veronderstellen, dat het met die culture op andere plaatsen niet veel beeter als op Java zal zijn gesteld en dat het te geloven zij, de bomen van Amboina en Banda naar elders overgebragt

[1] Welke wijze maatregelen Engelhard hier op het oog heeft, weet ik niet.
[2] Hier: Batavia, Buitenzorg, Java?

door den tijt geheel verwilderen zullen, terwijl de vrugten van bomen van de alhier of elder ingeoogste vrugten geteeld, geheel smakeloos zullen worden. En men het dus als zeeker mag stellen, dat er geen de minste vrees is eenige vreemde Mogendheid, zo lange wij in 't bezit blijven, van de Moluccos, en dat op de sluikhandel gelet word, ons in die handelstak afbreuk zal worden gedaan. En dat men altoos zal prefereren de specerijen, die in de Molluccos voort geteeld worden.

Engelhard was in staat de toekomst der Molukken nader te beschouwen, toen hij uit de Molukken teruggekomen, zijn Bataviaasch verslag schreef. Hij vindt, naar het schijnt, het rijmpje over onzen Lieven Heer, die aan het „vrije Nederland" de specerij-streek ter beschikking heeft gegeven, zoo indrukwekkend, dat hij dit hier weder met kleine afwijkingen teruggeeft! Dáár een landrentestelsel in te voeren, veroordeelt hij als onmogelijk. Ontleenen wij het volgende eraan:

De gansche Molukkos is een klooster van eilanden, waarvan Ambon, Banda en Ternate de voornaamste bezittingen van het Nederlandsche Gouvernement uitmaken. Verscheidene derzelve zijn onbewoond. De gronden in de gehele Molukkos zijn over het algemeen zeer vrugtbaar, dan de cultivatie is zeer gering, als leverende buiten aartvrugten niets anders op, als de turksche tarwe, hier bekend onder de naam van Jagong. Op de eilanden Halmaheira en Ceram word padij gecultiveert, doch zulks is van zo een gering aanbelang, dat het niet noemenswaardig geagt mag worden. De notenmuscaatboom en sagoweerboom groeijen over de gehele Molukkos, en de laatste strekt tot voedsel der inwoners. Het komt den Ondergetekende voor als de bevoorregte eigenschap der eijlanden gelegen in deze Oostersche archipel, dat waar zich geen steil opgaande gebergte opdoed, het land doorzaaid is met kleine heuvelen en weinig of schier geene vlaktens, die voor de culture geschikt zijn. De natuur schijnt zelvs aan deze landen onthouden te hebben alles wat tot de cultivatie bevorderlijk zoude konnen zijn om dezelve te doen prospireeren. Met uitzondering van de eilanden Ceram en Goram vind men geen rivieren, en geen enkeld dier voor de landbouw geschikt, als eenlijk op de aan den Zuidkant van Ceram Laut gelegen eilanden. Door de gehele Molukkos op de gouvernements etablissementen is de handel zeer beperkt, en bestaat in vogelnestjes, tripangs, ager-ager, was, massoij paarlen, paarl d'amour, karret-schulpen, gedroogde paradijsvogelen en houtwerken, die van Nieuw Guinea, de Papoese eilanden en Halmaheira worden afgehaald of aldaar worden gebragt door de Cerammers tegens ruiling van diverse

mooijen Chinese waren, als ruwe zijde, zijde stoffen, nangkings en andere Chinese linnens, porceleinen, stalen pannen, westersche en Javaansche lijwaten, rijst, arak, koralen, boslemmer messen, boekspiegels [1], parangs etc. etc., waarvan naar Java of Maccasser vervoerd worden, behalven hetgeen door de Cerammers ter sluik naar Balij en Borneo word vervoerd. Op deze handel worden grove winsten behaald, maar is ook tevens met vele ongelden, gevaren en vermoeienissen verzeld, wegens de volksaart der natien, waarmede men deze handel drijfd, inzonderheid die van Nieuw-Guinea en de Papoes, waarbij nog komt de menigte van zee-rooversvaartuigen, die deze zeën onveilig maken en dus den handelaar in hunne vaart belemmeren.

Daar nu over de gehele Molukkos geen bouwgrond gevonden word en de meeste eilandbewoners, onbegrepen de handelaars, (niet?) enig bestaan hebben, en zich in ene zeer armoedige staat bevinden, hoofdzakelijk daaraan toe te schrijven, dat zij te luij, onverschillig en vadsig zijn, als geene behoefte kennende, en over het algemeen zich ernerende met het kloppen van sagoe en hun onderhoud vindende in de jagt en vischvangst, die hun mildelijk voor eigen consumtie gunstig is: zo zoude men wel mogen vragen, welke verwagting in dusdanige gesteldheid van zaken men hebben mag van de heffing van grondhuur, daar dezelve, door dwang ingevoerd zijnde, zeker aanleiding zoude geven tot volksverloop, die vervolgens een swervend leven zouden aannemen, waartoe den aard der Moluksche volken zo zeer geneigd is en door de afgelegenheid en uitbreiding van deze eilanden niet kan tegengegaan worden; van de heffing der in- en uitgaande rechten zoude meer te wagten zijn en dezelve ook aanmerklijker voordelen aan het Gouvernement opleveren, indien de vaart in de Molukkos aan mindere restrictiën was gebonden.

Engelhard zegt echter te twijfelen, dat men aldus meer, dan wel gelijke, inkomsten zou erlangen, als uit het monopolie der specerijen, waarna hij het volgende schrijft:

De specerijen groeien op 's Gouvernementsgrond. De notenmuscaatplantagies te Banda worden alle bewerkt en gade geslagen door slaven van het Gouvernement, die aan de perkhouders zijn afgestaan. Geene inboorlingen worden daar gevonden, die de voortzetting van deze culture konnen waarnemen en huurlingen zouden zich met die moeite niet willen belasten, alzo de inzaam van dit kostbaar product veel zorg en oplettendheid vereischt; wat zoude het Gouvernement dus kunnen moveren, om afstand te doen van de specerijcultuur? En waar is er een equivalent te

[1] Het woord nam ik goed over.

vinden om het Gouvernement voor die opoffering te dedomageren; want het leggen van een grondtax g'evenredigd aan hetgeen dit product thans opbrengt, maakt in het wezentlijke van de zaak geene verandering. De gronden, die nu gebezigd zijn voor de specerijen konnen door geene meer voordeel gevende culture vervangen worden, dus ook dit komt op hetzelfde uit, hetzij de eigendom daarvan aan een ander word overgedragen onder voorwaarde, dat het voortbrengsel van de grond tegens een vastgestelde prijs aan het Gouvernement zal worden geleverd, of dat de eigendom van de grond met het voortbrengsel tegens zekere tax, geevenredigd aan het voordeel, dat dit product bij verkoop afwerpt, word afgestaan en dus zoude zulks inderdaad niet anders zijn als ene alteratie van voorgaande instellingen. De specerij culture beschouwt de Ondergetekende gelijk aan een der meinen van andere Mogenheden; derzelver in standhouding en wezentlijke waarde hangd af van de weizing, die het Gouvernement daar aan geeft! Deze weizing komt den tekenaar voor af te hangen van omstandigheden, die niet altoos te voorzien of dezelvde zijn. Eenmaal tot het besluit gekomen zijnde, om den uitsluitende handel in specerijen op te heffen en voor particulieren open te stellen, om vervolgens de voordeelen te vervangen door eventuele heffing van landtaxen, moet de loop daarvan ook aan de gevolgen overgelaten worden, alzo het Gouvernement zich door geene toekomstige verandering immermeer inlaten kan om het eigendom van particulieren aan te randen en dezelve in hunne rechten te verkorten. Deze overweging komt den tekenaar voor gewigtig genoeg te zijn, om de redekaveling te sterken, dat het Gouvernement dit voortbrengsel, althans te Banda, niet aan particulieren moet afstaan of wel aan zijne onmiddelijke beheering onttrekken, ongeacht wat men ook mag voorwenden, dat het plantsoen naar vreemde landen is overgebragt en daarop toepassende de woorden van den groten Rumphius:

De Castiljaansche kroon, roemt Peru's rijke bergen,
De Portugaalsche pogt, op het Soffaals zand.
D' Ambonsche Nagulboom kan alle meinen tergen.
Die God den Schepper geeft aan 't vrije Nederland.

Dan komt hij terug op de vrees over specerij-aanplantingen in andere koloniën; de resultaten hadden tot dusver in geen enkel opzicht aan den ophef, die hiervan gemaakt was, beantwoord. „In 1751 is bereids", herinnerde hij, „naar Isle de France de Nagelboom overgebragt en moet het niet als vreemd voorkomen, dat men nergens bij enig autheur gewag vind gemaakt van de inzaam, die gedaan zou zijn; en zoo men enige acht mag slaan op de algemeene

rapporten, dat in den gepasseerde jare aldaar niet meer dan 5 à 6000 ponden nagelen zijn ingezameld, zo kan men daaruit afleiden, dat de afbreuk, die door deze concurrentie aan het Moederland word toegebragt, niet noemenswaardig is, aangezien het nu bijna 70 jaren geleden is, men gelegenheid heeft gevonden, de plant uit de Molukkos naar Isle de France te verplaatsen. De schaarsheid aan werkvolk en duurte der werkloonen, zo wel op Bancoelen als op de Mauritius geeft ook te onderstellen, dat men de specerijen minder goedkoop dan in de Molukkos zal cultiveren en wat de competitie en de qualiteit betreft, deze zal altoos moeten wijken voor de Oostersche voortbrengsels van dat gewas. Reeds heeft de vraag in deze articul bevestigd, dat men de voorkeur geeft aan het product der Specerij-eilanden en dat alleen lagere prijzen den consumateur kunnen aanmoedigen om dezelve te kopen." [1]

Wat betrof de uitroeiing der specerijboomen, deze bestond, naar Engelhard's oordeel meer in naam dan inderdaad, waarna hij vervolgde:

> Bij gelegenheid dat deze materie, in tegenwoordigheid van de Engelsche resident van Ternaten W. G. Mackenzie wierd verhandeld, remarkeerde die Heer op een zeer naive toon, dat de gansche armee van Buonaparte in thien jaren niet in staat zoude zijn geweest de specerijbomen uit te roeien, die op de onderscheidene eilanden in de Molukkos in het wild opgroeien. Dit zeggen mag men nu wel als wat overdreven aanmerken, echter is het nogthans zeker, dat de ondervinding geleerd heeft het moeielijke van deze extirpatien en dat de specerij boom als 't ware tegen de bijl opgroeit. Dan hoe het hiermede ook moge gelegen zijn, de uitroeijing ter plaatse, waar zulks onder het voormaalig Hollandsch bestuur jaarlijks geschiede, de noodsakelijkheid komt te vorderen daarbij te continueeren, omdat de ondervinding reeds heeft bevestigd, dat de Inlander op die plaatsen geen smokkelhandel in specerijen drijft, wijl hij het versamelen even zo gevaarlijk houdt als te Ambon en Banda de verkoop of vervoer! In de districten Maba, Weda en Pattanie, liggende aan de agterzijde van Halmaheira, onder Tidor sorterende, zoude ene uitroeijing tegenwoordig zeer

[1] „Ik wil wel gelooven", leest men bij *Olivier*, dl. I, bl. 165, dus een 5-tal jaren later, „dat de Engelschen het met vele kosten en met hunne bekende loffelijke nijverheid zoo ver zullen brengen, dat zij in hunne bezittingen de beide genoemde specerijen in aanzienlijke hoeveelheid winnen, maar de ervarenste Engelsche planters zelven, te *Benkoelen* en elders, hebben openhartig erkend, dat alle pogingen om het gewas te veredelen, ontoereikend zijn geweest om daaraan die hooge voortreffelijkheid te geven, welke het schier zonder eenige kunst of moeite in de *Moluksche* gewesten bekomt."

moeijelijk gaan, alwaar waarschijnlijk in geen 25 jaren de extirpatie heeft plaats gevonden, en alwaar zich de volkeren op de inzaam en behandeling van de notenmuscaten met naarstigheid hebben toegelegd, waardoor zij de gelegenheid hebben gevonden dezelve te Bitjolie, de hoofdplaats van Weda, aan de aldaar voorbijvarende vreemde schepen tegens amunitie te verruilen of wel aan de Cerammers te verkopen, die daarmee op Balij en Borneo ten handel komen. De jongst afgegane Engelsche gouverneur Martin had dit ook ingezien en uit dien hoofde heeft hij bij den afstand van Maba, Weda en Pattanie aan Sulthan Mudah, in het contract door dezen vorst op den 6e Maart 1815 gepasseert, laten invloeien, dat hij zich verbind om alle de specerijen, die zijne onderdanen uit deze districten colligeeren, aan het Gouvernement te leveren: de Notenmuscaten tegen rds 20 de picol van 125 ℔ Hollandsch en de Foelij tegens rds 30 de picol en welke voorwaarden ook onder het presente bestuur zijn blijven continueren, dewijl, hoe inferieur ook deze specerijen zijn, die zich niet lang laten preserveeren, het niet te min voor het Gouvernement altoos voordeliger is, dat die in haar handen geraken dan wel in die van vreemden, die dezelve voor geringe prijzen aan de man brengen en de consumtie aanvullen, waardoor het debiet van dit product aanmerkelijk word benadeeld, ja van vrij meer invloed op het debiet van de Bandasche notenmuscaten mag g'acht worden, als die op Bancahoeloe of elders worden ingezameld.

HOOFDSTUK III.

Uitrusting der expeditie voor de overneming der Molukken.

Samenstelling der expeditie te Soerabaja. — Uitrusting van de *Reygersbergen* te Batavia. — De overste Kraijenhoff en de majoor Beetjes. — Ingehuurde transportschepen. — 's Landsvoogds brief d.d. 7 Februari 1817 aan Koloniën over het vertrek van de *Reygersbergen* met troepen. — Reis van de *Reygersbergen* met de *Swallow* van Batavia naar Sidajoe d.d. 5-13 Februari. — Rapport van C. C. G. G. d.d. 8 Februari 1817 naar Holland hierover. — De *Evertsen* van Makasser te Soerabaja. — De commandant Dietz en zijn eerste officier Ver Huell. — De *Nassau* en commandant Sloterdijk.

Terwijl men zich te Batavia beijverde om de expeditie vooral te organiseeren op papier, werd Soerabaja bestemd voor de uitrusting zelve. De naar de Molukken bestemde schepen lagen er reeds of zouden derwaarts gaan om eerst van daar gezamenlijk weg te zeilen. Soerabaja's reede was gezonder dan die van Batavia; ook de instructie aan schout-bij-nacht Buijskes medegegeven voor het eskader, dat de Commissie-Generaal uit Holland naar Batavia voerde, schreef voor om, ter wille van de gezondheid der scheepsequipage, ten spoedigste na aankomst te Batavia de schepen te doen doorzeilen naar Soerabaja [1]. Bovendien had men daar den Constructiewinkel, die beter gelegenheid gaf tot herstellingen dan Batavia aanbood. „Of mij de expeditie naar de Groote Oost werk geeft, behoef ik UwEdGestr. niet te zeggen", schreef Soerabaja's resident Van Lawick aan Engelhard [2], „maar waar de geprojecteerde somma geld van daan zal zeulen weet God; maar ik zie er geen kans toe." Nu, Commissarissen-Generaal zagen er eigenlijk ook geen kans toe; zij gaven dientengevolge te weinig geld mede en al kon de Moluksche commissie zich ten slotte helpen met wissels, deze had erdoor een zekere onvrijheid van beweging, die niet aan het plaatselijk beleid ten goede is gekomen.

Schout-bij-nacht Buijskes bevond zich destijds te Soerabaja, om voor het ordenen der expeditie het noodige te verrichten. Het

[1] *Teruggave*, bl. 275.

[2] Brief d.d. 14 Februari 1817: zie bl. 344.

ter reede van Batavia gelegen oorlogsschip *Maria Reygersbergen* werd mede bestemd aan dezen tocht deel te nemen en vertrok den 5n Februari. De commandant, kapitein-luitenant t/z. J. GROOT, die den overleden VAN EVERDINGEN VAN DER NYPOORT was opgevolgd, vond veel in schip, equipage, voorraden onvoldoende. Elders deelde ik reeds eenige bijzonderheden uit zijn scheepsjournaal mede [1]. „Van de amunitie", vervolgde hij, „was een groot gedeelte van het kruit bedorven en meest alle kardoesen, zo pergamenten als saaijen verrot, of door de rotten opgegeten, om welke redenen ik ook aanvraag voor kruit en kardoesen deed, het eerste wierd mij uit de schepen te Soerabaya toegestaan, dog de kardoesen geschrapt. Nadat ik van alles kennis gegeven had, kwam dagelijks de victualy, water, alsmeede het geld en andere goederen voor de coll. Amboina aan boord, alsmede eenige kisten, ten getalle van 70 met geweeren en eenige amunitie; ook kwam de sultan van Solo (*? Jogja*) met zijn gevolg als staatsgevangene en eindelijk Commissarissen Engelhard en Middelkoop tot overnemen van de Moluksche eilanden, met hunne familliën en klerken. Nadat alles aan boord was en zo veel moogelijk weggeborgen en gestuwd, ging ik den 5 februarij onder zijl."

Op dit schip bevonden zich tevens troepen. Tot commandant te Ambon werd aangewezen de overste KRAIJENHOFF, doch eigenlijk noode, bij gebrek aan beter. Met het uitbreken der onlusten zou het inderdaad aan den dag treden, dat men er een ander man had moeten hebben.

Ook aan genie-officieren bestond gebrek; het middellijk gevolg is hiervan groot geweest; laat ik de uiteenzetting eenigszins hoog opnemen.

De formatie der genie voor Indië was in Nederland vastgesteld op 1 kolonel-directeur, 1 overste-onderdirecteur, 4 kapiteins, 2 eerste luitenants en 4 tweede luitenants. Reeds destijds had men dit eigenlijk te weinig gevonden en de behoefte begroot op 24 officieren, „zeer matig gecalculeerd" [2]; doch men kon in Holland, waar ook groot gebrek aan genie-officieren bestond, niet meer dan 12 officieren missen. Intusschen werden zelfs dezen niet uitgezonden, maar slechts 1 luitenant-kolonel en 6 officieren, „daar de Hr. Inspecteur Generaal van de Genie voor zijn korps eenen uitgebreiden kring van werkzaamheden geopend zag" [3]. Dit 7-tal officieren nu trachtte de

[1] *Teruggave*, bl. 310.

[2] Retrospectieve beschouwing van landvoogd Van der Capellen in zijn missive d.d. 20 Juli 1816 No. 142 aan Koloniën.

[3] De 6 officieren bestonden uit 2 kapiteins, 2 eerste en 2 tweede luitenants,

Regeering in Indië uit te breiden met op Java aanwezig zijnde oudgedienden. Vandaar, dat de Bataviasche Courant van 31 Augustus 1816 onder het hoofd *Pioniers* inhield de benoeming: "Tot majoor W. O. Burgemeestre en G. J. Beetjens, voormalig luitenant-kolonels bij het korps der genie hier te lande" [1].

Wij zullen hierna zien, dat als een der oorzaken van den opstand te Saparoea wordt besproken de ruwe manier, waarop men met de werving van soldaten zou zijn omgesprongen. Er is geen enkel bewijs voor, dat Beetjes hierop eenigen invloed heeft uitgeoefend: rechtstreeks kon hij het niet, daar hij geen werfofficier was, middellijk zou het dan moeten geweest zijn door den invloed zijner eigenaardige opvattingen erover. Hiervan wordt echter niets vermeld en het is zelfs de vraag of de geheele beschuldiging wel grond van bestaan heeft; maar afgescheiden daarvan, leeren wij toch Beetjes als werfofficier op Java reeds van een weinig geschikte zijde kennen, waarom de zaak hier in herinnering wordt gebracht. Hij, "een zoogenaamde liplap of half blanke, op Java geboren en opgevoed, naar de algemeene opinie een zeer onkundig officier" [2], had zijn eigen gedachte over de wijze, hoe men aan soldaten "door vrijwillige werving", gelijk hem was opgedragen, moest komen; misschien was de manier van doen een voortzetting uit den Compagnie's tijd. Hij schreef namelijk den regent van Bandong "om hem behulpzaam te zijn in het verkrijgen van manschappen", gelijk de klacht van den resident der Preanger aan den Landvoogd d.d. 30 September 1816 N°. 2 luidde. 's Landvoogds besluit d.d. 3 October 1816 N°. 1 nam dientengevolge in aanmerking: "dat de geest van onderwerping welke de Inlandsche hoofden bezield, de verzoeken van eenen officier van rang in commissie voor het Gouvernement handelende, onfeilbaar zoude doen beschouwen als eenen bepaalden last, aan welke te voldoen zij zich stiptelijk verbonden zouden achten en dat daardoor de door den Gouverneur Generaal gelaste vrijwillige werving, de gedaante eener gedwongen conscriptie zoude aannemen, terwijl aan den anderen kant eene officiele briefwisseling onmiddelijk tusschen Inlandsche hoofden en personen geenerlei civiel gezag in derzelver districten bekleedende even strijdig is met de in deze volkplanting bestaande wetten, als met de beginzelen eener goede administratie". Op dezen grond werd den Legercommandant opgedragen: "den

[1] De courant drukt Beetjens, doch de majoor heette Beetjes.
[2] *Brieven V. d. Graaff*, dl. II, bl. 15.

Majoor Beetjes bekend te maken met het ongenoegen van den Gouverneur Generaal over het door hem in dezen gehouden gedrag, en voorts alle de met de werving gechargeerde officieren en wel specialijk den Majoor Beetjes niet alleen ten ernstigste te verbieden tot het verkrijgen van manschappen de onmiddelijke hulp der Inlandsche hoofden in te roepen of andere middelen te beramen, welke de uitwerking zouden hebben, de door het Gouvernement gelaste vrijwillige werving in een gedwongene conscriptie te doen veranderen, maar ook dezelven te prohiberen, immer met de Inlandsche hoofden over officiele zaken te corresponderen, anders dan door middel van den Resident, die als de hoogste civiele magt in zijn district daartoe de bevoegdheid heeft".

Het incident was hiermede niet ten einde. Het bleek, dat de door Beetjes aangeworvenen inderdaad geprest waren; nauw ingedeeld zijnde, trachtten zij dus te ontvluchten, hetgeen den Legercommandant bij missive d.d. 10 November 1816 N°. 1046 aan den Landvoogd deed schrijven: „dat de Majoor Beetjes in het aanwerven van manschappen voor het korps Pioniers tegen zijnen plicht van compulsive middelen heeft gebruik gemaakt, welke reeds aanzienlijke desertie onder dat korps hebben veroorzaakt, en overigens moeten strekken, om den nadeeligsten indruk te verspreiden, omtrend de bedoelingen van het pas herstelde Nederlandsche gezag, en daarom voorstellende het gedrag van den Majoor Beetjes te onderwerpen aan eenen krijgsraad". Bij G. B. d.d. 13 November 1816 N°. 3, werd dientengevolge de Legercommandant gemachtigd Beetjes bij zijn terugkomst te Batavia in arrest te stellen en hem voor een krijgsraad te trekken: „tot het onderzoeken van het door hem gehoudene gedrag in het aannemen van manschappen voor dat korps in de Preanger Regentschappen en het district van Cheribon". Verder werd rapport gevraagd „over de wijze, waarop buiten nadeel van den Lande, de pioniers, die tegen hunnen vrijen wil zijn geënrolleerd, zouden kunnen ontslagen en naar hunne haarsteden terug gezonden worden". Bij missive d.d. 28 November 1816 N°. 1316 antwoordde de Legercommandant: „dat van alle aangeworven Pioniers zich slechts vier hebben aangegeven als vrijwillig in dienst te willen blijven en dat de overigen door desertie sedert zijne laatste missive van 94 tot op 14 manschappen zijn gesmolten, welke hoe eer hoe beter dienen te worden verzonden, om den geest der overige manschappen niet te bederven". De voor deze manschappen gemaakte onkosten bedroegen 'n f 1400. Het G. B. d.d. 29 November 1816 N°. 2

machtigde daarop den Legercommandant: „de nog overblijvende onwettiglijk geëngageerde Pioniers zoo spoedig doenlijk naar hunne haardsteden terug te zenden".

Hoe de krijgsraadszaak afliep, is mij niet bekend; maar als C. C. G. G. bij besluit d.d. 19 November 1816 N°. 18, op voorstel van den Landvoogd, de voorwaarden goedkeuren, waaronder op Madoera zal worden geworven door de vorsten aldaar; als de Landvoogd meer dan één besluit neemt om die heeren zijn tevredenheid over hun ijver te kennen te geven en wanneer overigens de geworvenen er ook van door gaan: moest dan niet bij de Regeering in de gedachte rijzen, dat wat zij tegen Beetjes zoo hoog opnamen, door hen zelven op Madoera tegelijkertijd werd in de hand gewerkt?

Heel erg zal ook wel tegen den werfmajoor niet zijn opgetreden, want kort daarna, immers bij G. B. d.d. 7 Januari 1817 N°. 4, werd hem opgedragen de expeditie ter overneming van de Molukken te vergezellen, „ten einde aldaar eenen algemeenen opnaam te doen van alle militaire posten en forten, en alles wat tot de defentie betrekking heeft". Een nader besluit van 15 Januari 1817 N°. 6 gelastte hem dezelfde opneming in het Makassaarsche te doen bij zijn terugkomst uit de Molukken. Hij kwam echter van de Molukken niet terug. Zijn verleden wees hem geenszins aan als troepenaanvoerder; nochtans werd hij aan het hoofd eener expeditie naar Saparoea gezonden bij het uitbreken der onlusten. Hij leidde de zijnen in den dood tot op een paar na, van het driehonderdtal, waarover hij het bevel voerde; gelukkig, dat hijzelf erbij sneefde. Voor de keuze van hem als expeditie-commandant is niet ten onrechte Kraijenhoff verantwoordelijk gesteld.

Met de *Reygersbergen* vertrok van Batavia het ingehuurde transportschip *Swallow*, nader gevolgd door de koopvaarders *Mahabar* en *Salambole*, aan boord hebbende vele voor den dienst der Moluksche eilanden bestemde ambtenaren [1].

Ziehier hoe de Landvoogd bij missive d.d. 7 Februari 1817 N°. 302 het vertrek van de *Reygersbergen* meldde aan Koloniën:

> Den 5n deezer is dat gedeelte van de expeditie voor de Groote Oost, hetwelk van hier moest vertrekken om zich te Soerabaja bij de overigen te voegen, gezeild. De verdeeling der troepes, voor zoover die hier is kunnen worden bepaald, is als volgt:

[1] Verg. bl. 375.

Geprojecteerde verdeeling der Troupes in de Groote Oost.

Amboina en Onderhoorigheden.

Europeanen	55	
Inlanders	250	
Artilleristen	55	
		360

Banda.

Europeanen	35	
Inlanders	150	
Artilleristen	40	
		225

Ternate.

Europeanen	55	
Inlanders	150	
Artilleristen	30	
		235

Menado en Gorontalo.

Europeanen	35	
Inlanders	50	
Artilleristen	25	
		110
		930

N.B. Onder de Artilleristen bevonden zich 44 Europeanen.

Staf	14
Totaal	944[1]

Daar het personeel bij het wapen der Genie niet toereikende is, om den dienst op dit eijland naar behoren waar te nemen, heb ik tot den permanenten dienst niet meer dan een officier der Genie (den 1n Luitenant Brouwer) derwaards kunnen zenden; dan daar alle militaire etablissementen en gebouwen aldaar zeer waarschijnlijk evenzoo verwaarloosd zullen bevonden worden als hier, heb ik den majoor bij het korps Pioniers Beetjes, welke voorheen als ingenieur in die gewesten gediend heeft, in eene temporaire commissie derwaards gezonden, en hem gelast bij zijne terugkomst ook het etablissement te Makasser te bezoeken....

De belangrijke post van kommandant der Molukkos had ik gewenscht aan den Lt. Kolonel Bisschoff te kunnen aan vertrouwen, dan de ware gezindheid der vorsten op Macasser, en voornamelijk van den Koning van Boni omtrent het Gouvernement, niet genoegzaam kennende, heb ik vooralsnog niet raadzaam geoordeeld,

[1] Het verband met de 814 man infanterie, vermeld op bl. 358, is niet duidelijk. Neemt men aan, dat hetgeen hier vermeld wordt als „Europeanen" en „Inlanders" was de infanterie, dan komt men op 780, dus op het blijkens bl. 357 oorspronkelijk gesteld aantal.

deezen officier van daar weg te nemen en heb dus ad interim de L^t. Kol. Kraaijenhoff als de hoogste officier in rang met deeze functien belast.

Niet al de hier vermelde troepen waren aan boord van de op den 5[n] Februari vertrekkende *Reygersbergen* en *Swallow*. Onderweg moesten er opgenomen worden, te beginnen met *Cheribon*; maar het weder was zóó ongunstig, dat toen het schip op de hoogte ervan aankwam, Groot ad 6 Februari in zijn journaal aanteekende: „Ik bemerkte met het manoeuvreeren als dat de equipage zeer zwak was en dat ingeval ik mij onder de wal begaf, een lager zijnde, gevaar liep met de minste tegenspoed, met een dikke betrokken en buijige lugt daarop te komen, waarom ik met goedvinden van Heeren Commissarissen besloot, om mijne rijze naar Samarang te vervolgen." Dit kwam trouwens zóó geheel overeen met het verlangen van Buijskes, die de moeilijkheden voorzien had, dat een schip was afgehuurd om de *Reygersbergen* te ontmoeten en den Commandant te doen weten, de reis voort te zetten zonder Cheribon aan te doen. Den 7[n] ankerde men ter reede van *Semarang*, waar o. a. werd aangetroffen het mede voor de Molukken bestemde oorlogsschip *Nassau*; den volgenden dag gingen erop over de van Jogja verbannen sultan Sepoeh en zijn gevolg. Den 10[n] kwamen troepen op de *Reygersbergen*, 133 man, waarbij vrouwen en kinderen. Van Middelkoop verliet het schip en volgde over land zijn bestemming tot Soerabaja; Engelhard keerde van zijn uitstap naar Semarang terug aan boord van de *Reygersbergen*, die den 11[n] haar reis voortzette en den 13[n] ankerde ter reede van *Oedjong Pangka*, in het gezicht van de straat Madoera en het huis van den regent van Sidajoe, een groot, wit, vierkant gebouw, hetwelk eenige mijlen uit zee reeds duidelijk gezien kon worden, en daarom, onder den naam van het *huis van Sidajoe*, bij de zeelieden een wel bekend en goed teeken was om zich op deze hoogte te verkennen of de straat Madoera te naderen [1].

Deze reede van Sidajoe was bestemd voor de verzamelplaats van de naar de Molukken bestemde schepen. Buijskes schreef d.d. 14 Februari aan Engelhard: „dat daar het zeker nog wel een dag of vier zoude aanhouden eer de oorlogs schepen gereed waren, UwEdG. des verkiesend na herwaards konde komen". De commissaris bleef echter aan boord, misschien wel omdat resident Van Lawick hem

[1] *Olivier*, dl. I, bl. 9.

niet te logeeren vroeg. Althans deze verontschuldigde zich in zijn hiervoren vermelden brief [1] van hem niet te hebben uitgenoodigd "om bij mij op het verwaarloosde Simpang te komen logeeren", met de mededeeling, dat zijn logeerverblijf reeds in beslag was genomen. Alzoo de gewone Indische geschiedenis voor de bestuurshoofden, die hun huis als logement zoowat hebben open te stellen, om niet op de humeuren van inspecteurs e. t. q. te werken.

Drie dagen na het vertrek van de Moluksche commissie zonden C. C. G. G., ten vervolge van den op bl. 374 vermelden brief, onderstaand rapport d.d. 8 Februari 1817 N°. 50 aan Koloniën:

> Wij gaven UHoogEdelGestrenge bij onzen brief van den 18 Januarij ll. berigt, dat de expeditie tot de overname der Moluksche eilanden, waarschijnlijk in het begin dezer maand zoude vertrekken. Thans hebben wij de eer UHoogEdelGestrenge mede te deelen dat op den 5[n] van hier gezeild is zijner Majesteits fregaet de Maria Reigersbergen en het transportschip the Swallow, aan boord hebbende de door ons benoemde Commissarissen ter overneming benevens het grootste getal der ambtenaren naar de groote Oost bestemd; deze schepen zullen Sourabaja aandoen, ten einde van daar gezamenlijk met de geheele expeditie naar de plaats hunner bestemming te stevenen.
>
> Ter bespoediging van alles wat tot deze expeditie (welke uit hoofde van de moessons naar de aankomst van troepes uit Nederland niet kon wachten [2]) betrekking heeft, is de Commissaris Generaal Buijskes zelve naar Sourabaija gereisd; wij vertrouwen, dat hierdoor alle vertraging zal zijn voorgekomen, en dat wij bij eene volgende gelegenheid, in staat zullen zijn UHoogEdelGestrenge kennis te geven, dat alle de schepen Java hebben verlaten ter bezitneming van dat gewigtig gedeelte onzer Kolonien, welke zeker met der tijd van aanbelang zal worden, doch welker bezitneming ons op dit oogenblik aanzienlijke uitgaven veroorzaakt, die nog worden vermeerderd, door de duurte der benoodigdheden, welke wij derwaarts hebben moeten zenden.
>
> Wij zouden nu ook reeds aanstalte maken, tot het bezetten van Malacca en de etablissementen op de westkust van Sumatra en van die in Bengalen, ware het niet dat het achterblijven der troepes, welker gemis ons dag aan dag meer in verlegenheid brengt ons buiten staat stelt, om voor als nog verder iets te kunnen ondernemen. Wij betreuren steeds de blijkbare vertraging in alle de door ons gewacht wordende expeditien.

---

[1] Zie bl. 402.

[2] Verg. bl. 357-358.

Wij voegen hiernevens nog de Instructie voor de door ons benoemde Commissarissen ter overneming van de Moluccos, UHoogEdelGestrenge bij onze Missive van den 18 Januarij l.l. toegezegd, en hebben de eer UHoogEdelGestrenge verder te berigten, dat wij ten aanzien van het eiland Timor, tot het besluit zijn gekomen, om aangezien deszelfs ligging, het weder onder het onmiddelijk bestuur van Amboina te stellen, gelijk zulks te voren heeft plaats gehad.

De eerste buitenbezitting, die C. C. G. G. na de overneming van de regeering hadden doen bezetten, was *Makasser* geweest; daartoe diende het oorlogsschip *Admiraal Evertsen* met den kapitein t/z. D. H. DIETZ als commandant. Nu bracht Dietz den commissaris CHASSÉ, zonder dat deze zijn taak naar behooren had vervuld [1], te *Soerabaja* terug en vond hij er de order om zijn schip te doen deelnemen aan de expeditie naar de Molukken, terwijl hijzelf als bevelhebber van het eskader zou optreden. Dietz, reeds commandant van de *Evertsen*, toen Elout en Buijskes er de reis naar Batavia mede maakten [2], was een wat te voorzichtig, niet op de hoogte van zijn tijd zijnde zeeman [3]. Hij kon zich overigens niet toonen toen het er vooral op aankwam, immers bij het uitbreken van den opstand; want nog vóór dien tijd overleed hij in de baai van Ambon. Dit zou het ongeluk worden van zijn opvolger als chef van het eskader te Ambon SLOTERDIJK, commandant van de *Nassau*.

[1] Zie o.a. de afkeuring op bl. 17-19 van *Hermes-Makasser*, nommer VI (1828). In een particulieren brief d.d. 3 November 1821 van landvoogd Van der Capellen aan generaal De Kock leest men: „De zaken van Makasser malen mij in het hoofd en ik ben bevreesd dat het ongemakkelijk zal wezen de goede partij te kiezen. Ik beken gaarne dat ik met schroom en niet dan in de uiterste noodzakelijkheid aldaar oorlog zoude willen voeren. Ik ben in dat gevoelen nog meer bevestigd door eene conversatie heden met Coop a Groen gehouden. Hij schijnt de zaken daar wel te kennen en meent ook dat Ch. in 1816 verkeerd gehandeld heeft." — Deze brief in het Rijksarchief, Aanwinsten 1905 sub XLIV N° 1. — Den 12ⁿ Maart 1825 schreef Engelhard van Batavia aan Elout te 's-Gravenhage breede beschouwingen over de Makassaarsche zaken, waarin men leest: „wat heeft de commissaris Chassé niet verzuimd bij den overnaam van dat etablisement uit handen der Engelschen?" *Brieven-V.-d.-Graaff* dl. I, bl. 165. — „Veel zedelijk nadeel" was het gevolg van Chassé's „vluchtige regeling der zaken van Celebes" zeide ook, in navolging van het Hermes-artikel de heer J. Tideman in zijn rede, gehouden d.d. 18 Januari 1910 in het *Indisch Genootschap*.

[2] Zie *Teruggave*, bl. 274 en 288-295.

[3] Zie het *Engelhard*-artikel, bl. 1013.

Wie met „een waar genoegen" de nadere bestemming van de *Evertsen* zeide te vernemen, was Dietz' eerste officier Q. M. R. VER HUELL, verlangend als deze dichterlijk en wetenschappelijk aangelegde sympathieke man was de Groote Oost te leeren kennen [1]. De oorlogsschepen, die destijds uit Holland waren gekomen, verkeerden meerendeels in zeer slechten staat, waarvan het gevolg was, dat geen enkele reis kon plaats hebben, of zij vorderden, indien niet finale buitendienststelling, min of meer belangrijke vertimmeringen [2]. Na de Makassaarsche reis, moest er dus de *Evertsen* onmiddellijk aan gelooven. „Wij begonnen dadelijk om ons tuig na te zien", schreef Ver Huell [3], „namen den boegspriet van het schip *Amsterdam* over, daar de onze vervuurd werd bevonden, alsmede eene groote steng van *de Ruiter*, maakten nog eenige noodwendige herstellingen zoo binnen als buiten boords, en kregen een nieuw roer, daar het onze, op de reize naar Macasser, in den kop gekraakt was." Den 11ⁿ Februari 1817 was het schip voldoende hersteld om naar de reede van Sidajoe op te varen en zich dus te voegen bij de *Reygersbergen*, die den 13ⁿ juist naderde, toen de *Evertsen* „tot het fort van binnen was komen zeilen", gelijk Dietz' journaal mededeelt. Den dag nadat men alzoo ankerde voor Oedjong Pangka, verscheen er tevens het oorlogsschip *Nassau*, commandant Sloterdijk, het schip dat zooveel ambtenaren uit Holland te Batavia had aangebracht [4]. Als Buijskes in een aan de Commissie-Generaal gericht schrijven over de oorzaken van den opstand den gouverneur Van Middelkoop ernstig bezwaart, moet hij er toch tot diens verschooning bijvoegen, „dat door het ontijdig afsterven van den kapitein Dietz het commando op een zeer zwak officier was vervallen, die in dien verwarden toestand van zaken, den waarnemenden Gouverneur van geene de minste assistentie is geweest". Sloterdijk zelf wachtte geen berisping af; den dag vóór Buijskes' komst te Ambon, den 29ⁿ September 1817, maakte hij een einde aan het leven, dat hem reeds zoo vele maanden zwaar te dragen was gevallen.

---

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 74.
[2] Verg. *Teruggave*, bl. 44, 224, 287, 301, 304, 309.
[3] *Ver Huell*, dl. I bl. 75.
[4] Zie *Teruggave*, bl. 323-333.

HOOFDSTUK IV.

De aankomst van de Nederlandsche commissie te Ambon d.d. 8 Maart 1817.

Het natuurschoon van Ambon. — Hitoe en Leitimor. — Ondergang van Hitoe's vrijheid. — De weg Roema tiga — Hitoe lama. — De binnenbaai van Ambon. — De pas van Bagoeala. — De baai van Wai. — De ligging van de hoofdplaats Ambon. — Batoe gadjah. — Batoe merah. — Aankomst der Commissie.

Wij lazen, dat Oedjong Pangka de ankerplaats was van het voor Ambon bestemd eskader. De commissarissen met hun dames gingen daar op de *Evertsen* over; commandant Dietz kwam er nu ook van Soerabaja aan boord; den 21ⁿ Februari werd onder zeil gegaan [1].

Den 7ⁿ Maart eerst was men bij het z.g. "gat van Ambon" [2], derhalve in het gezicht van de om de schoone natuur beroemde baai van dien naam. Geen schrijver, die haar aanschouwde, laat na in min of meer geestdriftvolle woorden den machtigen indruk van het ontplooiend natuurtooneel weer te geven. "Es ist, als hätte Künstlerhand das Ganze mit Sorgfalt componirt, und dies Bild stellt nicht nur den Glanzpunkt der Bai dar, sondern ist überhaupt das Schönste, was Ambon zu bieten vermag" [3]. En in Ver Huell zou niets van den artist gelegen hebben, wanneer hij niet de kunst der bewondering had verstaan, alzoo zijn gemoed niet ware volgeschoten bij het naderen van Ambon: "Toen wij nog drie mijlen van dit eiland af waren, woei ons reeds de bloemengeur liefelijk tegen. Het was eene verkwikking om te loefwaarts op, de balsamieke lucht in te ademen. Het zijn vooral de bloemdragende boomen, zoo als de *Kanangan (Uvaria Japonica)*, de *Volkameria*, de *Nagelboom*, en meer andere welriekende bloemen, waarmede dit vruchtbare eiland

[1] Over de reis, zie *Engelhard*-artikel, bl. 1011 en 1023. — Ik deel daar mede, dat het scheepsjournaal van de *Reygersbergen*, naar aanleiding van het ankeren ter reede van Boelekomba, niets vermeldt over het verlangen naar betel en sirih door mevr. Engelhard, maar het *journaal-B* teekent ad 2 Maart aan: „Zonden een sloep aan de wal, om eenige ververschingen te halen".

[2] *Von Rose*, bl. 11.

[3] *Martin (1894)*, bl. 2.

bedekt is, welke dezen geur zoo ver over de zee verspreiden. Ik had hiervan wel eens in Reisbeschrijvingen gelezen, doch het altijd een overdreven sprookje gewaand, en thans ondervond ik het tegendeel.

„Den 8sten stuurden wij op het land aan; hoe meer wij naderden, hoe vermakelijker het zich op deed. Boomen, met onderscheidene schakeringen van groen, overdekken het eiland, van de heldere golven, tot daar waar de zilveren wolkjes op de bergen rusten, hier en daar afgewisseld door aardige bamboezen woningen en de puntige daken der Moorsche tempels" [1].

Wij zullen deze baai nog zoo dikwijls in- en uitgaan, dat het de moeite loont om haar aanstonds met het omringende land en zijn ons geheel vreemde plaatsen te beschouwen.

De langgerekte inham heeft van het noord-westelijke *Hitoe* — 'n 29 minuten of ruim 7 geogr. mijlen lang en van 4 tot bijkans 10 minuten, dan wel 1 tot 2½ mijl breed — het veel kleinere zuid-oostelijke *Leitimor* afgescheiden, waarvan de grootste lengte nog niet de helft van die van Hitoe is en er slechts met 'n 1200 meters breede strook lands aan bevestigd is [2]. „Amboina bij de portugeesen Amboino, bij de Inlanders Ambon genaamd", wordt, lezen wij bij Rumphius [3], „bij kans in twee Eijlanden verdeelt, die met een smallen hals bij het dorp Baguala [4] aan malkander hangen, het grootste deel hiet men de Cust van Hitoe meest van mooren bewoond, het kleenste deel legt na 't Zuijden en hiet Leijtimor geheel van Christenen bewoond, waar op legt het Casteel Victoria, daar de Gouverneurs hare Residentie houden." De vooruitspringende hoeken van dezen schoonen inham heeten *kaap Alang* en *kaap Noesanive*, de eene west, de andere oost. Met den bouw in 1600 van een fort in het land van Hitoe vingen de pogingen aan om ons gezag op het eiland Amboina te vestigen; eerst met medewerking der bewoners van Hitoe voor de bestrijding van de Portugeezen, daarna tot onder-

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 80. — *Von Bose* geeft een photographie van de baai van Amboina, die echter niets van het schoone doet zien.

[2] *Bleeker*, dl. II, bl. 57. — Onder *tanah Hitoe* wordt eigenlijk niet begrepen het geheele noordwestelijk schiereiland: *Van Hoëvell*, bl. 2, noot 2. De benaming, „zooals steeds is aangenomen", lijkt mij echter eene ,te gemakkelijke algemeene aanwijzing om de gewoonte hier niet te volgen en alzoo onder *Hitoe* te begrijpen het geheele noord-westelijk schiereiland.

[3] *Rumphius*, dl. I, bl. 3-4.

[4] Bagnala staat gedrukt, maar overal elders bij Rumphius leest men *Baguala*, gelijk de bedoeling is.

werping van de Hitoeneezen zelven [1]. Wij zijn daarin geslaagd. Is het weinig moeilijk gebleken de Portugeezen te verdrijven, niet dan na een strijd van bijna een halve eeuw, ging de vrijheid der Hitoeneezen geheel ten onder. De laatste hunner aanvoerders was zekere Toeloekabessij, hoofd van *Capaha*, gelegen „in de Negorij Hausihol" [2]. Deze negorij vindt men in Valentijn's „Oud- en Nieuw Oost Indiën" in kaart gebracht [3]; zij bestaat echter niet meer, zijnde getrokken „bij Mamala" [4]. Ook leest men bij Rumphius van *het gebergte van Capaha*, dat bij Valentijn mede genoemd wordt en in onze schetskaart is aangeteekend.

Als in 1647 vele hoofden gevangen werden gehouden totdat ook Toeloekabessy in onze macht zou zijn, gaf hij zich op genade en ongenade over. „Hij wilde sijn oogen nog eens verklaren met het aanschouwen van Capaha", schrijft Rumphius [5], „weshalven hij zig derwards begaf, willende als een offer voor 't land, van die plaets, daer hij om desselfs vrijheit zoo lange g'oorlogt hadde, afgehaald worden. Hij ontbood dan eenige orangkaijen, die hem van daar den korten weg geleide, en den 19. Augustus aan 't Casteel gebragt is, alwaar hij heeft beleden .... Verders bood hij aan Christen te worden, als men hem wilde het leven spaeren, maar hij hadde te lange gewagt en hem van alle pardon onweerdig gemaakt, hij wierd dan den 1ste 7 ber. in den Landraad gebragt, als hoofdrebel aangeklaagt ende ten swaarde veroordeelt, welke sententie 's middags den 3. dito op 's Casteels plein g'executeert is, waar mede wij den 4de Ambonschen oorlog sullen eindigen, dog naer ouder manier zodanig dat er telkens hier en daar een kooltje onder de asse verborgen bleef, om een nieuwe oorlog daar mede aan te tasten."

In de wateren van Ambon kan het spoken; dan is het, althans voor zeilschepen, met een stroom van 'n tweemijlsvaart in en uit de

[1] „De HitoeEsen hoopten dat sij van 't Jock der Portugeesen al verlost waren, doende adml Steven Verhagen A° 1600 het Casteel van Verre op de Cust van Hitoe stigte". — „Dit Casteel wierd geleijt op den Hoek Hatunucko, bij een reviertje waar de onse het water op de klip konden scheppen, en gent het Casteel Van Verre, sijnde daar in gelegt vijf stukjes met 25 mannen onder den Commandeur Jan Dirksz. Sonneberg." *Rumphius*, dl. I, bl. 13 en 21. — Rivier en Kaap *Hatoenoekoe* bestaan nog onder dezen naam en liggen tusschen *Seit* en *Hila* op de noordkust van Hitoe: zie Schetskaart.

[2] *Rumphius*, dl. I, bl. 77.

[3] *Valentijn*, dl. II, bl. 2.

[4] *Bleeker*, dl. II, bl. 85, noot 1. Mamala op onze schetskaart.

[5] *Rumphius*, dl. I, bl. 258-259.

baai [1], bezwaarlijk, zelfs soms onmogelijk, om er in of uit te komen, zoodat het gevaar er ongelukken te krijgen voor onze groote oorlogsschepen niet gering was. Vaart men de grootere helft van de baai af, de hoofdplaats Ambon dientengevolge voorbij, zoo nadert men een aanzienlijke vernauwing, waar paarden en runderen tusschen Hitoe en Leitimor vrij kunnen overzwemmen [2]: de inham bestaat alzoo uit een grootere buiten- en een kleinere binnenbaai. Dit fraai binnenwater, waartoe de ingang slechts 500 meters breed is, wordt met name gevormd door de vooruitstekende kustlijn van Hitoe, ter plaatse waar ligt de negorij *Roema tiga*, aldus geheeten, schreef Olivier naar aanleiding van zijn bezoek in 1824, "omdat er werkelijk niet meer dan dit getal huizen gevonden wordt" [3].

Het punt, dat Martin "als eine der schönsten Errinnerungen" voor oogen bleef [4], is voor het verkeer van eenig belang. Van Hitoe's zuid-oost- naar de noordkust, dwars alzoo door het eiland, bestaan geen andere geschikte wegen, dan het pad uitgaande van Roemah tiga over het gebergte en door het woud naar de negorij *Hitoe* [5]. De negorijen van het gansche landschap liggen vooral aan die noord-westkust en voor de gemeenschap met de hoofdplaats Ambon, dat zuidwaarts van Roemah tiga aan de andere zijde van de buitenbaai ligt, is alzoo die landweg Hitoe—Roemah tiga ook van belang [6]. "Vroeger bestond er", leest men bij Van Doren [7], "een tweede weg, die van Hitoe-Lama over het gebergte ten zuidoosten heenliep en aan de *doesson Hoenoet*, aan het strand der zuidoostkust gelegen uit kwam [8]; doch deze is sedert lang in eenen vervallen toestand, en in eene woestenij herschapen: om welke reden men er geen gebruik meer van maakt, hoewel hij veel korter

[1] *Von Bose*, bl. 11.

[2] *Olivier*, dl. I, bl. 90.

[3] *Olivier*, dl. I, bl. 70. — Ook bij *Van Doren-F.*, dl. I, bl. 323.

[4] *Martin (1894)*, bl. 23.

[5] De negorij Hitoe bestaat uit twee deelen: *Hitoe lama* en het door een beek daarvan gescheiden *Hitoe mesen*: dit laatste ligt noord-oostelijk; beide door Mohamedanen bewoonde deelen hebben een gemeenschappelijke moskee: *Martin (1894)*, bl. 16-18.

[6] Beschrijvingen van den 3-uur langen weg o. a. bij *Martin (1894)*, bl. 16-17; *Martin (1903)*, bl. 70; *Olivier*, dl. I, bl. 70-71; *Van Doren-F.*, dl. I, bl. 323-326 met een teekening van den „Overtogt van den berg Madjapahit" op onze kaart vermeld als Maspahid.

[7] *Van Doren-F.*, dl. I, bl. 326.

[8] Hoenoet, de westzijde van de binnenbaai: zie Schetskaart. Over de beteekenis van *doesoen* hierna.

zoude zijn, dan die over het gebergte van Madjapahit". Niet onmogelijk is het, dat in de dagen van den opstand, de rebellen ook langs dien weg van de noord-westkust naar de omgeving van Roemah tiga zich begaven, gelijk geschied was in 1796 na de overgave van Ambon aan de Engelschen, met het oogmerk om van daar uit de hoofdplaats Ambon te bestoken. Geruchten van plannen ertoe in 1817 veroorzaakten een en andermaal panischen schrik.

In de binnenbaai stort zich een stroom uit, waar de schepen door hun sloepen water deden halen „omdat het voor het beste van Amboina gehouden wordt" [1]. De baai wordt gevormd door de uitstekende hoeken van *Martafons* en *Batoe merah*, tusschen welken nauwen doortocht men in de stille kom, omringd van bosschen en vroolijke oevers, aanlandt en waar zich de bergstroom *Goeroe goeroe besar* van een steilen rotswand bruischend ter neder stort. „Dit water is voortreffelijk", teekent de kapitein t/z Dibbetz in het journaal van de *Wilhelmina* ad 26 November 1817 aan: „men heeft met de sloep slechts eene slang mede te geven, dan kunnen de vaten in de sloep blijven, doch men moet zorgen, dat de sloepen met peilhoog water weer terugkeeren, anders kunnen zij niet over de droogte." — „Bijzonder vermakelijk is het", schrijft Ver Huell [2], „hier met eene sloep naar toe te zeilen, wanneer men, tusschen de rotsen met boom- en plantgewas begroeid doorsturende, op eens den helderen waterval in eenen kleinen inham voor zich ziet nederstorten. Hier zet men zich neder in de luwte van het hooge geboomte, en in deze koelte is het verfrisschend een bad te nemen. De Natuuronderzoeker kan hier eenen rijken oogst maken, vooral van overheerlijke vlinders, die zich aan de oevers van de heldere beek ophouden, en van bloem tot bloem heen en weer fladderen."

Slechts roei- of schepvaartuigen kunnen de diepe, ronde kom van de fraaie binnenbaai in: de menigte ervan verhoogt bijzonder het schoone natuurtooneel. „De geheele baai van Amboina biedt schilderachtige partijen aan, maar vooral de binnenbaai is daaraan rijk: aan weêrszijden liggen tusschen het weelderige groen, uitgestrekte klappa tuinen en negorijen, die reeds ver zigtbaar zijn door de witte muren van eene kerk of school, of door andere kenteekenen. Eene menigte *sero's*, en een ontelbaar aantal heen en weder varende praauwtjes met vruchten, groenten, pluimvee en

[1] *Van Doren-H. en S.*, dl. I, bl. 183.
[2] *Ver Huell*, dl. I, bl. 151.

andere artikelen, voor den bazaar bestemd, leeren eenige der middelen kennen voor de welvaart, die algemeen op deze eilanden onder den inlander bestaat en toeneemt" [1].

De scheepvaart wordt er niet weinig vermeerderd door het karakter der landengte, waaraan Leitimor hangt; want de *Pas*, zooals ik dien wel in de stukken aangegeven vind, zonder meer, vormt voor de inlandsche vaartuigen geen volstrekte afsluiting. Door den modder van den alluvialen grond [2], sleept men ze over de 15 minuten gaans smalle strook van 1200 meter naar de overzijde in de z. g. *baai van Bagoeala*; dan kan men, noord-oost aan, bereiken het eiland *Haroekoe*, het eerste der Oeliasers. De passage is alzoo van gewicht ter bekorting van den weg, onnoodig makende de gansche baai van Amboina uit te varen en vervolgens weder noord op om de Oeliasers te bereiken; evenzeer is zij van gewicht voor hen, die naar de noordkust van Hitoe zich wenschen te begeven. Nog beter zou het zijn, indien hier een goed kanaal kon worden gegraven, vooral ware het in het belang der hout leverende negorijen op Ceram. „Thans moet men", herinnert Bleeker [3], „met praauwen van meer dan 2 kojang ruimte, òf het eiland omvaren om langs den hoek van Allang of Noessaniwe naar Amboina te komen, wat voor een groot gedeelte van het jaar moeijelijk en gevaarlijk is, òf, indien men de baai van Baguala verkiest, de lading aan de pas van Baguala lossen en na haar en de praauwen over het land gesleept te hebben, in de binnenbaai weder laden." Deze doorgraving lag zóó voor de hand en scheen zóó eenvoudig, dat reeds gouverneur Robbert Padbrugge (1783-1787) haar beproefde; nog vindt men een kreek, waarin de vaartuigen met vloed kunnen varen, zoodat de sleep slechts over een gedeelte plaats vindt: het overblijfsel van dit graafwerk, waarmede men tot een derde van den weg was gekomen [4]. Daar de kanaalgravers wel den arbeid zullen verricht hebben om Godswil, bedankten ze er ten slotte voor, wegens het „ongerijmde" voorwendsel, verduidelijkt Olivier, „van bloed ontdekt te hebben" [5].

[1] *Van der Crab*, bl. 124-125.

[2] *Bleeker*, dl. II, bl. 162.

[3] *Bleeker*, dl. II, bl. 163, noot 1; het werk is echter van 1856.

[4] De mededeeling bij *Van der Crab*, bl. 125, dat de doorgraving „Van af het jaar 1824" „reeds in overweging" is, kan alzoo nog wat vroeger gesteld worden.

[5] *Olivier*, dl. I, bl. 92.

In 1824 verscheen hier de landvoogd Van der Capellen. Een man als deze, voldoende van eigen macht en grootheid overtuigd, kon natuurlijk de verzoeking niet weerstaan, om dadelijk te gelasten: deze hinderpaal verdwijne! Payen „de architekt" volgens Olivier, — ik ken slechts den kunstschilder — en 'n „luitenant der pionniers" gaan er dadelijk heen om te zien of het kan en het spreekt als een boek, dat zij terugkomen met een bevestigend antwoord. Aldus besluit de Landvoogd ter plaatse tot het opengraven „door de hier aanwezige pionniers, met behulp van de Javaansche soldaten". In twee maanden zou de karrewei zijn afgeloopen ten roem natuurlijk van den landvoogd, van wien Robidé van der Aa zong:

> Mocht immer eigenbaat zich schaamteloos vermeten
> Te slaan in 's Landvoogd's eer haar' giftig' addrentand
>
> . . . .
>
> De Oostindische Archipel verkondigt aan Europe
> „Capellen wist Regent en edel Mensch te zijn".

Er kwam niets van, wel te verstaan van de doorgraving. Bleeker verhaalt [1]: „In 1826 en 1827 werd het andermaal bevaarbaar gemaakt, doch in 1839 was het opnieuw geheel toegeslibt. In lateren tijd heeft men wel voorgesteld het weder te openen, doch die voorstellen hebben telkenmale schipbreuk geleden op de bijgeloovigheid of onwil der bevolking of op de zienswijze van wie daarover geraadpleegd werden."

Op de landengte ligt een Christendorp, door Olivier genaamd *Baguala*, doch, naar ik verneem, gemeenlijk *Paso* geheeten. Naar dien Schrijver bevindt het zich „bijna op het midden" der landengte [2], eigenlijk echter meer aan de baai van Bagoeala, met een fraai gezicht op het groote en hooge eiland Ceram en op Haroekoe [3]. Onder den 4n gouverneur van Ambon, Jan van Gorcum, werd in 1626 gevestigd „een groote sterke huys met een halve maan gent. Middelburg op den Smallen hals of Passo Baguala" [4], een fort,

[1] *Bleeker*, dl. II, bl. 162-163. — Verg. *Van Doren-H. en S.*, dl. I, bl. 182-183.

[2] *Olivier*, dl. I, bl. 93.

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 152. — „Passo is eene kleine negorij, weinig bevolkt, eenige burgers en anderen van elders hebben zich hier gevestigd, of houden hier tijdelijk verblijf en verdienen veel geld met den verkoop van eetwaren en kleinigheden aan de opvarenden der prauwen, die over den pas, van of naar Ambon gaan." *Van der Crab*, bl. 125.

[4] *Rumphius*, dl. I, bl. 55.

waarvan tijdens het herstel van ons gezag nog slechts de bouwvallen te zien waren [1].

Wij zullen nog dikwerf gelegenheid vinden den Pas te noemen, wanneer de rust dezer paradijseilanden door den opstand voor een korten tijd wordt verstoord; uit dien hoofde moeten wij ook nu reeds melding maken van de noordwaarts van de baai van Bagoeala gelegen *baai van Wai*, op de oostkust van Hitoe, recht tegenover Haroekoe en alzoo een nog beter uitgangspunt voor het bereiken van dat eiland, bovendien geschikter ankerplaats dan Bagoeala, leverende „de baai van Baguala te veel gevaren op voor vaartuigen, grooter dan groote orangbaaijen" [2]. Ook om Wai te bereiken, laat men zich van Ambon brengen eerst naar Passo; dan wordt het strand van Hitoe langs de baai van Bagoeala gevolgd [3]. „Een eigenlijke weg is hier niet." Het strand bestaat uit zand, afwisselende met koraalblokken, bijkans overal bedekt met veelsoortige rolsteenen. Dikwerf moet men „een eind weegs door de zee zelve gaan wegens de te groote moeijelijkheid van het terrein". Meerdere beekjes storten zich in de baai van Bagoeala uit; zij zijn gemakkelijk doorwaadbaar. Na een uur gaans komt men te *Soeli*: „eene fraaie christen-negorij met nette woningen en een lief kerkje, bevolkt met ongeveer 500 zielen". Van Soeli loopt langs *Tial* en *Tenga tenga*, „den strand Passeh poetij" [4], een weg, over heuvels door nagel-tuinen en kajoepoetih-bosschen, naar *Toelehoe* aan de baai van Wai, welke den zuidoosthoek afsnijdt. Een uur van daar ligt de negorij *Wai*: „Het arme Way", heet het in den Compagnie's tijd, „zijnde van ouds zoo 't schijnt tot een voorwerp van den moorschen moet wil gesteld" [5]. De weg gaat gedeeltelijk langs het strand, gedeeltelijk meer binnenslands over een laag en deels moerassig terrein, waarin meerdere riviertjes. De vrij belangrijke negorij biedt een fraai gezicht op het kustland der baai, op het eilandje Pombo en op het tegenoverliggende Haroekoe, dat er

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 152. — *Van Doren-B.*, dl. I, bl. 206. — *Rumphius*, dl. I, bl. 56, deelt mede, dat er in 1627 was: „Een groot huijs op de Pas Baguala met een halve maan ten naasten bij uijtgemaakt, voorzien met 4 stucken, een Sergeant en 21 zoldaaten."

[2] *Van der Crab*, bl. 125.

[3] De beschrijving van den tocht Passo-Wai ontleend aan *Bleeker*, dl. II, bl. 163-168.

[4] *Rumphius*, dl. II, bl. 19.

[5] Als de vorige noot.

slechts een paar mijlen van verwijderd en daardoor een geschikt punt voor den overtocht derwaarts is. [1]

Van dezen breeden uitstap keeren wij naar de reede van de hoofdplaats Amboina terug.

Een bruggenhoofd maakt het aan wal gaan gemakkelijk, maar zòò diep is het niet, dat men aan het hoofd met onze vaartuigen kan meeren; sloepen zijn dus voor ontscheping noodzakelijk; de afstand is echter niet groot [2]. Na zich vermeid te hebben in de omringende schoonheid, begint hier eenigszins de teleurstelling en in het algemeen schijnt het reizen door de Molukken op papier nogwel zoo aardig als in werkelijkheid met zeeziek wekkende watertoeren, onaangename draagstoelen, inlandsche vaartuigen vermoeiend om in te zitten of te liggen, gebrekkig logies, moeilijk te verkrijgen hulp, onaandoenlijke dansvoorstellingen, die „tot slapeus toe vervelen", en eentonige muziek: „woedend vervelend" [3]. Herhaaldelijk wordt in deze verhandeling melding gemaakt van krijgsdansen, *tjakalele*, naar Van Doren, beteekenende „dansen als de Alfoeren" en door hem beschreven „als kakkerlakken tegen elkander springen, en allerlei soort van zonderlinge figuren maken" [4].

De hoofdplaats ligt laag aan het strand, zonder panorama door alles wat het gezicht op de omgeving wegneemt, waaronder fort Nieuw Victoria [5]. Van daar uit loopt het palenhoofd; men treedt de

[1] Een voorbeeld van de verwarring stichtende mededeelingen bij *Van Doren-M.* vinden wij ten aanzien van de hier vermelde negorijen Tial, Tenga tenga, Toelehoe, waar wij op bl. 13 lezen, dat de „negorij-volken van Haroeko, Sameth, Toelehoe en Tenga-Tenga" behoorden onder de residentie van Amboina, en de inwoners van Tial „mede onder Haroeko" ressorteerden!

[2] „De schepen kunnen, uit hoofde van de ontzaggelijke diepte van het water, tot digt bij het hoofd liggen.... In de geheele baai vindt men, nergens dan zeer dicht onder den wal, goeden anker grond." *Olivier*, dl. I, bl. 29.

[3] *Van Doren-F.*, dl. I, bl. 333; *Van Doren-B.*, dl. I, bl. 318; *Van Doren-H. en S.*, dl. I, bl. 176.

[4] *Van Doren-F.*, dl. I, bl. 333-334.

[5] „De reede van Amboina levert een zeer onvoordeelig gezigt op. Zoodra men de schoonheid van het terrein in de onmiddelijke nabijheid der bekoorlijke heuvelen beschouwt, moet men zich over de ligging der stad en vesting verwonderen, welke beide door de naburige hoogten rondom bestreken worden. Ambon ligt laag aan het strand, maar zelfs het gezigt op de zee, op den nabij gelegen berg en op den boschrijken overwal is aan de huizen ontnomen, door eene menigte van gaba-gaba hutten, winkels en andere onaanzienlijke gebouwen, die van het fort Victoria af langs de geheele stad het strand bezetten." *Olivier*, dl. I, bl. 28-29. Deze hutten zijn echter sinds verdwenen;

stad in door het fort gaande [1]. Het is ongeveer op deze plaats, dat van Ternate uit, de Portugeesche gouverneuren met een vloot van „Correcorren", zooals Rumphius schrijft [2], het Europeesch gezag in 1538 deden vestigen, bemerkende „dat de vreemdelingen nu sterk in de Moluccos begonden aan te koomen en gevolglijk de Portugeesen en haar Nagelhandelinge afbreuk te doen". „Dies wierde beslooten dat men den plaats beneeden aan den Roodenberg op Leijtimor aan de mond van een bequaame Rivier soude verkiesen, alwaar dan dadelijk een fortje wierde begreepen niet sonder veel tegenstreevinge der naastgelegene dorpen van Soija en Amantello . . . van deese tijd afreekenen de moren hare seventig Jaaren die Amboina onder de portugeese dienstbaarheid gestaan heeft, uijtmakende schaars onse ofte zonne jaren agt en sestig tot dat de nederlanders het Casteel Victoria verovert hebben." De Ternataansche Mohammedanen zagen echter deze vestiging niet rustig aan, zoodat in 1558 het fortje in groot gevaar verkeerde. „De Portugeese nu siende datse met een kleen fortje niet konde gaande houden, en hetzelve weegens de nabijheid des Rodenbergs tot defentie onbequaam was, hebben naar een beeter plaats omgesien, weshalven sij een musquets schoot na 't westen ruckende, den strand Honiboppo van 't Sagoebosch zuijverden, en aldaar een kleen Casteel met vier punten hebben beginnen op te regten, 't welke A° 1588 voltooijd en bij de Inlanders Cotta Laha gen^t^. wierde, van die tijd aff hebben vijff Portugeese Gouverneurs na malkander (*bestuurd?*), tot dat het van de Nederlanders is ingenomen geworden".

Te vergeefs trachtte de bevolking, waaronder die van Hitoe, „in

immers men leest bij *Bleeker*, dl. II, bl. 99: „De stad maakt in het algemeen een' aangenamen indruk. Van de reede gezien is zij niet onbevallig. Het fort maakt eene goede vertooning door den omvang en het uiterlijk zijner wallen. Nog weinige jaren geleden was het gezigt van de reede op de stad grootelijks belemmerd door eene breede rei onoogelijke hutten, welke zich zuidelijk van het fort langs het strand uitstrekten. Een hevige brand heeft die hutten opgeruimd en het belendende stadsgedeelte van de reede af meer aanschouwelijk gemaakt."

[1] Zie de photo's bij *Von Bose*: „Bij de aanlegplaats te Amboina" en „Voorpost van het fort te Amboina". — Verg. *Olivier*, dl. I, bl. 31. — „De weg van het havenhoofd naar de stad loopt door het fort Nieuw-Victoria, vervolgens over de Esplanade en door eenige breede straten naar Batoegadja." *Van der Crab*, bl. 112. — Zie een aardige afbeelding van „De stad Amboina, met aanlegplaats en omgeving bij *Van Doren-H. en S.*, dl. I, tusschen bl. 26 en 27.

[2] *Rumphius*, dl. I, bl. 9 en 11.

haren haat teegen de Christenen" en die van Hoeamohel, de Portugeezen te verjagen; zelfs had er in 1600 "een hevige zeeslag" plaats. "In 't selfde Jaar is 't gemelte Casteel ook aangetast van Steven Verhagen volk, te weeten eenige maanden na den voorschreeven aanval, wanneer de onse het Casteel eeniglijk besigtigd hebbende strax wederom afgetrocken zijn" [1]. Van der Hagen beloofde aan de Inlanders terug te komen om hen van de Portugeezen te verlossen, doch jaren moest zij daarvoor geduld uitgeoefenen. "Eijndelijk na lang wagtens kreegense in Januari 1605 d'Hollandsche vloot onder den admiraal van der Hagen in 't gesigt daar sij strax aan boord voeren, en denselven aanporden om sijn reijse na Amboina te spoeden, gelijk dan den Adm[l] ook dede en den 21 Februarij met thien scheepen (daar onder het een onderweegs van de Portugeesen genoomen was) in de Laha ten anker quam, den volgenden dag rukte hij met de scheepen voor het Casteel en eijschte hetselve op maar den Gouverneur Caspar Demela (*lees:* Gaspar de Mello) seijde dat het hem van den koning van Spangien te bewaaren gegeven was, dog siende dat de Hollanders 't Casteel in ernst aanvielen, durfde hij geen storm verwagten, te meer alzo onder de sijne eenig mistrouwen en oneenigheid was, dierhalven begon hij te parlementeeren en gaf het Casteel den 23 met accoord over... Daar op den vice admiraal met 50 man in 't Casteel getrocken is, een vliegend vaandel daar op steekende, en uit de scheepen heeft men met schieten, groot triumph bedreeven. Het Casteel was met geschut en andere ammunitie geweldig voorsien, want men daar in, in de 30 Metale stucken heeft gevonden, en bewaard met een seer sterke besettinge, so dat het voor een harde beleegeringe niet eens hadde behoeven te vreesen, indien de bewaarders geen kinders waren geweest; want de Portugeesen die uijt het Casteel en Eijland vertrocken, waaren omtrent Ses Hondert sterk, welke de Hollanders in twee scheepen, die sij te vooren verovert hadden stelden en alzo uijt het Eijland weg lieten vaaren ten deele na de Manilhas en ten deele na Solor. Behalven dese sijn nog in 't Eijland gebleeven 56 Portugeese Huijsgesinnen, dewelke alle den Eed van onderdaanigheid en getrouwigheid, de Hollanders hebben gedaan. De Hollanders deden het Casteel wederom versien, en voor een gansch Jaar proviandeeren. Liet daar ook eenig volk in onder 't Commando van den eersten Gouverneur Fredrik Houtman van Gouda, ter gedagtenisse hier van is dit Casteel gen[t]. Victoria en

[1] *Rumphius*, dl. I, bl. 10-12.

g'ordonneert dat men 's jaarlijks d' 23 Februarij vieren zouden, des voormiddags doende een dank Predicatie, en des namiddags de Burgerije optreckende welkers officieren als dan verandert en op 't nieuw verkoren worden." [1]

Even roemvol als wij ons te Amboina vestigden, even jammerlijk ging Victoria voor ons ten onder in 1810 [2]. In 1817 kwamen wij er terug, naar ik vermoed, met zeer gemengde gevoelens. Fort Victoria bestond nog altijd; men had er, behalve het garnizoen en de pakhuizen, de woning van den opperbestuurder der Molukken.

Aangenaam wonen moet het in de *Kota*, zooals de Inlander dit vereenigingspunt onzer macht pleegt te noemen, niet geweest zijn [3]. Het Britsche bestuur wist zich te behelpen door, op een kwartier afstands, grond aan te koopen en er een verblijf te vestigen, geheeten *Batoe gadjah;* trouwens dit buiten was reeds aangelegd in 1711 door onzen gouverneur Adriaan Van der Stel [4]. Hoe ook, bij de overneming door onze Moluksche commissie zal men er van Britsche zijde vergoeding voor vorderen. Nu is Batoe gadjah het gewoon verblijf van den bestuurder der Molukken [5]. Miste dit, ook nadat het voor de huisvesting onzer gouverneurs werd aangewezen, „alles, wat men grootsch of paleisachtig zou kunnen noemen" [6], de buitengewoon schoone natuur aldaar deed Ver Huell in vervoering schrijven [7]:

[1] *Rumphius*, dl. I, bl. 22-23.

[2] Het is bekend, dat landvoogd Daendels den commandant Filz — „François de nation", werd aan koning Lodewijk gerapporteerd: zie *De Roo*. dl. I, bl. 379 — deed fusilleeren, wegens zijn zwakke houding ter gelegenheid van de verdediging van Amboina. Bij *Van Doren-H. en S.* dl. I, bl. 221 en *Van Doren-F.*, dl. I, bl. 305, leest men de verrassende mededeeling, dat Daendels den bevelhebber naar Batavia deed komen en hem „dáár *sans forme de procès* voor den kop (liet) schieten". De vormen zijn echter wel degelijk in acht genomen, gelijk men ten tijde, dat Van Doren schreef, zeer wel kon weten; verg. overigens de verwijzingen in noot 2, bl. 204 *Teruggave.* Op de onkundige voorstelling volgt dan nog: „Welligt heeft Daendels zijne voorbarige handeling later ingezien, doch het was te laat, om eenen braven man en vader aan zijne bloedverwanten terug te geven. Hij was niet meer!" Men kan met Van Doren's mededeelingen niet voorzichtig genoeg zijn; verg. hiervóór, bl. 347.

[3] Verg. *Van der Crab*, bl. 117—118; zoomede *Van Doren-H. en S.* dl. I, bl. 184.

[4] Bij *Van Doren-H. en S.* dl. I, bl. 197. — *Olivier*, dl. I, bl. 30.

[5] Foto's bij *Von Bose:* „Laan bij de residentswoning te Amboina" en „Residentswoning Batoe Gadja te Amboina".

[6] *Bleeker*, dl. II, bl. 100.

[7] *Ver Huell*, dl. I, bl. 154-156. Zie ook o. a. de beschrijving bij *Olivier*, dl. I, bl. 34-35.

In deze vallei, waar de rivier van dien naam doorloopt, ligt het lustoord van den Gouverneur, door den landvoogd van der Stel in 1711 aangelegd. Hoe zoude men een oord niet gaarne bezoeken, waar het verblijf zoo uitnemend aangenaam is? Inderdaad het is verrassend fraai, omringd van groene gebergten, doorsneden van grasvelden en bloemperken, waar de teederste planten ten allen tijde bloeijen. Tusschen duizenden rozen, schittert de *Hibiscus Rosa sinensis,* met hare hoogroode bloemtrossen. De wandelingen zijn belommerd door den hooggetopten Jamboe met karmezijnrooden bloesem, den Cannari (*Canarium commune*), den *Kanangan* (*Uvaria Japonica*), met zijne geurige groene bloemen, en de *Casuarina equisitifolio* met neerhangende takken; de vallei is doorsneden van helder kabbelende beekjes en vijvers. Onder de schaduw van eenen grooten Jatieboom, van Java herwaarts overgebragt, is een zeer ruim badhuis over de beek gebouwd, zoodat men altoos versch water heeft. Hier en daar vindt men ruime koepels, waaruit men een heerlijk gezigt heeft over berg en dal: in één woord, er is in de natuur geen oord, dat aangenamer kan zijn, om te doorwandelen.

Hoe genoeglijk is het hier, aan de oevers van de ruischende Olifantsrivier neder te zitten in den koelen avondstond, onder den invloed van een mild klimaat en eenen helderen hemel, bij het zacht geruisch van het hooge geboomte en het ritselen der Palmen en der bevallige Bamboes; terwijl de geuren der Oranjeboomen, Kanangan, Gardenia (*Katja piering*), Volkamerius, Tjampakka, Tuberoos en meer andere welriekende bloemen op de vleugelen van het avondkoeltje rondzweven. Alles, wat de dichterlijke verbeelding bezongen heeft, vindt men hier verwezenlijkt. Men waant zich in de tuinen van Armida, in de vallei van Tempé te zijn.

Liefelijk en aangenaam zal mij steeds de herinnering zijn van dit betooverend oord. Nog verbeeld ik mij, daar in eene stille mijmering rond te wandelen; dan eens onder de sombere lommer der trotsche Jamboeboomen, als over een tapijt van het schoonste karmezijn; terwijl de bloesem van dien heerlijken boom den grond bedekte met zijne gloeijendroode staminas; dan weder onder de treurige Casuarinas, terwijl de sierlijke Bamboes, Bananen, Broodboom, hooge statige Palmen, en menig schilderachtig gewas, in eene natuurlijke wanorde door elkander groeijende, aan de oevers van den ruischenden Olifant een onbeschrijfelijk schoon landschap ontvouwden. Voortwandelend, stond ik opgetogen te midden van duizende bloemen, schitterend in al de pracht van eenen weelderigen bloei, aan de oevers van kabbelende beekjes. Hier bloeide duizendvoudig de geurige Tuberoos (*Polianthes tuberosa*), door den Indiaan *Soendal Malam*, of vrijster van den nacht, genoemd. De

rozen wedijverden in geurengloed met die van Cachemir; terwijl vlinders, schitterende met de levendigste kleuren, dartelende van bloem tot bloem heen en weêr zweefden. Onbeschrijfelijk zoet was het gevoel, dat mij doordrong. Het digt geboomte, dat mij omringde, waaronder de schilderachtige Kanangan (*Uvaria Japonica*), beroemd wegens zijne geurige afhangende groene bloemtrossen; de heuvels, wier kruinen met een aangenaam groen overtogen het oog verlustigden; de koele windjes; die door de Palmen ratelden, en over de toppen der hooge boomen ruischten; de balsamieke hartverkwikkende lucht, die ik inademde; de heldere hemel boven mij; ik kon mij hier voorstellen, hoe eene weelderige Oostersche verbeelding, zich een bovennatuurlijk Wezen geschapen heeft, dat zich met de ambergeuren der bloemen voedt: ja, hier zouden zij hare hemelsche Peris, schooner dan de Engelen, op vleugelen ligt als de gedachte, laten rondzweven.

Wil men mede van een fraai gezicht op stad en reede genieten, dan begeve men zich oostwaarts naar een half uur van de hoofdplaats gelegen negorij *Batoe merah*, waarvan het hoofd was een orang kaja, die tijdens den opstand een dubbelzinnige rol schijnt gespeeld te hebben, zooals wij nader zullen lezen. Er woonden meer Mohammedanen dan Christenen; de orang kaja behoorde tot de eersten [1]. Wanneer men het dorp is doorgegaan, komt men aan den steen, waaraan de negorij haar naam ontleent, den *Batoe merah*: de Roode berg dus van Rumphius, is een steil opgaande heuvel van rood mergelaarde, met eenige andere kleuren van klei of kalk doormengd. Van de hoogte des heuvels ontwaart men de stad als op een in zee uitloopende landpunt gebouwd en waar achter zich de bergen trapsgewijze verheffen; links ziet men den ingang der baai van Ambon, tegenover de Hitoesche kust.

Alzoo eenigszins met de gesteldheid van hoofdplaats Ambon en haar omgeving bekend geworden, dat ons toch van dienst behoort te zijn, bij de beschrijving van den opstand, kunnen wij al dadelijk met meer genoegen de Moluksche commissie volgen, nadat het eskader in den ochtend van den 8n Maart 1817 zijn bestemming had bereikt.

[1] Althans toen Olivier, aan wien ik de bijzonderheden ontleen, de plaats bezocht: *Olivier* dl. I, bl. 58-59. — Men zie ook over Batoe merah *Van der Crab*, bl. 115, *Bleeker*, bl. 109, *Van Doren-H. en S.*, dl. I, bl. 185-186.

HOOFDSTUK V.

De conventiën van 24 Maart en 10 Mei 1817 betrekkelijk de overneming der Molukken.

Ontvangst der Nederlandsche commissie te Amboina: 8 Maart. — De eisch, dat inkomsten en lasten zouden aanvangen te loopen met de aankomst der onzen. — Het sluiten der conventiën en vertrek van den Britschen opperresident Martin d.d. 17 Mei. — Dezerzijdsche waardeering van Martin. — De inhoud der conventiën. — Overdracht van de notemuskaat. — En van de foelie. — Zoomede van de kruidnagelen. — Tijdstip, waarop de inkomsten voor ons zouden ingaan. — De slavenquaestie. — Schulden aan de Diakonie- en Leprozenkassen te Ambon. — Uitvoer der Britsche goederen, datum der overgave van Ambon, overgave van de archieven. — Begrip der bepaling, dat de overgave moest plaats vinden in den staat, waarin de forten, enz. zich bevonden op 13 Augustus 1814. — Verzekering, dat geen Britsche aanspraken op niet bezette eilanden zouden gedaan worden. — Overneming van een paar stukken land te Ambon. — De gemoeti-onderneming te Kema. — De gouvernementslijnwaadwinkel.

Nauwelijks was op dien ochtend van den 8ⁿ Maart het saluut van de *Evertsen* gegeven, of een commissie van den Britschen opperresident, bestaande uit den majoor-commandant der troepen, den gouvernementssecretaris en den equipagemeester, kwam aan boord om Commissarissen te verwelkomen. Zóó groot was de vriendelijkheid, dat de Britsche heeren erop aandrongen, nog denzelfden voormiddag aan wal te komen, want alles was voor de ontvangst gereed [1]. Dit zou echter geheel tegen het voor onze Commissie ontworpen program zijn geweest, ter uitvoering waarvan een andere commissie, reeds onzentwege naar den heer Martin was gezonden om de aankomst te melden en kennis te geven, dat men den volgenden dag zou landen. Martin herhaalde intusschen ook voor haar, dat de heeren dadelijk van boord zouden gaan. Nu, zij wilden wel en niet minder verlangden de dames haar voetjes aan wal te zetten; maar „omstandigheden veroorzaakten buiten de schuld

[1] Wat ik hier over de ontvangst mededeel, heb ik met de aanhalingen ontleend aan den brief van Engelhard d.d. 20 Mei 1817 aan zijn „broeder": verg. bl. 343.

van Commissarissen", dat het waarlijk niet ging: naar ik vermoed waren ze gelegen in bezwaren van commandant Dietz. De teleurstelling beperkte zich nochtans slechts tot het niet zoo dadelijk van boord gaan; immers men zou het toch doen denzelfden dag, zij het dan ook bij het naderen van den avond, tegen half zes. Martin zond een jachtje om de Commissie en hare dames, zoomede de commandanten Dietz, Pool en Sloterdijk — Ver Huell kon ook zijn oogen den kost gaan geven — af te halen. Dit ging nu toch werkelijk niet. Er waren voorschriften van Batavia medegenomen, over de eerbewijzingen, die de heeren commissarissen, bij het van boord en aan land gaan, moesten ontvangen; daar kon men niet van af, tot leedwezen van Engelhard. "Zo zulks te doen waare geweest", schreef hij, "zouden wij voorzeeker voor alle honneurs bedankt hebben, en van de vriendelijkheid van de Gouverneur gebruik hebben gemaakt, en in cognito aan de wal gekomen zijn. De omstandigheden konnen wel eens voorkomen, dat het dikwijls meer eer is, van geen honneurs te jouisseren, als daar in *te participeren.*" — Engelhard schijnt de opmerking te raak te vinden om haar niet gedeeltelijk nog te onderstreepen.

Aan den steiger gekomen, werd onze commissie ontvangen door den commandant der troepen en den gouvernementssecretaris; *en haye* stonden de troepen binnen het kasteel geschaard met gepresenteerd geweer, waardoor de Commissie, onder het slaan op de trom, heen wandelde. Aan den trap van het gouvernementshuis in het fort gekomen, kwam Martin de Commissie tegemoet "in volle statie". Toen de officieele complimenten over en weer waren afgelegd, begon de pret. Martin noodigde de leden der Commissie, de officieren, de ambtenaren, de dames, op zijn landgoed te Batoe gadjah ten maaltijd. De hooge heeren reden er heen, de lageren moesten loopen, want Ambon had en heeft niet een voorraad rijtuigen. De afstand is echter slechts 'n 300 roeden "zoodat, bij niet voortdurende beschikbaarheid van rijtuigen, welke te Amboina niet talrijk zijn, weinig bezwaar bestaat in het ondernemen van wandelingen door de hoofdplaats, zelfs midden op den dag" [1]. Men zat "aan een pragtig geregt", schrijft Engelhard en aan toosten, "conditien" — vreemd woord uit dien tijd — ontbrak het niet. Het scheen alles zoo mooi .... "Met veel genoegen heb ik gezien", schreef nog Lambertus Zegers Veeckens onze commissarissen uit Batavia na,

[1] *Bleeker*, dl. II, bl. 100.

„dat UEg. zo prompt naar Uwe destinatie zijn vertrokken: worden mijne wenschen vervuld dan genieten UEdg. en familien eene voorspoedige en gelukkige reyze: en veel satisfactie van Uwe belangrijke missie, die onder Uwl. beleid zeker tot voordeel van het Gouv[t]. en tot Uwe roem zal aflopen." Als men dezen Veeckens ten volle kende — Commissarissen deden dat genoegzaam! — dan hadden zij zich wel mogen afvragen, toen die roem in den modder lag, of de duivel er ook mede gespeeld had! [1] Ten negen ure keerde men huiswaarts, d. w. z. Commissarissen en de dames werden gastvrij ontvangen bij den heer Moorrees: hij, de gastheer, zou er plezier van beleven .....

Ten huize dan van Moorrees, „de eenige Hollander", schrijft Engelhard, „die eenige preparatien gemaakt hadde, zijne landgenooten te ontfangen", troffen Commissarissen nog op dien avond van den 8[n], onderscheidene, Engelsche en Hollandsche heeren aan, die er hun komst verbeidden. De Hollandsche ingezetenen van Ambon waren verarmd: Moorrees maakte een uitzondering; hij feestte onze Commissie in. Er werd bovendien een glaasje wijn gedronken, deelt Engelhard mede, „op onze drie-en-dertigjarige trouwdag". Den volgenden morgen maakte men nog eenige schikkingen om dezen en genen logies te geven, „waarin de Engelschen voornamelijk participeerden". In ieder geval moesten de aangekomenen, behalve Moorrees' gasten, den avond der aankomst naar boord terug.

Den dag na deze aangename ontvangst, dus den 9[n] Maart, begonnen de besprekingen voor de uitvoering van het Londensch koloniaal tractaat. Op vertoon hunner lastbrieven, gaf Martin te kennen, dat hij reeds geruimen tijd geleden van Bengalen de bevelen tot overgave ontvangen en sinds met verlangen naar onze komst uitgezien had [2]; het was hem alzoo bijzonder aangenaam, dat het oogenblik nu voor de bestuursverwisseling bleek aangebroken. Er moest intusschen een behoorlijke tijd gelaten worden, vervolgde Martin, voor het op orde stellen der zaken; wat echter aanging het verzoek der Commissie tot dadelijke ontscheping der troepen, hij zou den commandant der Britsche macht bevelen hiertoe onmiddellijk gelegenheid te geven en zich met den bevelhebber onzer militairen te verstaan tot het treffen der noodige schikkingen voor de inkwartiering en de verzorging der militairen.

[1] Verg. over Veeckens: *Brieven V. d. Graaff*, dl. I, bl. 61-65 en *Priangan*, dl. I, bl. I, bl. 115-117.

[2] Verg. over die bevelen: *Teruggave*, bl. 400, noot 1.

De Commissie verklaarde dit alles met genoegen te vernemen, ook wel te begrijpen, dat tijd noodig was voor het op orde stellen der zaken, maar dat tevens, het haar plicht was te vorderen om reeds dadelijk de inkomsten ten bate van de Nederlandsche kas in rekening te brengen.

Voor dezen waarlijk dwazen eisch viel de Commissie niet verantwoordelijk te stellen. Art. 13 harer instructie luidde toch: "Zij zullen bedingen, dat van het tijdstip, waarop zij aan de britsche autoriteiten verklaard zullen hebben, tot de overneming gereed te zijn, de inkomsten ten bate van het Nederlandsch Gouvernement gebragt worden." C.C.G.G. hadden dit voorgeschreven, niettegenstaande zij over hetzelfde beginsel onaangenaamheden hadden gehad bij de overneming van Java en onderhoorigheden, zonder er eenig praktisch nut van te hebben getrokken [1]. Ook nu kwam men van Engelsche zijde tegen de vordering op, waarvan Martin het rationeele niet verklaarde in te zien; wel zeide hij toe met de overgave van Ambon den meest mogelijken spoed te maken en ook de ondergeschikte bestuurshoofden te zullen gelasten evenzoo te handelen: maar zoolang de gewesten niet waren overgegeven en alzoo de lasten van het bestuur op de Engelsche kas drukten, kon van een afstand der baten geen quaestie zijn. De Commissie gevoelde zeer wel de zwakte van haar vordering; zij achtte zich echter aanvankelijk aan haar instructie gebonden; gelukkig zien wij haar zoo verstandig het niet tot het uiterste te doen komen. Er ware slechts verstoring en vertraging door teweeggebracht, terwijl overigens Martin de bereidwilligheid zelve bleek. Bij de mededeeling aan C. C. G. G. van hare toegevendheid in deze gaf zij onwillekeurig een les: want ontactvol optreden had vooral het Britsche bestuur te Batavia ertoe gebracht om zich tegen de vorderingen van C. C. G. G. schrap te zetten. Ook onze vertegenwoordiger in Vóór-Indië, de heer Van Braam, kon eerlang veelbeteekenend aan C. C. G. G. schrijven, ofschoon hij op allerlei tegenkanting had gestooten en zijn commissie daardoor geen succes mocht hebben, van zoo gelukkig te zijn geweest "de harmonie met het Engelsch Gouvernement te kunnen mainteneeren, zijnde er geen de minste redenen geweest om eenige misverstand te hebben" [2].

[1] Zie het geürm erover van C.C.G.G. en hun protesten in *Teruggave*, bl. 342-344, 364.

[2] Particuliere brief van Van Braam, gedagteekend Calcutta d.d. 20 November 1817, aan Elout te Batavia.

De Moluksche commissie gaf alzoo toe en onthield zich daarmede van schreeuwerige protesten. Dank die houding, liep de behandeling der zaken geleidelijk af, zoodat het reeds den 14n Maart tot een overeenkomst kwam, die echter eerst den 24n d. a. v. werd geratificeerd. Onder de werking dezer bepalingen had de overgave van Ambon en van de daar buiten gelegen gewesten ten spoedigste plaats. Intusschen rezen er moeilijkheden te Banda met de bepaling van het gewicht van het gedeelte der notemuskaten, welke zich in de rookerijen bevonden en die aan het Nederlandsche gezag moesten overgeleverd worden, zoomede ten aanzien van de foelie. Vandaar nog een breed welwillend gesteld voorstel met bijlage van Martin, gedagteekend Amboina 13 April 1817, waarmede tevens verband houdt enkele bepalingen eener tweede conventie, die den 10n Mei d. a. v. is gesloten geworden, echter eerst den 16n Mei door partijen onderteekend. Den dag daarna, dus den 17n, vertrok Martin met het door hem ingehuurde schip *The Laurel* via Batavia naar Bengalen, medevoerende de aanwezige Britsche troepen, terwijl hij aan den achtergelaten kapitein MACKENZIE, afgetreden resident van Ternate, overliet, nog hangende zaken te effenen.

Niet dan met gevoelens van groote waardeering zag onze Commissie den Britschen opperpresident heengaan: hem toch was te danken de totstandkoming, zonder veel moeite, van voor ons zeer aannemelijke conventiën en de geleidelijke gang der overgaven van de verschillende gewesten. Zeer stelde zij het ook in hem op prijs, dat hij zich bereid had verklaard, het bestuur te Ambon over te geven, reeds vòòr de aan hem ondergeschikte gewesten in onze handen waren gesteld, terwijl Fendall juist het omgekeerde had gevorderd, zoodat ons bestuur te Batavia en te Makasser eerst aanvaard werd, nadat men had vernomen, dat de gewesten buiten die hoofdplaatsen gelegen waren overgegaan. „Commissarissen hebben het bijzonder gelukkig getroffen", schreef Engelhard den 2n Mei aan Elout, „dat zij in de afdoening van zaaken, te handelen hebben gehad, met een man, als de Gouverneur Martin, dewelke in de overgave van de Molukkos zeer voorkomend en meegaand is geweest en de hoofdplaats Amboina aan de Nederlandsche commissarissen heeft overgegeven, ofschoon de meeste Residentiën en daaronder Banda, Ternate en Menado, onder zijne onmiddelijke gehoorzaamheid en gezag staande nog niet waaren overgenomen: eene inschikkelijkheid, die de Heer Martin niet buiten opmerking van Commissarissen heeft gelaten, en als het recht aan zijne zeide te hebben in dit opzigt, teegen overgesteld

zoude hebben kunnen handelen, en Amboina eerst, na de evacuatie van alle de Residentiën, aan het Nederlandsche Gouvernement hebben overgegeeven.

„De Gouverneur Martin word op Batavia zeer miskend, wij hebben Hem bevonden te zijn, een man van talenten, van carracter, en verdiensten: Uwe Excellentie zal in den tijt uit de stukken, die Hoogstdeszelve oog passeren zullen, de gelegenheid hebbe, zulks het beste te konnen beoordelen, en waaruit het dan ook zal komen te blijken, hoe loyaal de Man zich in de afdoening van zaaken de overnaam concernerende, heeft gedragen." Engelhard erkende mede in zijn Bataviaasch verslag aan C. C. G. G., dat niet slechts Martin, maar ook de commandant der Britsche troepen en de verdere Britsche ambtenaren „zich met alle ijver" hadden toegelegd om „de Nederlandsche commissarissen in den overneem op alle mogelijke wijze te gemoet te komen en te faciliteeren"; dat „steeds eene bestemde harmonie wederzeidsch tusschen de Civiele en de Militaire ambtenaren is gecultiveert en Commissarissen in hun werkzaamheden geen de minste beletzel van die zeide hebben ontmoet". — „De Gouverneur Martin", schreef hij den 5ⁿ Juli aan pastoor Wedding te Batavia, „is een man van caracter, die ons in allen deele is voorgekomen en eene toegevenheid heeft gebruikt als men met billijkheid van hem (niet?) heeft konnen verwagten; deze Heer word te Batavia zeer miskend, als zijnde bij onze Commissarissen beschreven als zeer stug, onhebbelijk en onbillijk", terwijl hij zich aan de Commissie juist omgekeerd had voorgedaan als iemand toch, die alle zaken „loyaal en spoedig" afdeed. Ware er te Ambon geweest 'n man als Sergent, resident van Banda, of als Mackenzie, resident van Ternate, dan zoude, meende Engelhard, de Commissie „veel meer spuls" hebben gehad en waren de Molukken nog in geen vier maanden overgegeven, zoodat men zoo lang te Ambon „op lasten zouden gezeten hebben, zonder inkomsten". En breedvoerig beschrijft Engelhard als volgt de afdoening der zaken in den brief aan zijn „broeder" d.d. 20 Mei 1817, nadat hij hem eerst de bijzonderheden van de ontvangst der Commissie verhaald heeft:

Volgens dit narré weegens de receptie van Commissarissen en de Capitains van de scheepen in het Gouvernement van Amboina, zoude het onnodig zijn, speciale mentie te maken van den Britschen Gouverneur, en s'mans hoedanigheeden. Daar al het vooren aangehaalde bij menschen van gevoel bereids de volle

kenmerken is wegdragende, het Ambonsche bestuur in handen te zijn van een man van carracter. Daar naar dien de nimmer sluimerende laster, de eer en reputatie van de Heer Martin, heeft zoeken aan te randen, legt een ieder, die overtuigd is deze Hem aangevreevene blaam onverdiend te zijn onder de verpligting Hem in een beeter dagligt te plaatsen. Ik reekene het dan ook mijne verplichting inzonderheid te zijn om van de Heer Martin, de loff te vermelden, Hem in den volsten zin toekomende, geheel tegenovergesteld met de berigten die men te Batavia van hem heeft verspreid.

De Britsche Gouverneur Martin is een zeer wellevend en wel opgevoed man, zonder list of intrigue, die in zijn ommegang en handelingen, delicaat en ferm is, bij veele andere edele hoedanigheeden is voorkomend, billijk en rechtvaardig, verdiensten die Hem in zijn geheele Bestuur in de Molukkos hebben doen kenmerken en waardoor hij zich dan ook de achting en geneegenheid bij de Europeesen en Inlanders, bij de aanzienlijken en geringen, heeft weeten te verwerven; geene onderdrukking of mishandeling wierden onder zijn bestuur gedoogd, en bij de minsten overtreeding der ambtenaren en hoofden der natien teegens hunne ondergeschikten gemaintineerd. Allerwegen vind men de sporen van zijne arbeidsaamheid in den dienst en ordre, alles strekkende tot bevordering der belangen van het Gouvernement en de ingezetenen. Zijne afgetrokken leevenswijze komt mij voor in een bestuur als dat te Amboina eer een noodsakelijkheid te zijn dan dat zulks gelaakd zoude kunnen worden. Men kan het onmogelijk alle menschen van pas maken, dit legt in de aart niet van den mensche. In zo een kleine maatschappij als te Amboina is de jaloesie oneindig grooter als in grote steeden, de minste voorval verwekt misnoegen, en een geringheid geeft hiertoe aanleiding. De Heer Martin, die dit ondervonden zal hebben in de Residentie Bankahoeloe, een geruimen tijt als assistent resident en secretaris aldaar geplaatst geweest zijnde, zal zich daar teegen hebben willen wapenen.

In de overgave van de Molukkos heeft de Heer Martin zich loyaal gedragen en de Nederlandsche Commissarissen in alles voorgekomen. Het is mij niet geooloofd, hier over uit te weiden, als de merite hiervan te moeten overlaten ter beoordeeling van Hunne Excellentiën de Commissarissen Generaal. Intusschen vermeene ik dit aangehaalde voldoende zal zijn den meermelden Heer Martin te justificeeren van de Hem aangevreevene blaam.

Amboina zoude door den tijd mij misschien kunnen bevallen, dan voor tegenwoordig, moet ik verklaren, dit met mij het geval niet te zijn. Mijn vrouw schikt zich vrij wel in alles, dan wegens haar humeur en hoedanigheeden vind zij allerweegen accùil.

. . . .

De goede gezindheid tusschen den Britschen Gouverneur en Commissarissen is van de grootste invloed geweest op alle de ambtenaren en officieren, zo van de marine als landmilitie, als zijnde de beste harmonie van weerszeiden gecultiveert geworden. En dit verzoet ten minsten wat mij betreft dan ook alle de onaangenaamheeden, die deze plaats anders opleeverd. Daar zich Commissarissen mogen vlijen op een voordeelige honnorabele equitabele mannier zich van hunne commissie, dus verre te hebben g'acquitteert, en op eene gunstige approbatie van Commissarissen Generaal te mogen verhopen, dat ik niet twijffele of zal UwEd.Gestr. en anderen, die belangstellen in mijne welvaard, aangenaam zijn zal en wel eenig deel daarin zullen neemen.

Wij dienen nu de bepalingen van de conventiën d.d. 24 Maart en 10 Mei 1817 na te gaan; hiervoren gewaagde ik reeds van deze onder E I en E II te behandelen verdragen [1]. Ter wille van de eenheid der uiteenzetting, zij aanstonds herinnerd, dat in beide conventiën punten voorkwamen, waarover partijen het niet eens hadden kunnen worden, zoodat daarvoor beroep werd gedaan op de beslissingen te Batavia en te Calcutta. Deze verschillen gaven aanleiding tot een wederleggend schrijven van het bestuur van Bengalen aan C. C. G. G., gedagteekend Fort William 14 November 1817, waarop Engelhard te Batavia een advies uitbracht, gedagteekend 31 Maart 1818 [2].

Een hoofdschotel van de conferentiën met Martin was geweest het eigendomsrecht op de in de pakhuizen aanwezige *notemuskaat*. De perkeniers van Banda hadden hun product aan het bestuur te leveren tegen den bepaalden prijs van 4½ stuiver per Amst. pond noten en 10½ stuiver per pond voor de daarvan afkomstige foeli; het verschil met den kostprijs maakte hun voordeel uit. De levering, het recht dus ook op betaling, heette echter eerst plaats te hebben, niet zoodra de specerijen geoogst waren, maar zoodra de noten in de rook- en smookhuizen de bewerking hadden ondergaan, die ze voor het brengen aan de markt geschikt maakte [3]. Van Britsche zijde werd daarentegen vooropgesteld, dat het bestuur

[1] Zie bl. 349.

[2] Verg. bl. 345.

[3] Over de behandeling van de noten, zie o. a. *Van der Crab*, bl. 15 vv.; *Olivier*, dl. I, bl. 164 vv.: het *rooken* der noten dient om daaraan alle vochtigheid te ontnemen; en het *kalken* om ze voor bederf, zoomede tegen insecten te bewaren.

de aflevering kon regelen, gelijk het verkoos, men haar derhalve ook kon vervroegen, dus genoegen nemen met de levering van de muskaat zonder van den buitendop te zijn ontdaan en gekalkt. Vandaar, dat Martin in de conferentie van 9 Maart mededeelde, dat hij uit Bengalen geïnstrueerd was, om „als de eenvoudigste en billijkste grondslag van verrekening aan te nemen", alle in de pakhuizen aanwezige noten „als Britsch eigendom te beschouwen", en dus maar in den dop naar Bengalen te verzenden. Onze commissie kon het recht in deze niet toegeven, waarom het beter gevonden werd de gansche overgave eerst schriftelijk te behandelen, gelijk nog dien 9ⁿ door de Commissie geschiedde en waarin zij het eigendomsrecht op al het voorhandene aan noten in beginsel stelde, „also de leverantie van noten niet eerder geschiedde, dan nadat zij den behoorlijken tijt in de sweet- en drooghuizen gelegen hadden en gevolgelijk alle de noten, welke zich vóór of op den 9ⁿ Maart in de droog- en sweethuizen zouden bevinden of tot aan den dag der overgave gebragt werden, in den striksten zin nimmer geconsidereerd konden worden aan het Britsche Gouvernement te behooren of aanspraak daarop te kunnen maken". Nochtans verklaarde de Commissie het beginsel niet volstrekt te willen handhaven, „om een blijk te geven van de gevoelens der billijke handelwijze van het Nederlandsche Gouvernement", 'n Eloutje! Martin scheen intusschen voor het standpunt der Commissie iets te gevoelen. Hij zou, werd d.d. 12 Maart geantwoord, de noten niet naar Bengalen doen vervoeren; de geheele oogst werd ter onzer beschikking gesteld tegen 45 stuivers het Nederlandsche pond, een billijk aanbod, indien de oogst het eigendom van het Britsche gouvernement werd beschouwd. Martin meende, schreef hij, aldus niet te handelen in strijd met het belang zijner regeering. „Ter voorkoming van eene langwijlige correspondentie", verhaalt Engelhard in zijn Bataviaasch verslag, lokte toen de Commissie weder een samenkomst uit op 14 Maart en daar wist zij Martin over te halen dan slechts $\frac{2}{3}$ voor 45 stuivers af te staan en het $\frac{1}{3}$ voor niets. Aan dat *voor niets* was echter een belangrijk voorbehoud toegevoegd, die er al de waarde aan ontnam, n.l. „Subject to the approbation of His Excellency the Governor General of British India"; mocht deze de goedkeuring weigeren, dan moest voor dat $\frac{1}{3}$ ook 45 stuivers per pond betaald worden, minus echter $4\frac{1}{2}$ stuiver per pond, dat over dit $\frac{1}{3}$ aanstonds werd betaald aan de perkeniers ten behoeve hunner levering, evenals het Britsche bestuur

dat betaald had voor het $\frac{2}{3}$. Alzoo de bepalingen in de artt. 1 en 2 E I en art. 1 E II. Het spreekt wel vanzelf, dat het bestuur te Calcutta, waar men het dus slechts voor het zeggen had om de betaling voor het $\frac{1}{3}$ te erlangen, volstrekt niet genegen was die som ten offer te brengen. Dientengevolge schreef het aan C. C. G. G.: „dat overeenkomstig met de belangen, welke wij hebben in observantie te nemen, wij niet kunnen toetreden tot den afstand van dat overige gedeelte der Noten zonder een even gelijke betaling, en derhalve hebben wij de eer te verzoeken, dat Uwe Excellentien gelieven de vereischte bepalingen te beramen om de prijzen van het overblijvende derde deel der noten te stellen op den zelfden voet, als waarvoor de beide vorige twee derde gedeelten zijn overgenomen".

Met de *foelie*, herkomstig van de in de pakhuizen aanwezige noten, stond de quaestie anders [1]. Dat product was inderdaad reeds aan het Britsche bestuur geleverd, het zou dientengevolge bij de Commissie niet in de gedachte zijn gekomen, schreef Engelhard in zijn advies, om „op zwakke gronden" levering voor niets te verlangen; maar Martin zelf stelde ter beschikking, behalve $\frac{1}{6}$ voor 80 stuivers het pond, $\frac{1}{6}$ voor niets, echter ook dit laatste „under the same reservation", m. a. w. bij afkeuring in Bengalen, zou zij ook voor dit $\frac{1}{6}$ betalen 80 stuiver, minus echter $10\frac{1}{2}$ stuiver, reeds onzerzijds aan de perkeniers betaald. Alzoo art. 3 van E I en art. 1 van E II [2]. Natuurlijk, dat het bestuur te Calcutta deze regeling evenzeer afkeurde. „Dezelfde reeds aangeduide consideratiën weerhouden ons ook", berichtte het aan C. C. G. G., „onze toestemming te geven ten aanzien der reservatie in faveur van het Nederl. Gouvernt., hetwelk, evenals ten opzichte der Noten, gedeferreerd is geworden aan de goedkeuring en sanctie van het Bengaalsche gouvernement. Derhalve hebben wij de eer te verzoeken, dat de

[1] „De foelie bedraagt in gewigt het vierde gedeelte van de eigenlijke noot (of kern, zonder den bolster), zoodat vier pond noten een pond foelie oplevert." *Olivier*, dl. I, bl. 164.

[2] Ofschoon betrekkelijk de notemuskaat werd gehandeld over het product, herkomstig van „the nutmegs, produced in the months of *December*, January, February and March 1817 at Banda" (art. 1 E. I.), liep de quaestie der foelie enkel over „the mace afforded by the nutmegs, produced since the 1th of January 1817". Aangezien de Calcutta-brief gewaagde ten deze van December, herinnerde Engelhard er aan, dat het alleen het product was van Januari-Maart 1817 „en niet in de maand December, zo als abusivelijk in de briev werd opgegeven".

prijzen voor het tweede lot der foelie, op denzelfden voet als reeds aangemerkt is, gevoegd mag worden bij het montant der sommen verschuldigd aan het Britsche gouvernement."

Ik denk niet, dat het bestuur van Bengalen bijzonder erkentelijk zal geweest zijn jegens Martin! Wij moesten intusschen ons laten welgevallen de betaling van de voor niet ontvangen 40597¾ pond noten en 3528¾ pond foelie.

De oogst der *kruidnagelen* was bij de komst der Commissarissen op Ambon geheel afgeloopen, waarover zij ter conferentie met Martin "hun leed niet konden verbergen", daar zoowel zij als C. C. G. G. zich gevleid hadden "een aanzienlijk gedeelte van dit product te zullen inzamelen"; om dat leed een weinig te lenigen, verzochten zij Martin ⅓ van den oogst tegen 25 à 30 stuiver het pond. Schriftelijk gaf echter de Britsche bestuurder te kennen: "dat hoe aangenaam het hem zoude wezen in de wenschen van C. C. tot den afstand van ⅓ gedeelte van het gewas te bewilligen, hij zich nogthans niet g'authoriseerd vond daarover te disponeeren, waarvoor de schepen tot diens vervoer door het Hoofdbestuur bereids waren weggestuurd, zo ook omdat het provenu daarvan het eenigst middel was om het Britsche Gouvernement schadeloos te stellen voor de aanzienlijke ongelden, die voor Amboina en onderhoorigheden gedurende het gepasseerde jaar waren gemaakt". Niettegenstaande deze afwijzing liet Martin zich op de conferentie van 14 Maart overhalen 100000 pond nagelen over te doen tegen 30 stuiver: alzoo art. 4 E I. Hieraan viel dus niet verder te tornen; Martin zal er vermoedelijk over op zijn brood hebben gekregen!

Bepaald werd (in art. 5 E I), dat, voor zoover de Molukken ons niet reeds waren overgegeven op den dag der conventie, dit "immediately" zoude plaats hebben; maar daar dit onmiddellijk geen anderen zin kon hebben dan zoo *spoedig mogelijk*, werd tevens vrijzinnig vastgesteld, dat onafhankelijk van die overgave: "from the day succeeding that of their arrival all deliveries of spices shall be considered as the property of the Netherlands Government". Het was dus zaak voor onze Commissie om ten spoedigste die aankomst te doen plaats hebben.

Over het eigendomsrecht op de *slaven*, die zich ten getale van 1567 op de perken van Banda bevonden, kon men het te Ambon niet eens worden, zoodat art. 6 E I de quaestie onderwierp aan "the future consideration and decision of the superior British and Dutch authorities in Java, Bengal and Europe". Men denkt misschien,

dat onze Commissie dit eigendomsrecht reclameerde; het tegendeel van dien. Het geschil is nog al aardig, speciaal wegens de edelmoedige rol, die het bestuur te Calcutta er erg goedkoop in wilde spelen! Bij de organisatie van Banda door Daendels in 1809 waren de notenperken met de slaven en verder toebehooren in volle gebruik afgestaan aan de bezitters, zooals bleek uit de artt. 1, 9, 14 en 23 der Instructie voor de perkeniers, terwijl bij art. 3 aan hen het recht was toegekend, dat zij van hun perken en slaven gebruik konden maken, geheel en onverdeeld, zoo bij uitersten wil, als bij akte onder de levenden. Op dien grond beweerde de Moluksche commissie, dat de slaven het privaat eigendom van de perkeniers waren, niet dus van het Britsche bestuur, m. a. w. dat het Nederlandsche bestuur ook niets bij de overneming van Banda er voor had te betalen aan het Britsche bestuur. Resident Martin ging echter nog zes jaar van Daendels' bestuur terug, toen „de perkslaven bij de overnaam van Banda in 1803 als gouvernements eigendom beschouwd zijn geworden en voor de getaxeerde waarde van rijksd. 25 per kop zijn overgenomen". Nu had er weder een overneming plaats en vond Martin in de handeling van Daendels geen aanleiding om weer opnieuw geld voor de slaven te vorderen. De Moluksche commissie ontkende het recht er op, doch beloofde, bij art. 2 E II, dat, zoo de vordering werd toegewezen, 25 rijksdaalders per hoofd zou worden betaald. Onder dezen vorm kwam de zaak in behandeling bij het bestuur te Calcutta, dat er het volgende over aan C. C. G. G. schreef met geheele terzijdelating van het punt, waarover het geschil liep:

Onze aandacht gevestigd hebbende op de gemanifesteerde gevoelens van den Souvereinen vorst der Nederlanden, om met de Britsche natie te co-opereeren tot afschaffing van den slavenhandel, zoo vleien wij ons, dat hetzelfde menschlievende beginsel is aangenomen bij hoogstdeszelfs vertegenwoordigers in de Oost-Indien, en dat derhalve de vraag nopens het regt van eigendom op de slaven in Banda vervangen zal worden door zoodanige bepalingen, welke overeenstemmen met dat beginsel van menschenliefde, waardoor de natiën geanimeerd zijn.

Overtuigd derhalve, dat Uwe Excellentien die zelfde gevoelens koesteren, welke alle publieke daden van hunnen Souverein kenmerken, zoo doen wij den vurigen wensch, dat Uwe Excell. genegen zullen zijn, zoodanige maatregelen daar te stellen, als geschikt worden aangemerkt tot verbetering van het lot der ongelukkige wezens, thans uitmakende het voorwerp onzer beden-

kingen! Wij zijn echter van gevoelen, dat het bedoelde oogmerk alleen kan bereikt worden door de volkomen emancipatie der opgemelde slaven en ten einde onze intentie te manifesteeren, dat dezen onzen wensch vervuld mag worden, zoo geven wij ons de eer Uwe Excell. te verzekeren bereid te zijn onze pretentien op te geven ten aanzien der gestipuleerde prijzen voor de slaven op Banda, mits Uwe Excell. van hare zijde er in toestemmen om deze beklagenswaardige voorwerpen te ontslaan van hunnen tegenwoordigen ellendigen en vernederenden staat.

Volkomen bewust, dat dezelfde geest, die ons bezielt, ook aan de zijde van het Javaansch Gouvernement heerscht, zoo toonen wij ons genegen alle communicatie over dit onderwerp met onze gebieders op te schorten, tot zoo lang wij begunstigd zullen worden met het antwoord van Uwe Excell. op deze onze voorgaande propositie.

Dewijl echter in geval dit voorstel niet wierd aangenomen, daaruit zouden kunnen voortvloeien vertragingen en noodelooze discussiën, zoo zijn wij van opinie dat de questie ten aanzien der voorgestelde emancipatie, mitsgaders alle overige onafgedane verschilpunten tusschen de Nederlandsche commissarissen en den Heer Martin, die niet zijn overgewezen aan de directe beslissing van het Bengaalsch Gouvernement, rechtstreeks gerenvoyeerd dienen te worden aan de uitspraak der hooge machten in Europa.

Niet ten onrechte luidde het hierover in Engelhard's advies:

Het zij mij g'oorlooft, bij Uwe Excellentien in opmerking te brengen, dat dit voorstel alhier moet worden beschouwd als een gevoel van overtuiging van de billijkheid der vorderingen aan de zeide van het Nederlandsche Gouvernement, namelijk dat de slaven in questie als het privaateigendom van de perkeniers te Banda moeten worden beschouwd en dus zonder betaling tot de perkhouders behoren terug te keeren; dat bij deze menschlievende taak van vrijgave van de opgemelde slaven, het Nederlandsche Gouvernement dus alleen de sacrifice zoude zijn; intusschen dat deze edelmoedige daad hier wordt voorgesteld als met de grootste opoffering van de zeide van het Engelsche Gouvernement gepaard te gaan. Hoe prijsselijk en menschlievend deze voordragt ook anders in deszelvs aart is, vermeene ik dezelve geene de minst reflexie te meriteren. Ja! al wilde Uwe Excellentien uit een zucht voor dat edele principe als de schrijvers van opgemelde missive Uwe Excellectien toekennen en Hoogstdezelven wezentlijk bezielen, zich met deze voordragt vereenigen en aan het voorstel tot vrijgave der questieuse slaven zich genegen mogten toonen toe te geven, Uwe Excellentien zouden altoos

daarin weerhouden worden met in overweging te nemen, dat de perkeniers te Banda hierdoor in de grootste ongelegenheid zouden gebragt en de middelen benomen worden hunne specerij perken te bewerken door gebrek aan handen, alzo in de Molukkos zelve geene middelen voorhanden zijn daarin te voorzien en het zenden van zo eene menigte bannelingen naar Banda als tot het bearbeiden der specerij perken vereyscht word, de voorzigtigheid ten hoogsten zoude doen ontraden. De Resident van de Molukkos Martin heeft dit wel ingezien, wijl hij anders deze perkslaven even zo wel hun vrijheid zoude hebben geschonken als geschied is met de quartier slaven te Amboina, dewelke door denzelven alle vrij gegeven zijn, alzo deze evenmin zouden te persuaderen zijn geweest te blijven in dienst van de tegenwoordige perkbezitters als met de vrijgegeven slaven te Amboina de ondervinding heeft geleerd om te blijven continueren in hunne voorige dienstbetrekking tegen de betaling van dagloon, gelijk met andere vrijen. De Regering in Bengalen zelve, geeft niet onduidelijk te kennen, te gevoelen alle de bedenkingen, die dit voorstel vergezellen, alzo zij op § 10 laten volgen en hierop ben ik zo vrij de aandacht van Uwe Excellentien inzonderheid te vestigen: «Dewijl egter in geval dit voorstel niet wierd gegouteerd, daaruit zouden kunnen resulteren vertragingen en nodeloze discussien, zo zijn wij van opinie, dat de questi ten aanzien *der voorgestelde emancipatie*, mitsgaders alle overige onafgedane verschilpunten tusschen de Nederlandsche Commissarissen en den Heer Martin, die niet zijn overgewezen aan de directe beslissing van het Bengaalsche Gouvernement regtstreeks gerenvoyeerd dienen te worden aan de uitspraak der hoge magten in Europa."

Het komt mij derhalve (nogthans onder gepaste eerbied voor het wijzere gevoelen van Uwe Excellentien) allezints raadzaam voor, zich aan de propositie van de Regering van Bengalen te onttrekken, en zich stiptelijk te houden aan de questi — namelijk — of de slaven, die tot de Notenperken te Banda behoren, beschouwd moeten worden als privaat eigendom (en dat wel op grond als door C. C. is aangevoerd en aan Uwe Excellentien bij berigt van den 31 Januari 1818 door mij is opgegeven) dan wel het eygendom van het Gouvernement? Om ingevalle de beslissing mogte vallen ten nadele van de perkeniers en de slaven door het Nederlandsche Gouvernement moeten worden overgenomen, alsdan daarvoor aan het Britsche Gouvernement Rd^s^. 25 per cop uit te keren, zo als voorkomt bij articul 2 van de conventie van den 2^e^ Meij 1817.

Uwe Excellentien kunnen in den vervolge over het lot van deze voorwerpen zodanig beschikken als Hoogstdezelven zullen oordelen

tot bevordering van hun geluk en de belangens van het Gouvernement nodig te zijn.

Bij den afstand van de specerij perken aan de onderscheidene bezitters onder de Regering van Zijne Excellentie Daendels, zijn de slaven en verdere inventaris goederen, onder deze afstand begrepen geworden, en de Perkeniers van Gouvernementswege bij artic. 9 van derzelver Instructie de verzekering gegeven, dat het volle getal slaven tot de beheering van ieder perk vereijscht wordende, door het Gouvernement zoude worden geleverd of aangevuld, onder gehoudenisse aan de zijde van den perkgebruiker of eigenaar volgens artic. 23 dezelve altijt ten hunne koste voltallig te houden en te zorgen, dat de overledene of gedroste slaven, die niet weder gevonden werden, «telkens door andere van hetzelfde geslagt boven de 15 en beneden de 40 jaren oud en zonder gebrek aan lijf en leeden worden aangevuld etc." Derhalve zoude de vrijgave van opgemelde slaven den Perk eijgenaar daarvan priveren en ten gevolge hebben, dat de handen, die tot de beheering der perken vereischt worden, door het Gouvernement worden aangeschaft, wil hetzelve jouisseren van het voortbrengzel der perken.

Mede werd bij art 7 der conventie van Maart 1817 de volgende quaestie overgelaten "to the further consideration and decision of the superior British and Netherlands authorities". Te Ambon had men een *Diaconie-* en een *Leprozenkas*. Onder het voormalige Hollandsche bestuur was tijdens den drang van den oorlog uit die kassen genomen, resp. 29000 en 6500 rijksdaalders. Bij art. 7 der door kolonel Filz aangeboden en d.d. 20 Februari 1810 te Ambon gesloten capitulatie met de Engelschen, was van Filz' zijde verzocht: "Dat de collegie-gelden en effecten der Weeskamer, Diaconyarmen, Kerken, Leprozen en dusdanige zullen onvervreemdbaar zijn; die gelden, welke het Gouvernement van dezelven in leen mogt hebben, zullen door het Britsche Gouvernement worden voldaan uit de gelden, welke in de Ambonsche kas te vinden zijn", waarop van Britsche zijde werd geantwoord: "That all claims on the Dutch Government should be attended to." Toen nu aan de Moluksche commissie bleek, dat de schulden niet voldaan waren geworden, gaf zij Martin te kennen, dat dit van Engelsche zijde alsnog behoorde te geschieden. Martin beweerde, dat de belofte *er op acht te slaan*, niet een toezegging tot betaling inhield; dat het enkel beteekende c. q. er mede rekening te houden in verband met de toestanden der gestichten, die echter niet ongunstig waren geweest,

daar de inkomsten voldoende bleken om de uitgaven te bestrijden; ook bestonden de schulden reeds bij de eerste verovering door de Engelschen in 1796, en had er alzoo het bestuur ook niets aan gedaan, toen de vrede van Amiens de Molukken teruggaf.

Het bestuur van Bengalen deelde geheel de meening van den heer Martin en verwierp alzoo "de uitlegging, welke de Nederlandsche Commissarissen geven aan het 7de articul der Capitulatie, volgens den geest der Nederlandsche taal"!! Het oordeelde het echter "overtollig" in verdere beschouwingen te treden, zoodat het de zaak verwees ter beslissing in Europa.

De Moluksche commissie had wel een grooter blijk van onafhankelijkheid van oordeel kunnen geven, dan zij in deze quaestie deed. Zij heeft namelijk, schreef Engelhard in zijn advies, geen oordeel durven vellen over de gegrondheid der argumenten door den Britschen resident aangevoerd, terwijl hij daaraan toevoegde:

> Ik wil Uwe Excellentien gaarne bekennen, dat bij mij geene de minste bedenking zoude ontstaan zijn, de geest volgende van het antwoord op artic. 7 van de Capitulatie, namelijk het daarmede te houden, dat het aan het Engelsche Gouvernement vrijstond, op dat articul zo veel acht te slaan, als het zoude oordeelen naar de tijdsomstandigheden en overeenkomstig hunne belangen te vereijschen. Te meer bij comparatie van het antwoord op artic. 8 van de Capitulatie met respect tot de vordering van de schulden van het Gouvernement aan particulieren. Immers word daarbij met ronde woorden gezegd: «Dat de bekende vrijgevigheid van het Britsche karakter niet zal nalaten in dit geval, de in dit artikel aangegeven pretensien zullen worden uitbetaald, voor zooverre geld in kas word bevonden".
>
> Om evenwel de zaak niet naar hun eigen oordeel te beslissen, hebben zij vermeend wel te doen, dezelve levendig te houden en te submitteren aan het oordeel van Uwe Excellentien.
>
> Het is aan Commissarissen niet gebleken, dat er van de zeide van de administrateurs van deze middelen demarches gedaan zijn, het opgemelde agterstal van het Engelsche Gouvernement te recouvreren, ofschoon na de uitbetaling van de pretensien aan particulieren, de gelden in kassa verbleven, genoegzaam toereikende waren, dat die verevening daaruit zoude hebben konnen worden gedaan. Gedurende het Engelsche bestuur zijn de renten op die capitalen tot 1817 jaarlijks voldaan.
>
> Het zij mij nogthans vergund Uwe Excellentien onder 't oog te brengen, dat indien dit deficit geene verevening ontmoet van de zijde van het Engelsche Gouvernement alsdan de verant-

woordelijkheid daarvan weder stilswijgend devolveert op het actuele Gouvernement, alzo mijns inziens de beide Godshuisen geen nadeel kunnen komen te leiden door verzuimenissen van anderen of opkomende verschillen tusschen twee magten over de betaling, wijl deze gelden uit een liefde fonds van anderen bestaan, waarvan eene behoorlijke verantwoording aan het publiek behoort te geschieden en het voormalig Hollandsch Gouvernement daarvan werkelijk het genot gehad heeft.

De artt. 8—10 E I leidden niet tot verschil; zij bepaalden respectievelijk: dat alle aan de Engelschen behoorende specerijen, burgerlijke, marine- en militaire voorraden, zoomede al de particuliere eigendommen der Engelschen naar Bengalen zouden vervoerd worden, "free of duty and without any molestation, limitation or restriction"; dat de overgave van fort Victoria en het eiland Ambon zou plaats hebben op den 25n Maart 1817; eindelijk dat het gansche archief der Molukken aan het Nederlandsche gouvernement overging.

Het slotartikel 11 E I gaf middellijk wel tot hooger beroep aanleiding; wij lezen dit echter niet dáár, doch in art. 5 E II. Het geschil is van eenig historisch belang.

Volgens eerstgenoemd artikel moesten "the buildings, places and forts in the colonies and establishments", die ingevolge art. 1 van het tractaat van 13 Augustus 1814 werden teruggegeven, "be delivered up in the state, they were at the conclusion of that treaty". Dat dit aldus behoorde te geschieden, was voorgeschreven in art. 3 van het Londensche tractaat.

Naar aanleiding van dit art. 3 had Engelhard in zijn aan C. C. G. G. gerichte *Punten van Elucidatie* [1] gesteld: "Hoedanig zich te gedragen, indien bevonden werd, dat eenige kanons, amunitie of andere goederen op de transporten der overgaaf bekend gesteld, van daar vervoerd, of wel verkogt zijn?" En nog op het einde hieraan toevoegd: "Eene stellige verklaring diend aan commissarissen tot den overneem van wegens hunne Excellentiën de Hoog Edele Heeren Commissarissen generaal, gegeven te werden, of het geschut ten dienste der fortificatiën al of niet onder de fortificatiën der plaatsen begreepen moeten werden, en zoo neen, of die als dan appart, volgens taxatie moeten worden overgenomen."

C. C. G. G. gaven hierop een zeer positief en zeer zeker niet door

[1] Zie bl. 312 hiervoren.

mij verwacht bevestigend antwoord [1]. Het blijkt wel niet, dat zijzelf voor Java met succes dezen eisch hebben gesteld, doch het schijnt, dat zij er hunnerzijds in berustten, doordien het geschut aanstonds een buit was geworden van de Britsche prijsagenten. Mij kwam het denkbeeld, dat onder den *staat der vestingen* ook geschut moest worden verstaan, zóó vreemd voor, dat toen ik aanleiding vond het bestaan dezer gedachte bij de overneming van Java te vermoeden, ik dit niet kon aannemen; eerst later zag ik in de Moluksche stukken, dat inderdaad de eisch gesteld werd. Van belang scheen mij ook, dat de instructie van 23 September 1815, die voor C. C. G. G. regelt de eigenlijk gezegde overneming der koloniën [2], deze opvatting volstrekt niet uitdrukt; C. C. G. G. doen het daarentegen wel in de instructie, die zij aan de Moluksche commissie medegaven bij hun besluit van 31 Januari 1817 N°. 15 A. Art. 9 er van bepaalt namelijk, dat de Commissarissen den Britschen gouverneur schriftelijk moesten afvragen „of de bezittingen onder zijn beheer staande zich op het oogenblik der overneming in denzelfden staat bevinden als op den 13 Aug. 1814, ten einde zal kunnen beoordeeld worden, of aan het 3de *Art.* van dat tractaat kan worden voldaan"; in het ontkennend geval zou het verschil worden geconstateerd. De al^{s}. 1 en 2 van het volgend artikel machtigt verder „alle losse goederen" tegen schatting over te nemen, maar uitzonderend luidt dan daarop al. 3: „Zij zullen daar onder echter niet begrijpen het geschut tot de forten of militaire posten behoorende, hetwelk bevonden zal worden op den 13 Aug. 1814 aanwezig geweest te zijn, daar hetzelve zonder eenige betaling als een eigendom van het Nederlandsche Gouvernement behoord te worden teruggegeven". Art. 9 komt overeen met art. 3 der daareven genoemde instructie van C. C. G. G.; 'n art. 10 vindt men er niet. Van Britsche zijde heeft men zich intusschen, althans tot zekere mate, niet tegen den eisch verzet, hetgeen ik evenmin verwachtte. Echter dan gaat de quaestie geenszins loopen over *al* het geschut, maar enkel over hetgeen aanwezig was tijdens de vermeestering van de kolonie, een beperkte opvatting, die, schoon begrijpelijker, ik mede al even vreemd vind. Toen toch de Moluksche commissie de bij haar instructie voorgeschreven vraag aan Martin deed over den staat der forten, voegde zij er aan toe: „zo mede of ook enige canonnen, mortieren of ander materiaal van hier naar elders zijn

[1] Zie ook over de quaestie *Teruggave*, bl. 277-278.

[2] *Teruggave*, bl. 170.

vervoerd geworden". Martin legde daarop een lijst over, die de Moluksche commissie echter alleen vergeleek met hetgeen voorhanden was bij de vermeestering in 1810; bevonden werd, dat er ontbraken vier 24-ponders: zij waren vóór 13 Augustus 1814 tot ballast gebruikt voor een Engelsch oorlogsschip, „dewelke door het stranden van dezen bodem op de oostkust van Amboina waren verloren gegaan". Martin was zoo edelmoedig er vier 18-ponders voor in de plaats te geven! De zaak zou alzoo hiermede zijn afgeloopen, maar er waren in de magazijnen ook nog voorhanden goederen en ammunitie, herkomstig van het voormalige Hollandsche gouvernement en die werden door ons mede teruggevorderd, ofschoon de instructie dit niet voorschreef. De Moluksche commissie twijfelde dan ook aan de rechtmatigheid dier vordering; doch zij werd door haar gesteld „op de daartoe gedane instantie van den Commandant Militair en Chef van de Troepes in de Molukken en de verzekering van de als gecommitteerden tot de overname van de militaire goederen g'employeerde militaire officier, dat deze goederen bij 't overnemen der ammunitie en militaire goederen op Java buiten de taxatie gelaten zijn". Daar Martin zich hiermede niet kon vereenigen, memoreerde art. 5 E II, dat de Moluksche commissie, in verband met art. 3 van het Londensche tractaat, had doen gelden „a claim to the Dutch Civil and Military stores", welke vordering zou worden onderworpen „to the decision of the superior British and Netherlands authorities"; terwijl art. 6 dier conventie E II, tevens aangaf de prijzen, die wij zouden betalen voor de goederen in quaestie, wanneer de vordering niet erkend werd: een bijzonder wijze bepaling, vooral vergeleken met de regelingen van C. C. G G. bij de overneming van Java, waarin een dergelijk voorschrift gemist werd, zoodat men in *Europa* de waarde van zaken moest gaan beoordeelen, waarover men het in *Indië* op de plaats zelve niet eens had kunnen worden! — Ook over de waarde der aanwezige kogels wist men zich niet te verstaan, zoodat art. 7 E II deze quaestie evenzeer verwees „to the determination of the superior British and Netherlands authorities".

Toen de Moluksche conventiën ter behandeling kwamen te Calcutta, heeft men vermoedelijk de bepalingen over de geschut-quaestie niet goed gelezen; zij schreven er ten minste nogal bar over aan C. C. G. G.:

> Ten opzigte der pretentien geformeerd door de Nederl. Commissn. niet alleen bepaaldelijk op de militaire behoeften en canon, gecaptureerd tijdens de overgaaf van de onderscheiden bezittingen

in de Moluksche eijlanden, maar ook tevens op het eijgendom na dat tijdstip aangekogt door het Britsch bestuur van Amboyna, zo hebben wij te remarkeeren, dat de aangeduide articulen meestal bestaande uit militaire behoeften, derhalven niet aangemerkt kunnen worden te ressorteeren onder de benaming van fortificatie-werken, waarop naar ons inzien het 3[de] Articul van het Tractaat d. d. Augustus 1814 applicabel is. Bij de stipulatien, dat de vestingwerken overgegeven zouden worden in den staat als zij zig bevonden tijdens het sluiten van dit traktaat, kan niet gepresumeerd worden, dat contracteerende partijen bedoeld hadden te voorzien in de overdragt van articulen vallende onder de hier boven aangehaalde benaming, te meer dewijl het Britsche Gouvernement voor deze articulen betaling heeft doen erlangen aan de capteurs of eijgenaars.

Het zal dierhalven vereischt worden om overeenkomstig met het besluit al reeds aangekondigd, de finale beschikking dezer questie over te wijzen tot hoger magten in Europa.

Engelhard ontkende echter, dat er eenige reclames over het geschut verder waren gemaakt; art. 5 had enkel betrekking op voorraden van het oude Hollandsche gouvernement, een reclame, die alleen was gesteld op de verzekering van overste Kraijenhoff en gecommitteerden, dat op Java die voorraden evenzeer voor niet aan C. C. G. G. waren afgestaan. „Bij aldien", voegde hij er aan toe, „zulks geen plaats gevonden heeft, moet ik Uwe Excellentien verschoning vragen, dat de Nederlandsche commissarissen geloof gedifferееrt hebben aan den opgemelden chef, en de remarkes, die verder bij de briev van de Bengaalsche Regeering ten deze sujette voorkomen niet dan als gegrond kunnen worden aangemerkt en de gedane reclames komen te vervallen."

Onder de conventie E I vindt men bovendien geplaatst 'n „Declaratory article". Waarlijk zeer van pas had de Moluksche commissie „uit hoofde van de uitgestrektheid der Molukkos en afgelegene eilanden, onder de vorsten van Ternate, Tidor en Batchian sorterende", resident Martin verzocht „ter hunner decharge" een verklaring, dat er nergens Britsche agenten achter bleven, aan welk verzoek bij dat artikel „bereidwillig" voldaan werd.

Hiermede hebben wij al de artikelen van de conventie E I en zeven artikelen van E II doorgeloopen. Behandelen wij nog E II ten einde toe.

Een weinig belangrijk punt van geschil maakte uit het door mij vermelde buitenverblijf *Batoe gadjah* [1]. De onder gouverneur Van

[1] Zie bl. 423.

der Stel aangelegde tuin schijnt vroeger het particulier eigendom gebleven te zijn van de gouverneurs van Ambon; misschien dat dit eigendom telkens tegen den koopprijs overging, gelijk met Buitenzorg vroeger plaats had. Hoe ook in zijn laatste stadium, was het stuk grond door den Britschen resident ingekocht voor rekening van het Britsche bestuur; ook bestond er te *Wainitoe* een stuk grond, op dezelfde wijze in eigendom genomen voor het fokken van vee. De Moluksche commissie meende, dat deze perceelen vielen onder de kostelooze teruggave, bepaald bij art. 3 van het Londensche tractaat; Martin gaf dit niet toe, zoodat art. 8 E II ook deze quaestie overliet "to the determination of the superior British and Netherlands authorities". Men had er echter tevens bijgevoegd, dat resp. zouden betaald worden 5500 en 1200 rijksdaalders. Het Bengaalsch bestuur achtte onze vordering ontbloot "van eenige fondatie" en ofschoon het geen bezwaar maakte het geschil aan de beslissing in Europa te onderwerpen, verklaarde het tevens, dat men ter nauwernood zou kunnen verwachten, "dat het Britsch Gouvernement in dezen eisch zal treden".

Engelhard deelde hierover aan C. C. G. G. mede: dat de reclame geschied was "op de affirmatie van den mede Commissaris en Gouverneur der Molukken, den Heer J. A. van Middelkoop, dat alle de publieke gebouwen op Java aan het Engelsch Gouvernement toebehoorende, stilzwijgend onder de overnaam begrepen zijn geworden, zonder restitutie te doen van dies waarde. Bijaldien zulks echter niet op Java plaats gevonden heeft, moet ik Uwe Excellentien verschoning vragen, dat ik mij hieromtrent door mijn ambtgenoot heb laten abuseren, en de reclame van deze effecten komt dan ook als van zelven te vervallen".

In *Menado* bestond een gouvernementsonderneming te Kema voor het vervaardigen van touwwerk uit gemoeti, het vezelachtige bekleedsel van den stam van den arengboom, die in deze streek welig tiert. Het slotartikel 9 van E II stelde de prijzen vast, waartegen wij den voorraad overnamen: hier alzoo geen verschil. Onze Regeering hield de onderneming in stand. Landvoogd Van der Capellen bezocht haar op zijn reis naar de Molukken. "Het terrein daarvan", beschrijft dientengevolge Olivier [1], "is even buiten de negorij en zeer doelmatig gekozen. De wijze waarop het touwwerk vervaardigd wordt, scheen mij echter toe voor verbetering, althans

[1] *Olivier*, dl. I, bl. 316-317.

voor vereenvoudiging vatbaar te zijn. Het werktuig, waarvan men zich tot het draaijen van het Goemoetoe bedient, is een lange balk, in de gedaante van eene bank, op zekere afstanden met gaten doorboord, welke eenen draaikruk doorlaten, die ligter of zwaarder naar gelang van de dikte van het touw is. De lieden, die in deze lijnbaan arbeiden zijn, behalve de kettinggangers (die evenwel niet zeer talrijk zijn), vrije Alfoeren. Dezen worden hiervoor met zes ropijen en een gantang (of 40 pond) rijst in de maand beloond. Het Goemoetie of de ruwe draden worden tegen den prijs van 48 stuivers de honderd strengen (elk van honderd draden, zoo dik als gewoon zeilgaren) door de Alfoeren van de binnenlanden geleverd, doch deze prijs wordt hun in lijnwaden betaald, hetwelk hun ter goeder rekening door het Gouvernement geleverd wordt, vermits deze lieden geen het minste nut van geld zouden hebben. De draden van het Goemoetoe worden uit de hand gesponnen, nadat de steelen of de aderen daarvan (welke door de Mohamedanen tot kalams of schrijfpennen voor het Arabische schrift gebezigd worden) daaruit zijn genomen."

Aan de conventie EII waren toegevoegd twee artikelen, die in *prijsbepalingen van goederen* voorzagen. Wij zien daaronder genoemd "the cloths belonging to the British Government". Onze O. I. C. had een "kleeden pakhuijs", waaruit aan de Inlanders tegen vaste prijzen goederen werden verkocht [1]. Het Britsche bestuur volgde de O. I. C. na; het richtte dus ook op een *winkel tot verkoop van lijnwaden.* Het beloofde er zich groote voordeelen van, indien er steeds een genoegzame voorraad voorhanden was voor het dagelijksch gebruik, en de lijnwaden voor matige prijzen van de hand konden worden gezet; doch dan moesten geen vreemde handelaren aan den handel kunnen deelnemen en ook de aanvoer door particulieren niet te groot worden. De Moluksche commissie, deze bestuursnegotie willende handhaven, nam den voorhanden voorraad over. Zij bracht echter de gewichtige verandering aan, dat terwijl onder de Britsche administratie met den verkoop was belast een particulier tegen genot van 5 % van het rendement van den verkoop,

[1] Klachten van het bestuur te Amboina „over de Nederlandsche burgerij datse haeren particulieren handel d'E. Comp. in 't verkopen der kleederen groten afbreuk deden"; verzoeken van de bevolking van Saparoea, „datse de rijst en kleeden voor dezelve prijs zouden krijgen op Honimoa als aan 't Casteel, tot dien eijnde ook een formeele prijs-courant op Amboina zoude gesteld worden": zie bij *Rumphius*, dl. I, bl. 101, 144; dl. II, bl. 20.

zij een ambtenaar aanstelde op f 300 's maands. Het blijkt echter uit een mededeeling van Olivier, dat onze Regeering weder op de 5 % is teruggekomen. Wij lezen namelijk in zijn Reisherinneringen het volgende [1]:

De Ambonesche burger-vrouwen bemoeijen zich, bij uitsluiting van de mannen, met allen handel in provisien. Zij brengen die ter markt en door de stad, de zwaar geladene manden op groote ronde bladen op het hoofd dragende, gelijk de Keulsche pottenvrouwen in Holland. Het water halen zij in groote aarden potten uit de kleine rivieren buiten, of liever boven de stad, en dragen die potten insgelijks op het hoofd. Van het weven van lijnwaad hebben zij geene de minste kennis, veel minder van eenige vrouwelijke handwerken. Al wat tot hunne kleeding en tot die van hunne mannen behoort, moet hun derhalve van elders bezorgd worden. Eene zeer nuttige inrigting is het uit dien hoofde, dat het Nederlandsche Gouvernement aan de inwoners tegen vastgezette prijzen lijnwaden verkoopt. Deze inrigting, de Gouvernements-winkel geheeten, gerijft ook de Ceramsche en andere eilanders, die jaarlijks te *Ambon* komen om lijnwaden tegen houtwerken, vogels en andere produkten van hun land in te ruilen. Niet alleen zouden de Ambonezen zonder dezen winkel, aan buitensporige prijsvorderingen van particuliere kooplieden, en vooral van de winzuchtige Chinezen ten prooi zijn, maar het gebeurt ook dikwijls dat de particuliere handelaar, bij het vertrek der Cerammers en andere eilanders, niet die soort van lijnwaden heeft, welke door hen verlangd wierden, omdat de particuliere aanvoer altijd onzeker is; in dit geval kunnen zij bij den Directeur van den verkoop van Gouvernements-lijnwaden (dus noemt men thans den ambtenaar, die met den verkoop belast is en daarvoor 5 pCt. geniet) ten allen tijde, en tegen eenen matigen, onveranderlijken prijs, te regt komen.

De lijnwaden, die voor Gouvernements rekening hier verkocht worden, zijn grove, middelsoort en fijne, witte en gekleurde katoenen, spreijen, zakdoeken, en andere artikelen, alles van den kust *Koromandel*. De Heer TWEISSEL, die thans met dien verkoop belast is, heeft mij gezegd, dat er maanden zijn, waarin hij stuksgewijze voor acht tot negen duizend ropijen aan waarde verkoopt.

Jaarlijks wordt door de Hoofddirectie van Financien van *Batavia* de naar gissing benoodigde hoeveelheid van lijnwaden herwaarts gezonden. De Pakhuismeester te *Ambon* zendt daarvan hetgeen

[1] *Olivier*, dl. I, bl. 139-141.

de Directeur aanvraagt, aan het huis van dezen laatsten, die hiervan om de drie maanden aan den Hoofd-administrateur verantwoording doet.

Van de fijnere kust- en andere lijnwaden wordt bovendien door het Gouvernement drie of vier maal in het jaar openbare verkooping gehouden, ten einde op deze voordeelige wijze ook de burgers en ingezetenen van *Ambon* te gerijven.

Ten tijde der Compagnie had de ambtenaar, die met den verkoop van lijnwaden belast was, den titel van Winkelier, en genoot eene vaste bezoldiging.

Winkelier is ook de titel, dien Buijskes den verkooper geeft, gelijk wij zullen lezen in zijn Buitenzorgsch verslag.

HOOFDSTUK VI.

Aanvaarding van het Nederlandsche bestuur te Ambon en de algemeene indruk er over.

Overneming te Ambon d.d. 25 Maart 1817. — Hoe de Moluksche commissie de inrichtingen der Engelschen aantrof. — De Superintendent over de negorijen te Ambon. — En die over de scholen. — Gemis aan sympathie voor onze terugkomst bij de Inlanders. — Ontbinding van het Britsch-Ambonsche militaire korps. — Mislukking onzer werving. — Engelhard's indrukken van Ambon.

Den 25n Maart 1817 werd met de vereischte plechtigheden het gezag over het eiland Ambon aan de Moluksche commissie overgegeven, gelijk art. 9 der conventie E I had bepaald [1]. Het journaal van de *Reygersbergen* memoreerde: "Den 25n werd deze bezitting door de daartoe bestemde commn. de HH. Engelhart en Middelkoop van het Engelsch Gouvernement overgenomen des morgens ten 7 ue; de Engelsche vlag werd door Z. Ms. schip Nassau met 33 schoten en door een Engelsch Compagnies brik met 21 schoten gesalueerd en door het fort met gelijke bedankt, waarop de Engelsche vlag neer en de Hollandsche in deszelfs plaats werd geheesen, waarvoor deselve saluten plaats hadden. De proclamatie van overgave en overneming van de Colonie werd in het openbaar voorgelezen, waarna de posten door onze troepen wierden bezet, en die van de Engelschen afgelost; het werd beslooten onder een groot dejeuné door den Engelsche Gouverneur gegeven."

Het hersteld gezag bevond, dat de Engelschen met betrekking tot de algemeene bestuursmaatregelen vrijwel alles op denzelfden voet gelaten hadden, gelijk Engelhard, blijkens het op bl. 383 en 391 medegedeelde, reeds zeide vernomen te hebben. Het inlandsch bestuur had dan ook, schreef hij na zijn terugkomst in het Bataviaasch verslag, "weinig of geene verandering ondergaan".

De hiervoren vermelde nieuwigheid van een *superintendent over de negorijen van Ambon* [2] liet de Commissie in wezen, alzoo volgens

[1] Zie bl. 442.
[2] Zie bl. 385.

algemeene getuigenissen de nuttigheid daarvan haar in allen deele was gebleken. Buijskes hief de betrekking in November 1817 op.

De Moluksche vorsten waren onder het Engelsche bestuur door nieuwe contracten „in de uitoeffening van hun gezag zoo in het civile als criminele nauwer beperkt", dan onder het voormalig Hollandsch gouvernement. Met opzicht tot de specerijcultuur te Ambon en Banda, alsmede ten aanzien der leverantie en betaling hadden evenmin veranderingen plaats gevonden, „maar alles daaromtrent is gebleven op den voet als onder het voormalig Hollandsch Gouvernement, met uitzondering echter van de extirpatie der Noten en Nagelboomen, op de overige eilanden, ofschoon de gewone contributiën daarvoor aan de vorsten van Ternate, Tidor en Batchian door het Engelsch bestuur zijn voldaan, zelvs met .... verhooging".

Onze Commissie vond te Amboina als zendeling gevestigd den Engelschman Carey, tevens belast met *het oppertoezicht over de scholen.* Daar resident Martin de meest gunstige getuigenis gaf over het schoolwezen te Ambon, voor zooveel het onder Carey's onmiddellijk toezicht stond, en deze bloei aan diens ijver moest worden toegeschreven, handhaafden hem C. C., „uit hoofde van het bestaande gebrek aan een bekwaam voorwerp tot dezen post", op f 300 's maands. Ook bleven voorloopig de schoolmeesters van Amboina en onderhoorigheden op denzelfden voet, dus ook de salarissen, als onder het Britsche Gouvernement was bepaald — een punt in zoover van belang, omdat de verandering in het schoolwezen als een der oorzaken van de uit te breken onlusten werd genoemd. In hun verslag van 20 October 1817 (bl. 344) stelden Engelhard en Van Middelkoop voor Carey te handhaven, zij het dan ook meer gebonden aan bepalingen „om voor te komen, hij niet willekeurig zo omtrent de school dienst en onderwijs als de schoolmeesters komt te handelen". Buijskes kon zich echter met de gansche zaak niet vereenigen. In Februari 1818 hief hij evenzeer dit superintendentschap op, waarmede ook Carey's benoeming verviel. Gelijk de Schout-bij-Nacht memoreerde in zijn Buitenzorgsch verslag, kwam het hem zeer oneigenaardig voor, dat het schooltoezicht werd uitgeoefend door een vreemdeling „en dan nog wel door een vreemdeling, die geen woord van onze taal verstond"; het algemeen gevoelen deelde die meening; hij geloofde trouwens, dat de Moluksche commissie den post had laten voortbestaan „meer uit toegevendheid voor den Britschen resident Martin, dan wel uit overtuiging van het nut, hetwelk die ambtenaar onder ons bestuur kon aanbrengen".

De tevredenheid, die de Moluksche commissie mocht vervullen over de resultaten van haar optreden, was niet volstrekt onvermengd; het ware echter wel te wenschen geweest, dat dit haar tot meer voorzichtigheid en oplettendheid had geleid. De inheemsche bewoners dezer gewesten konden in het verleden geen enkele aanleiding vinden om de terugkomst van het Nederlandsche gezag toe te juichen; de vrijzinnige opvattingen van het Britsche bestuur, ook in geldelijk opzicht, de grootere degelijkheid van zijn ambtenaren — deels, wat de bestuurshoofden betreft, officieren, die bij hun traktement als zoodanig, goede toelagen kregen — staken te gunstig daarbij af. De herinnering was ook nog zoo levendig aan de smadelijke wijze, waarop het Nederlandsche gezag in de Molukken ten onderging; dat gezag kwam nu terug met een armzalig troepje militairen, „voor het grootste gedeelte uit Javasche recruten bestaande, die nog niet gekleed waren, en die men dus bijna naakt op schildwagt zag staan", memoreerde niet de eerste de beste pamfletschrijver, gelijk men zou vermeenen, maar niemand minder dan Buijskes [1]. Terwijl men anders allicht geneigd is bij een dergelijke bestuursverwisseling te gewagen van de voldoening der ingezetenen — de ontevredenen treden immers in den regel niet naar voren! — bleek de indruk van onze terugkomst zóó ongunstig, dat de Commissie zelf er mededeeling van deed in haar rapport d.d. 28 April 1817 aan C. C. G. G.

Met deze stemming houdt verband de finale mislukking van het pogen der Commissie om *Amboneezen in Nederlandschen militairen dienst te doen overgaan.* Elders deelde ik mede, dat ons bij de sluiting van het Londensche tractaat een korps Amboneezen door een kolonel in Engeland te koop was aangeboden, doch dat wij dit voorstel niet hadden aangenomen, wegens verschillende terecht aangevoerde bezwaren, terwijl de Regeering zich bovendien vleide, dat wij vrijwat gemakkelijker aan deze militairen zouden geholpen worden, wanneer de Molukken eenmaal bezet waren [2]. In verband hiermede bepaalde art. 11 der instructie van de Moluksche com-

[1] Rapport van 10 October 1818 N°. 172 Geheim. — *Van Doren-M.*, gewag makende van „de dubbelzinnige gesprekken, welke de Engelsche officieren met de inboorlingen voerden", schrijft op bl. 9 van „het schimpen over het gering getal medegebragte Nederlandsche troepen, waardoor half gekleede manschappen en artilleristen, door gebrek aan voorhanden zijnde kleedingstukken, op schildwacht op de wallen en bij de stukken stonden". Dat *waardoor* is goed overgenomen!

[2] In *Teruggave*, bl. 189.

missie, dat deze met den Britschen commandant der troepen te Ambon moest overleggen om de Inlanders, die in Britsche soldij waren, te doen overgaan, waartoe tevens de medewerking der Britsche autoriteiten behoorde te worden ingeroepen.

Alzoo deed de Commissie de noodige stappen bij resident Martin en droeg zij mede de zorg voor de recruteering op aan de bestuurshoofden, bestemd om Banda en Ternate over te nemen. Glad af was de weigering, ten minste in dezen zin, dat men zich wilde houden aan de uitdrukkelijke voorwaarde der in-dienst-treding bij de Engelschen: ontslag, wanneer het Britsche gezag zou ophouden te bestaan, terwijl al de militairen nu verklaarden op de handhaving dezer voorwaarde te blijven staan, en hun alzoo over te laten nader te beslissen.

Het is wel mogelijk, dat Martin, die toch welwillend genoeg was gebleken, de gevolgen van zijn doen niet voorzien heeft en zeker is het, dat nergens in de stukken van onze Commissie uit die dagen onmiddellijk of middellijk er een klacht over voorkomt, zoodat zij het niet ernstig heeft gevonden, dat Martin met eenig weidsch vertoon tot de ontbinding der Amboneesche korpsen is overgegaan. Eerst in latere geschriften vindt men er retrospectieve beschouwingen over, o. a. in Buijskes' geheim rapport van 10 October 1818 N°. 472 [1].

Martin deed namelijk op een bepaalden dag de inlandsche militairen uit al de Molukken te Ambon samenkomen. Aan de roepstem gehoor gevende, tooiden de kruis-orembaais zich voor den tocht naar de hoofdplaats op. Daar hield de Britsche resident vleiende toespraken ten afscheid en deelde hij geschenken uit; bovendien verleende hij nu, overigens naar gewoonte, aan de ontslagenen vrijbrieven, echter vóór den 24n Maart gedateerd, waardoor ze kwamen in de bevoorrechte positie van z. g. *burgers*, hetgeen de opgewondenheid nog vermeerderde. Aangename herinneringen in dezelfde mate had het Nederlandsche gezag, toen het in de Molukken ten onderging, niet nagelaten; integendeel, dat gezag was in hun oogen geducht geknakt. Nadat de aldus eervol ontslagenen verrukt naar hun haardsteden konden terug-

---

[1] „Uit de buitengewone plegtigheid", waarmede Martin het bestuur overgaf, kan men afleiden, leest men ook bij *Van Doren- M.*, bl. 7, „dat de Engelsche overheden bewust waren van de onder het volk muitende onvergenoegdheid". Dat is tot daaraan toe; de eene heeft een helderder afleidingsvermogen dan de ander, maar „wat nog meer reden tot die veronderstelling gaf en opzien baarde", was de plechtige wijze, waarop Martin in tegenwoordigheid onzer Commissie het Ambonsche korps afdankte. Nu ontsnapt mij het verband.

keeren, namen zij de gelegenheid waar hun weerzin tegen de wederkomst der Nederlanders te openbaren. Tot de terugkeerenden behoorde THOMAS MATULESI, de man, die zich als hoofd van den opstand befaamd zou maken en nog vóór het einde des jaars weder te Ambon zou komen, doch dan om aan de galg opgehangen en daarna in een kooi geplaatst te worden — een tentoonstelling, die men meende dat heilzaam zou werken.

Het behoeft wel geen betoog, dat dit den boer opgaan, zonder behoorlijk levensonderhoud van zoovele min of meer geoefende militairen, deels van wapenen voorzien, een gevaar voor de rust kon worden, wanneer het zaad van ontevredenheid in vruchtbaren bodem mocht vallen, gelijk inderdaad het geval zou blijken.

Maar had ons burgerlijk en militair bestuur daaraan werkelijk niets kunnen doen, waren inderdaad in zoo grooten getale de afgedankten volstrekt onwillig om in onzen dienst te treden? Geenszins: het vormt een van de donkere bladzijden van het beleid dier dagen, *dat de onwil onzerzijds in de hand is gewerkt.* De zaak was tot dusver niet bekend en nochtans lang niet op dit beperkt terrein van belang ontbloot; wij hebben de bijzonderheden te danken aan Engelhard's Bataviaasch verslag.

C. C. G. G. hadden voor de aanvulling van het leger op *Java* soldaten noodig, te trekken uit de Molukken: geven wij hun de generieke benaming van Amboneezen. Het militair bestuur kreeg dientengevolge een instructie mede, waarvan art. 5 gelastte: uitsluitend werving van Inlanders *ten behoeve van Java* [1]. Het gevolg was, schreef Engelhard, „dat van een corps van 400 koppen zich slechts 33 hoofden g'engageert hebben in Nederlandsche dienst, en dat nog wel meerendeels Javanen en schier weinige Ambonezen". Dáártegen richtte zich alzoo met name de weerzin, niet zoo zeer dus tegen het beginsel van in-dienst-treding, mits men slechts in de Molukken kon blijven, *gelijk het evenzeer onder het Engelsche bestuur was geweest.* Engelhard meende, dat het in het algemeen „ene bezwaarlijke verrigting zal blijven om Java met recruten uit de Molukken te voorzien, zoo wel uit hoofde van den weerzin, dien de volkeren aldaar in het generaal tegen dusdanig engagement

[1] Of naar de bewoordingen van Engelhard: Art. 5 van de instructie voor den wervofficier bevatte, „dat de Ambonneesen bij uitsluiting voor het eiland Java besteind zijn, en wanneer er genoegsame aantal g'engageert zijn, den Commandant van de Molukken met de Gouverneur zal concerteren over de scheepsgelegenheid tot derzelver vervoer".

betoonen, maar ook omdat de populatie in die oorden veel geringer is als men zich voorstelt, om welke redenen eene aanwerving van recruten in de Molukken, altoos ten hoogsten onraadzaam wordt beschouwd". Ook Ceram, ofschoon er de bevolking, inzonderheid in de binnenlanden, aanmerkelijker was, zij het dan ook niet in evenredigheid met de uitgestrektheid van het eiland, beloofde ten deze geen toekomst, "zijnde te veel gehegt en verslaafd aan hunne voorvaderlijke gewoontens en geene behoeftens kennende, niets anders verlangende dan te voldoen aan hunne lusten en hun leven door te brengen in een luij en onafhankelijk bestaan, terwijl het overgenoeg bekend is, dat de Alfoeren, die de binnenlanden van Ceram bewonen, zich tot geen eenen dienst vrijwillig engageren of naar elders laten vervoeren". Deze Alfoeren van Ceram hadden ook "de nauwste overeenkomst aan de natuurstaat, als loopende geheel nakend, eenlijk voorzien van een schors om hunne schamelheid te bedekken, en kennen geene behoefte, alzoo zij zich in de bosschen ophouden en van derzelver voortbrengzelen leven". Wel weken hiervan af de Alfoeren "van de cust van Halmaheira en van Menado en Gerontaloe, als in geenen deele levende in den wilden natuurstaat, zooals de Alfoeren van Cerams noordcust en die van Goram, daar zij zeer gemeenschappelijk zijn met den Europeaan en inlandsche natien en zich met den handel erneren; dan ten deze is de vrees voor de militaire dienst zedert de aldaar in voorgaande tijden plaats gevonden hebbende werving zó groot, dat een en andermaal recrutering in de landstreken voldoende zoude zijn om een algemeen verloop van volk te veroorzaken, en allerwegen oproer te verwekken, om welke reden dan ook, eene werving van recruten voor den dienst van Java, in de Mollukko's zeer moeielijk te effectueeren zal zijn".

Maar voor de Molukken zelve golden die overwegende bezwaren niet, en aangezien er onze troepenmacht evenzeer hoogst gering was, scheen er alles voor te spreken om dan maar er werving te doen plaats vinden onder toezegging van dienst uitsluitend dáár. Speciaal de residenten van Saparoea en Hila bevalen dit met het oog op hun povere macht "op het dringendst" aan; maar niet alleen de werfofficier en commandant Kraijenhoff wilden van overtreding van art. 5 der instructie niet weten, doch ook gouverneur Van Middelkoop, al ware het dan ook om een andere reden, n.l. wegens "de al te naauwe connectiën der opgezetenen dezer eilanden met de Ceramsche volkeren", "onderstellende dat zulks tot smokke-

larij in specerijen aanleiding zoude geven, in stede van daartegen te waken"; hetgeen echter Engelhard niet kon toegeven, "daar tog de Engelschen zich met zeer veel succes van de Ambonezen allerwegen in de Molukken bediend hebben, die even zoo sterk het smokkelen in de specerijen tegengingen als onder het Hollandsch bestuur". Dus had Engelhard zich tegen deze opvatting van Van Middelkoop en Kraijenhoff gekant? Geenszins ...., "het onnodig g'oordeeld contrarie te opineeren, alzoo de Commandant Militair en Chef der troepen toch niet was over te halen van zijne instructie af te wijken"!

Toen echter de onlusten uitbraken en manschappen volstrekt noodig werden, stapte men over het ongelukkig art. 5 heen en droeg de Moluksche commissie bij besluit d.d. 8 Juni 1817 N°. 17 den Overste op, "om de Ambonesen, die jongst door het Britsch bestuur afgedankt waren, en genegen schenen dienst te nemen bij het Nederlandsche Gouvernement te engageren, om voor den tijt van drie jaren in de Molukken dienst te presteren, en tot dat einde bij hun enrollement direct af te geven het handgeld voor hen bepaald, hetwelk dan ook heeft bewerkt, dat eenige weinige in den dienst van het Gouvernement zijn overgegaan". Nu eenmaal de zaak verknoeid was, menig ex-militair zelf aan den opstand deel nam, of er sympathie voor gevoelde, dan wel er betrekkingen bij had, liet het zich verwachten, dat de werving niet veel vrucht leverde, ja, men moet zich veeleer verwonderen, dat zij niet finaal mislukte. Het getal der opnieuw toegetredenen onder de afgedankte militairen zoude aanmerkelijker geweest zijn, schreef Engelhard, "indien zij zich niet reeds van Amboina hadden verwijderd en velen van hen volgens algemeene gerugten zich hadden begeven naar Saparoea". De aangeworvenen hadden zich dus nu slechts verbonden onder de stellige voorwaarden van uitsluitend in de Molukken dienst te doen; overigens waren zij tot in-diensttreding niet weinig aangemoedigd ten einde, memoreerde Engelhard, "van de drukkende last in de doessoens of negorijen ontheven te worden, alzo de gewoonte, zooals hem uit onderscheidene memoriën van de afgetreden gouverneur van Amboina en andere officiele papieren is voorgekomen, van de vroegste tijden zo te Amboina als onderhoorige bezittingen medebrengt, dat zoodanige, die eenmaal geweest zijn in dienst van het Gouvernement, bij het bekomen van hun ontslag als burger worden geconsidereert en van de prerogativen, die daaraan gehegt zijn, jouisseeren, en dat, ofschoon zij zich

in de doessoens of negorijen nederzetten, zelvs met behoud van hunne nagelplantagien, of andere thuinen, echter tot het bearbeiden der nagelplantagien niet konden worden genoodzaakt, en ook van alle overige heerediensten waren g'eximeert; en het dierhalven als een hardigheid aan te merken is, zodanige menschen bij hun ontslag uit den dienst van dit voorregt te versteeken of in derzelver verwagting te leur te stellen".

Engelhard beviel het maar matig op Ambon, gelijk hij zijn zwager Senn van Basel schreef. Over het geheel was het er 4 graden heeter dan te Batavia in den warmsten tijd, een waarneming, die betwistbaar voorkomt. Een kring van bergen lag om de baai, verwekkende er een voortdurenden damp en zware opgepakte lucht met aanhoudende broeiing, die tegen den middag ondragelijk werd. De avonddamp vooral moest zeer schadelijk geacht worden; nochtans kon men niet zeggen, dat er vele zieken waren [1]. Onder de Chineezen en Arabieren heerschte eenig welvaren, doordien de handel tijdens het Engelsch bestuur zeer was toegenomen, dank de vaart op de west van Indië en aanbreng van onderscheidene soorten lijnwaden en andere artikelen, die op Ceram en de andere eilanden werden van de hand gezet [2]. Over het algemeen was echter de armoede te Ambon groot, inzonderheid onder de dorpsbewoners, zijnde speciaal de nagelplanters. De levensmiddelen en andere artikelen van levensbehoefte waren zeer duur, ofschoon de kleine man zich met weinig wist te behelpen en hoofdzakelijk leefde van de visscherij, zoomede van het slaan der sago, een algemeen voedsel door de gansche Molukken [3]. De visch achtte Engelhard minder smakelijk dan fraai op het oog; zij was niet te vergelijken met die op Java. Paling kon men er niet in het leven houden; oesters

[1] Als naamsafleiding van Ambon, komt Van Hoëvell het aannemelijkst voor *Tanah-Ombon = neveleiland:* bl. VII der in 1876 bezorgde Errata op het Ambonwerk. — Verg. *Olivier*, dl. I, bl. 41.

[2] Voor den Ambonees zijn *handelaar* en *vreemdeling* synoniem: *Van Hoëvell*, bl. 75. — In Mei 1675 werd bij plakaat den Chineezen verboden winkels te houden en hun gelast Ambon te verlaten, tenzij zij zich wilden wijden aan landbouw, houtzagerijen of eenig ander ambacht: „dogh heeft dit niet door den beugel gewilt, alsoo men klaghten hoorde van den gemeenen man, inzonderheid den Jnlander, dat men het gerief van de kleene snuijsteringe beter en tot minder prijs bij de Chineesen als bij de burgers hebben konde. Immers de Chineesen deden haar best aan den landbouw en hout-zagerije bij de hand te nemen, om maar in 't land te blijven." *Rumphius*, dl. II, bl. 112-113.

[3] Verg. *Van Hoëvell*, hoofdstuk III, bl. 52.

werden gevonden op Saparoea, doch waren onsmakelijk en adstringeerend; zij hadden daarbij een onaanzienlijke kleur, die allen trek er toe benam; men zeide, dat die soort behoorde tot den parel-oester. De groenten heetten tamelijk goed; er zoude hiervan wegens de geschiktheid der gronden voor de cultuur, een grooter overvloed kunnen zijn, indien men zich slechts een weinig er op wilde toeleggen. Hoorn- en pluimvee konden er best tieren, doch ook hiervan werd de teelt verwaarloosd, zoodat er groot gebrek aan was [1]. De melk was zeer boterrijk; de beesten gaven over het geheel dubbel zoo veel melk als op Java, zoodat ze niet te koop waren, ofschoon men voor een koe van 220 tot 240 pond wel 35 à 40 Spaansche matten placht te geven. Deze beschrijving over de moeilijkheid om aan vleesch en groenten te komen, stemt overeen met hetgeen men leest in het journaal van de *Reygersbergen*: „Ververschiug van vleesch en groenten heb ik maar eens kunnen krijgen, hoewel ik mij daaromtrent onderscheiden malen heb geadresseerd; de reden daarvan was dat de groenten haast in 't geheel niet te krijgen, en het vleesch zeer duur was." In gelijken geest liet zich over de moeilijkheid goede voeding te krijgen, een paar eeuwen te voren onze Rumphius uit, wanneer hij mededeelt de indrukken van Frederik Houtman en daaraan zijn eigen opvatting vastknoopt, ziende, schrijft hij van dezen eersten Gouverneur [2], „hoe ligt den Amboinees in 't bos zijn brood uijt boom kapte, sijn wijn ook daar uijt tapte, in de Reviertjes een Garneeltje ofte vischje wisten te vangen, dan hij met moeskruijden die daar in 't wild wiesen in een pot van groene Bamboesen gemaakt met een gaeuwigheid wiste te kooken en dat over een vuur dat hij al meede voor de vuijst door 't wrijven van eenige houtjens tegens malkander wiste te maken, en andere diergelijke mooije dingen meer, die beeter voor een 's Hollanders oog dan voor deszelfs mage zijn, dog men moet weten, dat Amboina doenmaals veel overvloediger van vrugtboomen en mondkost was, dan nu sijnde sulke schaarsheid ver-

[1] Verg. de mededeeling op bl. 76 *Van Hoëvell*. — In 1647 heeft men de vestiging van een veestapel beproefd, blijkens de volgende mededeeling van *Rumphius*, dl. I, bl. 263: „Jn April quam de fluijt Castricum geladen met 142 koebeesten van Balij, dewelke op Honimoa, Hitoe, Combello, en Lissidi verdeelt wierden om aldaar aan te focken, welke beesten door verloop van tijd meest in 't wild zijn geraekt, dat men daer van geen nuttigheit heeft konnen krijgen."

[2] *Rumphius*, dl. I, bl. 27-28.

oorsaakt door de Luijigheid der Jnlanders dewelke niets nieuws willen aanplanten".

Volgens Engelhard had men in de menagerie van den Britschen gouverneur met groot succes een kalkoenenfokkerij aangelegd, die niet alleen Amboina in overvloed voorzag, maar van waar ook aanzienlijke verzendingen plaats vonden naar Banda en Ternate; en zoo was het ook gelegen met de ganzen, eendvogels en hoenders; nochtans bleek het vertier aan pluimvee zeer gering; de schepen konden er dientengevolge geen voordeel van trekken. De ingezetenen gevoelden geen lust om zich op de teelt toe te leggen en betaalden liever 7 Spaansche matten voor een kalkoen. Een hindernis voor de ontwikkeling was ook de duurte der koelieloonen; men gaf b.v. een werkman één ropy daags en dan nog moest de taak van hem gevorderd niet te groot zijn, daar hij er anders voor bedankte; mede was de rijst of padi, die het gevogelte behoefde, machtig hoog in prijs. Men hield den Javaan voor lui en vadsig; maar dat kon men met recht zeggen, meende Engelhard, van de Amboneezen en van de andere Moluksche bewoners, voor zoover Engelhard vernam [1]. De Christenen lazen den ganschen dag in den Bijbel of oefenden zich in gebed en in zang. De Mohammedanen en Heidenen (Alfoeren) slingerden wel den ganschen dag langs de straten, doch waren niettemin de ijverigste; van hen kon men althans iets gedaan krijgen, zij het ook tegen zwaar loon. De meeste werkzaamheden werden door de vrouwen vervuld; zij gingen naar de bosschen om hout te kappen en dit ten verkoop op de markt te brengen, dat in dit bergachtig land met veel moeite geschiedde. Overdreven was de opvatting der Christenen, die, zich wijdende aan den godsdienst, allen arbeid verwaarloosden. In iedere negorij werd een kerk gevonden, waar dagelijks door den voorlezer stichtelijke samenkomsten bij wijze van catechisatie plaats hadden [2]. Op Banda en Ternate zou het, naar algemeen werd gezegd, aangenamer zijn; de briefschrijver zeide er niet over te kunnen oordeelen.

[1] Zie de opmerkingen op bl. 53 *Van Hoëvell* over de vraag „of de Ambonees lui is of niet".

[2] Zie over „het bestaande idée fixe dat iedere negorij een school en kerkgebouw behoort te bezitten om aanspraak op den naam van negorij te kunnen maken", *Van Hoëvell*, bl. 230 en over den lagen zedelijken staat der Ambonsche christenen, hoofdstuk VI, bl. 115. — Bij *Martin (1894)*, bl. 4: „Wo giebt es einen unverschämteren Menschen als den ambonesischen Kuli".

Ver Huell, trouwens onder andere omstandigheden in de Molukken dan Engelhard en voor wiens dichterlijk gemoed de natuur van onze Oost een openbaring was, heeft van Ambon een beschrijving weten te geven, waarvan het 20-tal bladzijden nu nog met groot genoegen in zijn geheel kan gelezen worden [1].

[1] Zie *Ver Huell*, dl. I, bl. 150-171. Dan ook *Martin (1894)*, bl. 3-5.

HOOFDSTUK VII.

Beschrijving der toenmalige residentiën op Hitoe en de Oeliasers, benevens van Ceram.

Het gewest Hila en Larike, w. o. Manipa en een deel van Ceram. — De vroegere versterkingen der negorijen op Hitoe en de Oeliasers. — Het gewest Haroekoe. — Het gewest Saparoea. — Het eiland Noesa Laoet. — Ceram.

Reeds vóór de overneming van het bestuur te Ambon d.d. 25 Maart 1817 was in *Hila en Larike* op Hitoe de heer Burghgraaff als onze resident opgetreden [1]. Van dit gewest — waarmede wij reeds eenigszins bekend werden [2] — vormde de hooge punt van *Alang* den zuidoostelijken hoek. Dan langs de zuidwestzijde gaande, is het eerste dorp, dat men bereikt, *Wakasihoe*, door zijn hooge ligging met schoon gezicht over de zee. „Het strand is bezaaid met steenen en een paar honderd passen in zee, is eene hooge ronde klip, met boom en struikgewas begroeid, terwijl een kleine Mesdjid digt bij het strand het aanwezen van menschen in dat gewest verkondigt"; deze Mohammedaansche negorij ligt amphitheatersgewijs tegen het gebergte, in het zuidwesten van Hitoe, niet meer dan een uur verwijderd van Larike. De weg tusschen de beide plaatsen wordt ons als zeer bezwaarlijk geschetst „door het steile gebergte, dat men onophoudelijk moet beklimmen om het te bereiken; terwijl de branding, die tegen het strand staat, belet om in eene praauw aan den voet van den heuvel te kunnen landen" [3].

Larike, trouwens de gansche streek, vervult in de geschiedenis der Oost-Indische Compagnie, en niet het minst bij den aanvang onzer vestigingen in de Molukken, een belangrijke rol; de versterking aldaar werd *Rotterdam* geheeten en was gelegen bij de rivier *Ila* of *Lela*, waarover men door middel van een houten brug naar het gebergte gaat [4].

[1] Zie bl. 370.

[2] Zie bl. 413 v.v.

[3] De aanhalingen van *Van Doren-H. en S.*, dl. I, bl. 173-174.

[4] *Van Doren-H. en S.*, dl. I. bl. 178.

Van Larike den tocht langs de kust voortzettende, begeeft men zich noord op in de richting naar *Asiloeloe*, een weg door onderscheidene heuvelen mede niet gemakkelijk te begaan [1]. Het tusschen de rivieren *Sia* en *Timole* op een kwart mijl van den westhoek van de baai *Lay* gelegen *Asiloeloe* heeft over zich liggen de eilandjes *De drie Gebroeders* [2]. Vervolgens leidt de kustlijn oostwaarts, loopende over „zware steenklompen, waarvan het strand als bezaaid is" [3], bereikt men langs een fraaien weg, die over het gebergte door nageltuinen leidt, het eerst *Oering*: „eene kleine dessa, die bewesten Lima in eene kleine bogt, niet ver van de rivier Way-Sia genaamd, ligt" [4]. Vervolgens, dicht aan het strand, komt men na een uur gaans aan de negorij *Lima* „of de vijf dorpen, zooals zij naar den landaard genoemd wordt", even als het straks te noemen Ceit of Seit door Mohammedanen bewoond met vijf mesdjids [5]. Twee groote, doch ondiepe rivieren de *Halela* en de *Ama* zijn te doorwaden op den weg van Oering naar Lima; overal is het strand bedekt met groote steenklompen, die den tocht bemoeilijken [6]. Vóór men aan Seit komt, moet men de *Hoeloeng* over; aan deze zijde van den stroom lag in den tijd, dien wij beschrijven, een plaats, genaamd *Lebelehoe* of *Libalehoe*. Wij zullen haar in de stukken over den opstand vermeld vinden en dat zij ook vroeger bestond, blijkt o. a. uit Valentijn's „Oud- en Nieuw Oost-Indiën" [7], maar aangezien deze en eenige andere negorijen sinds „om Ceith werden bijeengetrokken" [8], wordt de plaats op kaarten of werken van nieuwere schrijvers niet opgegeven [9]. *Seit* wordt ons geschetst als „eene

[1] *Van Doren-H. en S.*, dl. I, bl. 172-173.

[2] „Nussatello sijnde 3 kleine Eijlanden voor de westhoek van Amboina geleegen en eertijds bewoond. Dog heedendaags hebbende haar op 't naaste vaste land begeeven uijtmakende de Negorije Assaloeloe, ... De onse noemen de voornoemde Eijlanden de 3 Gebroers; op 't grootste en uitterste derselven Leyd en drie Zijdige Ronduijt of wagt slot, gen[t]. Flissingen met Eenige soldaaten beseth". *Rumphius*, dl. I, bl. 8 § 2. — Verg. *Van Doren-H. en S.*, dl. I, bl. 63-69 en bl. 169; de meening, dat fort Vlissingen eerst zou ontstaan zijn onder den 27[n] landvoogd in de Molukken, is alzoo niet juist.

[3] *Van Doren-H. en S.*, dl. I, bl. 162.

[4] Zie over Oering en over den weg Oering-Asiloeloe: *Van Doren-H. en S.*, dl. I, bl. 168-169.

[5] Zie over Lima: *Van Doren-H. en S.*, dl. I, bl. 166-167.

[6] *Van Doren-H. en S.*, dl. I, bl. 167-168.

[7] Zie dl. II, bl. 105 en de kaart aldaar bij bl. 96.

[8] *Bleeker*, dl. II, bl. 79.

[9] Op onze kaart nochtans wel.

fraaie Mohammedaansche negorij", "iets meer dan een uur van Hila verwijderd" [1]. Dan bereikt men *Hila*, destijds beschermd door het blokhuis *Amsterdam* [2]. Nog oostelijker langs de kust trekkende, nadert men *Hitoe lama*, waar ten tijde des opstands het vervallen blokhuis *Leiden* nog diensten deed ; de weg van *Roema tiga* mondt hier op uit [3]. Nevens Hitoe lama *Hitoe mesen*, noordwaarts langs de kust via *Morela* tot *Mamala*, waar de kustweg, die al deze plaatsen verbindt, ophoudt. Geheel in het noorden van het eiland aan de kust vindt men *Liang*; deze negorij zoowel als Mamala hadden mede sterkten, schoon ze weinig sterk waren. Tusschen Hitoe lama en Mamala vestigden zich aanvankelijk, ongeveer in 1515, de Portugeezen; door de bevolking eerst vriendschappelijk ontvangen, werden zij weldra door haar genoodzaakt heen te gaan [4]. De vermelde weg is over het geheel genomen gemakkelijk begaanbaar; maar door het land stroomen naar zee vloeiende riviertjes en hier en daar gaat men over het gebergte, of wordt het loopen langs het riffige strand moeilijker [5]. De sago is er de cultuur bij voorkeur, niet slechts voor eigen gebruik, maar ook voor uitvoer [6].

Hila, destijds de zetel van den resident, had eenige meerdere beteekenis, dan sinds het ontruimd werd en er geen Europeesch ambtenaar meer aanwezig is. Blokhuis *Amsterdam* bewees in de dagen, die wij tegemoet gaan, goede diensten, toen het nog hecht en sterk was; nu, nadat het sinds lang niet meer van noode werd geacht, is het vervallen [7]. De bevolking was Mohammedaansch, sinds kwam er tevens een Christengemeente [8].

Te *Larike* fungeerde de gewezen luitenant F. KELLER als plaatselijk bestuurshoofd.

[1] *Van Doren-H. en S.*, dl. I, bl. 163.

[2] „De fortresse op Hila wierde Amsterdam gent" in 1656 door De Vlaming: *Rumphius*, dl. II, bl. 104. — Bij *Van Doren-H. en S.*, dl. I, tusschen bl. 66 en 67 een aardige afbeelding van „A de kerk, B het Residentiehuis en C het blokhuis Amsterdam te Hila." De beschrijving op bl. 75 v.v., tusschen bl. 162 en 163 een „Gezigt op het blokhuis Amsterdam te Hila".

[3] Verg. bl. 415. De sterkte van Hitoelama in den Compagnie's tijd opgericht, werd eerst geheeten *Enkhuizen* „die daar na Leijden hernoemt is" in 1656: *Rumphius*, dl. II, bl. 104.

[4] *Rumphius*, dl. I, bl. 5: „tusschen Hitoelamma en Mamala bij de Revier Rikapolij".

[5] *Van Hoëvell*, bl. 3.

[6] *Martin (1894)*, bl. 18.

[7] *Olivier*, dl. I, bl. 75-80.

[8] *Martin (1894)*, bl. 18-19.

Tot Burghgraaff's gewest werd niet alleen nog gebracht het ten noordwestelijk van Ambon en ten westen van Ceram gelegen eiland *Manipa*, waarop de Moluksche commissie plaatste een Europeeschen korporaal met 4 Javaansche militairen uit het garnizoen te Hila, maar ook een deel der *zuidkust van Ceram* met de hoofdplaats *Loehoe* op het schiereiland *Hoeamoal* (Klein Ceram). Het zijn alle streken, vol van Compagnie's herinneringen, maar welke! Manipa, zóó gestraft wegens den opstand van 1651, "dat het in weinig weeken 't zelfste eiland niet geleek", gesteld hebbende "het eijland tot een hongerbergh" [1]: Ceram, speciaal Loehoe, doorloopend een rol vervullende in de eilendige Nederlandsche geschiedenis der Molukken.

Ter herinnering aan de beschrijving van het eiland Amboina, met zijn pas van Bagoeala, leidt Rumphius Ceram in, met de mededeeling [2]: "Ceram gelijkt ook bij na te bestaan uijt twee Eijlanden, die met een smallen hals bij Tanoenoe aan malkander gehegt sijn het grootste deel hiet men groot Ceram, en het kleenste klijn Ceeram, off eijgentlijk Hoemohel, 't welk de Portugeesen in Varnalo en d'onse Warnoel bedorven hebben. In 't gemeen noemt men 't ook het land van Loehoe na de voornaamste plaatsen om dat aldaar de Ternaatsche stadhouders eertijds haar sitplaats hadden." Ook in de geschiedenis van Saparoea's opstand zullen wij zien, welk een belangrijke rol Ceram, en speciaal Loehoe speelt, streken toch waaruit het verzet in sterke mate gevoed werd en die daarvan de militaire gevolgen zouden ondervinden. Als "scriba", dat ook de beteekenis van posthouder had, werd te Loehoe gesteld Johannes Kops.

Ten oosten van Ambon liggen in volgorde de drie Oeliasers: Haroekoe, Saparoea, Noesa Laoet, respectievelijk 3, 2.5 en 0.9 □ mijlen groot, te zamen kleiner dan het eiland Ambon met 14¼ □ mijlen [3]. Menige negorij dezer vier eilanden had vóór de O. I. C. haar gezag er gevestigd zag, een versterking, bij voorkeur op de hoogten. Het slechten der werken — *het afsmijten der muren*, zooals het heet — was met name in 1647 het werk van gouverneur Demmer, "alzoo den Gouverneur niet wel rusten konde zoo lang er eenige vastigheit onder de Jnlanders in wezen was". De bewoners

[1] *Rumphius*, dl. II, bl. 18-19.

[2] *Rumphius*, dl. I, bl. 1. — Verg. hiervoor bl. 117.

[3] *Bleeker*, dl. II, bl. 5. Ik volg Van Hoëvell in de spelling Oeliaser, ofschoon tal van schrijvers een dubbele s gebruiken, dat mij welluidender voorkomt. Rumphius schrijft ook „Uliasser", maar in dl. I, bl. 3 verstaat hij er onder uitsluitend *Saparoea*: op de volgende bladzijde schrijft hij echter: „B'oosten Amboina leggen de drie bovengen. Uliassersche Eijlanden".

werden verplicht, het werk zelf te doen, zich natuurlijk „seer bebeklaegende, datze een werk 't welk haar soo veel moeijte gekost hadde en zoo lange van hun bewoond was en daarse niet eens voor gevogten hadden, nu op 't enkel gebod van dezen Gouverneur mosten afsmijten", „welk werck bij de mooren met morren en knorren, maar bij de Christenen met vrolijk gelaat volbragt is, verblijd zijnde, datse daar door van de lange oorlogslasten verlost zoude zijn"[1].

Het eiland *Haroekoe* telt elf negorijen; dat doet het reeds langer dan een eeuw[2]. De gelijknamige hoofdplaats ligt op de westkust aan den zuidkant. Het bezat een in 1655 gebouwd fort of liever blokhuis, *Zeelandia* geheeten; bij de overneming in 1817 bestond er weinig meer van. Te grooter wordt daardoor de beteekenis der verdediging door kapitein VAN DRIEL. Als men hem tegen de muitelingen te hulp komt, wekte het verwondering, hoe weinig dat alles op een fort geleek. „De versterking dezer Residentie was zeer weinig beteekenende", lezen wij[3]. „Even als de verschanste negorijen der muitelingen, bestond dezelve uit muren van 4 à 5 voet hoog en dik, van koraalrotsen opeengestapeld, hier en daar met embrasures, waarin een veldstuk stond. Het verwonderde de Heer MULLER zeer, dat hier, bij de hoofdplaats des eilands, geen blokhuis of kleine sterkte van vroeger tijden zich bevond: want waren de eilanders met eene groote overmagt gekomen, hoe ligtelijk had deze gebrekkige versterking niet kunnen bezwijken."

Nadat in 1818 een orkaan de destijds bestaande sterkte wegvaagde, heeft men het fort *Nieuw-Zeelandia* gebouwd, dat echter nu ook een ruïne is[4].

Aan de noordzijde der hoofdplaats, er vlak tegen aan, ligt een andere negorij, *Samet* geheeten, dus met een eigen hoofd. Van zulk een aaneenschakeling van dorpen met behoud van zelfstandigheid zullen wij hier meer lezen, daar zij in de Molukken niets onge-

[1] *Rumphius*, dl. I, bl. 262. Op bl. 265 leest men nog over Demmer's vertrek in 1647, dat hij de provincie in niet gekende rust achter liet, „hebbende meest alle de Ambonsche Negorijen van hare bergen, daarze gestadig optrotsen, afgebragt en op de laege strand geplaast, bij en omtrent onze vastigheden, daer wijse altijd in dwang konnen houden".

[2] *Bleeker*, dl. II, bl. 172. Het geheele hoofdstuk aldaar is statistisch met zorg bewerkt.

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 213.

[4] *Van Hoëvell*, bl. 19.

woons moet geacht worden, herinnert Olivier [1]. „De oorzaak hiervan is, dat de Oost-Indische Compagnie, in de vroegste tijden van hare vestiging in deze gewesten, de bewoners der eilanden in het gebergte vond, waar zij in eenen staat van halve woestheid leefden. Dit maakte de gemeenschap met hen moeijelijk en onvoordeelig. Daarom gelastte de Compagnie deze volken, zich aan de stranden op daartoe aangewezene plaatsen neder te zetten. Herhaalde vermaningen bragten zulks eindelijk tot stand, en op deze wijze voegden zich somwijlen twee of drie negorijen bij elkander, die hunnen naam en Radja niettemin afzonderlijk behielden. De inwoners huwen nimmer vrouwen uit de aangrenzende negorij, althans niet zonder uitdrukkelijke toestemming, en op deze wijze blijft elke volksstam onvermengd op zich zelven bestaan."

Er loopt noordwaarts van de hoofdplaats langs de gansche westkust en noordkust een groote weg en evenzoo van de hoofdplaats zuid-oostwaarts naar de negorij *Oma* aan de zuidkust; overigens zijn west- en zuidkust zonder wegen, „da das Gebirge in dieser Gegend überall nahe ans Meer hinantrit, um daselbst stellenweise in sehr steilen Wänden zu endigen" [2]. Voetpaden komen hier en daar er voor in de plaats; in het binnenland bevinden zich geen negorijen; al de dorpen liggen aan den grooten weg, dus aan zee, met dien verstande dat de aan de zuidkust gelegen plaatsen *Wasoe* en *Aboro* niet door den grooten weg verbonden zijn. Daar die negorijen mede een werkdadig deel aan den opstand namen en alzoo gestraft moesten worden, ging een expeditie over zee er heen; men landde om zooveel mogelijk te verwoesten in de fraaie *baai van Aboro:* „eine tief einschneidende Kreisbucht von auffallend regelmässigem Umrisse, welche rings von steilen Bergen eingeschlossen ist" [3].

De drie palen lange weg van Haroekoe naar *Oma*, „eene der oudste negorijen van Haroeka" [4] en een naam, die ook wel aan het gansche eiland wordt gegeven [5], leidt over schoone gezichten aanbiedende heuvels, statige bosschen, weelderige vlakten. Door

[1] *Olivier*, dl. I, bl. 98-99.

[2] *Martin (1894)*, bl. 35 over de zuidkust.

[3] *Martin (1894)*, bl. 36.

[4] *Van Doren-B.*, dl. I, bl. 208.

[5] 't Is echter geen inlandsche benaming: *Van Hoëvell*, bl. 12. Dat de benaming Oma voor het gansche eiland zéér oud is, blijkt uit *Rumphius*, die het reeds in den aanhef aldus noemt: dl. I, bl 3. Negorij Oma wordt bij Rumphius ook wel geheeten *Boeang bessij*: dl. I, bl. 138.

het woud snorren de groene papegaaien; Oma zelf met bekende warme bronnen [1]. De negorij werd in den opstand van 1817 geheel verwoest. Oma en Aboro verkeerden reeds onder het Britsche tusschenbestuur in ontevreden stemming [2].

De noordweg loopt van Haroekoe langs de westkust over *Rohomoni*, *Kabaoe*, *Kailolo*: Mohammedaansche negorijen, terwijl de daareven genoemde uitsluitend een Christenbevolking bezitten. Tegenover, ten westen van Kailolo, ligt het eiland *Pombo* of *Duiven-eiland*. Te Kailolo buigt de weg om ten einde naar de westkust te loopen; over een afstand van 5 palen gaat hij noord-oost door hetgeen dr. Martin noemt "gleichsam ein grosses Delta" [3], naar *Pelaoe*. De tocht wordt ons als eentonig beschreven; niettemin heeft men gedeeltelijk een schoon gezicht op de zee met de Ceramsche kust, dank de hoogte, waarop men zich bevindt; de geur van nagel-aanplantingen, althans destijds, kon het genoegen verhoogen [4]. Aan het einde van de negorij lag aan het strand het mede uit den Compagnie's tijd herkomstige fort *Hoorn*, sterk gebouwd; tijdens het herstel van ons gezag echter reeds vervallen, niettemin toen nog een rol ter bedwinging van de rebellen vervullende; nu zijn er, evenzeer als van *Zeelandia*, slechts ruïnen van te zien [5]. Is ook Pelaoe een groot Mohammedaansch dorp, het aan de andere zijde van het fort gelegen *Karioe* wordt door een kleine Christenbevolking bewoond.

Van *Pelaoe-Karioe* loopt de weg oostwaarts de geheele noordkust af en wel tot *Hoelalioe*, dat reeds op de westkust, tegenover het eiland Saparoea aan een vernauwing tusschen beide eilanden, is gelegen. Hier houdt de weg op. Hij heeft daarbij afgesneden

[1] *Olivier*, dl. I, bl. 105-198; *Van Doren-B.*, dl. I, bl. 209; *Martin (1894)*, bl. 36-37. — De baden waren in den Compagniestijd ook in gebruik. Zoo leest men bij *Rumphius*, dl. I, bl. 280 over het jaar 1649: „Den 14. September is den heer Vlaming in geselschap van eenige officieren na het warme bad vertrocken, gelegen op Oma op de plaats Sila, aldaer eenige hutjes opslaande tot accomodement van gem. heer en sijn lijfwacht, in dit water bade sig de heer Vlaming 2- à 3-maal 'sdaags om te probeeren off hij door desselfs natuurlijke warmte eenige baat soude vinden."

[2] *Van Doren-M.*, bl. 6.

[3] *Martin (1894)*, bl. 41; zonder zijn gezag, zou ik het niet schrijven.

[4] *Olivier*, dl. I, bl. 102-103. Het „sehr eintönig" bij *Martin (1894)*, bl. 41.

[5] Toen Arnold de Vlaming in 1655 weder in Ambon kwam, waren „de reduijten in de Liassers meeste opgemaakt"; hij gaf ze in 1656 namen, als „die op Waijlapia Hoorn": *Rumphius*, dl. II, bl. 102. Als negorij bestaat die naam niet meer, doch, gelijk *Siahaya* aanwijst, wel de op onze kaart ingeteekende rivier. — Zie nog *Van Doren-B.*, dl. II, bl. 137.

tusschen Karioe en Hoelalioe de kaap *Hatoeasa*, *Hatoessa* of *Hatoewasa*. Bij de expeditie van majoor Meijer ter onderwerping van Haroekoe gedurende de eerste dagen van November 1817 zullen wij ook dien naam ontmoeten, doch als een negorij, die ik echter nergens in boeken of kaarten van de 19e eeuw als zoodanig vermeld vind. Ik denk, dat zij vroeger inderdaad bestaan heeft en dezelfde plaats is, van waar het Nederlandsch gezag op Haroekoe gevestigd werd, in zoover namelijk, dat men leest bij Rumphius [1]: „In 't selve 1609de Jaar heeft Houtman ook een contract aangegaan met die van Hatoeaha op 't Eijland Oma, waar in zij met haare consoorten die van Caijlolo, Kabau, Hoelalihoe vrijwillig bekennen, haar te stellen onder de gehoorsaamheijd van d'Heeren Staten en 't Casteel op Amboina, gelijk sij te vooren gestaan hadden onder 't Portugeese gezag gelijk te sien is in het contract van d' 13. Maart desselven jaars, 'twelk onder anderen diend tot wederlegginge van de Ternataanen die in volgende Jaaren eenige jurisdictie op bovengem. dorpen gepretendeert hebben" [2].

Doet men ons de drie Oeliasers kennen, als even zoo vele vulkanenruïnen, „welche die östliche Fortsetzung der jungeruptiven Höhen von Hitu darstellen" [3], in uitwendigen vorm verschilt het eiland *Saparoea* evenzeer van de beide andere Oeliasers, als deze twee door de rondheid van de kustlijn en het gemis aan zeer diepe inhammen uitwendig met elkander overeenkomen.

Ook wijkt het eiland Saparoea van het geschetste Haroekoe af door het gemis aan een gesloten bergland [4]. Het is het belangrijkste der Oeliasers, maar van residentie nu gedegradeerd tot een controle-afdeeling. Men telt er de sterkste bevolking: 'n 10 à 12 duizend inlanders, meerendeels Christenen, voor 'n 10de gedeelte Mohammedanen; in de dagen, die wij hebben te beschrijven, was het tevens het aanzienlijkste nageleiland, daar het een even groot product opleverde, als Ambon, Haroekoe en Noesa Laoet te zamen [5].

[1] *Rumphius*, dl. I, bl. 30-31. Op bl. 56 vinden wij aangeteekend, dat in 1627: „Op Hatoeaha lag een half steenen half planken huijs met pannen gedekt, voorzien met een stuk, een Zergeant en 20 zoldaaten".

[2] Bij *Rumphius*, dl. I, bl. 136-137. wordt gesproken van *Hatuaha* tevens als de generieke benaming van een landstreek met „haar hooft vastigheijt Alacca", ook een naam, dien ik niet meer aantrof. — Op bl. 274 leest men van „Hulalihoe een klein Negorijtje onder Hatuaha sorteerende".

[3] *Martin (1894)*, bl. 42.

[4] *Martin (1903)*, bl. 13.

[5] *Ver Huell*, dl. I, bl. 203.

De bevolking is geheel aan de kust gevestigd, voornamelijk aan de baaien van Saparoea en Toehaha. Het noordwestelijke gedeelte van het eiland is bijkans geheel onbewoond; slechts ligt er de negorij *Koelor*, aan den uitersten noordwesthoek.

Het eiland heeft den vorm „eines schiefen Kreuzes" [1], dank de zoo van het noorden als van het zuiden diep inloopende driezijdige inhammen; ook aan de westzijde snijdt een baai het land in. De karakteristiek van den vorm doet reeds van verre zien, dat Saparoea in het gezicht komt, wanneer men de zuidelijk gelegen *golf van Saparoea* wil invaren. „Er is niets gemakkelijker", schreef de kapitein t/z Dibbetz in het journaal van de *Wilhelmina* ad 16 November 1817, „dan om, van Amboina komende het eiland Saparoea te kennen aan den hoek Dolphin's Nose, die zeer veel rapport op zijn naam heeft [2]. Het eiland Naussalaut vertoont zich op een grooten afstand in twee stukken, gelijk Saparoua mede doet. Het eiland Molano, dat op den Z.W. van Dolphin's Nose ligt, kan men niet zien of men moet hetzelve al vrij wat genaderd zijn. De Duivenklip (Pula Pomba) heeft veel gelijkenis naar het Toppershoedje in straat Soenda; het is met een rif aan gemelden hoek vast, op hetwelk niet meer dan drie voet water is. Als men binnen komt en men heeft den binnenste westhoek van de baai vrij van het kasteel, dan moet men regt op hetzelve aansturen en dien zeer digt passeeren; alsdan gaat men vrij van de reven, die aan den Oostwal aansturen." Aan de noordwestzijde van den zuidelijken inham ligt de hier bedoelde *binnenbaai van Saparoea*, „Glanzpunkt" der natuurschoonheid van het eiland en „Hauptkrater des alten Vulkanes, welcher die Insel gebildet hat" [3], aan het zuiden afgesloten door *kaap Paperoe*. Aan de noordzijde aanschouwt men de *hoofdplaats Saparoea* met *fort Duurstede*. „Schilderachtig doet zij zich voor van de reede gezien", lezen wij [4], „vooral door het op eene kalkrots gebouwde steenen fort Duurstede. Duizenden klapperpalmen en andere vruchtboomen overschaduwen de woningen, welke meer van het middelpunt der hoofdplaats zijn verwijderd. Enkele op europeesch-indische wijze gebouwde huizen, onder welke het residentiehuis het voornaamste is, strekken zich achter het fort uit, langs eene breede straat, in eene lijn, nagenoeg evenwijdig aan het strand. Achter

[1] *Martin (1894)*, bl. 25.

[2] Met *Dolphin's Nose* wordt bedoeld de stompe *hoek van Boi*.

[3] *Martin (1894)*, bl. 26 en 28.

[4] Bij *Bleeker*, dl. II, bl. 186.

deze rei huizen liggen nog eenige min of meer op europesche wijze gebouwde huizen, bewoond door mestiezen of burgers."

Fort Duurstede is in 1691 door landvoogd Schagen gebouwd op een klip van 20 voet hoogte [1]; het had, althans ten tijde der overneming in 1817, de gedaante van twee halve manen met flanken, die de geheele baai bestreken; eenige trappen leidden naar boven; men ging dan een aardig poortje door, waar eenige ruime gebouwen en pakhuizen voor de kruidnagels gevonden werden. Dicht bij de muren bevond zich het residentie-huis, nu weldra door de opstandelingen onder den voet te halen en daarna door onze militairen geheel verwoest, opdat de muren geen bescherming aan de rebellen konden verleenen en het uitzicht niet zouden belemmeren. Tegenover de poort was een put, de eenige bron voor drinkwater ten behoeve der bezetting en der in de baai liggende marine, uit dien hoofde telkens door de rebellen bestookt, zoodat menigeen in de poging van de put gebruik te maken, het leven heeft gelaten [2]. In het fort ligt nog een militaire bezetting [3].

Van de hoofdplaats Saparoea loopen, min of meer overeenkomstig de hoofdwindstreken, vier groote wegen.

Westwaarts via negorij *Tiow* naar de *baai van Haria*, den lijdensweg, dien straks resident Van den Berg zal terug afleggen, om dan den dood te vinden. De radja van Tiow, Thomas Pattywaal, behoorde tot de hoofden van het verzet; hij zou er voor hangen. Tiow maakt, overeenkomstig het op bl. 465-466 medegedeelde, met de hoofdplaats Saparoea als het ware een geheel, hetgeen wij bij de te verhalen inneming van Tiow in gedachten hebben te houden. Beide plaatsen liggen aan een diep insnijdende bocht van de binnenbaai, die bij Tiow recht tegenover het fort haar einde heeft. Van de hoofdplaats naar Tiow is het een bekoorlijk strand, met bosschen en kokosboomen, aanbiedende een levendig en afwisselend gezicht op fort en schepen ter reede, over de geheele baai, „op welker spiegelgladde vlakte men tot in het uiterste verschiet de witte emmerzeiltjes der inlandsche vaartuigen

[1] Het in den tekst voorkomende bij *Ver Huell*, bl. 205-206; *Van der Crab* op bl. 166-167 de lijst der gouverneurs van de Molukken gevende, noemt Schagen, door een drukfout wellicht, *Nicolaas Schahen*: 1691-1697. — Bij *Van Doren L.*, dl. I, bl. 302, noot, eenige nadere bijzonderheden over het fort.

[2] De beschrijving bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 205-206. — Een goede afbeelding van het fort als titelplaat bij *Van Doren-M.* — Verg. *Olivier*, dl. I, bl. 228-229.

[3] *Van Hoëvell*, bl. 18. Men zal er wel aan denken, dat ik verwijs naar werken, die gedrukt werden jaren geleden, zoodat dergelijke toestanden sinds veranderd kunnen zijn.

ontwaart, tusschen welke zich hier en daar een statige kora-kora vertoont"[1].

Op den grooten weg even voorbij Tiow hebben wij de keuze óf door te gaan naar Porto-Haria, óf zuidwaarts te trekken, langs een voortdurend klimmenden en door klipsteenen hobbeligen weg. Doen wij dit laatste, dan wandelt men de gansche binnenbaai om; aldus komt men te *Paperoe*, aan het zuideinde van de baai, aanbiedende "een overheerlijk panorama" op Saparoea[2]. Vervolgens keeren wij de baai den rug toe, zuidwaarts gaande en de kustlijn volgende, tot *Boi*. Hier houdt de groote weg op: verder is het een hoog gebergte, waarin de zuidarm van het eiland uitloopt. Negorij Boi ligt reeds tegen de steile helling des bergs aan. "De woningen staan alle op terrassen boven elkander; en, daar de huizen digt op elkander geplaatst zijn onder de schaduw van geboomte, maakt dit Indiaansche gehucht eene zonderlinge en schilderachtige vertooning"[3]. Het gebergte van Boi trekt niet minder de aandacht. Reeds als men van Ambon de baai uit is en de Oeliasers opdoemen, aanschouwt men gansch in de verte den top van het Boi-gebergte, welks ronde kop en steil in de zee afdalende massieve zuidwand bijzonder kenschetsend zijn; zuidwest er van ligt het kleine heuvelachtige eiland *Molana*: aan de oostzijde van het voorgebergte het lange *poeloe Pombo*, een onbeduidende klip[4].

Keeren wij naar Tiow terug, om westwaarts onzen weg te vervolgen: een rotsachtig en steil pad[5]. Wij naderen een streek van sago-palmen; kort vóór wij de baai bereiken, splitst zich de weg, zuidwaarts naar *Haria*, waaraan de baai haar naam ontleent, een weinig noordwaarts naar *Porto*: visschersplaatsen, doch met veel sago-cultuur: "Denn hier wird mehr Sagumehl bereitet als in allen anderen Dörfern der Insel, so dass dasselbe nicht nur zur Befriedigung des eigenen Bedarfes von Porto, sondern auch noch zum Verkaufe dienen kann"[6].

Van deze plaatsen zal de expeditie-Meijer tot het ten onderbrengen van de opstandelingen naar Saparoea optrekken, gesteund door een troepenmacht, die onder Lisnet uit Duurstede de expeditie tegemoet gaat.

1 *Olivier*, dl. I, bl. 230-231. — *Van Doren-B.*, dl. II, bl. 133.
2 *Van Doren-B.*, dl. I, bl. 308.
3 *Ver Huell*, dl. I, bl. 245.
4 *Martin (1894)*, bl. 24-25.
5 *Van Doren-B.*, dl. II, bl. 134.
6 *Martin (1894)*, bl. 29.

Noordwaarts is er midden door het eiland een weg, die zich achter de hoofdplaats, met zachte hellingen verheft tot men na 'n uurtje bereikt den noordelijken inham, de *baai van Toehaha* [1]. In de dagen, waarin wij ons verplaatsen, liep de weg aanvankelijk door uitgestrekte vlakten van alang-alang, of, zooals de Inlanders die noemen, *koeskoes*-velden en vervolgens door de doesoens of de boomgaarden der nabijgelegen negorijen, vol met sago- en arengpalmen [2]. Hier en daar ontwaarde men ook nagelboomen, niet geplant in perken of tuinen, maar op dezelfde onregelmatige wijze als op Ambon en Haroekoe. Een gedeelte der dorpen was bezet met djatiboomen, gelijk men ook op den weg naar Porto vindt beschreven [3], vrij regelmatig geplant, zeer fraai opgegroeid en van aanzienlijke hoogte. Zij waren herkomstig van een bevel uit het jaar 1775, gegeven door gouverneur W. J. Cranssen: elke negorij, zoowel van Saparoea als van Haroekoe, moest een plek gronds daartoe afzonderen. Toehaha naderende, moet men over twee tamelijk breede stroomen, met vuil en drabbig water [4].

De weg loopt van Toehaha over het lage land der oostkust van de baai van Toehaha. Ongeveer 10 minuten gaans noordelijk van Toehaha ligt de kleine negorij *Mahoe*, doch, daar zij in de dagen, waarin wij ons verplaatsen, nog niet bestond — zie *Bleeker*, dl. II, bl. 189 — komt deze naam in de expeditie-stukken niet voor. Ongeveer een paal verder noordwaarts ontmoet men de groote negorij *Ihamahoe*, bij Rumphius met een zwarte kool aangeschreven. De negorij was een "roovnest", die "op haeren onwrikbaeren bergh" het gezag trotseerde, ofschoon "met eede aan d'E-Compagnie verbonden". In 1632 ging er een gansche expeditie heen om "Jhamahoe over hare lang gepleegde trotsheid en bespotting te straffen" en werd "Jhamahoes land dat te voren een Paradijs scheen" "tot een jammerlijke verwoestinge gebragt"; later keerden de Ihamahoeërs opnieuw naar den berg terug. Wegens hun "schelmstukken" ging er in 1652 "een zobere maght van omtrend 300 zoldaaten" andermaal heen, maar

[1] Een aardige afbeelding van een „Gezigt van de hoofdplaats Saparoea naar de negorij Nolloth" bij *Van Doren-B.*, dl. I, bl. 304-305.

[2] *Bleeker*, dl. II, bl. 189, gewaagt van „eene ruime grasvlakte, eene goede weide voor runderen, van welke wij er ook een groot aantal zagen grazen. Overigens is daar slechts eene schrale vegetatie, tenzij op den achtergrond, de meer bergachtige gedeelten des eilands."

[3] *Martin (1894)*, bl. 28: „jetzt schlecht gepflegt, und das Holz, welche sie liefern, ist nicht so gut wie das Djatiholz von Java".

[4] *Olivier*, dl. I, bl. 218-219.

„God zond wonderbaarlijk zijn schrik onder de vijanden datse, die over de 100. jaren in een private politie en groot ontzaght op dien onwinbaaren berg geresideerd hadden door vreese van zoo een kleene maght" zich overgaven [1]. Vlak bij deze negorij ligt *Iha*, een Mohammedaansche vestiging, terwijl de andere negorijen een christenbevolking hebben. Iha doortrekkend, komt men ongeveer na 10 minuten aan de negorij *Nolot*, waarvan de radja reeds onder het Britsche tusschenbestuur neiging tot verzet getoond had [2]. Op Nolot volgt ten slotte de negorij *Itawaka*, waarmede men den noord-oosthoek van het eiland bereikt heeft; tevens is hier de groote weg ten einde. De gansche oostkust des eilands heeft geen negorijen. Van Itawaka is er een ruim gezicht op het ongeveer twee mijlen verwijderde Ceram [3]. Het landschap, dat wij doortrokken, heet *Hatawano* d.w.z. *het land tegenover de wildernis*, *hata* = tegenoverliggend, *wano* = wildernis; daarmede wordt Ceram bedoeld [4]. De vermelde dorpen hebben mede aan den opstand deelgenomen, tot wier bestraffing speciaal een expeditie onder Groot werd gezonden; de kerk van Toehaha — wij bewegen ons overal hier onder een bevolking, waarvan het overgroot deel Christen heet — werd er o. a. het slachtoffer van [5]. Wat de overheid met het zenden der expeditie derwaarts, in plaats naar de streek van hoofdplaats Saparoea, eigenlijk beoogd heeft, is mij nooit recht duidelijk geweest: zeker is het, dat ze een treurig verloop had. Uit den aard der zaak komen in de stukken de namen der negorijen voor, zij het dan ook in den regel verhaspeld, tot in het onherkenbare toe. Nochtans is dit niet het geval met den naam *Hatawano*; men vindt dien telkens genoemd, echter niet als landschap, doch als een dorp en wel als „een der voornaamste en meest bevolkte

[1] *Rumphius*, dl. I, bl. 31, 72. 82. 84, 86; dl. II. bl. 37-38.

[2] *Van Doren-M.*, bl. 5. — Het schijnt, dat het tegenwoordige Toehaha niet de negorij is, die tijdens den opstand een rol vervulde. Bij *Van Doren-B.*, dl. I, bl. 318 leest men nl.: „De negorij Toehaha is in eene baai aan het noordelijke gedeelte van Honimoa gelegen, terwijl de huizen, zich langs het strand uitbreidende, een zeer vrolijk aanzien opleveren. Toehaha lag vroeger digt bij Nolloth, maar werd in 1828 op last van den Gouverneur der Molukken, in overeenstemming met de bevolking, dewijl de meeste harer doesons daar gelegen waren, naar deze plaats overgebragt, en daar de oude kerk gedurende den opstand in 1817 tot den grond is afgebrand, hadden zij.... eene andere in het midden van de negorij gebouwd." Dergelijke verplaatsingen sinds den opstand van 1817 maken soms de mededeelingen van dien tijd ook al minder duidelijk.

[3] *Bleeker*, dl. II, bl. 190.

[4] *Van Hoëvell*, bl. 10, noot 1.

[5] *Olivier*, dl. I, bl. 223.

negorijen op Sapparoea", omschrijft Engelhard in zijn Bataviaasch verslag. Men vindt echter die negorij tegenwoordig niet meer [1], maar op het kaartje bij *Boelen-M.* is zij als een negorij aangegeven ten oosten van *Itawaka*, op de noordpunt van den arm, een ligging, die ik bevorens reeds, op de beschrijvingen afgaande, vermoedde; ook Olivier gewaagt van „de negorij Hatoewana, aan de noordzijde van het eiland" en dat in de nabijheid daarvan oorspronkelijk lag de negorij Toehaha, „doch (deze negorij) werd op last van den Gouverneur der Molukken, nu zes jaren geleden, naar deze beter gelegene plaats overgebragt, omdat de meeste doessons of boomgaarden der ingezetenen hier liggen" [2]. Bij Valentijn vindt men Hatawano anders ook niet als een negorij genoemd. Itawaka ligt er op den hoek van de baai; daar naast oostwaarts Paperoe (dat overgebracht is) en Toehaha (ook niet meer daar ter plaatse), zuidwaarts van Itawaka, dus op de oostkust der baai van Toehaha, Nolot; met een accolade vereenigd, noemt Valentijn deze vier negorijen Hatoewana [3].

Ten slotte hebben wij nog den grooten weg van hoofdplaats Saparoea langs de zuidkust van den zuid-oostelijken arm des eilands, waar de laatste slag aan den opstand gebracht werd na een manmoedige verdediging: een schoonen weg „van de baai door nageltuinen en sierlijke en bladerrijke bosschen", waarin de groene perkieten van den eenen naar den anderen boom heen en weer vliegen [4].

De eerste negorijen, die wij ontmoeten, heeten *Siri Sori Serani* en *Siri Sori Islam*, dus de eene bewoond door Christenen, de andere door Mohammedanen. In de dagen, waarin ik den lezer tracht te verplaatsen, was er slechts *één* negorij *Siri Sori*, verdeeld in twee wijken met een Christen en een Mohammedaansch hoofd; het Christenhoofd was de baas. Reeds ten tijde van het herstel van ons gezag heeft die vereeniging tot eenige ontevredenheid aanleiding gegeven [5], maar

[1] Zie o. a. *Van Hoëvell*, waar op bl. 18 de negorijen der Oeliasers met de bevolking, verdeeld in „Burgers" en „Negorijbevolking", zoomede ieder onderverdeeld in „Christenen" en „Mohammedanen" staan vermeld.

[2] *Olivier*, dl. I, bl. 218 en 222. — Verg. hiervóór bl. 473, noot 2: het *zes jaar geleden* is niet in overeenstemming met 1828. Op bl. 229 gewaagt Olivier van „het fortje bij de negorij *Hatoewana*, op de noordkust van Saparoea". Ik vermoed een der versterkingen *Delfshaven* en *Buijskes*, die volgens *Bleeker*, bl. 9, „te Nolloth" zich bevonden. Beide versterkingen waren aangelegd na afloop van den opstand in 1817, op last van Buijskes.

[3] Zie de kaart van *Valentijn*, dl. II, bl. 33. — Verg. *Van Hoëvell*, bl. 10.

[4] *Van Doren-B.*, dl. I, bl. 213.

[5] *Van Doren-M.*, bl. 5.

er schijnen redenen bestaan te hebben om het niet tot een scheiding te doen komen, ook niet na de rebellie, zoodat toen landvoogd Van der Capellen in 1824 deze streken bezocht, opnieuw het verzoek tot scheiding werd gedaan door het hoofd van Siri Sori Islam: „Om gegronde redenen werd echter aan zijn verzoek voor als nog niet voldaan" [1]. Sinds vond echter de scheiding plaats. De bedehuizen in beide negorijen, dus kerk en moskee, gingen tijdens den aanval der onzen in de vlammen op.

Nog een half uur verder en men bereikt het einde van den grooten weg met de negorijen *Oelat* en *Ow*, naast elkander gelegen „in zeker opzigt slechts eene enkele negorij" [2]. „Auw is vermaard wegens de aldaar vervaardigde potten, pannen en andere voorwerpen van aarden vaatwerk. Het wordt eenvoudig op de hand gefatsoeneerd en door den arbeider in zijn huis op eenen rooster gebakken" [3]. De expeditie, die hier aan het einde van den opstand zou zijn, doorstond ernstige oogenblikken; de 28-jarige majoor Meijer heeft vermoedelijk wat overhaast gehandeld. Men had gebrek aan ammunitie; nochtans ving men den strijd aan vóór hiervan aanvulling was gekomen. Toen het door Ver Huell als commandant in de wateren van Saparoea gezondene den inham van Oelat en Ow bereikte, was Meijer buiten gevecht gesteld en dankte men slechts de redding der expeditie aan het doortastend optreden van kapitein Vermeulen Krieger, overigens ook ernstig gewond.

Het landschap, waarin wij hier een oogenblik vertoefden, dus op den zuid-oostelijken arm des eilands, heet *Honimoa*, een naam, die ook wel aan het gansche eiland wordt gegeven [4].

Het kleinste der Oeliasers — 'n $4\frac{1}{2}$ mijl in omtrek — is *Noesa Laoet*, dat men van Ow in twee uur met 'n zeilboot wel kan bereiken. „Het is bergachtig en heeft door zijne bewassen heuvelen en tamelijk bevolkte negorijen een vrolijk voorkomen. De zandachtige bodem schijnt alleen voor de nagelteelt geschikt te zijn" [5]. In het noordwesten treft men aan de twee bekoorlijke baaien van *Nalahia* en *Sila*. Het gansche, ongeveer ronde eiland heeft een grooten weg

[1] *Olivier*, dl. I, bl. 216.

[2] *Olivier*, dl. I, bl. 217. — *Van Doren-B.*, dl. I, bl. 213. — Verg. hiervóór bl. 465-466.

[3] *Olivier*, dl. I, bl. 217. Zie ook *Van Doren-B.*, dl. I, bl. 213-214.

[4] Echter niet door Inlanders: *Van Hoevell*, bl. 12. — Bij *Rumphius*, dl. I, bl. 3 heet dit eiland uitsluitend „Uliasser". Zie echter de noot 3 op bl. 464 hiervóór.

[5] *Van Doren-B.*, dl. I, bl. 217.

langs de kust. Noemen wij de negorijen, dan zijn ze ons weer minder vreemd, als wij er over den opstand van lezen. *Sila;* ten oosten *Cenitoe* of *Leinitoe* met fort *Beverwijk* nog uit den Compagniestijd, nu vervallen [1]; zuidwaarts, echter aan de westkust, *Titawai;* dan *Aboeboe* aan de zuidkust; *Akoon*, van wiens hoofd — den patih — wij nog zullen hooren; uit deze negorij noord opgaande, wordt bereikt *Amet* aan de oostkust; eindelijk *Nalahia;* ten westen hiervan weer *Sila* [2].

Het eiland *Ceram* kreeg geen zelfstandig Europeesch bestuur. Engelhard beschreef het in zijn Bataviaasch verslag, als bij geruchte zeer vruchtbaar, met vele uitgestrekte vlakten, geschikt voor rijstcultuur. De kust werd door een keten van zwaar en hoog gebergte bezet. Zestien negorijen, gelegen in het zuidelijke gedeelte, stonden onder de bestuurshoofden van Banda, Saparoea en Haroekoe; post *Loehoe*, "ein schmutziges, mohammedanisches Dorf" [3] aan de kust van Hocamoal stond onder Hila en Larike, waardoor een opmerkelijke ethnographische overeenstemming gehuldigd werd [4]; de post *Sawaï* op de noordkust onmiddellijk onder Amboina; de overige negorijen, meer landwaarts in gelegen, hadden haar eigen hoofden.

Ceram is een brandpunt van de rebellie geweest; de Moluksche commissie kon het zich reeds voor gezegd rekenen, dat de heeren bij de aanvaarding van ons bestuur niet opkwamen te Ambon om hulde te betuigen. De opstand is niet uitgebroken of van daar komen de hulpmiddelen in mannen en in materieel.

[1] Toen Arnold de Vlaming in 1655 weder te Ambon kwam, vond hij, gelijk medegedeeld op bl. 167, noot 5 „de reduiten in de Liassers meeste opgemaakt"; hij gaf ze in 1656 namen, w. o. „die op Nussalaut Beverwijk": *Rumphius*, dl. II, bl. 102. — Reeds in 1838 was het fort in vervallen staat: *Van Doren-B*, dl. I, bl. 214-215.

[2] Een goede beschrijving van deze kustlijn bij *Martin (1894)*, bl. 31-35. — Het aantal van 7 negorijen is reeds van ouds; zoo lezen wij van 1621, dat „de 7 Negorijen van Nussalaut" verschenen: *Rumphius*, dl. I, bl. 46.

[3] *Martin (1894)*, bl. 103. — Martin's beschrijving van Ceram is breed en belangwekkend opgezet. — *Van der Crab*, bl. 208 v.v. laat zich ook met genoegen lezen. — „Loehoe is thans met de negorijen Hia en Koeler vereenigd": *Van Doren-F.*, dl. I, bl. 340. Dit Koeler niet te verwarren met de op bl. 469 vermelde negorij van het eiland Saparoea. Het *Hia* bij Van Doren is Iha.

[4] „die Bewohner tragen ganz unverkennbar das Gepräge der Dörflinge von Hitu, und diese Uebereinstimmung besteht nicht etwa lediglich in der Kleidung, sondern überhaupt im gesammten Typus der Bevölkerung und nicht minder in ihrem Betragen": *Martin (1894)*, bl. 103. — In *Van Doren-F.*, dl. I, bl. 328 een verhandeling over „Hoewamohel en een gedeelte van de zuidwestkust van Ceram". Zie echter de aanteekening hiervóór op bl. 347 sub 2°.

HOOFDSTUK VIII.

De bevolking van Ambon en de Oeliasers, benevens van Ceram.

Haar lastige aard. — Haar godsdienst. — De schoolmeesters. — Predikanten. — Burgers en Negorij-bevolking. — De regenten. — De soa-hoofden. — Dati's. — De bevolking van Ceram.

De bevolking van Ambon en van de Oeliasers wordt ons geschetst als van ouds "lastig, woelziek en geneigd tot verzet": Saparoea, dat op den reiziger den indruk maakt van "eine liebliche, ländliche Idylle", met "seiner frohen und anspruchslosen Bevölkerung" [1], staat "het ongunstigst bekend", "de negorijen Toehaha en Haria spannen de kroon" [2]; in mindere mate ongunstig die van het eiland Haroekoe, "vervolgens die der afdeeling Ambon, terwijl die van Noesalaoet eenigszins beter kan worden gekenmerkt" [3]. Zoo inderdaad, ongeveer althans, is het verloop van den opstand van 1817 geweest, waarin Saparoea de leiding nam, Haroekoe volgde, oproerig Hila en Larike, met een bevolking, "volgzamer en meer gedwee" [4], het eerst weer tot rust kwam, Noesa Laoet ook geen ernstige zorg baarde en Porto de verblijfplaats was van den leider der rebellie, Matulesi, vóór hij zich deze onderscheiding liet welgevallen [5].

Het eiland Saparoea is voor verreweg het grootste deel bewoond door Christenen; slechts voor een klein gedeelte door Mohammedanen; op Haroekoe weegt het aantal tegen elkander op; op Hitoe is het meerendeel Mohammedaansch; op Noesa Laoet heeft men uitsluitend Christenen. In Rumphius' Geschiedenis heeten de Inlanders, die Mohammedanen zijn of "die den tulband aangenomen hadden", *Mooren*. Bekeering van hen tot het Christendom ging gepaard met het verwisselen van den tulband tegen den fameusen hoed: "smeten denzelve in 't vuur en verbranden hem", "zeer onweerdelijk tegen d'aarde gesmeeten en verbrandt". Partij kiezen voor de

[1] *Martin (1894)*, bl. 26.

[2] *Van Hoëvell*, bl. 141. — „Hier" (te Porto bij Haria) „merkten wij reeds eene geheel andere type van inlanders dan te Amboina op. Zij schenen ook vlugger en meer geslepen te zijn." *Van Doren-B.*, dl. I, bl. 210.

[3] *Van Ho.vell*, bl. 141.

[4] *Van Hoëvell*, bl. 142.

[5] Met de spelling *Matulesi* volg ik *Van Hoëvell*: bl. 97.

onzen bedoelde: „datse het voor die tijd met het verkensvleesch wilden houden”; van verkapte Mohammedanen, die voor Christenen doorgingen, leest men betrapt te zijn „een Tulbant bij naght te dragen”. In negorijen, waar de Christenen overwegend werden, kwamen de Mohammedanen in slechter conditie, „die dan g'ordonneert werden buijten de negorij apart te wonen”, zooals wij dit nu nog bij meer dan één negorij aantreffen [1]. Niet onaardig is het, hoe Rumphius verhaalt, dat de Mohammedaansche inlanders *de goedheid hadden* om bij het dagen onzer vestiging de aangekomen Christenen te beschouwen als de gelijken van de mede op Ambon destijds nog zijnde heidenen. Hitoe, waar nu nog, gelijk ik mededeelde, grootendeels Mohammedanen wonen, is de eerste vestiging geweest der Portugeezen: „Amboina”, verhaalt namelijk Rumphius [2], „met d'omleggende plaatsen is voor 't Jaar 1500 van de westersche natien wijnig bezogt geworden, dewijl 't een rouw en woest volk tot inwoonders en ook niet bijsonders hadden waar meede zij Coopmanschap mogten drijven; dog is allengskens van de westersche Eijlanden insonderheid van Java en uijt de Molukkos met klijne Colonien beset geworden. Ook is 't moorsch geloof omtrent het jaar 1510 Eerstmaal in deze Eijlanden gebragt, en kort daar naar te weeten 1515 is het door de Portugeesen onder den Capn. Francisco Serrano bij geval ontdekt dewelke op Nussapinjos Eijlandjes bezuijden Amboina geleegen schipbreuk, geleeden hebbende [3], met haar boot op de cust van Hitoe quaamen aandrijven, en van desselfs hoedanigheid, bij haare landslieden in Ternate en Goa wedergekeert sijnde, Rapport deeden; van welke tijd aff hebben de portugeesche scheepen (na de Moluccos en Banda gaande) dit Eijland aangedaan, om aldaar te ververschen. Ook sijnse met d'HitoeEsen so verre in kennisse en vriendschap gekomen, datse haarlieden een woonplaats op haar land toegestaan hebben, namenlijk tusschen Hitoelamma en Mamala bij de Revier Rikapolij, ondertusschen wierden door de Jnwoonders van het Loehoeneesen land de Garioffel Nagulen uijt de Moluccos heijmelijck overgebragt en voortgeplant, eerst op hun eijgen land, daarna op Hitoe; weshalven de Portugeesen hun op gem. Cust vastmaakten en na de meesterschap van 't selve land tragteden: waar over de

[1] *Rumphius*, dl. I, bl. 242; dl. II, bl. 13, 57, 63.

[2] *Rumphius*, dl. I, bl. 4-5. Verg. hiervóór bl. 463.

[3] „Nussapinjoe in 't malends schilpads Eijlanden, dewijlse van de menschen verlaaten en maar schilpadden tot wooninge dienen die men ook aldaar in menigte vangt.” *Rumphius*, dl. I, bl. 8, § 1.

HitoeEse sijnde nu alreede in 't moorsch gelooff, en gevolgelijk in de haat tegens de Christenen geconfijt, de walg van hunlieden begonden te krijgen en alle practijcquen aanwenden om haar van dese moeijelijke gasten te ontslaan 't welk egter met gewelt voor haar swaar te doen was, vermids de Portugeesen uijt naburige Moluccos, alwaar sij haaren staat alreede gevest hadden dapper gesecondeert wierden; boven dat geraekten de Portugeeschen allengskens met hare scheepen binnen de Ambonschen Inham, en vervolgens in de kennisse van de groote volkrijke negrij Hative, doenmaals aan de N. zijde van deesen Inham geleegen dewelke nog Heidenen waaren, en om die oorsaak van hun gebuuren op Hitoe als sijnde mooren gehaat en vervolgt. De HitoeEsen poogden dan de Portugeesen met goede woorden te bevreeden, datse dog geliefden hun land te ruimen, en hun bij de Heijdenen aan haar Lands overzijde (te weeten die van Hative en Leijtimor) met haare wooningen te begeeven, alzoo deselve meede kaffers (en na haar beleefde meeninge) der christenen mede mackers waren.

„De Portugeesen dan siende datse bij haare oude vrienden miskent waren geworden, en dat sij het qualijk langer gaande souden houden, verlieten haar oude plaats op Hitoe . . . ."

De Portugeezen vestigden zich te Ambon omstreeks 1538 en bleven er 'n 68 jaar, toen de Nederlanders hun plaats er innamen. Van dien tijd werd gebruik gemaakt om er het Roomsch-Catholicisme ingang te doen vinden, dat vooral er wortel schoot sinds 1546, toen er zich de Jezuïet Franciscus Xaverius vestigde, „instellende een seekere korte manier, om de Jnlandsche Jeugd te Catechiseeren waar door so goede progressen gedaan wierden, dat de seven Christen Schoolen, die hij bij aankomst omtrent het Casteel vond tot 31 vermeerdert wierden te weeten over geheel Leijtimor" [1].

Na de verdrijving der Portugeezen door de onzen, bracht men aanvankelijk geen verandering in den godsdienst „alzoo de Paapsche superstitien in de herten der Jnlanders geplant, allengskens moeten verdwijnen, ook aan onse kant geen bequaame Leeraars waren die de spracke konden" [2].

Cornelis Matelief in 1607 te Amboina komende, waar Frederik Houtman als onze eerste gouverneur fungeerde, verzamelde de hoofden. „Hij vraagde ook", verhaalt dan Rumphius [3], „ofse Eenige klagten

[1] *Rumphius*, dl. I, bl. 9-10.
[2] *Rumphius*, dl. I, bl. 25.
[3] *Rumphius*, dl. I, bl. 26-27.

hadden over den Gouvern., ofte soldaaten, ofte nieuwe regeeringe? waar op sij antwoorden heel wel te vreeden te sijn, en der Hollanders Regeeringe stond hun veel beeter aan, dan die van de Portugeesen; Met de soldaeten had het in 't eerst wat wild geloopen, dog het ging nu beeter. Zij beklaagen hun egter nog over twee dingen: Eerstelyk datse niet onderweesen wierden, want sij hadden wel van d'onse verstaan, dat den Portugeesen religie niet goed was, begeerden dierhalven dat wijse beter souden onderwijsen. Ten anderen geviel het hun qualijk dat bijkans een ijder van 't Guarnisoen een bijzit hadde van haare dogters, diese om ligte oorsaaken wederom verlieten. Seggende datse geen consent hadden, om te mogen trouwen, waar uijt sij beslooten dat de onse geen regte affectie tot hare natie mosten dragen, op het eerste konde den adm.[1] voor die tijd anders niets doen, als eenige duijtsche te ordenneeren die d'tale een wijnig verstonden datse haare kinderen in de eerste beginselen van de Religie een wijnig zouden onderwijzen, werdende tot den eersten schoolmeester gesteld eenen Johannes Wogma. Aangaande het tweede schafte hij de bijsitten af, en gaf ordre dat d'onse met d'Jnlandsche dogters trouwen mogten, alzoo hij raadsaam vond, duijtsche coloners in Amboina te planten, schijnende hem toen dat in Amboina een gemackelijk leven te Leijden was." Veel succes had men er echter niet mede. Een kwart eeuw later toch wordt er zeer geklaagd „over de Nederlandsche burgerij datse haeren particulieren handel d'E. Comp in 't verkopen der kleederen groten afbreuk deden, een ongebonden leven leijden, en niet anders als veraghte slaevinnen ginnen trouwen en gevolgelijk geen lust ofte liefde tot een Eerbaere huijshoudinge hadden, weshalven dan haere zinnen nergens anders opstelden, als op de boucheren, dronke drinken &a"; daarom was men alweder van advies, „dat men off geheel en al geene Coloniers op Ambon behoorde toe te laeten off aen niemand het trouwen toe te staan, dan met Inlandsche dogters, om de gemoederen der Jnboorlingen dies te meer aan ons te verbinden, maar", schrijft Rumphius [1], „beijde voorstellen hebben niet door den beugel gewilt, insonderheijt het laatste, vermits de jnlandsche vrouwens al te plomp en onaardig zijn met d'Europeaanen huijs te houden".

Toen in 1611 gouverneur Houtman naar het vaderland terugkeerde, nam hij mede eenige kinderen van hoofden, die in Patria onderwijs ontvingen in den waren Protestantschen godsdienst en

[1] *Rumphius*, dl. I, bl. 101.

aldus onderlegd het volgend jaar van Amboina terugkeerde. Daar traden zij als "schoolmeester" op om de vruchten hunner theologische studiën voor hun landgenooten dienstbaar te maken [1]. Sinds is deze uitzending herhaald [2]; ook werden wel jongelieden medegenomen "om kennis van onse Staat en Land te krijgen, en bij haar wederkeeren aan haare Landslieden daar van opregt Raport te doen, op dat alles dan blijken moste het valsche voorgeeven der Portugeeschen van den soberen en veragten stand onzes vaderlands" [3]. Tevens kwamen eerlang min of meer geschikte predikanten uit Nederland in de Molukken om op Ambon en de Oeliasers den Protestantschen godsdienst bij de bevolking ingang te doen vinden. De eerste predikant trad in 1615 op: CASPARUS WILTENZ. "Deze", verhaalt Rumphius [4], "poogde de Duijtsche taele in d'ambonsche schoolen in te voeren, dog siende de onmooglijkheid daar van heeft hij sig selfs op de maleidsche tale gelegt en daar in soo toegenomen dat hij niet alleene in dezelve tale gepredikt maar ook een woorden boek, en eenige maleidsche Predicatien heeft laten uijtgaan, dog vermids hij alleen 'twerk niet over al heeft konnen waarneemen, is het gebeurd dat d'Inlanders allenskens tot haar oude wildigheid en Heijdensche superstitien wederom vervielen." Reeds destijds toonden wij een geopend oog te hebben voor het weldadige van de schoolvoeding! "In het selfte Jaar", schrijft Rumphius over 1618 [5], "is ook in Amboina gekomen de tweede Predikant Sebastiaan Danckers dewelke mede de Duijtsche tale in de Ambonsche schoolen wilde invoeren, maar bemerkte met er haast de onmooglijkheid van dit werk. Leide zig dierhalven op de Maleidsche taal, daar in hij de Ambonsche kerken goeden dienst gedaan heeft; hij had een slegt gevoelen van de Ambonneesen oordeelende datse nooijt van haar oude duijvels dienst off afgoderije soude konnen afgetrocken worden, maar hier in heeft de Goddelijke goedheijd boven menschelijk vermoeden gewerkt; De schoolen vond hij bij sijn aankomst slegt gestelt, want daar was maar een aan 't Casteel en daar niet meer als 30 kinderen, en in 't gebergte niet eene, klagende de ouders geduurig, dat sij hunne kinders in den huijsdienst niet konde missen, maar als in 't volgende Jaar den Generaal Jan Pietersz. Coen in Amboina

[1] *Rumphius*, dl. I, bl. 31 en 32.
[2] *Rumphius*, dl. I, bl. 44.
[3] *Rumphius*, dl. I, bl. 28.
[4] *Rumphius*, dl. I, bl. 33-34.
[5] *Rumphius*, dl. I, bl. 37.

komende ijder schoolkind een Pond Rijst 's daags toelegde, sijnse in 't kort tot 60 Coppen aangewassen, niet so seer uit liefde van de Religie als om het ℔ Rijst te genieten; hier van dan heeft men Rijs Cristenen genoemt die geene die om tijdelijk profijt het geloove aannamen."

Mede om de geloovigen niet af te schrikken werden aanvankelijk de schoolmeesters door ons bestuur betaald. Hierin kwam echter in December 1645 verandering. „In 't begin van Xber", verhaalt Rumphius [1], „had de Gouverneur alle de Christen orangkaijen van Oma, Nussalau, en de Uliasser aan 't Casteel geroepen om haar luijden te bereden, datze de schoolmeesters harer Negrijen voortaan zelfs zouden betaalen, waartoe ordre van Batavia gekomen was, gelijk de mooren aan haare leermeesters ook deden. Maar vondse hier toe gantsch ongenegen, agtende het nog voor een grote Compag[s] dienst datze hare kinderen ter schole zonden, weshalven gecontracteerd is, dat d'E.Comp. de helft, en zijlieden d'andere helft zouden betalen, dog dit heeft almede niet lange geduurt, vermits deze natie niet wijs te maken is, dat het Christendom voor haar luijden ziele dienstig was maar agtent anders niets dan een hofdienst van d'E Comp. behalven weinige verstandige, die dun gezaeijt was."

Viel er slechts niets anders te melden dan hetgeen ons over het naieve van sommige mededeelingen doet glimlachen! Toen wij eenmaal de macht tot het dwingen om in te gaan goed in handen schenen te hebben, werden ook wij barbaarsch. „Den 12.", verhaalt o.a. Rumphius over December 1643 [2], „wierd aan 't Casteel en Exemplare Justitie gedaan over eenen Paul Papoena inwooner van Toeaha, dewelke gehangen wierd omdat hij een dubbelt renegaat, te weten tweemaal moors, en 2 maal Christen geworden was, willende voor de 3[de] maal moorsch worden. Mahoebessij den Pattij van SirriSorrij wierd 5. Jaar aan 't Casteel gebannen en in een amende van 100. rd[s] gecondemneert om dat hij 11. perzoonen van het ware Christen geloof tot het moorsche getrocken en ander verscheide ontrouwigheden en insolentien meer tegen d'Ed. Comp. bedreeven hadde. Pattij Loehoe en Pieter Mortane beide van SirriSorrij die mede aan 't verhaalde schuldig waren wierden in de ketting geklonken en ijder een boete van 50. rd[s] opgelegt." Van een apostaat in 1648 lezen wij [3], dat hij „niet alleen van het Christendom afgevallen, maar

[1] *Rumphius*, dl. I, bl. 250.
[2] *Rumphius*, dl. I, bl. 229
[3] *Rumphius*, dl. I, bl. 269-270.

ook zeer Gods lasterlicke scheldwoorden tegens onzen Zaligmaker uijtgespogen hadde" en dientengevolge „door den geheelen landraadt" veroordeeld werd „tot assche verbrand te werden, het welke nog desselfden daags g'executeerd is in prezentie van den Kimmelaha en veel 100ste menschen. Zijn moeder, vrouw en 2 susters mede door hem verleijd zijnde wierden aan 't Casteel genoomen met nog een ander vrouw die hare Christelijke doop verzaekt hadde om beter onderweezen te worden". Over 1656 [1]: „Den 10. Januarij wierde een aanzienlijke justitie gedaan over een groove afgoderije gepleegt bij de Cristenen van Waij, met een aanzienlijken houten beeld genaamt Boetoe Ulisiva hetwelk zij lieden in 't gebergte verborgen gehouden en langen tijd aangebeeden hadden, zoose zeijden om vrughtbaarheijd voor haare vrouwen te verwerven, waar over Backer bessij, met 13. der voornaamste complicen gecondemneerd wierde van alle ampten en weerdigheden berooft, en voorts door alle schooljongens van het stadhuijs tot aan de plaats van d'executie met roeden gegeesselt en met vuijligheid gegooijt te werden, al waarse nog zoo lange in de rook mosten staan tot dat haaren afgod verbrand was, en voorts voor al haar leven op Rossegeijn gebannen te blijven."

Behalve op Ambon en de Oeliasers werden ook pogingen aangewend om op Ceram, speciaal in het Hoeamohelsche, het Christendom ingevoerd te zien; het bleek hier echter veel moeilijker. Ingevolge zoogenaamd verzoek van de bevolking, waren in 1645 een predikant en 2 schoolmeesters te Kaibobo geplaatst, echter „met waarschouwing datse haar niet moste inbeelden met het aannemen van 't Christendom van Ternatens konings gezag ontslagen te zijn, maar dat soo wel Christenen als Heidenen onder hem mosten staan, waar op de oude Luijden antwoorden, datse dan liever bij haar ouden duijvels dienst wilden blijven, dog na een halve dag beraden hebbense toegestaan, dat de Jonge Luijden in 't Christendom zouden onderwezen worden, maar zijlieden te oud zijnde om te leeren, wilden bij 't heidendom blijven, hebben ook slechts 12. haaren zoonen gegeven, en zijn daar de Leeraars een tijd lang verbleven om de Jeugt te onderwijzen, het welk nog al een tijd lang zijn stribbelingen gehad heeft eer het Christendom doordrong. Zoo zijn dan in April A°. 1645 voor de eerste maal 23. gedoopt en quamen d'oude lieden ernstig tot het aanhoren der Predicatie en stonden toe dat d'onze haar duijvels huijsen zouden afbreeken, 't welk egter voor dien tijd nog

[1] *Rumphius*, dl. II, bl. 99.

niet en geschieden"[1]. Toen het volgende jaar predikant JAN JANSZ BRUND derwaarts ging, vond hij "hun meest tot den duijvels dienst, van ouds gepleegt, vervallen"; maar Brund's ijver wist er weer wat orde op te stellen, zoodat de zondaren afbrandden "in prezentie van den predikant Johannes Brundt meest haar duijvels' huijzen"[2].

Het christendom der Amboneezen speelt een zoo gewichtige rol in de geschiedenis van Ambon en de Oeliasers, dat men niet zonder belangstelling leest hoe het zaad des geloofs verbreid werd en het diep genoeg schijnt geworteld, om hen tegenover de propaganda-kracht van het Mohammedanisme, het "met het varkensvleesch" te doen houden, zooals de geloovigen zich eens uitdrukten[3]. En als ons landvolk blijken ze ten slotte voldoende bijbelvast, om de teksten naar de omstandigheden te pas te brengen. Toen de onzen eindelijk zich na den opstand weder van Saparoea hadden meester gemaakt, vond men in de kerk op den predikstoel een bijbel open liggen op Psalm 17: waarlijk een niet onaardige toespeling op de omstandigheden, want God, de Heer, wordt er in aangeroepen tegen de "goddeloozen, die mij verwoesten"[4]!

Een onderscheiding, onafhankelijk van den godsdienst, is er tusschen "burgers" en "negorij-bevolking", maar meerendeels zijn het toch de "burgers", die zich Christenen noemen[5]. Deze onderscheiding stamt mede uit de dagen der Compagnie. De burgers waren vrij van het verrichten van verplichte diensten voor haar; zij werden niet bij de nagelcultuur ingedeeld en behoefden niet ter hongi-tocht te gaan. De stamvaders van dit burgerdom kregen de bevoorrechte positie wegens bewezen diensten; de bevoorrechting bleef erfelijk in hun geslacht. Misschien is ook een bestanddeel der burgerij geleverd door afstammelingen van vrij gegeven slaven. Met deze verheffing kwamen zij te staan buiten het inlandsche dorpsbestuur; zij hadden

[1] *Rumphius*, dl. I, bl. 240-241. Toen op het einde van 1649 de bewoners van Elpapoetih den Gouverneur berichtten „datze verdriet en walg hadden in haere oude heijdense superstitien" en daarom een schoolmeester verzochten om ze in het Christendom te onderwijzen, waarschuwde de Gouverneur ook hen „datze haer niet moesten inbeelden met Christen te worden van het Ternataansche gezag ontslagen te zijn". *Rumphius*, dl. I, bl. 285.

[2] *Rumphius*, dl. I, bl. 252 en 260.

[3] *Rumphius*, dl. II, bl. 13.

[4] *Ver Huell*, dl. I, bl. 227. — In *Boelen-M.*, bl. 254, een zwaar op de hand zijnde beschouwing over de Saparoeaneezen, die hun verzet tegen ons gezag op den Bijbel deden berusten. Alsof niet iedere oorlogspartij de ellendige gewoonte heeft er God en den Bijbel bij te halen!

[5] Zie het staatje op bl. 8 bij *Van Hoëvell*.

als eigen hoofden sergeant-wijkmeesters; zij misten daarentegen ook de inkomsten, die de gewone negorij-man trok uit de verdeeling der gronden en uit andere bronnen van de dorpsgemeenschap [1]. Op de burgers rustte ook, gelijk nu nog, schutterij-dienst, die wegens de eer van tot zulk een maatschappelijke positie te behooren, gaarne wordt verricht. Op het burgersschap, erfelijk in het geslacht, zijn ze trotsch: het verheft hen in eigen oog boven den dorpsbewoner. En dan nog Christen! De maat van hoogheid schijnt bijna volgemeten. De degelijkheid staat echter in omgekeerde reden: meer waard dan een Christen moet een Mohammedaan zijn, meer waard dan een burger, is de negorij-man [2]. Ik verhaalde het reeds: bij het aftreden van het Engelsche tusschenbestuur kregen vele afgedankte militairen het burgersschap; ook menig Inlander, bij Engelschen en particulieren in dienst, ontving de zoo gewenschte brieven van adeldom. Zij konden daardoor springen uit den band van het dorpsbestuur, maar moesten overigens leven van den wind: alzoo werden zij, naar Buijskes de zaak beschouwt, „spoedig voor de openbaare rust gevaarlijk".

Ook echter in de maatschappijtjes der negorij-bevolking bestaat een ideaal van hoogere geboorte: het burgemeestersschap; dat is zoowaar een brief van adeldom voor de gansche familie, waardoor deze immers verhoogd wordt tot de *bangsa-radja* [3]. De heeren beteekenen in den regel niet veel, zoo min als hun onderdanen, men moet het er voor de orde in hun kring mede doen. Zij heetten *regenten*, maar deze dorpshoofden zijn heel wat anders dan wat men daaronder verstaat op Java; omgekeerd zijn de dorpshoofden van Java weer wat minder dan de negorij-hoofden van Ambon en de Oeliasers; hier vormen zij een stand, erfelijk in denzelfden zin als het regentschap op Java; zij hebben den titel van *zakheber* (= gezaghebber), *orang kaja*, *patih*, *radja*. De laatste titel is de hoogste, de eerste de laagste; men kan van den eenen tot den anderen opklimmen, zonder dat dit echter noodig is. Sommige negorijen hebben voor haar hoofd een lageren, anderen een hoogeren aanvangstitel; voor zoover de lagere gewoonte is, blijft nochtans als persoonlijke titel een hoogere niet uitgesloten. Prijkende met een stok, waarop een zilveren of gouden knop, voorzien met het Nederlandsche wapen, zijn deze burgemeesters in den engen kring

[1] Zie breeder bij *Van Hoëvell*, bl. 34 v.v.; zij missen o. a. „de revenuen der dati-doesoens": bl. 180.

[2] *Van Hoëvell*, bl. 48.

[3] *Van Hoëvell*, bl. 46.

hunner gemeenten voornaamheden, waarmede eenige rekening valt te houden [1].

De negorij is verdeeld in wijken, *soa's*, weder met hoofden, natuurlijk van minder beteekenis dan de burgemeesters.

Nevens deze administratieve indeeling is er nog een, geheel hiervan afwijkende, namelijk van de gronden, in verband met de daarop rustende belastingplichtigheid, het *dati*-stelsel. Elke negorij heeft haar bepaald aantal dati's, terwijl voor elke dati, een kepala dati is aangewezen. Een regent kan evenzoo kepala dati zijn als een kepala soa; de titel van kepala dati gaat van vader op zoon over, ja zelfs kunnen vrouwen als zoodanig optreden [2].

Ik houd van dit alles aanteekening, opdat als wij nader in de stukken incidenteel de heeren bij hun titels hooren noemen, deze wat beter tot ons spreken; daarom ook, gelijk reeds opgehelderd, de eenigszins breede plaatsbeschrijving: de namen trekken ons dan meer aan.

De hoegrootheid der bevolking van *Ceram* was ten tijde, dat Engelhard schreef, ten eenenmale onbekend: men onderscheidde haar in Christenen, Mohammedanen en Alfoeren. De laatsten bewoonden de binnenlanden en een deel er van heetten *orang poetih*, "omdat zij blank zijn en de gedaante hebben van Europeeschen". Engelhard maakte enkel kennis met de Cerammers, voor zoover ze te Ambon ten handel kwamen; zij deden zich "door hun uiterlijk voorkomen niet zeer gunstig voor". Ceram zelf had vooralsnog geen toekomst, meende Engelhard. Voor vrijen landbouw waren er de menschen niet te vinden, *trouwens evenmin als op Java*. Ziehier op welke wijze hij dit uiteenzet, van belang omdat dit mede verklaart de verwijdering, die, na de ontevredenheid tegen Engelhard gewekt bij de Regeering over het beleid in de Molukken, steeds is blijven bestaan, totdat een andere bestuursrichting scheen te naderen [3]:

> Het is bijna niet geloofbaar hoedanig zich een volk door luiheid en onverschilligheid aan de drukkende behoefte gereedlijk onderwerpd en een wederzin voeld voor alle civile instituten, die genoegen en welvaart te weeg brengen, ja zelvs wanneer hem zulks als het ware met de vinger wordt aangewezen.
>
> Een veertigjarig werktijt in Indiën en ommegang met den Inlander verschaft aan hem, die geen blote aanschouwer geweest

[1] *Van Hoëvell*, bl. 19 v.v. — De titel van *patih* heeft dus ook hier een geheel andere beteekenis dan op Java.

[2] *Van Hoëvell*, bl. 179 v.v.

[3] Verg. bl. 397.

is, die zich ook door geen vooroordeelen heeft laten wegslepen, gelegenheid om den aart der volkeren in wier midden hij geleefd heeft, van nabij te kennen. Men kan hen niet vergelijken bij andere om de West van Indiën; zij bezitten niet dat gevoel, noch die gewaarwordingen, die bij deze laatste werkzaam zijn, om de beschaving te bevorderen. Aart, zeden, gewoontens verzetten zich daar tegen en geven voedsel aan hun luij en vadzig leven. Het is er dus verre van daan, dat men hun tot een arbeidzaam leven zoude kunnen wennen, en door dat middel hun gelukstaat bevorderen. Men bedoeld hier niet mede de regenten, mindere hoofden en hunne famillien, maar alleen de massa des volks, uitmakende de dessas of dorpsbewoners, die cultivateurs zijn. De Moluksche volkeren zijn in dat aspect beschouwd, nog aanmerkelijk verschillend van den Javaan.

HOOFDSTUK IX.

De overneming van Banda, Ternate en Menado.

Vertraging in het vertrek van *Evertsen* en *Reygersbergen* van Ambon. — Overlijden van den commandant van den *Evertsen* d.d. 24 Maart. — Banda. — Aankomst van den *Evertsen* ter reede van Neira d.d. 29 Maart. — Overgave van Banda door resident Sergeant aan onzen resident Berkhoff d.d. 2 April. — Terugkeer van den Britschen resident met den *Mandarijn* d.d. 6 April en van den *Evertsen* d.d. 30 d. a. v. — Vertrek van de *Reygersbergen* naar Ternate d.d. 9 April. — Aankomst te Ternate d.d. 24 April en overneming den 30ⁿ d.a.v. van den Britschen resident Mackenzie. — De naijver tusschen de vorsten van Ternate en Tidore. — Secretaris Otto en commandant Muilman. — Geschillen in het Rijk van Tidore. — Vertrek van den voor Menado bestemden resident Martheze met de *Nautilus* d.d. 12 April en overneming van Menado d.d. 21 d.a.v. — Reis van de *Reygersbergen* van Ternate naar Kema d.d. 8-15 Mei. — Kema en Menado. — Mackenzie van Ternate met de *Antelope* en de *Reygersbergen* te Ambon terug.

Herinneren wij ons de volgende data: 25 Maart: Van Middelkoop werd „den volke als gouverneur vertoond"; te Hila en Larike (Hitoe) was opgetreden als resident: Burghgraaff: 20 en 21 Maart; te Haroekoe: Uijtenbroek, 25 Maart; te Saparoea: Van den Berg, 21 Maart. Nu moest gezorgd worden voor de vervulling der residentsplaatsen van Banda en Ternate en wel hoe eer, hoe beter, daar de inkomsten ten bate der Nederlandsche kas aanvingen te loopen van den dag na aankomst [1]: wij weten, dat voor de eene plaats was bestemd Berkhoff, voor de andere Neijs: de eene zou overgebracht worden door den *Evertsen*, de andere door de *Reygersbergen*. De schepen konden echter niet zoo spoedig vertrekken als de Moluksche commissie wel gehoopt had, daarin „hoofdzakelijk" verhinderd door de bemoeiingen, schrijft Engelhard in zijn Bataviaasch verslag, „met het bezorgen van drinkwater aan boord van de schepen, veroorzaakt door dien de booten van de schepen voor het meerder gedeelte onbruikbaar waren, en slegts twee losvaartuigen zich op Amboina bevonden, die hoofdzakelijk dienden tot transport der producten en goederen van de Engelschen aan boord van de in lading liggende

[1] Zie bl. 436.

schepen, zoo mede voor het landen der goederen van het Nederlandsche Gouvernement".

Er bestond nog een andere aanleiding tot vertraging. De voor Banda aangewezen resident W. BERKHOFF [1], die met den *Evertsen* derwaarts zou gaan, had de reis naar Ambon gemaakt met de *Swallow*, die intusschen niet aankwam. De Commissie besloot eindelijk niet op den Resident te wachten, maar alvast den *Evertsen* te doen vertrekken en zijn commandant P. M. DIETZ op te dragen Banda over te nemen, zoomede zich met het voorloopig bestuur te belasten. Terwijl men zich alzoo tot vertrek kon gereed maken, verscheen de *Swallow* ter reede, waarop bij besluit d.d. 16 Maart 1817 de heeren Dietz en Berkhoff beiden voor commissarissen ter overneming van Banda werden aangewezen. Alles was nu gereed tot uitzeilen; maar Dietz voelde zich zóó ziek, dat hij "van dag tot dag" het vertrek uitstelde; Engelhard kwam dientengevolge aan boord om tot een spoedig heengaan aan te zetten [2]. Onder dien drang werd den 24n Maart het anker gelicht. Dietz vertoonde zich niet aan dek, ongesteld als hij was. De baai den 24n uitzeilende, was er hevige deining. Hij stond uit dien hoofde van zijn stoel in de kajuit op, ten einde boven naar het werken met de zeilen te gaan zien. De beweging van het schip deed hem vallen, hetgeen zulk een schok aan zijn gestel gaf, dat er een slijmberoerte op volgde, waaraan hij nog denzelfden 24n des avonds ten 8 uur overleed [3].

Zijn eerste officier was VER HUELL. Diens open gemoed deed hem niet quasi tranen storten bij het overlijden van een chef, dien hij niet meer op de hoogte van zijn vak achtte en waardoor meermalen botsingen tusschen beiden waren ontstaan [4]. Rondweg verklaarde hij zich ook gelukkig, aldus de eerste aan boord geworden te zijn. "Nu was ik Bevelhebber van een groot schip, en belast met eene belangrijke zending", schrijft hij. "Ik gevoelde daar al het gewigt van, en de groote verpligtingen, die op mij rustten. Gevoel van eer en pligt werkte met eene verdubbelde kracht op mij." Maar resident Berkhoff maakte bezwaar hem als mede-commissaris te erkennen; de Resident wenschte naar Ambon te doen teruggaan, opdat de Moluksche commissie de positie uitdrukkelijk zou regelen. Ver Huell

[1] Zie bl. 364.

[2] Deze en volgende bijzonderheden bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 82-85.

[3] Brief van Engelhard d.d. 29 Mei 1817 aan Buijskes.

[4] Zie *Engelhard*, bl. 1013.

achtte het tijdsverzuim niet in 's lands belang en oordeelde, dat, waar hij als eerste officier in Dietz' plaats trad, men dit ook kon beschouwen met het commissariaat het geval te zijn: Berkhoff liet zich overhalen, zoodat de tocht zou voortgezet worden en wel met terugzending van den overledene naar den wal. Het schip lag bijgedraaid; het was onder al die besprekingen twee uur in den nacht geworden. Intusschen had men den overledene gekist. Het aan boord zijnde bataljon infanterie en de geheele equipage werden aan dek bevolen: omringd door den état-major droeg men het stoffelijk overschot naar den valreep, waar een sloep van den *Evertsen*, onder bevel van den kadet der 1e klasse MUSQUETIER [1], gereed lag om de kist over te nemen. Musquetier voer terug naar Ambon; de *Evertsen* zeilde door naar Banda.

Te Ambon vierde men den 25n feest wegens het herstel van het Nederlandsche gezag, toen er in den ochtend om 11 uur Musquetier aankwam. „De overledene wordt algemeen betreurd en ik in het bijzonder heb veel aan hem verloren", schreef Engelhard aan Buijskes [2]. Dat „algemeen" betreuren was een wijze van zeggen, maar dat er meer aan hem werd verloren dan Engelhard zelf destijds vermoedde, is wel mogelijk: want als opvolger in het bevel van het eskader trad nu op commandant SLOTERDIJK, die zich na het uitbreken van den opstand bewust was zóó weinig geestkracht te hebben ten toon gespreid, dat hij zich bij Buijskes' aankomst te Ambon een kogel door het hoofd joeg. — Het feest van den dag op dien 25n Maart was natuurlijk bedorven: men kon het later een slecht teeken noemen voor den aanvang van ons gezag. „Was", schreef Engelhard aan Elout [3], „den 25n Maart voor ons een heugelijke dag, een dag van vreugde op dewelke hier wederom de Nederlandsche vlag mogte wapperen, wel ras werd na het afloopen van het ceremonieel, omtrent 9 uren in de morgen, het algemeen vreugde betoon gestoord, door de onverwagte komst van een officier van Z. M. schip Evertsen anoncerende de overbrenging van het lijk van den collonel en capitein ter zee Dietz, den avond te voren aan een toeval, op de reize naar Banda overleden, en hetwelk de overste Verheul geraden had gevonden, met een sloep aan de wal te doen transporteren, als nog niet verre in zee gevorderd zijnde, om alhier begraven te worden; en als dan ook dezelvde agter middag

[1] In het journaal van de *Reygersbergen*.
[2] Brief d.d. 29 Mei 1817.
[3] Brief d.d. 2 Mei 1817.

met militaire honneurs overeenkomstig derzelver betrekking in 's Lands dienst, zoo plechtig mogelijk heeft plaats gevonden. De Britsche Gouverneur en de Engelsche officieren en civiele ambtenaren hebben de begravenisse g'assisteert." Het lijk werd begraven in de Maleische kerk te Ambon [1].

Den 29ⁿ Maart naderde de *Evertsen* den Banda-archipel w. o. *Goenoeng Api*, ten oosten waarvan, door een smalle straat gescheiden, ligt *Neira*, met het vermoedelijk door de Nederlanders gebouwde, op een hoogte gelegen *fort Belgica* en het door admiraal Verhoeven in 1609 gebouwde kasteel *Nassau* [2]; dan ten zuiden *Lonthoir*, in zijn halve maan als omvattende de beide andere eilanden. De geheele bevolking telde 'n 6000 zielen, op 1 April 1818 werkten er 1613 slaven in de perken [3].

Ons gezag dateerde er met den bouw van fort Nassau. Wij hadden er te voren enkel een loge, die destijds door de Javanen en Bandaneezen ernstig in het nauw werd gebracht. Admiraal Pieter Willemsz. Verhoeven kwam met 13 schepen ontzet aanbrengen. „De vijanden", verhaalt Rumphius [4], „siende onse magt aankomen hebben een schijn vreede gemaakt. Dog Verhoeven bemerkende de Mooren ontrouw, heeftse met verscheijde reeden beweeg tot consent om een fort op haar Eijland te leggen, tot verzeekeringe van d'onse van een schielijke oploop. Gevolgelijk dan is op d' 25 April op de Z. W. hoek van het Eijland Neira een Casteel gelegt, dog voor eerst maar slegts van Clappus boomen en aarde borstweringen opgezet, 't welk hem en de Sijne het Leven gekost heeft, want de ontrouwe Bandaneesen, 'twelk strax berouw hebbende gekregen, datse de Hollanders soo veel voets op haar land toegestaan hadden, hebben Verhoeven onder den schijn van vrundschap en om te contracteeren aan Land geroepen, en hem met 38 van sijn volk schelmagtig vermoord, dog het Casteel hebben d'onse tot spijt van d' vijanden ingehouen, hetzelve meer en meer versterckt ende Nassau gen[t]; sijn vice adm[l] Simon Jansz. Hoen heeft na sijn doot het gezag van d' Admiraal gevoert."

[1] *Journaal-B.*

[2] Zie over het ontstaan van fort *Nassau*: *Rumphius*, dl. I, bl. 29. — Over fort *Belgica* enz., bij *Van der Crab*, bl. 12-13. — In *Van Doren-H. L.*, bl. 38-41 over beide forten met schets en platten grond van fort Belgica, zoomede een goede „figurative kaart van Banda", naar een opneming van 1847.

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 92. — Op bl. 118 een lijst van de perken op Neira, Lonthoir en Ay met oogstopgaven in de maand December 1816. Belangrijk zijn de gegevens bij *Van der Crab* op bl. 29 v.v.

[4] *Rumphius*, dl. I, bl. 29.

Ook onder het Engelsche bestuur was Neira de verblijfplaats van het bestuurshoofd, den Resident, zoomede van het garnizoen. Door het smalle, diepe vaarwater, het *Zonnegat*, zeilde de *Evertsen* naar zijn bestemming, waar de Ternataansche schep-orembaais het fregat welkom heetend te gemoet voeren. De fraai opgetuigde inlandsche vaartuigen, die, elk met 'n 30-tal pagaaiers bemand, pijlsnel vooruitschoten, om de komenden te begroeten, hadden den vorm van een schoener en in het midden tusschen twee masten een kleine kajuit met plat dak. Van sommigen der naderende vaartuigen wapperden Engelsche vlaggen, van andere Nederlandsche; dan een menigte bonte standaards, gestoken in fraai besneden hoog oprijzende voor- en achterstevens, bovendien behangen met schilden, werpspeeren en andere inlandsche wapentuigen. Ofschoon de *Evertsen* 'n vijf-mijls vaart had, vlogen de orembaais er om heen, alsof het ten anker lag onder gezang en muziek van gongs en ander speeltuig. De orembaai van Lonthoir schitterde boven allen. Op het midden woei een roode zijden vlag met den oud-Hollandschen Leeuw, door admiraal Koen aan de vrij-burgers van Lonthoir geschonken. Arme duivels! Twee personen in gele zijde gedoscht, met helmen en vederbossen op het hoofd, dansten voor en achter den vlaggestok hun krijgsdans; met een witten doek in de hand wuifden zij op de maat der pagaaiers. „Het doet ons veel genoegen, de Heeren van de Compagnie te zien", zong het roeilied; o ja! Maar zooals dat geheel zich voordeed aan den kunstlievenden Ver Huell, die zich geen rekenschap behoefde te geven van het jammerlijk verleden der Oost-Indische Compagnie in deze streken en nog geen tijd had gehad om van verveling in slaap te vallen bij het geestloos *tjakalele*-gedans en het eentonige van het gegong en het gezang, zoo was het voor hem, te midden van een onvergelijkelijk natuurtooneel, een schouwspel om nooit te vergeten [1].

Onder het salueeren van de Engelsche vlag, liet de *Evertsen* zijn anker voor stad *Neira* vallen; kasteel Belgica bedankte. Nadat van onze komst den Britschen resident was kennis gegeven, stapte de Nederlandsche commissie in een sloep, vergezeld door den commandant onzer troepen, majoor Hall: alles natuurlijk met deftigheid, schoten, paradeering, gezichten in gelegenheidsstemming geplooid. Door meer dan 20 orembaais begeleid, naderde men den wal: de Britsche resident en de eerste ambtenaren van het gewest trippelden er heen

[1] Zie de aantrekkelijke beschrijving bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 85 v.v.

en weer om dadelijk de hand der begroeting te kunnen geven: kanonnensaluut gaf er nadruk aan.

Het bestuurshoofd heette SERGEANT; het trof, dat hij een oude kennis van Berkhoff was; onze resident kwam daar dadelijk onder dak; Verhuell kreeg logies bij magistraat VAN AART [1]. Aanstonds werden schikkingen getroffen om de troepen te ontschepen, zoomede de zieken over te brengen naar het ruime militaire hospitaal, aan het oosteinde van stad Neira gelegen; in den vroegen ochtend van den 30^{n} Maart kwam het garnizoen reeds aan wal en werd er de kazerne betrokken.

Dien zelfden ochtend namen de werkzaamheden voor de overneming een aanvang; naar Engelhard heeft vermeend [2], was die mijnheer Sergeant lang zoo gemakkelijk niet als resident Martin.

Heel lang heeft intusschen Sergeant de overgave niet vertraagd, want zij werd bepaald op 2 April. Vroeg op dien morgen trokken de garnizoenen van beide natiën naar het plein tusschen de forten Nassau en Belgica; derwaarts begaven zich ook de Britsche en Nederlandsche autoriteiten; toen op-en-neerhalen van vlaggen, schieten, waaraan ook deelnam de weldra naar Ternate te vertrekken Britsche oorlogsbrik *Antelope*, defileering. Ver Huell beëedigde Berkhoff als resident; waarom dat niet geschied was te Ambon, is mij onbekend.

Den 6^{n} April bracht de groote sloep van den *Evertsen* de Britsche heeren naar het Engelsche schip den *Mandarijn*, waarnaar zij huiswaarts keerden, onder de noodige schoten [3].

Den 30^{n} April voer de *Evertsen* ook weder naar Ambon, met een groet van resident Berkhoff, die „zoo verheugd zijne bestemming tegemoet" ging, schreef Mr H. J. van de Graaff naar Holland [4], echter om er al heel spoedig den dood te vinden: immers den 12^{n} Mei bezweek hij aan koortsen.

Ruim 14 dagen nadat de *Evertsen* Ambon had verlaten, zeilde de *Reygersbergen* van daar weg met resident J. A. NEIJS aan boord, den 9^{n} April 1817. Commandant Groot gelukkig, dat hij eindelijk onder zeil kon gaan, in zijn journaal aanteekenende: „Den 26 Maart ontving ik een brief van Heeren Commissarissen, waarin de zeildag

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 89.
[2] Zie bl. 131.
[3] Zie *Ver Huell*, dl. I, bl. 89, 90, 92, 119.
[4] *Brieven-V. d. Graaff*, dl. II, bl. 15.

op donderdag aanstaande wierd bepaald, alwaar ik zeer verlangend was, daar Amboina geene de minste amusementen voor ons opleverde en daarbij alles even duur en schaars is, te meer daar wij de Inlandsche troepen met hunne vrouwen en kinderen nog aan boord hebbende, zo wel ik als de geheele equipage zeer verlangend waaren van dat lastig gezelschap ontslagen te zijn; dan de zeildag wierd weder door gemelde Heeren Comm. uitgesteld, en het was eerst den 8 April, dat ik mijne Instructie ontving, om zo dra ik de troepen, vivres, de geëmployeerden, alsmede de heer Resident de Neijs aan boord had, te verzeilen. Tot dat einde liet ik het werpanker ligten en kortte van het zwaare anker op ½ touw. In mijne Instructie was ik benoemd tot Eerste en de Heer De Neijs tot tweede Commissaris ter overname van het eiland Ternate, waartoe ik de papieren deze middag ontving."

Den 21n April na zonsondergang ankerde men ter reede van Ternate; de commandant der Engelsche troepen aldaar en zekere heer Schröstyn hadden zich onderwijl reeds naar boord begeven ter verwelkoming. Door den sultan van Ternate waren vaartuigen afgezonden ten einde het schip op de reede te boegseeren, waar het om half acht in den avond het anker liet vallen [1].

Onze eerste vestiging op Ternate dateerde van Mei 1607, toen Matelief, vereenigd met de Ternatanen in den strijd tegen de Spanjaarden eerst te vergeefs een aanval had gedaan op Tidore: „daar na", verhaalt Rumphius [2], „koos hij een plaats uijt op 't Eijland Ternate gent Maleijo daar hij een fort stigte van opgelegde steenen en slegtwerk, hetwelk allengskens gemetseld wierd met hulp der verstrooijde Ternataanen, die de adml met grote moeijte en kleine partijtjes van Pelolo dede afhaalen dat hem tot misnoegen en ongedult verwekte, dog leerde in korte dat men van deese Jnlanders met force niets krijgen kan; het nieuwe Casteel wierde Orangie gent en daar in gelegt 45 mannen onder den Capn Gerrit Jansz. en zijn Zee Cap. Jan Rosegijn. Hier na wierd het Contract met de Ternataanen en haaren jongen koning Modafar gemaakt." [3]

Van het fort wapperde nu de Britsche vlag, weldra opnieuw door

[1] *Journaal-B.* — Een aardige afbeelding van Ternate's reede bij *Van Doren-H. en S.*, dl. II, tusschen bl. 222-223.

[2] *Rumphius*, dl. I, bl. 28.

[3] Het „Beknopt geschiedkundig overzigt van Ternate en zijn Bestuur" bij *Van Doren-H. en S.*, dl. II, bl. 226 v.v., over de jaren 1250-1850, laat zich zeer goed lezen.

de onze te vervangen. Groot zond daartoe den 1n luitenant Vaillant naar wal ten einde den Britschen resident van de komst der Commissie kennis te geven; Frederik Houtman trad in 1621 als eerste gouverneur hier op [1].

„'s Morgens ten ½ 7 uuren", luidt Groot's journaal op 25 April 1817, „ging ik met den Heer de Neijs als commissaris tot het overnemen van het eiland Ternate en onderhoorigheden, naar de wal, waarna ik liet salueeren met 11 schooten, waar wij ook meede bij ons arrivement aan de wal gesalueerd wierden met den dag; daar het gisteren avond te laat was geworden, had ik met het hijsen van vlag, geus en wimpel het fort met 11 schooten gesalueerd, en toen door gelijke bedankt geworden. Nadat de cerimonien plaats hadden gehad, en wij onze verlangens te kennen hadden gegeven van zo spoedig mooglijk deeze bezittingen over te nemen, zijn de werkzaamheden begonnen, en den dag van het overnemen bepaald op den 30n of laatste dezer maand. . . Daar ik verlangende was om de Inlandsche troepen van boord te krijgen, deed de heer Neijs en ik alle onderzoek om een locaal aan de wal te krijgen, doch hiertoe geene geschikte plaats zijnde, was ik verplicht de troepen aan boord te houden, totdat de bezitting overgegeven zoude worden. Ik was verplicht hiermede haast te maken, daar de zoute victualy begon te minderen en geen versch vleesch en groenten uit hoofde de duurte voor zo veel manschappen konde bekomen; en eindelijk dat 't water halen en de verkrijging van hetzelve zeer moeijelijk was, doordien de putten door de weinige regen, zedert eenige tijd, volgens het zeggen der bewooners van Ternate, alle momenten leeg waaren. — Den laatsten April, den dag dat de Colonie wederom in het bezit van het Hollandsche Gouvernement werd genomen, debarqueerden de troepen 's morgens ten 6 uren, ontscheepte ook het geld, en alle goederen, welke voor Ternate bestemd waaren. Ten 8 uuren salueerde ik de Engelsche vlag op het fort met 21 schooten, waarna dezelve wierd nedergehaald en de Hollandsche vlag opgeheesen, waarvoor een Engelsche brik gelijkertijd met 21 schoten salueerde; het fort salueerde met het inkomen der koningen van Ternate en Tidore, zo als ook gedaan wierd onder de Hollandsche vlag bij hun vertrek. Zo dra het debarqueeren gedaan was, uitgenomen 18 man voor Menado, en de goederen waren ontscheept, gaf ik order om water te halen zo veel doenlijk was, als ook om het schip schoon te maken,

[1] *Rumphius*, dl. I, bl. 41-42.

waarmeede ik de meeste spoed liet maken, om zo dra de papieren der Colonie in gereedheid waaren, te kunnen vertrekken."

In zijn memoriaal heeft Boelen over de komst te Ternate het volgende medegedeeld [1]:

> Den 30sten April 's morgens zeer vroeg begonnen wij alle sloepen te water te brengen en debarkeerden daarmede 299 koloniale soldaten met hunne vrouwen en kinderen. Om 7 uur in den morgen kwam de Sultan van Tidore met zijn gevolg, in twee jachten gezeten, ter reede van Ternate en nam zijn intrek bij den heer Duivenbode, een te Ternate sedert vele jaren gevestigd koopman. Om 8 uur ging de Overste met drie Officieren aan den wal [2]. Wij begaven ons naar het Residentiehuis in het fort, waar wij reeds vergaderd vonden den Resident de Nijs, den Engelschen Resident, de Kommandanten van de Engelsche en Hollandsche krijgsmacht en den Kommandant van de Engelsche Oost-Indische oorlogsbrik «Antilope" [3]. Bij de plechtigheid der overgave van de kolonie aan het Nederlandsch gezag moesten ook tegenwoordig zijn de beide Sultans van Ternate en Tidore. De Sultan van Ternate was ons steeds goed gezind geweest, de Sultan van Tidore daarentegen niet. Beide Sultans stonden vijandig tegenover elkander en alleen het gezag van het Nederlandsche en later ook van het Engelsche Gouvernement belette, dat die vijandschap tot dadelijkheden oversloeg en van beide kanten de wapens werden opgevat. Hoewel het Nederlandsche Gouvernement alle aanleiding zoo veel mogelijk vermeed om den naijver en den afgunst tusschen de beide Sultans op te wekken, wilde het den Sultan van Ternate toch niet zijn recht betwisten, om als Leenheer tegenover den Sultan van Tidore op te treden. Iedere keer dus als de beide Sultans eene uitnoodiging ontvingen, om bij den Resident van Ternate en onderhoorigheden, waarin het rijk van Tidore begrepen was, in het fort Oranje te komen, mocht de Sultan van Tidore niet eerder het fort betreden, vooraleer de Sultan van Ternate en zijn gevolg de poort gepasseerd was en op zijn aangewezen plaats aan de rechterzijde van den Resident zat. Ook moest de Sultan van Tidore weder de eerste zijn, die het fort verliet en de poort uitging [4].

[1] *Boelen-M.*, bl. 242-243.

[2] Met den overste wordt bedoeld de commandant van de *Reygersbergen*, dus Groot.

[3] Volgens *Journaal-B.* was dit Britsche compagniesschip den 30n April 1817 ter reede gekomen.

[4] In overeenstemming is hiermede Olivier's beschrijving van een maaltijd,

De Sultan van Ternate kwam dus eerst in zijne statiekoets binnen het fort en werd begroet met 13 kanonschoten. Daarna kwam de Sultan van Tidore binnen, doch te voet, en werd met hetzelfde aantal schoten gesalueerd. De Sultan van Ternate was een groot, uiterst zwaarlijvig man, verbazend geschonden van de pokken, zijn vel was zoo zwart als dat van den zwartsten neger. Als hij zijn bol opgezet gelaat met dikke vooruitstekende lippen, waarin zijn breede platte neus als verscholen lag, naar iemand toewende, huiverde men onwillekeurig als bij den aanblik van een kanibaal, gereed tot het kluiven van een menschenboutje. De Sultan van Tidore daarentegen was een slank rijzig man. Zijn mager gelaat had eene ernstige uitdrukking. De kleur van zijn vel was als die der Javanen, zelfs iets lichter. Zijne kleeding was eenvoudiger dan die van den Sultan van Ternate, wiens costuum vol gouden oplegsel was.

Het neerlaten van de Engelsche en ophalen van de Nederlandsche vlag ging weder met de voorgeschreven ceremoniën gepaard, eveneens de plechtige eedsaflegging van trouw aan het Nederlandsch gezag door de beide Sultans. Bij het vertrek der Sultans beloofde die van Ternate aan onzen Overste aan boord van zijn schip een bezoek te zullen brengen, wat dan ook den 6^{n} Mei plaats had. Bij dit bezoek was de Sultan gezeten in een groote prauw met een ruime tent, vervaardigd van rood laken en rijk bezet met gouden passement en andere versieringen. Vóór op de prauw stonden een twaalftal soldaten zijner lijfwacht met gepresenteerd geweer. Des Sultans maagschap, prinsen en hovelingen volgden in een tweede prauw. Beide prauwen werden door drie boven elkaar zittende rijen roeiers voortbewogen. Op des Sultan's prauw woei de Hollandsche vlag. De vlaggen van zijn rijk waren aangebracht op den voor- en achtersteven. Deze optocht werd begeleid door een soort muziek, voortgebracht door slaan op trommels en blazen op fluiten en wat men hoorns zou kunnen noemen, maar het geheel klonk niet onaardig. Bij zijn aan boord komen werd de Sultan begroet door den Overste Groot en op het

gegeven door den gouv.-gen. Van der Capellen te Ternate aan de vorsten van Ternate en Tidore: „De Sultan van *Ternate* heeft den voorrang boven den Sultan van *Tidore*. Aan de tafel zat de eerste ter regter- en de laatste ter linkerzijde van den Gouverneur-Generaal. De Sultan van *Tidore* vertrok het eerst. Het gevolg van den Sultan van *Ternate*, zoowel als zijne eerewacht, zijn zoon en de overige Rijksgrooten geleidden den Sultan van *Tidore* naar de woning van den Kapitein der Chinezen, alwaar deze Vorst zijnen intrek genomen heeft. Het gevolg en de bloedverwanten van den Vorst van *Tidore* geleidden wederkeerig den Vorst van *Ternate* naar zijn paleis terug." *Olivier*, dl. I, bl. 263.

half dek ontvangen door den Resident de Nijs, den Engelschen Resident, den Kapitein Muilman, kommandant van de militaire macht, en eenige anderen, die allen reeds om 9 uur aan boord gekomen waren. Saluutschoten werden gelost, de mariniers presenteerden het geweer, waarbij de trom geroerd werd.

Na het schip bezichtigd te hebben, gebruikte de Sultan een déjeuner en vertrok tegen 12 uur onder hetzelfde ceremonieel.

Inderdaad, zooals wij in deze beschrijving lezen, bestond er van ouds naijver tusschen de sultans van Ternate en Tidore. „Leggende", schreef reeds Rumphius [1], „gedurig weegens de paalen haarer Landen met malkaar over hoop". Hiertoe gaf met name aanleiding hun beider bezit op *Halmaheira* of *Alma heira*, d. w. z. het groote land, het continent, omdat de Ternatanen het met betrekking tot de eilanden als een vast land beschouwen [2]. De O. I. C. deed geen stap om de eensgezindheid te bevorderen; zij vreesde de groote macht, wanneer beide zich vereenigden en achtte het beter zich van den eenen tegen den anderen te bedienen. In het jaar 1814, tijdens het bestuur van den Britschen resident Martin, werd op den 27n October tusschen de beide sultans een overeenkomst getroffen, waarbij zij vrede en vriendschap aan elkaar beloofden, en voor goed een einde maakten aan de gestadige oorlogen en twisten, door de bepaling van het wederzijdsche grondgebied op Halmaheira; aan Ternate is toen de noordelijke helft toegevallen, aan Tidore de twee oostelijke schiereilanden en een gedeelte van de westkust [3]. „Sedert dat gelukkige tijdstip leven zij", schreef Olivier als een gevolg van zijn bezoek in 1824 [4], „in vriendschap en laten aan hunne onderdanen in rust de weldaden genieten, welke de milde natuur hun hier in den grootsten overvloed wil schenken. De beide eilanden en

[1] *Rumphius*, dl. I, bl. 7. — Bij *Van der Crab*, bl. 295-297 en bl. 317-319 lijsten der opvolgende sultans van Ternate en Tidore. Tijdens het herstel van ons gezag regeerde in Ternate sultan Mohammed Ali, die den 16n Mei 1807 op den troon was gekomen en overleed den 25n November 1820.

[2] Zoo althans bij Olivier, dl. I, bl. 254, noot 1. Bij *Rumphius*, dl. I, bl. 8 leest men, dat Halmaheira of Gilolo „is in 't Ternataansch 't selfde te seggen als Hoeamohel in 't Ambons te weeten het Land aan de overzijde gelegen".

[3] *Van der Crab*, bl. 293 en 316. — Olivier schrijft: „De Sultan van Ternate bezit het grootste gedeelte van het eiland Halma-heira; het uiterlijke gedeelte behoort aan den Sultan van Tidore." *Olivier*, dl. I, bl. 254. Dat *uiterlijke* zal wel een drukfout zijn en bedoelen het *oostelijke* of het *overige*; „de twee oostelijke schiereilanden van Almaheira" en „een gedeelte van de westkust van dat eiland" behooren o. a. tot het rijk van Tidore: *Van der Crab*, bl. 316.

[4] *Olivier*, dl. I, bl. 255.

de bewoners daarvan vertoonen thans welvaart en vergenoegdheid, terwijl voorheen de diepste ellende aldaar alomme de rampzaligste sporen had nagelaten." Intusschen werden, niettegenstaande de omhelzingen in 1824 herhaald werden [1], de veeten niet uitgewischt. „Hoewel deze overeenkomst een einde maakte aan alle feitelijkheden", teekende Van der Crab aan [2], „bleef de verwijdering en afzondering der beide rijken aanhouden; zij komen ook nu nog niet anders met elkander in aanraking dan door het intermediair van den resident van Ternate, en de vorsten zien elkander nooit dan bij zeer enkele plegtigheden, in het residentiehuis."

Secretaris der residentie was geworden de heer OTTO op 125 ropyen 's maands [3]. Deze ambtenaar verdient genoemd te worden, wegens de elders weinig aangetroffen zorg voor de archieven van het gewest. Engelhard, die in Augustus—September 1817 een bezoek aan Ternate zou brengen en in October d. a. v. een verslag over zijn reis uitbracht, beschreef hem als: „een man van veele goede hoedanigheden en talenten, aan wien ik de lof niet onthouden kan, dat hij de attentie heeft gehad, de archieven van het voormalig Hollands Gouvernement te conserveren en neffens dien, eene volledige aantekening heeft gehouden, van al het voorgevallene op Ternate van eenig aanbelang, inzonderheid betrekking hebbende tot de Inlandsche zaken, waardoor men zeggen kan de schakel van dat geheele Bestuur te hebben behouden en van bijzonder nut is bij de afdoening van de zaken der Rijken Ternate, Tidor en Batchian betreffende" [4].

[1] Destijds regeerde over Tidore sultan Achmadil Mansoer, die den 19ⁿ April 1822 op den troon kwam en overleed den 11ⁿ Juli 1856, oud 86 jaren. Den 15ⁿ Mei 1824 gaf te Ternate gouv.-gen. Van der Capellen aan de vorsten van Ternate en Tidore een maaltijd: „Des avonds verschenen de beide Vorsten aan het middagmaal. De Sultan van *Tidore*, die het laatst aankwam, vroeg, nadat hij zijn compliment bij den Gouverneur-Generaal had afgelegd, den Resident, op den Sultan van *Ternate* wijzende, (alzoo hij dezen niet van aanzien kende), of dit de Vorst was, en zulks hem beaamd geworden zijnde, ging hij naar den Sultan van *Ternate*, omhelsde hem met vele buigingen, handdrukken en drie kussen, een gebruik 't welk van den Spaanschen tijd afkomstig is, en ten aanzien van den Gouverneur der *Molukken* en den Resident van *Ternate* insgelijks in acht wordt genomen. Hij sprak hem met groote hartelijkheid en vriendschap aan, hetwelk door den Sultan van *Ternate* even minzaam werd beantwoord." *Olivier*, dl. I, bl. 262-263.

[2] *Van der Crab*, bl. 316.

[3] Verg. bl. 390.

[4] Op 's Rijks archief, Aanwinsten 1900, vindt men onder XXII (verg. bl. 342) sub 309 een „Extract dagregister van den secretaris Otto sedert de overgave

Even geschikt schijnt geweest te zijn de militaire commandant, kapitein Muilman. Oordeelde Engelhard in het vermelde rapport, dat de verhouding tusschen commandant en resident rationeeler regeling behoefde, het gemis daaraan bracht, dank Muilman's karakter, niet dadelijke moeilijkheden met den resident van Ternate mede. „Deze ambtenaar", schreef Engelhard, „als representerende het Gouvernement, oeffent aldaar het Souverein gezag uit; is echter ondergeschikt aan den Gouverneur van de Molukken, wiens bevelen hij moet observeren. Het militaire wezen, dat thans geheel op zig zelve staat, is onder zekere bepalingen aan hem ondergeschikt; deze bepaling is egter niet voldoende, om wanneer de Resident en Militaire Commandant elkander niet verstaan, een stagnatie in de dienst voor te komen. Van den tegenwoordigen Capiteyn en Commandant Muilman is dit niet te verwagten, omdat hij een man is, die zijn character maintineerd, en die met oordeel te werk gaat, de billijkheid in acht neemt en het oogmerk van den dienst zoekt te bereiken."

De afgetreden Britsche resident heette kapitein Mackenzie; Engelhard zegt, dat hij was de tweede adjunct van resident Martin en dat hij zich niet zoo inschikkelijk als deze getoond had, ofschoon tevens het Bataviaasch verslag erkent, dat bij de overgave van Ternate zich „hoegenaamd geene difficulteiten" hadden voorgedaan. Dit sluit natuurlijk niet uit het bestaan van geschillen bij de overneming en op een hiervan zullen wij wat dieper ingaan, niet zoozeer om het gewicht der quaestie op zichzelf, maar omdat wij er door bekend worden met de hoofdoorzaak van een ongunstigen politieken toestand in *het rijk van Tidore*, waaraan, naar wij op het einde dezer verhandeling lezen zullen, Buijskes door een expeditie een einde heeft willen maken.

In 1809 zat op den troon van Tidore Djainal Abidin [1]. Door Daendels dat jaar afgezet, wist hij zich in 1820 weder van den troon meester te maken, dank ook de hulp van het Britsche bestuur, dat hem ammunitie en wapenen verstrekte. Met zijn over-

van Ternate aan de Engelschen tot het herstel van het Nederlandsch gezag, 31 Augustus 1810—30 April 1817." Het is echter zóó onduidelijk geschreven, dat ik er geen gebruik van maakte.

[1] Wat hier wordt medegedeeld, is ontleend aan § 33-§ 37 van het op bl. 383 vermeld verslag van Martin d.d. 14 April 1817. Verg. bl. 386. In de schrijfwijze der namen volg ik echter *Van der Crab*, waar op bl. 317-319 een lijstje der vorsten voorkomt.

lijden in dat jaar ontstonden de twisten, waarop hier gedoeld wordt. Zijn zoon bevond zich destijds te *Bitjolie*, in het district Patanie op het tot Tidore behoorende gedeelte van Halmaheira. Bij het bericht van het overlijden werd deze er tot sultan uitgeroepen onder den naam van MOHAMMED DJAMALOEDIN; het Britsche bestuur te Ternate, resident, kapitein M. COURT zag dit echter anders in. Deze steunde de verkiezing te *Tidore* van des overledenen broeder, MOHAMMED TAHOR, genaamd prins MOSSEL, en nog fraaier prins PONS MOSSEL. Men meende, dat de zoon, volgens de Tidoreesche wetten nog niet voor de regeering in aanmerking kon komen, terwijl van Britsche zijde Mossel gesteund werd, lettende op "de jaren, de ondervinding en het karakter van den prins". Djamaloedin en zijn aanhang rustten vaartuigen uit om zich te Tidore met geweld van den troon meester te maken; doch de militaire commandant van Ternate, FORBES, trad tegen den pretendent op en dwong hem zich met zijn geheele macht over te geven; de pretendent werd daarop naar Ambon gezonden, waar hij tot 1815 verbleef. Onder de in beslag genomen wapenen behoorde die, welke het Britsche bestuur ten geschenke had gegeven aan zijn vader, toen deze zich van den troon moest meester maken: zij werden in het kasteel van Ternate opgeborgen.

Het Bengaalsche gouvernement kon zich echter met de interneering van Djamaloedin niet vereenigen. Hij herkreeg zijn vrijheid, terwijl hij bij een akte van 6 Maart 1815, vermeld op bl. 401, wel erkende zijn onderwerping aan prins Mossel, doch tevens den titel van *sultan Moedah* ontving, m. a. w. hij werd tot den troon gerechtigd verklaard, indien de daarvoor gestelde leeftijd bereikt was bij overlijden van Mossel. Tevens stond het Britsche bestuur hem af, nota bene buiten voorkennis van den regeerenden Sultan, de landen van *Maba*, *Wada* en *Patanie*, allen gelegen op de kust van Halmaheira. Hiermede was de vrede natuurlijk niet hersteld. Neef en Oom, ieder gesteund door aanhang, bleven elkander met verbittering aanzien, zoodat er, schreef Martin, "herhaalde klagten wederkeerig tegen elkander zijn ingebragt en er een gering uitzigt schijnt te bestaan op de toekomstige herstelling van vertrouwen en eensgezindheid onder hen". Het was met het oog op dien bedenkelijken staat van zaken, dat, blijkens het op bl. 368 medegedeelde, de Moluksche commissie te Ternate plaatste den heer Neijs, "een man van kennis" oordeelde Engelhard.

Toen nu deze met commissaris Groot de overneming moest regelen, weigerde de commissie de te Ternate van sultan Moedah herkomstige

wapenen over te nemen tegen de geschatte waarde. Dit was een standpunt, dat zij echter als volgt aan resident Mackenzie uiteenzette: „Dan vermits bij de lijst der ammunitie en wapenkamergoederen zich ook het geschut en derzelver toebehooren bevindt [1], welke reël niet anders dan als een aankleve van het Fortificatiewezen dezer plaats te considereeren zijn, zoo vinden wij ons verplicht, dezelve als zoodanig voor het Nederlandsch Gouvernement te moeten reclameeren." Mackenzie hiervan niet willende weten, kwam het geschil voor de Moluksche commissie te Ambon, toen de Britsche resident mede de plaats had bereikt en er na het vertrek van Martin nog eenigen tijd verbleef ter afwikkeling van de hangende zaken [2]. Onze Moluksche commissie kon zich echter evenmin vereenigen met het motief van hare vertegenwoordigers te Ternate, doch weigerde ook aan den eisch van Mackenzie toe te geven en wel op grond, dat men hier te doen had met wapenen, die feitelijk voor sultan Moedah slechts in bewaring waren genomen, dus niet behoorden aan het gouvernement. Vandaar, dat in een conferentie te Ambon met Mackenzie gehouden, door de Moluksche commissie werd opgemerkt:

Dat het uit de archieven te Amboina of Ternate geenszins aan Commissarissen was gebleken, dat het bestuur van Bengalen, dan wel de resident van Ambon over de ammunitie had beschikt; dat de ontwapening van de kora kora's door den toenmaligen civielen en militairen commandant van Ternate Forbes en het opslaan van de quaestieuse ammunitie en wapenkamergoederen in 's Gouvernements magazijnen beschouwd moest worden als een maatregel, die de tijdsomstandigheden noodzakelijk maakten, zonder dat de Commandant het minste oogmerk scheen gehad te hebben den sultan Moedah van zijn eigendom te ontzetten; dat het geheel „tegen de liberale handelingen van de Britsche natie, waarop zij zich zo zeer beroemde, zoude aandruischen, na eenmaal aan den Prins Djamalabdien deze amunitie en wapenkamergoederen tot een belooning voor gedane diensten aan het Britsche gouvernement, gegeven te hebben, dezelve van zijn zoon terug te nemen, te minder daar men in hem een volkomen vertrouwen scheen te stellen, als hem tot de successie van de Rijksthroon waardig geoordeeld hebbende, en in 1815 tot sultan Mudah geproclameerd"; dat men gaarne wilde toegeven, dat

---

[1] Verg. bl. 442-445.

[2] Verg. bl. 430.

de noodzakelijkheid had bestaan om zich tijdelijk van deze goederen meester te maken, doch het nooit de bedoeling kon geweest zijn, ze voor het gouvernement te behouden; dat wanneer men om politieke redenen ook daartoe zoude hebben moeten besluiten de billijkheid voorschreef, ze te schatten en de waarde er van aan hem, sultan Moedah, in geld uit te keeren; dat het ook geenszins met de bedoeling van den gever, wijlen lord Minto, kon strooken om een gift, onder zijn regeering aan een door de Engelsche compagnie erkend vorst gedaan, door een subaltern bestuur weder krachteloos te maken; eindelijk, „dat hetzelve voor de nagedagtenis van dezen Edelen Lord verkiesselijk was deze zaak niet tot een punt van verschil te brengen, om de consequentiën te vermijden, die daaruit voor dit respectabel caracter konden resulteren". Mackenzie, zich hierdoor niet latende overtuigen, verzocht bij brief van 28 Mei 1817 nader de gronden schriftelijk op te geven. Denzelfden dag antwoordde de Moluksche commissie, dat zij zich mondeling had verklaard, onder herinnering: „Dat deze reclame niet was geschied voor het Nederlandsch Gouvernement, maar in faveur van den sulthan Moedah van Tidor, alzoo het onbetwistbaar is, dat wanneer hij sulthan Moedah, tot de troon zal zijn verheven, waarvoor hij door het Britsche Gouvernement bestemd was, het questieuse geschut en verdere amunitie en wapenkamergoederen als aan zijn vader geschonken, van het Nederlandsche Gouvernement zal terug eischen."

Natuurlijk, dat ieder zijn standpunt bleef handhaven en dat het Bengaalsche bestuur Mackenzie groot gelijk gaf, mededeelende aan C. C. G. G. in hun schrijven van 14 November 1817 [1], niet te kunnen begrijpen: „op welk fundament van regt of eijgendom Commissarissen hun eisch gefundeerd hebben, om het geschut, wapenen en behoeften in bewaring te houden voor den Sultan Moedah van Tidor". Engelhard wees er nogmaals C. C. G. G. op, dat de Moluksche commissie geen „regt van eigendom" had doen gelden voor het Nederlandsche gouvernement, maar voor sultan Moedah. —

Drie dagen, nadat ons voor Ternate bestemd bestuurshoofd Ambon had verlaten, was naar zijn bestemming van daar vertrokken de heer Martheze [2], resident van *Menado*, welk gewest mede zonder bezwaar den 21^{n} April werd overgenomen. Voor de reis had de Commissie de beschikking gekregen van de Engelsche brik *Nautilus*,

---

[1] Zie bl. 433.
[2] Zie bl. 370.

kapitein HEPBURN: „door de Gouverneur op het vriendelijkst aangeboden ter vervoer van hem, Resident, met de voor Menado bestemde bezetting", schreef Engelhard aan zijn „broeder" in den brief van 20 Mei.

Menado was dus een zelfstandig gewest [1], doch in Buijskes' Buitenzorgsch verslag werd voorgestaan „om indien Uwe Excellentiën kunnen goedvinden, de residentie van Menado weder onder het onmiddelijk opperbestier van den resident van Ternaten te stellen, waar veele reedenen voor zijn". Aan dit voorstel werd wel gevolg gegeven, doch daarop is teruggekomen door den gouverneur-generaal Van der Capellen op zijn Moluksche reis bij een publicatie „Gegeven te Menado, in het fort Amsterdam, den 14n Junij 1824 [2]": „Alzoo het Ons bij het voorloopig onderzoek der aangelegenheden van de Menadosche en Gorontalosche districten, gedurende ons kortstondig verblijf alhier, genoegzaam is gebleken, dat de belangen dier gewesten in geene verhouding staan met, en zeer verschillend zijn van die der eigenlijke Residentie *Ternate*, onder welke zij thans behooren".

Nadat de *Reygersbergen* haar taak te Ternate volbracht had, zeilde zij den 8n Mei, tengevolge van de te Ambon gedane opdracht naar *Kema*, ten einde er opnemingen te doen en commandant Groot zich voor hetzelfde doel kon begeven naar het 21 paal verwijderde Menado [3], terwijl de *Reygersbergen* voor Kema geankerd bleef.

Het schip kwam aldaar den 15n d. a. v. Het was de heillooze dag, dat te Saparoea de opstand uitbrak, die van nu af de Moluksche commissie met toenemende zorg en verlangen deed uitzien naar den terugkeer van het oorlogsschip, welks uitblijven, tengevolge van ongunstig weer op de terugreis, het bestuur te Ambon diep teleurstelde.

Kema, de hoofdplaats van een der districten, tot de residentie Menado behoorende, bood den aankomenden, bovenal door het schilderachtige bergachtige land, een fraai gezicht aan. De huizen der Alfoeren waren er zeer hoog van den grond, van zwaar houtwerk gebouwd [4]. Elk huis werd gewoonlijk door vier, vijf of zes dapoers (haardsteden), d. w. z. huisgezinnen bewoond, die echter tot een enkel geslacht behoorden. Een erf bevatte vier tot vijf dergelijke huizen, vierkant in omtrek en met een stevige omheining van bamboe of hout omringd. Voor de huizen bevonden zich als regel een paar

[1] Verg. bl. 388.
[2] Opgenomen in Stbl. 1824 N°. 28*a*.
[3] *Olivier*, dl. II, bl. 2.
[4] *Olivier*, dl. I, bl. 317-318.

grafsteden. De negorij Kema en de vroeger daarbij behoorende negorijen stonden onder een hoofd, den titel voerende van *kapala balok*, een benaming herkomstig van de verplichting, die eertijds op de hoofden rustte, om aan de O. I. C. ijzerhouten balken te leveren. Onder dezen balkhoofdman werden de overige negorijen bestuurd door *hoekoms*, ten tijde dat Olivier ze bezocht. „Zij dragen", schreef hij verder over deze hoofden, „in den eigenlijken zin geene kleederen, maar zijn alleenlijk om den middel en over de schouders behangen met *patalos* van roode zijde. Zij hebben op het hoofd eene soort van tulband met eenen paradijsvogel of ander versiersel, en een zekeren gouden sieraad, in de gedaante van eenen omgekrulden rams- of bokshoorn. Dit laatste tooisel schijnt bij hen een onmisbaar stuk te zijn, waarschijnlijk eene soort van decoratie, die hunne waardigheid aan den dag legt. Om den hals dragen zij snoeren van groote kralen van allerlei kleuren, soms ook wel van kornalijnsteen vervaardigd."

Terwijl commandant Groot zijn vaartuig van water en andere levensbehoeften deed voorzien en de reede opnemen, begaf hijzelf zich, gelijk ik mededeelde, naar de hoofdplaats Menado. „Het land tusschen *Kema* en *Menado*", beschrijft Olivier [1], „is heuvelachtig en fraai. De berg *Klabat* bevindt zich ter regterzijde van den weg of liever van het pad. Het aardrijk is overal met weelig plantsoen bedekt. Nergens ontwaart men een onbewassen plekje gronds. Bijzonder in de nabijheid van *Kema* onderscheidt men onder het digte geboomte zeer vele Areeng- of Sagoeweerboomen. De grond bestaat meest uit zandachtige graauwe aarde, zonder eenige de minste kalk- of andere steenachtige deelen vermengd. Rijst wordt in deze landstreek tamelijk veel aangebouwd. Men ziet hier en daar heuvelen met dit graan bedekt. Het groeit op de meeste plaatsen onder bladerlooze Areengboomen, die (waarschijnlijk opzettelijk) van hunne kroonen beroofd zijn geworden."

Mackenzie, de Britsche afgetreden resident van Ternate, en de Engelsche troepen, die de bezetting aldaar hadden uitgemaakt, waren den 7[n] Mei met de *Antelope* van Ternate gezeild om over Kema en Ambon huiswaarts te keeren. Onderweg was het weder ongunstig, zoodat het schip naar Ternate terugzeilde, om opnieuw water in te nemen; na op het rif van het eiland Murray gestooten te hebben, kwam het er behouden weer aan. Toen ging het

[1] *Olivier*. dl. I, bl. 318.

nogmaals onder zeil naar Kema; de reede werd den 17n Mei bereikt.

Den 23n Mei lichtte de *Antelope* het anker met bestemming naar Ambon, den 25n gevolgd door de *Reygersbergen*, die niet vroeger had kunnen vertrekken, omdat ze wachten moest op stukken van Ternate. Den 29n werd nochtans de *Antelope* ingehaald, maar sinds had commandant Groot zóó weinig voorspoed, dat hij eerst den 25n Juni Ambon bereikte, lang nadat de *Antelope* op haar bestemming was gekomen.

Tijdens de aankomst van dit schip was de opstand in vollen gang. Het gaf een groote geruststelling aan de Moluksche commissie althans te vernemen, dat het zoowel op Ternate als te Menado rustig was, terwijl er de meest ongunstige geruchten over hadden geloopen. Den 16n Juni schreef hierover Engelhard aan Elout:

> Door de aankomst van de Engelsche kruiser de Antelope van Menado zijn wij ten aanzien van de zaken aldaar en te Ternaten gerust gesteld. Men had verspreid dat zich aldaar onder de volkeren ook bewegingen hadden ontdekt; de afgetreden britsche resident, die thans hier is, doet de beste rapporten dienaangaande; nogtans is hij cordaat genoeg om te zeggen, dat door het verslappen van het Engelsch bestuur in de laatste dagen veele zaaken aldaar in het riet gelopen zijn, die noodzakelijke voorziening en redres komen te vorderen. De gemelde kruiser Antelope zal met een dag of vier na Batavia vertrekken..... Aldaar bevind zich aan boord de Menado's Resident J. Curcham een geschikt mensch op het uiterlijk voorkomen en vrij bedaard voor een Engelsch officier, en een contrast met de Resident Mackenzie van Ternate, die waarschijnelijk nu wel op Batavia zal aangekomen zijn. De laatstgemelde is een Schot en dus eigenzinnig, maar een man van verstand.
>
> Het zoude te wenschen zijn dat men onder onze dienaren eenige van hunne qualiteit aantrof, daarmede zoude wat kunnen gedaan worden.

Ja zeker!! Men heeft daarvoor slechts van zulke stijlproeven kennis te nemen.

HOOFDSTUK X.

Het eerste rapport der Moluksche commissie aan Commissarissen-Generaal d.d. 28 April 1817.

Nadat de heeren Engelhard en Van Middelkoop den 8ⁿ Maart 1817 Ambon hadden bereikt, vonden zij niet eerder gelegenheid om iets van hun wedervaren aan de Regeering te Batavia te doen hooren dan op het einde der volgende maand! Zij deden het toen bij een breed opgezet rapport d.d. 28 April 1817 N°. 1. Ofschoon het daarin medegedeelde ons reeds gedeeltelijk bekend is, mag dit officieel stuk hier niet ontbreken. Ongelukkig is hetgeen ik ter beschikking had een buitengewoon slordig genomen afschrift:

> Van de eerst voorkomende gelegenheid, welke zich naar Java opdoet door vertrek van het Arabisch schip de Hydroes, maken Wij gebruik Uwe Excellentien ter kennisse te brengen als dat wij na in den nagt van den 20ⁿ op den 21ⁿ Februarij Oedjong panka te hebben verlaten, en in den aanvang tot Baulokombo, alwaar wij genoodzaakt waren den 1ⁿ Maart daar aan tegens den avond het anker te moeten laten vallen, na (?) met flauwe en tegen winden te hebben geworsteld, in den morgen op den 8ⁿ van evengemelde maand Maart met Zijn Majesteits schepen de Admiraal Evertsen, de Nassau en Maria Reijgersbergen alhier te Amboina aangekomen zijn.
>
> De Britsche resident recipieerde ons op eene zeer heusche wijze, en bewees de Nederlandsche vlag, zo wel als de kommissie alle die honneurs, welke overeenkomstig zijn aan de hoge waardigheid en luister van Zijn Majesteit den Koning en Uwe Excellentien, wien Wij de eer hebben te representeren.
>
> Daags na onze aankomst verzogten Wij bij den resident eene afzonderlijke audientie, gaven denzelven opening onzer missie, en verklaarden overeenkomstig het 13ᵉ articul van de door Uwe Excellentiën aan ons verleende Instructie, tot de overname der Moluksche eilanden gereed te zijn en dienvolgens te mogen weten, wanneer hij begeerde in de possessie daar van ons te stellen, onder verder te kennengave, dat wij ten gevolge van deze verklaring en de bevelen des wegens van Uwe Excellentien ontfangen,

de baten en lasten der Molukkes van dat tijdstip af aan rekenden ter voordeele van het Nederlands Gouvernement te komen.

Na eenige wisseling van consideratiën over dit een en ander betuigde de resident berijd te zijn aan het eerste punt te voldoen en de overgave van alle de Moluksche eilanden binnen den kortst mogelijken tijd en die van Amboina in het bijzonder uiterlijk 12 of 15 dagen gerekend na den dag dezer bijeenkomst te zullen doen plaats vinden, hetgeen dan ook van dat gevolg geweest is, dat wij op den 25ⁿ passato [1] plegtiglijk in naam van zijn Majesteit den Koning der Nederlanden en Uwe Excellentiën bezit van Amboina genomen hebben.

Doch ten aanzien van het twede punt betuigde hij resident geensints te kunnen toetreden, of berusten in onze verklaring als dat de baten en lasten, gerekend zouden worden met den 9ⁿ Maart aanvang te nemen, gemerkt de verpligting waarin hij zich bevond, om alvorens de overgave regelmatig te kunnen doen gevolg nemen zijne administratieve boeken als anderzints in orde te moeten brengen; dat dit ook hetzelfde geval op de residentiën was werwaards nog eerst orders ter overgave moesten worden afgezonden en dat, daar hij verpligt was de lasten gedurende dien tijd zoo wel van het Civiel als Militair departement te moeten dragen, het ook billijk oordeelde, de geringe inkomsten, welke in vergelijk van dien zoude plaats vinden, ten voordeele van zijn Gouvernement worden gebragt.

En daar wij over dit onderwerp met geene mogelijkheid in overeenstemming van gevoelen met elkander konden komen, en wij ook, gemerkt de bereidwilligheid, welke hij resident tot de spoedige overgave betoonde, ons niet bevoegd rekende dadelijk onze onderhandelingen met protesten aanvang te doen nemen, wijl zulks welligt nadeelige invloed op andere zaken konde hebben, reserveerden wij aan ons zich daarop nader te zullen verklaren.

Dan inmiddels geinformeerd zijnde, dat de Nagelleverancie in de residentien van Saparoea en Haroekoe nog niet volbragt was [2], uit hoofde van het laat rijpen derzelve, wijl de pluk eerst met Januarij een aanvang had kunnen nemen, daar dezelve anders doorgaans in November en soms wel eerder plaats vindt, zo vermeenden wij het onze pligt te zijn, bij eene nadere audientie, op de dadelijke overgave van bijde deze residentien als mede die van Hila en Larique te moeten aandringen, hetgeen dan ook van dat gevolg geweest is, wij de overeenkomst hebben getroffen, deze residentien onverwijld in bezit van het Nederlandsch Gouvernement worden genomen, en dat daags na de aankomst van den Nederlandschen resident de inkomsten zouden gerekend worden in te

[1] Echter niet 25 April, maar 25 Maart: bl. 450.
[2] Wèl op Ambon: bl. 436.

gaan voor het Nederlandsch Gouvernement; deze mesure heeft dan ook te wege gebragt, dat van den 16^{n} en 17^{n} Maart als de dag zijnde na de aankomst van de residenten te Saparoua en Haroeko voor rekening van het Nederlandsch Gouvernement nog is ingezameld eene aanzienlijke hoeveelheid van 41487 ponden ordinaire kruidnagelen, als

te Haroeko circa 30000 ℔, en
„ Saparoua „ 11047 ℔,

terwijl buitendien van Haroeko nog staan geleverd te worden 4 à 5000 ponden moernagelen voor den handel van Japan, tot welkers voortkweeking wij ten dien einde, als kennende het nut en de noodzakelijkheid van dezen handel, onverwijld mede de nodige orde gesteld hebben, alzo deze tot meerdere rijpheid dan de ordinaire nagelen komen moeten en gevolgelijk ook langer aan de bomen ongeplukt gelaten dienen te worden.

En daar wij ook geinformeerd waren, dat het notengewas te Banda voor de maanden December, Januarij, Februarij en Maart zich in de rook- en drooghuizen bevond, maakten wij van die zelfde gelegenheid gebruik den resident [1] te doen observeren de noten niet gerekend zouden worden aan het Britsch Gouvernement te zijn geleverd, zoo lange zich dezelve nog in de rook- of drooghuizen bevonden, en dus het Nederlandsch Gouvernement op een gedeelte daarvan met billijkheid aanspraak maken konde.

De Britsche resident beweerde daarvan niet alleen het tegendeel, maar declareerde zelfs van zijn Gouvernement in Bengalen order te hebben om niet alleen het geheele specerij-gewas van dit jaar voor de komst der Nederlandsche kommissarissen ingeoogst, maar zelfs alle de noten, welke nog niet gekalkt mogten zijn in den dop derwaarts te voeren.

Dan wij hadden echter na deswegen over en weder het voor en tegen te hebben beweerd, het genoegen den Resident te overreden uit den voormelden inzaam van December, Januarij, Februari en Maart aan ons een derde voor het Nederlandsch Gouvernement af te staan, mits betalende aan de Perkeniers de hun daarvoor competerende inkoopsprijs, alles onder approbatie nochtans van het Supreme Gouvernement in Bengalen.

Na deze overeenkomst tragten wij ook de Britsche resident te bewegen aan ons in zelver voege eene gelijke hoeveelheid foelie af te staan; dan hierin slaagden wij geenzints zo gelukkig, wijl wij geene genoegzame gronden, met slechts maar eenige schijn van recht, daartoe konden aanvoeren, uit hoofde de aflevering der foelij van tien tot tien dagen plaats heeft.

[1] Martin wordt bedoeld.

Een lange conferentie deswegens bragt echter te wege dat ons onder dezelvde reserve van approbatie door het Gouvernement in Bengalen en de betaling der inkoopsprijs aan de perkeniers, ten behoeve van het Nederlandsch Gouvernement wierd afgestaan, een zesde van de in de maanden Januarij, Februarij en Maart geleverde foelij.

Dit aldus afgehandeld en bepaald zijnde, beproefden wij of er uit aanmerking van de weinige scheepsruimte, die de Britsche resident scheen te hebben tot transport van de specerijen en andere articulen, geene mogelijkheid zoude zijn buiten en behalven dat nog eene zekere hoeveelheid Nagelen, Noten en Foelie tegens de betaling tot modike prijzen en op favorable conditien voor het Nederlandsch Gouvernement in te koopen.

In den aanvang ontmoeteden Wij hieromtrent veele zwarigheden, uit hoofde van de stellige order die de resident ons betuigde te hebben om alle specerijen zonder onderscheid na Bengalen te verzenden.

Dan gebrek aan scheepsruimte en de betoogde onmogelijkheid, om die ter nadere dispositie van het Britsch Gouvernement in 's Lands magazijnen te doen bergen en aanhouden, zoo wel uit hoofde van het ongerief dat daardoor het Nederlandsch Gouvernement, uit mankement aan genoegzame magazijnen voor eigen gerief zoude worden toegebragt, als de gelegenheid welke daaruit tot het drijven van verboden handel zoude geboren kunnen worden, heeft eindelijk te wege gebragt de Britsche resident is overgegaan aan ons voor rekening van het Nederlandsch Gouvernement tegens betaling af te staan:

Primo een derde van de in dit jaar onder het Britsch bestuur ingeoogste Nagelen, tegens dertig stuivers het ℔ Hollands gewigt;

Secundo aan het Britsch Gouvernement verbleven twee derde gedeeltens van de ingezamelde noten van December, Januarij, Februarij en Maart tegens vijf en veertig stuivers het pond hollandsch gewigt;

Tertio het Britsch Gouvernement verbleven een zesde gedeelte van de in de maanden Januarij, Februarij en Maart geleverde Foelij tegens tagtig stuivers het pond hollandsch gewigt.

En daar, ofschoon wij getragt en ook alles beproefd hebben om ware het mogelijk deze specerijen tegens een verminderde prijs te kunnen magtig worden, zoo hebben wij nochtans den Britschen resident hiertoe in geenen dele kunnen bewegen, maar ons, wilden Wij van deze aanzienlijk kwantiteit specerij meester worden, verpligt gevonden hierin te concenteren, waartoe wij ook te eerder zijn overgegaan, daar het ons heeft mogen gelukken om buiten en behalven het voordeel dat aan het eiland Java en

het moederland door deze transactie is toegebragt, met hetzelve voor eigen debiet van eene genoegzame hoeveelheid specerijen tegens billijke prijzen te voorzien, welke men anders verpligt zoude zijn geweest tegen veel hoger van de Engelsche Oost-Indische kompagni zelve of andere vreemde kooplieden te moeten inkoopen, ook ten aanzien der betaling van dezelve te hebben mogen contracteeren dat de tijd en wijze daarvan tusschen de beide Gouvernementen in Europa zouden worden bepaald.

Alle deze specerijen nu zullen Wij tegens den 10^n^ of 12^n^ der aanstaande maand Mei, verdeeld over zijn Majesteits schepen de Nassau en Maria Rijgerbergen, ten verdere dispositie van Uwe Excellentien naar Soerabaija afzenden.

Deze voordeelige onderhandelingen en die welke Wij nog nader omtrent andere articulen hebben mogen bedingen, heeft dan ook, gevoegd bij de spoedige overgave van alle de Moluksche possessien in het generaal, ons doen overgaan niet verder te blijven staan of aan te dringen op het voorkomende bij het 13^e^ articul van de aan ons verleende Instructie, dat de baten en lasten van den dag afgerekend dat Wij zouden hebben verklaard tot den overnaam gereed te zijn, zouden komen voor het Nederlandsch Gouvernement, gemerkt het tijdsverschil tusschen deze onze gedane verklaring en de werkelijke overnaam slegts in eenige weinige dagen heeft bestaan en het buiten alle tegenspraak is, dat de lasten de winsten in dat geval zeer ver zouden hebben gesurpasseert.

Inmiddels Wij ons met de voormelde onderhandelingen over de specerijen onledig hielden, zijn Wij echter ook werkzaam geweest tot de te doene overnaam van Banda en Manado, waartoe zich het eerst de gelegenheid kwam voor te doen en welkers spoedige in bezit neming ook boven andere van het meeste belang voor het Nederlandsch Gouvernement beschouwd worden moet, inzonderheid het eiland Banda voor de aanhoudende inzaam van noten en foelij.

Dan daar de Bandasche even zo min als de Manadosche resident des tijds nog niet alhier gearriveerd waren, besloten Wij als daartoe geen ander geschikt civiel ambtenaar aanhanden hebbende, op voorbeeld van het plaats gevonden hebbende bij den overnaam der Molukkos in a°. 1803 de kommandant van zijn Majesteits schepen in de Molukkos, den kolonel Dietz, te magtigen zich met Zijner Majesteits schip de Evertzen na Banda te begeven, en als commissaris van onzent wegen, in naam van zijne Majesteit en Uwe Excellentien, bezit van Banda te nemen en provisioneel tot de komst van den resident Berkhoff, het civiel gezach en verdere manuance van zaken op zich te nemen.

Dan staande alles tot deze expeditie in gereedheid werd gebragt,

arriveerde de resident Berkhoff met het ingehuurd Engelsch particulier schip de Zwaluw, hetgeen dan ook ten gevolge had, dat de kolonel Dietz en de resident Berkhoff beide in de kommissie ter overnaam werden benoemd, en ook op den 23 Maart derwaards onder zeil gingen [1]; dan den 25ⁿ in den morgen omstreeks negen uren nadat de plegtigheid en gebruikelijke ceremonien der overnaam van Amboina waren afgeloopen, arriveerde alhier een sloep van gem. schip de Evertzen, het welk zich reeds buiten de baij in open zee bevond, mede brengde het lijk van gem. kolonel Dietz, die den avond te voren na eenlijk eenige dagen bevorens over onpasselijkheid te hebben geklaagd, zeer subiet overleden was, hetwelk ook dienzelvden agtermiddag in de Maleische kerk, met de vereischte plegtigheid overeenkomstig deszelfs rang, is bijgezet.

Het schip de Evertzen, dat inmiddels door gezeild was, arriveerde den 27^n daar aan volgende te Banda [2], terwijl de resident Berkhoff, geadsisteerd met den capitein lieut^t. Verhuel als plaatsvervanger in het kommando van het schip de Evertzen van Kolonel Dietz en daartoe speciaal door gem. resident Berkhoff uitgenoodigt [3], den 2^n dezer op eene plegtige wijze, overeenkomstig den inhoud der daartoe verleende Instructie, bezit van het eiland Banda en diens onderhorigheden genomen heeft.

Vervolgens zijn ook successivelijk en na mate daartoe wind en gelegenheid gunstig was, de naar Ternaten, Manado en Bouro ter overnaam van dezelve bestemde expeditien van hier vertrokken, zijnde door ons in commissie tot den overnaam van Ternaten verzocht en gecommitteerd den Lieutenant Kolonel Groot, kommandeerende Zijn^r Majesteits fregat Maria Rijgersbergen en den door Uwe Excellentie benoemd geweest zijnde administrateur alhier de Neijs, welke laatste door ons tevens, als geen ander of geschikter voorwerp daartoe voor het tegenswoordige aan handen hebbende, tot provisioneel resident aldaar is benoemd, met hetzelvde maandelijks appointement als door Uwe Excellentien aan den Resident van Manado is toegelegd, terwijl tot den overnaam van Manado en Bouro eenlijk de voor de plaatselijk aangestelde Residenten zijn g'emploijeerd geworden; dan tot heden hebben wij van hunne aankomst aldaar, zo min als van de overnaam van beide deze residentien en die van Ternaten, eenig officieel of particulier naricht bekomen, zoodat Wij voor als nog ons buiten staat bevinden deswegens eenig berigt aan uwe Excellentien te kunnen mede deelen.

[1] Op bl. 489 stelde ik 24, dat, naar ik aanneem, de juiste datum is.
[2] Op bl. 491 stelde ik 29, dat, voor zoover ik weet, de juiste datum is.
[3] De toedracht is eenigszins anders geweest. Zie bl. 489-490.

Voor zoo veel wij geinformeerd zijn, is, buiten de gewone zeeroverijen der eilandbewoners en de geringe verschillen tusschen de Cerammers onder zich zelven, in deze Archipel alles rustig; dan wij kunnen echter voor Uwe Excellentien niet verbergen [1] wel gewenscht te hebben over het generaal eene meerdere deelneming in de gelukkige verandering van zaken in Europa en wederverschijning der Nederlanderen alhier aan te treffen als heeft plaats gehad, wegens de verknogtheid van de ingezetenen alhier aan de Engelschen, hetgeen door ons beschouwd wordt aan drie oorzaken te moeten worden toegeschreven, als:

Eerstelijk, dat zij gedurende het Engelsche bestuur van onderscheidene artikelen van behoeften, inzonderheid lijwaten, voldoende en tegens modike prijzen zijn voorzien geworden;

Ten tweede, dat de vertering der Engelsche geemploijeerden groot geweest is en alle huisselijke benodigdheden door hen, gemerkt derzelver aanzienlijke tractementen, tegens zeer hoge prijzen zijn ingekogt en betaald geworden;

Ten derde, en dat wel het voornaamste van alles is en het meest bij den Ambonees afdoet, omdat door de Engelschen het kerk- en schoolwezen niet alleen weder is gebragt op den voet, zooals zulks vóór de gedeeltelijke introductie van het organisatieplan van Zijne Excellentie Daendels in 1810 onder het voormalig Hollandsch bestuur geweest is, maar zelvs nog aanmerkelijke verbeteringen ten koste van het Gouvernement daar aan hebben gedaan en bij hen [2] de bedugting plaats heeft, dat veelligt dit weder bij ons Gouvernement vermindert en verandert worden zal.

Van de staat van de fortificatien en publieke gebouwen kunnen wij Uwe Excellentien voor het tegenwoordige geen volledig verslag inzenden, alzo zijnde het rapport deswegens nog niet bij ons ingekomen, doch voor zooveel onze eigene onderzoekingen aangaat, is alles door ons over het algemeen zeer vervallen bevonden. Het Residentie-huis in het kasteel Victoria, en de tuin te Batoe gadja zijn alleen in een bewoonbare staat; de voornaamste militaire casernen zijn afgebroken en eenige der magazijnen en officierswoningen daarentegen doorgeslagen en voor casernen ingerigt of g'emploijeert geworden. Het Hospitaal moet een capitale reparatie ondergaan, en de daarbij behorende woningen voor de officieren van gezondheid, hospitaal- en magazijnmeester zijn ten eene maal onbruikbaar, terwijl geen magazijngebouw aanhanden is, zoodat alles eene finale opbouw en vernieuwing vordert; dan, daar aan

[1] Op het belang dezer mededeeling werd reeds de aandacht gevestigd: zie bl. 452.

[2] d.w.z. bij de Inlanders.

alle bouwmaterialen gebrek is en het arbeidsloon buitengemeen hoog en dan nog maar beunhazen van ambagtslieden te bekomen zijn, zoo zijn wij met den Majoor en eersten aanwezenden Ingenieur in de Molukkes Beetjes overeengekomen provisioneel eenlijk dat gene te doen repareren en herstellen, dat spoed vereischt en gevolglijk geen uitstel lijden kan.

Lijwaten, medicijnen, marine- en militaire goederen zijn alhier nog in aanzienlijke kwantiteit aanhanden. Wij hebben getracht slegts de beide eerste articulen in het geheel en van de overige datgene, welke men berekende voor de huishouding alhier hoogst benodigd te hebben, door overnaam magtig te worden; dan hierover, na deswegens gedane aanbieding met den Britschen resident in onderhandeling tredende, declareerde dezelve, Wij ons moesten verklaren, alles of niets over te nemen, wijl hij niet konde besluiten, of voor zijn Gouvernement verantwoorden, om aan ons eenlijk de meest gewilste en voordeeligste goederen af te staan en het overige genoodzaakt te zijn naar Bengalen terug te nemen.

Dit heeft ons dus verpligt over te gaan om alles van de goederen in de Civiele Militaire en Marinemagazijnen bestaand restant van het Britsch Gouvernement, over te nemen tegens de prijzen, welke daarvoor door wederzijdsche gecommitteerden zouden worden bepaald, met verhoging nochtans van zodanige procentos als in evenredigheid van dien en het zuiver kostende van een en ander, volgens de Engelsche boeken, tusschen den Britschen resident en ons met billijkheid zoude worden bepaald, alles betaalbaar in Europa op zodanige tijd en wijze als tusschen de beide Gouvernementen aldaar nader zal worden bepaald.

Met den overnaam van alle deze goederen is men dientengevolge thans druk bezig en daar wij verhopen die vóór het vertrek van de Nassau geheel zal zijn volbragt, zullen wij Uwe Excellentien alsdan daarmede de generale zamentrekking van hetzelve toekomen laten.

Onder de overgenomen goederen van het Britsch Gouvernement alhier bevinden zich ook de thuin Batoe gadja, welken de Britsche resident bewoont en een stuk land een groot half uur gaans van het Hoofdcasteel nabij de negorie Waynitoe, hetwelk voor een veekraal van het Britsch Gouvernement gedient heeft; deze gebouwen zijn eigendommen van het Britsch Gouvernement en staan ook als zoodanig bij derzelver boeken bekend.

Bij de aanbieding daarvan hebben wij den Britschen resident doen observeren, dat wij van gevoelen waren deze beide perceelen lands, als Gouvernements eigendommen zijnde, begrepen moesten worden in de termen te vallen van het 3e articul van het op den 13n Augustus 1814 tusschen Zijne Majesteit den Koning van

Groot Britanje en den Souvereinen vorst der Nederlanden gesloten tractaat, en diensvolgens voor gene overnaam tegens geldswaarde vatbaar te zijn.

Dan Zijn Edele beweerde in tegendeel dat onder dit articul niets anders moest of kon begrepen worden dan eenlijk de fortificatie-werken en ofschoon zulks ook in den volsten zin overeenstemmend is met de door Uwe Excellentien aan ons mede gegevene warrant, zoo hebben wij nochtans vermeend hier op te mogen blijven staan, te meer wanneer deze stelling doorging en aangenomen wordt, alsdan ook de in de Fortresse zich bevindende civiele gebouwen zo wel als de daar buiten gelegen, en gevolgelijk, ook alhier het hospitaal en marine-magazijnen ingelijks volgens taxatie overgenomen en betaald zouden dienen te worden, te meer daar ook dit stuk voor zoo veel ons bekend ter hoofdplaats Batavia zelve voor het eiland Java niet is beslist geworden.

En wij hebben het dan ook in onze onderhandeling deswegens zoo verre gebragt, dat de tuin Batoe gadja genaamd en het stuk land eenlijk zoude worden gewaardeerd als: de tuin tegens vijf duizend vijf honderd Spaansche matten en het stuk land voor twaalf honderd Rijxdaalders Hollands a 48 zware stuivers ieder Indisch geld; dat de decisie over het al of niet valueren van deze bedragen aan Uwe Excellentien en het Gouvernement in Bengalen gedefereerd zal worden gelaten.

Aan vaartuigen is alhier buiten twee laadschouwen geen enkelde ter overnaam aanhanden, zoodat wij ons niet wijnig in verlegenheid bevinden tot het doen van expeditiën, inzonderheid ter afhaal van rijst van Manado en hoornvee en andere ververschingen van groot en klein Timor, waartoe wij alsnu particulieren inhuren moeten, hetgeen het Gouvernement zeer hoog te staan komt, en waarom wij ons dan ook verpligt vinden Uwe Excellentien te moeten voorstellen twee a drie goede en snel bezeilde lastvaartuigen, welke honderd a 150 coyans ieder laden kan, herwaards te zenden.

De ex-Sultan van Djocjocarta, deszelfs beide zonen en gevolg zijn alhier gezond en wel aangekomen; de deplorabele staat van Gouvernements gebouwen in het kasteel hebben ons, vermits aldaar geen een geschikt locaal voorhanden was, vooreerst doen verpligt zijn denzelven buiten te doen logeren in een nabijgelegen huis en tuin, alwaar hij door een militaire wagt bewaakt wordt.

Dezelve heeft ons bij een brief, welke wij de eer hebben Uwe Excellentien bezijde deze in originali aan te bieden, onder aanhaling van eenige omstandigheden, die tot zijne detroneering aanleiding hebben gegeven, verzoek gedaan, dat in cas van overlijden zijn lijk naar Java mag worden teruggebragt om in het graf

zijner voorouderen te worden bijgezet. En voorts zijne beide zoonen en hunne belangen in de bescherming van het Gouvernement aanbevolen, op welk een en ander wij gunstige dispositie ten hunne opsigten zijn verzoekende tot voor zo veel namentlijk zulks met Gouvernementsbelangen bevonden worden zal over een te kunnen komen.

Van de Engelschen hebben wij als staatsgevangene ook overgenomen den Ternataansche prins Ibrahim en familie, welke zich eenige jaren te Ceram en Goram heeft opgehouden, en aldaar de volkeren niet alleen tot onrustige bewegingen heeft aangezet, maar zich ook met zeeroov heeft bezig gehouden, zoo ook den Tidoreeschen Prins.... [1] en den Radja van Gelolo, welke zich insgelijks onrustig zouden gedragen hebben.

En daar, ofschoon dit aan ons is opgegeven, wij nochtans niet genoeg van alle omstandigheden geinformeerd zijn, om Uwe Excellentien daarvan een volledig verslag te kunnen doen en op te geven of het noodzakelijk is, dezelve verder als zodanig worden geconsidereerd en behandeld, doch hebben deswegens eene opgave en consideratie van den provisioneelen resident van Ternaten verzocht en zoodra dit bij ons zal zijn ingekomen, zullen wij Uwe Excellentien dienaangaande nadere berigten suppediteren.

Naar den gewezen Rijksbestuurder van Bony's vorst hebben wij ook het nodig onderzoek laten doen en volgens ingekomene berigten van Banda, bevindt zich dezelve met zijn zoon aldaar, doch onder de overige bannelingen en slaven in het slavenkwartier; volgens opgave van den Bandaschen resident is dezelve een eerwaardig man en heeft zich ook, zoo wel als deszelfs zoon, gedurende hun verblijf aldaar zeer vreedzaam en honnête gedragen. Wij hebben op dit berigt den voormelden Resident aangeschreven hem onverwijld een ander en beter logies te geven, en zoo veel mogelijk door een goed onthaal te attacheren en aan de belangen van het Nederlandsch Gouvernement verbonden te doen zijn, terwijl wij denzelven met het schip de Admiraal Evertsen dagelijks hier verwagten en vervolgens onverwijld met de Nassau ter dispositie Uwer Excellentien naar Sourabaja overzenden zullen [2].

[1] In het naar Nederland gezonden en door mij geraadpleegde afschrift oningevuld gelaten.

[2] Bij de overneming van Makasser door den heer Chassé — zie hiervóór bl. 410 — had de vorst van Boni zijn terughouding verklaard o. a. door de mededeeling, dat de Engelschen den rijksbestierder hadden verbannen en dat wanneer deze niet werd teruggezonden, hij tot geen tegemoetkoming zou te bewegen zijn. Vandaar, dat C. C. G. G. aan de Moluksche commissie hadden opgedragen deze zaak nader in overweging te nemen, aangezien de Rijksbestierder naar de Molukken was gerelegeerd. Verg. het rapport van

Van de transportschepen naar herwaarts bestemd, zijn alhier de een na den andere komen opdagen:

het Engelsche ingehuurde schip de Zwaluw [1];
de Hollandsche ingehuurde brik Anna;
het Arabisch schip de Selambollo [2];
het Arabisch schip de Hydroes;
de Hollandsche brik Johanna Frederika;
de d° d° Maria Louisa;

terwijl voor zoo veel aan ons bekend is van Gouvernementwege afgehuurde schepen, alhier nog niet zijn komen opdagen:

het Engelsch ingehuurd schip de Willoughby;
de brik Sourabaija, en
het Arabische schip de Mohabar [3]

nevens nog eenige herwaards bestemde particuliere vaartuigen, waaronder ons bekend is een met rijst beladen vaartuig van den regent van Bangil en een paduakan van den architekt Beekhuizen, van welke beide eerst en laatst gem. nog niet het minst bij ons vernomen is; doch daarentegen hebben wij van Banda naricht erlangd, dat het Arabisch schip de Mohabar door tegenwind en zeeschade genoodzaakt is geweest op den eersten dezer aldaar binnen te lopen, doch dat het zelve den 11 daaraan volgende weder herwaards verzeild was, en — daar de staat en gesteldheid van het zelve en bijzonder van tuig en zijlen zeer deplorabel is en ook bovendien niet ver van Amboina door een zware storm is belopen geworden, welke bij afwisseling verzeld van buitengemeen hoog gaande zeen, bijna twee etmalen gewoed heeft en waarin ook de brik Anna, gevoerd door Cap^n^. Boll, insgelijks op deszelfs rijze van Banda herwaards geweest is — doet dit ons, daar hetzelve tot heden nog niet is komen opdagen, de bedugting voeden of dien bodem niet een of ander ongeluk is overkomen of op de kust van Ceram of Goram is vervallen, dan wel welligt door gebrek aan tuig en zeilen niet genoodzaakt is geworden, voor wind en stroom weder naar Java af te drijven.

Het niet opdagen van alle deze bodems heeft inmiddels verlegenheid aan vele articulen te wege gebragt, vooral aan zout, koffij en zuiker; van de laatste is niets alhier aangebragt en van de twee eerste articulen is ook maar een zeer geringe hoeveelheid en van het laatste volstrekt niets bij particulieren aanhanden,

C. C. G. G. aan Koloniën d.d. 23 December 1817 bij *Van Deventer*, bl. 219. Overigens behoort deze aangelegenheid niet tot het gebied van onderwerpelijke verhandeling.

[1] Over de *Zwaluw*, zie bl. 375.

[2] Over de *Salambole*, zie bl. 375.

[3] Over de *Mahabar.*, zie bl. 375.

terwijl voor het nog bekomen zijnde zout en koffij, hetwelk in eene geringe hoeveelheid van Macasser alhier is aangevoerd, enorm hoge prijzen moeten worden betaald en wel voor het eerste articul twee en vijftig Spaansche matten de dertig piculs en van het laatste 15 Spaansche matten de picul; terwijl ten aanzien van de rijst ook een grote verlegenheid zoude plaats vinden, ware het niet wij van het Britsche Gouvernement nog eenige koyangs rijst, op Manado restant leggende, hadden kunnen overnemen en ook op den inzaam voor dit jaar gedeeltelijk gerekend worden kan.

De ter bekruissing van de Molukkes bestemde corvet de Iris is op gisteren ook behouden alhier aangekomen, na reeds den 21[e] dezer in de Baij te zijn geweest, doch door wind en stroom genoodzaakt is geworden zich weder buiten dezelve te begeven. Zwaar weer en hoge zeën hebben dit kieltje de regelingen van het galjoen doen verliezen en overigens andere schadens veroorzaakt, welke de tweede teekenaar zoo spoedig mogelijk zal tragten te doen herstellen, alzo het hout daartoe benodigt eerst opgezogt en aangekapt worden moet.

Dan daarentegen hebben wij nog niets van de koloniale brik de Javaan, welke volgens informatie bereids veertien dagen vóór de corvet de Iris gezeild zoude zijn, vernomen; maken ons dus over hetzelve mede zeer inquiet, daar zware stormwinden langs de kusten van Celebes en in dezen archipel in de jongste verloopen maand Maart en ook in deze gewoed hebben [1].

Omtrent de staat van zaken over het algemeen zijn wij voor als noch buiten staat Uwe Excellentien eenige naamwaardige berigten te kunnen mededelen als eenlijk dat de armoede over het generaal zeer groot is en de duurte van levensmiddelen en andere benodigdheden niet minder, zoodat zulks nog verre surpasseert de berigten welke deswegens vóór ons vertrek op Java waren ingelopen.

Dit heeft dan ook aanleiding gegeven, dat de militaire officieren ons bij een adres de onmogelijkheid hebben betoogd van hun tractement op eene honnete wijze, overeenkomstig derzelver rang te konnen bestaan, met verzoek dat aan hen eene vermeerdering van tractement dan wel gratificatie mogt worden toegestaan; dan daar Wij ons noch tot het een noch tot het ander bevoegd oordeelden en bekend waren, dat dit mede reeds een onderwerp van Uwer Excellentiën deliberatien uitmaakte, zoo hebben wij vermeend zulks te moeten wijzen van de hand, doch naardien Wij in gemoede overtuigd zijn het verzoek der officieren billijk is, daar zij alhier met geene mogelijkheid van hun tractement bestaan kunnen,

[1] De brik der Koloniale Marine *De Javaan*, gezagvoerder 1[e] luitenant T. Knossis, verging: zie het relaas in de Bataviasche Courant van 21 Juni 1817.

zoo maken wij dan ook geene zwarigheid deze hunne instantie onder het oog van Uwe Excellentiën te brengen.

Ook heeft ons de Luitenant-Kolonel en Provisioneel Commandant der Molukkes Kraijenhoff verzoek gedaan om op fundament van het geaccordeerde aan de kommandanten der 1e, 2e en 3e Militaire afdeling eene maandelijksche toelage voor tafel- en bureaugeld te mogen erlangen van twee honderd ropijen.

En daar hiertoe een voorbeeld voorhanden is en Wij werkelijk erkennen moeten dezen Hoofdofficier hier, opgemerkt de duure levenswijze, een niet minder recht van aanspraak als de commanderende Hoofdofficieren der Militaire afdeelingen op Java maken kan, hebben Wij ook geene zwarigheid gemaakt deze instantie, op approbatie Uwer Excellentien te accorderen onder reserve nochtans, dat ingeval zulks niet mogt worden toegestaan, hij Luitenant-Kolonel Kraijenhoff zich alsdan verbindt het bereids genotene weder op zodanige voet en wijze als door Uwe Excellentien zal worden bepaald, aan het Gouvernement te zullen restitueren.

Het papieren geld hebben wij alom in de Molukkes in circulatie gebragt en ter verwisseling daarvan drie wisselbanken geïntroduceerd, als een te Banda en een te Ternaten [1], doch als een gevolg van de deswegens aan ons gelatene vrijheid de verwisseling daarvan provisioneel bepaald van 5 tot 50 gulden met vrijheidlating nochtans aan den Gouverneur van Amboina en de residenten van Banda en Ternaten, om naar gelang van omstandigheden en de staat hunner zilverkas ook verwisseling van die van een gulden te mogen doen, zijnde deze maatregel noodzakelijk geweest, eensdeels omdat de transactien over het algemeen in de Molukkes in verre na zoo groot niet zijn als op Java, en ten anderen, omdat de zilverkas niet toelaat voor als nog de verwisseling van de kleinste dimensie, welke het meerder gedeelte van het alhier aangebragte bedrag in papieren geld uitmaakt, en ook het meest voor de uitbetaling van den militair geschikt is, en gebezigd wordt in zijn geheel te kunnen doen gevolg nemen, ten ware bij eene meerdere aanbreng van kontanten met de nog verwagt wordende schepen.

Inmiddels kunnen wij echter het genoegen hebben voor zoo veel Amboina betreft, ter kennisse Uwer Excellentien te brengen, dat de acceptatie en circulatie van het papieren geld, geen de minste objectie vind en dat wanneer eenmaal de publieke verkoop van lijwaten en ook die van rijst, evenals onder het Engelsch bestuur heeft plaats gehad, zal zijn geïntroduceerd, welk eerst

[1] En te Amboina? Buijskes verwijt in zijn Buitenzorgsch verslag het gemis aan verwisselingskantoren als een der oorzaken van ontevredenheid.

met het begin der aanstaande maand zal kunnen plaats vinden, als wanneer men rekent de overnaam van alles te zullen zijn volbragt, dat dan het klijne papier weder van zelve zonder verwisseling naar Gouvernements kas terug vloeijen zal.

Na tot dus verre alles wat Wij vermeenen eene voorloopige kennisgave vereischt, afgehandeld te hebben, vinden Wij ons nog in de onaangename verpligting gebragt Uwe Excellentien te moeten informeren, dat buiten de orcaan, welke in April van het gepasseerde jaar alhier gewoed heeft, en veele schade aan het specerijgewas heeft toegebragt, Banda nog aanmerkelijk veel geleeden heeft van de aanhoudende en onvoorbeeldeloze zware aardbevingen, die dat eiland bij afwisseling in het laatst van het gepasseerde jaar gedurende den tijd van drie maanden geschokt heeft, waar door niet alleen het Fort Nassau, maar ook het residentiehuis nevens alle publieke gebouwen alsmede ook die van particulieren, zoo op Banda zelve als in de perken, het eene meer en het andere minder, aanmerkelijke schade geleden hebben, terwijl het Fort Nassau in het bijzonder bijna tot een puinhoop veranderd is, in voege Uwe Excellentien uit nevensgaand extract journaal en brief van den Bandaschen resident blijken zal.

En daar de gemelde Resident ons tevens te kennen heeft gegeven, dat wilde men verdere onheilen voorkomen, daar bij de minste schok-aardbeving, de zoo zeer gedevaliseerde gebouwen, ten eenemaal in een puinhoop verkeren zal, zoodat eene nodige voorziening omtrend een en ander vereischt wierd, hebben wij den Majoor en eersten aanwezigen Ingenieur in de Molukkes Beetjes verzocht en gecommitteerd zich onverweild derwaards te begeven, ten einde met onderling overleg van den resident aldaar provisioneel en naar mate de aanhanden zijnde middelen zullen komen te gedogen, zodanige noodwendige reparatien en voorlopige voorzieningen te doen en daar te stellen als vermenen zal nodig te wezen en met Gouvernements belangens over een te komen en tot dat einde toevlugt te nemen tot het wijnig bruikbaar jatty hout [1], hetwelk op het eiland Rosegain gevonden word; dan daar dit in verre niet toerijkend zijn zal om slechts klijne reparatien te doen en voorzieningen door het stutten van een en ander daar te stellen, zoo vinden wij ons verpligt Uwe Excellentien te moeten voordragen, zo spoedig doenlijk ten voorschreven einde, als mede tot de reparatien alhier houtwerken, ijzer, spijkers, pannen en geschikte ambagtslieden herwaards af te zenden, ten einde het vervallene te herstellen en verdere schade te verhoeden, hopende

[1] Weinig bruikbaar? Het staat er zoo; er zal wel iets anders bedoeld zijn, b.v. weinige. Misschien is het een copiïstenfout.

wij in staat zullen zijn Uwe Excellentien een meer nauwkeurig rapport van den staat en gesteldheid van het zelve als van de ware benodigdheid der materialen van een en ander met de Nassau te zullen kunnen aanbieden.

Ten aanzien van het weleer en tot bij de overgang der kolonie aan de Engelschen alhier gerouleerd hebbende zoogenaamde Ambons papieren geld, en hetgeen ons bij instructie als een punt van onderzoek is opgedragen, hebben Wij de eer Uwe Excellentien te berigten, als dat volgens erlangde informatien, ter inwisseling van het zelve onderscheiden publieke vendutien en verkopingen van Gouvernements lijwaten hebben plaats gehad; dat dit geld vervolgens in de geldkas is gedeponeerd geworden en voorts na eenig tijdverloop is bevonden geheel van de witte mieren te zijn verslonden en alzo op deze wijze het zoogenaamde Ambons papieren geld op een gering gedeelte na, hetwelk naar Bengalen door particulieren zoude zijn vervoerd, vernietigd is geworden.

Dan daarentegen is het Japansche kopergeld hier nog, en wel over de geheele Molukkes, in circulatie volgens de volle waarde gelijkstandig met zilvergeld, en waarvoor wij het dan ook even als de duiten verklaard hebben acceptabel in Gouvernements kas te zijn en in circulatie als zodanig te continueeren.

Vele Engelsche Zuidzee-visschers bevinden zich in dezen Archipel; een is alhier den zelfden dag van de overgave binnen gevallen en na zich van eenige verversching te hebben voorzien op den vierden dag na zijn aankomst weder van hier verzeild. Zedert zijn nog twee andere even binnen de baij geweest, doch op het zien der Hollandsche vlag weder over staag gegaan; onder het Engelsch bestuur waren dezelve verpligt vóór het uitzeilen uit Engeland zich te verbinden van geen handel in specerijen te doen; dan deze verbinding zal alsnu in den aanstaande zeker geen plaats meer vinden, gemerkt de Molukkes niet in Engelsche, maar in handen der Nederlanders is. Het zal derhalve noodzakelijk zijn, dat in het stelsel eener uitsluitende handel deswegens eenige bepalingen worden gemaakt, en bijzonder de al of niet admissie en de plaatsen waar zulk in het eerste geval zal mogen geschieden, als mede welke maatregelen tegens dezelve ter voorkoming van smokkelarijen genomen mogen worden, ten einde alle verkeerde interpretatie deswegens voor te komen en uit den weg te ruimen.

Buiten de hiervoren genoemde van den Britschen resident voor het Nederlandsch Gouvernement overgenomen specerijen heeft het ons nog mogen gelukken van den gevolmagtigde der prijsagenten alhier uit de restant prijsgoederen van 1810 over te nemen een kwantitijt van 26137 ponden kruitnagelen tegens 15 stuivers het pond, welke dezelve van intentie was door gebrek

aan scheepsruimte ter vervoer, op publieke vendutie te verkopen, doch door ons vermeent is niet te mogen worden toegestaan; dezelve zijn eenigermate inferieur aan de andere door het lang liggen, doch anders nog van een zeer goede kwantiteit en geschikt om gestort met de noten verzonden te worden, waartoe wij dezelve dan ook naar Banda hebben afgescheept.

Eindelijk vereren Wij ons nog Uwe Excellentien te informeren als dat Wij op den 8e dezer, na voorafgaande uitschrijving, hebben gehouden in de stad en alle dorpenkerken te Amboina algemeen dank- en bedendag over de gelukkige gebeurtenissen in Europa en de wederovernaam der Molukkes eilanden onder het gezag van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden.

Wijl geen aanbreng van zout van Java plaats gehad heeft, hebben Wij ons in de verpligting gebragt gezien twee partijen zout van Macassar aangebragt te moeten inkopen tegens 52 Sp. Mn. de koyang van 30 Piculs en voorts ook nog een vaartuig naar Timor te doen expedieren of wel met den eigenaar daarvan te contracteeren om tegens 40 Sp. Mn. de koyang van 30 Piculs 15 a 20 koyangs zout ten dienste van het Gouvernement herwaards aan te voeren, terwijl het daarentegen den Resident van Banda heeft mogen gelukken mede eenige koyangs aldaar tegens eene verminderde prijs van 30 Sp. Mn. te kunnen magtig worden.

Ook hebben wij, uit hoofde van het gebrek aan hoornvee in de verpligting geweest met den alhier domicilierenden Arabier Said Oemar Termont [1] te contracteren om met zijn brik de Patholgaer naar Groot Timor te varen en aldaar voor rekening van het Gouvernement eenige karbouwen in te kopen en herwaarts over te brengen onder beding dat hem voor ieder levende karbouw welke hij aan het Gouvernement alhier zal uitleveren, betaald worden zal 30 Sp. Mn. zilvergeld, terwijl hem tot deze entreprise een voorschot uit Gouvernements kas gedaan is tot 400 Sp. Mn. zilver geld.

Almede zijn Wij tot het doen der nodige verstrekking aan de militairen verpligt geweest eenige koffij te moeten inkoopen tegens 15 Sp. Mn. de Picul, van welk een en ander Wij ons dus nog vervrijen Uwe Excellentien bij deze de vereischte kennisse te geven.

De Commissarissen tot den overnaam der Moluksche eilanden

N. Engelhard.

J. A. van Middelkoop. [2]

[1] Natuurlijk verkeerd door den copiïst overgenomen.

[2] Bij missive d.d. 3 Juli 1817 No 66 hebben C. C. G. G. het duplicaat van dit schrijven aan Koloniën gezonden, zoodat het ligt in den bundel brieven aan C. C. G. G. van 1817. Zij hadden de missive ontvangen „weinige dagen" na den 16n Mei. Op dien 16n was door Elout een particuliere brief van Engelhard ontvangen, houdende het eerste bericht ten aanzien van de overgave op 25 Maart.

HOOFDSTUK XI.

De oneenigheden tusschen de commissarissen Engelhard en Van Middelkoop.

De wanverhouding sinds 25 Maart. — Engelhard's mededeelingen er over. — De eerste uitbarsting met het vertrek van Martheze naar Menado in April. — De uitbarsting van 3-4 Juni. — En van 8 Juni. — Rapport er over d.d. 12 Juni van Engelhard aan C. C. G. G. — En Engelhard's brief d.d. 12 Juni er over aan zwager Van Basel. — Ongedagteekende stukken van Engelhard. — Buijskes' beoordeeling van de houding der Commissarissen. — Engelhard voorbijgegaan als raad van Indië. — Zijn pensionneering.

Toen den 24ⁿ Maart de ratificatie van het contract tot overneming van het bestuur op den 25ⁿ had plaats gevonden, namen Commissarissen het besluit, „om", gelijk Engelhard naar Batavia berichtte, „vooreerst de administratie te laten continueren, op dezelve voet als bij het aftredend Britsche bestuur. En ingevalle de noodzakelijkheid voor 't belang van Zijner Majesteits dienst mogte vorderen, niet dan met concurrentie van den Ondergeteekende eenige verandering daarinne te brengen". Deze afspraak kan getuigen voor het streven naar samenwerking tusschen beide autoriteiten; er had dan ook tot dusver niet anders dan harmonie geheerscht, heet het bij Engelhard, die zich alleen in de mij ter beschikking staande stukken deed hooren; het laat zich anders denken, dat zich te voren ook wel eens een strubbeling zal hebben voorgedaan. Hoe ook, nauw is Van Middelkoop als gouverneur opgetreden, of er uit zich een neiging bij hem tot het zelfstandig nemen van organisatie-maatregelen, hetgeen verzet bij den mede-commissaris uitlokt, als in strijd met de stellige voorschriften van beider instructie.

De manier, waarop daardoor Van Middelkoop zich geprikkeld toont, zou ongeloofelijk schijnen, ware het niet zwart op wit beschreven; ongelukkig verdient ook het optreden van den eersten commissaris daar tegen geen naam. Tot Engelhard's feilen behoort tevens, dat hij veel te laat, eerst toch d.d. 12 Juni 1817 de pen heeft opgevat om aan de Commissie-Generaal over „het misselijk

gedrag", zooals hij zich uitdrukt, van zijn ambtgenoot te klagen; een terughouding, die hem dan ook kwalijk is genomen. De groteske bijzonderheden van Van Middelkoop's gedrag leert men bovendien niet kennen uit het officieele stuk, doch uit een brief denzelfden dag aan een te Batavia woonachtigen "broeder" geschreven, opdat deze C. C. G. G. nader zou kunnen inlichten. Na de eerste kennismaking er mede, had ik een geopend oog, zoowel voor het lachwekkende van de gansche geschiedenis, als voor de flauwhartige houding van Engelhard. Weken daarna ontmoette ik Buijskes' Buitenzorgsch rapport, waarin hij gewaagt van de "onbetamelijke, ja zelfs belachelijke scènes", die zich hebben voorgedaan en van het gemis aan "fermiteit" door Engelhard aan den dag gelegd, alzoo wedergevende den indruk, dien ik, en vermoedelijk ieder lezer, van de kennisneming der feiten zal ontvangen. Ik behoor mij echter niet te bepalen tot het eenvoudig verwijzen naar de bijgevoegde stukken, inzonderheid naar Engelhard's schrijven aan zijn "broeder"; want het lijvige stuk is zóó aartsvervelend opgezet, dat men onwillekeurig nalaat het ten einde toe door te worstelen.

Bij het hier volgende overzicht, houde men in gedachte, dat de families Engelhard en Van Middelkoop logeerden bij den heer Moorrees, waar de heeren ook kantoor hielden, zoolang Martin nog niet was heengegaan [1].

Gelijk bereids medegedeeld, duldde Van Middelkoop, als gouverneur opgetreden, niet meer de medewerking van den eersten commissaris, zoodat, schrijft ook Buijskes, "de heer Van Middelkoop geen de minste superioriteit van gezag in den Eersten Commissaris, ja zelfs geen mededinging heeft kunnen dulden". Engelhard maakte hierover bij zijn mede-commissaris aanmerking; o. a. waren buiten hem om verhoogd de prijzen van de zegels, van de passen, van de trouwbrieven. Het was echter bepaaldelijk een verordening over de uitgifte van het papierengeld, die tot een uitbarsting leidde. Buijskes heeft later aan C. C. G. G. gerapporteerd, dat deze uitgifte "zonder vooraf het kantoor voor de verwisseling georganiseerd en open gesteld te hebben", een dadelijke aanleiding tot ongenoegen onder de ingezetenen is geweest [2]; een feit is het, dat de rebellen zelven onder hun grieven noemden deze uitgifte. Voor Engelhard zou het alzoo 'n *bonne marque* geweest zijn, indien over dit punt het geschil met Van Middelkoop had geloopen; maar het gold hier slechts

[1] Verg. bl. 428.

[2] Verg. bl. 402 en bl. 519, noot 1.

een vormquaestie. Zijn standpunt brengt dan ook mede om in het Bataviaasch verslag over de oorzaken der onlusten te verklaren: van niet te gelooven, dat daarin een bron van ontevredenheid gelegen zou geweest zijn. De Gouverneur wilde namelijk de verordeningen betrekkelijk het papierengeld, zooals C. C. G. G. die hadden vastgesteld, afkondigen zonder meer, terwijl Engelhard oordeelde, dat er aan moest vooraf gaan een inleiding van de Moluksche commissie. Toen secretaris Von Baumhauer de stukken ter afkondiging bij Engelhard kwam halen, gaf de Commissaris ze nochtans af, zich enkel bepalende tot het maken van een opmerking er over. De Secretaris heeft in de manier, waarop dit geschiedde, geen reden gezien, de opmerking bij den Gouverneur over te brengen, te minder daar Van Middelkoop „in geen best humeur" was en de Secretaris „geen aanleiding wilde geven tot meerdere verbittering", schrijft Engelhard. Daar dit heeft plaats gevonden kort na de aanvaarding van het gezag, is het anders niet duidelijk, hoe hier reeds kan gesproken worden van *meerdere* verbittering, indien althans het beweren juist is, dat de verhoudingen tot den 25ⁿ Maart normaal zijn geweest. Hoe ook, aan den avond van den dag, dat de afkondiging plaats vond, onderhield Engelhard er zijn mede-commissaris over. De humeuren waren hierdoor gaande gemaakt, toen de tot resident van Menado benoemde Martheze, die op zijn vertrek stond, de heeren kwam storen met de vraag, of hij geen contanten kon mede krijgen [1]. De Gouverneur, die de kas hield, zweeg, hetgeen Engelhard aan Van Middelkoop deed zeggen: het vanzelf sprak, dat de Resident voor zijn gewest specie moest medenemen. Martheze hiermede voldaan, verliet Commissarissen, waarop Engelhard het onderhoud over het papierengeld wilde voortzetten; maar Van Middelkoop stoof op en voer tegen Engelhard uit over — ja, wat, dat blijkt niet — wel dat het geschiedde „ten aanhooren van het gezelschap en twee schildwachten, die voor de deur op en neder liepen". Met het gezelschap wordt bedoeld de familie Moorrees, die intusschen zat te wachten wegens den gereed staanden avondmaaltijd!

Engelhard ging naar zijn kamer om verder schandaal te vermijden; hij was voornemens er later Van Middelkoop over te onderhouden. Dáár, in Engelhard's kamer, vervoegde zich de Secretaris met de door de Commissie te teekenen stukken voor resident Martheze; Engelhard stelde zijn hand er onder, waarop Von

[1] Verg. bl. 503.

Baumhauer toog naar Van Middelkoop, die ook naar zijn kamer was gegaan; de Gouverneur weigerde echter de onderteekening, waarvan de Secretaris mededeeling ging doen aan Engelhard. Deze zocht toen Van Middelkoop op, „die zich intusschen uitgekleed had". En nu krijgt men een zeker nooit vertoond tooneel; met Engelhard's gebrekkigen verhaaltrant zijn de werkelijke oorzaken der tooneelen niet geheel duidelijk, maar wat wij overigens lezen, is opmerkelijk. Engelhard wilde natuurlijk van zijn mede-commissaris weten, waarom de mede-onderteekening geweigerd werd, doch wij lezen dan alleen, dat hij Van Middelkoop in woede aantrof en hem toevoegde, „dat hij verdoemde om de papieren te tekenen" en *uitgilde*, dat Engelhard „het gezag van hem konde overnemen". Pogingen om hem tot bedaren te brengen, deden slechts 's mans woede verhoogen, hem herhalen de stukken niet te willen teekenen, ja verklaren, „dat hij zijn gezag nederlegde", dat hij zich beschouwde als Engelhard's „arrestant"!! De eerste commissaris vond geen termen om den man bij zijn woord te houden, ofschoon „hij was gelijk aan een dol mensch", krabbelt Engelhard. Eindelijk bedaarde de storm en werden de stukken mede-onderteekend, zoodat Martheze kon vertrekken. Engelhard ging daarop de kamer uit om aan den maaltijd deel te nemen, waar vermoedelijk ook mevrouw Van Middelkoop zat te wachten. Bij het verlaten van de kamer, leuterde echter Engelhard zijn mede-commissaris nog te gemoet om mevrouw Van Middelkoop daar te laten komen, maar Van Middelkoop snauwde terug: „Deeze behoeft hier niet te komen, zij kan maar weg blijven, zij is oorzaak van mijn ongeluk en meer soortgelijke douceurs"!! Het geheele spektakel was als het ware in het publiek vertoond, „daar de Heer V. M. al het gesprokene als het waare had uitgegild".

Na den maaltijd begaf een ieder zich te bed en alzoo mevrouw Van Middelkoop naar de kamer van haar man; Engelhard had zich echter nauwelijks uitgekleed of hij hoorde uit Van Middelkoop's kamer, dat „het spectakel met zijn vrouw begon". Naast die kamer logeerde de dochter van den Gouverneur; de ruzie deed haar naar Engelhard's kamer ijlen met verzoek tusschen beiden te treden. De eerste commissaris, „te veel g'endigneert over de Heer V. M. wegens zijne infame conduite" en bovendien reeds uitgekleed, gevoelde gansch geen lust om er zich mede te bemoeien, maar goede mevrouw Engelhard had kassian en ging dus de twistenden opzoeken. Het bleek haar, dat Van Middelkoop.... zich van kant wilde maken! En teneinde dit te „bevorderen", had hij het afdoende middel te

baat genomen — om arsenik in te nemen, zich met den gouverneursdegen te doorstooten?? — om „op de steenen te willen slapen"! Mevrouw Engelhard vreezende, gelijk haar man memoreert, „hij met zijn dikke ligchaam een beroerte zoude kreigen" en het aan haar man zou worden geweten, deed alle moeiten om den zich ten doode wijdende te kalmeeren, hetgeen na een uur gelukte, nu betuigende Engelhard te zijn toegedaan „met zijn gehele ziel en lichaam"; van alles te doen tot zijn „geluk en welvaart"; „nacht en dag" tot zijn dienst te zijn; dat zijn vijanden „maar loerden op onze gedoenten en bedrijven", om hem, Engelhard, kwaad te doen, „en meer zulke malle uitlatingen".

De nacht ging verder rustig om, maar, terwijl Van Middelkoop de gewoonte had eerst tegen 'n uur of acht des morgens zich te vertoonen, ging hij nu reeds voor dag en dauw er op uit, zonder bij het ontbijt terug te zijn. Waar was hij dan? Men wist het niet. Mevrouw Engelhard maakte zich ongerust, dat hij zich in zee verdronken had, hetgeen haar man deed zeggen, dat niet te gelooven, daar „hij een al te groot poltron was". Eindelijk besloten gastheer Moorrees en secretaris Von Baumhauer hem te gaan zoeken. Men trof den Gouverneur aan in het huis van den Kapitein-Chinees in de Chineesche wijk, waar hij opnieuw begon „uit te bazuinen over het gebeurde den avond te voren en daar de Capitein zeer goed Hollandsch sprak, deed zulks aan dat huis een zeer kwaad effect". Eerst weigerde weer Van Middelkoop de heeren te volgen, doch ten slotte liet hij zich ook nu overhalen.

Op dien zelfden dag zou het gouverneurshuis in fort Victoria worden betrokken. Van Middelkoop had er bij Engelhard op aangedrongen — men begrijpt niets van deze menschen — dat ook hij derwaarts zou overgaan, maar Engelhard was begonnen te zeggen, dat hij liever op zichzelf wilde gaan wonen, daar hem „het verblijf in 't fort niet aanstond"; toen hij echter bemerkte, dat dit den Gouverneur „zeer onaangenaam zoude zijn", liet Nico, als een goeije kerel! — „haatdragend als de oude Siberg was hij niet", oordeelt dr. De Haan[1] — zich zoowaar overhalen „om de drift van de Heer V. M. uit verregaande spijt niet weder gaande te maken", te eer daar er het verblijf niet zoo lang kon duren wegens een op het programma van Engelhard staand plan om een reis door de Molukken te maken. De familie Engelhard ging dus dien dag ook

[1] *Priangan*, dl. I, bl. 86.

naar fort Victoria over, "schoon met eene grote rebutering voor 's mans carakter en met het heilig vernemen, om in een gelijk geval mij dadelijk van hem te zullen verwijderen". Zulk een gelijk geval deed zich alzoo naar Engelhard's meening nog niet voor, toen in het fort de "hevige disputen en geschillen" niet ophielden!

De hoofdschotel bleef 's Gouverneurs eigenmachtig handelen en het nemen van allerlei maatregelen, die, naar Engelhard's oordeel, tot het verwekken der onlusten hebben bijgedragen. Het mag wel aangenomen worden, dat de beide onbeduidendheden met het uitbreken der rebellie op 15-16 Mei "den kop verloren", gelijk Elout d.d. 4 Juli 1817 aan directeur-generaal Goldberg schreef [1].

Terwijl die opstand geheel de werkzaamheid der Commissie verlamde, vochten de heeren onder elkander, tot er den 3n Juni weder 'n éénige scène plaats had. "Bij deze scène was Mijnheer in zijn hemd", schrijft Engelhard! Dat Zijne Dikheid behoefte had aan het Paradijscostuum, besprak ik ook elders [2]. Van Middelkoop ziedde van drift en uitte alweer de beschuldiging, dat Engelhard zich met des Gouverneurs zaken bemoeide. De eerste commissaris leuterde er tegen: dat alles, wat hij deed, slechts naijver opwekte en daardoor tot verkeerde opvatting leidde; dat hem, Engelhard, dit verveelde; dat de rebellie toch de commissoriale werkzaamheid opschortte en hij alzoo besloten had met een juist aangekomen schip naar Batavia terug te keeren. Des Gouverneurs toorn kende nu geen palen! Hij zou dat vertrek beletten, en hiermede weder geheel niet in overeenstemming, volgt er op: "Ik leg mijn gezag als Gouverneur neder, ik geve Uw alles over"! Onder dit geschreeuw waren toehoorders komen aanloopen. De Gouverneur begaf zich naar buiten — in zijn hemd dus? — en riep hen toe: "Mijne Heeren, adresseert u maar aan de heer Engelhard, ik heb mijn gezag nedergelegd." Engelhard zegt zich "met veragting" afgekeerd te hebben en naar zijn kamer te zijn gegaan. Flink! Des avonds maakte Van Middelkoop wederom een spektakel "van den duivel"; niet dan met moeite kon men hem tot bedaren brengen; aan tafel verscheen hij niet. Genoegelijk logeeren!

Den volgenden dag, dus 4 Juni, kwam de Secretaris den Gouverneur over zaken spreken. "Adresseert u maar aan de Heer Engelhard, zo als die goed vindt", kreeg hij tot bescheid. Engelhard en Von

[1] Bl. 185 *Van Deventer.*

[2] In het *Engelhard*-artikel, bl. 1024, noot 1.

Baumhauer deden dan ook de zaken zooveel doenlijk af. Nu was werkelijk de eerste commissaris besloten zijn gastheer vaarwel te zeggen en op zichzelf te gaan wonen, ... maar toch niet dadelijk! Te Ambon logeerde nog altijd de afgetreden Britsche resident Mackenzie, door Martin achtergelaten om hangende zaken af te doen [1]. Hij moest per *Nautilus* den 8n Juni via Batavia naar Bengalen terugkeeren en nu meende Engelhard het beter, zoo ter voorkoming van nog meer schandaal, als voor het gereedmaken van den brievenpost ten behoeve van C. C. G. G., dat die samenwoning tot zoo lang althans zou duren.

Toen dan ook den 8n de *Nautilus* onder zeil zich bevond, schreef Engelhard soeperig beleefd aan Van Middelkoop een brief, waarin hij hem kennis gaf niet langer van zijn gastvrijheid gebruik te kunnen maken [2]; tevens begaf Engelhard's vrouw zich voor een afscheidsbezoek naar mevrouw Van Middelkoop, terwijl Engelhard er op uitging. Een uurtje later terugkomende en ternauwernood binnen de poort zijnde, hoorde hij „een schrikkelijk geschreeuw in het Gouvernementshuis". Europeesche ordonnansen, ambtenaren, slaven, alles in het fort liep toe! Engelhard ijlde naar binnen; ook de Secretaris was „op het alarm dadelijk na het Gouvernementshuis gegaan". Hier vertoonde zich weer Van Middelkoop; „in een woedende drift", nu tegen mevrouw Engelhard „uitvarende" in tegenwoordigheid van mevrouw de Gouverneursche, bij wie zij op bezoek was. Engelhard plaatste zich naast zijn vrouw; ik zie het hem doen: „als een helt, sonder vreesen"! Van Middelkoop hem in het vizier krijgende, „kwam in een dreigende houding met het tonen van zijn vuist" op hem af, „tot bot op mijn lijf", is de magistrale beschrijving van dezen gewezen steunpilaar der Indische regeering. „Ik bleef" — 't is onbetaalbaar, hoe Engelhard dat alles met een zeker soort van simpele onbeholpenheid beschrijft, „Ik bleef pal staan hem af te wachten en was voornemens zo hij de handen aan mij hadde uitgestoken hem van mij af te keren, zo goed ik konde, en assistentie te vragen bij den Kolonel Kraayenhoff, die allernaast het Gouvernementshuis woonde en op zijn stoep op en neder wandelde [3]." Ofschoon het bleef „bij deze furieuse aanval" en het alzoo niet tot handtastelijkheid kwam, „braakte" de man „zijn gal uit in bewoordingen, die het hart van een ieder aanschouwer door griefde"!

[1] Verg. bl. 430 en 502.

[2] Zie bl. 542-543.

[3] Overste Krayenhoff wordt steeds kolonel genoemd.

't Waren zooveel dolle beschuldigingen, „alle getrokken uit de schimmen der verbeelding", „van een wanhopend mensch, die zich hier eene verveling is, als ontbloot zijnde van de aisance, waaraan hij gewoon is en hem het leven aangenaam maakt". De Gouverneur besloot alweer met „zich in arrest te begeven". Engelhard leuterde er tegen, dat hij, Gouverneur, daartoe „ongeregtigd" was, doch nota bene, er zich over te verstaan had met overste Kraijenhoff!! Daartoe werd deze, die immers in de voorgalerij de ruzie reeds aanhoorde, uitgenoodigd over te komen. De Overste binnentredende, „verklaarde de Heer V. M. aan den collonel Kraayenhoff, dat hij zijn arrestant was". Kraijenhoff antwoordde „zeer koel" onbevoegd te zijn den Gouverneur te arresteeren; Van Middelkoop hield echter aan, „dat hij zich zelve in arrest begaf". Nu is er een plechtige stond, want de Overste verklaarde daarop „zeer mannelijk"!: „Mijn Heer V. M. zo gij uw dan in arrest wilt begeven, verklaard zulks dan ook aan de kolonels van de schepen, die ik dadelijk hier zal inviteeren, dog uw post moet gij in alle gevallen waarnemen. En dan verzoek ik dadelijk een schip om naar Batavia af te zenden, om daarvan aan H. Excell^{n} Comm^{n} Genl kennis te kunnen geven." Op deze toespraak, liep Kraijenhoff weer de kamer uit. 't Is voor een opera bouffe.

Vooral onder den invloed van den Secretaris kwam Van Middelkoop tot bedaren; hij verklaarde van zijn in-arrest-begeven af te zien, zoo.... Engelhard mede zijn voornemen opgaf om „het Gouvernementshuis te quitteren". En waarachtig Engelhard geeft daarin toe, o. a. schrijft hijzelf over zijn plan „in de onzekerheid, hoe hetzelve door Hunne Excellenties de Commissarissen Generaal zoude kunnen worden opgenomen en wat de heer V. M. zoude beginnen bij aldien ik mijn voorneemen ten uitvoer bragte"; hij geeft toe ja, „doch met het voornemen echter, om bij de eerst voorkomende gunstige gelegenheid mij te retireren uit de Gouvernements woning en op mij zelve te gaan wonen daer (ik) het brood, wat ik geniet wenschte met mijn vrouw liever in stille eenzaamheid te smaken, dan de overvloed te genieten aan een tafel van eenen anderen Judas"!! Overste Kraijenhoff werd alzoo uitgenoodigd opnieuw ten gouvernementshuize te komen, waar hem nu werd medegedeeld, dat „deze eclaterende gebeurtenisse was getermineerd".....

Wanneer men dit alles las in een libretto van 'n opera bouffe, dan zou men er bij denken, zoo er bij gedacht werd: waar wordt de onzin toch van daan gehaald! Ik mag mij uit dien hoofde niet bepalen tot dit relaas, doch behoor weer te geven de beide brieven,

die Engelhard zelf er over geschreven heeft d.d. 12 Juni 1817, dus toen reeds de *Nautilus* Ambon had verlaten. De eene is gericht aan C. C. G. G.; de bijzonderheden vindt men echter vooral, gelijk ik mededeelde, in den anderen, dien hij richtte aan zijn "broeder", zwager Senn van Basel, met oogmerk, dat deze de C. C. G. G. nader zou inlichten. Beide brieven doe ik alzoo hier volgen [1].

a. *Brief aan Commissarissen-Generaal:*

Misschien heb ik al veel te lang gehesiteert, de pen op te vatten en Uwe Excellentien bekend te maken, met het misselijk gedrag van mijn ambtgenoot, den Heer van Middelkoop, verre beneden de waardigheid van het caracter dat hij de Eer heeft in den dienst van Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden te bekleden. Ik vlije mij nogthans hierover bij Uwe Excellentien verschoning te zullen vinden, eendeels om dat de verschillen die tusschen mij en de Heer van Middelkoop ontstaan zijn als niet algemeen bekend, buiten eclat zijn gebleven [2]; ten anderen om dat de Heer van Middelkoop dezelve van zijne zeide heeft tragten te repareren, op ene wijze mij hinderlijk de zaak verder te poursuiveren. Deze inschikkelijkheid, vermeende ik te kunnen doen plaats geven, zo lang den dienst hier door geen nadeel kwam te leiden, en mij daarover bij Uwe Excellentien te kunnen verantwoorden. Dan zedert het gebeurde op den 8^{n} dezer en dat de Heer van Middelkoop zich zelven geheel vergetende, heeft kunnen goedvinden, om niet te zeggen verlagen, in een vlaag van woedende drift, zijn post van Gouverneur neder te leggen en bij den Millitairen Commandant en Cheff van de Millitie in de Molukkos Kraaijenhoff zich in arrest te begeven, zoude een langer stilswijgen misdadig worden, en mij te kort doen schieten, in mijne verantwoording, als zijnde het niet te voorzien, welke gevolgen, deze gebeurtenissen en het toekomstig gedrag van den Heer van Middelkoop tot zich zal kennen sleepen.

Ik gevoele mij mitsdien gedwongen deze aan Uwe Excellentien in te richten, en Hoogstdezelve bekend te maken, met het alzints verontwaardigend gedrag, dat de Heer van Middelkoop houd, zedert de 25 Maart ll. dat het Nederlandsch gezag op Amboina hersteld, en hij, van Middelkoop, in de post van Gouverneur der Molukkes bevestigd is.

Van de aankomst van C. C. tot de overnaam der Molukkos te Amboina, dat geweest is den 8 Maart tot den 25^{n} daaraan, hebben Commissarissen met den anderen in ene goede verstand-

[1] Zie over deze brieven hiervóór, bl. 345.

[2] Dat schikte anders nogal!!

houding verkeert en de werkzaamheden van de Commissie op ene regelmatige wijze voortgezet, zonder de minste difficulteiten noch aan de ene noch aan de andere zeide te ontmoeten. Dan nauwelijks was de Heer van Middelkoop in zijne waardigheid van Gouverneur geproclameert, en aan den volke voorgesteld, of hij nam een gansch andere toon aan, erkende geene supperieuriteit in de Commissie, als beschouwende zich in de betrekking van Gouverneur boven alle Gezag verheven, en waande de verantwoordelijkheid van het bestuur van zaken hem te incumberen.

Ik heb van mijne zeide alles aangewend, om den Heer van Middelkoop van dit begrip te diverteren en hem doen opmerken, dat zo lange ik in de Molukkos aanwezig was, de opperste magt bij de Commissie berustte; dat zij van hunne daden en verrigtingen aan Uwe Excellentien, tot den dag van mijn vertrek naar de Hoofdplaats verantwoording verschuldigd zijn en dat de bevestiging van de Heer van Middelkoop, tot de waarneming van de zaken, in zijne betrekking van Gouverneur geene de minste verandering in dien opsichte gemaakt hadden, en hij, van Middelkoop, om hiervan overtuigd te weezen, slegts behoefde in te zien zijne Instructie, wordende daarbij op artic. 3 gezegd [1]: Hij zal zich in de waarneming van zijne bediening prov. regelen naar de Instructie aan Commissarissen tot overnaam van Neerlandsch bezittingen in de Groote Oost gegeven. Dan mijne pogingen hier toe aangewend zijn nog thans buiten cragt gebleven, en hebben bij hem van Middelkoop geen ander uitwerksel gehad, dan bij herhaling te vervallen tot de disparatie, van te verklaren, dat ingevalle Hunne Exc. de Heeren Commissarissen Generaal dit zodanig begrepen hadden, het dan eene tegenstrijdigheid te bevatten, hem de manuance van zaken in de Molukkos op te dragen, en in hoedanigheid van Gouverneur te proclameren en den volke voor te stellen; dat op deze gronden zijn gevoelen bazerende, hij verklaarde op te houden Gouverneur der Molukken te zijn, ZEd. zich ten dien einde in arrest te begeven en in die staat met zijne Javanen naar de Hoofd-plaats opgezonden te worden en Zijne conduite bij Hunne Excellentien de Heeren Commissarissen Generaal te verantwoorden.

Overwegende het gewicht en aangelegenheid van de Commissie — overwegende de gesteldheid in de Molukkes, betrekkelijk de onlusten onder de volkeren te Sapparoua en omliggende eilanden; overwegende de gesteldheid der dienaren te Amboina, als bij geen enkelde de vereijschte gevonden wordende het ambt van Gouverneur waar te nemen; overwegende dat het Millitaire wezen geheel aan den Gouverneur der Molukkes ondergeschikt is, terwijl

[1] Zie bl. 361.

de Militaire Commandant in onderscheidene gevallen blijken heeft gegeven, geen hooger gezag als dat van de Gouverneur der Molukkes volgens zijne instructie te respecteren en eindelijk in overweging nemende, dat bij de Instructie van Hunne Excellentien, aan Commissarissen ter overname van de Molukkes, aan den eersten Commissaris geene overwegende stem toegekend geworden is, vermeende ik het allezints met de aart van de zaak en voorzigtigheid over een te komen den heer van Middelkoop in dezen niet toe te geven, maar sleepende te houden ten einde door Uwe Excellentien in dezen te kennen werden voorsien en intusschen te zorgen voor alle confusie.

Zie daer HoogEdelGestrenge Heeren, een verhaal van eene gebeurtenisse, die ik wel gewenscht gehad, dat had kunnen worden gemenageert, als voor Uwe Excellentien ten hoogste onaangenaam zijnde en die mij ten swaarste drukt en waerinne door Uwe Excellentien behoord voorsien te werden want ofschoon de Heer van Middelkoop telkens na de zaken gebeurd zijn en bij eene bedaarde overweging zijn onverantwoordelijke conduite inziet en tragt te repareren so is hij bij de ambtenaren in ene al te diepe veragting om het Hoofdbestuur alhier te continueren en de noodzakelijkheid komt te vordren daeromtrent verandering te maken en te voorzien.

Uwe Excellentien zo ik vertrouwe, zullen mij wel excuseren in een meerder detail te treden, om Hoogstdezelver indignatien niet verder aan te vuren. En deze te mogen eindigen met de verzekering, dat ik op de presente voet zal blijven voort varen mijn pligt te betragten en inmiddels te verzekeren met hoogachting en eerbied te zijn

HoogEdele Gestrenge Heeren
Uwer Excellentien geheel ootmoedige Dienaar
Engelhard.

Amboina
den 12 Junij 1817.

b. *Brief aan Engelhard's "broeder":*

WelEdel Gestrenge Heer
Zeer Waarde Broeder!

In Secretesse.

Tot op heden, waarde Broeder, heb ik mij onthouden, bij mijne brieven in de minste particulariteiten te treden over het geen tusschen Commissarissen is voorgevallen. Een langer stilzwijgen zoude misdadig zijn en mij compromiteren. Ik zal derhalven UWelEGestr. een schets geeven van mijne situatie, en het geen tusschen den Heer V. M. en mij zedert wij hier zijn, is voorgevallen,

dat aan de ingezetenen van Amboina het geheugen nimmer zal ontslippen.

Van onze komst op Amboina tot den 25 Maart jl. dat de Britsche vlag met die van de Nederlandsche is verwisseld geworden, gingen de werkzaamheeden regulier voort, en was er bij ons eenig verschil van opinie, is dit door de zaken over en weder te bepraten, minzaam uit den weg geruimd; dan de Heer V. M. was nauwelijks in het gezag als Gouverneur gesteld en de maneance van zaken op hem overgegaan of hij verbeeldde zich in zijne betrekking verre superieur te zijn aan die van Commissaris; en in allen deele naar goedvinden te kunnen handelen. Voor zo veel mij dit compromitteerde, bragt ik den Gouverneur zulks op eene bedaarde wijze onder het oog en deed hem de observatie, dat hem de maneance van zaken wel opgedragen was, dat hij echter in de waarneming zijner bediening zich provisioneel regelen moest naar de Instructie van Commissarissen vide art. 3 zijner Instructie, en geene publike acten doen, namelijk het veranderen van de zegels en de prijs daarvan te verhogen; het verhogen van de passengelden; het opvatloon der slaven; de trouwbrieven en meer diergelijke zaken, als vermeenende te behooren tot de werkzaamheden van Commissarissen en de organisatie. Zonder de punten distinctivelijk op te noemen gaf ik hem echter genoeg te verstaan, wat de bedoeling was. Ons eerste verschil, dat eclateerde werd geboren bij gelegenheid der introductie van het Papierengeld. De Heer V. M. had mij door den Secretaris laten vragen, om de Placaten die wij van Batavia hadden mede genomen, betreffende het Papierengeld, ten einde ze te publiceren. De Placaten gaf ik af aan den Secretaris, en deed daarbij de observatie, dat de Publicatie nog geen gevolg konde hebben, als met eene introductie van Commissarissen behoorde verzeld te gaan en daarover noodzakelijk met elkanderen diende te spreeken, om in de geest te blijven van de dispositie van C. C. G. G. van den 3 feb. 1817. Echter na verloop van een uur werd door het gewone klokkengeluid de anonce daarvan gedaan, het geen ik op zijn beloop liet, als wat te *(woord onleesbaar)* zijnde (dat echter van agteren gebleken is buiten de schuld van de Heer V. M. te zijn geweest, wijl de Heer Secretaris hem niet bekend gemaakt had met mijn intentie, die zulks agter wegen hadde gelaten omdat de Heer V. M. op dat tijdstip juist in geen te best humeur was en hij geen aanleiding wilde geven tot meerder verbittering). Deze dag liep ten einde tot 's avonds 9 uren. De Resident Martheze zoude worden gedepecheerd naar Menado (de Heer V. M. en ik woonden in een huis bij den Heer Moorrees, en hadden het bureau ook bij ons) en kwam zijn papieren ontvangen: juist met de Heer

V. M. in gesprek zijnde over de Publicatie van het Papierengeld en dat ik de aanmerking maakte wij verzuimd hadden daarbij de gewone forma te observeren, waaromtrent de Heer V. M. met mij in gevoelens differeerde, als oordeelende zulks niet nodig te zijn, kwam de Heer Martheze ons gesprek storen, met ons te vragen, of hem niet eenige contanten zouden worden medegegeven. De Heer V. M. de kassa administrerende als Gouverneur, hield ik mij als of ik verwagte de vraag door de Heer V. M zoude worden opgenomen en deswegens eenig voorstel aan mij zoude gedaan hebben. Dan ZijnEd. een diep stilswijgen betragtende, gaf ik (mij wendende tot de Heer V. M.) ten antwoord, dat het van zelfs sprak hij Resident ten dienste van het etablissement Menado, met contanten zoude worden voorzien. De Heer Martheze van ons separeerende en ik met de Heer V. M. het gesprek bovenvermeld wederom wilde opvatten, voer de man in zulk een drift ten aanhooren van het gezelschap en twee schiltwagten, die voor de deur op en needer liepen tegens mij uit, dat ik om geen eclat te maken, mij retireerde na mijn kamer, met oogmerk om Hem het onbetamelijke daarvan op een gepaste moment onder het oog te brengen. Ik werd kort daarop gevolgd door de Secretaris, om mij ter teekening te presenteren, de Instructie en meer andere papieren voor Menados Resident; dezelve getekend hebbende, vervoegde hij zich daarmeede bij de Heer V. M., die ook intusschen naar zijn kamer was gegaan. Dan ZEd. weigerde de papieren te onderteekenen. Op ontvangst van dit rapport van de Secretaris, vervoegde ik mij in persoon bij de Heer V. M., die zich intusschen uitgekleed had, om hem de redenen te vragen van zijn gedrag, waarop hij in drift uitvoer, dat hij verdoemde om de papieren te tekenen en gilde uit, dat ik het gezag van Hem konde overneemen. Ik wilde hem tot bedaren brengen, dog hij bleef opvliegend en verklaarde niet te zullen teekenen, dat hij zijn gezag nederlegde en zich als mijn arrestant beschouwde. Hiervan deed ik hem het declinerende van zijn gedrag opmerken en de gevolgen waaraan hij zich blootstelde observeren; in het eerste moment konde niets baten, hij was gelijk aan een dol mensch. Ik bragt hem eindelijk onder het oog zijne verpligting tot het Gouvernement en welke gevolgen zijne conduite niet moest hebben op de belangen van het Gouvernement, staande de overgave van de Molukkos en de beoordeling, waaraan hij zich bloot stelde bij de Britsche Gouverneur, en dat geen scheidsman tusschen hem en mij zijnde, hij zich ten hoogsten verantwoordelijk maakte aan het Gouvernement, besluitende met te zeggen, dat papieren door hem grotendeels zelve gecoucheert mij zeer vreemd moesten voorkomen daarvan de onderteekening te weigeren en mij verpligt vond hem als nog

daartoe te adhorteren; waarmede ik het dan ook zo verre bragt dat hij tot de onderteekening overging. De Heer Moorrees en gezelschap stonden met het avondmaal gereed op ons te wagten; uit de kamer van de Heer V. M. gaande, vermeende ik wel te doen hem te zeggen: gij moest uwe vrouw laten komen bij uw; echter had dit het effect, dat hij zijn drift vermeerde en zeide: deeze behoeft hier niet te komen, zij kan maar weg blijven, zij is oorzaak van mijn ongeluk en meer soortgelijke douceurs. Ik wenschte hem hierop een aangename nagtrust en ging souperen na alvorens de Heer Martheze te hebben gedepecheerd, die echter tot de volgende morgen moest blijven, om het geld te ontvangen, waarover de quaestie was ontstaan en waarin niets beslist konde worden. Ik hield mij voor het gezelschap als of er niets gebeurd was; evenwel waren zij met de zaak bekend, daar de Heer V. M. al het gesprokene als het waare had uitgegild.

Van de tafel opstaande, begaf ik mij na bed, dan nauwelijks dat ik uitgekleed was, of het spectakel met zijn vrouw begon. Zijn dogter kwam in onze kamer, die naast aan die van de heer V. M. was, om toevlugt tot ons te nemen, en het geschil tusschen den Heer V. M. en zijn vrouw te bemiddelen. Te veel geindigneert over de Heer V. M. wegens zijne infame conduite, konde ik niet besluiten in zijn kamer te gaan en mij met die twist te meleren; daarbij was ik reeds uitgekleed. Dan mijn goede vrouw waagde zich in de kamer van Mevrouw M. te gaan, die alles aanwende om hem tot bedaren te brengen, alzo hij niets minder wilde als zich van kant te helpen, en dit te bevorderen met bijna nakend op de steenen te willen slapen. Mijn vrouw, bekommerd hij met zijn dikke ligchaam een beroerte zoude krijgen, en dan de schuld op mij zoude komen, wende alles aan uit hare goedheid en deugd om de Heer V. M. tot bedaren te brengen, die na verloop van een uur dan ook daarin reusseerde, na echter te hebben moeten aanhoren, hoe hij V. M. met zijn gehele ziel en ligchaam mij was toegedaan; dat hij alles deed tot mijn geluk en welvaart; nagt en dag tot mijn dienst te staan; dat mijn vijanden maar loerden op onze gedoenten en bedrijven, om mij kwaad te doen; dat hem door Commissarissen Generaal de responsibiliteit was toegekend, en meer zulke malle uitlatingen, arrogantien en pretentien, waarvan de merite zich uit zijn volgend gedrag laat beoordeelen, met welke opregtheid hij dit alles meende. De heer V. M. zelden gewoon in die dagen voor half agt uren voor den dag te komen, was die morgen voor het limeeren van den dag al uitgegaan. Te half zes uren werd mij bij het opstaan dit als iets vreemds door de jonge Bijgeval gezegd; dan ik bekreunde mij hierom zeer weinig; ik hield mij voor als dit niet te weten, en begaf mij met de Heer Moorrees op onze

gewone wandeling, want geen rijtuigen hier zijnde, maakt men gebruik van zijne beenen. Tegens agt uren te huis komende, was de Heer V. M. nog aan het dwalen; andere benaming konde niet wel gegeven worden, aan het bedrijf van de Heer V. M. De Secretaris en de Heer Moorrees besloten eindelijk hem op te speuren, en dat wel op aanzoek van mijn vrouw, die meende dat hij zich somwijlen in zee mogt hebben geworpen, waarvoor ik mijn vrouw zeide te reponderen dat niet gebeuren zoude, en hij een al te groot poltron was. Na eenige tijd rondzwervens, werd de Heer V. M. eindelijk gevonden aan huis van de Capitein Chinees in de Chinesche campong. Hij onthield zich niet om in dat huis op nieuw uit te bazuinen over het gebeurde den avond te voren en daar de Capitein zeer goed Hollands sprak, deed zulks aan dat huis een zeer kwaad effect. Hij was niet voorneemens te huis te komen, wierd echter op de vertogen van den Secretaris en de Heer Moorrees daartoe bewogen. Bij zijn te huis komst hield ik mij als of, er niets gebeurd was. Deze dag was bestemd, om het huis van de Heer Moorrees te verlaten en over te gaan naar het Gouvernements huis. Ik had de Heer V. M. reeds een en ander malen te kennen gegeven, dat ik wel inclineerde op mij zelve te blijven wonen, alzo mij het verblijf in 't fort niet aanstond. Dan bemerkende, dat dit de Heer V. M. zeer onaangenaam zoude zijn en ook in aanmerking neemende, dat ons verblijf op Amboina maar zeer kort zoude zijn, wegens ons op handen zijnde vertrek naar Banda en Ternate, had ik mij daartoe echter over laten halen. In dit moment nu vond ik het zeer ongeraden, deze snaar wederom aan te roeren om de drift van de Heer V. M. uit verregaande spijt niet weder gaande te maken en resolveerde dus met hem te verhuisen naar het fort Victorie, ofschoon met eene grote rebuteering voor s'mans carakter en met het heilig vernemen, om in een gelijk geval mij dadelijk van hem te zullen verwijderen. Om nu hier de draad te vervolgen van hetgeen dagelijks tusschen ons bij de minste verschil van opinie voorgevallen is, zoude UwEdel-Gestr. grotelijks vervelen en indigneren, daar dit doorgaans daarop neederkwam alsof hij voor alles verantwoordelijk was, en of Commissarissen Generaal alleen het vertrouwen op hem hadden gesteld, en de gehele Comptabiliteit hadden opgelegd; alsof op geen der ambtenaren en op niemand in de Molukken eenig vertrouwen werd gesteld, waarvan ik niet zelden met de overtuigendste redenen hem niet konde terug brengen; minder omdat hij zich niet ten volle overtuigd hield van de juistheid mijner reflectie als wel omdat zulks te adopteren hem in zijn kraam niet te pas kwam, daar de man in alles wilde te zeggen hebben. Daer hij de Institutie van het administrative, het comptabele en wat het Negotie-werk betreft

alles aan zich wilde trekken en van hem afhankelijk maken; daar ik van een tegenover gesteld gevoelen was, gaf zulks niet zelden aanleiding tot hevige disputen en geschillen, die niet zelden eclateerden en die mij op het laatst verpligteden om eenmaal door te tasten, en paal en perk te stellen aan zijne verregaande arrogantie en onbillijke vorderingen om alle ambtenaren zonder onderscheid van rang of stand onder zijn plak te brengen; en in alles alleen te regeeren, weshalve ik op zekeren morgen, dat wij weder in de zaak niet eens waren, hem deed gevoelen, dat het beroep van de Heer V. M. op zijne verantwoordelijkheid en het vertrouwen dat C. C. G. G. in hem stelden mij zeer ongevallig was, dat hij mij, met zich in dier voegen uit te laten, ten hoogsten beledigde en ieder ambtenaar met mij; dat ik mij vleide met het volle vertrouwen van C. C. G. G. om in de Molukken eene organisatie en administratie te zullen daarstellen overeenkomende met de belangen van het Gouvernement; dat ieder ambtenaar het vertrouwen meriteerde, in evenredigheid van de aangelegenheid van zijn post, tot dat hij daarvan misbruik gemaakt en het zelve onwaardig gemaakt zoude hebben; dat men den Gouverneur niet als een schoolmeester moest beschouwen om de ambtenaren als zijne kinderen aan te merken en te regeren; dat dit geen comptabiliteit was; dat ieder ambtenaar op zijne verantwoordelijkheid een post werd aanbetrouwd en de Gouverneur alleen moest worden beschouwd, als het rad, waarop alles draaide om de geheele machine (het Gouvernement) in beweging te houden en eene genoegzame controle daer te stellen, als om na te zien een ieder aan zijne verplichting, hem bij instructien of reglementen voorgeschreven, voldoet en het spil niet alleen uit te maken, daar alles wat in een Gouvernement te doen viel, om draaide. Deze gedagten waren ZEd. wel niet aangenaam, evenwel te bondig iets daar tegen in te brengen: en dat de consequentie van de recommandatie van Zijn Excellenties Elout en Van der Cappelen, wegens zijne responsabiliteit dan eerst konde worden begrepen van werking te zijn naar mijn vertrek, als de werkzaamheden van Commissarissen tot de overname van de Molukken waren komen te cesseren en alles op hem was overgegaan en gedurende het aanwezen van Commissarissen alleen verantwoordelijk was voor 't geen van hem als Gouverneur gevordert wierd en incumbeerde. Dit verwekte bij hem eene sensatie, die hem tot nadenken bragt en een tijt lang bevrijde van met hem te hacqueteren. Of nu daartoe aanleiding gaf dit serieus entretien dan wel de onlusten te Saparoea gerezen, plaats ik tusschen twee haakjes. Zeker is het dat het bestuur van den Heer V. M. en de verordeningen, die ZEd. in het bestuur maakte wat zijn administratie betreft, niettegen-

staande het ons bij instructie voorgeschrevene om de zaken van bestuur provisioneel te houden op het principe door de Engelschen ingevoerd, veelal bijgedragen heeft tot de onlusten te Saparoea; de bewijzen zijn te blijkbaar dan dat zulks zoude kunnen worden tegengesproken door hem zelven.

Met de middelen te beramen en mesures te neemen, om te voorzien in de voortzetting van dit geval [1]; waren wij dagelijks geoccupeerd. Van den 15 Meij dat dit oproer te Saparoua begon, tot heden zijn wij nog maar weinig gevorderd, hetzelve in zijn voortgang te stuiten, hetgeen voorzeker bij iemand als de Heer V. M. bekommernisse verwekte.

Deze gebeurtenissen en het beramen der middelen om die onlusten te herstellen gaven niet zelden aanleiding tot verschillende gevoelens, als differerende van den andere van opinie, over de oorzaaken, die tot de volkscommotien aanleiding gaven; terwijl wanneer zijn gevoelen niet konde doordringen, hij als dan gereed stond mij met een schrikkelijk gebaar ontslag als Gouverneur aan te bieden. Uit hoofde van de situatie waarin men zich alhier bevind, kwam de noodsakelijkheid te vorderen, wij ons niet separeerden, maar zo veel mogelijk inschikkelijkheid te gebruiken. Dat echter deed bij de heer V. M. zo veel kwaad als goed, zo als het navolgend vrij wel aanwijst en aanleiding geeft tot de mededeeling [2] dezes.

Het was op den 3 Junij, dat aan tafel zittende, de Heer Martens collecteur tot twee rijzen zich naar de woning van de Secretaris vervoegde, die met ons aan de tafel zat [3]; ik maakte hem daarop attent, die daarop van de tafel opstond en hem ging spreken. Van deze entrevue aan de tafel terugkomende, zeide de Secretaris hij wilde de Gouverneur spreken over de zendelingen van de vorst van Tidore, sultan Mudah; deze niet aan de tafel present zijnde, ging ik even naer de Heer Martens om hem te vragen wat hij wilde en mij te kennen gaf, den Gouverneur het voorstel te willen doen, om een wagt te plaatsen aan boord van het vaartuig van opgemelde zendeling, als bedreigd zijnde hetzelve anders mogte ontslippen, zo als kort te voren met een vaartuig van den fiscaal dat ook in beslag lag, hadde plaats gevonden. Ik moest hieruit besluiten dat de Gouverneur somwijlen dit vaartuig belast hadde onder beslag te nemen, waar ik ZijnEd.

[1] Bedoeld wordt blijkbaar: om te voorzien in de bedwinging der onlusten.

[2] Er staat hier bepaald een ander woord, misschien zijn het wel twee woorden.

[3] Bedoeld wordt, dat de secretaris bij Engelhard zat te middagmalen, Engelhard zag, dat Martens te vergeefs zich naar de woning van den secretaris begaf.

toe in staat kende, omdat hij op niemand eenig vertrouwen stelde (een blijk van zelv niet veel te deugen); ik wilde mij dus daarmede niet bemoeien en zond de Heer Martens tot de Gouverneur, die dezelve gesproken hebbende, daarop weldra vertrok, zonder dat ik mij daarmede verder inliet.

Gedaan hebbende met eeten en dat wij opgestaan waren om naar mijn kamer te gaan, komt de Heer V. M. mij achter opgeloopen; de Secretaris was ook nog present.

N. B. Hier moet ik echter een weinig distinct wezen, omdat zulks aanleiding gaf tot eene gebeurtenisse van veele gevolgen en het grootste eclat; zonder het welke men de schakel niet zoude kunnen vatten en waarom ik zo veel mogelijk woordelijk alles zal herhalen. —

De man sprak mij aldus aan: «Ik krijg daar zo even de collecteur Martens bij mij, die mij informeert, dat hij redenen heeft de zendeling van de Sulthan Mudah van Tidor te moeten mistrouwen als steeds met de Engelsche Resident Mackuenzie in gesprek zijnde, en ook zich op te houden met de Chinezen in de campong; uit dien hoofde verzogt dat een wakend oog over hem mogte worde gehouden en een wagt aan boord van zijn vaartuig mogt worden geplaatst om niet te ontslippen." (Ik heb redenen te veronderstellen, dat de Heer V. M. reeds bevorens door de Heer Martens is geinformeert geworden van het vorenstaande of dat dit een eigen vinding van hem is geweest en hij de Heer Martens reeds bevorens de surveillance over dit vaertuig heeft gecommandeert als de zendeling niet vertrouwende).

Het was niet dit eerste rapport dat de Heer V. M. mij van anderen hadde medegedeeld, dat de ondervinding mij geleerd had niet met de waarheid over een te komen, en mij verpligtede op mijn hoede zijn in alles wat mij van dien aard van hem kwam. Ik antwoorde hierop naar waarheid, namelijk: Dat de Heer Martens mij van het hierbij het eerst voorkomende niets hadde opgegeven en zich eenelijk had bepaald met te zeggen, zo als boven in de text voorkomt. Op het uiten van de woorden van het wedervaren met het vaartuig van den Fiskaal werd de Heer V. M. zo driftig, dat ik volstrekt niet wist welke gedagten mij daarvan te formeren. In zijne onberadenheid zeide denzelven [1]: «Ik zal aan de Heer Martens een brief schrijven om hem af te vragen, wat de redenen zijn, hij aan uw een verschillend rapport deed, en daarbij te spreeken van een vaartuig dat onder beslag zoude gelegen hebben van de fiscaal en dat arrest gevioleert

[1] De aanhalingsteekens staan niet in het M. S. Ik voeg ze er bij om de lezing eenigszins gemakkelijker te maken.

zoude hebben." Ik antwoordde de man simpel, dat hij doen konde wat hem goed dagt, maar dat ik begreep dit niet weinig mij te zullen compromiteren, en het beste te zijn, hem voor Commissarissen te laten komen, om hem de explicatie te vragen. De drift van de Heer V. M. wakkerde meer en meer aan, dat mij eindelijk vervelende deed zeggen: «Mijnheer, Ik gevoele dat alles wat ik doe, deszelvs jalousie over uwe magt als Gouverneur gaande maakt en alles ten verkeerde opvat; dit verveeld mij en daar de werkzaamheeden van C. C. tog stille staen, is het beste, van mij die geheel te doen cesseren en met het Engelsch schip de Wilherby, dat juist was aangekomen, naer Batavia te retourneren."

Hierover ontstak dezelve zo in toorn, dat hij al wederom uitriep: «Het zal wel niet waar zijn; UwEdele vertrekt niet met Wilherby en zal Uw dat wel beletten." En zonder dat ik een woord sprak vervolgde hij: «Ik leg mijn gezag als Gouverneur neder, ik geve Uwe alles over"[1]. Daarop naar buiten gaande riep hij aan de omstanders (onder dezen was de equipagiemeester Budding) toe: «Mijneheeren adresseert u maar aan den Heer Engelhard, ik heb mijn gezag nedergelegd." Met veragting liep ik van hem weg na mijn kamer. Des avonds hoorde ik van de Secretaris, dat hij wederom een spectakel gemaakt had van den duivel en niet dan met moeite tot bedaren had kunnen worden gebragt. De Heer V. M. kwam des avonds niet aan de tafel.

De volgende dag of de 4^{n} Junij ging de Secretaris bij de Heer V. M. om over eenige zaken zijne opinie te vernemen, want zulks geschiede doorgaans tusschen de Secretaris en C. C., wijl de Heer V. M. moeielijk tot een vergadering was te brengen, dit zekerlijk rekenende beneden hem als Gouverneur. Zijn antwoord aan deze was: «Adresseert u maar aan de Heer Engelhard, zo als die goed vind", hem te gelijkertijd in handen stellende eene aan Hunne Excellentien begonnen missive, die de Heer V. M. zeide, voor agt dagen aangenomen had te zullen opstellen en welk gedeelte reeds was geresumeert, met de boodschap, dat ik die brief konde vervolgen, wijl hij zelve te veel te doen hadde om aan de Gouverneur Genl. zijn verslag als Gouverneur in te zenden.

Ik liet mij dit welgevallen, dog beschouwde zulks als eene declaratie van nu niets meer als Commissaris te willen doen, in welke opinie ik mij ook niet te leur gesteld gevonden heb, alzo de Heer V. M. zich zedert van alle de werkzaamheden heeft geexcuseerd, of beter gezegd ontrekt, en mij met den Secretaris daarvoor laat optornen; dog dat is het minste daar de bezigheden

[1] Op deze zinsnede staat in margine van het stuk: „N.B. bij deze scene was Mijnheer in zijn hemd."

van Commissarissen, zedert de opstand te Saparoua aanmerkelijk zijn verminderd, en de Secretaris zelve nu meer regelmatig kan werken en zijne stukken afdoen. Het kost echter moeite een stuk, dat hem ter lecture werd aangeboden uit zijne handen te krijgen, blijvende alles op de schrijftafel leggen.

Den 4ⁿ, 5ⁿ en 6ⁿ kwam de Heer V. M. noch middag, noch avond aan de tafel. Na de ontmoeting op den 3ⁿ had ik directelijk het plan gemaakt, het Gouvernementshuis te quitteren, en op mij zelve te gaan wonen, en bereids een huis ter bewoning bij de Heer Moorrees besproken. Van deze mijne verhuizing wilde ik nogthans aan de Heer V. M. niets doen blijken, om eerst af te wagten het vertrek van de Heer Mackenzie, om wanneer deze verhuizing tusschen C. C. verwijdering mogt verwekken, zulks geene vertraging te doen veroorzaken in de afdoening van zaken met het Britsch Gouvernement wegens de residentie Ternate en onderhoorigheden. En ik beklage mij niet, dat ik voorziende genoeg ben geweest, dit bij de Heer V. M. eenig kwaad bloed zoude zetten; en in de conversatie verkoeling zoude te weege brengen, doch ik heb niet kunnen voorkomen, dat zulks zoude hebben gehad de eclaterende gevolgen, als het resultaat is komen op te leveren.

De kruijser Nautulus vertrok op Zondag den 8 dezer met de Heer Mackenzie met voornemen om Java aan te doen. Voor dat ik dien morgen met mijn vrouwe naar de kerk ging, stelde ik de brief voor de Heer V. M. om hem van mijn voornemen kennisse te geeven, verbeeldende mij dit het eenigste middel te zijn, om de Heer V. M. tot nadenken op te leiden en woordenwisseling voor te komen. Deze brief was van de volgende inhoud:

Ik gevoele bij mij zelve, dat ik bereids veel te lang gebruik gemaakt heb, van de goedheeden aan UwEdeles tafel, en dat het eene indiscretie zoude sijn, daarvan langer te profiteren, zo als van heeden af dan ook verklaarde, geen gebruik daarvan te zullen maken.

Het Gouvernements gebouw, dat Uw WelEdelGestr. en ik occuperen, laat echter niet toe het houden van twee menages. Terwijl de thuin op Batoe Gadja niet wel te betrekken is in de presente gesteldheid van zaken op Amboina en zulks in overweging nemende, heeft mij doen besluiten, een huis buiten het casteel Victoria in te huren en voor zo lange mijn vrouw en ik nog op Amboina zijn, aldaar onse intrek te neemen, zullende hetzelve morgen door ons werden geoccupeert.

Ik kan niet nalaten UwEdelGestr. hiervan bij deze kennisse te geeven, en tevens zo voor mij zelve, als voor mijne vrouw

te bedanken voor de genotene goedheden en vriendelijkheden van UwWelGestr. en Beminde [1], en waaraan wij steeds gedenken zullen, en zulks op de een of te andere manier zullen tragten te recompenseren.

Ik heb hiermede de eer te zijn

Uit de kerk komende zond ik deze brief aan de Heer V. M., en ging daarop bij de Heeren Moorrees en Keijzer, die ik spreeken moest, alwaar ik mij een half uur vertoefde. Ik was met mijn vrouwe afgesproken, dat zij na kerktijd zoude gaan bij Mevrouw V. M. om haar met de redenen van ons delogeren bekend te maken, en te bedanken voor de genoten vriendelijkheden aan haar huis. Billijk had ik mogen verwagten, dat mijn vrouw voor de onbetamelijke aanvallen van den Heer V. M. bevrijd zoude zijn gebleven, daar zij niets gemeenschappelijks had met de geschillen tusschen ons, en zijn vrouwe slegts eene beleefdheid had willen aandoen. Dan helaas! het tegendeel vond plaats. Van mijne visite bij den heeren Moorrees en Keijzer retournerende, en de poort van het fort binnen gekomen zijnde, of ik hoorde een schrikkelijk geschreeuw in het Gouvernements huis. Ik verhaastte mijne schreden, als zeker stellende aldaar iets met den Heer V. M. gaande te zijn, zonder nogthans te kunnen berekenen hij mijn vrouw in dien tusschentijt had geattaqueert. Het huis binnen treedende, vond ik aldaar de Heer V. M., de Secretaris — deze was op het alarm dadelijk na het Gouvernements huis gegaan — mijn vrouw en mevrouw V. M. De Heer V. M. in een woedende drift tegen mijn vrouw uitvarende, die een weinig van hem verwijderd stond. Ik ging onmiddelijk naar mijn vrouw. Doch de Heer V. M. mij in het gezigt krijgende, kwam in een dreigende houding met het tonen van zijn vuist op mij af, tot bot op mijn lijf. Ik bleef pal staan hem af te wagten, en was voornemens zo hij de handen aan mij hadde uitgestoken hem van mij af te keren, zo goed ik konde, en assistentie te vragen bij den Kolonel Krayenhoff, die allernaast het Gouvernements huis woonde en op zijn stoep op en neder wandelde.

Het bleef gelukkig bij deze furieuse aanval. Dan nu braakte de Heer V. M. zijn gal uit in bewoordingen, die het hart van een ieder aanschouwer door griefde. Ik moet hier nog bijvoegen, dat de Heer V. M. eenige Europese ordonnancen en ambtenaren in zijn dienst hadde, die met de slaven nu alle bijeen gekomen waren, als ook de assistent Huigen, aanstaande schoonzoon van de Heer V. M.

Om de draad hiervan niet te verliezen, zal ik deze vervolgen

[1] Met deze zotte uitdrukking, die ik ook in andere brieven van E. aantref, bedoelt hij natuurlijk de vrouw van den geadresseerde. Verg. *Engelhard*-artikel, bl. 1010.

en ter gepaste plaats van de uitdrukkingen van de Heer V. M. gewagen. Nadat ik de Heer V. M. op eene zeer gepaste wijze had doen gevoelen het onbetamelijke van zijn gedrag en misschien uit overtuiging van zijne verongelijking en zich niet te kunnen redden, kwam hij nu tot de disperatie van zich in arrest te begeven. Ik antwoorde hem daartoe onbevoegd te zijn, en dat zo hij zulks verkoos, schoon ik oordeelde daartoe als Gouverneur van de plaats ongeregtigd te zijn, hij zich als dan aan de Collonel der troepen te moeten adresseeren, die dan ook dadelijk in het Gouvernements huis werd geinviteerd en ook onverwijld aankwam. Deze het Gouvernements huis binnen getreden zijnde, verklaarde de Heer V. M. aan den Collonel Kraayenhoff, dat hij zijn arrestant was. Zeer koel antwoorde hem deze, dat hij onbevoegd was den Gouverneur van de plaats te arresteren, waarop V. M. antwoorde, dat hij zich zelve in arrest begaf; dat collonel Kraayenhoff beantwoorde met te zeggen, dat zulks geene verandering maakte in zijn magt tot zulk een daad over te gaan, en tragte den Heer V. M. door allerhande overredingen van zijn disperatie terug te brengen; dan niets had invloed om zijn drift te beteugelen.

De Heer V. M. had mogelijk verwagt dat ik hier tusschen beide zoude gesproken hebben en hem van dit voornemen getragt terug te brengen, dan hij vond zich hierin teleur gesteld; en het kwam geenzints in mij op, om hem hiervan te diverteren; integendeel mijn plan was reeds gemaakt, om wanneer hij bij zijn plan was gebleven, gedurende zijne arrestatie twee commissarissen te benoemen tot het waarnemen van de maniance van zaken [1].

Hij bleef dus bij zijn voornemen onverzettelijk, de Collonel intusschen ziende dat ik mij daarinne niet meleerde en ziende de Heer V. M. niet te kunnen doen veranderen van zijn voornemen, zeide de Kolonel zeer mannelijk: «Mijn Heer V. M. zo gij uw dan in arrest wilt begeven, verklaard zulks dan ook aan de colonels van de schepen, die ik dadelijk hier zal inviteren, dog uw post moet gij in alle gevallen waarnemen." (Op dit zeggen zeide de Heer V. M., dat hij geen officier was en van de waarneming van zijn post in arrest geexcuseerd te zijn, waarvan de colonel Krayenhoff zeer laconiek het contrarie sustineerde). «En dan verzoek ik [2] dadelijk een schip; om naar Batavia af zenden om daarvan aan H. Excell^{s}. Comm^{n} Genl kennisse te kunnen geven" en verliet het Gouvernementshuis.

Deze inval, gevoegd bij zijn subiet vertrek maakte bij de Heer V. M., die impressie, dat hij zijne driften beteugelde en tot nadenken kwam.

[1] Ook hieruit leeren wij de onbeduidendheid van dezen *eersten* Commissaris kennen!

[2] 't Is de voortzetting van hetgeen overste Krayenhoff zeide.

De Secretaris van de Commissie, die in de grootste verlegenheid was, hoe zich in deze behoorde te gedragen om zich aan geene verantwoording te maken of bloot te stellen, inzonderheid in zijn geval, daar de Heer V. M. de onbeschaamdheid had zich op hem te beroepen omtrent zaken, die juist het tegenovergestelde aan de wezentlijke toedragd waren of bezeiden de waarheid en teevens niet te handelen, strijdende met zijne plichten, maakte van dit moment gebruik den Heer V. M. terug te doen komen van zijne overdrevene dwaling en bragt hem tot dat einde al het geene onder het oog, dat nodig was hem opmerkzaam te maken, tot zijne plichten terug te brengen en van zijne overdrevene dwaling te doen terugkomen. En zulks had dan ook ten gevolge, de Heer V. M. zich berade en van zijn arrest afzag, indien ik van mijn voorneemen wilde afzien, het Gouvernementshuis te quitteren.

Hoe veele reedenen ik nu ook voor mijn persoon en die voor mijn vrouw had, om geen het minste gehoor aan dit voorstel te geven, bragt mij hetzelve nogtans in verlegenheid, wat in deze te kiezen in de onzekerheid, hoe hetzelve door Hunne Excellentien Commissarissen Generaal zoude kunnen worden opgenomen en wat de Heer V. M. zoude beginnen bij aldien ik mijn voorneemen ten uitvoer bragt. In deze tweestrijt kwam in mij eene bedenking op, namelijk de situatie van het Gouvernement en toestand van zaken met de rebellen te Saparoua, Haroeku en elders, om bij vacature van de post van Gouverneur, wie daarmede te chargeren, daar zoals ik hiervoren zeide, het benoemen eener commissie aan bedenkingen sujet zoude zijn, die mij verantwoordelijk zoude maken en ik voor mij zelve vermeende onbevoegd te zijn, mij daarmeede te chargeren, en dat ingevalle ik mij daarmeede belastte tevens in 't geval zoude komen niet voor het eind van de Mousson, naar Java terug te kunnen keeren: deze overweging en meer anderen deden mij dan ook komen tot het besluit, om met ter zeide stelling van de door de Heer V. M. mij aangedane belediging en verongelijkingen en onder reserve van mij daarover in tijd en wijle te zullen revangeren, aan de adhortatien van den Heer Secretaris gehoor te geven, en de sacrifice te doen, ten belange van het Gouvernement, vooreerst bij de Heer V. M. en vrouw met mijn vrouw te blijven inwonen, doch met het voornemen al echter, om bij de eerst voorkomende gunstige gelegenheid mij te retireren uit de Gouvernementswoning en op mij zelve te gaan wonen daer (ik) het brood, wat ik geniet wenschte met mijn vrouw liever in stille eenzaamheid te smaken dan de overvloed te genieten aan een tavel van eenen anderen Judas. De Colonel Krayenhoff werd verzogt in het Gouvernements-

huis te komen, en werd geinformeerd deze eclaterende gebeurtenisse was getermineerd.

Des niet te min, de Heer V. M. responsabel houdende voor zijn ongemesureerde gedragingen en grievende uitlatingen, waarvan sommige derzelven aan te stippen, UwEdGestr. ten hoogsten van de Persoon V. M. indigneren zal.

Ik zal slegts eene schets daarvan geven kunnen, daar het moeijelijk is, eene schakel daarin te volgen, wijl eene dolle drift hem alles deed uitbraken wat hem voorkwam, en zonder hij zelve in staat zoude zijn de applicatie daarvan te kunnen maken. En zal mij dus maar alleen bepalen tot het substantiele.

De Heer V. M. beschouwde zijne plaatsing in het Gouvernement van de Molukken een bedrijf van mij, niet uit vriendschap, maar als een gevolg van eene bevorens teegens hem opgevatte wraak over mislukte pogingen van mijne zijde hem te bederven, en daarmede geen ander oogmerk te hebben, als zijn ruine zo als dan ook volkomen door mij bereikt was, verklarende door de plaatsing aan het hoofd-bestuur van dit Gouvernement ongelukkig en geruineerd te zijn. Dit als eene verregaande ondankbaarheid teegens Hunne Excellentiën de C. C. G. G. aanmerkende, bragt ik hem zulks onder het oog en deed hem gevoelen dat hij het Opperwezen danken moest onder de presente order van zaken in zo eene honorabele betrekking te zijn. Dat de voortzetting van zijn huwelijk met zijn presente vrouw ook was geschied om hem ongeluk te bevorderen, zo als hij verklaarde beide te zijn en niet uit een principe om dezelve gelukkig te maken, zo als ik mij expliceerde, mij te dien aanzien beroepende op hunne kinderen de Heer van Prehn en vrouw. Dat ik bij Zijne Excellentie Elout tegengewerkt had zijne benoeming als resident van Cheribon met mij te interesseren voor de Heer Servatius mijn neef, en mij bij hem gedragen had als of ik gaarne zoude zien hij de post erlangde. Dat ik de Ambtenaren tegen hem had opgestookt en zijn gezag had ondermijnd. N.B. ik permitteerde niet eene van de ambtenaren mij te komen spreeken en zelvs niet werd [1], omdat ik opgemerkt heb de man daarop jalours is, en de nadeligste gevolgen trekt om alzo niemand in ongelegenheid te brengen of aan zijn vervolgingen te exposeeren, daar dezelve paal nog perk kent.

Dat hij uit zijne archieven stukken zoude produceeren, waardoor ik mij aan C. C. G. G. ten hoogste verantwoordelijk hadde gemaakt, speciaal ook met relatie tot de onlusten te Saparoua, ten dezen sujette aan de Colonel te kennen gevende, dat bij zijne arrestatie alle zijne papieren onder het zegel moesten worden gebragt, om

[1] Ik denk dat hier iets in de pen is gebleven.

voor mij te worden gesecreteerd. Beschuldigingen van de grootste atrociteijt en dewelke ik hem op Batavia komende zal doen bewijzen, zo niet dezelve van te voren in te trekken, dat ik tot de laatste dag van mijn aanwezen alhier zal sparen.

N. B. Dit zegelen van papieren zal men ligt gevoelen was eene noodzakelijkheid, om voor mij onbekend te houden zijn genomen mesures, en het bestuur der zaken van de Molukken als Gouverneur, en voor hoeveel hij aandeel heeft in de opstand van Saparoua, waarvan hij nu wel de schuld zoude werpen op den ongelukkigen van den Berg, met die te beschuldigen van bedrijven, waartoe hij zelve de order gegeven en die hij nu wel zoude negeren in de veronderstelling de archieven te Saparoea wel zullen verloren of verbrand zijn.

Eene opeenstapeling van beschuldigingen bij nog zo veele anderen en gevolgtrekkingen alle getrokken uit de schimmen der verbeelding; en de uitwerkselen zijn van een wanhopend mensch, die zich hier eene verveling is, als ontbloot zijnde van de aisance, waaraan hij gewoon is en hem het leven aangenaam maakt. Die zich gevoeld aan het Nederlandsch Gouvernement verantwoordelijk te hebben gemaakt en zich niet meer te kunnen redden; en die het probeert een coup te wagen of dezelve hem van voordeel zoude kunnen zijn, als zich toch verloren achtende.

Wat explicatie toch kan anders gegeven worden aan de conduite, die de heer V. M. houd om bij de minste voorval of omstandigheden te verklaren zijn gezag neder te leggen en aan mij op te dragen of zich te begeven in arrest. Lag in zijn gedrag geen geheim oogmerk verborgen, die de tijd en omstandigheden alleen zal kunnen ontwikkelen, behoorde immers de inhoud mijner voormelde missive geen aanleiding gegeven te hebben, zich over dien inhoud zo gevoelig te toonen, veel minder tot het disperaat besluit te komen, zich aan den dienst van het Gouvernement te onttrekken, om niet te zeggen zijn post te verlaten; en dat wel nu in deze rupture met zig in een staat van arrest te stellen. Daar immers mijn inwoning met den Heer V. M. eene pure particuliere zaak is, die niets gemeenschappelijks heeft met onze betrekking als commissaris of deze mijne verhuizing eenige veranderingen maakte in de werkzaamheden, of van eenige invloed zijn.

De grootste tegenstrijdigheid legt zelvs in zijn gedrag, alzo hij zich beklaagd op de eene tijd, dat hij zo veele ongelden heeft moeten maken, met mij en vrouwe aan zijn huis te logeren, en de tafel te geven; en de andere tijt beklaagd hij zich en begeeft hij zich in arrest, omdat ik zijn huis wil quitteren en hem van die last ontslaan; een dusdanig gedrag kan immers nergens werden te huis gebragt.

De Heer V. M. heeft ook kunnen goedvinden, in de woede van zijne driften zich te vanteren mijne animositeit tegens hem geboren zoude zijn geworden, omdat hij in de behandeling van zaken niet altoos mijn opinie gevolgd heeft. In de eerste plaats heb ik zulks immer van de Heer V. M. niet gevordert, en heeft ook niet plaats gevonden. Dan aan de andere zijde was ook in deze zodanig voorzien, als met de waerdigheid van onze caracters overeenkwam, namelijk daar wij met onze twee waren, en den eenen boven den anderen in het voteren geen regt was gegeven of beter gezegd, wiens gevoelen in cas van verschil behoorde te worden geaccepteerd, heb ik van het eerste moment af aan, dat onze werkzaamheeden begonnen, ter gepaste gelegenheid te kennen gegeven, dat wanneer wij dissentieerden in gevoelens, daarvan in de resolutiën aantekening zoude werden gehouden. Dat men in de keuze zoude overeenkomen wiens gevoelens zoude worden gevolgd, of wel bij loting worden beslist. Om alzo bij Hunne Excellentien een en ander te doen blijken, en over de merite van elks gevoelen te kunnen oordeelen. Dan de Heer V. M. heeft niet verkozen tot dit voorstel toe te treden, maar zijn gezag te doen gelden, op eene voor hem aller declineerendste wijze, met te verklaren, of zijn gezag als Gouverneur neder te leggen, of zich in arrest te begeven, ziende hij zijn zin niet te kunnen krijgen, en dat hem dan ook in zommige gevallen gelukt is als onder anderen met het introduceren van het papierengeld en de verwisseling van het papier, waarmeede het aangelopen heeft tot in het begin van Junij of laatste Mei, de juiste tijd kan ik nu niet opgeven of wel daarna bepaald zijn; doch zeker niet voor den 26 Meij jl., dat is een epoque, die mij te wel bekend is, dat mij dezelve zoude kunnen ontslippen. Het uitbetalen van Sp^s 500 aan de Engelsche resident van Banda, Sergent voor een door den Heer Berkhoff overgenomen woning, en nu laastelijk mede de briev in questie, zo dat ik herzegge ik mij geen denkbeeld kan formeren van zo een karakter of van de vrees van deze Hr. V. M. Daar zijne opvliegenheid geen paal nog perk kend en zijn woede zonder voorbeeld is, dat dus aanduid, de man of spijt gevoeld of geen huislijke genoegens geniet en met zijn zaken in de war zit.

Het is waar dat de glorie hem tot het hoogste toppunt brengt, en jaloers is op gezag, wand zo als gezegd is seedert hij in het gezag als Gouverneur is getreden, heeft hij zich voorgesteld verre verheven te zijn boven commissarissen, is over gegaan buiten mijn voorweten dingen te doen, die hij niet vermogt te doen, en hem eene groote verantwoording opleggen; heeft alle de dienaren van mij afgetrokken en verwijderd met te vorderen alle papieren of berigten van de ambtenaren op Amboina aan hem

worden gerigt; zelfs pousseerde de Heer V. M. zulks zoo verre, dat hij niet eens nodig oordeelde, de collegien en ambtenaren bij het doen van den eed meede de gehoorzaamheid aan de Commissarissen tot den overnaam der Molukkos beloofden; het was genoeg zulks geschiedde aan den Gouverneur van de Molukken en alle zulke vorderingen meer, die 's mans kleinheid aantoonde en bekrompenheid van denken. De wrok die de Heer V. M. tegens de Gouverneur Martin heeft opgevat, heeft zijn oorsprong, omdat de Heer Martin van het moment, dat de Heer V. M. in 't gezag als Gouverneur getreeden is, de gezondheid van Commissarissen niet meer gezamentlijk gedronken heeft aan zijn tafel, maar eerst die van mij als Commissaris en daarna die van den Heer V. M. als Gouverneur, dat bij een man van zijn trots en opgeblazenheid niet buiten opmerk konde blijven, en sensatie verwekken moest. Intusschen deed de Heer Martin zulks alleen om de Heer V. M., die hij spoedig had leren kennen, te piqeeren.

Ik maak u mijn waarde Broeder hiermeede in dit detail bekend en wanneer uw mijn waarde Broeder mogte te ooren komen, dat men te Batavia bekend is met de oneenigheden tusschen de H^r V. M. en mij, voor te kunnen komen daarover niet in mijn nadeel worde gesproken en een gepast gebruik te kunnen maken van het gene hierbij voorkomt, ja zelvs zo de noodzakelijkheid zulks mogt komen te vorderen bij Hunne Excell. Commissarissen Generaal hiervan een gepast gebruik te kunnen maken [1].

Nadat de heer V. M. op den 3 dezer zich in voegen als boven vermeld vergeten had bij een uitlating, die mij attent maakte, toen ik zeide dat ik oordeelde de werkzaamheden als Commissaris te Amboina gecesseert te zijn en in de omstandigheden van de zaken alhier geene verdere inspectie van de kantoren in de Molukko's konde geschieden, mijne commissie te zullen eindigen en met het Engelsche schip de Willerby mij naar Batavia te zullen begeven, antwoorde de Heer V. M., dat dit niet waar zoude zijn; dat ik hem nu niet op zijn zelve mogt laten en wel te zullen zorgen, dat ik in deze omstandigheden niet na Java terug keerde.

De Heer V. M. van zijne correspondentie met Z. Excell. den Heer Gouverneur Generaal mij niet medegedeeld hebbende, zoude het mij niet verwonderen, de man er op uit is, om bij den Gouverneur Genl te versterken en te sisteren, mij in de Commissie te laten continueren, totdat de zaken van de rebellen afgedaan zijn, en dan de werkzaamheden in de Molukken verder te kunnen

[1] In margine staat hier nog: „De succinte inhoud hiervan dus neef Baud uitgetrokken zenden in dit geval eene noodzakelijkheid om de gegeven details er van te kunnen te kennisse van C. C. G. G. worden gebragt."

voortzetten en zijne voordragt met alle schoonschijnende redenen omkleden zal. Ik achte mij mitsdien gehouden UwEdelGestr. op het allerdringendst te solliciteeren uit goede canalen na te sporen [1], of iets dergelijks door den Heer V. M. getendeerd wordt, om alsdan hetzelve op alle mogelijke wijze tegen te werken, en aan Hunne Excellentien stellig te verklaren, dat ik hier van geen het minste nut voor het Gouvernement kan zijn; en intusschen voor het Gouvernement van het uiterste belang is van hier mondelinge, en echte rapporten te erlangen, nopens de staat van zaken te Amboina en onderhoorigheden. Dat Hunne Excellentien in een abouchement van een uur meer zullen verneemen, als op een riem papier kan geschreven worden. Dat ik mij volgaarne onderwerp, ingevalle mijn dienst door het Gouvernement noodig mogt geoordeeld worden, in de maand November of December naar de Molukkes te zullen terugkeeren, *doch onder een ander bestuur*, also ik met den Hr. V. M. niet meer kan en niet meer zal werken: en dit kan UwEdelGestr. stellig verklaren. Er is hier bijna niemand, die niet van onder zijn gezag wenschte te zijn ontslagen, mogelijk eenige wijnige van zijn creaturen uitgezonderd, die hij favoriseert en met hem huilen, dan deze zijn dun gezaaijd [2].

De Secretaris van de Commissie Baumhauer is benoemd geweest tot secretaris van den Gouverneur in de Molukken, daarna tot hoofdadministrateur van Amboina op een traktement van 650 en 1200 ropijen s'maands; dan gelukkig dat de dispositie nog niet was genomen, ten minsten de resolutie daarvan nog niet was gecoucheerd en afgegeven, alzo de man zedert zo vele zaken heeft gezien, die bij hem aanstoot hebben veroorzaakt en verwekt, en om zijn deugdzaam karakter niet te krenken op eene cordate wijze voor laatstgenoemde post heeft bedankt, en zich in welk een post ook alhier, niet met zijn genoegen zal laten employeren. De man verdiend achting, om zijne bijzondere goede conduite als secretaris van de commissie, als aan beide willende genoegen geven. Ofschoon de heer V. M. hem alle blijken geeft van attenties en hem te zijn toegedaan, houde ik mij echter overtuigd hij hem niet genegen is. De gereserveerde conduite, die de man houd, en die hem in de geschillen tusschen mij en den Heer V. M. eer aandoet, verwekt bij den Heer V. M., dat hij het gedrag dat dezelve houd, ten eenen male afkeurt.

Hij houd zich nogthans onpartijdig en laat zich over niets uit,

[1] In margine staat hier: „Neef Baud kan middelerwijl (?) in deze van dienst zijn."

[2] In zijn brief aan Elout d.d. 16 Juni 1817 dringt Engelhard ook aan op zijn teruggaan naar Batavia, daar „alhier van geen het minste nut te kunnen zijn".

en doet als secretaris zijn pligt. Het is dan ook om deze redenen en motieven, dat ik mij voor dien Heer interessere en zijn persoon aan UwEdelGestr. indagtig maak.

Het zoude mij niet verwonderen, dat de Heer V. M. alle middelen in het geheimelijke zal te werk stellen denzelven alhier te houden in een of ander emplooy in de Molukken, dan naar dien hij bereids alhier is gedepecieerd geweest voor den post van hoofdadministrateur, volgende in rang op den Heer Gouverneur van de Molukken, zo zoude ik wel mogen vragen, zulk een post aan hem buiten de residentie Banda of Menado zoude kunnen worden geconfereerd.

Gene van deze posten, meene ik van den secretaris Baumhauer verstaan te hebben, hij zal ambieeren. Ook vinde ik mij verplicht UwEdelGestr. te moeten verklaren, dat het plaatsen van den Heer Baumhauer in eenige bediening in de Molukken mij ten hoogsten onaangenaam en in mijne omstandigheden nadeelig zoude zijn, omdat ik mijn beroep op den Heer Baumhauer heb om trouw alles wat gebeurd is (*mede te deelen??*) en hoe eerlijk en deugdzaam ook de man is, (*men??*) zorgen moet hij van den Heer V. M. independent blijft.

Permiteert mij dierhalven UwEdGestr. hierop attent te maken, en mede op het instantig te verzoeken te zorgen, dat hem de kool niet word gestoofd, en door intrigues en bemerkingen van de consorten van den Heer V. M. voor eenige post in de Molukkes werd benoemd.

Het Gouvernement zoude hierbij grotelijk komen te lijden, daar hij Hunne Excell. Comms[n] Gen[l] met zaken kan bekend maken, die Hoogstdezelve nodig hebben te weten, en waarmede ik zelve niet volkomen bekend ben, vermits ZEd. nogal inzien heeft in de Archieven van de Heer V. M. als Gouverneur, waartoe mij de gelegenheid geheel benomen is.

Het gebeurde op den 3, 8 tusschen mij en den Heer V. M. heeft te veel geëclateerd en publicitijd gekregen, dat hij zich zoude mogen vlijen zulks op Amboina verbleef, en niet naar Batavia overwaaijde en ter kennisse kwam van Hunne Excellentien Commissarissen Generaal. Van de eerste rencontres en voorvallen met de Heer V. M. zoude ik mij durven verzekerd houen dat berigt gedaan is naar Batavia, wat meer van het gebeurde op den 8 Juny in 't Gouvernements huis ten bijwezen van de commandant van de troepen van een aantal aanhoorderen, en hunne bediendens zo buiten als binnen 't huis. De man is al te gerafineerd zulks niet zelve in te zien en niet in de voorbaat te zijn daarmede het eerste op te komen, en de grond te leggen tot eene goede verdediging om te zien de baan voor zich te zuiveren. Hij heeft

reeds in het bijwezen van de secretaris zich op zijn getuigenis beroepen, omtrent zaken ten eenen male bezijden de waarheid; onder anderen heeft hij de onbeschaamdheid gehad van de secretaris de getuigenisse te vorderen, of ik hem niet in onderscheidene gevallen aan de eettafel en andere gelegenheden had geprostitueerd [1]; en of ik bij alle gelegenheden dat wij de zaken niet eens waren, in drift teegen hem uitvoer, een gepremiteerde onwaarheid [2]. Trouwens zijne eigene gehoudene conduite justificeert mij van die blaam. Zijn belang zoude dus komen te vorderen, hij de Heer Baumhauer onder zijn gezag en gehoorzaamheid bragt, om hem daardoor aan zich te verbinden en te verpligten. Het geen deze Heer in de onaangenaamste positie zoude brengen, om ondanks zich zelven, zaaken te verzwijgen, die hij zich tot een pligt zoude rekenen, te moeten openleggen, zulks van hem gevorderd wordende, en die in mijn geval van het uiterste belang zijn kunnen.

In de zaak tusschen mij en de heer V. M. geneert mij het meest, dat ik de man ben, die hem voor de Molukken aan Hunne Excellentien Elout en Van den Capellen voorgedragen heeft, als daartoe van de ambtenaren, die daarvoor in aanmerking kwamen de bekwaamste te zijn, echter met deze bijvoeging, dat ik zijn moeijelijk caracter onbeoordeeld liet en nu zijn aanklager te moeten zijn. Enfin wij moeten over eene kleine delicatesse heenen stappen, tot behoud van eigen eer of verlies van mijn verkregen reputatie. Ik zal hem nogthans voor niet meer bezwaren als met de plicht in de dienst van het Gouvernement van mij komt te vorderen, en laten aan Hunne Excellenties de beoordeeling over, in hoeverre hij als Gouverneur van de Molukken waardig is te continueren en geraden zijn zal.

Ik doe bij dezen verzelle een extract uit de brief op het sujet van de Heer V. M. aan Zijn Excellentie Elout ter meerdere informatie Aan zijne Excellentie van der Capellen heb ik ditmaal niet geschreven; dat zal ik tot eene volgende gelegenheid uitstellen.

Mijn voornemen is om het Engelsche schip the Swaluw, die van Haroekoe komen moet, af te wagten om daarmeede, nadat de specerijen ontlast zullen zijn, en hetzelve na Menado [3] wordt gedepecheert, de reize te doen naer Ternate, en treffe ik het dan dat de zaken zich op Ternaten zich spoedig schikken en de reize over zee eenigzints voordeelig uitvalle, is er mogelijkheid dat ik ook

[1] Zoo de lezer mocht twijfelen, of ik dit woord wel goed heb overgenomen, kan ik hem verzekeren, dat daaraan geen twijfel bestaat.

[2] Dat Engelhard anders ook driftig kon zijn en wist te bulderen, lezen wij in *Priangan*, dl. I, bl. 86.

[3] In een der afschriften staat China.

nog Banda aandoe. Zo dan ben ik als van zelve van de Heer V. M. ontslagen; en wordt mij de gelegenheid benomen de Ternataansche togt te doen, komen bij mij geen consideratien in aanmerking, en ik verlaat het huis van de Heer V. M. dog zal mijne messures zodanig neemen, dat bij aldien hij de malligheid of dolligheid mogte hebben zich in arrest te begeven gedekt te zijn, zonder mij het allerminste te compromitteeren. Mijn vrouw en ik zouden het betreuren onder het dak te blijven van zo een man. Ik ontvang bijna geen brieven of de cachettes zijn geschonden en draagd het kenmerk weg van geopend te zijn. Men kan niet zo slegt practiseren of ik heb hem nu genoegzaam leeren kennen daartoe capabel te zijn.

Daar zo ontvangt de Heer V. M. een missive van de Capitein van de coloniale corvet Iris, de Heer Pool, leggende thans te Haroekoe, die daarbij zijn verlangen te kennen geeft tot mijn overkomst, om over de staat van zaaken met mij te aboucheren. Dit schrijven stelle ik mij voor verwekt bij de Heer V. M. eene onaangename sensatie. Ik zal zien hoe hij zich houd en gedragen zal.

[1] Door gebrek aan tijt zal ik deze besluiten; misschien doet zich de gelegenheid op over een paar dagen nader te schrijven. Deze ontvangt UwEdelGestr. met de adelborst Bousquet van boord van de Nassau, een zeer geschikt en fatsoenlijke jongman. Mijn vrouw maakt hare complimenten aan UwEdelGestr. nevens mij aan nigt Muntinghe, nigt Court en neef en nigt Baud. Inmiddels dat ik de eer heb mij met de meeste agting te noemen

WelEdele Gestrenge Heer Zeer Waarde Broeder
UWel Geb. dienaar en liefhebbend broeder
Engelhard.

P.S. . . . . [2]

Als kenschetsende de verhoudingen, breng ik hier nog in herinnering het extract van een gouverneursbesluit d.d. 15 Augustus 1817 N°. 6. Wellicht stond het in verband met Engelhard's vertrek naar Ternate, dat den 22ⁿ d. a. v per *Zwaluw* plaats had, zoodat

[1] Hier in margine: „Ik heb nader in reijpe overweging genomen of het raadzaam zoude zijn mij aan hunne Excellentien de C. C. G. G. te adresseren. Hoe meer ik de zaken inzie, hoe noodsakelijker mij voorkomt, mij officieel aan Hunne excellentien te adresseeren om van het gedrag van den Heer V. M. kennis te geven. De brief daarvoor dienende sluit ik in dezen af, met zeer vriendelijk verzoek om die eigenhandig aan Hunne Exc. over te geven. Ik ben volstrekt niet in details gekomen. Dit moet ik naar aanleiding van den inhoud dezes aan UwEdgestr. overlaten."

[2] Dat P.S. handelt over onbelangrijke huishoudelijke zaken en kan ik moeilijk lezen.

Buijskes, van Batavia op reis naar Ambon, hem daar aantrof; opmerkelijk vind ik in dit stuk de aanteekening van Van Middelkoop, dat hij van zijn medecommissaris ontving *ongeteekende* nota's: het doet mij toch denken aan de slordige verzameling van de Engelhard-stukken, waarvan ik in de inleiding gewaagde. Ziehier de bewoordingen van het besluit:

Na aanleiding van twee door den secretaris van Commissarissen ter overname der Molukkes Baumhauer op gisteren avond ter agt uren, in naam van den eersten Commissaris Engelhard overhandigde dog ongetekende Notas; als eene wegens nog onafgedane pointen, welke in de Instructie van Commissarissen voorkomen, en waaraan als nog dient beantwoord te worden. En wegens eenige lijsten rekeningen en dokomenten, welke eerste commissaris rekwirerende is.

Is besloten

Om de wille van het singuliere en veel nadenking barende wegens het geen in deze Handelingen ligt opgesloten.

Van de eerste te houden deze aantekening en te noteren, dat wanneer de eerste Commissaris deze pointen eerder en op eene geregelde wijze ter deliberatie had gelegd, en ook den tweeden Commissaris de vrijheid had gelaten over de Instructie en verdere papieren ter visie en lecture na behoren te disponeren, alsdan zonder twijffel reeds voor het meerder gedeelte aan de rekwisiten daarin vervat zoude zijn beantwoord en voldaan.

Deze commissarissen waren ongetwijfeld geen menschen, van wie men bezieling kon verwachten om met kracht zich tegen den toenemend gevaarlijken opstand te doen gelden. Schout-bij-nacht Buijskes — door C. C. G. G. op het bericht van de onlusten, ten spoedigste met versterking naar Ambon gezonden, zoomede met de bevoegdheid de Moluksche commissie te ontbinden, de beide leden naar Batavia te laten teruggaan om zich te verantwoorden en zelf het bestuur op zich te nemen, — Buijskes draalde geen oogenblik, na alles bij aankomst te Ambon te hebben vernomen, om zich in plaats van de onwaardige commissie te stellen. Naar zijn oordeel had Van Middelkoop zich „voor zijne onderhoorigen zoo danig gecompromitteerd, dat hij geen achting noch vertrouwen meer kon inboezemen", zoodat de afgezette gouverneur gelast werd zich dadelijk naar Batavia te begeven. Van dat oogenblik ging hij de vergetelheid in.

Wat Engelhard betrof, het algemeen gevoelen was hem oneindig gunstiger, hetgeen den heer Parvé, den resident van Semarang, hem d.d. 22 Juli 1817 schrijven deed:

Ik bedank UEdG. zeer voor den mij toegezonde brief, bedeelende de overgave der Moluccos. Dan hoe beklaag ik Uwe tegenwoordige positie en die van Mevrouw! Ik verzeeker UEd. dat alle de Engelschen welke hier komen UEdG. en Mevr. Engelhard grootelijks achten en Middelkoop in het ongelijk stellen. Waarlijk mijn vriend gij hebt een adder in uw boezem gevoed. Het spijt mij zeer maar verwondert mij geenzints; ik ken zijn valsch caracter. Ongelukkig maar voor C. C. G. G. zij zo slegt reusseeren in hunne keuzen als Van Middelkoop en Heijnis [1], enfin dit is niet anders.

Zeker, hij was onverantwoordelijk zwak geweest, doch zijn houding maakte het geenszins een eisch, oordeelde Buijskes, dat hij evenzeer dadelijk naar Batavia werd verwijderd; daarom wilde deze commissaris hem opdragen „eene generale inspectie van den staat, waarin zich de residentie Banda bevond". Nu bedankte Engelhard echter als „zeer ongesteld", zoodat ook hij met „de eerst voorkomende scheepsgelegenheid" naar Java zeilde, natuurlijk nu niet meer op het schip, dat ellendigen Van Middelkoop opnam. Met dat al was 's mans groot gezag — dat niet weinig zou vermeerderd zijn door de gelukkige onderhandelingen betreffende de overgave der Molukken — „vernietigd", gelijk Mr. H. J. van de Graaff naar Holland meldde [2], deze te vreden, dat alzoo van de baan was „een man, gehecht aan het oude stelsel en voor ingenomen tegen het nieuwe, zonder het te kennen; een man wiens crediet vele maatregelen had kunnen belemmeren".

Bij de instelling van den Raad van Indië in 1819 werd hij dan ook — anders als vanzelf een aangewezen lid — voorbijgegaan. Elout stond hem hierover niet kwaad te woord. Toen Engelhard zich over de passeering kwam beklagen, kreeg hij ten antwoord, dat de Koning, volgens het Regeerings-Reglement de gedane benoemingen ten deze moest bevestigen, en dat C. C. G. G. geschroomd hadden daartoe ook hem, Engelhard, voor te dragen, aangezien men nog in Nederland geheel kon verkeeren onder den ongunstigen indruk van hetgeen tijdens de Moluksche commissie had plaats gevonden [3]. In 1821 kwam Engelhard er op terug en wel door Elout in Holland er over te schrijven; hij wees er op, van zóó buiten alle schuld te hebben gestaan, dat schout-bij-nacht Buijskes hem

[1] Heijnis, onze resident van Palembang, moest wegens oneerlijkheid vervolgd worden: *Brieven-V. d. Graaff*, dl. II, bl. 19, 32, 37.

[2] *Brieven-V. d. Graaff*, dl. II, bl. 88-89.

[3] *Brieven-V. d. Graaff*, dl. I, bl. 49.

immers nog een commissie had toegedacht [1]; ook oordeelde hij "zonder verwaand te zijn", luidt het in den kinderachtigen toon, hem eigen, dat zijn aanspraken op het lidmaatschap des Raads onafwijsbaar waren "zoo uit hoofde van mijn langdurig verblijf in Indië, als inzonderheid mijne onder het Engelsch bestuur gehouden conduite en gedane opofferingen [2], mitsgaders het vervullen van mijne pligten in de dienst van Zijne Majesteit den Koning in den aanvang van de regering van Commissarissen-Generaal en de overname van de Molukken uit handen der Engelschen". De reclame mocht echter ook toen niet baten. Eerst met het dalen van Van der Capellen's zon en die van zijn alter ego Mr. Van de Graaff, in 1824, gaat de zijne weer rijzen. Commissaris-Generaal Du Bus lacht hem vriendelijk toe en gebruikt hem voor adviezen en commissiën. Komt de Raad van Indië in opstand tegen dezen landvoogd, zoo'n goeijerd als Engelhard wordt nu waarlijk een *trouvaille*. In 1826 biedt Du Bus hem een zetel aan en — merkwaardige overeenstemming! — zonder hiervan te weten, lokt hetzelfde jaar minister Elout een koninklijk besluit uit, waarbij Du Bus gemachtigd wordt, Engelhard tot raadslid te benoemen, indien er bij den Landvoogd geen bezwaren tegen bestonden. Maar de belanghebbende zelf maakte nu bezwaar; hij had er reeds Du Bus voor bedankt, zich te oud gevoelende [3].

Hij bleef intusschen het archief met adviezen verrijken. Zijn vermogen was destijds groot [4] en hij kon alzoo den steun van de Indische schatkist wel missen; maar gelijk het in Indië menigmaal gaat met ambtelijke positiën, zoo ook met fortuinen: 't is 'n buiten verwachting van op en neer, neer en op. Engelhard scheen het ten slotte zóó noodig te hebben, dat een hem in 1829 toegekend pensioen van f 1000 's maands hem redde uit de gedrukte omstandigheden, waarin hij aan den avond zijns levens verklaarde "gedompeld" te zijn [5]. Met de toekenning hiervan verklaart hij mede zich zoo gelukkig, omdat hij aldus in de gelegenheid wordt gesteld zijn schrijvers gaven ten beste te blijven geven aan den dienst der Indische regee-

[1] Dit wordt bevestigd in Buijskes' Buitenzorgsch verslag. De wijze, waarop ik van deze aanbieding melding maakte op de bladzijde, in de vorige noot vermeld, doet zien, dat de reclame m. i. wel eenige bevestiging vorderde. De zaak blijkt nu juist.

[2] Zie *Engelhard*, bl. 1016.

[3] Zie *Veroordeeling-Elout*, bl. 356 en 347.

[4] Over Engelhard's fortuin, zie nader mijn artikel *Engelhard*, bl. 1025, noot 3.

[5] Over zijn pensionneering , zie *Veroordeeling-Elout*, bl. 363.

ring, weldra vertegenwoordigd in den persoon van Johannes van den Bosch, de incarnatie van hetgeen eigenlijk Engelhard altijd gedacht en gewenscht had op het gebied der Indische politiek. Als deze dan ook Java nadert, doet Engelhard hem bereids te Anjer toekomen een nota van liefst 550 bladzijden [1] !! Het schrijven was hem dan ook „eene behoefte", verklaarde hij [2]; nu, wij zullen er nog in het tweede gedeelte dezer verhandeling de gelegenheid toe vinden, dit op te merken. De lezer kan dan tevens nagaan, in hoever de door mij gegeven voorstelling van dezen „hypercriticus aux petites vues" aan overdrijving mocht lijden [3], wanneer hij door al het voorafgaande nog geen gevestigde meening hierover mocht hebben!

[1] *Priangan*, dl. I, bl. 84.
[2] *Priangan*, dl. I, bl. 80.
[3] Verg. *Priangan*, dl. I, bl. 84.

EINDE VAN HET 1e GEDEELTE.

TWEEDE GEDEELTE.

De opstand in de Molukken onder het bestuur der commissie Engelhard-Van Middelkoop.

HOOFDSTUK I.

Over de oorzaken van den opstand.

Het milder Engelsche tusschenbestuur. — De druk onzer O. I. C. — De gunstiger meening der Inlanders over het Britsche bestuur. — De waarschuwingen over verzet tegen het Nederlandsche bestuur. — Het geldgebrek der Moluksche commissie. — Engelhard's meening over de oorzaken van den opstand. — Buijskes' rapport betrekkelijk die oorzaken. — Het *rapport-Porto.*

Nederlandsche geschiedschrijvers hebben er met eenigen nadruk op gewezen, dat het Moluksche specerij monopolie onder het Engelsche tusschenbestuur gehandhaafd bleef; een nadruk volkomen op zijn plaats tegenover het geschetter van Raffles en de zijnen, alsof dezen de baanbrekers zijn geweest van een vrijheid, die de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie en hare kortstondige opvolgende besturen nooit hadden toegelaten [1]. Met dit te memoreeren, ter afbreking van opgeschroefden lof, wordt echter niet alles gezegd; want blijvende op het gebied, dat deze verhandeling omvat, erkend moet worden, dat er een oneindig milder en, in de personen van de gezagsvertegenwoordigers, verstandiger bestuur optrad dan voorheen er was geweest. Een niet ten lof geschreven uiting van den Kroniekschrijver over hetgeen de commissarissen Engelhard-Van Middelkoop te Ambon aantroffen, getuigt er met zoovele woorden van: „Zij vonden", verhaalt Mr. Mijer [2], „den alleenhandel in *specerijen* overal ondermijnd en als het ware met ondergang bedreigd, daar, tijdens het Britsche tusschenbestuur, de particuliere handel aldaar zoo zeer was toegenomen, dat *Amboina* kon gezegd worden, de stapelplaats geworden te zijn van den geheelen Indischen handel ten Oosten van *Java.* Schepen uit het Westen van *Indië* bragten aldaar lijnwaden, opium en Europesche goederen, die, na de opening van de vrije vaart van *Engeland* op *Indië* aldaar zeer goedkoop te bekomen waren." Dat zijn de woorden niet van een Van Doren, die van het Engelsche bestuur meent te moeten getuigen: „meer het verval dan den bloei dezer eilanden schijnt te hebben beoogd" [3], maar van een buitengewoon knap man.

[1] Verg. dl. I, bl. 383, 384, 391, 450.

[2] *Kronijk*, bl. 346-347.

[3] *Van Doren-F.*, dl. I, bl. 331.

Hoeveel rampen bracht niet het Compagniesbestuur in dit paradijsland met de stelselmatige vernieling der specerij-boomen, te grooter, omdat menigmaal wat te voren was uitgeroeid, opnieuw moest worden aangeplant, veroorzakende "het aanplanten van zulk groot getal nagulboompjes geen kleen misnoegen onder de jnlanders van Amboina, die niet konden begrijpen waarom nu met zulke rigoruisheid de nagulen aanplanten, die men kort te vooren zoo ijverig uijtgeroeijt hadde" [1]. Daardoor verkeerde al zeer spoedig het gezag, waarnaar de Hitoeneezen ter vervanging van dat der Portugeezen als gesnakt hadden [2], in verachting zóó, "dat alle oostersche volkeren d'onze verweten dat wij in plaets van met mannen met boomen oorloogden". Niet zonder intelligente scherpte merkten zij tegen 'n Arnold de Vlaming op, als deze vlootvoogd de vernieling eischte — daar "de Comp. geene Nagels meer zoude behoeven aan te nemen als de geheele wereld soo wijd en breet die van God de Heer geschapen was konde vertieren" — "dat men haarlieden dan behoorde toe te staan met den overschot te doen en handelen naar haar believen, want verzekerden ons dat zij die wel wisten aan de man te brengen schoon dat wij de weereld te voren met 1500. Bharen al geprovideerd hadden" [3].

En het was niet alleen de politiek van vernieling op zichzelf, die drukte, maar ook de daarmede samengaande middellijke gevolgen, waaronder dat het gansche huishoudelijk leven der voor de hongitochten gepresten verstoord werd, zoodat met den grooten opstand in 1637 de vraag luidt [4]: "Dat niemant van de burgers off andere Lieden slaeven, geduurende haere absentie met de Hongij in hare thuijnen mogten vallen, gabbe gabben [5] en atap nevens andere vrugten uijthaelen, zoo datse 't Huijs komende dikwils niet vonden, waer door als dan met wijf en kinderen mosten honger leijden". Dan ook werd aan de arme kerels de vastgestelde betaling voor de verplichte levering van het product onthouden, wordende niet "hare Nagelen opregt gewogen" [6]. Wel nam het bestuur te Batavia daartegen maat-

[1] *Rumphius*, dl. II, bl. 107 over het jaar 1656. — Ten aanzien van de koffiecultuur in de Preanger geheel hetzelfde: men leze het zeer belangrijke hoofdstuk VII in *Priangan*, dl. I, bl. 116* v.v.

[2] Zie dl. I, bl. 422. — De in den tekst volgende aanhaling bij *Rumphius*, dl. I, bl. 232 over het jaar 1644.

[3] *Rumphius*, dl I, bl. 289-290 over het iaar 1650.

[4] *Rumphius*, dl. I, bl. 147.

[5] *Gaba gaba*: de hoofdnerven van den sagopalm, voor wanden van huizen.

[6] Verg. de mededeeling in *Priangan*, dl. I, bl. 174*.

regelen [1], doch met welk slag van plaatselijke ambtenaren gouverneur Arnold de Vlaming had te doen, lezen wij als volgt onder 1647 [2]: "Op Hitoe vielen klagten over den Resident dat hij groot bedrog had bedreven bij 't inweegen der Nagelen en de inlanders merkelik verongelijkt hadde, dies denzelven van zijn comptoir geligt en aan 't Casteel gebragt wierde; de schraapsugt van zommige Comp^s Dienaren nam zodanig toe en dat zoo openbaar en stout dat het scheen als ofze een wed spel ingestelt hadden, dus het ook hoog nodig was dat den nieuwen Gouverneur met harde straffe tegens deze verdervelijke menschen voorzage dewelke anders een zoo duur verworvene vrede in 't korte weder omver gestooten zouden hebben, dog dit baarde den Gouverneur zoo veel nijts en onlusten dat hij in zulke stribbelingen (die hem zijn eigen officiers aandeeden) bijkans zijne geheele regeeringe toegebragt heeft" [3]. Wanneer wij aan het einde van dit hoofdstuk Buijskes' rapport over de vermoedelijke oorzaken van den opstand van 1817 lezen, zullen wij daarin de getuigenis terugvinden, dat deze verderfelijke geest destijds niet geheel uit onze landsdienaren was geweken.

Daarentegen waren als regel de onder het Engelsche bestuur aangestelden geen onontwikkelde philisters, die, bijgestaan door sirihpruimende nonna's, slechts in sinjo-taal hun gedachten wisten uit te drukken, en dus ook overigens geen andere ontwikkeling hadden dan de dagelijksche bezigheden hun aanbrachten. De Inlander der Molukken kende tot de komst der Engelschen niet anders dan wat hij noemde en waarmede alles gezegd was: de Compagnie, en scheen niet anders te weten dan dat, zooals hare dienaren hun plichten begrepen, het ook zoo behoorde. Met het optreden van het Britsche bestuur kreeg hij kijk op een vrijzinnige richting, waarvoor hij te meer moest gevoelen, nu dat bestuur met 1817 weer dreigde heen te gaan Ook al zoude zijn ongunstige stemming tegen het terug-

[1] „Jn dit voorjaar", leest men bij *Rumphius*, dl. I, bl. 278-279, over 1649, „was ordre van Batavia gekomen dat men om alle morsserijen bij 't inweegen der Nagelen te voren gebruijkt vor te komen een nieuw metaale gewicht zoude invoeren gelijk het zelve doenmaals van Batavia gezonden was, waar op het getal der ponden soo wel met moorsche als duijtsche letteren ingegraveert was op dat het een ijder duijdelijk bekennen en optellen konde; dan dat bij 't inweegen der Nagelen een gesworen inlandsche schrijver in 't weegen bij moeste zijn die zig op het gewicht verstond en dat zonder deszelfs prezentie niet een pont mogt ingewoogen worden."

[2] *Rumphius*, dl. I, bl. 268.

[3] Zie ook *Rumphius*, dl. I, bl. 284-285, over de ontrouw der ambtenaren.

gekomen gezag niet geprikkeld zijn, gelijk de Kroniekschrijver in overeenstemming met Buijskes mededeelt [1], „door onzinnige denkbeelden van vrijheid en onafhankelijkheid, tijdens het Britsch Bestuur als het ware moedwillig opgewekt", lag het toch wel in den aard der zaak, dat wij in veel ongunstiger omstandigheden terugkwamen, dan waarin wij er vroeger geweest waren. Ook Engelhard in zijn brief van 16 Juni 1817 aan Elout merkt niet ten onrechte op: „De verschillende zeden en gewoontens der Engelschen van de onzen hebben zeer zeker geen goed in de Molukkos verspreid, en de volkeren alomme geheel andere principes ingeboezemd." Men leze ook vooral aan het slot van dit hoofdstuk, wat Buijskes over de bedenkelijke wijziging in den publieken geest mededeelt.

De Inlander — het werd reeds aangeteekend — verborg zijn weerzin onder die verandering niet [2], zóó weinig, dat acht dagen na de komst der Moluksche commissie, de pakhuismeester De Keyzer ten huize van predikant Kam zou gezegd hebben het volk niet te veel te vertrouwen, want het zou ligt mogelijk zijn, dat er onaangename voorvallen na het vertrek der Engelschen plaats hadden; opvallend was het o. a., merkte hij op, dat nu reeds al de schoolmeesters van Saparoea de hoofden bij elkander hadden gestoken en voor Matulesi, den leider van den weldra uit te breken opstand, een in het oog loopende vrees hadden. Het is niet te bepalen, in hoever dergelijke verhalen, die een niet zeer critisch aangelegd schrijver van latere jaren noteerde [3], werkelijk op waarheid berusten, maar een feit is het in ieder geval, dat het aan aanwijzingen over verstoordheid niet heeft ontbroken. Het had tot voorzichtigheid moeten leiden, een voorzichtigheid in zoover ook bij de instructie der Moluksche commissie betracht, dat zij de lastgeving bevatte om vooralsnog de Britsche bestuursrichting te blijven volgen.

Stomme Van Middelkoop stoorde zich daaraan niet en nam allerlei maatregelen, die tot ongenoegen konden leiden; leuterende Engelhard bleek de man niet om den storm nog tijdig te bezweren [4]. Onder zulk een leiding, of geen leiding, konden de gewestelijke ambtenaren, naar het karakter toevallig medebracht, mede hun gang gaan en aan hun aanmatiging den teugel vieren. Dat het geschiedde en met zulke schrikkelijke gevolgen, deed overste Ver Huell, die als

[1] *Kronijk*, bl. 347.
[2] Dl. I, bl. 452-454, 476, 513.
[3] *Van Doren-M.*, bl. 7.
[4] Verg. dl. I, bl. 538-539.

commandant van een der te Ambon geplaatste oorlogsschepen den Molukschen opstand medemaakte, de waardige woorden schrijven [1]: „Ook is het eene vreesselijke les voor menig Europeaan, die eenig gezag over deze zoogenaamde zwarten of wilden verkregen heeft, en zich het ellendig denkbeeld heeft eigen gemaakt, om hen juist daarom als slaven ongestraft te kunnen onderdrukken. Hebben zij ook niet eene geregte aanspraak, als bedeeld met het Goddelijk licht der rede, om als menschen behandeld te worden, — met regtvaardigheid en eene liefderijke toegenegenheid, geëvenredigd naar hunne inborst en zeden? Zoo handelde de groote Cook, de edele en ongelukkige La Perouse en meer andere menschkundige reizigers. Geen volk, hoe woest, of onbeschaafd het ook moge zijn, of het laat zich veeleer door eene liefderijke behandeling leiden, dan door eenen wreedaardigen dwang."

Een opstand, als in de Molukken uitbrak, is op breede schaal in de dorpen voorbereid; onmogelijk, dat de volkshoofden er geheel onkundig van blijven. Voor de hoofden, die om welke redenen dan ook, er geen heil in zien, wordt de positie soms zeer moeilijk en moet de al of niet openbaring aan het Europeesche gezag inwendigen strijd kosten. Iedere mededeeling op dit gebied is een daad, ook dan wanneer het mocht blijken, dat de berichtgever zich vergist of overdreven voorstellingen van het naderend gevaar gemaakt heeft. De Europeesche bestuurshoofden kunnen niet tegemoetkomend genoeg jegens zulke menschen optreden, willen zij niet de berichtgeving ontmoedigen en zich aldus aan de mogelijkheid blootstellen, dat zij plotseling, onvoorbereid tegenover het gevaar staan. Van die welwillendheid is hier echter niets te bespeuren. Met een roekeloosheid, die mij Van Doren's mededeelingen er over onmogelijk deed schijnen, alzoo oorspronkelijk niet ten volle deed aannemen, worden de berichtgevers afgeranseld, in arrest gesteld, weggesnauwd; en niet door één bestuurshoofd, die het op zijn heupen heeft, doch door allen, tot wien de berichtgevers zich wenden. Buijskes zelf deelt inderdaad mede, dat onze bestuurshoofden waarschuwingen ontvingen, doch dat men deze, om met Rumphius te schrijven over waarschuwingen, die aan den opstand van 1651 voorafgingen, „in geen groot agtinge vernam" [2].

Toen Van den Berg te Saparoea het bestuur aanvaardde, scheen er een idyllische rust te heerschen. „Ik kan UEdGestr. nochtans

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 128.
[2] *Rumphius*, dl. II, bl. 9.

verzekeren", schreef op het bericht der rebellie Ternate's resident Neys, die er tevoren bestuurshoofd was geweest [1], aan Engelhard, „dat ik gedurende mijn ruim zeven-maandig bestier, onder het Engelsch Gouvernement gelijkelijk over de beide residentien Saparoea en Haroeko, zulk een volkomen vertrouwen in die Eijlanders gesteld hebbe gehad, dat ik nimmer van dergelijke opstand zoude gedroomt hebben." Had Van den Berg er maar van *gedroomd*, althans toen hem er aanleiding voor werd gegeven. PIETER MATHEUS SOEHOKA kwam hem vertellen, dat er ontevredenheid broeide. De Resident hoorde er over de regenten van *Boi* en *Nolot* [2]: zij wekten bij hem de overtuiging, dat het slechts kwaadwillige praatjes waren. Tot straf dier kwaadwilligheid liet Van den Berg aan Soehoka binnen 's huis rotanslagen geven! Een paar dagen later kwam de vrouw van radja Nolot — de *njora*, zooals de vrouwen van negorijhoofden genoemd worden [3] — een kopje koffie bij mevrouw de Residentsche drinken, en vertelde toen in haar onnoozelheid, dat Soehoka toch werkelijk de waarheid had gesproken en alzoo onrechtvaardig was gestraft, dat er dagelijks te Nolot vergaderingen plaats vonden en de negorijbewoners hun wapenen in gereedheid brachten [4]. Deze Soehoka heeft zich van den aanvang af, naar wij nog lezen zullen, bij den opstand aangesloten; ook heet het, dat hij, toen al de kinderen van de familie Van den Berg neergeveld waren, medegewerkt heeft om één ervan in veiligheid te brengen. Begrepen wordt anders door mij niet, dat de opstandelingen toegelaten hebben een der hunnen, die hen eerst had willen verraden, een rol in de rebellie te doen vervullen; een geheim zal dat verraad wel niet gebleven zijn.

In verband hiermede is opmerkelijk hetgeen geschiedde met het Christen-negorijhoofd van *Siri Sori* [5], „een getrouw en aan het Nederlandsch gouvernement verkleefd Regent" [6], JOHANNES SALOMON KIRAULY. Zijn dorpsgenooten mochten hem niet; zij beweerden, dat hij ze niet goed behandelde. Kirauly dan had mede van opstandsplannen vernomen. Hij durfde er niet bij den Resident mede aankomen, „omdat hij bevreesd was, dat de Resident hem als den zegsman zoude bekend maken, en dat hij dan gewis met zijne geheele familie

[1] Verg. dl. I, bl. 391.
[2] Over deze plaatsen, dl. I, bl. 470 en 471.
[3] *Van Hoëvell*, bl. 20.
[4] Het *Soehoka*-verhaal bij *Van Doren-M.*, bl. 16-17.
[5] Verg. dl. I, bl. 474.
[6] *Van Doren-M.*, bl. 17, waar ook de bijzonderheden, die in den tekst volgen.

door de eilanders zoude omgebragt worden"; doch er ook niet over willende zwijgen, voer hij naar Ambon, waar hij zijn hart luchtte aan onze Commissarissen. Ook hij kwam echter van een slechte markt thuis of liever hij kwam niet thuis, "aangezien de Landvoogd van Middelkoop, noch de heer Engelhard, mede Kommissaris voor de overname der Molukko's, aan zijne confidentiële kennisgeving geloof wilden slaan en hem te Amboina in stads arrest hielden". Is dit alles inderdaad juist? Het feit staat vast, dat bij het uitbreken van den opstand Kirauly zich te Ambon bevond; het kàn mogelijk zijn, dat hij er voor het aangegeven doel naar toe is gegaan en dat Engelhard, van deze reis naar Ambon melding makende, de waarschuwing onbesproken laat, om zichzelf niet bloot te geven; maar dat hij in een brief aan Siberg het ongelukkige einde van zoo velen, die met de expeditie-Beetjes naar Saparoea gingen, óók Kirauly memoreert in deze woorden "alsmeede de Radja van Sorry Sorry, een waardig en respectabel man, die zich hier bevond en te zelver tijd naar zijn rijkje is terug gekeerd, doch door de muitelingen is afgemaakt"; dat hij dit doet zonder tevens te melden, dat Kirauly stads-arrest — door den Gouverneur? — was opgelegd, is natuurlijk wel denkbaar, doch zonderling.

Het zou ook niet bij waarschuwingen uitsluitend van *Saparoea* zijn gebleven. Zekere LATUKOMMA OMA was een onder het Britsche bestuur ontslagen hoofd van de negorij *Pelaoe*[1]. Deze, zoomede zijn broeder JACOB BENJAMIN FERNANDUS, woonachtig te *Aboro*[2], waarschuwden resident Uijtenbroek van Haroekoe, hetgeen Engelhard in zijn Bataviaasch verslag aldus mededeelt: "Op den 20e April en dus slegts 21 dagen na dat den Heer van den Berg het gezag op Sapparoua had aanvaard[3], hadden de gewezene Radjas van Polouw en Aboro, beide aan het Nederlandsche Gouvernement ten nauwsten gehecht, den Resident van Haroekoe verwittigd, dat er een bijeenkomst in de bosschen van het district Liang belegd was, sterk over de 100 koppen, alwaar men ene conspiratie tegens het Nederlandsche Gouvernement stond te smeden, bij welke gelegenheid zich dat vloekgespan op de plegtigste wijze met een stond te verbinden om

[1] Verg. dl. I, bl, 467.

[2] Verg. dl. I, bl. 466.

[3] Engelhard brengt dit in herinnering, daar hij niet gelooft aan de schuld van Van den Berg — verg. bl. 547 en 569 noot 1 — en „als zeker" stelt, „dat indien de Engelschen nog enige tijt in het bezit der Molukkos waren gebleven, dit oproer ook onder hunne Regering zoude zijn uitgebarsten". Echt Engelhardsche wijsheid!

door het afzenden van opene brieven aan de volkeren van Ceram en elders hun te inclineeren om zich van het Nederlandsche Gouvernement af te scheuren, en tot die samenswering uit te nodigen; de zwakke staat der bezetting kennende, zoude dit hun boos voornemen aanmerkelijk hebben gefaciliteerd." Naar aanleiding dezer waarschuwing, werd den radja van *Samet* [1] een onderzoek opgedragen. De geschiedenis van Saparoea herhaalt zich hier. De Radja toch gaf den Resident na eenigen tijd de verzekering, lezen wij [2], "dat het gerucht valsch was en dat het slechts verdichtselen van bovengenoemde personen waren, hetgeen den Resident Uijtenbroek deed besluiten genoemde personen voor zich te doen komen en hen naar Amboina op te zenden, waar zij, even als de Radja van Sory-Sory Seranie onder strikte surveillantie der politie bleven."

De Moluksche commissie had van Batavia zeer weinig fondsen medegekregen, zóó weinig, dat Engelhard zich verplicht zag geld te Ambon op te nemen en daarvoor een wissel af te geven. Het laat zich niet zeggen, of en tot welke mate die bekrompenheid van middelen tot de uitbarsting van het verzet middellijk heeft medegewerkt; maar wel kan men zich den invloed hiervan voorstellen. Herinneren wij ons de malle geschiedenis bij het vertrek naar Menado van resident Martheze, dien Van Middelkoop zonder geld, naar het schijnt, wilde doen vertrekken [3]. Het geldgebrek moest ook de Moluksche commissie prikkelen om spoed te maken met papieruitgifte en niet al te ruim wisselkantoren te openen. Immers slechts te Ambon, Banda, Ternate: wat baatte dit o. a. de Oeliasers? Bovendien het papier van f 1 was niet eens wisselbaar, juist derhalve de meest benoodigde kleine munt [4]. Teekenend schijnt, wat men zonder meer leest in het journaal van Boelen ad 7 Februari 1818, let wel in den aanvang van Februari, bij uitbetaling van soldijen op de *Reygersbergen*: "Het $\frac{1}{4}$ verdiende soldy over de maanden Julij, Aug. en September 1817 betaald met papiere ropijen — 26 hollandsche stuivers het stuk gerekend." Hoe hield men er nog een goede stemming in? Zulk een verregaand geldgebrek spoorde de plaatselijke bestuurshoofden allicht mede aan om door heerendienst en verplichte levering te

---

[1] Verg. dl. I, bl. 465.

[2] *Van Doren-M.*, bl. 18. De Schrijver spreekt steeds van den radja van Siri Sori *Seranie*, ofschoon er destijds slechts één negorij Siri Sori bestond; zie hiervóór, dl. I, bl. 474.

[3] Zie dl. I, bl. 535. — Over het gemis aan fondsen, verg. mede dl. I, bl. 402.

[4] Verg. bl. 519.

doen verkrijgen, wat men liever niet wilde betalen, terwijl ook door de schrikbarende verwaarloozing van gebouwen, versterkingen, wegen, veel, heel veel te doen viel. Pas optredende bestuurshoofden kennen bovendien soms geen grenzen aan hun ijver tot veranderen; in een vloek en een zucht moet het maar worden gedaan. De nauw uit Holland gekomen en den 21n Maart 1817 als resident van Saparoea opgetreden jeugdige Van den Berg schijnt niet begrepen te hebben, wat de eisch der omstandigheden medebracht. Als het hoofd van den opstand Matulesi een publicatie, gedagteekend Saparoea, 12 Juli 1817 aan de inlandsche hoofden der negorijen van de eilanden doet afgaan om allen op te wekken aan den opstand deel te nemen, schrijft hij, dat men zich verbonden heeft: „om de bevelen van den Resident niet meer op te volgen, omdat de Residenten hen op allerlei manieren onderdrukt en gedwongen hebben, zonder dat zij eenige belooning kregen voor hun werk" [1]. Indien de bewoordingen juist zijn weergegeven — het is eenigszins vreemd, dat zulk een rondschrijven eerst een maand na het uitbreken van den opstand afgaat — dan ligt daarin opgesloten, dat met het herstel van het Nederlandsche gezag de lasten drukkender waren geworden.

De opstand had naar een te wel beraamd plan plaats, dan dat hij zich voorloopig zou beperken tot Saparoea; zoo goed als te gelijker tijd, d. w. z. nadat de uitbarsting aldaar ruchtbaarheid had gekregen, kwamen ook de andere Oeliasers, Ceram's zuidkust, ja het eiland Ambon zelf, in verzet. Gelijk in 1636 was het alsof „het geheele gebouw van den Ambonschen staat begon op een zij te hellen", toen het vuur van den opstand „vloot met er haast voort van Leytimor tot in de naburige Oeliaschersche eijlanden" en men vond „voor eerst geen beteren raad als het hooft binnen de schansse te houden en belasten een ijder sijn nest te bewaren" [2].

[1] Het rondschrijven vindt men bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 131-132. De Schrijver bericht, dat hij „toevallig" eigenaar werd van het stuk, „eigenhandig door het opperhoofd Thomas Matulesia, geteekend" en dat hij het „letterlijk" deed vertalen. Jammer, dat hij er geen fac simile van bijvoegde. — Engelhard aanvaardde blijkens zijn Bataviaasch verslag de beschuldigingen tegen Van den Berg, ook wat aanging het afstraffen en in de ijzers klinken van Anthonie Rhébok niet, schrijvende „deze worden direct gerefuteerd door de confessien der gevangen muitelingen Thomas Matulesie, Oeloepaha, Philip Latumahina, Capitein Lucas van Nolloth en Anthony Rebok, die als eerste aanvoerders met den dood zijn gestraft en opentlijk op het schavot hunne depositiën hebben bekrachtigd". — Hierna zullen wij in het *rapport-Porto* ook lezen, dat Van den Berg geen schuld zou gehad hebben.

[2] *Rumphius*, dl. I, bl. 124-127.

Nooit is positief uit te maken, waar de meer rechtstreeksche oorzaken van volksonlusten zijn gelegen en het standpunt der verantwoordelijke bestuurders brengt vanzelf mede te betoogen, dat de beweging geheel buiten hun schuld ontstond. Engelhard's beschouwingen er over in zijn Bataviaasch verslag zijn uit dien hoofde van weinig waarde. Hij, die in een particulier schrijven Van Middelkoop als den hoofdschuldige had aangewezen [1], verklaarde nu, dat de oorzaken van den opstand hem "ten eenemaal onbekend" waren, en het hem ook niet mogelijk was geweest daarin licht te ontsteken, "alzo de communicatie met Sapparoea had opgehouden, en de correspondentie met Amboina finaal was gestaakt". Dit weerhoudt hem intusschen niet in uitgebreide beschouwingen over de aanleiding van het verzet te treden; hij zoekt haar o. a. "in de afkeer die de Moluksche volkeren over het algemeen voeden voor alle ondergeschiktheid of maatschappelijke verdragen, als van aart tot ene onafhankelijke eigendunkelijke gemakkelijke levenswijze geneigd zijnde, door welke nijgingen zij aangeprikkeld wierden om zich van alle onderwerping aan een regelmatig gezag te ontwringen, en die misleidende verwagting, dat zij even en gelijk de volkeren van Ceram en elders geheel op zichzelven zoude staan en tot gene opgelegde verpligtingen verbonden zijn".

Dit is zeker algemeen genoeg. Van belang daarentegen mag geacht worden het bezadigd en wel overwogen rapport van den schout-bij-nacht Buijskes, dat hij, gedagteekend Kedong Allang 10 October 1818 N°. 472 Secreet, dus toen hij na de onderdrukking van de rebellie, te Batavia was teruggekeerd, speciaal over de oorzaken aan C. C. G. G. heeft ingediend. Buijskes was reeds na den vrede van Amiens in de Molukken geweest, om hetzelfde te verrichten, wat aan Engelhard-Van Middelkoop in 1817 werd opgedragen, namelijk de Molukken uit de handen der Engelschen over te nemen. Een vreemdeling kon hij daar alzoo niet genoemd worden, toen C. C. G. G. hem uitnoodigden opnieuw derwaarts te gaan om zoo noodig de plaats der heeren Engelhard-Van Middelkoop in te nemen en het gezag er te voeren tot herstel der rust. Hij heeft die taak op afdoende wijzen en goed vervuld, hetgeen te meer waarde aan zijn beschouwingen doet geven, gelijk ik ze hier laat volgen:

> Ik heb de eer Uwe Excellentien bij dezen mijne gedachten mede te deelen, wegens de oorsprong en verdere aanleidende oorzaken, van den plaats gehad hebbende gevaarlijken opstand, onder de ingezetenen der Moluksche Eilanden.

[1] Zie dl. I, bl. 539 en 547.

In de eerste plaats vermeen ik met eenige zekerheid te kunnen vooronderstellen: dat de ingezetenen dier eilanden, vooral van de afgelegene residentien onder het voormalig bestier van de O. I. Comp^e^. door deszelfs bedienden in het algemeen, en wel door de residenten in het bijzonder, zeer gedrukt en gekneveld zijn geworden.

Om hier van verzekerd te zijn behoeft men slechts nategaan: het aanzienlijk vermogen dat onderscheiden residenten van Saparoua (: om van geene anderen melding te maken :) aldaar bij een vergaard hebben.

Ik ben toevallig in de gelegenheid geweest om uit den staat des boedels van een gewezen resident van Saparoua, circa veertig jaren geleden aldaar in functie geweest zijnde, te ontwaren, dat die ambtenaar in een zeer korten tijd, een vermogen van $^{100}/_{m}$ Rijks-daalders had bij een geschraapt, en daar de bezoldiging van een resident des tijds zeer gering en er bijna geene gelegenheid was, om eenigen smokkelhandel in specerijen te drijven, zoo blijft er niets over, dan mijne vooronderstelling van knevelarij aan te nemen.

Dit wordt nog meer bevestigd door de aanzienlijke schuld die de erven van den gewezen resident van Saparoua Blondeel nog te vorderen hebben van verscheiden der voornaamste Hoofden van dat eiland, en waarvan de obligatien door den gewezen Britschen resident Martin zijn opgeëischt en aan Commissarissen tot de overname overgegeven: also hij vermeende in de schuldvordering te hebben moeten difficulteeren.

Deze schuld was (: als ik het wel heb :) oorspronkelijk van boetens, door den Gouverneur der Molukkos in den tijd aan die Hoofden opgelegd, en die door den resident moesten worden voorgeschoten; daarvoor werd aan dezen overgelaten, om dezelve op de best mogelijke wijze in te vorderen, die alsdan deswegens schikkingen maakte, door obligatiën te doen paseeren, of te wel panden daarvoor te nemen, in zoo verre het aandeel, dat de Hoofden der negorijen uit de betaling der specerijen toekwam en men inhield, niet toereikende bevonden wierd.

Ik vooronderstel dat deze handelwijze op alle residentien almede plaats gevonden heeft, ofschoon Saparoua als het sterkst bevolkt, en daardoor de grootste hoeveelheid nagelen opleverende eigenlijk het neusje van de zalm was; dit zal dan ook de reden geweest zijn, dat de oud Gouverneur Generaal Siberg, zijnen neef van den Berg als resident van Saparoua bij Uwe Excellentiën heeft aanbevolen [1].

Dat de Hoofden en voornaamste ingezetenen eindelijk deze knevelarij moede wierden is niet te verwonderen, vooral als men in aanmerking neemt, dat sedert de doorvaart in de Molukkos

[1] Verg. *Priangan*, dl. I, bl. 205*. — Zie ook aldaar op bl. 318* over boeten.

aan alle de Europesche schepen is moeten worden toegestaan, en dus de smokkelhandel in specerijen open gesteld en niet meer te beletten geweest is.

De ingezetenen van Ceram, Goram en alle verdere daar omstreeks gelegen eilanden, dewelke niet onmiddellijk onder de controle van onze militaire macht en ambtenaren stonden, hadden zeer veel voor boven die, waar het Nederlandsche gezag den inzaam en vervoer van producten kon verhinderen, en waarvan zij dagelijks door de onderlinge communicatie die er tusschen deze eilanden plaats heeft geinformeerd wierden.

De zugt tot onafhankelijkheid en naar het genot van die zelfde voordeelen bezielde dus reeds sedert langen tijd de ingezetenen. Oude gewoonten en slaafsche eerbied voor het oppergezag van de Nederlandsche O. I. Comp^{e}., hielden hen echter terug, en deed hen dat juk met geduld dragen tot dan in 1796 dit in hunne oogen colossaal bestuur op eene schandelijke wijze aan eene geringe Engelsche scheepsmagt overgegeven wierd, waarmede de illusie van de Nederlandsche grootheid in hunne oogen verdween [1]. De ingezetenen dewelke den Christengodsdienst beleeden wierden nog door hunne verkleefdheid aan hunne kerkhoofden terug gehouden om als toen uittespatten: dan die van de Mohamedaansche leer vermeenden dat het tijd was om het juk afteschudden en gebruik makende van de weinige militaire macht die de Engelschen op Amboina hadden agter gelaten (: zijnde als toen ter overmeestering van Banda afwezig:) stonden de ingezetenen der negorijen op de kust van Hitou tegen het Europesche gezag op, en bedreigden voor eenige oogenblikken de Christen bevolking van de negorijen bij het kasteel Victoria gelegen [2]; dan spoedig ontvangen versterking van Banda deed deze insurrectie gelukkig afloopen.

Veele der muitelingen verloren hierbij het leven, zoo die in de gevegten omkwamen als dewelke gevangen genomen zijnde, zonder form van proces wierden opgehangen.

Het is nog al aanmerkingswaardig dat onder de laatst genoemden zich hebben bevonden de vader en eenige broeders van Oeloepaha, die in de jongste onlusten als hoofd der muitelingen op de kust van Hitou zich opgeworpen had en die in een der laatste expeditiën, op mijn bevel ondernomen, gevangen genomen en door den Raad van Justitie te Amboina ter dood veroordeeld is.

Door deze gepaste straf-oefening en verdere ferm genomen maatregelen bleef de rust in de Molukkos ongestoord, en wij

[1] Zie o. a. Mr. J. E. Heeres, „Eene Engelsche lezing" omtrent die verovering in het tijdschrift van het Kon. Inst. voor de T.-, L.- en V.-kunde, dl. LX (1900), bl. 249 v.v.

[2] Verg. hiervóór dl. I, bl. 416.

namen dezelve in 1803 in eenen zeer gerusten toestand over.

De ingezetenen konden zich wel niet begrijpen dat deze overgave zo vriendschappelijk toeging, doch daar Java en Macasser gedurende dien oorlog in onze macht waren verbleven, waarvan zij door de Inlandsche vaartuigen, die vooral van Macassar te Amboina ter handel kwamen, steeds geinformeerd waren geworden, hield de vrees voor het als toen nog bestaande O. I. Comp^e. gezag hen in behoorlijke onderwerping.

Dan ongelukkig barste de oorlog weder spoedig uit, waardoor, de verzendingen van lijwaten, comptanten en verdere benoodigdheden dikwijls door de vijandelijke kruisers onderschept wordende, het bestuur in de Molukkos in de grootste verlegenheid raakte, zoo om de tractementen der militairen en ambtenaren uit te betalen, als om aan de ingezetenen der negorijen het aan hen verschuldigde voor de leverantie van specerijen te voldoen; er schoot dus niets over, als om eenen papiere nood-munt te creëeren, die door geweld gangbaar moest worden gehouden; het gevolg hiervan was dat er bijna niets meer op de passers wierd aangebragt, en de prijzen voor alle eerste behoeftens zeer hoog stegen, waarover de militairen zeer ontevreden waren.

Men nam zijne toevlugt tot gedwongen leverantien van hoenders, harte-beesten, wilde varkens, olij e. a. voor zeer verminderde prijzen.

Hierbij kwam de geforceerde recruteering voor Java, door den Gouverneur Generaal Daendels ten sterksten aanbevolen; de aanmerkelijke verandering in het bestuur, door den Militaire Commandant verantwoordelijk voor de defensie te stellen; rekwisitien van volk en materialen om batterijen aan te leggen, hadden nu geen einde, en waarschijnlijk alles zonder betaling.

De hieruit voortvloeijende oneenigheden tusschen den Gouverneur Cransen en den Militaire Commandant, rezen zoo hoog dat de Gouverneur Generaal Daendels zich verpligt vond, beiden naar herwaards opteontbieden; de Heer Wieling volgde den Gouverneur Cransen op, en indien die achtenswaardige ambtenaar tijdig genoeg met de nadere bepalingen en verhoudingen betrekkelijk het militair gezag bekend was geweest, zoude zich alles zeer wel geschikt hebben; dan van een zeer zwaarmoedig gestel zijnde, en de gevolgen vooruitziende die men bij de verschijning van vijandelijke schepen te wachten had, bezat hij geene sterkte van geest genoeg, om zich hier tegen te stellen: en in een oogenblik van vertwijfeling maakte hij een einde aan zijn leven, waarmede het oppergezag zoo civiel als militair aan een zeer zwak officier verviel die zich zoo als het mij is voorgekomen, door zijn ondergeschikten liet regeeren[1].

[1] Over gouverneur Wieling schreef landvoogd Daendels d.d. 7 December

De Gouverneur-Generaal Daendels had intusschen het belang van de Moluksche bezittingen niet uit het oog verloren; vele pogingen wierden aangewend om dezelve van het noodige te voorzien, en een Civiel Landvoogd (Prefect) van eene zeer ampele instructie voorzien naar Amboina gezonden.

Het groot gebrek aan comptanten gaf aanleiding tot eene gedwongen quotisatie van de gegoedste ingezetenen, en tot eene algemeene bezuiniging in de uitgaven.

Men oordeelde, dat de ingezetenen hunne schoolmeesters zelve dienden te onderhouden, en de geringe bezoldiging van deze zoo nuttige en waarlijk behoeftige dienaren, wierd ingetrokken, voor dat de noodige schikkingen voor hun onderhoud waren gemaakt, en deze menschen in het algemeen te hooghartig om van almoesen te leven (: zoo als zij zulks uitdrukten :) leden spoedig gebrek, een onverzettelijke haat tegen het als toen plaats hebbend bestuur was hiervan het gevolg, en daar zij als bedienaren van den godsdienst in hunne negorijen wierden beschouwd, en dus veel invloed hadden, is het niet te verwonderen dat zij hunne gevoelens aan de ingezetenen mededeelden.

1809 aan minister Van der Heim, dat „Het noodlottig uiteinde van den geachten Prefect van Amboina C. L. Wieling, waardoor hij zo wel mijn op hem gesteld vertrouwen als de hoop van alle de zijne te leur stelde", verstoring in zijn reorganisatie-plannen bracht: *De Roo*, dl. I, bl. 247.

Engelhard in zijn Bataviaasch verslag noemt mede als een der beweegredenen tot den opstand de herinneringen aan „de aanwerving van Ambonnesen soldaten tot den dienst op Java in 1808 en 1809, waarbij schreeuwende extortien en vexatien hebben plaats gevonden, die omstandig vermeld staan in de Memorie door den Gouverneur Wieling overgegeven aan zijn vervanger op Ternaten den Heer Coop a groen, het welk bij deze volkeren voorzeker niet uit het geheugen is verloren. En deze verdwaalde menigte geen onderscheiding kennende tusschen het voorgaande en tegenswoordig bestier, in onzekerheid hebben geverseerd of bij de herstelling van het Nederlandsch gezag niet wederom dusdanige geforceerde aanwerving zoude worden ingevoerd, die ten enemaal onder het Engelsch Gouvernement had opgehouden". — Bij *Riedel*, bl. 37, leest men, dat de opstand uitbrak „doordien de bevolking voor de geleverde kruidnagelen niet behoorlijk werd betaald en de toenmalige Resident J. van den Berg op zijn tochten door het eiland de krachtige en gespierde mannen deed opvatten en als soldaat wegvoeren. Het gerucht verspreidde zich tevens, dat alle mannen, in ketenen geklonken, als soldaten zouden worden weggeleid en dat de Nederlandsche regeering Javanen zou invoeren om met de vrouwen des lands te cohabiteeren." Philip Latumahina, een gewezen schrijver van den Resident, verspreidde dat gerucht, boekstaaft mede Riedel. Geruchten, hoe wild ook, kunnen verspreid zijn en zullen ook wel verspreid zijn, doch de aanhef dezer aanhaling gaat oneindig verder. Ik geloof echter, dat de heer Riedel wel wat spoedig losse mededeelingen als feiten heeft aangenomen.

In deze gesteldheid van zaken en gisting der gemoederen, verscheen eene geringe vijandelijke macht, waarschijnlijk bekend, op eene zwakke verdediging te kunnen staatmaken.

Door het schandelijk gedrag van eenige officieren viel Amboina en de daar onder sorteerende residentiën in Britsche handen, dewelke zich op alle mogelijke wijzen van de genegenheid der ingezetenen trachten te verzekeren, door dadelijk de schoolmeesters hun achterstallig tractement te doen uitbetalen, en alles weder op den ouden voet te brengen, de specerijen met comptanten te voldoen, de lijwaaten voor mindere prijzen aftestaan, geene verpligte leverantien te vorderen, de heerendiensten te verminderen en de betaling der zoo genaamde kwartslieden te verhoogen van een op drie ropijen 's maands; en eindelijk doordien de Britsche ambtenaren groote verteeringen maakten, kwam er veel geld in circulatie, en de ingezetenen kregen eene goede betaling voor hunne producten: deze welvaart wierd nog vermeerderd door het oprigten van een Amboineesch corps soldaten ruim 500 man sterk die eene zeer hooge soldij genoten en zeer goed gekleed wierden.

Het inlandsche bestuur was onder de Engelschen zeer zagt. Wanneer het negorij-volk over hunne Hoofden klagten inbragten wierden deze dikwijls afgezet zonder gehoord te worden; hierdoor verloren de Radja's, Pattij's en verdere Hoofden veel van hun gezag, zij vermogten niet meer te straffen, het volk wierd hierdoor hoe langer hoe losbandiger, de schoolmeesters alleen behielden hunnen invloed.

En eindelijk nadat alle onze bezittingen aan de Engelschen waren overgegaan, en ons vaderland bij het Fransche rijk was ingelijfd, verzuimde men niet om de ingezetenen der Molukkos te verzekeren dat wij als natie niet meer bestonden, en ook nimmer als zoodanig bestaan zouden, dat zij dus voortaan altijd onder het Britsche bestuur zouden blijven.

Dat alle de ambtenaren en geëmployeerden dit verlangden, is ligt nategaan zoo als ook de Europesche officieren en andere officieren bij het Amboineesche corps militairen geplaatst, waarvan zeer veele in de Molukkos getrouwd en zich aldaar gevestigd hadden; dus was de tijding van eene algemeene vrede, van de herstelling der Nederlandsche natie, en eindelijk die van het gesloten tractaat, waarbij de teruggave onzer kolonien bepaald was, niet zeer welkom; een ieder was daarover ontevreden, en dat men de ingezetenen vervolgens op alle mogelijke wijzen van het verwagt wordende Nederlandsch gezag afkeerig heeft trachten te maken, geloof ik voor mij zeker, en wel voornamelijk door aan hun alle de knevelarijen der vorige Gouverneurs en Residenten te herinneren, en te voorspellen dat de voor hun zo gunstige dispositien betrekkelijk de schoolmeesters, heerendiensten, rekwi-

sitien etc. dadelijk op den ouden voet zouden worden teruggebragt, dat zij in stede van klinkende munt weder papier zouden moeten ontvangen, dat hunne kinderen weder naar Java als soldaten met geweld zouden worden mede genomen, hun verders beklagende over het harde juk, dat zij andermaal zouden moeten dragen, en hun lot vergelijkende met dat van hunne nabuuren en vrienden de ingezetenen der strand-negorijen op Ceram, Goram en verdere nabij gelegen eilanden, die men als vrij en onafhankelijk van het Europeesch gezag konde beschouwen, en die hunne producten, vooral de specerijen, tegen hooge prijzen aan vreemde schepen konden verkoopen, daar zij heden verpligt zouden zijn de vruchten van hunne arbeid voor de van ouds bepaalde spotprijzen aftestaan, eindelijk hun te kennen gevende, dat de Britsche macht zeker binnen den tijd van drie jaren even als bevorens in de Molukkos weder terug zoude zijn

Ofschoon ik vertrouw dat de voornaamste Britsche ambtenaren en officieren met dese ophitsingen en oproer stokende gesprekken onbekend zijn geweest, is het echter zeker, dat eenige subalterne individus van die natie, zoo als ook zoodanige inlandsche hoofden die bijzonder aan hun verkleefd waren, zich hieraan moeten hebben schuldig gemaakt; men neme slechts in aanmerking dat de muitelingen van Saparoua dadelijk na het veroveren van het Fort Duurstede de Engelsche vlag opheschen, dat de aanvallen tegen het Fort op Haroukou onder een aantal van die vlaggen zijn geschied, dat dezelve dus hun oproerleus was en ik herinner mij niet, dat de Britsche autoriteiten, alstoen nog op Amboina aanwezig, eenige demarches of verklaringen hiertegen gedaan hebben, en het is zeker dat door hen geweigerd is, eenige assistentie te geven, om de verderen voortgang van den gevaarlijken opstand te dempén.

De nadeelige indruk, dien een zamenloop van omstandigheden geduurende ettelijke jaren op de ingezetenen der Ambonsche eilanden tegen het Nederlandsch Gouvernement gemaakt had, wierd nog vermeerderd bij de aankomst van onze geringe militaire macht, voor het grootste gedeelte uit Javasche recruten bestaande, die nog niet gekleed waren, en die men dus bijna naakt op schildwagt zag staan.

De plegtigheden, waarmede de Britsche resident Martin het Amboineesche Corps afdankte, de vleiende aanspraken en uitgedeelde geschenken heeft ook zeer veel invloed, op de gemoederen gemaakt: vooral op die, welke te Saparoua t' huis hoorden, en die bijna alle te gelijk met kruis orangbaays naar derwaarts terugkeerden, en in het voorbij gaan van onze schepen, reeds duidelijk blijken van hunne afkeer tegen ons gaven zoo als mij eenige officieren hebben verzekerd.

Alle deze afgedankte militairen zoo als ook de Inlanders die in particulieren dienst der Engelschen waren geweest, kregen zoo genaamde burger- of vrijbrieven, waardoor zijlieden niet meer onder de inlandsche negorij-hoofden stonden, en dus als het ware aan hun zelf overgelaten, vooral die op de buiten residentiën 't huis hoorden, en geen middel van bestaan hebbende, moesten zij spoedig voor de openbare rust gevaarlijk worden.

Het ware te wenschen geweest dat commissarissen tot de overname, en wel de Gouverneur der Molukkos in het bijzonder, zich bij hunne aankomst wegens de gezindheid der ingezetenen hadden geinformeerd, en daarna zoodanige maatregelen in tijds hadden genomen, waardoor mogelijk de algemeene opstand, en de daaruit voortgesproten ongelukken, hadden kunnen worden verhoed of voorgekomen.

Dat zij echter van de ontevredenheid van een gedeelte der ingezetenen eenige kennis hadden, blijkt uit hunne missive aan Uwe Excellentien van den 18 April ll. [1].

Onvergeeflijk zijn dus eenige dispositiën door den Gouverneur kort na de overname genomen in de gesteldheid waarin hij zich bevond, en hebben niet anders kunnen dienen als om het reeds smeulend vuur van oproer te eerder aanteblazen; ik herzegge smeulend vuur van oproer, wijl het blijkt dat reeds zeer weinige dagen na de overname hier en daar zamenrottingen hebben plaats gehad, dat er correspondentie is gehouden tusschen de ingezetenen van Hitou en die van de noordkust van Haroukou en waarschijnlijk met die van Saparoua, waarin zij lieden zich onderling met zware eeden verbonden, zich vrij en onafhankelijk te zullen maken.

Onvergeeflijk is het van de Nederlandsche ambtenaren, dat zij tegen dese zamenrottingen niet gewaakt hebben, en nog onvergeeflijker dat zij hiervan door eenige getrouwe inlandsche hoofden geinformeerd wordende, er geen geloof aan hebben geslagen, door dien zij onoordeelkundig te werk gaande, zich ter bekoming van inligting juist aan de kwalijk gezinde hoofden adresseerden, die alles aanwendden om hun als het ware in slaap te wiegen door voortegeven dat alles in volmaakte rust, en men bijzonder met het Nederlandsche bestuur te vreden was.

Onbegrijpelijk komt het mij voor, dat de resident van den Berg niets van de oproerige bewegingen, die reeds in het begin van Meij op Saparoua plaats gehad hebben, heeft kennis gedragen: dit blijkt uit zijn gedrag, daar hij alleen en onvergezeld te paard naar de negorij Porto is gereden, om zich te informeeren naar

[1] 28 April: zie bl. 507. Den 18n kan niet juist zijn wegens in den brief vermelde latere data: zie bl 518.

de redenen waarom een praauw met gerekwireerde houtwerken voor Amboina nog niet was vertrokken, en den laatste door dien ambtenaar gegeven order, schijnt het teeken tot de uitbarsting geweest te zijn; immers is de overmeestering van het Fort Duurstede, en de moord aan alle die zich daarin bevonden daarop gevolgd.

Ik vertrouw Uwe Excellentien als nu eenig denkbeeld te hebben gegeven van den oorsprong des gevaarlijken opstands, onder de ingezetenen der Ambonsche eilanden, kort na de overname dier bezittingen uitgebarsten, en ik neem de vrijheid als mijne gevoelens in dezen te verklaren, dat een zamenloop van omstandigheden tot dezen algemeenen opstand aanleiding schijnen gegeven te hebben.

Dat ik den eersten oorsprong vermeen te moeten zoeken, in de verre gaande knevelarijen der Gouverneurs, Residenten en geemployeerden van het voormalig Nederlandsch Oost-Indisch bestuur, sedert een reeks van jaren, vervolgens heeft het lot van den oorlog deze bezittingen tweemaal (: en wel gedurende den leeftijd van dit geslacht:) in handen der Engelschen doen vallen, op eene wijze, die de ingezetenen niet veel achting en vertrouwen op onze wapenen konde inboezemen.

Hierbij kan men als zeker vooronderstellen dat eenige Engelsche subalterne individus op alle mogelijke wijze hebben getracht, de ingezetenen van het Nederlandsch bestuur afkeerig te maken, en dezelve tot den opstand zelfs schijnen aangespoord te hebben.

En dan eindelijk eenige onoordeelkundige dispositien door den gewezen Gouverneur van Middelkoop kort na de overname genomen (: en waarvan ik bereids in het algemeen verslag mijner verrichtingen aan Uwe Excellentien op den 25 September ll. aangeboden, gewag heb gemaakt:) hebben het smeulend vuur doen ontvlammen hetwelk mogelijk door zagte «schoon ferme maatregelen" had kunnen worden uitgedoofd.

Ik moet echter tot decharge van dien ambtenaar bekennen dat de middelen, die ter zijner dispositie stonden, om den eens uitgebarsten opstand te dempen, zeer beperkt waren; en dat door het ontijdig afsterven van den kapitein Dietz het commando op een zeer zwak officier was vervallen, die in dien verwarden toestand van zaken, den voornoemden Gouverneur van geene de minste assistentie is geweest.

In de volgende hoofdstukken zullen wij nu met het beloop van den opstand nader bekend worden. Een en ander maal haal ik daarbij nog aan een in handschrift bestaande bron, die ik tot dusver naliet te vermelden. Onder de stukken, in dl. I, bl. 343 opgegeven sub N°. 315, behoort nog een in het Maleisch geschreven „Rapport. Aan Mijn Heer die Verheven, aanzienlijk is", gedagteekend Porto 13

November 1817 en geschreven door den schoolmeester van Porto, Strudiek geheeten: het stuk is wel niet geteekend, maar ik heb dit uit andere gegevens kunnen opmaken. "Dit is een op waarheid gegronde uiteenzetting van de aanleiding en het begin van dezen opstand." De heer Habbema had de vriendelijkheid het stuk voor mij te vertalen; de vertaling legde ik in het Rijksarchief nevens het Maleische stuk, toen ik het niet meer noodig had. Zij, die bekend zijn met dergelijke kronieken van Inlanders, zullen zich niet verwonderen, dat ook dit stuk, behalve niet altijd helder, niet veel zaaks is. Echter is geenszins alles onbruikbaar; integendeel, uit mededeelingen, die van andere zijden vallen te controleeren, data enz., blijkt, dat de schrijver zijn best heeft gedaan betrouwbaar te wezen. Wel jammer is het overigens, dat hij niet in meer bijzonderheden trad, vooral met betrekking tot den moord op de familie Van den Berg en ten aanzien van de expeditie-Beetjes. Het rapport loopt van het begin des opstands tot 22 October 1817, maar van den 20n Juni springt het ineens op 21 Juli. Ik zal het stuk aanhalen met de woorden *Rapport-Porto*. Herinnerd zij hierbij, gelijk wij breeder ter plaatse zullen lezen in deel III, dat de *Reygersbergen*, commandant Groot, in den aanvang van November in de baai van Haria ankerde; dat den 10n November de ingezetenen aldaar hem onderwerping begonnen aan te bieden, en dat onder de personen, die voor dit doel aan boord kwamen, in de eerste plaats behoorde de schoolmeester van Porto.

HOOFDSTUK II.

De opstand te Saparoea: 14-16 Mei 1817.

Het begin des opstands: 14 Mei. — Resident Van den Berg d.d. 15 Mei te Porto gevangen genomen. — Hoofden der rebellen. — De Resident naar Duurstede teruggebracht: 15 Mei. — Bericht van mevrouw Van den Berg naar Ambon: 15 Mei. — Vermeestering van Duurstede door de rebellen: 16 Mei. — Redding van 's Residents oudsten zoon. — Het *rapport-Porto* over den 16ⁿ Mei.

Te Ambon had men palissaden noodig. Resident Van den Berg was gelast er hout voor te doen kappen en over te zenden. Deze gedwongen dienst schijnt tot ontevredenheid aanleiding te hebben gegeven [1]. Het hout was nochtans gekapt en lag, gereed tot vertrek, geladen in een orembaai te *Porto* [2]. De Resident, nu gewaarschuwd door de koffiedrinkende njora van Nolot, was niet meer gerust en zond zijn oppasser naar Porto, met last het vaartuig te doen vertrekken en mede te gaan, ten einde den Gouverneur over de loopende geruchten in te lichten [3]. De oppasser stuitte echter op het samengeloopen volk, dat het vaartuig niet wilde doen gaan, hem mishandelde en gevangen nam.

Dit is het gewone verhaal van het begin des opstands. Het *rapport-Porto* dekt dat verhaal slechts in zoover, dat er in melding wordt gemaakt van het plunderen van de „postprauw" te Porto. Ziehier den aanvang van het gansche stuk:

> Zes mannen, nl. Johannes Matulesi [4], Nicolaas Patinasaranij, Jeremias Tamaela, Marawael Hattuw, Bastian Latuperissa, Harmanus Latuperissa gingen te Haria alle huizen rond, om de mannen op te roepen, om in het bosch van Haria, genaamd Waehaum, grenzende aan Tiouw en Paperoe, bijeen te komen, om te beraad-

[1] Buijskes noemt als voorbeeld van door Van Middelkoop „onoordeelkundig gegeven orders" een besluit d.d. 12 April 1817 tot houtkap.

[2] Verg. dl. I, bl. 471. — Bij *Boelen-M.*, bl. 266, leest men, dat Van den Berg een groote orembaai voor 's residents gebruik deed maken: „welk vaartuig, naar men beweerde, de directe aanleiding tot den opstand was geweest, daar de heer Van den Berg dit aan hem nieuw afgeleverde vaartuig niet naar den eisch had willen betalen".

[3] *Van Doren-M.*, bl. 18.

[4] Deze broer van den hoofdrebel Thomas werd ook gevangen genomen. Ik schrijf nu eenmaal *Matulesi* — dl. I, bl. 477 — maar anders wordt ook in dit stuk steeds de naam gespeld Matulesia.

slagen, naar aanleiding van het gerucht, dat de Compagnie menschen zou pressen om als soldaat naar Batavia te gaan [1]. Daarom hebben die menschen een vergadering gehouden ten getale van omstreeks 100 mannen, en elkaar trouw gezworen. Harmanus Latuperissa is voorgegaan met een gebed en toen zijn zij overeengekomen, om het fort (te Saparoea) te vernielen en allen daarin te dooden. Als iemand zich daaraan onttrok, dan zou hij door de gemeenschap gedood en zijn familie verdelgd worden. Dat was de eerste afspraak op 3 Mei 1817.

Den 9 van die maand, gingen de zes genoemden weer de huizen van Haria langs, om de menschen ter vergadering te roepen. Op die vergadering werd gevraagd wie kapitein wilde worden. Daarop antwoordde Thomas Matulesi: ik zal kapitein worden en ik zal een vloot van orembaais bijeenbrengen, het fort aanvallen en vernielen en den toean Fetor dooden [2]. Er waren toen ruim 100 menschen bij elkaar. Thomas Matulesi ging voor in het gebed en daarna kwamen de aanwezigen overeen, om Djouw (?) radja Siri Sori en patih Haria te dooden, omdat die beide hoofden dagelijks bij den Toean Fetor kwamen [3]. Toen verspreidden zij zich over het eiland en riepen alle mannen op, om bijeen te komen in het kajoepoetihbosch in de wildernis van Saparoea, grenzende aan Siri Sori en Toehaha. Dat was de tweede vergadering, op dezelfde plaats als de eerste.

Op den 14n (Mei) vergaderde de geheele bevolking en legde den eed van trouw af. Na die vergadering begon feitelijk de opstand des avonds omstreeks 9 ure door plundering van de postprauw (orembaai) te Porto. Toen ik hen daarover aansprak en tot viermaal toe vroeg (wat dat beteekende), antwoordden zij niet. Eerst toen ik hen ging uitschelden, zeide een van hen: wij zijn geen menschen van Haria, maar van het eiland [4]. Ik herkende de menschen niet, want het was een donkere avond, alleen heb ik Pieter Radjawanga herkend. Toen gingen al die menschen gewapend met parang's, schreeuwende, op de tifa slaande en

[1] Verg. bl. 573, speciaal de noot aldaar.

[2] Toean Fetor = Resident. — De voorstelling van de wijze, waarop Thomas Matulesi het hoofd werd, wijkt af van de bestaande, die ik nader zal mededeelen.

[3] Dus, omdat zij voor verraders werden gehouden. Verg. bl. 566 over Kirauly.

[4] M. a. w. Wij zijn niet van een bepaalde negorij, maar van het geheele eiland, leden van de gemeenschap. Op bl. 584 zullen wij dezelfde gedachte lezen, dat men den Resident niet te Porto wilde dooden, opdat niet uitsluitend deze negorij verantwoordelijk zou gesteld worden. Men denke er aan, dat het standpunt van den steller van het verhaal moest zijn, om tegenover de Nederlandsche macht, in wier handen hij was, een mooie rol te spelen.

dansende langs den weg naar Porto ten einde de menschen van daar over te halen om mee te doen. Zij spraken allerlei dialecten, van Hatawano, van Siri Sori, van Oelat, Ow en Boi en zij stelden zich rondom mijn huis en wilden mij dooden. Toen de morgen aanbrak zag ik pas, dat het menschen van Haria waren.

In den vroegen ochtend van den 15n Mei kreeg de Resident bericht van den opstand te Porto. Hij liet zijn paard zadelen en reed naar de havenplaats, vermoedelijk zich vleiende, dat de vertooning van de majesteit van het gezag de kerels wel zou doen neerbliksemen. Met scheldwoorden aangeblaft, werd op Van den Berg mede de hand gelegd. Toen het bericht hiervan te Saparoea kwam, ijlde scriba ORNEK te paard, tot ontzet van den Resident, den weg naar Porto op; ik denk — verg. bl. 587 — vergezeld door eenige manschappen. In de nabijheid er van, te *Hitoöpe* — een gehucht, dat ik overigens nergens vermeld vind — wordt Ornek door geweervuur ontvangen en in de hand getroffen, „waarop hij onmiddellijk naar Saparoea terugkeerde, om versterking te halen, en door de wapenen het geweld te keeren" [1]. „Vergezeld van een twintigtal gewapende burgers, een korporaal en twaalf Javaansche soldaten", begaf Ornek zich andermaal op den weg naar Porto, „doch toen hij te Hitoöpe aankwam, werd een der Javanen door eenen geweerkogel den arm verbrijzeld, terwijl eene groote menigte gewapende inlanders op hen afkwamen, waarna zij besloten, terugtrekkende, Saparoea te bereiken" [2].

Misschien was de overmacht zoo groot gebleken, dat zelfs een heldhaftig voorwaarts schrijden roekeloos zou gebleken zijn. Onder de aanzienlijken in de muitende bende worden genoemd [3]: de patih van *Haria*, JEROMEUS LEIHOTO; de schoolmeesters RISAKOTTA en STRUDIEK, door hun ambt, menschen van invloed; al de *kapala's*

[1] *Van Doren-M.*, bl. 19. — Dat wonden van de hand zullen wij bevestigd zien in het *rapport-Porto*, bl. 587.

[2] Het vermelde bij *Van Doren-M.*, bl. 19, van het uittrekken van een korporaal met 12 man, deed bij mij de vraag rijzen of ook op deze hulp betrekking kan hebben een in allerijl door Van den Berg geschreven briefje, dat bij de herneming van het fort d.d. 2 Augustus 1817 door de onzen gevonden is in de kamer, waar het geheele gezin Van den Berg vermoord is en van dezen inhoud was: „Sergeant komt spoedig cito met 12 man met scherp geladen, om mij te verlossen, alles is in oproer." Zie *Ver Huell*, dl. I, bl. 125; *Boelen-M.*, bl. 266.

[3] Bij *Van Doren-M.*, bl. 19. Geen der namen wordt vermeld in het *rapport-Porto*, behalve de patih van Haria, dien men echter niet vertrouwde. Strudiek was de schoolmeester van Porto: zie bl. 579.

soa [1] der heerendienstplichtigen van Porto en Haria [2]; THOMAS PATTYWAAL, radja van *Tiow*; verder SALEMBA LATOECHAMALLA, gewezen radja van *Oelat*, onder het Engelsche tusschenbestuur verwijderd en naar Java verbannen, later teruggekeerd en te Porto woonachtig [3]. Daar ook woonde THOMAS MATULESI, die weldra het hoofd van den opstand zou worden en van wien Ver Huell, die hem op zijn schip als gevangene van Saparoea naar Ambon bracht, de volgende beschrijving gaf [4]:

„Thomas Matulesia was een man van ongeveer vier-en-dertig jaren oud, rijzig van gestalte, schraal van wezen, en een duister uitzigt, dat evenwel niet veel sprekends of vernuftigs had .... Hij was een Amboinees van geboorte en belijder van de gereformeerde godsdienst, burger van Saparoua, en Sergeant-Majoor geweest onder de Britsche inlandsche militie. Eene meer beschaafde opvoeding, zijne bedrevenheid in het lezen, schrijven en eenige militaire kundigheden hadden hem tot hoofd des opstands verheven. Hij was gedurende dien tijd meest gekleed in eene uniform, en versierd met de epauletten van wijlen den Majoor der Genie BEETJES, bij de uitbarsting des oproers omgekomen. Hij droeg een hoed met pluimen en eene sleepsabel op zijde. Men had hem dikwijls te paard gezien, van eene bende scherpschutters omgeven, wanneer hij de onderscheiden werken in oogenschouw nam. Hij had den weidschen titel aangenomen van: *Panhoelo Pangerang*, *di atas poelo Honimoa*, *Haroeka*, *Noessa Laut*, *Ambon*, *Ceram*, *dan lain jang berikot* [5]; dat is: opperhoofd des oorlogs, over de eilanden Honimoa, Haroeka, Noessa

[1] Verg. dl. I, bl. 486. De doesoens soa „hebben haar ontstaan te danken aan de verpligte diensten, die de bevolking in vroegere tijden leveren moest": *Van Hoëvell*, bl. 183.

[2] De opgave is, gelijk medegedeeld, ontleend aan *Van Doren-M.*; echter leest men er op bl. 14-15: „Het waren geenszins de negorij bewoners, op wie de last der heerendiensten rustte, die het eerst tot muiterij zijn overgeslagen, maar wel de zoogenaamde vrije burgers."

[3] Deze ex-radja van Oelat is den 25n Maart 1818 met de *Wilhelmina* naar Java gezonden; in het journaal van dat oorlogsschip wordt hij genoemd: „Jeremias Labuhamaloe (alias) Salemba".

[4] *Ver Huell*, dl. I, bl. 242-244. — Ook een beschrijving bij *Van Doren-M.*, bl. 22-23.

[5] *Jang berikot toewan Matulisy.* Ook bij *Van Doren-M.*, bl. 22, *Stuart*, bl. 400-401, *Kronyk*, bl. 357 is alzoo de titel vermeld. *Van Hoëvell*, bl. 12 evenwel opmerkende, dat de generieke benaming Oeliasers niet van inlandschen oorsprong is, voegt er aan toe: „Evenmin is het eiland Saparoea onder den naam van Honimoa, of het eiland Haroekoe onder dien van Oma of Boewang Besi bekend." Als dat juist is, hoe heeft dan Matulesi zich oorlogshoofd van „*Honimoa*" kunnen noemen? — Verg. noot 5 op bl. 466 over Haroekoe.

Laut, Amboina, Ceram en nabij gelegen kusten. Aapachtig werd de uitdossing van dezen opstand-generaal toen hij ook een epaulet *op zijn borst* deed hangen [1]. De vraag is echter of het wel juist is, ook de mededeeling bij Riedel [2] over "de mislukte eerste expeditie onder den Majoor der Infanterie P. Beetjes, wiens uniform nog te Haria, van waar de moeder van Matulesi afkomstig was, bewaard wordt"; dat Beetjes geen infanterist was, weten wij, dat het bestuur zou toegelaten hebben de bewaring in de negorij van de uniform des ongelukkigen als een triumfteeken schijnt onaannemelijk; ik heb het ook bij geen ander schrijver medegedeeld gevonden.

Matulesi heeft, naar het zeggen [3], zijn invloed niet vermeerderd door in ongeoorloofde gemeenschap te leven met de gewezen huishoudster van den vroegeren Britschen havenmeester te Ambon, White: ELISABETH GASSIER. Elders lezen wij [4], dat zij het was, die Matulesi overal vergezelde en hem voortdurend tot handelen aanspoorde, zijnde "de achtergelatene vrouw van den als soldaat weggevoerden inlander ELIZA TITALEI", terwijl dit wegvoeren van Inlanders om ze tot soldaat te pressen juist als een mede-oorzaak tot opstand er wordt aangegeven [5]. De broeder van mevrouw de generaalsche werd ook een generaal der rebellen. Met invloedrijke familie-betrekking komt men inderdaad ver!

Wat moesten de opgestanen nu met den Resident aanvangen? Natuurlijk dood maken, maar bij nadere overweging achtte men het beter, "den Resident naar Saparoea terug te laten keeren, aangezien zij geheel alleen, bewoners van Porto en Haria, en niet al de bewoners van het eiland voor schuldig aan den moord zouden gehouden worden" [6].

Alzoo werd Van den Berg in den namiddag van denzelfden 15n Mei door de muiters naar Saparoea teruggevoerd, een lijdensweg. De bende vóór het fort gekomen, stond stil. Matulesi keerde naar Porto terug; Leihoto en Strudiek brachten den gevangene tot den trap en lieten hem toen alleen binnengaan [7]. Hier vond hij zijn vrouw met de kinderen en bedienden; voorts Ornek, zoomede 'n 30—40

1 *Boelen-M.*, bl. 281.

2 *Riedel*, bl. 37-38.

3 *Van Doren-M.*, bl. 109.

4 *Riedel*, bl. 37.

5 Verg. bl. 573, noot 1 en bl. 581.

6 *Van Doren-M.*, bl. 19. — Verg. hiervóór bl. 581, noot 4.

7 Op bl. 587 lezen wij, dat volgens *rapport Porto* deze twee personen waren de patih van Haria en de schoolmeester van Porto, dat overeenstemt met de op bl. 582 vermelde namen.

burgers, allen op het vernemen der verontrustende geruchten binnen het fort gevlucht. De rebellen, steeds in getal aangroeiende, waarden er om rond; de invallende duisternis en de vrees voor het geschut weerhielden hen om al dadelijk den aanval te beginnen [1].

Ziehier wat in het *rapport-Porto* over dien ongelukkigen 15^{n} vermeld staat; het is het onmiddellijke vervolg op het extract van bl. 580-582:

> Den 15^{n} Mei omstreeks 7 ure des morgens ging de Resident te paard van Saparoea en kwam aan het huis van patih Haria om naar het inladen van de voor Ambon bestemde orembaai te kijken. Toen kwamen de menschen van Haria om hem aan te vallen. De Patih liet mij roepen en ik begaf mij dadelijk op weg, maar toen ik bij het huis van Marius Manuhato kwam, zag ik een massa menschen voor het huis van den Patih. Ik ben daarop teruggekeerd, maar toen ik bij de school gekomen was, ging ik weer naar het huis van Patih, waar de Resident was. De Patih van Haria zeide tot den Resident: zou u niet liever naar het huis van den meester gaan. Daarop kwam de Resident in mijn huis. Toen kwam Johannes Radjawanga en wilde den Resident steken. De Resident vroeg een sabel; ik antwoordde, dat ik er geen had. Toen zeide de Resident: Gijlieden, Meester en Patih, brengt mij naar het huis van radja Porto en hij voegde daarbij: Gij, Meester, wijk niet van mijn zijde; waarop ik antwoordde: ik zal bij u blijven tot in den dood. Toen schreef de Resident brieven, om van het gebeurde kennis te geven te Saparoea, de eene brief werd gebracht door David Berhitu en de andere door Cornelis Nanlohy. Toen verzocht ik den Resident bij radja Porto en patih Haria te blijven, dan zoude ik aan de menschen van Haria vergunning vragen om den Resident naar huis te brengen, want radja Porto en patih Haria hadden geen gezag meer. De Resident keurde dat goed; ik ging toen naar het gemeentehuis van Haria, waar de orang toea Sahuleka als hoofd fungeerde. Ik vroeg hem hoe zijlieden zoo konden doen en toen zeiden zij: het gaat niet uit van ons, menschen van Haria, maar van de bevolking van het geheele eiland. Toen zeide ik tot den orang toea Sahuleka: als dat alles

[1] Het geheele verhaal ontleend aan *Van Doren-M.*, bl. 20-22. Alzoo zou mevrouw Van den Berg en haar gezin naar het fort gevlucht zijn. Bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 126 leest men daarentegen over de muiters: „Zij slepen de ongelukkige met haar van angst gillend kroost naar het kasteel." De mededeelingen zijn soms zeer verward. In een nader te vermelden brief van Engelhard aan Kruijthoff wordt medegedeeld, dat volgens een Saïd, die den 15^{n} Mei des avonds van Saparoea was vertrokken, de beide radja's van Porto en Amet door de rebellen waren vermoord, „omdat zij de Resident van den Berg geborgen hebben en door de binnenlanden naar de Residentie hebben geconduiseert"; dat is dus een geheel andere voorstelling. — Verg. bl. 589.

van de bevolking van het eiland uitgaat, waarom moet de Resident dan te Porto of Haria gedood worden. Toen liet Sahuleka de orang toea Souhoka en Souissa roepen; in het gemeentehuis gekomen, zeide ik tot de drie orang toea: wij menschen mogen niet eerst berouw hebben en dan zondigen [1]. Dat gezegde brachten de drie orang toea over aan de menschen van Haria, die te Ajer Radja [2] verzameld waren. Vervolgens keerde ik spoedig naar het huis van radja Porto terug. Toen kwam Lucas Souhoka den Resident bedreigen met zijn parang, zeggende: Wij hebben geen kwaad in den zin [3], waarom komt dan de schrijver met soldaten op ons schieten [4]. Toen ging hij (Souhoka) weer heen. De Resident vroeg: Hebt gij al menschen gekregen (om mij naar huis te brengen). Ik zeide: Wacht u even hier, mijnheer. Daarna ging ik terug naar Haria. Toen kwam radja Oelat Salimba [5] met Thomas Matulesi en toen ik terugkwam van Haria, ontmoette ik Th. Matulesi voor de deur van de school en hij zeide: Wees maar niet bang toean goeroe en breng mijnheer maar naar huis. Toen liet de Resident hem (?) roepen en kwam hij. De Resident zeide: Breng mij naar huis met den meester en den patih van Haria en twee orang toea Sahuleka en Souhoka, een oppasser van de kerk van Haria [6], Mattheus Hattuw van Porto, Radja Salimba, orang toea Watimung, orang toea Polnaja, orang toea Lucas Sahoetijan, Lucas Waelipattij, Lucas Anakotta, Benjamin Wattimunij, Mattheus Pelamezene, Frans Sijurima, Pieter Wattimunij, Pieter Nanlohij, Pieter Nunlesij, Lucas Marlesij.

Al die menschen brachten den resident tot Ajer Radja, waar de menschen van Haria verzameld waren om den Resident te beschermen [7]. Er waren daar ongeveer 30 menschen met schild, zwaard en lansen [8], maar zij deden geen kwaad; alleen was er een zekere Tobias Takarija, die lachende tot den Resident zeide: Goede reis mijnheer. De Resident beval de orang toea Sahuleka en Souhoka vooruit te gaan, om patih Tiow bericht te geven van zijn komst en hem te gelasten om menschen van Tiow te zenden om hem (den Resident) te gemoet te gaan en te voorkomen dat hij onderweg den vijand zou ontmoeten. Wij brachten den Resi-

[1] Berouw komt te laat of iets dergelijks?

[2] De naam van deze plaats is mij onbekend.

[3] Of: wij staan toe, dat u ongehinderd weggaat.

[4] Verg. bl. 582.

[5] Dus de op bl. 583, noot 3 bedoelde.

[6] Oppasser. Er staat: *maringo* = heerendienstplichtige.

[7] „Peleh" beteekent volgens het vocabularium van Van Hoëvell: verbergen, bedekken, beschutten. 't Was anders een vreemde bescherming!

[8] Van aangepunte, in het vuur geharde bamboes.

dent tot het gemeentehuis van Tiow en eenige burgers, in het geheel 'n 20 man. Patih Tiow deelde aan den Resident mede, dat de Schrijver, Radja Amet en eenige soldaten den Resident waren te gemoet gegaan, maar dat zij beschoten waren en de schrijver gewond was, waarop hij met de anderen naar het fort was teruggekeerd. Ik en patih Haria brachten den Resident tot de poort van het fort onder den cederboom, omstreeks 3 uur des namiddags. De Schrijver daalde af uit het fort en toonde zijn hand, die door een schot van den vijand was gewond, aan den Resident en radja Amet berichtte, dat hij des Residents brief van Porto had ontvangen en dat hij de menschen van Amet had gelast een brief naar Ambon te brengen [1]. Toen beval de Resident een orembaai te Paperoe gereed te maken, maar de (uitgezonden?) menschen keerden niet terug en de Schrijver kwam aan den Resident berichten, dat hij (of die menschen) beschoten was (waren) door den vijand uit de kajoepoetihboomen. Toen gelaste de Resident dadelijk, dat een gedeelte van de burgers den weg naar Hatawano, een gedeelte den weg naar Siri Sori, Oelat en Ow, een gedeelte, dien naar Porto, Haria, een ander gedeelte den weg naar Boi zouden bewaken of afzetten, terwijl eenige burgers in het fort zouden blijven. Aan patih Tiow en radja Saparoea beval hij goed wacht te houden in hun negorijen.

Toen eerst zeide de Resident: Meester Porto ga nu maar naar huis en doe uw werk (van godsdienstonderwijzer) zooals gewoonlijk. Toen ging de Resident het fort binnen en bracht met den Schrijver de wapens in gereedheid en radja Amet, zoomede de radja van Oelat, Salimba gingen naar het fort en vroegen kruit aan den Resident. Deze gaf twee patronen per man; toen ging ik met die menschen terug. Bij de negorij Tiow gekomen, werd de patih Haria bang om naar zijn negorij te gaan en keerde naar Saparoea terug, maar ik ging naar Porto, waar ik omstreeks 4 uur aankwam.

Ik laat nu weer volgen, wat de publicatiën ons mededeelen. Ongeveer acht uur in den avond van dezen zelfden dag kreeg de Resident bezoek. ANTHONIE RHÉBOK behoorde tot een der oudste, steeds in den dienst der Compagnie geweest zijnde familiën van Saparoea. "Hij was een bijzonder sterk, welgemaakt man, van 40 jaren, met forsche, echter goedaardige, wezenstrekken" [2].

De Resident had dezen doorluchtigen afstammeling, wegens een vechtpartij, ook al met rotanslagen laten afstraffen. Rhébok nu scheen dat pak slaag met dankbaarheid te hebben aangenomen, want hij kwam

[1] Een brief van den Resident werd niet te Ambon ontvangen.

[2] *Ver Huell*. dl. I, bl. 214. Ook Rhébok voer op Ver Huell's schip den weg ten doode naar Ambon.

nu, vergezeld van een ander christen, geheeten LATOEMAHINA, goeden raad geven! Het schonk hun echter gelegenheid den staat van het fort op te nemen. Rhébok wees op het bedenkelijke van de beweging, waaraan niet alleen het gansche eiland, maar ook Ambon deelnam; hij beval dientengevolge aan geen geweld te gebruiken, maar met zachte maatregelen den twist in der minne te schikken: bij opstand de gewone raad van menschen, die feitelijk tot de partij behooren! Van den Berg, verheugd over deze komst, drukte Rhébok de hand, betuigde zijn leedwezen over de straf, die hij verplicht was geweest op te leggen en dronk een glas wijn met zijn bezoekers. De Resident, aanbevolen zijnde om aan de ingezetenen van Siri Sori, die inzonderheid reden van ongenoegen meenden te hebben, een brief van bevrediging te schrijven, voldeed er aan, terwijl Rhébok zich met de bezorging belastte. Deze, geroepen om het eerste hoofd der rebellen onder Matulesi te worden, bepaalde er zich toe den brief aan een paal op de pasar van Saparoea te plakken. Latoemahina bleef rustig den nacht in het fort doorbrengen.

Alvorens het zoo ver gekomen was, had mevrouw Van den Berg gelegenheid gevonden — wel 'n wonder, dat men daarin nog slaagde, doch het feit staat vast — om een vaartuig naar Ambon te doen gaan. Scriba Ornek, die braaf aan zijn plicht blijkt voldaan te hebben, zond daarmede een brief aan den Gouverneur; mevrouw Van den Berg een briefje aan haar oom Engelhard, gevende „in de wanhopigste bewoordingen te kennen, dat het geheele eiland in oproer was, en de Indianen alle de Europeanen vermoordden, dat de Resident reeds gevangen was gezet, en in de hagchelijkste omstandigheid verkeerde, en zeker mede een slagtoffer zoude worden, indien er niet dadelijk hulp gezonden werd, om de verwoede Indianen te beteugelen"[1].

In plaats van zich tot het uiterste te verdedigen, in afwachting van die hulp en alvast het geschut te doen spelen, waar de houding der rebellen voldoende deed vreezen, dat bij hen geen genade was te vinden, liet de Resident in den ochtend van den 16n, ongeveer 10

[1] *Ver Huell*, dl. 1, bl. 124. Zoowel daar, als bij *Van Doren-M.*, bl. 26, wordt medegedeeld, dat mevrouw Van den Berg het briefje eerst schreef toen haar man reeds in het fort was, èn dat het briefje gericht was aan gouverneur Van Middelkoop. Het eerste is mogelijk, doch minder waarschijnlijk, omdat dan de Resident zelf wel zou geschreven hebben. Ook wordt daarin geen melding gemaakt van Ornek's briefje, houdende verzoek om 'n 100-tal manschappen en de begrooting van het aantal muiters op 400. Het zenden van deze beide stukken aan de door mij opgegeven adressen, deelt Engelhard mede en zal zeker wel juist zijn.

uur, de witte vlag hijschen, zeker geen middel om de bezetting aan te vuren. De stroom der muiters zwol er slechts door aan; men drong toenemend tegen het fort op; de oorlogsdeunen werden alom geslagen en geblazen; ladders van bamboe, ter beklimming van de muren, gemaakt. Onderwijl verzamelde zich 'n 50 tal achter den ringmuur van het residentie-huis, zoo om een hoofd te kiezen als om den aanval te bepalen. Een soa-hoofd van *Toehaha*, tevens „kapitein der burgerij", stelde Matulesi als leider voor, omdat door Matulesi te Porto was voorgebeden. De vergadering nam dit met algemeene stemmen aan, maar de aldus benoemde had zich — nog zoo dom niet, wanneer hij de waardigheid begeerde — achteraf gehouden en wachtte te Porto den gang der beweging af. Vier rebellen maakten zich alzoo derwaarts op, ten einde hem met de beslissing bekend te maken en uit te noodigen dadelijk over te komen. Hij voldeed aan den oproep en nam de benoeming met weidschen titel aan, nadat men hem onvoorwaardelijke gehoorzaamheid had beloofd [1].

Nu ook kon dadelijk tot den aanval overgegaan worden. De Resident dit ziende, verscheen op de borstwering, wuivende met een witten zakdoek, terwijl hij zijn onderhebbenden verbood tegenstand te bieden. Een rebel — „sommige beweren" Matulesi zelf [2] — legde zijn geweer aan en trof den Resident in de rechter dij: Van den Berg stortte naar binnen. De twaalf Javaansche soldaten — de sterkte der bezetting — zich verbeeldende, dat de Resident gesneuveld was — het verhaal is niet geheel duidelijk [3] — sprongen onmiddellijk over de batterij, wellicht om te ontvluchten, hetgeen dan toch een onmogelijk pogen zou geweest zijn. In ieder geval werden zij dadelijk afgemaakt. Nu werd de beklimming van het fort algemeen; de daarin zich bevindende burgers zochten een goed heenkomen. Ornek wist nog in een prauwtje te komen, werd echter achterhaald, ook natuurlijk afgemaakt, en, aan wal gebracht, in stukken gehakt. Hetzelfde lot trof zijn broeder en den op bl. 585, noot 1 vermelden radja van *Amet*. Den nog in leven zijnden Van den Berg sleepte men naar den paal, waaraan de klok van het fort hing; daaraan vastgebonden, trad een schoolmeester voor, die een gebed deed, waarna de Resident met kogels doorboord werd.

[1] Bij *Van Rees*, bl. 77-83, een dramatisch ingekleed verhaal van deze vergadering! — De voorbidding door Matulesi, ook op bl. 581.

[2] *Van Doren-B.*, dl. I, bl. 303.

[3] Al wat ik hier mededeel over den moord op de familie Van den Berg, is ontleend aan *Van Doren-M.*, bl. 23-25, die echter weinig critisch is.

Het moeten niet te beschrijven oogenblikken geweest zijn voor mevrouw Van den Berg, die „in het fort in een der localen tot berging der kruidnagelen was" [1], en haar vreeselijk lot wel te gemoet moest zien; zij had hare kinderen bij zich; zij was bovendien in verwachting. De moordtooneelen van 1651, waarmede de 5e Ambonsche oorlog aanving, en die Rumphius in „grouwelijkheid van deze vloek verwanten" zeide te omschrijven „tot waarschouwing vande naarkomelingen", herhaalden zich. Destijds, in 1651 was gezaghebber op Manipa Jan Comans, doch bij het uitbreken van den opstand bevond hij zich te Ambon, terwijl zijn vrouw alleen thuis bleef. „Een parthij honden" drong naar binnen, viel haar aan en sloeg ze dood „voorts het doode lighaam schandelijk mishandelende, de borsten afsnijdende en zeggende datse een hollands verken in stukken kapte .... De vermoorde vrouw had twee dogtertjes, diese gevangen namen, maar van het eene korts daar na door quetsuure en ongemak gestorven is, het andere hebbense na Boero aan quimelaha Hassij tot een teken van triumph gezonden" [2].

Mevrouw Van den Berg onderging nu een gelijk lot. De rebellen hebben haar, naar het schijnt, bij het lijk van haar man gesleept, en daar evenzeer vermoord en op onbeschrijfelijke manier mishandeld; de kinderen werden mede in stukken gehakt op één na, dat wel als door een wonder, schoon ernstig gekwetst, den dood ontkwam; het werd de stamhouder van de familie, die zich naar deze ongelukkige gebeurtenis zou noemen Van den Berg van Saparoea; welluidender en minder rechtstreeks naar deze rampzalige gebeurtenissen terugvoerende, ware de bijnaam *tot Duurstede* geweest [3]. Ook 's Residents broer, die alzoo mede naar Saparoea schijnt gegaan te zijn, zou tot de omgekomenen hebben behoord [4]; daar ik het echter niet in de officieele stukken of in de particuliere brieven vermeld vind, wèl daarentegen in later gedrukte publicatiën, rijst twijfel aan de juistheid ervan. Verder werden slachtoffers de commandant

[1] *Van Doren-B.*, dl. I, bl. 303, noot.

[2] *Rumphius*, dl. II, bl. 12 en 13.

[3] Verg. dl. I, bl. 367. De eenigszins zonderlinge wijze, waarop Van Doren soms zijn verhalen geeft, treedt bij het verhaal, dat de kinderen „aan stukken werden gehouwen", op typische wijze aan den dag; want er staat op bl. 25 *Van Doren-M.* een noot van dezen inhoud: „Door deze omstandigheid was het dat een van hare kinderen eenen wissen dood ontkomen is." — Overigens een gelijkluidend verhaal van de wijze, waarop Van den Berg en zijn gezin vermoord zijn, bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 125-126.

[4] *Van Doren-M.*, bl. 25.

van het fort, een sergeant; twee Europeesche korporaals, een Europeesche kanonnier en een dito flankeur, een Pool; welk een verleden moet deze man gehad hebben om hier zijn dood te vinden!

De muiters haalden daarna alles in de residentswoning onder den voet. Zoo was het einde van het bestuur van een man, „die door eene verkeerde handelwijze aanleiding tot deze gruweldaden gegeven had" [1]. Het in leven gebleven kind had het rechteroor door midden gekapt, een grooten houw over het hoofd gekregen en was evenzeer voor dood achtergelaten. Toen alles stil om hem geworden was, kwamen eenige Inlanders de plaats van het moordtooneel nog eens opnemen. Hij lichtte het bebloede hoofdje op en voegde hen toe: „Goea belom mati." Er werd van deze ontdekking aan Matulesi kennis gegeven. Tegen hen, die het kind alsnog wilden slachten, voerde hij nu aan, dat God getoond had het in het leven te willen doen houden en men 's Heeren gramschap op zich zou laden, indien aan dien wil geen gehoor werd gegeven. Alzoo bleef het schaap in het leven, ook zelfs in de dagen toen er voor de opstandelingen geen toekomst meer zou zijn [2]. Het eerst, dat men van deze buitengewone redding hoorde, was den 22n Juli, toen commandant Groot

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 125.

[2] Volgens *Van Doren-M.*, bl. 25-26, nam de op bl. 566 vermelde SOEHOKA den jongen in bescherming, toen men hem ontdekte. Bij Matulesi gebracht, verwierf ARNOLD PATTYWAAL, die zich bij het beklimmen der borstwering van het fort onderscheiden had, de toestemming voor het kind zorg te doen dragen; deze vertrouwde het toe aan zijn broeder SALOMON PATTYWAAL, die volgens Van Doren, later tot radja van Tiow is verheven; hij woonde echter destijds „te Ricla" „bij wien het tot de komst van den Schout-bij-nacht en Kommissaris Generaal Buijskes gebleven is": dat *Ricla* kan ik niet thuis brengen. — Ver Huell daarentegen verhaalt bl. 239-240 — wat hem wel te Tiow op het nader te vermelden bivak in November 1817 zal medegedeeld zijn — dat een vrouw op het hooren van „goea belom mati" naar het kind toeging. Deze had haar man geroepen, die het opperhoofd der rebellen verzocht, om het kind te mogen behouden. Matulesi zou dit toegestaan hebben onder de woorden „tra verdoeli ambil itoe babi poeti". De kwetsuren waren toen dadelijk verbonden geworden. „Sedert dien tijd, had het bij hen in het woud geleefd." — Soehoka werd wegens goede trouw aan het Nederlandsche gouvernement, toen in 1829 een complot van Amboineezen werd ontdekt om het fort Nieuw Victoria af te loopen, vereerd met een getuigschrift van tevredenheid en verheven tot soa-hoofd in de negorij Haria: *Van Doren-M.*, bl. 25, noot †. — Bij *Riedel*, bl. 37, leest men, dat het kind gered werd „door zekeren Paulus Pelupesi, vader van den tegenwoordigen Radja van Ou". Men kan zich trouwens wel voorstellen, dat vooral in de latere herinneringen, ieder gaarne voor een afstammeling werd gehouden van den redder van het kind!

van de *Reygersbergen*, nevens het koloniale vaartuig *Iris* in de *golf van Hatoewano* gelegen [1], den vorigen dag de negorijen aldaar had getuchtigd. Wij lezen toch in Groot's scheepsjournaal op den ochtend van dien 22n: „Ten 6 uur kreeg ik van de Iris aan boord een inlander van het eiland Haroeka, welke aldaar [2] in de gepasseerde nagt aan boord was gekomen; deeze inlander melde mij, dat hij van Radja Nollot was gezonden [3] om mij kennis te geven dat het volk van Hatowano van intentie waare om vrede te maken, en dat het oudste kind van den gewesene resident, wijlen den Heer van den Berg nog in leven was, waarvoor hij 's maandelijks geld tot onderhoud gaf. Van mijn kant geen reden vindende om hieraan geloof te kunnen hegten, genoemde Radja een der opperhoofden van het oproer zijnde, liet ik den inlander provisioneel in de boeijen sluiten om hem van tijd tot tijd uit te hooren." — De bode bleek inderdaad niet te vertrouwen. Sinds gingen ettelijke maanden voorbij; eerst toen wij den opstand meester waren en medio November 1817 te *Tiow* bivakkeerden, kwam een talrijke zich overgevende bende het kind medebrengen. Het had alleen een hemdje aan en was zijn Hollandsch geheel vergeten; overste Ver Huell, er tegenwoordig, nam het tot zich en voerde het later mede naar Soerabaja, waar het aan zijn bloedverwanten werd toevertrouwd [4].

De lijken der op dien noodlottigen 16n Mei gevallen slachtoffers werden den volgenden ochtend rechts van den vermelden trap van het fort begraven.

Het *rapport-Porto* bevat over de allertreurigste geschiedenis van den 16n Mei zeer weinig, doch dit weinige doet ons voldoende de meening van den inlandschen schoolmeester kennen, dat de Resident onder de omstandigheden, waarin hij nu geplaatst werd, niet flink en waardig genoeg is opgetreden. Ziehier, wat hij over het fort ad 15 op 16 Mei mededeelt; het volgt alweer onmiddellijk op mijn laatste aanhaling uit dat stuk op bl. 585-587:

> Dien nacht werd het door de geheele bevolking van het eiland omsingeld en den 16n des morgens omstreeks 6 uur kwam Thomas Matulesi met de menschen van Porto en Haria zich bij de menschen

[1] Verg. dl. I, bl. 473.

[2] D. w. z. op de Iris.

[3] Verg. bl. 566.

[4] De geschiedenis van het terugvinden van het kind te Tiow vindt men bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 239-240; de zeer aantrekkelijke schetsteekening ervan door Ver Huell is echter gebonden, althans in het exemplaar ter Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage, vooraan in dl. II.

voegen, die het fort bedreigden, om de versterking te vermeesteren, maar vóór zijn aankomst had de Resident de witte vlag doen hijschen en zich op allerlei wijze vernederd [1], want de Resident was een orang baroe en had de bevolking van het eiland nog in het geheel geen kwaad gedaan [2]. Maar zij (de opstandelingen) wilden van geen onderhandelingen weten en omstreeks 10 uur vroeg Th. Matulesi: Wie zal de Kapitein zijn bij de bestorming van het fort? Niemand antwoordde, ook niet toen hij dat ten tweeden male vroeg. Toen zeide hij: dan zal ik maar het bevel voeren bij de bestorming. Des middags om 12 uur liet de Resident een brief naar beneden brengen, waarin vredesonderhandelingen werden voorgesteld, maar de opstandelingen wilden daarvan niets weten en omstreeks 3 uur werd de kota bestormd en veroverd.

Den 17n Mei liet Thomas Matulesi de Radja's en Patihs roepen naar Saparoea om voor het begraven van de lijken te zorgen.

[1] „dan tondjokh segala pry karindahan", dus: zich nederig betoond.

[2] Verg. bl. 569, noot 1. De bedoeling kan echter ook wel zijn, dat Van den Berg de menschen niet kende en dientengevolge geen geweld had willen gebruiken.

HOOFDSTUK III.

De overwegingen tot onderdrukking van den opstand: 16 Mei.

Uitstel der verzending van specerij-ladingen naar Batavia. — Bericht van den opstand te Ambon. — Houding van Ver Huell. — Het bevel tot het aanhouden van den *Evertsen*. — De *Iris*. — Engelhard's mededeeling over het aanhouden van den *Evertsen*.

De Moluksche commissie had alle reden tot tevredenheid gehad over de resultaten harer onderhandelingen met het afgetreden Britsche bestuur. Oordeelkundig was zij opgetreden; dank daaraan werd ook de beschikking gekregen over een zeer ruime hoeveelheid specerijen. Aanvang Mei schreef Engelhard particulier den Gouverneur-Generaal over het succes. Het plan was, deelde hij mede, den 10^{n} of den 15^{n} de *Nassau* en de *Reygersbergen* naar Java terug te zenden, volgeladen met notenmuskaat, kruidnagelen en foelie, „niet twijffelende of de ontvangst van dat product zal aangenaam zijn en tot stijving van de cassa a costij konnen strekken". De dus te verkrijgen en inderdaad welverdiende goede naam ging met den opstand verloren. Voor een goed deel werden nu de op de in verzet gekomen eilanden verzamelde oogsten vernield, voor het overig deel kon, voor het transport, van een terugzending der oorlogsschepen nu geen quaestie zijn.

De verpletterende tijding, afgezonden door scriba Ornek en mevrouw Van den Berg, had den 16^{n} Mei Ambon bereikt; resident Martin heeft haar er ook nog vernomen, daar hij den volgenden dag onder zeil ging [1]. Dadelijk ook was de beweging

[1] Verg. dl. I, bl. 430. — In *Ver Huell*, dl. I, bl. 124 leest men: „De Britsche Gouverneur Martin ging den 17^{den} Mei naar zee. Ik bevond mij dien zelfden dag aan het Gouvernementshuis in het kasteel Nieuw Victoria, toen de Gouverneur Van Middelkoop een klein briefje ontving van de Echtgenoote des Residents van het eiland Honimoa, den Heer van den Berg." Deze mededeeling over de ontvangst op den 17^{n} is niet juist; wel wat Engelhard schreef: „Den 17^{n} Mey jl. heeft de Gouverneur Martin Amboina verlaten. De dag te voren hadden wij narigt erlangd, van het doorbreken van de onlusten op Sapparoua." In overeenstemming hiermede wordt in *Tijdschr. Indië*, bl. 339 de datum van den 16^{n} als ontvangst opgegeven, doch daarbij wordt vermeld, dat scriba Ornek zelf het bericht kwam brengen, dat evenzeer onjuist is. — De verkeerde datum van den 17^{n} staat ook vermeld bij *Stuart*, bl. 390-391.

naar het eiland Ambon zelf overgeslagen. Onder die omstandigheden zijn de autoriteiten, in de eerste plaats Commissarissen, ten einde raad geworden, gelijk wij in dl. I op bl. 528 lazen.

De persoon, die onmiddellijk te Saparoea wilde doen optreden, zonder een oogenblik te verliezen, was Ver Huell. In hem vinden wij een hoogheidsgevoel, dat boven de gewone menigte doet uitsteken, zonder aanmatigend te maken; den moed der verantwoordelijkheid, die ontspringt uit een voornaamheid van de ziel, „welche dem Feldherrn eigen sein musz, und welche sein ganzes Wesen adelt" [1]. En dit treft mij niet alleen hier, in het midden van deze platte omgeving, maar ook in den tragischen strijd, wanneer hij tegenover de meeningen van Buijskes en Elout, den schipbreuk lijdenden *Evertsen* op de terugreis naar Holland, nog in behouden haven meent te kunnen brengen [2]. Ver Huell wenschte dadelijk met zijn schip naar Saparoea te zeilen en het fort te bezetten [3]. Zeker, er bestond bezwaar tegen, eensdeels gelegen in de grootte van het vaartuig, anderdeels in het jaargetijde. De Oostmoesson was ingetreden en deze is in de Molukken het regen-, het stormen aanbrengend seizoen, loopende gemeenlijk van Mei tot medio September; de zee is dan vooral onstuimig ten zuiden van de Oeliasers [4]. In de stukken, in de scheepsjournalen van de nu komende dagen leest men ook herhaaldelijk incidenteel, dat de kwade moesson in alle kracht woedde. Waar echter commandant Ver Huell niet schroomde die bezwaren te trotseeren, waar er alles te zeggen viel voor het dadelijk redden der ongelukkigen, voor een snel onderdrukken van den opstand, waar het ontzetten der in het nauw gebrachten, wier treurig lot op den 16n men niet kende, gebiedend een onverwijld handelen vorderde, kan slechts de afwijzing van het aanbod haar verklaring vinden in een niet te genieten flauwhartigheid. Liever dan met Ver Huell mede te gaan, werd gehoord naar resident Martin, naar havenmeester White, naar den commandant van den Britschen compagnieskruiser *Nautilus*, allen zeer zeker in gemoede raadgevende menschen, maar die de bedreiging van het Nederlandsche gezag uit een ander oogpunt moesten zien dan de Nederlandsche bestuurders. Ook commandant Sloterdijk,

[1] Bl. 59 van „Das Volk in Waffen" door Colmar Freiherr v. d. Golz (5e druk, 1899), een in vele opzichten mooi boek.

[2] *Ver Huell*, dl. II, bl. 164-174 en 243-247.

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 129.

[4] Zie *Van Hoëvell*, bl. 13-15.

wiens stem hier van zooveel gewicht zal geweest zijn, deelde, naar het schijnt, in de algemeene gedruktheid; deskundigen als Buijskes hebben hem verantwoordelijk gesteld en hij zelf heeft die verantwoordelijkheid ten slotte wel zéér gevoeld [1].

Ver Huell had aan de door hem bijgewoonde vergadering, die terstond op de ontvangst van het bericht was te zamen geroepen, de order weten te ontlokken om naar het bedreigde eiland te gaan. Hij was dientengevolge naar boord teruggekeerd en druk bezig zich tot vertrek gereed te maken, toen hij tegenbevel kreeg [2]. Engelhard heeft hierover in zijn schrijven aan Buijskes, gedagteekend Ambon, 29 Mei 1817, het volgende geleuterd: „Met de scheepen Evertzen en Nassau, hoewel bezeild ook, kan niets worden aangevangen, in deze vaarwateren en in dit jaarsaisoen; Commissarissen hebben het gevoelen van de Gouverneur Martin, den Havenmeester alhier Waith en de Capitein van de kruisser Nautulus ingenomen of het geraden zoude zijn een der linieschepen naar Saparoua af te zenden, dog hebben zulks als uit eene mond afgeraden, en de exempelen aangehaald van de door de Engelsche geledene verliesen op de cust van Laytimor, en gevaren waaraan onderscheidene van hunne scheepen blootgesteld zijn geweest. Zij hadden daarom wel gewenscht, dat de brik Java met de cannonneer boten alhier was aangekomen, dit zoude eene geheele verandering in de zaak gemaakt hebben. En het Gouvernement zoude bevreid zijn gebleven van de ongelden, die nu gemaakt zijn moeten worden." Men ziet het, dat Engelhard altijd een soort van wijsheid er bij weet aan te knoopen; men zal zich nog in den Oost-moesson kunnen bevinden om aan den dag te doen treden, dat met dergelijke schepen wel degelijk *iets* viel aan te vangen!

De autoriteiten hadden het oog gevestigd op een onzer kleinere oorlogsvaartuigen de *Iris*. Elders deelde ik mede [3], dat dit tot de expeditie van C. C. G. G. behoord hebbende schip bestemd was om na aankomst in Indië, deel uit te maken van de aldaar te scheppen Koloniale Marine. Door den kapitein t/z A. Pool was dientengevolge het commando den 30n September 1816 overgedragen aan den kapitein-luitenant Groot, na de equipage op het halfdek in een korte

[1] Zie ook de noot 1, bl. 269-270 *Boelen-M*, van den onder deskundig toezicht gewerkt hebbenden bezorger van het Memoriaal, over die „grootste fout", waarvan „in de eerste plaats de Kapitein ter zee Sloterdijk de verantwoordelijkheid (droeg)".

[2] *Ver Huell*, dl. I, bl. 129.

[3] *Teruggave*, bl. 275.

aanspraak bedankt te hebben voor betoonden ijver, welwillenheid en goed gedrag in den tijd, dat hij haar chef was geweest. De afgetreden commandant kreeg vergunning met den koopvaarder *Elisabeth* naar Europa terug te gaan. Op den 29n Maart 1817 kwam hij behouden in het vaderland aan, „Gode dankende voor deze volbragte en behoudene rijze", besluit het door hem naar Nederland medegenomen scheepsjournaal van de *Iris* [1].

Het schip had vervolgens commissaris Van Boekholtz met troepen en den commandant Meijer naar Bandjermasin overgebracht, waar ons gezag mede opnieuw gevestigd moest worden. Den 16n November 1816 verliet de *Iris* daartoe Batavia; den 1n Januari 1817 werd door den sultan het contract met Van Boekholtz aangegaan, waarbij het Nederlandsche gezag over deze streek van den Archipel werd erkend. Sinds was de *Iris* ter bekruising naar de Molukken gezonden en had zij den 21n April 1817 de baai van Ambon bereikt; doch wind en stroom dreven haar terug, zoodat ze eerst den 27n d. a. v. ter reede ankerde, echter geheel gehavend, „in reddeloozen staat", schreef Engelhard, zoodat ze aanzienlijke herstellingen moest ondergaan, alvorens dienst te kunnen doen [2]. De commandant was een naamgenoot van den gewezen bevelhebber A. Pool, de kapitein-luitenant t/z. M. Pool. Zoo althans schrijft Ver Huell den voornaam [3]; ik vind anders in de verbalen van den Gouverneur-Generaal een besluit d.d. 23 Januari 1817 N°. 4, waarbij de kapitein-luitenant bij de Koloniale Marine I. M. Pool „uit bijzondere consideratiën" de rang werd toegekend „van luitenant-kolonel bij de armee te lande"; in hoever deze een naamgenoot van M. Pool is, dan wel daarmede dezelfde persoon bedoeld wordt, kan ik niet uitmaken [4]. In ieder geval zal de commandant niet altijd tot genoegen van den bevelhebber van het oorlogsschip de *Reijgersbergen* ageeren, zoodat wanneer beiden werkzaam zijn in de wateren van Saparoea, de samenwerking nogal eens te wenschen overliet.

[1] Verg. dl. I, bl. 341.

[2] Zie dl. I, bl. 518.

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 123.

[4] De namen worden, ook in de besluiten, althans in de verbalen, en in de dagbladen zoo onnauwkeurig soms geschreven, dat men er dikwerf op een dwaalspoor door komt. Zoo vind ik steeds als commandant van de *Iris*, zoolang het vaartuig nog deel uitmaakte van de Nederlandsche zeemacht, vermeld A. Pool; maar in het souverein besluit van 1 Januari 1815 N°. 45, waarbij bepaald werd, dat de commissie Nahuijs c. s., na de schipbreuk van de *Arinus Marinus*, zou varen met de *Iris* — *Teruggave*, bl. 246 — las ik als commandant aangegeven K. L. G. A. Pool.

Om te beginnen, was het een ramp, dat het vaartuigje geheel ontredderd te Ambon het anker liet vallen, want toen het bericht van den opstand te Saparaoea Ambon bereikt had, beschouwde men de *Iris* als het eenige oorlogsvaartuig, dat niet te groot was om in dien tijd van het jaar de baai van Ambon uit- en die van Saparoea binnen te varen. Bij gemis alzoo van een geschikt oorlogsvaartuig, nam men voor de expeditie naar Saparoea zijn toevlucht tot open inlandsche, niet bewapende prauwen, waarop de troepen zeer hebben geleden en die tot de verdediging en aanval zelve niets konden bijdragen. Eerst den 21n Mei was de *Iris* onder zeil om de expeditie, die intusschen den 17n t. v. vertrokken was, te volgen; maar ze had de baai van Ambon nog niet verlaten, toen de schrikverwekkende tijding kwam, dat de expeditie door de opstandelingen was vernietigd: de korvet werd daarop weer aangehouden.

Dit deed Engelhard in zijn Bataviaasch verslag nader schrijven: „De omstandigheden hadden niet toegelaten de korvet *Iris* voor den 21n in den morgen te doen wegzeilen; ze was juist onder zeil toen dit bericht kwam, hetgeen aanleiding gaf om de korvet, die even ter halve afstand uit de baai gevorderd was terug te roepen, met oogmerk om van dit vaartuig naar tijdsomstandigheden gebruik te maken, als zijnde het eenige tot dienst bij de hand, alzoo het afzenden van een der linieschepen naar Saparoea in het tegenwoordig jaargetij ten hoogste onraadzaam was, als blootgesteld op de kust van Laytimor, dat een lager wal was te vervallen, waarvan gedurende het Engelsch bestuur meer dan een voorbeeld was.

„Vandaar dat i/d conferentien van 16 en 18 Mei wierd acht geslagen op advies van Gouverneur Martin en gesterkt door dat v/d havenmeester van Amboin Waith besloten was om geen der linieschepen aan de wisselvalligheden v/d moesson bloot te stellen."

Men krijgt echter een anderen kijk op die omstandigheden, waar Ver Huell schrijft [1]: „Men wilde de hoofdplaats van den bijstand van een der groote schepen niet ontblooten." En verder: „Ik kreeg nu bevel, om met het schip even voorbij de zuidoostpunt van het kasteel te gaan liggen, derhalve vóór het voornaamste gedeelte van de stad, en de batterij met scherp te laden, om, in geval van onverhoopt oproer, dadelijk krachtdadig te kunnen handelen." Met de vrees voor zichzelf te Ambon is men eigenlijk niet voor den dag durven komen.

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 129.

HOOFDSTUK IV.

Organisatie van de expeditie tegen Saparoea: 16-17 Mei.

Gedwongen levering van orembaais. — Houding van overste Kraijenhoff. — Beetjes als expeditie-commandant. — Samenstelling der expeditie. — Haroekoe het uitgangspunt der expeditionnaire vloot. — Het reizen met orembaais.

Wij lazen, dat de te Ambon liggende linie-schepen ter verdediging van de hoofdplaats werden noodig geacht en de *Iris* van de Koloniale Marine niet in staat was dadelijk te vertrekken. Uit dien hoofde werd besloten, dat een expeditie naar Saparoea zou gezonden worden met inlandsche vaartuigen, orembaais, kora-kora's. Voorheen rustte op de negorij-bevolking de last om ze ten dienste van het gouvernement te gebruiken, hetzij voor de jaarlijksche inspectie- of hongitochten [1], hetzij voor andere behoeften. Toenemend werd het een hoogst drukkende verplichting, naar aanleiding waarvan Rumphius o. a. over 1631 noteerde [2]: „De Jnwoonders van de oeliassersche Eijlanden begosten omtrent desen tijd in 't Generaal te murmureren over de gedurige travaljes die se onder de onse uijtstonden als hebbende in ses maanden 3. reijsen met haere Corcorren ter zee geweest en qualijk zoo lange 't huijs dat haere kleeren hadden mogen droogen, zoo datse hun ook lieten verluijden, liever den brand in haer eijgen Concorren te willen steken als langer zoo gekwelt te sijn; de Christenen van Oma hielden hun uijterlijk nog stil, maer de mooren van het gespanschap Hatoeaha vielen opentlijk de Ternataanen toe zeggende datse zoo geck niet meer wilden zijn en haere Concorren die hun soo veel Geld kosten in onze dienst

[1] Gouverneur Houtman voer in 1607 „met d'Hongij of oorlogs magt van des Casteels Correcorren als meede die van Hitoe en Loehoe" uit ter herwinning van een paar plaatsen, in verband waarmede men leest bij *Rumphius*, dl. I, bl. 26-27: „Van die tijd af, is de gewoonte gebleeven, dat de Gouverneurs Jaarlijks eens met de Gezamentlijke magt der Correcorren uijttrecken, soo om alle verschillen op de afgeleegene plaatsen af te doen, als om den Jnlander te gewennen hun togten vaardig en haar Corre Corren gereed te houden." — In Valentijn, „Oud en Nieuw Oost-Indiën", dl. II, een aardige plaat van een hongi-vloot.

[2] *Rumphius*, dl. I, bl. 81-82.

verspillen, waer toe wij niet een stuiver wilden Contribueeren." En als er in 1636-1637 een geduchte opstand uitbreekt over Ambon en de Oeliasers, die natuurlijk in bloed en verwoesting moest worden gesmoord, dan wordt door "den armen Jnlander" ter verontschuldiging gewezen op den harden dienst als pagaaiers: "alzooze zoo gauw niet te huijs gekomen waren off dadelyk weder tot pangaaijen gevordert wierden, ondertusschen hare landen onbebouwt, haere vrouwen en kinders te huis hongerig zitten bleven"; "dat het gestadig pangaeyen by dag en Nagt hun lastig viel"; "dat alsse de Corcorren afsetten, eenige scheppers manqueeren, als dan door de Nederlandsche officiers met den bloten degen overboort gejaagt wierden om die te roepen", mede verzoekende "Datse van de officieren en zoldaaten op haere Corcorren varende, niet mogten gescholden worden". 't Mocht niet baten: "Deze Luijden uijt goede meninge deze poincten van haere beswaeringe voorstellende ontfingen in plaats van troost, wel een scherpe schrobberinge nemende den generaal dit haar schrift op als ofse d'Comp. wilden wetten voorschrijven." [1]

Onder het Engelsche bestuur werd de gedwongen ter beschikbaarstelling van vaartuigen afgeschaft, doch "door gebrek aan vaartuigen was de heer van Middelkoop reeds bij zijne aanvaarding des bestuurs verpligt geweest, den last tot het weder in werking brengen van genoemde verpligting te hernieuwen" — zeker evenmin een middel om de blijdschap bij den Inlander over onze terugkomst te vergrooten, al was ook aan dat bevel de onzin toegevoegd: "dat diegene, welke niet genegen was in deze een blijk van verkleefdheid aan de dienst en de belangen van Z. M. den Koning der Nederlanden te geven, zich van deze leverantie ten eenenmale als ontslagen konde rekenen"! Daarop werd door de hoofden eenparig verklaard: "dat hunne onderdanen bereid waren, niet alleen de verlangde orembaai's te leveren, maar buitendien nieuwe te bouwen", terwijl de negorij *Hatoe*, gelegen aan de baai van Amboina op Hitoe, die vroeger een kruis-orembaai met de negorij *Noesanive* moest leveren, nu een dergelijk vaartuig voor zichzelve uitrustte, omdat het volk van Hatoe zich niet met dat van Noesanive verstond [2].

---

[1] *Rumphius*, dl. I, bl. 134, 136, 147, 206.

[2] *Van Doren-M.*, bl. 37-38, waar voor Noesanive gedrukt staat eerst Noessa-Nivel en een paar regels verder Noessa-Niva. „Van dat oogenblik af" — maar data laat de Schrijver steeds weg — dagteekende volgens Van Doren de weder-indienststelling van de kruis-orembaais, waarmede de kruidnagelen van ieder regentschap naar de hoofdplaats Ambon werden overgevoerd. — Het

Veel hing nu af van het organiseerend beleid van den militairen commandant, overste Kraijenhoff. Wij weten, dat de Regeering hem slechts noode in deze verantwoordelijke positie had laten gaan [1]; C. C. G. G. zouden aanleiding vinden van te zeggen "het wel gevreesd te hebben"! Volgens zijn rapport aan legercommandant Anthing was hem op den 16^{n} Mei door de Moluksche commissie medegedeeld [2]: "dat er geloofwaardige berigten bij hen waren ingekomen, dat er op het eiland Saparoea een opstand plaats had, hem kommandant derhalven uitnoodigende, om onverwijld, onder kommando van den aldaar met de lokale gesteldheid en den aard der ingezetenen bijzonder bekenden majoor der pionniers Beetjes, een detachement militairen van 150 of 200 man, zoo mogelijk Europeanen, gedeeltelijk uit het garnizoen van Amboina en gedeeltelijk van de in de baai liggende oorlogschepen, over de post Baguala door de binnen-baai, langs Haroekoe, met kleine orangbaais naar Saparoea af te zenden, ten einde aldaar den inlander vrees in te boezemen, en door goed beleid, het zij langs minnelijke wegen of anders door middel van wapenen, de rust te herstellen." — Alzoo was het de Moluksche commissie, die majoor Beetjes van de genie, een man van weinig beteekenis [3], vooropstelde als troepenaanvoerder; Kraijenhoff heeft hiertegen geen bezwaar gemaakt, den Legercommandant verder mededeelende:

"Dat daarop eene conferentie had plaats gehad tusschen de civiele en militaire autoriteiten der land- en zeemagt, waarin werd overeengekomen, dat men naar Saparoea zoude zenden een detachement van 200 hoofden, te zamengesteld uit 120 man van de linieschepen onder hunne officieren, dertig Europesche en vijftig inlandsche militairen;

samengaan van meer dan één negorij voor het onderhouden van een orembaai en daaruit ontstane quaestiën deden zich ook in den tijd der O. I. C. voor. Zoo in 1637: „Die van Oelat klaagden ook over die van Ouw, om datse hun te verre van Oelath met haer negorij begeven hadden en bij de redout waeren gaan wonen, waer op geresolveerd wierde dat Ouw niet te min bij provisie zou blijven bij Sorri Sorry en Tuaha met Oelath scheppen." „Die van Nalahia konden ook met den radja van Ameth niet wel accordeeren weshalven verzogten met die van Titaway voortaan te mogen scheppen, waar op voorn. radja van sijn Edelheijt gelast wierde beter tractement aan te doen". *Rumphius*, dl. I, bl. 144 en 145. — Hatoe en kaap (dus niet de negorij) Noesanive op onze kaart aangegeven.

[1] Zie dl. I, bl. 403 en bl. 407-408.

[2] *Rap.-Anthing*, bl. 340.

[3] Zie dl. I, bl. 404 en 406.

„Dat hij luitenant-kolonel, om te voldoen aan de begeerte van kommissarissen, den heer majoor Beetjes met het bevel over het voorschrevene detachement had belast en hem van de noodige instructie had voorzien, zoodat dientengevolge meergemelde majoor den 17^{den} Mei is vertrokken."

Toen dit rapport te Batavia kwam, heeft legercommandant Anthing het beleid in deze van overste Kraijenhoff, blijkens zijn schrijven d.d. 20 Juni 1817 aan C. C. G. G., afgekeurd. In het rapport stond echter tevens bericht, dat de expeditie was vernietigd, zoodat niet valt uit te maken of eenerlei critiek zou zijn uitgeoefend, indien dit bericht nog niet was ontvangen. Ziehier Anthing's oordeel [1]:

„Het schijnt mij toe, dat, bij de handeling daarvan, vele voor de dienst nadeelige fouten hebben plaats gehad. Vooreerst had de luitenant-kolonel Kraijenhoff niet moeten toegeven aan de begeerte van heeren commissarissen, om het bevel dezer gewigtige expeditie aan den majoor Beetjes op te dragen: want hij had behooren te weten, dat die officier altoos bij het wapen der genie en nog wel hier te lande geëmploijeerd geweest is, en hij evenmin kunde als ervarenis had. Men heeft zeker verondersteld, dat de zaak minder belangrijk was, dan die nader geworden is, en dat die meer door negotiatien dan militaire operatien beslist zoude zijn geworden. Maar een kommanderend officier mag zich nimmer door soortgelijke denkbeelden laten wegslepen; de majoor Beetjes schijnt gemanoeuvreerd te hebben, zoo als men verwachten moest dat hij manoeuvreren zoude, zonder plan van attaque en zonder op middelen van retraite bedacht te wezen.

„De wijze, waarop het detachement was zamengesteld, is niet minder vicieus. Het had meer uit geoefende troepen moeten bestaan, en de zeelieden, zeker niet minder dapper maar minder ervaren in de taktiek, had de luitenant-kolonel bij zich in het kasteel behooren te houden."

Kraijenhoff heeft zich ongetwijfeld aan critiek blootgesteld door de onhandige mededeeling Beetjes te hebben gezonden *op begeerte van het burgerlijk gezag*; dat althans kon hij nooit verantwoorden, ook al ware de expeditie gelukkig afgeloopen. Nu echter zooveel te minder. Wij kunnen ons anders zoo goed voorstellen, hoe dit hier is toegegaan. Engelhard, half verinlandscht, wiens stokpaard heette inlandsche ervaring — veertig jaren! bl. 486 — heeft

[1] *Rap.-Anthing*, bl. 342.

ongetwijfeld in Beetjes zijn man gezien. Toen van de vernietiging der expeditie te Batavia bericht werd ontvangen, was natuurlijk een ieder aanstonds vervuld van Beetjes' onkunde. Zoo schreef Mr. H. J. van de Graaff over den opstand te Saparoea d.d. 1 Juli 1817 naar Holland [1]: "Mevrouw Van den Berg, die zwanger was, verwittigde daarvan haren oom, den heer Engelhard, die dadelijk 200 man van Ambon afzond, bestaande dit detachement uit 140 matrozen van de *Evertsen* en van de *Nassau* en uit 60 man troepen, zoo Europeanen als inlanders, gecommandeerd door den majoor Beetjes, een zoogenaamden liplap of half blanke, op Java geboren en opgevoed, naar de algemeene opinie een zeer onkundig officier."

Het is niet te weerspreken, dat de Majoor onkundig heeft gehandeld, maar overigens schijnt ook wel hier, de uitslag meer dan billijk is, de critiek tegen Kraijenhoff te beheerschen. Ik ga voorbij de veroordeeling in hare algemeenheid der keuze van den genie-officier als troepen-aanvoerder, al hebben wij toch ook wel genie-officieren gehad, die in deze qualiteit op expeditiën het er goed afbrachten: zij zullen wellicht een ervaring gehad hebben, die, naar Anthing's oordeel, Beetjes geheel miste [2]; maar men leest ook als een gebrek, dat de Majoor geen Europeaan was, geen Europeesche opvoeding had genoten. Een uitlating van gouverneur-generaal Van der Capellen, 'n kleine tiental jaren later met het uitbreken van den opstand van Dipanegara, is in dit opzicht kenschetsend. Toen trok van Magelang naar Jogja een detachement, dat gedeeltelijk door de opstandelingen in de sawahs werd gejaagd en daar afgemaakt. De commandant ervan was een Europeaan *pur sang*, kapitein KUMSIUS, hetgeen Van der Capellen d.d. 28 Juli 1825 deed schrijven aan den naar Jogja op reis zijnden generaal De Kock [3]: "Ik ben niet getroost over het verlies van onze 38 flankeurs, en ik geloof nog, dat kap^{t} Kumsius anders had moeten handelen. Hoe kan men verkiezen zijne cameraden te verlaten, liever dan te samen zijn leven te verdedigen? Deze zaak zal door U wel tot klaarheid gebragt worden. Die ongelukkige sawa's zijn in tijd van regen altijd noodlottig voor de onzen, indien zij de onvoorzigtigheid hebben zich daarin te begeven. Ik herinner mij levendig het gebeurde in de residentie Cheribon in 1817 en 1818.

[1] *Brieven-V. d. Graaff*, dl. II, bl. 15.

[2] Cochius b.v., die zich te Bondjol onderscheidde, deed ervaring op als troepenaanvoerder in den Java-oorlog.

[3] Rijksarchief.

De *baaren* weten dit niet; daarom heb ik ondanks mijnen afkeer tegen liplappen, bij zulke gelegenheid liever officieren, die de geaardheid van het terrein kennen, dan de beste theoristen, die niet nagaan dat eens in de modderige sawa's gekomen, het den Inlanders niet veel moeite kost de Europeaan koelbloedig te komen vermoorden."

De samenstelling der expeditie wordt verschillend opgegeven; het aantal hoofden neem ik aan groot 210 [1]; ik vind echter ook vermeld 300 [2]. Het is mogelijk, dat bij de 210 niet gerekend zijn de 55 man, die, gelijk wij zien zullen, door Beetjes zijn achtergelaten te Haroekoe onder den adelborst Musquetier [3]. Engelhard geeft op, behalve 4 adelborsten, aan Europeesche officieren, zoo van de land- als zeemacht, 8, benevens 146 Europeesche matrozen en soldaten met de onderofficieren. Van den *Evertsen* en de *Nassau* werden geleverd detachementen, ieder groot 70 man. De luitenants MUNTER en DE JONG, de adelborsten 2[e] klasse MUSQUETIER en F. X. R. 'T HOOFT — de laatste Ver Huell's berichtgever [4], maar niet te verwarren met den schrijver van het hiervoren vermelde journaal H. P. N. 't Hooft [5] — verder den stuurmansleerling HAVERMAN, den chirurgijn 3[de] klasse TEN BERGEN, 38 matrozen en 26 mariniers, stond de *Evertsen* af. De luitenant SCHEIDIUS, de cadets 1[e] klasse RIJK en VAN LIDT DE JEUDE, zoomede de adelborst ANEMAET waren van de *Nassau* [6]. Daaraan waren toegevoegd de koloniale troepen, sterk 50 man, onder den kapitein STAALMAN en den 2[n] luitenant VERBRUGGEN. — Verder vermeldt Engelhard 50 inlandsche militairen onder een inlandschen luitenant: alzoo niet „ruim 100 Javanen", zooals ik elders vind medegedeeld [7]. Onder de Amboneezen, die de

[1] Dit getal wordt vermeld, niet alleen in den nader te noemen brief van Engelhard, die anders ook niet onvoorwaardelijk te vertrouwen is, maar evenzeer in het *rap.-Anthing*, bl. 541.

[2] Bij *Stuart*, bl. 391.

[3] In het *rap.-Anthing* wordt namelijk medegedeeld eerst die achterlating te Haroekoe en dan over Saparoea, dat: „van de 210 hoofden, die *derwaarts* zijn vertrokken", slechts 65 terugkwamen.

[4] Zie *Ver Huell*, dl. I, bl. 135.

[5] Dl. I, bl. 342.

[6] Hetgeen door de beide oorlogsschepen werd afgestaan, ontleende ik aan het *journaal-B*.

[7] De afwijkende mededeelingen, zoowel ten deze als in andere opzichten bij *Stuart*, bl. 391, ook al een slordig stuk. BEETJES wordt onjuist genoemd Beetj*ens* en majoor der *artillerie*; kapitein STAALMAN heet er Straalman. De inlandsche luitenant heette ABDULMANA; gedrukt is bij Stuart: VERBRUGGE, in het rapport-Anthing: VAN DER BRUGGEN: in de handschriften vind ik VERBRUGGEN.

expeditie zouden vergezellen, behoorde KIRAULY, de regent van Siri Sori, naar wiens waarschuwingen niet gehoord was en die nu zijn dood te gemoet ging [1]. Men had zich zoo sterk mogelijk uitgerust, ten einde reeds, heette het, met den eersten slag aan de rebellie een einde te kunnen maken. In den mallen verhaaltrant van Engelhard, deelt deze, blijkens bl. 613, als een bevelhebber van ervaring, mede: *nog nooit zoo'n mooien troep gezien te hebben!*

Het transport zou plaats vinden in z.g. *orembaais*, en wel, volgens Van Doren *kruis-orembaais* [2], d. w. z., die „zonder roef dienen tot transport van nagelen, enz." [3] Het aantal dier vaartuigen zou zijn acht kleine en twee groote; een van de laatste was gewapend met twee draaibassen en had de levensmiddelen aan boord.

Zooals men dit leest en men onwillekeurig ook uit verschenen publicatiën zou opmaken, krijgt men den indruk, dat de voor de expeditie bestemde vaartuigen te Amboina waren uitgerust, dat men er mede naar de Pas was gevaren, dat daar de vaartuigen over de Pas waren getrokken en de expeditie dit eindje had gemarcheerd, om aan de oostzijde gekomen er weder in te stappen en alzoo door te varen [4]. Van dit alles schijnt echter niets juist; wat meer is, toen de expeditie Amboina verliet, bestond er niet eens nog zekerheid over de wijze, waarop men het eiland kon verlaten. Het is wel

[1] Verg. bl. 566-567.

[2] *Van Doren-M.*, bl. 27.

[3] *Van Doren-H. en S.*, dl. I, bl. 186. Ziehier, wat wij er echter lezen over de „twee soorten van vaartuigen, die zij *orembaai's* en *kruis-orembaai's* noemen". „De eerste, die tot sieraad dienen, hebben in het midden eene soort van overdekte roef, de andere zonder roef dienen tot transport van nagelen, enz. De laatste zijn van eene bijzondere lengte, met hoogopstekende voor- en achterstevens, die met fraai snijwerk versierd zijn. Eene soort van roef met een glad overdek, beslaat hare grootste ruimte." Dus de soort, waarvan de Schrijver eerst zegt, dat daarop geen roef is, heeft toch een roef, die liefst de grootste ruimte inneemt! Dat is geheel Van Doren. — In sommige stukken, als in de met taal en namen nogal eens zonderling omspringende scheepsjournalen, leest men *orangbaik's*, naïeve schrijfwijze, dacht ik van onze Marine. Maar bij dr. Martin las ik sinds, dat „orembaai ist eine Verstümmelung von orang baaik": *Martin (1894)*, bl. 86, met afbeelding. — Bij *Van der Crab*, bl. 5-6 leest men over de vaartuigen: „Deze orembaaijen zijn ongeveer 50 voeten lang en hoogstens 12 voeten breed, voor en achter even scherp gebouwd en laag bij het water. Op Banda worden enkele praauwen vervaardigd, maar het meerendeel wordt aangebragt van het eiland Seroea of van de Keijeilanden; vooral de Keijsche praauwen hebben bijzondere vermaardheid als deugdzaam van hout en bouw."

[4] Zie o. a. *Ver Huell*, dl. I, bl. 133 en *Van Doren-M.*, bl. 27. — Verg. dl. I, bl. 417-419.

niet onmogelijk, dat de toedracht der zaak eenigszins anders is, maar het blijkt uit alles, dat eerst te Haroekoe de orembaais zijn bij elkander gekregen en uitgerust. Hoe uitputtend en demoraliseerend dit alles reeds bij den aanvang voor den troep moet geweest zijn, laat zich wel voorstellen.

Wij zullen nog herhaaldelijk van deze soort inlandsche vaartuigen lezen; zijn wij dan indachtig op het door en door vermoeiende van zulk een tocht op een bewogen zee gedurende halve etmalen, niet ook beschuttende tegen zon, weer en wind, overslaande golven, geen gelegenheid gevende zich eenigszins uit te rekken of te liggen. Zelfs als men wegcijfert de vulling dezer vaartuigen met troepen, als men de passagiers-orembaais heeft, alzoo met „in het midden een soort van overdekte roef", wanneer men als gewoon reiziger een tocht er mede maakt, laat de vaart slechts onaangename herinneringen na. „Deze praauwen zijn van 25 tot 50 voeten lang en 5 à 8 voeten breed", schrijft Van der Crab [1]; „zij hebben een of twee masten met een schoenerzeil en een kluiver; het midden gedeelte der praauw is overdekt met atap en bevat aan beide boorden eene bank van gaba gaba of planken, tot zit- en ligplaats; achter en voor, zitten de roeijers of schippers, zoo als ze hier genoemd worden; tusschen hen staat een met zand gevulde bak, die tot kombuis dient, alle hoeken en gaten zijn volgestopt met kleederkoffers, provisie, dranken, serviezen: kortom een geheele dispens; op de bezocht wordende eilanden is zoo weinig van die huishoudelijke zaken te bekomen, dat het medevoeren daarvan noodzakelijk is; zelfs de huizen daar, zijn niet bewoonbaar voor Europeanen; de praauw is woon- en slaapplaats gedurende den geheelen overtogt; zoo lang de weersgesteldheid het toelaat, wordt van de zeilen gebruik gemaakt, doch bij stilte of tegenwind moeten de roeijers aan het werk gesteld worden; die togten met praauwen loopen niet altijd langs fraaije stranden of over kleine afstanden, die op de kaart gezien niets beduiden, maar groote gevaren door holle zee en hevigen stroom, moeten daarmede dikwerf doorgestaan worden; zonder de grootste voorzigtigheid zou het aantal ongelukken, die thans zeldzaam zijn, veel grooter wezen. Die daarvan de ondervinding niet heeft, kan zich geen juist denkbeeld vormen van de ellende op zulke reizen."

Hooren wij een veel later schrijven, dr. Martin [2]: „Die Fahrten

[1] *Van der Crab*, bl. 165. In den 4^{n} regel dezer aanhaling staat schippers: ik denk dat bedoeld is scheppers.

[2] *Martin (1894)*, bl. 88-89.

in einer Orembai sind in der Regel höchst unerquicklich. Bei Tag bietet die Kajüte mit ihren kleinen Fenstern keinen angenehmen Aufenthalt, so dass ich sie zu dieser Zeit auch fast nur bei eintretendem Regen aufzusuchen pflegte und mir in der Regel, so gut es eben gehen wollte, einen Platz am Bug des Schiffes, inmitten der Ruderer, verschaffte; bei Nacht dagegen findet man auf den harten Holzbänken nur unvollkommene Ruhe, wenn es auch glücken mag, mit den übrigen Bewohnern des engen Raumes ... unangenehme Berührungen zu meiden. Denn beständig lärmt einem über dem Kopfe die unerträgliche Musik, deren Eintönigkeit mich bisweilen in eine rasende Unruhe versetzte, und bei jedem Anziehen der Ruder wird man noch obendrein hin- und hergeschüttelt ... Mit solchem Fahrzeuge zu reisen erfordert Stumpfsinn oder Engelsgeduld; wer weder das eine noch das andere besitzt, der bleibe ihm möglichst ferne!" [1] Aan de ongeschiktheid dezer vaartuigen voor oorlogsdoeleinden werd ook, althans voor een deel, de ongelukkige afloop der expeditie geweten, de departementschef van Koloniën den Koning onder de oorzaken ervan noemende [2]: "het gemis van kleine, ligt gewapende oorlogsvaartuigen, zou tot dekking der landing, het bijeenhouden der Indische vaartuigen als tot de retraite, niet minder dan de begane misslagen tot den ongelukkigen uitslag van dien hebben medegewerkt. Zoodanige vaartuigen zijn in de wateren der Molukkos en Celebes, tot in toom houding dezer immer woelzieke eilanders, ten allen tijde van het grootste nut geweest".

[1] Verg. dl. I, bl. 120.
[2] Rapport d.d. 12 December 1817 N°. 5988/413: Rijksarchief.

HOOFDSTUK V.

De expeditie van 17-20 Mei 1817 naar Saparoea.

Organisatie der expeditie op de hoofdplaats Ambon, vertrek van Martin, een prins van Gilolo geïnterneerd op een oorlogsschip, Walraven naar Hila: 17 Mei. — Tocht te voet der troepen tot Soeli en Musquetier vooruit naar Haroekoe: 17 Mei. — Marsch naar Tial en overvaart naar Haroekoe: 18-19 Mei. — De expeditie over Pelaoe naar Saparoea: 19-20 Mei. — Landing der expeditie: 20 Mei. — Engelhard's beschrijving van het vertrek der expeditie en de vaart naar Saparoea. — De poging der expeditie tot vermeestering van Duurstede. — De terugtocht: 20 Mei. — Van de prauwen, waarin de onzen zich trachtten te redden: 20-21 Mei. — Van de in leven geblevenen. — Het *rapport-Porto* over den 20ⁿ Mei. — Engelhard's bericht over de nederlaag. — Thomas Matulesi versterkt het eiland Saparoea. — Eed van geheimhouding door de rebellen. — De indruk te Ambon en Engelhard's uiting over de nederlaag.

Den 17ⁿ Mei verliet de expeditie de hoofdplaats Ambon [1]. Des morgens ten 5½ waren aldaar ontscheept de voor de expeditie bestemde, op de linieschepen aanwezige troepen, „allen wel gewapend, medenemende voor 4 dagen victualie", ten einde met het aan land zich bevindende deel der expeditie zich te begeven naar Bagoeala.

Denzelfden dag verliet resident Martin met de op Amboina aanwezige Britsche ambtenaren het eiland. In het journaal-'t Hooft [2], waaraan dit ontleend is, leest men dan verder ad 17 Mei:

„In de P(lat) V(oet) aan boord gekregen den koning van het eiland Gilolo, genaamd Mahomed Oscaar, deszelfs vrouw Fatime en 4 bedienden, allen als staatsgevange aan boord. Men veronderstelde dat deze vorst oorzaak was van de onlusten op Saparoea, daar hij 7 jaren geleden door het Engels Gouvernement was gevangen genomen omdat den koning van het eiland Tidor ontevreden

[1] In den straks weder te geven brief van Engelhard leest men, dat de expeditie van Ambon vertrok 16 Mei; hijzelf schreef echter in den brief d.d. 9 Juni 1817 aan Kruijthoff, gouverneur van Makasser: den 17ⁿ Mei, overeenkomstig *rap.-Anthing*, bl. 341.

[2] Vermeld in dl. I, bl. 342.

over hem was en aan wien hij cijnsbaar is; bij de verandering van het Gouvernement zouden de Giloleezen zijne onderdanen, de Alfoeren van Ceram te hulp geroepen hebben om deze opstand te doen en hun te sterken.

„Tegen den avond zag men van hier in het gebergte van de overwal op Hila vuuren branden; er liepen gerugten, dat de Cerammers aldaar zouden zijn en daar de Hitouneezen (gedeelte van Amboyn) zelve een zeer onrustig volk is, zo werd den Heer Walraven met een detachement Javaansche soldaten derwaarts gezonden."

Nadat de expeditie te Ambon verzameld was, begaf zij zich over land „in eene felle hitte" naar den Pas [1]. Aanstonds zijn echter daar moeilijkheden ondervonden door gemis aan vaartuigen. Immers in het journaal van den te Amboina achtergebleven luitenant t/z H. P. N. 't Hooft staat op 18 Mei: „Worden geïnformeerd door een brief welke de majoor Beetjes had gezonden per expresse, dat de expeditie aan de pas Baguala geene vaartuigen had gevonden, dat hij van daar de adelborst 1e klasse Musquetier met een klein detachement naar Haroeka had gezonden, en dat hij vervolgens met de troepen naar de N.-O.punt van Amboyna marcheerde om van daar verder te gaan met vaartuigen, welke hij hoopte te vinden." Op de beide volgende dagen ontving men te Ambon geen nader officieel bericht. Wel liepen er den 19n geruchten, dat de expeditie te Haroekoe was aangekomen; dien dag werden er van Ambon nog 15 matrozen naar den Pas gezonden „om post te houden" [2].

„De hitte van den dag en het laat aankomen van eenige vaartuigen", leest men in het onduidelijke verhaal van Stuart over den Pas [3], „veroorzaakten, dat men eerst des avonds van gemelde landingsplaats voortrukte." Men marcheerde tot *Soeli*, aan de noordkust van de baai gelegen, „alwaar men zeer laat aankwam, en geene ververschiug kon bekomen, hoezeer zulks behoevende". Ook te Soeli blijkt niet geëmbarkeerd te zijn. „Op den 18den vervolgde men met het aanbreken van den dag den krijgstogt over de gebergten, bij wier beklimming sommigen door het vallen ligt gekwetst, anderen door den dorst flaauw werden. Aan eene negerij gekomen zijnde nabij het strand" — *Tial?* — „werden de vaartuigen

[1] De aanhaling van *Stuart*, bl. 391. Verg. hiervóór bl. 605-606.
[2] *Journaal-'t Hooft*. Verg. dl. I, bl. 342.
[3] *Stuart*, bl. 391.

aldaar in orde gebragt, en de troepen overgevoerd tot Haroeka" [1]. De expeditie ging alzoo niet rechtstreeks naar Saparoea; zij verbleef te Haroekoe en wel "om toebereidselen te maken tot de landing in de baai van Saparoea" [2]. Dat eerst hier, gelijk ik op bl. 605—606 aangaf, de tien vaartuigen, die de expeditie verder zouden brengen, werden gevonden en uitgerust, wordt nog bevestigd door een mededeeling ad 21 Mei in 't Hooft's journaal, waarin staat aangeteekend, dat van de verslagen expeditie enkelen te Ambon waren teruggekomen en verhaald hadden, dat men was gegaan "van Haroeko gezamentlijk naar Saparoea in orangbaais, waarbij een kori-kori was, waarin eenige victualij en amenutie waren". Het hiervoren vermeld vooruitzenden van Musquetier zal wel ten doel gehad hebben de organisatie voor te bereiden. Maar welk een gaan op goed geluk!!

De expeditie is te Haroekoe aangekomen zeer uitgeput den 19ⁿ, naar ik denk [3]. Toen eerst vernam men, "dat de inwoners van Haroekoe aan den kant van Saparoea mede in opstand waren", waarom Beetjes het noodig achtte "aldaar", bedoeld wordt echter te Haroekoe, "een detachement van 55 man, onder bevel van den 2den luitenant Musquetier te moeten laten" [4].

[1] Zie over dezen weg, dl. I, bl. 419. In het journaal van 't Hooft, staat, dat op dien tocht van Ambon naar Haroekoe „bij de hoek van Cajelolo een praauw met 5 Cerammers (werd) genomen, welke alle gefusilleerd werden". Hij had het gehoord van de teruggekeerden der expeditie Beetjes op 21 Mei. Ik vermoed echter, dat dit een verplaatsing is van hetgeen met Cerammers te Pelaoe gebeurde, toen de expeditie van Haroekoe vertrok naar Saparoea, gelijk wij nader zullen lezen op bl. 611.

[2] *Ver Huell*, dl. I, bl. 133.

[3] In een brief van Engelhard zullen wij lezen den 19ⁿ (bl. 613). In het rapport-Anthing, bl. 341, staat, dat men toen reeds naar Saparoea op weg was. *Ver Huell*, dl. I, bl. 133, deelt mede, dat men Haroekoe bereikte „na eenen moeijelijken togt van twee dagen", hetgeen dan ook wordt de 19ᵉ.

[4] Kraijenhoff had den 20ⁿ Mei brieven van Beetjes ontvangen, waarin dit gemeld stond; zie *Rap.-Anthing*, bl. 340-341. Musquetier was echter geen „2de luitenant", maar een aan de expeditie toegevoegde adelborst van den *Evertsen*: *Ver Huell*, dl. I, bl. 133-134; daar staat, in plaats van 55, dat 20 man werden achter gelaten. In het *rapport-Porto* volgt op de aanhaling, die wij op bl. 592-593 lazen, dit:

„Den 18ⁿ Mei ging Thomas Matulesi naar Hoelalioe om de radja's en patihs van Boeang bessy (Haroekoe, verg. bl. 466, noot 5 en bl. 583, noot 5) te bevelen het fort te Haroekoe aan te vallen. Den 19ⁿ Mei des morgens omstreeks 6 uur kwamen de menschen van Hoelalioe aan Th. Matulesi berichten, dat de Compagnie van Ambon reeds te Haroekoe was aangekomen en omstreeks 8 uur verzamelden zich burgers van Saparoea om de Compagnie te Haria af te wachten."

Dat detachement heeft het dus wel getroffen, dat het niet mede ten verderve werd gevoerd. De expeditie begaf zich gedeeltelijk in de vaartuigen, gedeeltelijk over land naar *Pelaoe* [1], "de randsels zoowel als de chacots en overtollige bagagie" te Haroekoe achterlatende. "Zij, die te scheep gegaan waren, landden aan verscheiden negerijen, zagen eenige vaartuigen uit den Ceramschen wal komen, vervolgden dezelven, schoten er op, en maakten zes man gevangen, waarvan er twee stierven, en twee zwaar gekwetst waren. Na gehouden krijgsraad werden dezen en de twee overigen aan het strand gefusilleerd." Dit geschiedde ter negorij Pelaoe, "omdat men hen niet naar Amboina konde zenden" [2].

Te Pelaoe scheepte zich de geheele expeditie des avonds van den 19n weder in. Den nacht van den 19n op den 20n voer men in stilte onder den wal langs de noordkust van het eiland Haroekoe, om vervolgens "tusschen de eilanden Haroeka en Honimoa door" [3], te naderen "de westkust van Saparoea . . . en langs die kust naar Saparoea" op te varen [4]. Vergeleken met een vaart langs de zuidkust van Haroekoe, een groote omweg, maar in dezen tijd van het jaar, was het daar onstuimig, aan de noordkust daarentegen betrekkelijk stil [5].

Den 20n was "de geheele expeditie" "des morgens ten zeven ure in den mond van de baai" van Saparoea [6]. De vloot van 10 kora-kora's [7] gekomen zijnde "tot op de hoogte van Paperoe" [8],

[1] *Pilaam*, staat in het *Rap.-Anthing*, bl. 341. — De in den tekst volgende aanhalingen van *Stuart*, bl. 391-392. — Verg. over Pelaoe dl. I, bl. 467. Op onze kaart geschreven Pelauw.

[2] *Rap.-Anthing*, bl. 341, waar gesproken wordt van een ontmoeting „met vijf Ceramsche praauwen, waarvan er twee prijs zijn gemaakt, waarin twee man gesneuveld en een gekwetst waren, en voorts nog drie Cerammers, die gevangen zijn genomen, en kort daarna zijn gefusilleerd".

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 134.

[4] *Rap.-Anthing*, bl. 341.

[5] *Van Hoëvell*, bl. 14-15. Verg. hiervóór bl. 595.

[6] De aanhaling van *Ver Huell*, dl. I, bl. 134, waar echter geen datum vermeld staat. Op bl. 133 staat, dat men „twee dagen" te Haroekoe bleef en „des nachts den 22sten Mei" zich inscheepte, hetgeen door *Van Doren-M.*, bl. 28, wordt nageschreven. Engelhard's mededeeling, in den op bl. 613 te melden brief, dat „de oversteek" naar Saparoea op den 20n plaats vond, behoort als juist te worden aangenomen. Men leest dien datum ook in het journaal van 't Hooft, die het opteekende uit den mond der van de expeditie teruggekomenen.

[7] In het *rap.-Anthing*, bl. 341, leest men, dat er waren „elf praauwen".

[8] *Van Doren-M.*, bl. 28. — Verg. hiervóór dl. I, bl. 471.

doet zij, wat Engelhard noemt, een „oversteek"; want fort Duurstede en negorij Saparoea liggen aan de overzijde. Beetjes liet echter daarop niet rechtstreeks afgaan, maar de vloot zeilde eenigszins oostwaarts op naar *Wai Hanaia*, „een kwartier uur beoosten het fort Duurstede" [1]. Waarom dit geschiedde, is niet bekend, misschien in de veronderstelling, dat de rebellen zich vooral bij fort Duurstede hadden verzameld en men eerst moest trachten veilig te landen. De branding bleek er echter zóó hevig, dat de ontscheping niet raadzaam werd geacht, „waarom hij langs het fort heen naar Way Sisi, eene kleine rivier tusschen Tiow en Paperoe, liet scheppen, op welk punt de vaartuigen gezamenlijk aankwamen, en ongeveer ten tien ure des voormiddags de troepen aan wal stapten" [2].

Engelhard heeft een beschrijving van het vertrek der expeditie en van de vaart naar Saparoea gegeven o. a. in een brief d.d. 3 Juni 1817 aan den gewezen landvoogd Siberg, zijn zwager. Na medegedeeld te hebben hoe de berichten over het uitbreken van den opstand werden ontvangen van scriba Orneк, die er tevens posthouder heet, en van mevrouw Van den Berg, „onze dierbare nigt", vervolgt hij aldus:

> Na ontvangst van deze fachieuse gebeurtenissen, werd geen ogenblik verzuimd, om een detachement uit de zeevarenden van Z. M. scheepen Nassau en Evertsen, en militairen uit het garnizoen, bij een te brengen en naar Sapparoua af te zenden; dan geen geschikt vaartuig aan handen hebbende, dit commando over zee naar Sapparoea te transporteren, moest de expeditie over de Pas met roeij vaartuigen [3].
>
> Den 16[n] des morgens vertrok dat detachement, bestaande in
>
> 8 Europeesche officieren zo van de schepen als het garnizoen
> 4 » adelborsten
> 146 » zeevarenden en militairen zo onderofficieren als gemeenen
> 1 Inlandsche luitenant en
> 50 » onderofficieren en gemeenen
>
> aangevoerd door den Majoor van de genie Beetjes, expresselijk

[1] *Van Doren-M.*, bl. 28. — Wai = stroom. De aan de stroomen gelegen plaatsen dragen dikwijls denzelfden naam: *Olivier*, dl. I, bl. 293, noot 1. Op de *Siahaija*-kaart ingeteekend, niet op de onze. Men schijnt dus „tot op de hoogte van Paperoe" teruggekeerd te zijn en daar geland in weerwil van de branding.

[2] *Van Doren-M.*, bl. 28-29. Er staat daar echter niet Way Sisi, gelijk ik deed drukken en op onze kaart aangeven, maar „Way Asil", een naam, dien ik verkeerd medegedeeld acht.

[3] Deze voorstelling van *over de Pas* is niet juist; 't is alsof men met de onbeholpen wijze der uitrusting niet voor den dag wil komen.

tot het doen van deze expeditie verkozen zijnde, als met het locale van Sapparoua en den aart van den Inlander bekend en van wien wel de beste uitslag konde verhopen.

Ik moet bekennen, nimmer schoner corps gezien te hebben, als dit detachement, en de officiers, onderofficiers en gemenen alle vol moet en bezield met een ijverzugt om de bezettelingen op Sapparoua hulp toe te brengen.

De Commandant Militair wilde niets risqueren, en daarom met Commissarissen overeengekomen tot het afzenden van zo een sterk detachement om dadelijk de muitelingen te imposeren en des te gemakkelijker te brengen tot onderwerping en ingevalle de Resident en bezettelingen in handen der muitelingen mogten gevallen zijn, te eerder op vrije voeten te doen stellen. Zo als ook distinctivelijk den gemelde commandant Beetjes bij zijne Instructie van den Millitairen commandant Kraijenhoff was voorgeschreven.

Wegens het ongunstig jaargetij en de aanhoudende sware regens als de ongeschiktheid der vaartuigen, veroorzaakte het detachement met onbeschrijffelijk veel tegenspoeden te kampen had. Door moed en standvastigheid kwamen dezelve nogtans alles te boven, het geen evenwel aanmerkelijk vertraagde hunnen overtogt. Den 19^{n} kwam hetzelve te Haroekoe en deed den 20^{n} de oversteek naar Saparoua, de plaats van derzelve destinatie, maar helaas ook de plaats van de noodlottige omkoming van dit detachement, van zo veele brave en dappere mannen waaruit hetzelve bestond en waarvan maar een gering gedeelte hun leven hebben afgebragt. Dit drukke ik niet uit, zonder het storten van gewillige traanen.

De plaats der ontscheping was aller ongelukkigst gekozen, namelijk op een moerassigen grond, in de binnenbaai [1]. Beetjes zou er, volgens Van Doren, door verlokt zijn, omdat zich daar geen strijdbaren vertoonden, immers enkel „vrouwen, kinderen en weerlooze mannen"; maar volgens denzelfden schrijver waren dezen geplaatst „op last van Matulesia, aan het strand beoosten het fort", terwijl men ten zuidwesten ervan landde. De vijand „volgens accurate opgaven" „op 800-1000 weerbare mannen gerekend", waaronder „vele Cerammers", „benevens een aantal Alfoeren" hield zich bij Tiow op, ten einde „de onzen in den rug te vallen", een „krijgslist", die volkomen gelukte. In hoever dit alles zich inderdaad zóó heeft toegedragen, kan niet nader geverifieerd

[1] „Dort findet man, umgeben von sehr unbedeutenden Bodenwellen, einen Morast, welcher zur Regenzeit ganz von Wasser bedeckt wird...." *Martin (1894)*, bl. 28.

worden [1]. Wel moet aangenomen worden, dat bij nadering der vloot, de onzen zagen "een groote menigte volk . . . . marcheren, 't welk van achter de klippen van tijd tot tijd op de onzen schoot, zonder echter iemand te bereiken"; "dat tegen elf uren voor den middag de praauwen in de baai van Saparoea aan de linkerzijde van het fort zijn gekomen, alwaar de troepen zijn ontscheept"; eindelijk, "dat bij het landen door de rebellen sterk wierd gevuurd" [2]. De ontscheping wordt ons aldus verhaald [3]:

"Op een bepaald sein vergaderde zich de geheele flotille, en de Kommandant beval, om zich, bij het inroeijen van de baai, in eene linie van bataille in het front te formeren, waarvan hij zelf het centrum zoude uitmaken, en, dat de twee groote vaartuigen achter de linie zouden opsluiten, en in die orde allen te gelijk op het strand loopen, als wanneer, op het lossen van een pistoolschot, de officieren de eerste helft der manschappen zouden doen landen, onder bedekking der andere helft, welke, zoodra de eerste helft post had gevat, door de rest der manschappen gevolgd zoude worden.

"De Indianen waren echter op hunne hoede; want terwijl de linie zich, al binnen stevenende, formeerde, werd zij van de kust door een hevig musketvuur begroet. De onzen deden echter geen enkel schot terug [4].

"De Kommandant wendde den steven naar eene bogt der baai, links van het kasteel Duurstede, en de vaartuigen liepen alle gelijktijdig op het strand. Het sein tot ontscheping werd gegeven, en onmiddellijk uitgevoerd."

Hoe had die uitvoering plaats? "Ondersteund door eenige schoten uit de draaibassen van de kruis-orembaai's, in orde", is gepubliceerd [5]; maar Engelhard schreef in zijn Bataviaasch verslag: "Bij de landing der troepen had veel overhaasting plaats gevonden, waardoor vele in zee moesten springen om de wal te bereiken, zoodat patronen, ransels en patroontassen nat zijn geworden. Dit

---

[1] *Van Doren-M.*, bl. 29. De Schrijver heeft in 1836 Saparoea bezocht „en het was bij die gelegenheid, dat ik door den Radja Milianus Jacob Titalay van Saparoea, welke mij vergezelde, omtrent het gebeurde van 1817 werd ingelicht": bl. 33.

[2] *Rap.-Anthing*, bl. 341.

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 134-135. Zijn zegsman is adelborst 't Hooft, die de expeditie medemaakte: bl. 604.

[4] Dit ook bij *Van Doren-M.*, bl. 29.

[5] *Van Doren-M.*, bl. 29. — Op bl. 605 hiervóór deelde ik mede, dat slechts op één der groote orembaais draaibassen waren.

werd ontdekt, nadat de eerste geweerschoten waren gewisseld, welk toeval den Commandant deed besluiten zich weder in te schepen om daarin te voorzien."

Dat het nat worden van het kruit en alzoo het niet afgaan der schoten aanstonds eenige onrust veroorzaakte, is wel mogelijk; maar dat Beetjes den terugtocht uit dien hoofde gelastte, vindt men overigens nergens gemeld.

De rebellen, aangevoerd door Matulesi en Rhébok [1], lagen verscholen in het dichte kreupelbosch, dat zich langs het strand tot aan zee uitstrekte; zij ontvingen de onzen met een zeer levendig en wel gericht vuur. De luitenant t/z 2e klasse MUNTER van den *Evertsen* stond in zijn orembaai het bevel tot landen gevende, toen hij al aanstonds doodelijk werd getroffen [2].

Hoe het verder is toegegaan, blijkt niet helder door gemis aan een schetsteekening en nauwgezette beschrijving [3]. De aan land gekomen troepen schijnen gesteld te zijn onder den kapitein STAALMAN van de infanterie [4]; hij, alzoo niet de majoor-commandant, "verdeelde de ontscheepte legermagt in drie divisiën, welke ieder een anderen weg zouden inslaan naar het kasteel Duurstede" [5], "waarvan de muitelingen de Engelsche vlag lieten waaijen" [6]. Een dier divisiën stond onder den luitenant der infanterie VERBRUGGEN [7], terwijl "de majoor Beetjes, de kapitein Staalman en de luitenant ter zee Scheidius te zamen met hunne troepen zijn gebleven" [8]. Aan Verbruggen werd door Staalman gelast "om met de flankeurs langs

[1] *Van Doren-M.*, bl. 32.

[2] Naar aanleiding van hetgeen de te Ambon teruggekeerden aan luitenant 't Hooft vertelden, teekende deze in zijn journaal op: „Men was den 20ste in de baaij van Saparoua geland, aan de westkant van het Fort voor een klapperboomenbos. De Indianen welke zich in menigte agter de boomen en in dezelve verscholen hadden, vuurden wakker op ons volk, dat lande, waardoor den luit. Munter aan de zijde van den jonker 't Hooft in de praauw sneuvelde door een kogel in den linkerborst."

[3] „Geen behoorlijk rapport van het voorgevallene" kon verkregen worden; in de plaats trad „een zeer konfus relaas, gegeven door den 2den luitenant van der Bruggen en den sergeant Louwkamp". *Rap.-Anthing*, bl. 341.

[4] Vermeld op bl. 604.

[5] *Ver Huell*, dl. I, bl. 135.

[6] Engelhard in zijn Bataviaasch verslag.

[7] Deze luitenant behoorde tot de weinigen der geredden en heeft het verslag over den ongelukkigen dag aan generaal Anthing opgemaakt. Over zijn naam, zie bl. 604, noot 7.

[8] *Rap.-Anthing*, bl. 341. Scheidius is niet *gebleven:* hij werd zwaar gekwetst naar Ambon teruggebracht, gelijk we zullen lezen op bl. 621-622.

den weg, die naar het fort geleidt, in het bosch te dringen, om het te zuiveren" [1]; aan den hem toegevoegden adelborst F. X. R. 'T HOOFT "werd de Nederlandsche vlag toebetrouwd, welke bestemd was op de wallen van het kasteel Duurstede geplant te worden, wanneer deze sterkte in onze magt zoude zijn" [2].

De divisie ging voorwaarts onder een hevig geweervuur "tot aan zekere plaats, *Hatoemarhoe* genaamd, eenen afstand van 150—200 passen van de brug van *Way Sivel* gelegen" [3]; in ieder geval ging het niet recht toe, recht aan naar het fort. Opgehelderd werd nooit, wat Beetjes er toe heeft geleid om aldus te ageeren. "Het blijft onverklaarbaar", schrijft Ver Huell [4], die anders wel gelegenheid had om inlichtingen bij deelhebbers aan de expeditie in te winnen en bovendien later om op de plaats zelve zich van de toestanden te overtuigen, "waarom de Kommandant Majoor Beetjes niet dadelijk op het kasteel Duurstede is losgegaan, waarin hij zich had staande kunnen houden tegen eene geduchte magt, in plaats van eene landingsplaats te kiezen, besloten door digt geboomte, en waar geen strand genoeg was, om zich behoorlijk in slagorde te stellen. De listige Indianen, genesteld in het dikke struikgewas, velden het eerste de officieren, als bewust zijnde, dat, wanneer de opperhoofden ontbraken, de wanorde spoedig volgen moest." Onder deze omstandigheden kreeg Verbruggen het toenemend zwaar te verantwoorden. Tegen den opdringenden vijand liep hij tot twee malen toe storm, doch werd telkens met verlies teruggeslagen. Ten derden male wilde hij zich doorslaan, toen hem het sein van terugtrekken ter oore kwam. Hieraan gevolg gevende, deed zich tot drie malen toe een *hioé!* 'n hoerah! van de zijde der rebellen hooren; zij, die voor ons vuur waren teruggedeinsd, kwamen met nieuwen moed opzetten [5]. Volgens het rapport van Anthing [6], "hoorde" Verbruggen

[1] Als in de vorige noot.

[2] *Ver Huell*, dl. 1, bl. 135; 't Hooft behoorde ook tot de geredden.

[3] *Van Doren-M.*, bl. 30. De namen kan ik niet thuis brengen. Wordt misschien bedoeld Wai Sisi: hiervóór bl. 612, noot 2?

[4] *Ver Huell*, dl. I, bl. 145-146.

[5] *Van Doren-M.*, bl. 30. — Bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 136, leest men over de divisie-Verbruggen: „Al strijdende bereikten zij eene groote loods, waaronder een vaartuig stond. Het vuur des vijands werd hier zoo hevig, dat de Luitenant Verbrugge het besluit nam, op den vijand met geveld geweer in te stormen. Tot tweemalen toe door eene groote overmagt teruggeslagen, wilde deze brave officier, in weerwil van een reeds zwaar geleden verlies aan manschappen, eenen derden aanval beproeven, toen het sein van retraite gehoord werd, dat in de meest mogelijke orde uitgevoerd werd."

[6] *Rap.-Anthing*, bl. 341.

de troepen der andere divisiën „aanmarcheren, waarop" — heel duidelijk is het verband niet — „waarop door den kapitein Staalman bevolen werd, om met het detachement zich weder te vereenigen".

Op den terugtocht werd de inlandsche luitenant ABDULMANA met zijn detachement Javanen aan de linkerzijde van het fort aangevallen; hij verdedigde zich „sterk"; te gelijkertijd werd met een groote macht ook „een aanval op den majoor Beetjes" gedaan; de onzen verdedigden zich „manmoedig", doch moesten voor de overmacht wijken, zoodat „de linker vleugel in het water werd gedreven".

Onder de bedrijven door was de luitenant Scheidius, „door een musketkogel in den linkerschouder zwaar gekwetst" [1], op raad van luitenant De Jongh naar een der vaartuigen gebracht om door den chirurgijn behandeld te worden [2]. De luitenant VAN LIDTH DE JEUDE, met de Inlanders de reserve uitmakende, ontscheept zijnde, lieten de rebellen het geheele korps zonder veel tegenstand voortrukken tot een plaats, die vermeld wordt als te heeten *Kaytees!* [3], alwaar men echter gedwongen werd halt te houden; want de rebellen, achter de boomen vurende, doodden velen der onzen, zoodat eindelijk majoor Beetjes, „oordeelende, dat er niets uitgerigt kon worden tegen eenen verborgen vijand, die naar alle kanten verderf verspreidde, met overhaasting naar het strand terug week". Zij, die zich met den gewonden luitenant Scheidius bij de booten bevonden, „zagen slechts een uur of vijf kwartiers na het ontschepen, het grootste gedeelte der troepen naar strand terugkeeren en met overhaasting te water gaan, om de vaartuigen te bereiken". Majoor Beetjes, „tot over den middel in het water, wegens den hoog geloopen vloed, ontving een schot in het achterhoofd; de adelborst Anemaet sloeg zijne handen naar eene prauw, doch dezelve reeds voortroeijende, miste hij, en verdween. De praauwen werden nu met kracht van riemen ter baai uitgeroeid."

„A general, if not his army, must always take into account his position in the event of defeat as well as in that of victory (unless he is staking all on a single throw, and wishes for no choice save that between victory and annihilation)" [4]. Men leest inderdaad van bevelhebbers, die de schepen, waarmede hun troepen in

[1] *Journaal 't Hooft.*
[2] *Stuart*, bl. 393.
[3] *Stuart*, bl. 393, aan wien dit gedeelte van het verhaal door mij ontleend is.
[4] Bernard W. Henderson: „Civil war and Rebellion" (1908), bl. 49.

vijandelijk land zijn gebracht, met opzet verwijderden of in brand staken, ten einde het duidelijk te maken, dat men slechts zal te kiezen hebben tusschen overwinnen of sterven; ook leest men steeds, dat dit middel geleid heeft tot overwinning. Of de critiek, in geval van nederlaag, wel dergelijke bravoure-daden onaangetast zou laten, weet ik nog niet zoo zeker, maar wel verdient het hoogelijk afkeuring, dat men de vaartuigen, die moeten blijven liggen, in afwachting van hetgeen gebeuren zal, zóó slecht verzorgt, dat ze afdrijven of wel ze achterlaat met niet voldoende te vertrouwen manschappen. Er zijn omtrent het gebeurde met de orembaais van Beetjes twee lezingen. De eene is deze [1]: „De vaartuigen niet bewaakt zijnde, waren door den aflandigen wind van het strand gedreven, zoodat alle aftogt afgesneden was." De andere, die mij wel zoo aannemelijk voorkomt — beide omstandigheden kunnen bovendien samengewerkt hebben — luidt, dat toen een ieder zijn heil in de vlucht zocht, dit slechts aan weinigen gelukt is, „dewijl de praauwen meerendeels de vlugt namen toen men uit deze vaartuigen de konfusie aan 't strand ontwaarde" [2]. De divisie-Verbruggen was teruggekeerd „in de meest mogelijke orde [3]; de inschepingsplaats naderende, zag ze de onzen worstelen „tegen een' overmagtigen vijand, die alles ter nedervelde". „Het strand was met lijken en stervenden bezaaid, velen stonden tot aan den hals in zee, en werden ook daar door de verwoede Indianen gevolgd . . ." Toen de weinige geredden te Ambon den 21^n Mei terugkwamen en hun wedervaren vertelden, teekende luitenant t/z 't Hooft het volgende o. a. nog hiervan op in zijn journaal: „Terwijl men duidelijk zag, dat de magt des vijands te groot en wel versterkt was, waardoor de onze in wanorden geraakte, was den majoor Beetjes genoodzaakt te retireren, welke geensints geregeld konde geschiedde en een ieder die zich konde redden, naar de praauwen ijlde, dog daar er vaartuigen waren losgeraakt en met het vaarwater weggedreven, zo waaren veelen genoodzaakt om zich al zwemmende te redden. De vijand agtervolgde die, en onthoofde de vlugtelingen, zommigen al zwemmende met hunne kleewangs, zoodat van de geheele expeditie zich redden konde den adelborst 2de klasse 't Hooft, welke zijn praauw al zwemmende bereikte en

---

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 136.
[2] *Rap.-Anthing*, bl. 342.
[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 136, van waar ook de volgende aanhalingen.

de 8 man hiervooren gemeld. Men zag een zwemmende marinier door den vijand in enen slag het hoofd afhakken. De majoor Beetjes onderging het zelfde, de kap[t] Staalman, welke de sabel aan den vijand presenteerde om zich over te geven, den luitenant ter zee De Jong, van Lidt en Rijk alsmede de andere kadets enz. ondergingen het zelfde. De luit. Verbrugge met nog een zeekadet en eenige manschappen redden zich. De luit. Scheidius, die na het ontvangen van zijne blessure in de praauw was gebragt, werd gered, alsmede de chirurgijn 3[de] klasse Ten Bergen, welke door een slag met de kolf van het geweer van den vijand gekwetst was. Van de geheele expeditie, die uit circa 300 man bestond, waaren bijna 30 man gered, waarvan een gedeelte op Haroekoe gebleven zijn."

Slechts van vier der te Saparoea gelegen hebbende vaartuigen vernemen wij eenige bijzonderheden, die wij moeten aannemen, zooals ze geboekstaafd zijn.

Omtrent een er van lezen wij [1]: „Bij het uitroeijen van de baai was een vaartuig omgeslagen met 40 à 50 man, die allen verdronken."

De tweede en de éénige, die Ambon bereikte, was een der groote kruisprauwen, een zeilvaartuig, beladen met kruit, voedingsmiddelen en water, die schijnt gestaan te hebben onder de leiding van den orang-kaja van *Batoe merah*, een negorij in de nabijheid van de hoofdplaats Ambon [2]. Vermoedelijk dat, toen de landing plaats vond, deze op een afstand achterbleef en dat het negorij-hoofd, de vlucht der onzen ziende, dadelijk onder zeil ging; er wordt althans geen melding gemaakt van gevluchten, die dadelijk in de boot redding vonden. Dat men over de houding van dezen baas niet tevreden is geweest, blijkt uit de volgende mededeeling [3]: „De orangkaya van de negorij Batoe-mejrah, een vroom Mohammedaan, hoewel in zijne betrekking zeer actief en niet onknap, was ook voor suspect te houden, niet alleen, omdat het scheen, dat hij in het vertrouwen van de muiters deelde, maar buitendien, omdat hij aan het mislukken der expeditie van den Majoor Beetjes, waarover wij nader zullen uitweiden, de hand moet geleend hebben. Volgens officiële bescheiden moet hij met zijne *orembaai* en de bemanning, in stede van aan de actie deel te nemen, in zee gestoken en op de vlugt gegaan zijn; terwijl van het door hem ontvangen getal geweren slechts tien

[1] *Stuart*, bl. 394.

[2] Verg. dl. I, bl. 425. Bij *Stuart*, bl. 394, leest men „van den Ourang-baja te Batomara"! — Zie over het vaartuig ook hiervóór bl. 610.

[3] *Van Doren-M.*, bl. 16.

zonder eenig kruid zijn teruggegeven. Ook was door den Magistraat van Amboina bij een zijner negorij-volken een aan boord van de *Nassau* vermist Fransch pistool gevonden; door welk een en ander het wantrouwen, dat men in dat hoofd stelde, niet ongegrond was."

In het derde vaartuig wisten te ontkomen de luitenant t/z. 2e klasse G. NILANT SCHEIDIUS, zwaar gewond; de chirurgijn der 3e klasse VAN OPDORP; de stuurmansleerling HAVERMAN: „in 't geheel twintig koppen" [1]. De orembaai „kreeg nog 10 Pelauwer roeijers over, om spoedig voort te komen", lezen wij [2]; maar het blijkt niet van waar ze over kwamen: waren het wellicht te Pelaoe gepresten — bl. 611 — die nu ook vluchtend hun heil in een andere schuit zochten? In ieder geval bleken zij niet te vertrouwen: want het verhaal deelt verder mede, dat zij „onder den wal na het eiland Haroeka gekomen, het er op toelegden om aldaar aan wal te gaan". De oppasser van Beetjes, mede in deze prauw zittende, waarschuwde Haverman, „die terstond de geweren liet afdroogen, en op nieuw laden of van pankruid voorzien, om des noods geweld te gebruiken". Intusschen wist men de roeiers „door medelijden met den gekwetsten te bewegen, om van wal te komen", waarmede, denk ik, bedoeld zal zijn, van wal te houden.

De geredden in deze orembaai hadden intusschen ontwaard de door mij vermelde 2e kruisprauw met de victualie: zij richtten zich uit dien hoofde derwaarts. „Men kwam bij dezelve, de overscheping geschiedde, de Pelouwers keerden met overhaasting terug."

Het verhaal van de 4e prauw luidt aldus [3]. Adelborst 'T HOOFT had getracht „zwemmende een der afdrijvende vaartuigen te bereiken, slechts door een gering aantal der onzen gevolgd". De krachten hem verlatende, ontmoette hij den matroos VINK, die bijstand verleende; beiden bereikten „dood afgemat", hetzelfde vaartuig, waarmede zij waren gekomen en waarin nog „het lijk van hunnen ongelukkigen bevelhebber Munter lag" [4]. In korten tijd was het getal

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 139; wij lezen daar nog van „een gewond onderofficier", die LOUWKAMP zou kunnen zijn, ware het niet, dat *Van Doren-M.*, bl. 31, schreef, dat deze zich bevond in het door mij genoemde 4e vaartuig, nl. van de 13 man. Men kan echter op geen dezer mededeelingen vast aan. — Bij *Stuart*, bl. 393-394, vindt men medegedeeld, dat het lijk van majoor Beetjes „in deze praauw was"; dit is zeker onjuist.

[2] *Stuart*, bl. 393, waarin ook het verder medegedeelde.

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 137-138.

[4] Vermoedelijk is hieraan toe te schrijven, de in noot 1 vermelde onjuiste mededeeling over het lijk van Beetjes.

der in de boot gevluchten dertien, waaronder de luitenant der infanterie VERBRUGGEN en de sergeant LOUWKAMP [1]. Toen men niemand meer ontwaarde, vatte ieder een pagaai; 't Hooft hield het roer. Met alle macht werd de golf uitgepagaaid. Den hoek van Boi om zijnde [2], ontwaarde men twee in de richting naar Ambon zich bewegende vaartuigen, beiden roeiende, doch één tevens zeilende; dit laatste meende men te herkennen voor het victualie-vaartuig, gelijk ook werkelijk het geval zou blijken. De vluchtenden leden aan brandenden dorst; in hun vaartuig was geen drup water, de zon gloeide; het pagaaien matte schrikkelijk af; en welk een dag van vermoeienis en ontbering hadden zij al niet achter zich! Zij deden niettemin het uiterste om de vaartuigen in te halen; men won er wel op, maar de zon ging onder, zoodat met de invallende duisternis het gevaar dreigde, dat het gezicht erop zou verloren gaan. Gelukkig ontstond er windstilte, wat het zeilvaartuig zijn vaart deed verminderen. Van 't Hooft's orembaai uit kon men ten slotte waarnemen, dat de in de kleinere boot zich bevindenden — die van het 3e vaartuig — overstapten in het zeilvaartuig. In den voornacht had 't Hooft het geluk de kruisprauw te bereiken, waarin men nu ook overstapte.

Er is een verhaal [3], dat „men overeenkwam naar Amboena koerts te zetten: doch een opkomende bui noodzaakte hen af te houden naar Passo, alwaar men ontscheepte"; niet duidelijk is het echter, waarom men den omweg naar hoofdplaats Ambon zou genomen hebben; een ander verhaal maakt er geen melding van, eenvoudig mededeelende [4]: „De wind verhief zich gedurende den nacht, en zij bereikten den Pas Baguala, op het eiland Amboina" in den vroegen ochtend van 21 Mei.

Alzoo keerde ieder naar zijn standplaats terug. Over de *Reygersbergen* journaliseerde 't Hooft op dien datum: „Van het detachement op den 17de dezer vertrokken, weder aan boord gekomen de adelborst 2e klasse 't Hooft, stuurmansleerling Haverman, 6 mariniers en 2 matrozen."

Wat den gewonden luitenant t/z Scheidius betreft, bij de aankomst te Bagoeala trof hij er aan zijn broeder, den adelborst 1e klasse W. C. SCHEIDIUS, die gereed stond naar Haroekoe te kruisen. De

[1] *Van Doren-M.*, bl. 31, waar de sergeant wordt genoemd LAUKAMP, in afwijking van de spelling in *rap.-Anthing*, bl. 341.

[2] Zie dl. I, bl. 471.

[3] *Stuart*, bl. 394.

[4] *Ver Huell*, dl. I, bl. 139.

lijder werd naar de *Nassau* overgevoerd, waar hij den 29n Mei overleed: "Met den dag hesen op voorbeeld van Z. M. schip Nassau de wimpel halver stok met parade de vlag en geus voor den Lt Gillis Nilant Scheidius, welke des nagts om 3 uur aan deszelfs wond overleden was; het lijk was geopend geworden en men had bevonden, dat er twee ribben doorschoten waren, waarvan de splinters en die van het borstbeen ene verzwering veroorzaakt hadden, waarbij het koutvuur gekomen was. In den namiddag werd het lijk met alle militaire honneurs in de kerk van Amboyna begraven. Z. M. schip Nassau deed 5-minuutschoten, op het laaste schot werd vlag, wimpel en geus wederom voor gehaald" [1].

Kwamen de geredden meerendeels den 21n Mei te Ambon terug, het schijnt, dat een der prauwen via Oma den volgenden dag nog is aangekomen. Althans men leest het in het journaal-'t Hooft op 22 Mei. Men zie ook bl. 619 over die "op Haroekoe gebleven zijn".

Nog vinden wij medegedeeld [2], dat bij aankomst te Passo er alle mogelijke hulp werd gevonden: "zijnde de Luitenant Verbrugge aldaar reeds aangekomen, aan wien, als den oudsten officier, overgaaf geschiedde van de papieren en effecten van den gesneuvelden majoor en van al het overige, hetwelk in de kruisprauw was"; wij lazen echter reeds op bl. 621, dat deze luitenant tot de boot der 13 behoorde, zoodat hij tegelijkertijd met de andere geredden aankwam; het zou overigens ook geheel in het duister blijven, hoe de luitenant "reeds aangekomen" kon zijn. Zeker is wel, dat legercommandant Anthing zijn bericht aan C. C. G. G. samenstelde uit het "zeer konfus relaas, gegeven door den 2den luitenant Van der Bruggen en den sergeant Louwkamp, aan wie het gelukte te ontsnappen" [3].

Van de 210 deelnemers aan de expeditie, schijnen er slechts 'n dertigtal teruggekomen te zijn [4]. Onder de 145 gevallenen, behoorde majoor Beetjes, trouwens gelukkig voor hem. De hoofdrebel tooide

[1] *Journaal 't Hooft*, ad 29 Mei. — Zie ook *Ver Huell*, dl. I, bl. 145. — *Stuart*, bl. 394, meldt als datum 31 Mei.

[2] *Stuart*, bl. 394.

[3] *Rap.-Anthing*, bl. 341. Verg. hiervóór noot 3 bl. 615.

[4] Ik ontleen dit cijfer aan het bl. 609 vermelde *journaal-'t Hooft*. — In *rap. Anthing*, bl. 341, staat echter 65. — Bij *Stuart*, bl. 394, leest men: „Van geheel het detachement, dat afgezonden was, om den opstand op Saparoea te dempen, bereikten slechts twee officieren, een chirurgijn, twee jonkers en tien of twaalf Europeërs behouden de residentie te Haroeko, zijnde het getal der vermisten, volgens het officieel rapport 159 man."

zich met zijn uniform. De Europeesche flankeurs VAN HAMER en LEIDEMEIJER door de rebellen gevangen genomen, kregen van Matulesi gratie van den dood; de eene "omdat hij zijne beprikte armen liet zien en voorgaf een Engelschman te zijn", de ander "omdat hij de trom kon slaan en daarbij kleedermaker was". Beiden bleven bij den hoofdmuiter in dienst "tot na de overwinning van Saparoea"[1]. De gesneuvelden werden in een kuil aan het strand begraven; Matulesi droeg dit werk als straf op aan de bevolking van Noesa Laoet, "omdat zij niet bij tijds te hulp waren gekomen"[2].

Ziehier, wat het *rapport-Porto* over de expeditie-Beetjes mededeelt; het is weer niet veel, maar wij lezen o. a. ook hierin van de twee gevangen genomen soldaten[3]:

> Den 20n Mei des morgens omtreeks 6 uur, stak de Compagnie over naar kaap Hitoewalanej[4] en omstreeks 8 uur ging de expeditie naar Saparoea. Toen Thomas Matualesi zag dat de orembaais op Saparoea afkwamen, gelastte hij de menschen van Haria de wacht te houden te Uraputij[5] tot Paperoe, maar de burgers volgden Ph. Matulesi naar Saparoea om de Compagnie te bestrijden en omstreeks 9 uur kwamen de menschen uit het Noorden, van Roemakaij en Tihoelate, te Haria en gingen mee vechten te Saparoea. Omstreeks 12 uur kwam het bericht, dat de expeditie vernietigd was: Toean Companjie soeda mati.
>
> Des namiddags om drie uur kwamen de orang toea Sahuleka en Lucas Souhoka en vele menschen van Haria met een Hollander wiens handen gebonden waren, van Saparoea; zij brachten hem naar het gemeentehuis en gingen met hem dit rond. Zij waren gewapend met geweren, parangs, schilden en spiesen; vervolgens brachten zij dien Hollander naar de gevangenis en om-

[1] Het verhaal bij *Van Doren-M.*, bl. 32. Op bl. 105 schijnt de slordige schrijver er geen aandacht aan geschonken te hebben, wat hij op bl. 32 als feiten verhaalde. Hij vertelt het dan eenigszins anders en brengt het „Onder de *anecdoten*, die men over den opstand van Saparoea in den wandel vindt". Een feit is intusschen, dat beide flankeurs gevangen genomen werden, want adelborst Feldmann, het kamp der rebellen bezoekende, heeft ze ontmoet: *Ver Huell*, dl. I, bl. 186; het geheele verhaal dier ontmoeting deel ik nader mede.

[2] *Van Doren-M.*, bl. 33.

[3] Het verhaal volgt onmiddellijk op de aanhaling, medegedeeld in noot 4, bl. 610.

[4] Beetjes ging inderdaad tusschen Haroekoe en Saparoea door en kwam alzoo voorbij de baai van Haria: bl. 611. De zuidpunt van die baai heet *Hatoewalani:* misschien wordt deze kaap bedoeld.

[5] Wat bedoeld wordt, weet ik niet.

streeks vijf uur kwam Th. Matulesi van Saparoea te Haria terug met de menschen van Porto en Haria, medebrengende een Hollander, dien zij echter geen kwaad deden. Den 21 kwamen menschen van Noesa Laoet om de lijken te begraven aan de grens van de negorij Tiow, genaamd Wai Sisi.

Toen Engelhard den 3n Juni 1817 aan Siberg het reeds hiervoren vermeld schrijven zond over het gebeurde [1], deelde hij tevens het volgende mede:

„Van deze nederlaag liep den 21n het berigt in; ons verlies word begroot op 140 hoofden zo Europeezen als Inlanders. Bij een lijsje hiernevens staan dezelve distinctivelijk bekend. Nog zijn daarbij omgekomen, onderscheidene burgers van Sapperoua die zich alhier bevonden en de expeditie zijn gevolgd, alsmeede de Radja van Sorry Sorry, een waardig en respectabel man, die zich hier bevond en te zelver tijd naar zijn rijkje is terug gekeerd, doch door de muitelingen is afgemaakt.

„Tot op dit moment, weet men niets af van de Residents familie of bezetting en of zij leeven, of sacrifice geworden zijn van de muiterij. Geen enkeld persoon komt van Sapparoua naar Haroekoe of Amboine over en van de van hier gezondene, onder belofte van een premie en dadelijke handvulling, komt ook niemand terug, zo dat men van eenig berigt dienaangaande geheel verstoken is, het geen UwHoogEdGeb. ligtelijk begrijpen kan, mij en vrouw inzonderheid treffen. Als ik mijn gevoelen moet zeggen komt het mij voor, men zich met geene gunstige narigten dienaangaande vlijen moet. Van het fort te Sapparoua waaid de Engelsche vlag, zodat deze sterkte dus met zekerheid door de rebellen is ingenomen."

Dat intusschen de strijd met deze overwinning van den opstand niet ten einde was, kon de zich als bekwaam bevelhebber onderscheiden hebbende hoofdrebel wel begrijpen [2]. De gansche zuid- en westkust van Groot-Ceram werd dan ook door hem opgeroepen om Saparoea te hulp te komen, een oproep, die buitengewoon veel weerklank vond. Meer dan 1000 berg-Alfoeren voeren derwaarts en namen bij het opnieuw ontbranden van den strijd in November daaraan deel [3]. Het eiland Saparoea werd op de wegen, waarlangs

[1] Zie bl. 612-613.

[2] Anders bij *Van Rees:* „Te vergeefs zoekt men naar iets geniaals in zijn wezen, zelfs naar iets dat van geestkracht getuigde." „Al hetgeen men tot nu toe van Matulesia's handelingen gezien had, gaf geen hoog denkbeeld van zijne krijgskennis". Bl. 81 en 103.

[3] *Van Doren-M.*, bl. 34.

men kon vermoeden dat onze troepen zouden komen, in staat van verdediging gesteld en de geruime tijd, die er verliep, alvorens het Nederlandsche bestuur zijn gezag opnieuw zou doen gelden, gaf gelegenheid om de werken van belang te doen zijn. Men gebruikte er toe de klipsteen, die het eiland oplevert [1]. De wegen door het eiland werden alle van weerszijden verdedigd met muren uit dit gesteente samengesteld, zes voet hoog, vier voet dik. Van dertig tot dertig passen legde men daarin dwarsmuren. "Een dwarsmuur, namelijk, stak van den muur in het lang, tot op een paar voeten afstands van de tegenovergestelde zijde; terwijl een dergelijke muur op den afstand van drie voeten er tegen over lag." Aldus was men verplicht, tusschen deze twee dwarsmuren door te gaan, wilde men den weg vervolgen, en bleef men aan het vuur van den vijand over de volgende traverse telkens blootgesteld [2]. — Verder had Matulesi door het bezit van den voorraad nagelen in het fort een fonds erlangd om daaruit te betalen behoeften voor den opstand, waaronder ammunitie, dat met name Cerammers aanbrachten. Herhaaldelijk leest men hiervan in het *rapport-Porto* [3].

Op den 6n Augustus hadden de rebellen van Saparoea een vergadering, waarvan ons de bijzonderheden aldus in het *rapport-Porto* worden medegedeeld:

> Den 6n Augustus vergaderden de menschen van het eiland op de grens van de negorij Tiow om te overleggen en elkander onder eede te beloven, om, indien later vrede mocht worden gesloten, of de Compagnie mocht overwinnen, dat dan niemand iets zou vertellen van de aanleiding en het begin van den strijd, tot aan het dooden van den Resident. Thomas Matulesi kwam zelf bij mij en verlangde dat ik voor hen een gebed zou uitspreken, maar ik antwoordde, dat ik niet wilde gaan; als hij mij wilde dooden, dan moest hij het maar doen, maar ik wilde niet gaan.

[1] Over het gesteente op Saparoea, zie *Martin (1903)*, bl. 81-93.

[2] *Ver Huell*, dl. I, bl. 249, na persoonlijke opneming.

[3] „Den 21n Juli kwamen orang Kelmoeri (of Kelmoela) van Ceram met twee orembaais om kruit (ammunitie) te brengen. Zij keerden terug en (te voren) liet Thomas Matulesi nagelen halen uit het fort en gaf hen die om te ruilen tegen kruit en die orang Kelmoeri lieten twee gijzelaars achter, een genaamd Toekan en een Boina. Den 27 Juli kwamen menschen van Ceram Selor met een orembaai. Zij brachten kruit en kregen van Thomas Matulesi nagelen om tegen kruit te gaan ruilen." Dergelijke mededeelingen evenzeer op 28 Augustus, 8 September, 16, 20, 22, 25, 27 September, 2, 3, 13 October: „Al die zendingen werden betaald met nagelen."

Dat heb ik gezegd, ten aanhoore van vele menschen van Porto en Haria, ongeveer twee honderd.

Den 10n was er een vergadering van menschen van Haria, waarin allen onder eede in het gemeentehuis beloofden, dat zij zich nooit er over zouden uitlaten, dat de opstand van Haria was uitgegaan.

Diep was natuurlijk de indruk van het bericht der nederlaag op Ambon. Men zag elkander vol weemoed sprakeloos aan. Men kon er zich geen denkbeeld van maken, hoe het mogelijk was geweest, dat zulk een voor deze eilanders geduchte krijgsmacht volslagen had verdelgd kunnen worden [1]. Heel *Ceram* was nu niet alleen in oproer, maar op het eiland Ambon zelf had „booswicht Oeloepaha" — evenals in 1633 „aartsvijnzer Kackialij" — zich aan en in het hoofd gesteld, om in de eerste plaats „de Hollanders van 't Land Hitoe te schoppen" [2]. Tegenover zulk een hoogst gevaarlijk verzet was er te Ambon een wezenloos bestuur met een paar twistende commissarissen, met een weinig beteekenend eskader-commandant, met een niet volkomen kundig plaatselijk bevelhebber! Daar verspreidde zich reeds het gerucht, dat de rebellen van Hitoe in grooten getale het land overtrokken om naar de hoofdplaats te varen: in de algemeene paniek drong al wat vluchten kon fort Victoria binnen: men bleef er tot het slechts een valsch alarm bleek [3].

Dat men onder zulke omstandigheden behoefte gevoelde zijn gemoed aan ieder en onder elke omstandigheid uit te storten, laat zich begrijpen. Hoe Engelhard dat doet, kunnen wij o. a. ook lezen in den volgenden brief, dien hij d. d. 26 Mei 1817 uit Ambon zond aan Mr. Bousquet [4]:

WelEdele Gestrenge Heer
G'Eerde vriend

Ik vereere mij, UweEdele Gestrenge, bekend te maken, met ons arrivement alhier op den 8e Maart j.l. Met zulke snelzeilende scheepen, als van onze vloot, was de overtogt niet in evenreedigheid voorspoedig; veroorzaakt eensdeels door de aangetroffen stiltens, en anderendeels, de al te groote voorzigtigheid van onze

[1] *Ver Huell*, dl. I. bl. 145. — Mr. Mijer, gaarne de zaken van den besten kant willende beschrijven, gewaagde daarentegen van „eene kleine expeditie", „uit eenige militairen en zeevarenden bestaande". *Kronijk*, bl. 347.

[2] *Rumphius*, dl. I, bl. 104. — Verg. hiervóór dl. I, bl. 414.

[3] *Boelen-M.*, bl. 245. — Verg. dl. I, bl. 415-416.

[4] Verg. dl. I, bl. 344.

Commandant Dietz om niet van alle geleegenheeden gebruik te maken, en bij 't minste buijige weer zeilen te minderen. De Heer Dietz heeft het hier niet lange gemaakt, zijnde hij tusschen den 24 en 25 Maart, op de reijze naar Banda, werwaards hij als commissaris tot de overnaam van die Residentie en onderhorigheden was bestemd. overleeden. Zijn lijk is aan wal gebragt, en alhier zo plegtig mogelijk, met militaire honneurs begraven.

Met de overnaam van de Molukkos is alle spoed gemaakt, als zijnde den 25 Maart bereids in het bezit getreden van Amboina. De overige etablissementen zijn zo voor als naar deze tijt tot het Nederlandsche Gezag terug gekeerd. Het heeft Commissarissen tot de overnaam van de Molukkos mogen gelukken, een brieljante overnaam te doen, waarvan het Gouvernement alle voordeelen kan genieten. Dan ik denk er niet aan, zonder vrees; niet uit bedugting, dat onze verrigtingen door Hunne Excellentien Commissarissen Generaal zullen worden afgekeurd. Dit zij verre. Hoogstdezelve zijn al te billijk, dat zij daden, met het beste oogmerk daargesteld, en in de gevolgen rampspoedig, niet zullen blijven toetsen aan de weezenlijke bedoeling.

Het is mogen gelukken, van het Engelsche Gouvernement te contracteren een derde van de nagel-recolte, of ruim 100.000 Ponden Hollands, tegen de betaling van 30 stuivers per ℔. Van deze nagelen leggen op de residentien Saparoea ℔ 9728, Haroeka ℔ 89244 en op Hila ℔ 2500. Uit hoofde van de onlusten te Saparoea, zo als UwEdelGestr. ongetwijffeld zal vernomen hebben, zijn de eerstgemelde waarschijnlijk verloren, en de laastgemelde niet buiten gevaar. Het Engelsche schip De Swalluw is gezonden na Haroeko om de nagelen in te neemen. Het is te hoopen, dit schip aldaar zal zijn aangekomen, voor dat de onlusten waarmede deze residentie bedreigd wierd, zijn doorgebroken en door het aanwezen van dit schip aldaar het bedreigd gevaar, voor deze plaatse zal zijn afgekeerd.

De positie waarinne men zich alhier bevind, is allerakeligst; onze scheepen zijn te groot om in deze wateren te kruisen of met vrugt eenige expeditie te doen; waren wij nu voorzien van twee a drie g'armeerde brikken, zo als de Engelsche brik Nautilus, waarmeede deze naer Batavia overgaat, en die wij van het Engelsch Goevernement te koop gevraagd hebben, konden wij ons gemakkelijk redden. De Corvet Iris is al hier aangekomen, maar in eene zoo reddelooze staat, dat van dit vaartuig geen gebruik heeft konnen werden gemaakt in de eerste ogenblikken, en dat hetzelve van dienst konde zijn. Op heeden is dezelve de baay uitgeraakt, om naar Haroeko te verzijlen, en zich daar te sta-

tionneren tot beveiliging van die Residentie, en dekking van deze cust, teegens de muitelingen te Saparoea.

Mijne commissie alhier, moet ik uw als vriend verklaren, word daardoor niet lekker, dan hier over bij monde nader.

De dood van de Resident van Banda Berkhoff zal UwEdeleGestr. ook waarschijnlijk vernomen hebben. Zijn Excell. is maar vijf dagen ziek geweest; het is een groot verlies voor het Gouvernement; Zijn Excell. behartigde de zaken op Banda met alle ijver en gaf blijken van bekwaamheid.

Ik wil hoopen het genoegen te mogen hebben, UwWelEdele Gestr. Beminde en verdere betrekkingen in een beste staat van gezondheid te zullen aantreffen. Mijn vrouw en ik bevinden ons ook welvarende gelijk ook uw zoon de adelborst op Z. M. schip Nassau, die wij dagelijks bij ons ontmoeten. Hij is gelukkig niet geweest in de expeditie na Saparoea, anders was hij nu ook geweest de sacrifice van de facheuse gebeurtenissen aldaar. Eenen Luitenant Munter, eenen de Jong, de majoor Beetjes en de capitein Staalman, en meer anderen hebben daar hunne dood gevonden op eene elendige wijze.

Hiermede deze eindigende, vereere mij na aflegging van de veelvuldige complimenten van mijn vrouw aan UwWelEdele Gestr. dierbare wederhelft, de Gouvernante en uwe kinderen met de meeste achting mij te noemen

WelEdele Gestrenge Heer
G'eerde vriend
UWelEdele Gestr. Dienaar en vriend

Hoezeer zal knappe Mr. Bousquet, die zulke geestvolle en goed gestileerde brieven kon schrijven, gelijk wij ze lezen in de *Brieven-V. d. Graaff*, zich geamuseerd hebben met de epistels van Engelhard, wiens positie „niet lekker" was geworden en die de groeten verzocht aan Bousquet's „Beminde"!

HOOFDSTUK VI.

Localiseering van den geest van verzet op Ambon.

Versterking van de militaîre macht te Ambon. — Weigering door ons bestuur van hulp, te verleenen door Ternate, Tidore en Ceram. — Het overbrengen van staatsgevangenen aan boord der oorlogsschepen. — Verzet op Hitoe: Juni-Juli. — Staat der rebellie aldaar en op Zuid-Ceram tot den aanvang van Augustus. — Resident De Haart.

De Moluksche commissie was van oordeel, dat aan een dadelijk hernieuwd optreden tegen Saparoea niet te denken viel: men behoorde af te wachten de terugkomst van de *Reygersbergen*, die, gelijk wij weten [1], zich in de wateren van Ternate en Menado ophield, dan wel de hulp van eenig ander gewapend vaartuig, terwijl men intusschen moest trachten te behouden, hetgeen nog niet verloren bleek, met name *Haroekoe* en *Ambon* zelf, waar de terugslag der nederlaag ondervonden werd [2]. Aangezien de geheele militaire macht op Ambon en de Oeliasers nu heette te bestaan, behalve uit 55 artilleristen, uit 55 Europeanen en 250 Inlanders, was de toestand inderdaad bedenkelijk genoeg, ook op Ambon, zoodat daar vóór alles maatregelen noodig bleken.

De burgerij werd opgeroepen zich tot een gewapende macht te vormen en de waarnemende magistraat R. H. Cateau van Rosevelt, gewezen luitenant 1e klasse op de *Nassau*, tot chef ervan benoemd, met last een plan van organisatie te ontwerpen [3]. Aldus kreeg men een korps van 800 hoofden, waarvan er echter slechts 300 van geweren konden worden voorzien; de overigen ontvingen pieken. De Gouverneur deed verder een inschrijving voor vrijwilligers openen ten einde, zoo het noodig mocht blijken, in fort Victoria dienst te doen; het leidde tot een korps van 250 à 300 man met den „secretaris" Scholer als commandant en bestaande uit ondergeschikte ambtenaren der 2e en 3e klasse, zonen van notabelen, regenten,

[1] Verg. dl. I, bl. 493 en dl. II, bl. 569.

[2] Uit Engelhard's Bataviaasch verslag.

[3] *Van Doren-M.*, bl. 39. — De voornamen van den heer Van Rosevelt en zijn vroegere betrekking staan met potlood in margine aangeteekend in het Van Doren-exemplaar van het Indisch Genootschap.

nabestaanden: "het neusje van den zalm", zooals het nogal zonderling, wordt geheeten [1], en waarvan mede als doel wordt omschreven "om hen langs dien kant meer aan de belangen van het gouvernement te verbinden en hen tevens onder het oog en in bedwang te houden": 100 man moesten worden gewapend met geweren, de overigen zoude men oefenen in de bediening van het geschut. Een derde korps had iets van een landmilitie, "ook bij wijze van vrijwillige inschrijving" samen te stellen uit de bevolking der negorijen en wel uit zonen en nabestaanden van orang toewa's, kepala soa's en kepala dati's [2]: deze militie had ten doel om ingeval het van Hitoe dreigde, derwaarts op te trekken in samenwerking met de militaire macht. Bovendien vormde de Gouverneur uit de te Ambon achtergebleven Bengaleezen een korps politiedienaren sterk 40 man, "ten einde bij elke omstandigheid door hen te voet of te paard patrouilles door de stad te laten doen".

Bij besluit van 8 Juni 1817 kende de Commissie aan de aldus in militairen dienst zijnde burgers dezelfde traktementen en rantsoenen toe als voor de Europeesche militairen bepaald, met nog een toelaag van 1½ ropy 's maands, "alzo deze menschen zich in ene zeer armoedige staat bevonden en enige noodzakelijke behoeftigheden hadden aan te schaffen" [3].

Er was nog een andere hulp ter beschikking, namelijk van inlandsche potentaten. Als ter bedwinging van een zeer gevaarlijken opstand in het Romeinsche rijk de daartegen optredende bevelhebber dergelijke hulp weigert, teekent een beschrijver ervan aan: dat dit was "not the result of disdainful self-confidence, but rather of great wisdom and insight into the native character"; dat alzoo getoond werd "they were not indispensable"; dat Britsche officieren "used similar methods with native troops, and with good results" [4]. 't Is ongetwijfeld een quaestie, die van meer dan één zijde valt te beschouwen. Gouverneur Van Middelkoop was "zelfs op de dringendste vertogen" er niet toe te brengen, den bijstand der vorsten van Ternate en Tidore in te roepen, gelijk het ten slotte Buijskes gedaan heeft. Engelhard, die ons Van Middelkoop's onwil ten deze mededeelt [5], voegt er het motief aan toe, dat op de trouw dier vorsten weinig

[1] Als de vorige noot.

[2] *Van Doren-M.*, bl. 39-40. — Verg. dl. I, bl. 486.

[3] Engelhard in zijn Bataviaasch verslag.

[4] „*Civil War and Rebellion in the Roman Empire A. D. 69-70*", door Bernard W. Henderson (1908), bl. 297. Ik haalde dit werk ook aan op bl. 617, noot 4.

[5] Als nooit 3.

staat te maken was, „en welligt niet ongegrond", meende ook hij. Echter had de Moluksche commissie bij brief d.d. 13 Juni het advies er over ingewonnen van den resident van Ternate Neijs, en door deze was d.d. 30 Juni een antwoord gegeven, waarin hun trouw op het gunstigst werd afgeschilderd, tevens berichtende, dat zij met verlangen het tijdstip te gemoet zagen om van hun toewijding blijk te geven. Het had echter geen dadelijk resultaat. Ook lezen wij bij Ver Huell: „De Radja Eti, een der Koningen van de Alfoeren, of bergbewoners van Ceram, kwam met een groot vaartuig, Jonco genaamd, zijne hulp aanbieden tegen de rebellen: doch men vond het niet raadzaam dezen bijstand aan te nemen, en een opperhoofd van deze woeste volkeren te vertrouwen" [1]. In overeenstemming hiermede heeft 't Hooft in zijn journaal ad 11 Juni aangeteekend: „Hoorden, dat er een koning der Alfoeren was aan de wal op Amboyna, welke met den gouverneur en Commissarissen eene conferentsie had gehad, waar hij had aangeboden 3000 zijner onderdanen naar de oproerige eilanden te zullen zenden om de rebellen te verdelgen."

Buijskes heeft, naar wij lezen zullen, aanstonds de vorsten van Ternate en Tidore tot het verleenen van hulp opgevorderd; nadeelige politieke gevolgen schijnt het verleenen ervan niet gehad te hebben, althans zoover het rechtstreeks aan den dag kon treden. Wel zullen wij van een paar uitingen kennis nemen, die er op moeten wijzen, dat deze benden geenszins zoo krijgshaftig waren, als zij zich wel wilden toonen; het zoude echter verregaand overdreven zijn te beweren, dat Buijskes niets aan die hulp gehad heeft; bovendien kreeg hij er een massa vaartuigen door, die voor het afsnijden van gemeenschap van groot nut waren. Overigens kon de Schout-bij-nacht met meer gerustheid van deze hulp gebruik maken dan de Moluksche commissie, omdat hijzelf een goede versterking van schepen en troepen aanbracht.

Meende alzoo het bestuur te Ambon van geen anderen bijstand gebruik te moeten maken dan dien de meer onmiddellijke omgeving aanbood, bij wijze van voorzorg had het echter bovendien te letten op eenige voorname staatsgevangenen, die reeds tijdens het Britsche bestuur gerelegeerd waren.

Hiertoe behoorde in de eerste plaats een gewezen sultan van Jogja, Amangkoe Boewana [2]; hij werd nu van zijn woning te Ambon

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 172; aldaar ook een aardige afbeelding van de jonco.
[2] Verg. dl. I, bl. 403, 408 en 515.

naar den *Evertsen* overgebracht, waardoor Ver Huell hem leerde kennen. „Hij was", deelde hij in zijn Herinneringen mede [1]: „een grijsaard van hooge jaren, dien men, in deze tijden van oproer, onder de inboorlingen niet vertrouwen kon. Vele zijner hovelingen en vrouwen volgden hem aan boord, onder anderen Radinaio Ratnoe (*Radenajoe Ratoe*?) Deningrat, gewezen Bevelhebster zijner vrouwelijke garde, eene zeer schoone rijzige vrouw. Al hoewel deze gevallen Vorst van al zijne grootheid beroofd was, hadden zijne Grooten denzelfden slaafschen eerbied voor hem, als of hij nog op den troon zat. Hij vereerde mij dikwijls met een bezoek, en ik onthaalde den ongelukkigen Sultan op thee en confituren." Deze nietswaardige werd 'n tiental jaren later, o. a. ook op instemmend advies van Engelhard, weder te Jogja ten troon verheven, daar te Batavia gehoopt werd, dat aldus een einde zou gemaakt kunnen worden aan den opstand van Dipanegara, een verwachting, die zich niet verwezenlijkt heeft.

Een ander vorst, dien Ver Huell mede aan boord kreeg, was de op bl. 516 en 608-609 vermelde gewezen koning van Gilolo, Mohammed Oscar met gemalin Fatima, naar Ambon verbannen „doordien hij in onmin geraakt was met den Sultan van Tidor" [2].

Commandant Kraijenhoff gaf tevens bevelen tot versterking van de buiten de hoofdplaats Ambon op het eiland gelegen posten, zooveel de middelen het toelieten. Daartoe behoorden *Bagoeala* [3], zoomede *Hila*, *Hitoe lama* en *Liang* [4]; van inlandsche zijde ondervond hij in deze werkzaamheden „eene groote onverschilligheid en onwilligheid en geneigdheid voor het voormalige Engelsche gezag".

Op *Leytimor*, gelegen onder de kanonnen van de *Evertsen* en andere schepen, kwam het, ofschoon het er ook dreigde (bl. 634), niet tot oproer; op *Hitoe* daarentegen wel. Daar was een tot verzet genegen bevolking. Engelhard herinnert er aan in zijn Bataviaasch verslag, hoe evenzeer onder het Engelsch bestuur, doch kort na de overgave in 1796, de menschen er waren opgestaan onder Oeloepaha en zelfs fort Victoria bedreigden, waarop een aanval misschien gelukt zou zijn, wegens den zwakken staat van het garnizoen, ware niet toevallig een Engelsch linieschip de baai binnen gezeild, die aan de muitelingen belette van Hitoe over te

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 147.
[2] *Ver Huell*, dl. I, bl. 148.
[3] Verg. dl. I, bl. 418-419.
[4] Zie dl. I, bl. 460-463.

steken [1]. "Hun Oeloepaha", verhaalt Engelhard verder, "werd gevangen genomen en in een ijzeren kooi opgehangen; bovendien nog 50 anderen geëxecuteerd, ongerekend 200 die op het slagveld het leven lieten." Wij zullen zien, dat de hoofdrebel van 1817, Matulesi, ook in een kooi werd gehangen: de manier is wat vreemd, maar nu weten wij ten minste het antecedent!

In den aanvang van Juni 1817 dan werden niet slechts onze posten te *Larike* en *Hila* aangevallen, maar ten slotte werden gekwetst zoowel de resident BURGHGRAAF als de militaire commandant WALRAVEN [2]. Intusschen slaagden beider gezamenlijke pogingen tot handhaving van het gezag; zelfs namen zij muitelingen gevangen, waarvan de hoofdleiders dadelijk aan een boom werden opgehangen [3]. Den Resident werd intusschen het uitbreken dezer onlusten verweten, zoodat 't Hooft in zijn journaal ad 24 Juni aanteekende: "Op Hila (de noordkust van Amboyna) waren onlusten geweest, waarbij den resident Burggraaf verscheidene wonden kreeg als ook den kom. der troepen Walraven; de belhamer, die men bij het terugslaan van den vijand gevat had, was dadelijk aan een boom opgehangen. Volgens gerugten zoude den Resident van alles de oorzaak zijn, waarom den heer De Hard [4] als zodanig zijne plaats vervangde."

Naar aanleiding dezer gebeurtenissen, schreef Engelhard in zijn brief aan Elout van 23 Juni o. a. het volgende:

> De kruisser Antilope, eenige dagen langer vertoevende dan de intentie was, is deze onafgedaan blijven liggen. Wij schreven heeden den 25ⁿ Meij [5]. Gisteren tegens den avond liep alhier het berigt in dat de muitelingen des morgens de residentie Hilla hadden aangevallen, doch gelukkig door onze bezetting aldaar waren afgeslagen, zijnde bij die gelegenheid de resident Burghgraaf en de Commandant van de bezetting capitein Walraven met een piek verwond. De misnoegdheid tegens de resident is ..,. [6] daarvan de oorzaken te zijn. Commissarissen zijn onder andren overeengekomen den gem. resident Burghgraaf uit hoofde van zijne bekomene wonde te laten vervangen door de heer Smith de Haart,

[1] Verg. dl. I, bl. 476.
[2] Over Burghgraaf, dl. I, bl. 370-371; over Walraven, dl. II, bl. 609.
[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 150.
[4] De Haart; verg. dl. I, bl. 371.
[5] Dit zal een verschrijving zijn en 23 Juni moeten wezen.
[6] De copiïst, geen Hollandsch kennende en Engelhard's schrift niet kunnende lezen, heeft hier deze woorden gesteld: „lang van scheidene camalle opgegeven"!!

die ook bereids deze morgen derwaarts is vertrokken om van ZEd. het gezag onmiddelijk bij aankomst over te nemen en naar Amboina op te komen; voorts na aankoming een onderzoek te doen wat aanleiding heeft gegeven tot deze volksoploop en daarvan een ampel rapport in te zenden aan de Gouverneur van de Molukken. Ik had gehoopt dat het kwaad zich zoude hebben blijven bepalen tot Haroekoe en Saparoua. Het blijkt dus hieruit dat het kwaad algemeen is en moet men de zijdelingsche berigte geloof geven, zou het ook op dit gedeelte van de post niet zuiver zijn. Dit maakt de zaak bekommerlijk en moeijelijk omdat men zich nu hier niet ontbloten durft om allerwegen de posten zo te versterken als kwam te vereyschen om de muitelingen ressistentie te bieden.

Het hoofd der oproerlingen in het Hitoesche was een 80-jarige inboorling van Seit, een negorij tusschen Hila en Larike gelegen, eveneens Oeloepaha geheeten [1]. Daar hij te voet niet meer gaan kon, bezielde hij in den strijd de rebellen, op een draagstoel gezeten; in het hevigst van het vuur liet hij zich van de eene plaats naar de andere voeren om bevelen te geven en zijn volk aan te moedigen. Hoe de geschiedenis zich ook hier op Hitoe herhaalt: in zoover toch, dat toen in 1600 de Hitoeëezen in opstand verkeerden tegen de Portugeezen, steeds wachtende naar de hulp, die Steven van der Hagen uit Nederland zou aanbrengen, het volk het oog had "op den stok ouden Tahalille", die wilde "sijn leven, dat dog so wel als g'eyndigt was ten besten van het land spendeeren". Zoo schrijft Rumphius [2]; als echter zulk een oud man de rebellen aanvoert tegen onszelven, dan laat het zich verklaren, dat er gesproken wordt van een "booswicht", gelijk Buijskes zal schrijven over Oeloepaha. Diens invloed strekte zich niet alleen uit over gansch Hitoe, maar ook over Ceram's zuidkust, vanwaar Ambon en de Oeliasers aanvoer kregen in sago, strijders en ammunitie, trouwens mede aangevoerd van Bali, Timor, enz. [3]. Onze hoofdversterking op Ceram, *Loehoe*, schijnt op het einde van de maand Juli onder de leiding der Hitoeëezen gevallen te zijn. Althans in het *rapport-*

[1] Verg. dl. I, bl. 462-463. Deze Oeloepaha was òf zoon, òf broeder van den muiteling van 1796: zie hiervóór op bl. 572 al. 5 en hierna op bl. 636 voorlaatste alinea.

[2] *Rumphius*, dl. I, bl. 14. Verg. hiervóór dl. I, bl. 422.

[3] In het *rapport-Porto*, vind ik in den aanvang van October melding gemaakt van 'n radja Ondor (?), die kruit aanbracht en een brief medekreeg „voor Radja Bali en werd vergezeld door 2 inlandsche burgers". Verg. hiervóór, bl. 625.

Porto leest men: "Den 28n Juli kwam de oudere broeder van den kapitein van Pelaoe te Haria en bracht een brief met de mededeeling aan Thomas Matulesi, dat de menschen van Hitoe de kota van Loehoe hadden genomen en Pieter Weynand hadden gedood."

Ten einde de kust van Hitoe te beveiligen en de gemeenschap tusschen Hitoe en Ceram zooveel mogelijk af te snijden, werden particuliere scheepjes gehuurd, die de Commissie deed wapenen. Daartoe behoorde de Noorsche brik *De Zweed;* "als loods of commandant" werd daarop geplaatst de oud-luitenant t/z J. GERARD [1]. Op de reede van *Hila* stationneerde de Commissie de Engelsche brik *Tweed.* Toen de huurtijd van twee maanden om was, zag de eigenaar, 'n Arabier, er voordeel in, de brik voor goeden prijs onze Commissie te koop aan te bieden, daarbij te kennen gevende, hij de huur niet wilde verlengen. Zij zag zich wel genoodzaakt hierop in te gaan, "alzo de voorzigtigheid voorschreef om de rhede van Hilla niet van magt te ontblooten, gelijk zulks bij besluit van den 28n Mei N°. 61 en 25 Junij N°. 92 staat genoteerd [2]. Op de reede van *Larike* werd gestationneerd de aan een Chinees toebehoorende brik *Lassem.* Aangezien de gemeenschap over land tusschen deze plaats en Hila was verbroken, deden Commissarissen bij besluit d.d. 1 Juli 1817 haar onderhouden door een mede aan een Chinees behoorende sloep of barkas "om steeds in dat vaarwater van eene plaats naar de andere manschappen en behoeften over te brengen, alzoo de correspondentie over land tusschen deze twee residentie's was afgesneden, door de tusschen beide liggende oproerige negorijen" [3].

Te *Liang* op de noord-oostkust van Hitoe voerde luitenant WONDERLING het bevel. Denzelfden dag, dat de Commissie de barkas had gehuurd, dus 1 Juli, vielen de muitelingen dezen post aan. Wonderling zag zich verplicht met zijn 40 man en een officier de plaats te verlaten, dat echter niet geschiedde dan na een strijd, waarin 35 à 40 man der rebellen het leven verloren of gekwetst werden; onder de ge-

[1] De huur bedroeg 500 Sp. matten 's maands, behalve de assurantie van 4000 Sp. matten tegen eenig ongeluk, dat het schip mocht overkomen. Gerard was aangesteld op een maandelijksch traktement van 150 ropijen. Men vindt van deze inhuring gewag gemaakt in het besluit van C. C. G. G. d. d. 25 Juni 1817, naar aanleiding van een schrijven der Moluksche commissie den 6n te voren: Zie *Brieven-V. d. Graaff*, dl. I, bl. 44.

[2] Engelhard in zijn Bataviaasch verslag. Bij de verwarring echter, die in de *Engelhard*-stukken heerscht, is de mogelijkheid volstrekt niet buitengesloten, dat de *Tweed*, inderdaad de *Zweed* is. De eigenaar was echter een Arabier.

[3] In het Bataviaasch verslag. Larike was tijdelijk een zelfstandig gewest geworden.

sneuvelden behoorde de aanvoerder; het schijnt, dat Wonderling op weg was naar het zuidwaarts gelegen *Wai*, althans derwaarts werd gebracht het lijk of een gedeelte van den gesneuvelden aanvoerder, „alwaar zijn hoofd, tot voorbeeld voor anderen, is opgehangen en ten toon gesteld" [1].

Te *Wai* commandeerde luitenant DE BREE. Op het vernemen van de vermeestering door de rebellen van Liang, gaf men te Ambon last aan kapitein LISNET om zich dadelijk naar Wai te begeven „ten einde de post van Liang met voorzigtigheid en beleid weder te doen bezetten door 51 man, de officieren daaronder begrepen, en wanneer zulks niet voldoende mogt zijn, een gedeelte van het detachement van de post Baguala daarbij te voegen". De Legercommandant te Batavia deelde dit mede aan C. C. G. G. bij zijn rapport van 21 Juli, daaraan nog toevoegende: „Ook op Tioe rebelleren de ingezetenen, waarom aldaar een post bezet is geworden met 1 sergeant 1 korporaal en 11 man, ten einde te zorgen, dat de kommunikatie tusschen Haroekoe, Liang, Waai en Tuilehoe met de post Baguala niet afgesneden worde. Deze noodzakelijke bezettingen verzwakken echter van dag tot dag het garnizoen van de hoofdplaats." [2]

Ontleende de Legercommandant deze mededeelingen aan het rapport van overste Kraijenhoff d. d. 3 Juli, iets naders over de zaken in den loop dier maand wordt echter niet vernomen. Men vindt slechts het volgende door Van Doren geschetst over den stand der rebellie op Hitoe en Zuid-Ceram, na de herneming onzerzijds van fort Duurstede op 3 Augustus, gelijk ik daarvan hierna de beschrijving zal geven [3]:

> Ten aanzien van den staat van zaken te Hila bleven de rebellen aldaar cijnsbaar en onderworpen aan den hoofdrebel Matulesia, en werden daarenboven in vrees en bedwang gehouden door zekeren Ouloepuha van Ceith. Deze was de broeder van een in het jaar 1796, onder het Engelsch tusschenbestuur voor een gelijke behandeling te Hila opgehangene.
>
> Onder de afvallige negorijen waren die van Ceith, Hatoewa, Lebelehoe en Lima [4], benevens de negorijen Piroe, Tanoenoa, Etti,

[1] *Tijdschr.-Indië*, bl. 344-345. Ook de daarna volgende aanhalingen.

[2] Gelijk gezegd, in *Tijdschr.-Indië*. Met *Tioe* is, denk ik, bedoeld *Tial*, liggende aan de noordkust van de baai van Bagoeala en alzoo ten zuiden van Wai; *Tuilehoe*, of liever *Toelehoe*, ligt aan de zuidkust van de bocht van Wai en alzoo ten noorden van Tial. Verg. dl. I, bl. 419-420.

[3] *Van Doren-M.*, bl. 72-74.

[4] Wat hier met Hatoewa bedoeld wordt, weet ik niet; over Lebelehoe, zie dl. I, bl. 462.

Loehoe en Lokki aan de oostkust van Hoeamohel of klein Ceram gelegen [1]; terwijl de negorijen Liang, Morella, Mamala [2], Hitoe lama, Dakal [3] en Kaybobo onder Hila en Iha op de zuidkust van Groot Ceram [4] door een goed voorbeeld van hunne Regenten voorgegaan, getrouw aan het gouvernement waren gebleven. Dien ten gevolge werden deze bijzonder in het algemeen rapport van den Landvoogd aanbevolen.

Buiten de bezetting van Hila in het blokhuis «Amsterdam", bevond zich ook eene bezetting te Liang, Mamala en in het vervallen blokhuis «Leiden" te Hitoe lama, welke sterkten in staat van verdediging waren gebragt, waardoor de kust van Hitoe tegen aanvallen gedekt was, voor zoo verre zij door geene overmagt werd aangetast; waarvoor toen weinig te vreezen was, te meer omdat door het overmeesteren van het fort «Duurstede" en het beleid der land- en zeemagt aan den dag gelegd, een zoodanige schrik onder de muitelingen gebragt was, dat zij vooreerst geene aanvallen zouden beproeven.

De waarnemend Resident van Hila, De Haart, die daaromtrent door den Landvoogd was geraadpleegd, was ook van gevoelen, dat wanneer men slechts met kracht eenen algemeenen aanval beproefde op de muitelingen van de zee- en landkant, in de negorijen Ceith, Hatoena, Lebelehoe en Lima — zij hadden hier eene sterke verschansing opgeworpen — er geene vrees bestond, dat onze wapenen zouden zegevieren, en de muiters geheel ten onder gebragt werden, een plan, dat reeds vroeger door den Lt. Kolonel Kraaijenhoff was geopperd, doch, zoowel door gebrek aan gewapende vaartuigen, als door de verpligting, waarin men zich toen bevond, de troepen tot versterking en ontzetting van Honimoa en het fort «Nieuw-Zeelandia" te gebruiken, nog niet ten uitvoer gelegd.

Wat resident De Haart betreft, wij verliezen hem tijdens de krijgsgebeurtenissen uit het oog. Alleen vind ik nog in het journaal van Boelen aangeteekend, dat deze, in de baai van Saparoea zijnde, den 31ⁿ Juli een brief van Ambon ontving, waarin bericht werd,

[1] Piroe, Eti, Tanoenoe liggen niet op Hoeamoal, maar aan de oostkust van de baai van Piroe; slechts Loki met Loehoe liggen aan de oostkust van Hoeamoal.

[2] Ten onrechte staat gedrukt bij *Van Doren-M.*, bl. 78: *Morella mamala!*

[3] Dakal, zal wel zijn Wakal, west van Hitoe lama.

[4] Kaibobo ligt aan den ingang van de baai van Piroe, tegenover P. Babi; Iha inderdaad op Ceram's zuidkust; waar destijds Iha onder sorteerde, zegt de Schrijver niet; maar later in ieder geval ook onder Hila op Ambon, blijkens Veth's Aardrijkskundig Woordenboek.

dat de Resident een aanval had afgeweerd en aan de rebellen veel schade had toegebracht: „3 van hunne opperhoofden werden gevat en dadelijk onthoofd, hunne hoofden werden aan de nokken der raas gehangen." — Onder Buijskes werd De Haart benoemd tot resident van Saparoea, „een geruime tijd de residentie van Hila na genoegen hebbende waargenomen". Na deze waarneming van Hila, scheen hij nog geweest te zijn „winkelier en directeur van de Wisselbank" te Ambon, in welke qualiteit de Schout-bij-nacht hem, blijkens het Buitenzorgsche verslag, aantrof [1].

[1] Winkelier: zie dl. I, bl. 449.

HOOFDSTUK VII.

De onlusten op Haroekoe: 21 Mei tot medio Juni.

Adelborst Scheidius naar Haroekoe: 22-23 Mei. — Fort Zeelandia onder adelborst Musquetier. — De Britsche koopvaarder de *Zwaluw* en het Britsche Compagniesschip *Nautilus*. — Vertrek van de gewapende *Zwaluw* d.d. 22 Mei naar Haroekoe. — Vertrek van de *Iris* derwaarts: 25 Mei. — Komst te Haroekoe van kapitein Van Driel en adelborst Scheidius; vertrek van Musquetier. — De radja van Haroekoe. — Halalioe, Pelaoe, Kabaoe in opstand. — De aanval der rebellen d.d. 30 Mei. — En op 3 Juni. — Engelhard's mededeelingen over deze aanvallen. — Aanvallen op 9 en 14 Juni. — Bestraffing van Oma. — Zoomede van Kabaoe en Rohomoni: 15 Juni. — Het *rapport-Porto* over Matulesi's teleurstelling. — Engelhard's denkbeeld om de bevolking der Oeliasers uitteroeien. — Engelhard's niet volbrachte plannen om naar het tooneel van den opstand te gaan.

Gelijk wij ons zullen herinneren [1], had het eenige vaartuig, waarvan men vindt melding gemaakt als teruggekomen te zijn van Saparoea, na de ongelukkige expeditie-Beetjes, op den 21n Mei aan de pas van Bagoeala ontmoet den adelborst W. C. Scheidius, „welke bezig was, eene gewapende barkas over den Pas te slepen, waarmede hij naar de baai van Saparoua moest vertrekken", „om in deze gewapende barkas tusschen de eilanden Haroeka en Honimoa te kruisen" [2]. De mislukking der expeditie-Beetjes deed hierin verandering brengen. Gouverneur Van Middelkoop gelastte toch Scheidius den 22n Mei „om de barkas achter te laten, en met het detachement, 30 man sterk, onder zijne bevelen, zich naar het eiland Haroeka te begeven". De Adelborst liet dientengevolge het vaartuig achter onder de hoede van den sergeant, die op den Pas bleef post houden, terwijl hijzelf naar een andere gelegenheid moest zoeken, om naar Haroekoe over te steken. Daartoe trok Scheidius met zijn detachement noordwaarts de kust op „en marcheerde naar de negorij Soelie, en des anderen daags naar Toleo, welke negorij dwars van Haroeka gelegen is" [3]. De radja van dit laatste dorp bezorgde een vaartuig, geschikt tot de reis naar de hoofdplaats Haroekoe.

[1] Zie bl. 621.

[2] Deze en volgende mededeelingen bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 139-141.

[3] Zie dl. I, bl. 419.

Herinneren wij ons mede [1], dat Beetjes in het fort Zeelandia had achtergelaten adelborst Musquetier met 'n 50 man. "Deze sterkte was", beschrijft Ver Huell [2], "in een ellendigen staat van tegenweer". "Bijna geene der kanonstukken waren bruikbaar, de affuiten verrot en vergaan. Dadelijk werd er handen aan het werk geslagen, om van eenige stukken hout rolpaarden te vervaardigen, om des noods van de beste kanonnen nog eenige dienst te kunnen hebben. Deze stukken werden buiten het fort geposteerd op die punten, waar men vermoeden kon, dat de muitelingen een' aanval zouden kunnen wagen; alzoo de sterkte alleen naar de zeezijde wederstand kon bieden, waar men nu niets te vreezen had. Het werd evenwel noodzakelijk geoordeeld, eenige affuiten enz. aan te vragen, alzoo de aanwezige, hoe goed mogelijk in elkander gebragt, altoos gebrekkig bleven." Dit verzoek kwam nog den 22n Mei te Ambon; er werd dadelijk aan gevolg gegeven, blijkens de volgende aanteekening in het journaal van 't Hooft ad 22 Mei: "De matroos Humeler in expresse van Haroeka met een brief van den adelborst Musquetier, aan den Commant der troepen versterking verzoekende, daar de vijand gedreigd had te zullen ataqueeren; werd nog 12 man naer vernoemde eiland gezonden."

De verzochte hulp is naar Haroekoe gevaren den 23n Mei met het Engelsche transportvaartuig *The Swallow*, kapitein Wilson, dat resident Berkhoff van Batavia naar Ambon had gebracht [3], en mede naar Banda schijnt gegaan te zijn. Den 20n Mei ankerde het weder ter reede van Ambon, "de tijding brengende", teekent 't Hooft in zijn journaal aan, "dat de Resident Berkhoff aldaar was overleden en nog verscheidene Europeanen, veroorzaakt door de koortsen", die men toeschreef aan de Z.-O.-winden. De Moluksche commissie huurde nu voor Haroekoe het vaartuig in, ten einde "de zich aldaar bevindende kruidnagelen te halen" [4]. De mislukking van de expeditie-Beetjes en het bericht der zich uitbreidende onlusten op Haroekoe deden echter aan het vaartuig tevens een minder vreedzame bestemming geven, namelijk tot het deelnemen aan de bestrijding der rebellen, waartegen de gezagvoerder geen bezwaar maakte. Daarna kwam de Britsche kruiser *Nautilus*, commandant Hepburn, dus een schip van de Britsche O. I. C. te Ambon van Ternate, met

[1] Zie bl. 610.
[2] *Ver Huell*, dl. I, bl. 140-141. — Zie ook hiervóór dl. I, bl. 465.
[3] Zie dl. I, bl. 489.
[4] *Ver Huell*, dl. I, bl. 149. — Verg. hiervóór dl. I, bl. 375.

bestemming den Britschen resident MACKENZIE naar Bengalen terug te voeren [1]. De Moluksche commissie deed nu bij Mackenzie en Hepburn stappen, ja drong er met de meeste kracht ten slotte op aan, dat ook de *Nautilus* tot het bedwingen van den opstand zou medewerken, hetgeen de Commissie „te meer" meende te kunnen verwachten, schreef Engelhard in den op bl. 612 vermelden brief van 3 Juni aan Siberg, omdat „de rebellie onder de Engelsche vlag werd gepleegd en voortgezet, en men billijk van de Engelschen zoude hebben" kunnen verwachten, dat zij dit als een smaad, hun vlag aangedaan, zouden opgenomen en gewroken hebben. De Commissie had echter, luidt het in den mallen stijl van Engelhard, „geene redenen van tevreedenheid over gemelde Heer Maquenzie, als glad af geweigerd hebbende" in dergelijke voorstellen te treden. Om niets onbeproefd te laten ter verkrijging van het schip, stelde de Commissie voor:

òf de Nautilus aan den strijd te doen deelnemen,

a. gecommandeerd door zijn eigen officieren en bemand door zijn eigen equipage;

b. gecommandeerd door een Nederlandsch officier en bemand met eigen volk, doch onder waarborg tegen schade;

óf den kruiser aan het Nederlandsche gouvernement te verkoopen, terwijl equipage en heer Mackenzie met een van onze schepen naar Batavia zouden gevoerd worden;

óf dat slechts de kruiser zich zou laten gebruiken tot het overvoeren van Commissarissen naar Haroekoe, in welk geval Engelhard zich „derwaards zoude hebben begeven", gelijk hij Siberg schreef, ofschoon het niet heel duidelijk is, waarom hij daarvoor juist de *Nautilus* noodig had, waar met elk inlandsch vaartuig de overtocht wel gemaakt kon worden.

„Dan deze voorstellen zijn gebleven zonder berigt", m. a. w. Mackenzie antwoordde in het geheel niet meer. „Zelfs de maatregelen van den capitein van de Swalow afkeurende", waren de Engelsche heeren van oordeel, dat „de Capitein zich bij zijn Gouvernement aan eene zware verantwoording had blootgesteld" en dat zijn schip weleens prijsverklaard kon worden, als gestreden hebbende tegen volkeren, waarmede zij „gisteren" nog „verband" hielden en die tegen de Engelschen niets kwaads hadden bedreven. „Ik hoop", besloot Engelhard deze uiting van teleurstelling, „dat men op Batavia de heer Maquenzie blijken zal geven van de afkeuring van zijn gedrag."

[1] Verg. dl. I, bl. 430, 503-504, 529 en 542.

C. C. G. G. hebben inderdaad de verregaande dwaasheid gehad zich bij den landvoogd van Bengalen te beklagen over de door Mackenzie en Hepburn aangenomen houding. Daar vond men het niet alleen natuurlijk en terecht, dat de Britsche ondergeschikte ambtenaren niet over 's lands ('s Compagnies) schepen beschikten voor doeleinden, waartoe ze niet bestemd waren, maar de Regeering toonde zich mede in de ernstigste mate vertoornd tegen de Britsche particuliere koopvaarders, die de Moluksche commissie in het bestrijden der opstandelingen van dienst waren geweest. In hoever die toorn niet misplaatst mag heeten, laat ik in het midden; dat echter C. C. G. G. officieel hun ongenoegen te kennen gaven over de quaestie met het landsschip *Nautilus*, toont, dunkt mij, gelijk in zoo menig ander opzicht, aan, dat zij misten, om een woord van Van Hogendorp te gebruiken, "slenter" in de behandeling der internationale verhoudingen [1].

De voortreffelijke diensten, die de *Swallow* in de Molukken heeft bewezen onder de moeilijke omstandigheden, waarin het herstelde Nederlandsche gezag zich geplaatst zag, vingen aan met toe te laten, dat daarop ter bestemming naar Haroekoe werden geplaatst de luitenant t/z 2e klasse W. L. Veerman en 4 matrozen van de *Nassau*; verder werd hem mede gegeven "materieel der artillerie met 2 veldstukken, eenige rolpaarden en eene voldoende hoeveelheid amunitie" [2]. Den 22n zeilde het vaartuig de baai van Ambon uit naar Haroekoe; het geeft een denkbeeld van de ellende der transporten van de onzen per orembaais in dezen tijd van het jaar, wanneer men weet, dat het schip zulk een onstuimige zee trof, dat het den volgenden dag met gebroken mast de reede van hoofdplaats Haroekoe bereikte, hetgeen intusschen Wilson niet weerhield van krachtdadige medewerking te verleenen. "De Swaluw", schreef Engelhard den 29n Mei aan Buijskes, "die den 22 van hier naar Haroekoe is vertrokken en den 23 is aangekomen, heeft buitengewoon zwaar weer aangetroffen en schoon door het zwaar werken van dat schip in eene kokend zee, dies groote mast gesprongen is, heeft capitein Wilson, de reyse naar Haroeko nogthans doorgezet, en het bedreigd gevaar van die residentie tegens de invasie van de oproerlingen te Saparoea en aanvallen van de muitelingen onder de volkeren van Hoeroeko zelve voorgekomen. Wij hebben groote diensten van dit schip, waartoe

[1] Zie *Teruggave*, bl. 346-352.

[2] *Van Doren-M.*, bl. 36. — *Ver Huell*, dl. I, bl. 141: „twee veldstukken, zes rolpaarden en de noodige ammunitie".

de bereidwilligheid van capitein Wilson inzonderheid contribueert."

De staat van Haroekoe zeer dreigend zijnde, werd ook de korvet de *Iris* derwaarts bestemd. Wij lazen, dat dit vaartuig den 21n van Ambon onder zeil ging om de expeditie-Beetjes te steunen, doch het schip de baai nog niet uit was, of het werd wegens de tijding over het mislukken der expeditie teruggeroepen [1]. Nu moest het schip naar Haroekoe varen, doch de poging om dit eiland te bereiken viel aller ongelukkigst uit. "De corvet Iris", schreef Engelhard in zijn brief uit Ambon van 29 Mei aan Buijskes, "die wegens timmeragie alhier is opgehouden, is den 25 dezer derwaarts vertrokken [2] en is nog geene tijding van derzelver aankomst aldaar, en wij zijn niet zonder bekommering voor dat vaartuig." Wat er mede gebeurde, lezen wij in de volgende aanteekening in het journaal van 't Hooft te Ambon: "Kwam Z. M. k. m. Corvet de Iris wederom in de baaij; dezelve was bewesten Boeroe gedreven geweest en had niet naar Haroekoe kunnen opwerken."

Inmiddels was naar Haroekoe overgevoerd een detachement van 20 man onder de bevelen van den kapitein der infanterie P. L. VAN DRIEL en den luitenant SCHEFFER, waardoor de bezetting van Zeelandia tot 106 man rees. Dappere Van Driel werd er commandant; de flinke adelborst Scheidius kreeg de zorg voor het geschut. Adelborst Musquetier kon de nu komende ernstige dagen niet mede lijden, daar zijn gezondheidstoestand vorderde terugplaatsing op den *Evertsen* [3]; hij was er den 29n Mei terug [4].

De ons trouw gebleven radja der negorij Haroekoe werd met eenige Inlanders het binnenland ingezonden, om de gezindheid der bevolking te leeren kennen. Het bleek hoezeer de nederlaag, aan Beetjes toegebracht, overal de gemoederen tegen het gezag had doen opstaan. De rebellen gaven te kennen, dat zij eerstdaags die "witte varkens" wel anders zouden leeren praten; onze kondschappers ontwaarden ook, dat het getal muiters met den dag aangroeide, en er alleen op een gunstige gelegenheid gewacht werd, om Zeelandia aan te vallen [5].

[1] Verg. bl. 598.

[2] Ook in een nog te vermelden brief van Engelhard aan Van der Capellen leest men als datum van vertrek 25 Mei; er stond echter hier eerst 23, doch dit werd veranderd. Daarentegen leest men 23 Mei in den op bl. 612 vermelden brief van Engelhard aan Siberg, gedagteekend 3 Juni. In het journaal-'t Hooft wordt enkel van een vertrek op 21 Mei gewag gemaakt voor de expeditie-Beetjes.

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 141.

[4] *Journaal-'t Hooft.*

[5] Als in de beide vorige noten.

Het waren ook geen ijdele woorden. De eerste verzamelplaats op Haroekoe schijnt geweest te zijn de negorij *Hoelalioe* [1]. Immers „had het hoofd des opstands eene expeditie van meer dan duizend koppen naar Haroeko gezonden, onder bevel van de kapiteins Lucas Selano, Aron en Patti Saba, om de sterkte aldaar aan te vallen en te vermeesteren. En om aan deze hoofden moed in te boezemen, gaf Matulesia aan eerst gemelde zijnen degen, om die gedurende de expeditie te gebruiken" [2]. Van Hoelalioe waren de muiters getrokken langs de noordkust naar *Pelauw* en van daar naar de westkust, naar *Kabaoe*, „slechts één uur gaans van de negorij Haroeka afgelegen" [3].

De resident Uijtenbroek was afwezig, het gezag alzoo uitsluitend in handen van kapitein Van Driel [4]. Heeft men uit het hiervoren medegedeelde kunnen opmaken, dat feitelijk de Resident er van door was gegaan, Ver Huell, de zwakte der versterking beschrijvende, deelt mede [5]: „Ook had de toenmalige Resident, de Heer van Uitenbroek, voormaals Chirurgijn in dienst der O. I. Compagnie, zulks in tijds voorzien, en was naar Amboina overgestoken, latende de regering des eilands in handen van den Kapitein van Driel, ten einde in persoon bij de hooge Autoriteiten aan te dringen op meer versterking."

De muitelingen, in de nabijheid van de hoofdplaats gekomen zijnde, lieten zich niet lang wachten: de eerste aanval vond plaats op den 30n Mei. 't Hooft in zijn te Ambon gehouden journaal teekent aan:

Ad. 25 Mei: „Er kwam een brief van den luitenant Musquetier, dat de vijand naar Haroekoe oprukte"; en

Ad 31 Mei: „Ontvingen een brief van den Luit. ter zee Veerman, geschreven aan boord van de Zwaluw, liggende voor Haroeko, dat de oproerlingen den 30ste dezer des namiddags op 3 diverse punten ten 2 uur eene attaque op de bezetting hadden gewaagd met circa 700 man; waarvan verscheidene met geweeren gewapend, dog door het beleid en moed van den kapt. van Driel werden zij tot drie malen dapper afgeslagen. De Zwaluw vuurde mede wakker onder hun met het geschut, voornamentlijk in hunne retraite; van onze kant ver-

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 142 noemt deze plaats „Halileo"; zie overigens voor deze en de nader te noemen negorijen hiervóór dl. I, bl. 467 v.v.

[2] *Van Doren-M.*, bl. 34-35.

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 142. Hun tocht langs noord- en westkust werd bepaald door de bestaande wegen.

[4] Verg. dl. I, bl. 371-373.

[5] *Ver Huell*. dl. I. bl. 213.

loren wij twee inlandsche soldaten; de matroos Warman was nog vermist en de matroos de Welt was sterk door het kruit in het aangezigt verbrand."

Adelborst Scheidius verhaalde van dezen aanval, naar Ver Huell's Herinneringen [1]:

„De muitelingen . . . waagden den 30sten Mei 1817 met eene magt van circa 600 koppen een aanval, des namiddags ten 3 ure; doch de bezetting steeds onder de wapens zijnde, en onafgebroken bij het geschut gereed staande, merkten de Indianen, dat zij niet verrassender wijze kwamen, en dat hun levendig musketvuur dadelijk beantwoord werd. Alhoewel zij door het schrootvuur der veldstukken veel volks verloren, bleven zij evenwel een groot uur lang hardnekkig doorstrijden. Twee manschappen van de bezetting geraakten ongelukkig in hunne handen, en werden dadelijk ellendig om het leven gebragt. Ziende, dat zij niets tegen onze wakkere krijgslieden konden uitrigten, trokken zij terug.

„De bevelhebber der sterkte en de adelborst Scheidius deden met een detachement de ronde in den omtrek en maakten den toegang door het leggen van voetangels en meer verschansingen moeijelijker, terwijl alles weder tot het afslaan van eenen nieuwen aanval werd in gereedheid gebragt."

De aanval werd gevolgd door een op den 3^{n} Juni, doch ook deze kwam gelukkig niet onvoorbereid. Scheidius deelde er het onderstaande over mede, na het verhaal over het gebeurde op den 30^{n} Mei [2]:

„Des anderen daags werd door de waakzaamheid der bezetting een Indiaan gegrepen, Adriaan Radjawan genaamd, welke de gelegenheid der sterkte zocht op te nemen. Deze bespieder werd, door het bedreigen van pijniging, eindelijk genoodzaakt gewigtige mededeelingen te geven, welke hij in den beginne hardnekkig weigerde. De muitelingen hadden het plan gemaakt, om, den 2^{den} Junij, tusschen 12 en 3 ure des namiddags, met eene legermagt van tweeduizend man andermaal de sterkte aan te vallen, en dat wel, op het geven van een bepaald sein, op vijf punten te gelijk. Deze legermagt bestond gedeeltelijk uit Ceramsche Alfoeren, of zoogenaamde koppesnellers, Honimoaëzen en Haroekaërs, gewapend met geweren, pieken, klewangs, pijl en bogen. Deze zoo zeer belangrijke ontdekking werd dadelijk ter kennisse van den Gouverneur van

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 112.
[2] *Ver Huell*, dl. I, bl. 112-114.

Middelkoop gebragt met het verzoek, om, indien mogelijk, nog eenige versterking te bekomen. Ook dit werd toegestaan, zoodat de bezetting van Zelandia nu tot 200 koppen was aangegroeid.

„Deze bespieder werd aan boord van *de Zwaluw* gebragt, om naar Amboina getransporteerd te worden.

„Alles werd met den meesten ijver in gereedheid gebragt, om deze geduchte overmagt te ontvangen. De bezetting gunde zich haast geene nachtrust, en geraakte, bij het gebruik van weinig en slecht voedsel, zeer afgemat. Met deze ingespannen verwachting liep de dag van den 2den Junij zeer vreedzaam ten einde. Doch den volgenden echter, onder het aanheffen van een verward gehuil en getier, rukte de vijandelijke legermagt op onderscheidene punten doldriftig aan. Op een gegeven teeken op de trom vloog ieder op zijn post, en een levendig vuur opende zich van weêrszijde. De voorvechters, in eenen halven kring rondom de sterkte, dansten den Tjakileli of krijgsdans, met hunne klewangs schermende en de haren in lange vlechten om de hoofden zwierende, zoo nabij de monding der stukken, dat het schrootvuur een verschrikkelijk bloedbad onder hen aanrigtte. Het is grootelijks te verwonderen, dat zij met zulk eene geduchte overmagt geenen storm waagden, en de bezetting door het groot aantal als het ware overstroomden; dan ware het gedaan geweest met onze dapperen. God verhoedde zulks. Drie uren lang duurde de strijd met onafgebrokene hevigheid. De muitelingen trokken toen af naar het gebergte. De overwinning was met Gods bijstand behaald, al hoewel de kans zeer hagchelijk gestaan had. De Kapitein van Driel en de Adelborst Scheidius deden de ronde, en vonden, zoover zij zich durfden verwijderen, den grond van bloed doorweekt, zoodat het verlies van de andere zijde aanmerkelijk moet geweest zijn.

„De bezetting begaf zich nu dood afgemat ter ruste; terwijl alles zoo spoedig mogelijk weder gereed gemaakt werd voor eene goede verdediging. Alhoewel onze dappere krijgslieden haakten, om den vijand op te zoeken, werd zulks evenwel niet raadzaam geoordeeld, uit aanmerking van onze in vergelijking zoo geringe magt. Een paar dagen vlogen om, zonder dat er iets voorviel, behalve eenige kleine schermutselingen, welke geene melding verdienen."

Over dezen aanval op 3 Juni, teekende 't Hooft te Ambon in zijn journaal ad 4 Juni het volgende aan:

„Er kwam een brief van den luit. Veerman van den 3den dezer van boord de Zwaluw, voor Haroeka gelegen, geschreven, welke ons

mededeelde, dat de rebellen dien zelfden dag om 9½ uur geataqueerd hadden op 3 diverse punten, dat het gevegt tot ½12 uur duurde en den vijand alstoen met groot verlies langs alle wegen vlugte; men had onder hen een persoon met twee epouletten ontwaard, welke men veronderstelde van den majoor Beetjes te zullen zijn. Ook hadden zij aan de Noordzijde der rhede van Haroeko een Engelsche vlag waaijen, denklijk om de Zwaluw, hetwelk een Engels ingehuurd transportschip is, te winnen, maar dit had den kapt. Wilson van dien bodem niet belet om gedurende het gevegt de hollandsche vlag te doen waaijen en onder hun met schroot te vuuren; wij hadden geen verlies aan onze zijde, als een matroos van Z. M. schip Nassau, die in de dij gekwest wird; de wegen waren overal met bloed bevlekt als ook de muren en bamboese heiningen, zodat wel konde zien de vijand aanmerkelijk geleden had."

Engelhard had den 28ⁿ Mei 1817 een brief aan Elout gedagteekend, die nog niet afgesloten was, toen hem het bericht gewerd over den geslaagden afweer op Haroekoe van den 3ⁿ Juni. De brief aan den Commissaris-Generaal hield in, dat, door geldnood er toe verplicht, wissels waren getrokken, die hij verzocht dat gehonoreerd zouden worden [1]; vervolgens komt hij op de uitgebroken onlusten, waarvan de Moluksche commissie eerst d.d. 2 Juni officieel tijding had gezonden [2], en eindelijk kon hij den 4ⁿ nog vervolgen met het bericht der handhaving van het gezag te Haroekoe. Naar aanleiding van deze gebeurtenissen lezen wij dan het navolgende:

> De berichten bij officieele briev voorkomende, betreffende de staat van zaken te Saparoea, zullen Uwe Excellentie, zo als ligtelijk te bezeffen is, ten hoogsten ongevallig zijn. Het is te hoopen dat deze onlusten op den eene of andere manier, in derzelver voortgang worden gestuit. De bij officieele briev opgegevene oorzaken dewelke daartoe aanleiding zouden hebben gegeven, zijn niet alle ... [3] er moeten nog andere weezen waarmeede men niet algemeen bekend is, evenwel zich door den tijt wel zullen ontwikkelen — want het kwaad en onvergenoegdheid is te algemeen, en bepaald zich niet alleen tot de volkeren te Saparoea.
>
> Deze gebeurtenissen heeft mij het carracter van de volkeren in de Molukkos leeren kennen: en ik ben in mijne beoordeeling geenzintz te extravagant, met te verklaren, geene natie te kennen, die meer geneigd is, om in massa op te staan, en hunne geburen

[1] Verg. dl. I, bl. 402 en 568.
[2] De resumtie van dit schrijven in *Brieven-V. d. Graaff*, dl. I, bl. 43-44.
[3] In het door mij gebruikte afschrift, is een woord weggelaten.

door vrees, algemeen in dezelve aandeel te doen neemen als deze landaart. Saparoea weegens dies welgeleegenheid en bijzondere voordeelen, van niet in alle jaargetije bevaren te kunnen worden [1]. Onder alle de Besturen hebben deze volkeren zich oproerig gedragen, en zelvs in 1812 is de Engelsche Resident aldaar meede op eene cruelle wijze vermoord geworden. Ik heb op Java door millitaire operatien en minnelijke schikkingen, onderscheidene gedugte volksoplopen gestild en weeten te bevredigen. Dan alle te samen genomen, hebben zoo veel hoofdbreken en het neemen van maatregelen niet veryscht, als het oproer te Saparoea nu reeds is komen te vorderen, ofschoon ook aan de andere zeide gebrek aan magt en het ongunstig jaargetij in de nadeelen medewerkt, om de zaak moeijelijk te maken.

Hoe het met de Resident van den Berg, vrouw en kinderen, mitsgaders bezettelingen is afgeloopen, is niets hoegenaamd van bekend; volgens loopende gerugten zouden allen vermoord zijn. De Heemel geeve de berigten van daer gunstiger mogen zijn. Onder de muytelingen, en wel hoofdaanvoerderen, bevinden zich drie burgers, de gebroeders Rabeck, wiens vader op Ambon tegenwoordig is [2]. Wij hebben de oude Man g'animeert, om naar Saparoea over te steeken, en de correspondentie tusschen vader en zoon te openen. Van dit expidient hebben wij alle hoope te verwagten van een goed succes, namelijk om die volksoploop te stuiten en tot hunne plichten terug te brengen.

Deze gebeurtenissen kan Uwe Excellentie zich ligtelijk voorstellen de werkzaamheden van Commissarissen zeer hinderlijk is en agteruitzet: Gelukkig dat de zaaken met het Britsche Gouvernement afgeloopen zijn en daaraan geen hinder is toegebragt geworden.

Dezelve morgen, dat de Britschen Gouverneur van hier vertrok, zijn de berigten van de opstand te Saparoea alhier ingeloopen [3]. Wij hebben daarover met ZijnEd.Gestr. gesproken, — Hoogstdenzelven scheen daar over zeer verwondert te zijn en konde zich geen begrip formeren wat daarvan de oorzaak konde zijn.

De dood van den Bandas Resident Berkhoff is voor het Gouvernement een groot verlies. Den overleedene heeft de korte tijt van zijn bestuur aldaar, alle blijken gegeven, van een actif en eerlijk Dienaar, die tot in de laatste momenten van zijn leeven, eene wezentlijke zucht getoont heeft, de belangen van het Gouvernement met *erken* [4] telijkheid toegedaan te zijn en van wien

[1] De zin loopt niet en vermoedelijk wordt iets anders bedoeld, dan hier staat.

[2] Rhébok? Verg. bl. 587.

[3] Den dag te voren: verg. bl. 594, noot 1.

[4] Door een scheur in het papier blijkt niet, wat eigenlijk vóór het „telijkheid" moet staan.

men alle verwagting konde hebben, Hij etablisseren zoude een getrouw, rechtveerdig en billijk Bestuur. Zijn verlies is uit de dienaren alhier niet te herstellen. Indien de Resident van Saparoea nog in leven is, zouden de plaatsing van de Heer Neys in de Residentie Banda, en de Heer van den Berg te Ternaten het eenige middel zijn om daarinne te voorzien.

Schoon deze briev op den 28 is ingesteld, heb ik dezelve onafgesloten laten leggen tot heeden, schrijvende den 4 Juny dat ik deze vervolge. De muitelingen hebben de stoutheid gehad, den 30 passato des middags twee uren eene attaque te doen op het Fort te Haroeko, dog zijn manmoedig afgeslagen met verlies van vele dooden en een aantal gekwesten. Men zoude hebben mogen hopen zij de moed zoude hebben laten zinken, dan zulks schijnt bij dit gespuis het geval niet te zijn naerdien zij op gisteren op nieuw een attacque op het Fort van Haroeko gedaan hebben, van klokke 9 tot circa 12 uren dog met verlies van een aantal dooden en gekwetsten zijn terug geslagen. De muitelingen zijn gewapend met klewangs, assagaien en pieken en plus minus een hondert geweeren. Aan onze zeide is een Europees van het schip Nassau gekwetst door een musquet schot.

Gisteren avond vleijde wij ons met de aankomst van het fregat Maria Reygersbergen, dog tot elv uren wierd het bevonden te zijn de Welherby met een ontzet van.... coyangs rijst, dat zo onverwagt als aangenaam is. De Capitein van deze bodem is te Boero aan geweest, alwaar hij heeft vernomen, het stranden op de hoogte van.... van de g'armeerde Brik de Javaan. [1]

Het doet Commissarissen leed, dat hun plan met het afzenden van een linieschip naar Java, beladen met specerijen, verijdelt word door de evenementen die thans plaats vinden, en die zulks ondoenlijk maaken. De liniescheepen leggen in deze haven, en het grootste gedeelte van matrosen zijn gedetacheert naer Haroeko, Hilla, de Pas en andere plaatsen, tot dekking van deze Cust tegens de invasie der muitelingen. Commissarissen moeten dus van hunne goede voorneemens, om Batavia met een goede quantiteit specerijen te voorzien afzien, en eene andere gunstige gelegenheid afwagten.

[1]. Waar in deze alinea stippels staan, is het M. S. onleesbaar; maar in den brief van 20 Mei door Engelhard aan zijn „broeder" geschreven, leest men over deze beide schepen: „Van de schepen tot onze expeditie gehorende, manqueren nog het Engelsche schip Wilherby, beladen met 440 coyangs rijst, dat een heel gemis is voor de Molukkos en de g'armeerde brik Java." 't Hooft teekent in zijn journaal aan ad 4 Junî: „Om 2 uur kwam het pinkschip the Willeby binnen van Pasoeroean met rijst geladen." Verg. dl. I, bl. 517-518, zoomede bl. 511.

Na den aanval op den 3n Juni lieten de rebellen 'n 6-tal dagen de versterking met rust, toen den 10n Juni te Ambon een brief van Veerman werd ontvangen, meldende, staat in 't Hooft's journaal: "dat den 9de de vijand andermalen een aanval gedaan had op Haroeko, dog wederom door den kaptn van Driel afgeslagen was met veel verlies". — Den 14en Juni had er weder een ernstige aanval plaats. Destijds was Ver Huell's berichtgever Scheidius naar de *Nassau* teruggeplaatst "om de zaken van wijlen zijnen braven broeder over te nemen" [1], zoodat nu Ver Huell zijn herinneringen opteekende uit hetgeen luitenant Veerman van de *Zwaluw* hem had medegedeeld, alzoo berichtende [2]:

"dat de opstandelingen den 14den Junij met eene groote overmagt de bezetting, op drie punten te gelijk, hadden aangevallen, en dat het gevecht van des morgens vroeg tot twaalf ure geduurd had, als wanneer de vijand overal met een groot verlies werd teruggeslagen. De aanvoerder der Indianen was met twee gouden epauletten versierd geweest.

"Opmerkelijk was het, dat bij deze gelegenheid eene Engelsche vlag op een der uitstekende hoeken van het eiland woei, doch het Britsche schip de *Zwaluw* had, gedurende den strijd, de Nederlandsche vlag geheschen en met schroot en kogels op de rebellen gevuurd [3].

"Steeds gingen de vermetele Indianen voort met de voorposten te verontrusten. Gedurenden den nacht zelfs hadden de patrouilles de voetangels, rondom de sterkte gelegd, met bloed bedekt gevonden, en in het bosch, de nog warme lijken van drie vrouwen en een kind, welke aldaar door de muitelingen de hoofden afgeslagen waren. Waarom deze ongelukkigen slagtoffers hunner bloeddorstigheid geworden waren, wist men niet te gissen. Zij schenen evenwel deze bloedige daad verrigt te hebben in de nabijheid der sterkte, om er ons getuigen van te maken."

Volgens Engelhard bestond destijds de bezetting uit 300 hoofden, waaronder 70 burgers van Ambon, "die zich bijzonders distingeren, en bereids onderscheidene uitvallen op de vijand hebben gedaan" [4].

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 145. — Verg. bl. 621-622.

[2] *Ver Huell*, dl. I, bl. 149.

[3] Niet uitsluitend *bij deze gelegenheid* had de Engelsche vlag gewaaid: zie bl. 647.

[4] Engelhard in den op bl. 654 te noemen brief aan Kruijthoff, aangevangen den 9n Juni, vervolgd den 19n Juni. Hij gewaagt daarin van „vier attaques", „seedert dat ik deze heb afgebroken" „met verlies van een aantal dooden en onderscheidene gekwetsten afgeslagen".

Na den aanval op den 15n, "eenige dagen later" [1], bood zich bij Van Driel het dorpshoofd van *Aboro* aan [2], met name FERDINANDO, voor een bezoek aan het opstandige *Oma*, hetzij "om met de hoofden der opstandelingen in onderhandeling te treden" [3], hetzij "ten einde de ingezetenen tot rede en onderwerping te brengen" [4]. De man was bij de 70 jaar en leende zich tot deze gevaarlijke zending uit verknochtheid aan het Gouvernement, dat hij te voren zoo vele jaren gediend had [5]. Te zwak om te loopen, werd hij op een stoel naar Oma gedragen "met een witte vlag en eenig gevolg". "Men ontving hem", deelt Ver Huell mede [6], "met alle uiterlijke teekenen van vriendschap en welwillendheid. Onder het toedienen van ververschingen, duurde de onderhandeling eenen geruimen tijd. Toen de muitelingen den ongelukkigen Vorst genoeg hadden uitgehoord, werd hij onverhoeds aangegrepen en hem benevens zijn gevolg dadelijk de hoofden afgeslagen. Vier Indianen van zijn gevolg hadden het geluk van te ontsnappen, en bragten van deze verraderlijke en bloedige daad het berigt aan de bezetting" [7]. Misschien als een wraakoefening hierover werd toen Oma met den grond door de onzen gelijk gemaakt. "De Amboinesche burgers, door een detachement militairen ondersteund, deden daarna een aanval op het oproerige Oma, hetgeen in zooverre gelukte, dat de geheele negeri verwoest werd. Daar de ingezetenen reeds bij de aankomst der onzen gevlugt waren, werden niet meer dan vijf van de muitelingen gevangen gemaakt" [8].

Ook *Kabaoe* en *Rohomoni* [9] kregen in deze dagen een geduchte

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 150.

[2] Voor deze en volgende negorij-namen, zie dl. I, bl. 466 v. v.

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 150. Ik gewaag op bl. 567 van Fernandus: in hoever wij hier aan denzelfden persoon hebben te denken, weet ik niet.

[4] *Tijdschr.-Indië*, bl. 343.

[5] Als de vorige noot.

[6] Als noot 4.

[7] „Maar ook deze oude inlander, benevens een bode van Haroekoe en zes personen van zijn gevolg, werden door de muitelingen op eene verraderlijke wijze om het leven gebragt." Als noot 4. Blijkens het journaal-'t Hooft werd het bericht van deze geschiedenis te Ambon bekend den 16n Juni, zoodat het „eenige dagen later" van Ver Huell niet anders kan geweest zijn dan den 15n m. a. w. één dag later.

[8] Als noot 4. — Het bericht er van kwam den 18n te Ambon. Op dien dag teekent toch 't Hooft in zijn journaal aan: „Zond den kapt. van Driel een detachement van Amboynesche burgers, welke de negorij Oma gedeeltelijk verbrandde."

[9] Zie over deze plaatsen dl. I, bl. 467.

afstraffing. Derwaarts was gezeild de eindelijk Haroekoe bereikt hebbende *Iris*, die den 15ⁿ Juni met behulp van 90 gewapende burgers van Ambon, beide negorijen in de asch legde [1]. Strijd had men er niet gehad, daar al de ingezetenen bij het naderen van de *Iris* boschwaarts bleken gevlucht, zoodat geen mensch in de negorijen werd aangetroffen, toen de onzen er zich vertoonden [2].

Dat Thomas Matulesi over het gemis aan succes op Haroekoe slecht te spreken was, laat zich verwachten. Hij schijnt zijn teleurstelling geuit te hebben door de boden der ongunstige berichten te schoppen en uit te schelden. Ziehier althans, wat men er over leest in het *rapport-Porto* [3]:

> Den 22ⁿ Mei, des namiddags omstreeks 4 uur, kwamen patih Hoelalioe, patih Aboro, de meester van Hoelalioe, die van Aboro en die van Wasoe te Haria op last van Th. Matulesi, die hen sloeg, trapte en uitschold.
>
> Den 26ⁿ kwamen 58 menschen van Kamarian [4] te Haria en ontvingen van Thomas Matulesi den last om aan den strijd op Haroekoe deel te nemen.
>
> Den 27ⁿ des morgens omstreeks 10 uur verzamelden zich menschen van Iha, Latu, Huwaloi en Amahei te Haria, om op Haroekoe te gaan vechten en des namiddags omstreeks 3 uur kwamen radja Iha, patih Latu, orang kaja Sepai en orang kaja's van twee negorijen in de Elpapoetihbaai te Haria, om aan den strijd op Haroekoe deel te nemen met ruim 100 menschen. Des namiddags om 5 uur kwamen radja Pelaoe, patih Hoelalioe en orang kaja Kaibobo te Haria op last van Thomas Matulesi, die hen sloeg, trapte en uitschold. Daarna liet hij ze omringen door de menschen van Haria om op hen te schieten [5].
>
> Den 31ⁿ kwamen menschen van Noesa Laoet te Haria; Thomas Matulesi koos er 80 uit om aan den strijd op Haroekoe deel te nemen. Den 4ⁿ Juni omstreeks 6 ure des morgens bracht kapitein Nolot drie gewonden van Haroekoe, een (man) van Titawai, een van Aboeboe en een van Amet. Ten 10 ure verzamelden zich de

---

[1] 't Hooft teekende hierover in zijn journaal ad 15 Juni aan: „Werden geinformeerd, dat Z. M. corvet Iris op Haroeko was gearriveerd, dat gemelde corvet op de hoek van Cajelolo de negorijen Rohomini en Kabouw verbrand had."

[2] *Tijdschr.-Indië*, bl. 343.

[3] Dit volgt onmiddellijk op de aanhaling van bl. 625-626.

[4] Deze en volgende namen zijn mij vreemd, althans gedeeltelijk. 't Zijn plaatsen op Ceram.

[5] Het blijkt dus niet, dat er geschoten is geworden.

menschen van het eiland te Haria; daaruit koos Thomas Matulesi 80 man om mee te strijden op Haroekoe.

Den 5^n (Juni) omstreeks ten 12 ure des middags bracht kapitein Nolot van Haroekoe, patih Aboro, patih Wasoe, radja Pelaoe, orang kaja Kaibobo, orang kaja Rohomoni, te Haria, het bericht, dat de menschen van Haroekoe en Samet hadden onderhandeld. Toen sloeg en schopte Thomas Matulesi die hoofden en schold ze uit.... [1]

Den 9^n des avonds omstreeks 7 uur kwamen menschen van Hoelalioe een man van Siri Sori brengen, die gesneuveld was, ten gevolge van een schotwond en om twaalf uur werd er weer iemand van Siri Sori gebracht, die gewond was.

Den 10^n brachten menschen van Aboro een man van daar om aan Thomas Matulesi te laten zien, dat hij te Haroekoe gewond was.

Den 16^n Juni des avonds omstreeks 9 uur brachten menschen van Hoelalioe den radja van Oma, den meester van Oma, vijf menschen van Haroekoe en een jongen [2]. Zij deelden mede, dat de oude radja Aboro van Haroekoe zich wilde onderwerpen, maar dat de vijand was gekomen en dien Radja had doodgeschoten [3]. Thomas Matulesi trapte die vijf menschen en sloeg ze met de parang en vele menschen van Haria kwamen hen slaan en stooten met de kolven van de geweren en uitschelden, maar dien jongen plaatsten zij op een graf midden in het kerkhof en steenigden hem dood. Zij brachten het lijk naar Saparoea, hieuwen er het hoofd af en brachten dat naar Molano.

Den 18^n (Juni) ongeveer des middags om 12 uur, brachten menschen van Aboro een vredesbrief naar het gemeentehuis te Haria en reikten dien over aan Thomas Matulesi. Deze gooide den brief op den grond en zeide tot de menschen van Aboro: breng dien brief terug aan den afzender. Den 20^n des namiddags ten 3 ure was ik ziek en toen kwam Harmanus Latuperissa mij vertellen, dat menschen van Lataw en Iha een orembaai van orang Batulomij (?) hadden opgebragt, waarin veel brieven. Thomas Matulesi had die brieven gedeeltelijk verbrand, gedeeltelijk verscheurd.

Misschien ten gevolge van de ziekte des stellers ontstaat er nu in het rapport een hiaat van een maand, gelijk ik reeds vermeldde [4]. De brieven, waarvan het slot onzer aanhaling gewaagt, behooren

[1] Hier volgen twee onbeduidende zinsneden over Hitoe.

[2] „Budakh": kan dus ook slaaf zijn.

[3] Dit is al een zeer onduidelijke voorstelling van het gebeurde.

[4] Op bl. 579.

vermoedelijk tot de talrijke stukken, die onze autoriteiten niet nalieten te verspreiden, om de menschen te verzoeken tot rust terug te keeren.

Engelhard had den 9n Juni een brief aangevangen, bestemd voor Tielenius Kruijthoff, gouverneur van Makasser; het schrijven hield hij aan tot den 19n Juni, toen mede kon gemeld worden wat nader was gebeurd op het eiland Haroekoe. In dien brief vinden wij het kenschetsend denkbeeld geopperd *om de bevolking maar uitteroeien*. In een opwelling behoort men niet al te ernstig de menschen te nemen, maar Engelhard beredeneert niet alleen deze schoone politiek, doch hij schrijft er ook anderen over: nu eens aan den heer Van der Capellen, dan weder aan Mr. Elout; want deze scribent roert voor en na zijn pen in de ongerustheid over hetgeen men wel van hem, in verband met de uitgebroken onlusten, zal denken. Ziehier het aan Kruijthoff op den 19n geschrevene:

> Van Saparoea verneemt men niets. Volgens een lopend gerugt zoude de Resident van den Berg met vrouw, kinderen en Europesche bezetting geheel uitgemoord zijn. De muitelingen schijnen de dood gesworen te hebben aan alle Europeesen en die op hun zeide zijn getrouw blijven. De Radja van Porto en van Amet zijn beide omgebragt, omdat zij de Resident van den Berg geborgen hebben, en door de binnenlanden naar de Residentie hebben geconduiseert, volgens berigten van een Said, die den 15e Mey des avonds van Saparoea was vertrokken, terwijl de Resident met de burgers bezig was de goederen uit de Residentie naar het Fort te transporteeren [1]. De Radja van Sorry Sorry, een der waardigste Regenten, is in de expeditie omgekomen. Hij was te Amboina toen de opstand uitbrak, en was met de Majoor Beetjes te gelijk van hier vertrokken [2]. Te Haroekoe hebben de muitelingen de oud Radja van Aboro schandelijk vermoord. Deze als een man van 70 jaren, had zig aangeboden zich met een witte vlag naar de negorij Oma, die in oproer was, te begeven met eene suite van 12 koppen. In de negorij aangekomen zijnde, is hij zeer wel bij de Radja van Oma en de Inlandsche schoolmeester ontfangen. Ook had hij de Radja over te halen zich met hem naar Haroekoe te begeven, om zich aan het Nederlandsche Gouvernement te submitteeren en zoude dan met hem de terugreijze naar Haroekoe aanneemen. Hij hield zich daartoe zeer ge-

[1] Op deze geheel andere voorstelling vestigde ik reeds de aandacht hiervóór op bl. 585, noot 1.

[2] Verg. bl. 566-567.

zind. Op het punt dat de Radja vertrekken zoude, verwijderde zich de Radja van Oma en de Schoolmeester voor een moment onder pretext zich te willen verkleeden, in welk moment de Radja van Aboro door een gewapende bende werd overvallen en hij met agt van zijn gevolg omgebragt, hebbende zich vier van de zijne met de vlugt gesauveert. Dit is een proefstuk van verraat en kenmerkt de verstoktheid van de booswigten.

Zonder ontzet van drie a vier brikken, is er geen mogelijkheid deze insurgenten tot onderwerping te brengen. En dan zoude de vraag zijn of de voorzigtigheid niet zoude komen te vorderen, de gansche maatschappij van menschen te Saparoea uit te roeijen; er kan maar eene reede weezen, die zulks ontraden doet. Dat is dat als men ze niet gansch verdelgd en dat zij zich verspreiden op de kusten van Ceram en andere eylanden, de Molukkos voor altoos door dat gespuis zal ontrust worden. Ook zal het uitroeijen dit ongelukkig gevolg hebben, dat de nagelen niet zullen kunnen worden ingeoogst door gebrek aan handen en het Gouvernement voor twee derde zoude missen de recolte. Tusschen deze uitersten moet ik thans beslissen. Verdient hebben de Saparouanesen dat voor hen geen de minste consideratie wordt gebruikt, het tegenwoordige geslagt deugd niet. Onderscheidene malen hebben deze volkeren opstand verwekt. In 1812 hebben zij ook een Engelsch resident deerlijk vermoort als ook te Hilla; en om dus voor altoos daar zekerheid te hebben van rust, zoude ik er voor zijn, al wat bejaard is te verdelgen en niemand te sparen en dit moet zo voorzigtig worden aangelegt, dat de muitelingen de gelegenheid benomen wordt te ontvlugten . . . . .

Deze fraaie brief, dien ik onmogelijk geheel naar de letter heb kunnen overnemen, omdat hij blijkt te zijn overgeschreven door iemand, die geen Hollandsch kende en het schrift van Engelhard hem te onduidelijk was — zoodat er soms onzin in staat — gaat over in beschouwingen ten aanzien van het verzoek aan Kruijthoff om voor mevrouw Engelhard „beneden- en bovenkousen" te laten maken. „De bovenkoussen kunnen niet te fijn zijn." Het epistel besluit aldus met het oog op zijn vertrek naar Batavia, waarheen hij hunkert om den toorn der goden te bezweren:

„Ik heb een balletje opgeworpen bij de commandanten der oorlogschepen om Macassar aan te doen, doch ik heb geen bijval gevonden en omdat ik UwEdGestr. nu tog gaarne een bezoek wenschte te geven, zal ik trachten met een der particuliere Engelsche scheepen naar Batavia te gaan, dan ben ik mijn eigen meester en zal ruim zo plezierig overvaren als met de stijfheid van een Capitein ter zee."

Het uitroeiingsdenkbeeld niet loslatende, schrijft deze barbaar in zijn brief van 16 Juni 1817 aan Elout: „Indien de Maria Reygersbergen spoedig komt opdagen, zal ik aan de instantie van den overste Pool voldoen en begeven mij in persoon na Haroeko om alles van nabij op te nemen [1], en de nadere arrangementen te maken om de insurgenten tot onderwerping te brengen door zoodanige middelen als met het belang en de waardigheid van het Gouvernement overeenkomt. Saparoea en Haroeka zijn de plaatsen, waar de meeste nagelen worden ingeoogst: met het uitroeijen van deze geheele Maatschappij van menschen, zoude aan deze cultuur de handen ook gelijk onttrokken zijn en nimmer te herstellen wezen."

En in een brief d.d. 23 Juni 1817 aan Elout kwam Engelhard andermaal op zijn extirpatie-denkbeeld:

> Volgens het opinie van de meeste Amboinesche Radjas en Orang kayas, die alle blijken geven van getrouwheid aan het Nederlandsche Gouvernement, zoude men geen enkeld mensch op Saparoua moeten sparen, maar het gansche geslagt verdelgen. Er is bij mij geen kwestie of de volkeren van Saparoua, die het oproer begonnen hebben en zich aan zulke grouwelen (schuldig maakten?) als het uitmoorden van eene gansche bezetting, zonder vrouwen of kinderen te sparen, die ook hunne handen geslagen hebben hunne eigene vorstjes of hoofden om te brengen, verdienen geene de minste consideratie [2] ... «maar zij waren niet bevoegd hun eigen rechter te zijn en een oproer te stigten, waarvan hier geen voorbeeld is. En zulke weezens hebben geen de minste aanspraak op de meeddogenheid van een Gouvernement. Dan het komt mij voor dat een gansche maatschappij van drie à vier duizend weerbare manschappen in eenen uit te roeijen geen werk te zijn van eene dag (bij manier van spreeken) en ook niet zo gemakkelijk zoude gaan, als men zich wel voorsteld, zonder dat het meerder gedeelte, zich met de vlugt sauveert en op Ceram of andere nabij gelegen eilanden zal verspreiden, als wanneer zij voor een tijd lang voor het Gouvernement nadeelig zullen zijn, en niet alleen de Cust alhier ontrustten, maar met de aanhang, die zij overal vinden, de geheele Molukkos beroeren en voor een tijt lang in een roofnest herscheppen zullen. Een andere bedenking van geen minder gewigt, is, dat Haroekoe en Saparoea voor twee

[1] Verg. dl. I, bl. 553, alinea 1. Wij zullen zien, dat Engelhard aan dit voornemen geen gevolg gaf.

[2]. De brief is hier gedeeltelijk afgescheurd; er staat echter in substantie, dat wanneer hun redenen tot ontevredenheid waren gegeven, zij zich tot Commissarissen hadden behooren te wenden.

derde participeert in de recolte van nagelen en dat met de vernietiging van deze volkplanting, de handen aan die culture zullen worden onttrokken en daarin met geene middelen van hier behoorlijk voorzien kan worden.

Deze overweging brengt de heer Van Middelkoop en mij in een tweestrijd om in deze de beste keuze te doen. Ondertusschen komt het mij voor, dat de volkeren van Haroeku niet gelijk te stellen zijn, met de volkeren van Saparoua. Nadien de laatsten zich aan de hoogste misdrijf hebben schuldig gemaakt, en het oproer hebben begonnen en de eerstgemelden door bedreiging daartoe zijn gebragt, hetgeen dan ook altoos in consideratie zal dienen te komen, als men eens tot de rigoureuste middelen om het oproer te dempen zal dienen over te gaan.

Het zal mij aangenaam zijn, dat deze zaak spoedig tot een einde worde gebragt en de gelegenheid dan nog voor mij gunstig zal mogen zijn mij na Ternate en Banda te kunnen begeven. Terwijl in contrarie geval ik genoodzaakt zal zijn, de werkzaamheeden van de Commissie te eindigen en met mijn vrouw na Batavia terug te keren, het zij met een van de linieschepen of met eene convenabele particuliere scheepsgelegenheid, alzo het verblijf alhier voor mij eene verveling is op de presente voet. Het doet mij leed tot deze verklaaring te moeten komen, omdat ik gevoele, slegts voor een gedeelte aan mijne commissie te hebben voldaan, dat echter aan evenementen en omstandigheeden buiten mijn schuld is te attribueren.

Wat een verregaande geesteloosheid van gedachtengang! Het zijn zoovele brieven als deze, die mij met weerzin tegen den scribent hebben vervuld en mij het artikel over Engelhard in *De Indische Gids* deden schrijven. Had hijzelf met Beetjes die moeitevolle expeditie naar Saparoea medegemaakt, o dan zou de zaak geheel anders zijn uitgevallen...., meent hij. „Ik kan het mij niet genoeg verwijten", schrijft hij toch zoowaar aan Tielenius Kruijthoff in den brief van den 9n Juni, „dat ik niet dadelijk met de expeditie ben meede gegaan, die dan zeeker stellig gansch anders gedirigeert en uitgevallen zoude zijn." Ja wel *zeker stellig!* Maar, naar wij lazen, hij zal dat verzuim trachten goed te maken door straks zich te Haroekoe te vertoonen, Hij wilde er echter eerst over spreken met den luitenant-kolonel Kraijenhoff, die intusschen naar Haroekoe op reis was en wiens terugkomst alzoo moest afgewacht worden. Dit doet hem nog aan Elout in zijn brief van 23 Juni schrijven : Wegens het niet komen opdagen van het fregat de Maria Reygersbergen en de vertraging in de ontlossing van het Engelsche schip the Willerby,

zoude ik besloten hebben over de pas met een klein vaartuig naar Haroekoe te steeken. Dan vermits den Luitenant Collonel en Commandant van de Troupes in de Molukkos Krayenhoff zich zeedert in persoon derwaards heeft begeven om de gesteldheid van Haroekoe op te nemen en te zien of met eenige hoop op succes op eene zo offensieve als deffensieve wijze tegens de muitelingen kan worden geageert, en daarna middelen te beramen met den Commanderend officier van het detachement aldaar en den commandant van de Coloniale corvet Iris om te tragten het oproer door kragt van wapenen te dempen, heb ik geoordeeld beter te zijn deszelvs terugkomst af te wagten om te zien of zijne bevinding en rapporten ook eenig aanleiding zou kunnen geeven tot het neemen van mesures, waarover zich Commissarissen eerst met de anderen zouden dienen te verstaan, beschouwende de afdoening van de zaak met de muitelingen te zijn van het uiterste gewigt voor de toekomende welvaart en belangens van het Gouvernement."

Om welke redenen wordt niet vermeld, maar van Engelhard's tegenwoordigheid op het terrein van de onlusten is nooit iets gekomen, noch ten aanzien van Haroekoe, toen Kraijenhoff van daar terug was, noch ten aanzien van Saparoea, waarheen weldra de *Reygersbergen*, de *Iris* en andere schepen zullen gaan. Veel lust om den tocht in een orembaai te maken, schijnt hij in ieder geval niet gehad te hebben, want de weigering van Engelsche zijde om de *Nautilus* naar Haroekoe te doen gaan, is, naar men uit het hiervoren medegedeelde zou besluiten [1], op het verzetten van het plan in ieder geval van invloed geweest. Overigens meer dan dit geleuter in de tweede helft van Juni hooren wij, gelijk van Hitoe, tot den aanvang van November niets over het beloop der onlusten op Haroekoe.

Dit was nu de man, die het van landvoogd Daendels onverantwoordelijk heeft gevonden [2], dat „hij bij incorporatie van ons dierbaar vaderland met Frankrijk de collonie niet vrij en onafhankelijk heeft verklaard, op welk idee hij door mij een en ander malen gebragt is en in de geschrifte kan prouveeren".

[1] Zie bl. 641.

[2] *Priangan*, dl. I, bl. 87.

HOOFDSTUK VIII.

Tuchtiging van landschap Hatawano, noordoostelijk gedeelte van Saparoea: 9-12 Juli.

Bestemming van de *Reygersbergen* met *Iris* en *Dispatch* naar Hatawano. — Reis van de *Reygersbergen*: 4-9 Juli. — Beschieting door de *Reygersbergen* van Hatawano: 9 Juli. — Nadering van de *Iris*: 10 Juli. — Hatawano onder kruisvuur genomen door *Reygersbergen* en *Iris*: 12 Juli. — Ontevredenheid van commandant Groot op het bestuur te Ambon.

Eindelijk, den 25ⁿ Juni was de *Reygersbergen*, kapitein Groot, van Ternate te Ambon teruggekeerd [1]. Terstond werd het schip bestemd voor een expeditie naar het eiland Saparoea, waartoe zouden medegaan de ons bekende *Iris*, kapitein Pool, en nog een ander dan de *Swallow* ingehuurd snelzeilend Engelsch schip: de den 11ⁿ Juni met zout en rijst van het Gouvernement uit Batavia aangekomen *Dispatch* [2], kapitein Crozier, ook een vaartuig, dat tot groote ergernis van de Bengaalsche regeering aan de bedwinging van den opstand krachtig heeft medegeholpen. Wat betreft de *Iris*, het zou weldra blijken, dat, naar het oordeel van den commandant van het oorlogsschip, kapitein Pool van de Koloniale Marine zich niet volgzaam genoeg toonde.

Ter Ambons reede „ten anker liggende", „ontwaarde ik", journaliseerde Groot op den 25ⁿ Juni, „de fameuse tijding, omtrent de rebellerie van de eilanden Saparoua, Harouka en een gedeelte van de westzijde van Amboina, alsmede ook den uitslag van den groot (?) ongelukkige expeditie; teffens mondelinge order tot het spoedig klaar maken van het fregat . . . Ik had met het fregat circa 5 weken reis gehad . . . alles moest worden voorzien . . . gaarne wenschte ik aan de verlangens van spoedig gereed te zijn te voldoen." Den 2ⁿ Juli was het schip zeilklaar.

Het doel der expeditie was „om de volken, die deel aan den

[1] Zie dl. I, bl. 506.

[2] De datum van aankomst in het journaal-'t Hooft.

opstand genomen hadden, te tuchtigen", leest men bij Van Doren [1]; maar Engelhard schreef in zijn Bataviaasch verslag: „ten einde, overeenkomstig zijne instructie, met de muitelingen in correspondentie te treden". Èn het een, èn het ander heeft op breede schaal plaats gevonden; commandant Groot zou alzoo niet verantwoordelijk geacht kunnen worden voor door hem bevolen maatregelen, die werkelijk naar niets schijnen te lijken en waarvan men dan de schuld, behalve bij de Moluksche commissie, ook bij den bevelhebber van het Ambonsche eskader, bij Sloterdijk, zou moeten zoeken. Er valt echter nog een ander gezichtspunt te openen, zooals uit bl. 665 zal blijken. Het eerste doel der expeditie werd overigens niet, gelijk men mocht verwachten, de hoofdplaats van het eiland, maar het hiervóór beschreven landschap *Hatawano* [2]: de reden van deze oogenschijnlijk vreemde keuze vind ik mede niet vermeld [3].

Ofschoon den 2n Juli gereed tot vertrek, kon Groot niet onder zeil gaan, daar zijn macht nog door eenige Ambonsche burgers zou versterkt worden: „deeze burgers", luidt het journaal, „den volgenden dag volgens zeggen van den Gouverneur gereed zijnde, verzogten Commissarissen, dat ik mijn vertrek een dag zoude uitstellen. HunEd. begrepen toen zo wel als ik, dat ik vrij zwak van volk was voorzien, om eene dergelijke groote expeditie te doen." De burgers daagden inderdaad den volgenden dag op, doch eerst „ten 6 uuren s'avonds kwamen 24 gewapende en ten ½ 9 uur nog 12 ongewapende burgers aan boord"; de ongewapenden waren bestemd voor pagaaiers op de orembaais. Wij zullen hierna zien, dat onder deze medegenomen Inlanders menschen zijn geweest, die in geenen deele te vertrouwen waren. Eindelijk ging men den 4n onder zeil. Een

[1] *Van Doren-M*, bl. 45-46. De Schrijver zegt de door hem medegedeelde bijzonderheden „gedeeltelijk" ontleend te hebben aan het rapport van commandant Groot d.d. 21 Juli 1817, ingediend aan den chef van het eskader te Ambon, Sloterdijk.

[2] Zie dl. I, bl. 473.

[3] Boelen deelt mede: „Het plan onzer expeditie was, op den hoek van Hatawana, op de noordzijde van Saparoea, waar zich vijf kampongs of negorijen bevonden, eene landing te doen en te trachten zoodoende eene afleiding te geven aan het leger der muitelingen en ze te verhinderen hunne gezamenlijke macht tegen de hoofdplaats Saparoea te doen optrekken." *Boelen-M.*, bl. 246. Ongetwijfeld is in deze mededeeling een fout, want de hoofdplaats was in handen der rebellen en er ging destijds niet van onze zijde een macht heen om de negorij te hernemen. Het is echter zeker, dat het voornemen eener landing in het landschap Hatawano heeft bestaan, waaraan gevolg is gegeven, gelijk wij in hoofdstuk X, bl. 689, zullen lezen.

persoon, van wien wij nog veel zullen hooren, was den 2ⁿ Juli op de *Reygersbergen* gekomen. „Daar niemand onzer de wateren om de Specery-eilanden ooit bevaren had, werd ons", verhaalt Boelen [1], „een loods aan boord gezonden. Die man, Christaan Christiaansen geheeten, was een Deen van geboorte en sedert 40 jaren onafgebroken in de Oost-Indische koloniën rondvarende geweest. Hij was nu oud en leefde rustig in een der kampongs op het eiland Amboina. Ook zond men ons aan boord een 24-tal gewapende Amboineesche burgers en een 12-tal nog ongewapende, met welke wij een *orembaai* zouden bemannen, die wij op sleeptouw mede namen." Christiaansen was 67 jaren, volgens Ver Huell [2]; deze noemt hem „bijna suf"; in Engelhard's Bataviaasch verslag wordt hij aangewezen als „oud-luit. t/z in vorigen Hollandschen dienst".

Het weder was weinig voorspoedig. Eerst den 9ⁿ bereikte men Saparoea's noord-oostkust: Hatawano. „Met den dag", leest men in Groot's journaal, „peilde de zuidhoek van Nousalaut Z. ½ W., hielden af en stuurde op de hoek van Hatowana aan; ten half agt uuren zag ik de Iris in 't westen om de Oost werken; ten 8 uuren had ik de hoek van Hatowana in het Z. W. ½ W. .... ten ½ 11 uuren de negorij Hatowana op een kabellengte genaderd zijnde.... hield ik om de N.O. hoek heen en vuurde met schroot en kogels op het daar zijnde gewapende volk." Wat er op dien 9ⁿ Juli voorviel vindt men echter beter aangeteekend in het journaal van Boelen, waaruit het volgende wordt getrokken [3]:

„En bevonden ons in de groote Ceramsche bogt Hamahaij genaamd, hielden af en stuurden Z.-W. naar de negorij Hatowana, op het eiland Saparoea [4].

„Om 10 uur op een kabellengte de wal genadert zijnde, deden wij eenige scherpe kanonschoten op de negorij Hatowana, waarop bij de inwoonders een sterk geschreeuw ontstond; mannen, vrouwen en kinderen zag men vlugten, enkelde mannen kwamen op het strand schreeuwen en dansen, terwijl zij ons, zommige met snaphanen gewapend en anderen met een kleewan, schild en asagaai, al drijgende uitdaagden."

[1] *Boelen-M.*, bl. 245-246.

[2] *Ver Huell*, dl. I, bl. 181.

[3] Verg. *Boelen-M.*, bl. 246, waar echter vergeten is te vermelden den datum van 9 Juli.

[4] Misschien is met *Hamahaij* bedoeld *Amahai* in het zuiden van de oostkust van de Elpapoetih-baai: zie onze kaart.

Men ankerde voor Hatawano en Itawaka — zie onze kaart — of Hawaka, in Boelen's journaal genoemd Tahawano.

"Deden op de hoek van de negorij Tahawano nog 10 schooten; de Indianen waren veelen derwaarts gevlugt en vertoonden zig opendlijk, terwijl zij niet dagten ons geschut aldaar berijken konde; dog toen onze kogels door hunne bamboezen huizen henen nog verder vlogen, vertoonden zij zig niet meer als agter een zware boom; ook konden wij die negorij niet veel beschadigen, daar dezelve door de dikke boomen en groen geheel onzigtbaar was. In de negorij Hatawano hadden zij inmiddels een steene muur opgeworpen, waaragter zij schuilden; de meesten vluchten echter, wanneer wij vuurden, het dorp uit en slechts een schildwagt konde men gewaar worden, die zig gedurig agter een zeer zware boom verborg."

Het schip lag ten slotte zóó, dat om 12½ uur men de negorij kon bombardeeren; men eindigde er mede om 1 uur, nadat circa 80 scherpe schoten gedaan waren; sommige op het strand gelegen prauwen en vele huizen werden daardoor sterk beschadigd, "dog wij zagen daarbij, dat men veel kruit en kogels zoude verspillen, voor dat het dorp plat was, daar er vele zware bomen in stonden en de kogels door de houte en bamboezen huizen slechts gaten maakten. De Indianen deden van de wal verscheidene snaphaanschooten, waarvan de meeste kogels het schip raakten en er zelfs over heen vlogen. De koloniale korvet Iris laveerde intusschen met de barkas op sleeptouw om bij ons te komen [1]. De kaptn Groot willende, dat dezelve ten oosten van de negorij zoude liggen, opdat wij gezamentlijk een kruisvuur zouden maken en zo met schieten meer vijliger tot de landing zouden kunnen zijn, zonden derhalve om 5½ uur een gewapende orangbaaij met een officier naar het Corvet." [2]

"Om 6½ uur zonden de gewapende groote shaloup met twee draaybassen en een officier, als mede de kleine gewapende orangbaai met een Cadet 1ste klasse om gedurende den nagt te kruissen en de communicatie op Ceram en andere eilanden te beletten."

"Deden gedurende de wagten scherpe schoten op de negorijen om de vijand te verontrusten.

"Om half twaalf in den nagt deden twee scherpe schoten op de negorij tot sein voor de shaloup en orangbaaij om aan boord te komen. — Om 11 uur kwam de groote orangbaaij met den officier

[1] De barkas was een klein tweemast vaartuig, behoorende aan den *Evertsen*.

[2] Over de schrijfwijze *orangbaaij* verg. bl. 605, noot 3.

van het Corvet terug, die ons meldde de kap^{n} Pool gezegde positie zoude innemen, dat hij Europeërs en Ambonezen burgers te zamen nog 70 man onder de wapens konde brengen, welke bij de landing zouden assisteren."

Deze gezamenlijke actie van de *Reygersbergen* en de *Iris* kon echter zoo spoedig niet plaats vinden, doordien de korvet er niet in slaagde de daartoe noodige, aangewezen positie in te nemen [1]. Den 10^{n} Juli ging alzoo zonder bijzondere gebeurtenissen voorbij. "Om 9 uur met parade", leest men in het journaal-Boelen, "schoten de geladen geweren af; men antwoordde ons van de wal met verscheidene geweerschoten, waarvan de meeste kogels over ons heen vlogen."

"De coloniale korvet Iris was wederom onder zeil en werkte om de oost, dog moest tegen den avond zijne vorige ankerplaats wederom opzoeken.

"Gedurende den dag deden wij van tijd tot tijd enige kanonschoten om de Indianen te verontrusten. Zij kwamen nog somtijds daaronder te voorschein en riepen ons toe *mari di darrat.*"

Ook den 11^{n} Juli slaagde de *Iris* ten gevolge van het slechte weder er niet in de vereischte positie in te nemen. "Wij deden", schrijft Boelen in zijn journaal, "gedurende den dag nog eenige kanonschoten; de Indianen vuurden met het geweer en hoewel de kogels verscheidene keeren tot over het schip kwamen, zo werd er dog geen mens gekwets."

"In de namiddag wordt er van het strand geroepen: *Komt Hollanders en Amboinesche burgers aan de wal om de presenten te halen, die op u wagten. Brengt de Kapitein mede om de plaats te vervangen van den majoor Beetjes.*" [2]

"Met den avond zetten wij de kleine orangbaai en labberlot in, daar die vaartuigen eenige reparatien behoefden. De Indianen zulks ziende, hieven van alle kanten geschreeuw aan, kwamen al springende met hunne kleewangs zwaaijende ons uitdagen; waarschijnlijk dagten zij, dat wij vertrekken wilden." [3]

Des nachts was het, deelt Groot's journaal ad 11 Juli mede, buiig weer geweest, zoodat de sloepen weinig konden verrichten en

[1] Volgens *Van Doren-M.*, bl. 46, kreeg Pool last om te ankeren vóór *Passo Poetih*, een plaats, die ik herhaaldelijk in de scheepsstukken vermeld vind, maar niet kan thuis brengen en ook niet op de kaart van Van Doren is aangegeven; in Groot's journaal staat *Passer Poetih.*

[2] Verg. *Ver Huell*, dl. I, bl. 173.

[3] Verg. *Boelen-M.*, bl. 247.

de geweren zoowel als de patronen nat werden. Aan boord deed de Commandant de posten des nachts verdubbelen. In den ochtend van den 12ⁿ ging een gewapende orembaai van de *Reygersbergen* naar de steeds opwerkende *Iris*, die, ofschoon wel goed bezeild, door het ongunstige weer slechts langzaam naderde. Eerst ten 9 ure in den ochtend van dezen dag kwam, volgens het journaal-Groot, de *Iris* in het N.N.O. nabij de *Reygersbergen* [1]. Nu werd door beide schepen een kruisvuur tegen de opstandige strandbewoners geopend. Een evenement scheen te zijn het raken van een onbeduidend huisje. „Deeden", leest men in het journaal van den 12ⁿ, „een scherfschot op een steene wagthuisje, dat dadelijk instorte, en waaruit eenige negers de vlugt namen." En eenigszins uitvoeriger in Boelen's Memoriaal [2]: „Den 12den Juli eindelijk kwam de korvet *Iris* in onze nabijheid ten anker en posteerde zich in het Z. O. van het fregat, om aldus met de *Maria Reigersbergen* een behoorlijk kruisvuur op de vijandelijke kampongs te kunnen onderhouden. Van de bramzalings kon men over het aan het strand gelegen bosch een goed eind langs de velden zien en wij bemerkten een huis, waarin zich veel gewapend volk bevond en er uitzag als een soort van hoofdwacht. Na eene peiling van dat huis van de bramzalings, richtten wij er een der jagers van de bak op. De kogel daaruit afgeschoten moet bij hen groote verwoesting aangericht en ontsteltenis veroorzaakt hebben, want wij zagen allen eensklaps dat wachthuis ontvluchten en konden daarna duidelijk zien, dat het sedert verlaten bleef." Dit scheen echter ook de eenige vrucht van het bombardement. „Dan het weinige effect gezien hebbende", journaliseerde Groot, „deed ik sein met art. 787: uitscheiden met vuuren." En verder: „De Capt. Luit. Pool aan boord, mij rapporteerende er bij Passer Poetij geen ankergrond was te vinden en daarom naar mij toe was komen werken, om nadere orders af te vragen." Memoriaalhouder Boelen stelt het daarentegen voor, dat Pool bepaaldelijk aan boord van de *Reygersbergen* was gekomen, om het nutteloos schieten te doen ophouden; immers wij lezen [3]:

„Nadat de *Iris* zijne positie genomen had, begonnen de beide schepen de kampongs te beschieten, doch wij bemerkten weldra,

[1] De datum van den 12ⁿ is ook goed opgegeven bij *Van Doren-M*, bl. 48.

[2] *Boelen-M.*, bl. 247.

[3] *Boelen-M.*, bl. 248. — Van Doren deelt mede, dat het vuur geen uitwerking op de rebellen had, „daar deze zich hadden teruggetrokken". *Van Doren-M.*, bl. 48.

dat er bij dit bombardement niet veel schade aangericht werd. De kogels en het schroot vlogen door de bamboe-woningen heen en lieten ter nauwernood een gat achter in de van gabbe-gabbe gemaakte wanden [1]. De Inlanders waren met vrouwen en kinderen reeds eenige dagen te voren uit de kampongs gevlucht en hadden zich achter door hen opgerichte bentings verborgen. Die verschansingen en bentings werden door hen gewoonlijk des nachts opgericht. Vrouwen en kinderen waren er aan behulpzaam. Zij bestonden in muren van eenige voeten breedte, zoodat ze met 48 ponds kogels niet bres geschoten konden worden. De muren waren gemaakt van op één gestapelde klipsteenen en hadden eene inderdaad bewonderenswaardige vastheid en sterkte. [2]

„Gedurende het vuren der schepen kwam de Overste Pool, kommandant van Z. M. korvet *Iris* aan boord van het fregat en deed het voorstel om dit noodeloos kruit en ammunitie verspillen te staken en te trachten, door minzame onderhandelingen met de bevolking, de vrede met al de negorijen tot stand te brengen, te meer daar de Overste, die onlangs van Haroekoe kwam [3], daar vernomen had, dat het mishagen en het oproer der Inlanders door de slechte behandeling en de knevelarijen van den Resident veroorzaakt waren.

„Daar onze Overste Groot met deze zienswijze instemde, werd aan de *Iris* het sein gegeven ophouden met vuren."

Dit stemt geheel met het journaal-Boelen ad 12 Juli. Kapitein-Luitenant Pool was om 10 uur 's morgens aan boord van de *Reygersbergen* gekomen, en terwijl hij zich nog daar bevond werd om 10½ uur naar de *Iris* geseind het vuur te staken [4].

Alzoo zou het niet aan de te Ambon gegeven instructie hebben gelegen, dat Groot nu een weg insloeg, die den toets van ernstige critiek niet kon doorstaan en waarlijk belachelijk mocht heeten, indien het niet zoo treurig was. De rebellen verjoegen ons van Saparoea, zij behaalden er een schitterende overwinning op de expeditie-Beetjes, een nieuwe expeditie zeilt naar het eiland, vernielt er zooveel maar mogelijk is en als men dan ziet er niet mede te kunnen vorderen, krijgt men het in het hoofd aan de rebellen te vragen zich te onderwerpen!

Het blijkt overigens, dat Groot schrikkelijk gebeten was op de

[1] *Gaba-gaba*: verg. bl. 562, noot 5 en bl. 606.
[2] Verg. bl. 625.
[3] Namelijk Pool met de *Iris*: verg. bl. 652.
[4] Ook bij *Van Doren-M.*, bl. 48 deze voorstelling.

Moluksche commissie, die hem slechts averechtsche inlichtingen had verstrekt en daardoor te geringe middelen om zich tegen de rebellen te doen gelden. „Daar ik duidelijk zag", lezen wij in zijn journaal van dien 12n, „dat de Heeren Commissn geene lokaale kennisse bezaten omtrent de ankerplaatsen bij deeze eilanden, en ik ook gedupeerd was met de macht door HunEd. opgegeven, bevond ik mij niet in staat om aan de van HenEd. ontvangen instructie te voldoen." De ergernis van den Commandant uitte zich nader in zijn rapport d.d. 21 Juli 1817 aan kapitein t/z Sloterdijk. Het geschut van de *Reygersbergen* was reeds bij het vertrek uit Ambon te zwaar geoordeeld, om er bij een landing mede te ageeren; vandaar de toezegging van veldgeschut, dat nagezonden zou worden, maar niet kwam. [1] Verder was er gebrek aan brandhout, meel en koffie. Het journaal ad 1 Juli wees mede daarop aanstonds bij de inlading: „Ontvangen het kruit en behoeftens, van de welke het laatste maar gedeeltelijk, als zijnde niet voorhanden . . . Ontvingen van de Adm. Everts spek en twee vadem brandhout; dit laatste artikel was zeer schaars te bekomen, zodat ik met 12 vdm ben vertrokken." De *Dispatch* bracht eerst den 18n Juli kruit aan, maar ook nu niet voldoende, zoodat èn *Evertsen* èn *Iris* daaraan steeds „gebrek leden" [2].

[1] Verg. hierna bl. 699.

[2] *Van Doren-M.*, bl. 60. Verg. hierna bl. 681.

HOOFDSTUK IX.

Vergeefsche onderhandelingen met het landschap Hatawano: 12-21 Juli.

Groot's aanbieding van vrede: 12-13 Juli. — De besprekingen met de rebellen d. d. 14 Juli op het strand met Ellinghuijsen en Christiaansen. — Zending van Christiaansen naar hoofdplaats Saparoea: 14 Juli. — En van Boelen naar Ambon: 14 Juli. — Correspondentie der rebellen met Groot: 15 Juli. — Zending van Feldmann naar hoofdplaats Saparoea: 17 Juli. — Boelen's reis in orembaai naar Haroekoe: 14-15 Juli. — Per prauw van Haroekoe naar Toelehoe: 15 Juli. — Per draagstoel naar Soeli, per prauw naar Bagoeala, te voet over den Pas, per prauw naar hoofdplaats Ambon: 16 Juli. — Verblijf te Ambon: 16-17 Juli. — Terugreis naar Soeli en Toelehoe: 17 Juli. — Terugreis naar Haroekoe: 18 Juli. — Terugreis per orembaai naar de *Reygersbergen:* 18-19 Juli. — De door Boelen medegebrachte brieven van Ambon. – Komst van de *Dispatch*: 18 Juli. — Tocht van Feldmann naar hoofdplaats Saparoea en Haria: 17 Juli. — Verblijf te Saparoea van 17 op 18 en van 18 op 19 Juli. — Vergadering van Groot c. s. met de rebellen op de kust van Hatawano: 19 Juli. — Het ondergane lijden van Christiaansen. — Voortzetting der correspondentie tot 20 Juli.

De gevolgen moetende aanvaarden, "dat er te Amboina met weinig overleg gehandeld werd" [1], had de expeditie óf tot op betere voorziening werkeloos kunnen blijven, óf eenvoudig moeten terugkeeren. Men bleef, doch zonder zich werkeloos te toonen. "Ik besloot daarom", leest men in het journaal-Groot, altijd ad 12 Juli, "met overleg van Kapt. Luit. Pool en Lt Ellinghuijzen om te zien of er mogelijkheid was met de Inlanders in onderhandeling te komen. Ik zond also een chaloup met een witte vlag benevens eene proclamatie aan de inwooners van Saparoea onder het heisen van de witte vlag van de beide scheepen, en het doen van een los schot ter verzeekering." Moest het met dit vertoon en na al het gebeurde er niet veel van hebben, dat Groot wilde capituleeren! Een zotte correspondentie met den wal zien wij nu openen door schuchter gezonden "brieven, op lange bamboezen gestoken" [2]:

Ziehier de vertaling van de in het Maleisch gestelde proclamatie [3]:

[1] *Van Doren-M.*, bl. 60.

[2] *Ver Huell*, dl. I, bl. 174. Wij zullen ook lezen van vlaggestokken.

[3] *Van Doren-M.*, bl. 18-19.

Aan de inwoners van Saparoea!

Thans het oogenblik daar zijnde, om een einde aan uwe wederspannigheid te maken, zoo biedt men ulieden eenen tijd van 24 uren aan, om tot inkeer te komen. De Compagnie thans onderrigt zijnde, dat gijl. niet te wel door den Resident behandeld zijt geworden, zoo laat eene commissie, uit uw midden gekozen, bij mij aan boord komen, die mij de belangen van ul. bekend maakt, en ik beloof u, dat de Compagnie, in zoo verre uwe verlangens billijk zijn, daarin zal toestemmen. De witte vlag, zoo als thans, zal van de beide oorlogsvaartuigen gedurende 24 uren blijven waaijen; en zoodra deze tijd verstreken is, zonder dat er van uwen kant tot eene onderwerping zal besloten zijn, zullen de vijandelijkheden op nieuw voortgezet worden. In ieder geval behoeft gijl. voor de aan boord gezondene Commissie niet bevreesd te zijn, deze zal vrij en zonder het minste letsel aan wal gezet worden.

Boelen verhaalt in zijn memoriaal als volgt, wat met dit weinig waardige stuk plaats vond [1]:

Deze brief werd aan den stok van een witte vlag gebonden. Onder het lossen van een saluutschot werden witte vlaggen geheschen aan den voortop der beide schepen [2], terwijl tegelijkertijd de jol van de *Iris* [3], bemand met Boegineezen, naar den wal pagaaide. Daar aangeland sprong de mandoer met den stok, waaraan de vlag en de brief bevestigd waren, in de hand op het strand en bleef daar ongeveer 10 minuten wachten. Niemand vertoonde zich echter om den brief aan te nemen. Wel riep men den mandoer toe dat hij zou naderen en in de Kampong komen, maar daar dit tegen zijne medegekregen bevelen was, plantte hij den stok, met den brief en de vlag, in het zand en keerde met zijne manschappen naar boord terug. Kort daarop kwam er een gewapende Inlander uit het bosch, die den stok weg nam. Ongeveer een half uur daarna riep men ons van den wal toe dat de brief gelezen was en men verzocht, dat wij niet meer zouden schieten. Nadat wij hem dit beloofd hadden, kwamen weldra vele Inlanders, allen gewapend, te voorschijn en in de platvoet [4] zagen wij een opperhoofd op een *kadèra-pikol* (draagstoel) aan het strand zitten. Des avonds om 5 uur lichtten wij het zware werpanker, dat wij weer om de N.O. uitbrachten, om daardoor het schip nader aan den wal te kunnen halen, wat oorzaak was, dat men ons van den

[1] *Boelen-M.*, blz. 249-250.

[2] Dit geschiedde, blijkens *journaal-B.*, tegen 1 ½ uur in den namiddag.

[3] De correspondentie kon uitgaan van de *Iris*, omdat toen Pool naar zijn schip terugging, Groot hem vergezelde, blijkens *journaal-B.*

[4] De vooravondwacht van 4-8 uur.

wal toeriep: »dat dit niet recht was" [1]. Toen er een jongen bezig was om op de voorbramzaling de witte vlag te klaren, die in de lijn verward geraakt was, riepen zij van den wal, dat wij die vlag niet moesten neerhalen. Na zonsondergang werd er van den wal gepraaid, dat op Zondag den 13den Juli in alle kerken der negorijen de brief zou worden voorgelezen, dat op dien brief niet eerder dan Maandag daaropvolgende zou kunnen worden geantwoord en men dus tot dien tijd uitstel verzocht. De Overste vond goed hierop niets te antwoorden. Des nachts evenwel deden wij onze gewone ronde met gewapende sloepen. Het roepen van «alles wel" door onze schildwachten werd van den wal herhaald met «Jaga, jaga" (pas op, pas op). Des Zondags den 13den Juli 's morgens om 11 uur kwam er reeds een inlander op het strand met de witte vlag, waaraan een brief was gehecht. Hij plaatste den stok in het zand en verwijderde zich. De jol van de «Iris" werd toen afgezonden om dien brief te halen, hij was in 't Maleisch en was van den volgenden inhoud: «Wij hebben uwen brief ontvangen en den inhoud er van verstaan. Prauwen hebben wij niet om aan boord te komen, doch als de kapitein aan den wal wil komen om in onzen raad (baileo) te onderhandelen, zal ons dat wel zijn. Zend ons anders de Amboineesche burgers en zwarten. Geteekend door de Opperhoofden van Ceram, Saparoa, Noesalaut.

Groot, »die niets vuriger verlangde, dan in zijn aangewende pogingen te slagen" [2], scheen bij het wel degelijk bestaan van prauwen dit gemis aan vaartuigen niet als een voorwendsel der muiters te willen beschouwen om zich van een bezoek aan het oorlogsschip te onthouden; hij besloot toch in overeenstemming met Pool, om den volgenden dag »den Luitenant Ellinghuyzen, als het bevel over de landingstroepen hebbende, vergezeld van den Luitenant Christiaan, daar deze het best met de taal en de opstandelingen bekend was" [3], naar wal te zenden. Dientengevolge

[1] Ook Groot, in zijn journaal van het planten van den brief op 12 Juli melding makende, schrijft: „Van dit moment begon de onderhandeling. In die tijd maakte ik gebruik om met het schip zoo digt onder de Negorij te komen als eenigsints de zeemanschap zulks permitteerde en vertuide weder op nieuw met een werp onder de wal en een zwaar anker naar buiten om in geval van de eerste stribbeling gebruik van die batterij te maken en te kunnen landen. Dagelijks gingen de chaloupen naar de wal om brieven te halen en te brengen."

[2] *Van Doren-M.*, bl. 50. — Daarom liet Groot zeker ook maar de 24 uren zijner proclamatie straffeloos voorbijgaan!

[3] Als voren. De Schrijver zegt op bl. 48 deze „bijzonderheden en de briefwisseling met de rebellen en den Kapitein Lt. Groot gehouden" geput te hebben „uit eene geloofwaardige bron".

antwoorde Groot [1], dat de Kapitein zelf niet komen kon, maar dat er een officier, vergezeld door den loods Christaansen, in den Kampong zoude verschijnen; de commissie moest echter met alle eer worden bejegend en terwijl er gedurende dien tijd geen sloepen van boord naar den wal zouden gaan, mochten er ook van hunne zijde geen prauwen van het strand in zee steken [2]! Om 2 uur in den namiddag van den 13n werd er weder van den wal gepraaid, dat de brief van den Kapitein naar de negorij Saparoea was opgezonden, en dat men morgen antwoord zoude hebben. Dien volgenden morgen plantten de rebellen twee witte vlaggen op het strand, naast welke eenige Inlanders bleven staan. Van boord zond men een sloep met den loods Christiaansen om de beteekenis van een en ander te vragen. De loods kwam terug met de mededeeling, dat zij nu den officier om 10 uur aan den wal verwachtten. Intusschen zag men twee stoelen en een tafel aan het strand brengen [3].

Zoo begaven zich Ellinghuysen en Christiaansen dien 14n aan wal. Met koele, uitdagende en trotsche houding werden zij door eenige hoofden en de overige aan het strand staande Inlanders ontvangen. Toen zij zich op de stoelen aan de tafel geplaatst hadden, omringden de Inlanders hen, waarna de besprekingen aanvingen. Als de redenen van hun misnoegdheid gaven de hoofden het volgende op [5]:

1°. Dat zij in het uitoefenen van hun godsdienst door het Nederlandsche gouvernement belemmerd werden [6].

2°. Dat zij met het papieren geld, door de Nederlanders ingevoerd, geen genoegen namen, omdat zij daarmede in de kerk voor de armen niet konden zorgen, dewijl zij geen papierengeld in de bus konden steken.

3°. Dat, nadat het papierengeld in omloop was gebracht, de Resident het weigerde in ontvangst te nemen, maar voor te doene betalingen aan den lande zilveren specie verlangde.

4°. Dat de Resident gedreigd had, hen bij weigering in den ketting te zullen sluiten en als gevangenen naar Batavia te zenden, doch dat zij, wanneer zij zilvergeld gaven, daarvan vrij zouden zijn.

5°. Dat de Resident de vrijbrieven van de burgers en inwoners had afgevraagd en deze, toen hij ze in handen had, niet terug

[1] *Boelen-M.*, bl. 250.

[2] *Van Doren-M.*, bl. 50.

[3] *Boelen-M.*, bl. 250.

[4] Gelijk de vorige noot.

[5] *Van Doren-M.*, bl. 51. In *Boelen-M.*, bl 250-251 worden de redenen minder breed opgegeven; zij komen echter wel op hetzelfde neer.

[6] „Het vereeren van afgoden", licht *Van Doren-M.* op bl. 51 noot * toe.

wilde geven, dan tegen betaling van vijftig Sp. dollars zilver, of wel zestig in koperen munt.

6°. Dat zij het inlandsche zout, de gedroogde visch en het gedroogde vleesch *(dingding)* zonder betaling moesten leveren.

7°. Dat alle werken en leverantiën van materialen, die vroeger door de Nederlanders en Engelschen betaald werden, thans van hen kosteloos werden verlangd.

„De afgevaardigden van den Kommandant van de *Maria Reygersbergen* vroegen hierop, wat zij verlangden als voorwaarden, om weder tot rust en vrede te komen.

„Hierop nam een der hoofden het woord op, en werd door verscheidene inwoners ondersteund. Hij zeide, zij twee predikanten van Batavia voor de godsdienstoefening verlangden.

„Niets anders meer te verlangen hebbende, werd van weêrszijden overeengekomen, dat hunne grieven ter kennis van den Gouverneur zouden gebragt worden, en dat als eene voorloopige goede verstandhouding de witte vlag van het eiland en van den voortop der oorlogsvaartuigen zou blijven waaijen."

Toen beide heeren om 11 uur weer aan boord waren [1], ontving commandant Groot een verzoekschrift der negorijen *Ihamahoe*, *Itawaka*, *Nolot*, *Toehaha* en *Paperoe*, om Christiaansen „naar Saparoea te zenden en dáár met Matulesia te onderhandelen" [2].

Christiaansen werd hierover door den Commandant gehoord. Hij bracht tegen deze nieuwe zending geen zwarigheid in, daar hij oordeelde, naar de wijze, waarop men door de muiters ontvangen was, dat hun bedoelingen goed waren en dat zij wezentlijk niets anders verlangden dan tot onderwerping te komen. Hij nam daarom „vrijwillig op zich, naar Saparoea te gaan, en vertrok in denzelfden namiddag" [3]. Daar de *Reygersbergen* ter reede van Hatawano d. w. z. op de oostkust lag, begaf zich om 3 uur Christiaansen, voorzien van brieven voor Saparoea, met een prauw waarop de witte vlag was, naar de westkust, van waar hij onder escorte van rebellen over land naar hoofdplaats Saparoea ging [4].

Aan den avond van dien 14ⁿ om $10\frac{1}{2}$ uur zag men, journali-

[1] Journaal van de *Reygersbergen*.

[2] *Van Doren-M.*, bl. 52. — Noch in *Memoriaal-* of *Journaal-B.*, noch in het journaal der *Reygersbergen* wordt van zulk een verzoekschrift melding gemaakt. Men leest er alleen — zie bl. 250 *Boelen-M.* —, dat ter samenkomst het verlangen geuit werd. — Over Paperoe in het Hatawanosche, zie dl. I, bl. 471.

[3] *Van Doren-M.*, bl. 52-53.

[4] *Boelen-M.*, bl. 251, zoomede in de journalen van Boelen en van de *Reygersbergen*. Over de door te trekken landstreek, zie dl. I, bl. 472 v.v.

seerde Boelen, verscheidene flambouwen aan het strand. Aan de westkust lag de *Iris*, waar een flambouw naderde, onder mededeeling van den drager, dat er een brief van hoofdplaats Saparoea was gekomen. Kapitein Pool liet hem halen en kwam er mede aan boord van de *Reyggersbergen*. Het stuk was een schrijven hetzij van de rebellen, mede onderteekend door Christiaansen, gelijk waarschijnlijk is, hetzij van Christiaansen, houdende dat men er zeer tot vrede genegen was, waarom hij aanbeval dat morgen een officier en een cadet mede op de hoofdplaats zouden komen. Of Groot hierop heeft geantwoord, gelijk waarschijnlijk is, en wat hij antwoordde, leest men niet in het memoriaal, noch in de journalen; in ieder geval besloot hij het bestuur te Amboina op de hoogte te stellen [1]. Groot's scheepsjournaal teekende toch aan: "Den 14 's avonds zond ik een orang-baaij met een officier en een brief aan het Gouvernement van Amboina om kennis van het voorgevallene te geven." Wat er den 15[n], 16[n], 17[n], 18[n] plaats vond, deelt het journaal niet mede; ook noemt hij niet den officier, die naar Ambon werd gezonden en vermeldt hij evenmin diens wonderdadige terugkomst aan boord! Nochtans hebben wij hier te boekstaven een inderdaad merkwaardigen tocht. De officier was de luitenant t/z Boelen, dezelfde wiens memoriaal en journaal ik al dikwerf aanhaalde.

De opstandelingen, ongeduldig geworden, schreven brief op brief aan commandant Groot [2]! Hij beantwoordde die in der minne, om tijd te winnen, tot hij antwoord van Ambon ontvangen zou hebben. Een brief van Dinsdag 15 Juli hield de herhaling in van de vraag of het wezenlijk zijn voornemen was met hen vrede te sluiten, en zoo ja, dat hij dan zelf of wel een ander officier aan wal zoude komen om met de hoofden te spreken. Opnieuw antwoordde Groot, dat het zijn ernstig verlangen was, met hen tot vrede te komen, doch dat hij zonder last van zijn overheden het schip niet kon

[1] In *Memoriaal-B.*, bl. 251 staat, dat de brief was van Christiaansen. Bij *Van Doren-M.*, bl. 53, leest men daarentegen, dat de brief door de rebellen was onderteekend, en enkel ter geruststelling mede-onderteekend was door Christiaansen, terwijl de brief er op aandrong, „dat de Kommandant zelf in persoon aan wal zou komen"; in verband hiermede zou Groot's antwoord geweest zijn, behalve, dat hij van deze geneigdheid tot vrede zou kennis geven aan Ambon, „dat hij zonder den last van heeren Kommissarissen zijnen bodem niet kon verlaten".

[2] In *Journaal-B.* staat ad 15 Juli: „Men had gedurende den dag met de inwoners verscheidene mondgesprekken en ontving 3 brieven van Saproa. De laatste wierd door den Kap[n] Luit. Pool in dien avond aan boord gebragt. Dezelve behelsde een verzoek aan den Kapt[n] Groot om een officier en cadet naar Saproa te zenden."

verlaten. Derhalve moesten zij hunne gemachtigden op een door hen te bepalen tijd aan het strand zenden, die alsdan met de door hem te zenden commissarissen zelven zouden kunnen spreken en verder den oud-luitenant Christiaansen, dien hij als een bewijs van zijn vertrouwen in hen aan wal had gezonden, zoo spoedig mogelijk laten terugkeeren. — Het duurde niet lang, of zij antwoordden, dat zij zich Zaterdagmorgen den 19^{n} Juli ten 8 uur aan het strand zouden bevinden, om met de afgevaardigden te spreken en wat den luitenant Christiaansen betrof, over hem behoefde geen vrees gekoesterd te worden, zoo als gebleken was uit zijn eigen handteekening, onder hun voorlaatsten brief geplaatst. Stelde de Kommandant in hen vertrouwen, dan had hij als bewijs hiervan den 17^{n} Donderdag 's morgens ten 8 uur een officier aan wal te zenden om te Saparoua te gaan onderhandelen, als wanneer zij zich, vergezeld van luitenant Christiaansen, aan het strand zouden bevinden. — Den overbrenger van dien brief werd ten antwoord gegeven, dat Donderdag op het bepaalde uur een officier aan wal zoude zijn, dien zij op hun verantwoording moesten beschermen, en dat hij, Groot, op Zaturdag den 19^{n} mede aan wal dacht te komen, alwaar hij hen dan met dien officier en luitenant Christiaansen verwachtte [1]. Inderdaad ging den 17^{en} de adelborst der 1ste klasse FELDMANN aan wal, „om als parlementair naar Saparoea te vertrekken" [2]. Van dat alles meldt het scheepsjournaal niets. Het is alsof Groot er tegen op heeft gezien om zoo'n tentoonstelling van flauwhartige onnoozelheid te journaliseeren. Intusschen hebben wij als bijzonder lezenswaard te verhalen van de twee hier aangewezen tochten, een van Boelen, gaande op den 14^{n} naar Ambon, een ander van Feldmann, vertrokken op den 17^{n} naar hoofdplaats Saparoea; de twee jonge officieren kwamen den 19^{n} behouden op de *Reygersbergen* terug.

Wij vangen aan met de Ambonsche reis. Boelen zelf heeft haar als volgt beschreven in zijn memoriaal [3]:

> De beide kommandeerende officieren besloten nu den wapenstilstand te handhaven en zoo spoedig mogelijk het Hoofdbestuur der Molukken met de eischen der Saparoeezen in kennis te stellen en dienaangaande zijne nadere bevelen te vernemen. De groote

[1] *Van Doren-M.*, bl. 55-56. Het verhaal is er eenigermate verward.

[2] *Van Doren-M.*, bl. 56.

[3] *Boelen-M.*, bl. 251-259.

orembaai werd dus gewapend met twee donderbussen en gereed gemaakt om met een officier, belast met depêches en instructies voor het Hoofdbestuur, naar Amboina te vertrekken. Mij werd deze missie opgedragen. Ik vertrok des avonds te half twaalf [1]. Het vaartuig onder mijne bevelen was bemand met acht Europeesche matrozen, een bootsmansmaat als onderofficier, een boeginees als *djoeroemoedie* (stuurman), en een Javaansche mandoer met twee Javaansche matrozen, zoodat wij in 't geheel 14 man sterk waren. Vier matrozen waren gewapend met geweren, de bootsmansmaat en ik zelf met pistolen en marinesabel. Hoe stil wij ook van boord gingen, ontwaarde men toch onmiddellijk aan den wal, dat er een vaartuig werd afgezonden, want men praaide: «itoe schuitje pigie dimana?" (waar gaat dat vaartuig heen?) Natuurlijk werd hun geen antwoord gegeven [2].

Het begin van de reis was zeer voorspoedig, want wij hadden den stroom mede, zoodat ik mij te halfdrie dwars van de negorij en het fortje Pelauw, op den noordkant van het eiland Haroekoe, bevond [3]. Gedurende den nacht zagen wij hier en daar op het gebergte van Ceram en op dat van Saparoea en Haroekoe vuren opvlammen, volgens den Boegineeschen stuurman signalen, die de vijanden met elkander wisselden. Toen wij tusschen Amboina en Haroekoe doorzeilden, zagen wij op het strand van het eiland Haroekoe bij de negorijen Rohomini en Kabauw [4] een massa gewapend volk, ons uitdagende onder hun gewoon gegil. Zij riepen mij toe om aan land te komen. Ik liet de *orembaai* zoo dicht mogelijk het strand naderen en, op de witte vlag wijzende, die midden in het vaartuig aan een hoogen stok woei, riep ik hun toe, dat de Kompanie mij afgezonden had om vrede met de Saparoeezen en ook met hen te maken [5]. Ik zag echter weldra aan hunne voortdurende oorlogskreten en krijgsdansen, dat ze alles behalve vredelievend gestemd waren. Ook begonnen zij de prauwen aan het strand te water te brengen en aanstalten te

[1] Den 14n Juli. In *journaal-B.* staat over het uur van vertrek ¼ vóór 8. — Over de orembaai, zie hiervóór bl. 661.

[2] *Ver Huell*, dl. I, bl. 175-181 beschrijft ook het wedervaren van Boelen, naar aanleiding van diens mededeelingen aan hem. Op bl. 181 staat intusschen minder aannemelijk het tegenovergestelde, nl. dat men *geantwoord* had en wel „naar Amboina".

[3] Ook *Van Doren-M.* zegt hier juist het tegenovergestelde, nl. op bl. 53, dat Boelen „gedurende den nacht stroom en wind tegen had". Over „Pelauw" zie hiervóór dl. I, bl. 467; met de versterking wordt bedoeld fort Hoorn.

[4] Verg. bl. 651-652.

[5] In *journaal-B.* staat wel zoo waarschijnlijk, dat Boelen had geroepen: „dat de Compagnie met Saparoea vrede wilde maken, en ik dus een witte vlag voerde". Zoo ook bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 175-176.

maken om mij aan te vallen. Zoodra zij echter zagen, dat ik gereed was een donderbus op hen af te vuren, staakten zij hunne beweging.

Te 7 uur in den morgen van den 15den Juli kwam ik te Haroekoe aan. Het fortje aldaar, Zeelandia, is niets meer dan een blokhuis, waartegen eene woning gebouwd is, dienende tot verblijf van den kommandeerenden officier en den posthouder. De kommandeerende officier, kapitein der infanterie Van Driel, had om het fort een ruim kampement, afgesloten door eene borstwering, doen aanleggen. De negorij, op circa drie honderd pas ten zuiden van het fort, was daarin gesloten. Hierdoor bedwong hij de bevolking, die uit eigen wil of onder den dwang van het hoofd der oproerlingen tot muiterij zoude willen overslaan. De bezetting had in het begin van den opstand hoogst zorgvolle tijdstippen doorleefd, zoowel in de eerste dagen toen ze slechts uit een klein marine-detachement, onder bevel van den adelborst 1e klasse W. D. Musquetier, bestond, als later 30 Mei en 3 en 9 Juni, toen ze zeer krachtige aanvallen van de muitelingen heeft afgeslagen. Daar intusschen alle gemeenschap buiten de sterkte met de rest van het eiland afgebroken was, begon schaarste aan levensmiddelen zich te doen gevoelen en zoude men weldra aan de bevolking der kampong het noodige voedsel niet meer kunnen verstrekken. Hierdoor werd ik zeer in mijn verwachting teleurgesteld om mijn volk, na een zoo vermoeienden nacht, door spijs en drank behoorlijk te doen verkwikken. Mijne manschappen waren *te* veel vermoeid om al dadelijk de reis van Haroekoe naar Amboina voort te zetten. Daar zij dus eenige rust noodig hadden en mijne zending daarop niet wachten mocht, verzocht ik den kapitein Van Driel mij door eene prauw van de kampong, binnen de sterkte gelegen, te doen overbrengen naar de negorij Soeli, de eerste negorij om den oosthoek van het eiland Amboina [1]. Kapitein van Driel bragt mij onder het oog, dat die overtocht niet zonder gevaar zoude zijn, daar de muitelingen druk kruisende waren tusschen Ambon en Haroekoe en twee nachten geleden op Tenga-Tenga waren geland en van de nog vreedzame bevolking acht hadden vermoord en hunne afgehouwen hoofden hadden medegenomen. Het was dus zaak om naar alle kanten goed uit te kijken. Om 8 uur vertrok ik met de prauw, door 14 man voortgeroeid, naar de Oostbaai van Amboina [2]. Doch, ondanks alle inspanning der Inlanders,

[1] Zie over *Soeli* en het een paar regels verder vermelde *Tenga tenga*, dl. I, bl. 419.

[2] Het vertrek in den avond van 15 Juli. In *journaal-B.* staat, dat met de prauw ook zijn menschen medegingen, „mijn volk", d. w. z. behalve de 11 „Indianen, die nu als scheppers uitsluitend dienst deden".

konden zij die niet bereiken. Het stormde uit het Oosten met zware regenvlagen. Boven het ver in zee zich uitstrekkende rif van Soeli konden wij onmogelijk komen, daar de branding met hooge zee zich ver te loefwaarts van ons vaartuig uitstrekte. Ik besloot dus af te houden naar de bocht van Toeléhoe [1], ofschoon dit besluit niet boven bedenking verheven was, want ik had niet de minste zekerheid, dat deze Mohammedaansche negorij niet tot de partij der opstandelingen was overgegaan. De bevolking van Toeléhoe deed zich echter als vredelievend kennen [2]. Ik liet de prauw met de 14 roeiers weder naar Haroekoe teruggaan [3] en kreeg den volgenden morgen van den Radja een draagstoel, door 4 kloeke kerels gedragen, om over land naar Soeli te gaan, een prachtige tocht door de heerlijke bosschen, vol van het geschreeuw der lorries en der kaketoes [4]. Te half drie in den namiddag was ik te Soeli. Van hier ging ik per kleine prauw naar de Pas Bagoeala, wandelde die landengte over en stak weder per éénpersoons prauw de binnenbaai over, waarvan de bodem bedekt was met het prachtigste tapijt van koraalgewassen, dat men zich denken kan. Om half zes des avonds kwam ik te Amboina in het fort Victoria aan [5]. Ik begaf mij dadelijk naar het residentie-huis van den Gouverneur der Molukken. Toen ik de reden van mijne komst opgegeven had, werd ik bij Zijne Excellentie toegelaten, dien ik aantrof in zijn slaapkamer, zittende met het bovenlijf geheel naakt op den rand van zijn ledikant. Gouverneur van Middelkoop was een zeer zwaarlijvig man, die veel hinder van de warmte had en daarom volgens gebruik van de oudgasten der O.-I. Kompagnie, zich van tijd tot tijd lekker maakte door het gebruik van een luchtbad. Domine Kam zat, op eenigen afstand van zijn ledekant, in een Indische luierstoel, op zijn gemak met den Gouverneur te converseeren .... [6]

[1] Toelehoe: zie dl. I, bl. 419.

[2] Er schijnt daar een bezetting gelegen te hebben, want Boelen teekent in zijn journaal aan, dat hij „door den commanderenden officier aldaar zeer goed ontvangen (werd)".

[3] Dus alleen de roeiers; zijn van de *Reygersbergen* medegebrachte volk bezorgde hij, volgens het journaal, „een goed kwartier".

[4] Het *journaal-B.* zegt niets van dat fraaie. Het Memoriaal is een later net opgeknapt stuk. In het journaal staat alleen van dien tocht in een draagstoel naar Soeli: „dog de weg was zodanig slegt en ongangbaer, dat ik genoodzaakt was om uit de stoel te gaan en den weg te voet te lopen".

[5] In het *journaal-B.* staat: „waar ik des avonds ten $9\frac{1}{2}$ uur aankwam".

[6] Nu volgt in het memoriaal een minder vriendelijke uitweiding over dominé Kam, bl. 254-255, die met den tocht geen verband houdt en alzoo ook niet in het *journaal-B.* voorkomt. Omdat het speciaal Christenen waren, die zich aan de wreedheden op de onzen en het verzet schuldig maakten, stond de

Het souper dien avond bij den gouverneur smaakte mij overheerlijk en na de nachtrust ten huize van den secretaris Baumhauer, was ik den volgenden dag weder een nieuw mensch, want ik was uitgehongerd en zeer vermoeid geweest. Toen de depêches van heeren Commissarissen aan overste Groot gereed waren, maakte ik aanstalten tot de terugreis. Vermoedende, dat ik op dezen tocht meer last van den vijand zou hebben dan ik van boord komende ondervonden had, vroeg ik aan den kommandant van Amboina, den overste Kraaijenhof, mij nog drie geweren met gevulde patroontasschen te willen medegeven. Die ontvangen hebbende, vertrok ik, den 17den Juli 's morgens te half acht [1], in eene kleine prauw naar den pas Bagoeala. Daar aangeland, liet ik bij het blokhuis het kamponghoofd ontbieden. Doch deze scheen niet bereid mij aan een vaartuig te helpen, waarmede ik naar Soeli kon gaan [2]. Hij beweerde geen prauw te hebben en dat niemand in zijn kampong dien tocht zou willen ondernemen. Ten slotte werkte mijn dreigen toch zooveel uit, dat ik eene prauw met 4 man tot mijn dienst kreeg. De oostmoesson woei dien dag zeer sterk en, daar de wind recht de baai in stond, hadden de inlanders veel moeite om tegen de hooge zee op te roeien. Ondanks kracht van pagaaien vorderden wij slechts weinig. Ten laatste stelden de inlanders voor om met de prauw aan het strand van den noordkant van de baai te landen en mij langs dat strand naar Soeli te geleiden. Ik stemde daarin toe. De prauw richtte haar steven naar het strand en kwam hoog genoeg op het droge te zitten, dat zij er uit konden springen zonder door de branding overgoten te worden. Maar nauwelijks was ik zelf op strand, of de vier mannen stieten de prauw weder af naar zee en sprongen er in. Hoe snel en behendig dit ook in zijn werk ging, was ik toch genoeg bij de hand om een hunner bij het haar te grijpen en achterover op het strand te doen vallen, hem mijn sabel op de borst houdende. Intusschen pagaaiden de drie overigen met de prauw naar zee, mijn vier geweren en gevulde patroontasschen medenemende. Ik besloot nu met mijnen Ambonees naar Soeli te wandelen. Ik liet hem vooruit loopen en volgde hem met de sabel in de hand. Weldra kwamen wij aan een rivier, die wij moesten doorwaden en die

bekeeringsijver destijds bij onze militairen al in een heel slecht blaadje. Ook in Ver Huell's „Herinneringen" vinden wij het afgeven uit dien hoofde op het inlandsche christendom. Ik kan mij die opvatting onder de indrukken van het gebeurde wel begrijpen, maar nam er niets van over. 't Is alsof aan Europeesche christenen beestachtig handelen vreemd zou zijn!

[1] Half negen staat in het *journaal-B.*

[2] Verg. bl. 682, alinea 2.

nog al vrij diep was. Ik bleef nu een oogenblik in tweestrijd of ik den Amboinees vóór mij of achter mij door de rivier zou laten gaan. Achter mij vertrouwde ik hem niet het minst en vóór mij, dacht ik, kan hij, eerder aan den oever zijnde, mij wel bij het hoofd pakken en mij, onder water houdende, afmaken, want hij had, zooals de Amboineezen gewoonlijk hebben, zijn pareng (langwerpig hakmes) bij zich. Vóór mij uit, leek mij nog het secuurste. Na drie zulke rivieren te hebben doorwaad, kwam ik eindelijk te Soeli aan, druipnat, maar toch verhit en vermoeid. Mijn Amboinees werd in arrest genomen even als wat later de drie anderen, die het toch raadzamer schenen gevonden te hebben om zich in Soeli weder bij mij te voegen. Zoo kwam ik weder in 't bezit van mijne geweren en patroontasschen. Per draagstoel ging ik weder naar Toeléhoe, waar ik te half zeven in den avond van den 17^{den} Juli aankwam [1]. Van hier ging ik den volgenden morgen om 4 uur per prauw naar Haroekoe, dat ik om 8 uur bereikte en waar ik mijn volk van den *orembaai* vroolijk en gezond terugvond [2]. Kapitein Van Driel had nog voortdurend nachtelijke aanvallen af te slaan. De muitelingen werden hoe langer hoe talrijker en vermeteler. Hij schatte hun aantal, bij den laatsten aanval van den vorigen nacht, op wel 4000. Hij had veel hulp gehad van de matrozen onder den luitenant ter zee 2de klasse Veerman, die gedetacheerd waren op het schip «de Zwaluw", een engelsche koopvaarder, thans gehuurd door het Nederlandsche gouvernement om den kruidnageloogst in te zamelen. Dit schip lag nu voor het fort van Haroekoe en tijdens den aanval had luitenant Veerman zijn matrozen met twee veldstukjes aan den wal gezonden, ter assistentie van kapitein Van Driel. Veerman vertelde mij, dat het afhalen der kruidnagelen met veel moeielijkheden gepaard ging, daar de in opstand gekomen kampongs natuurlijk weigerden hun oogst af te leveren.

[1] Er staat gedrukt den 18^{en}, doch ik beschouw dit als een fout: ook bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 176, den 17^{en}. — In het *journaal-B.* staat van dezen geheelen tocht Bagoeala-Soeli, waarbij Boelen zich verklaart „genoeg bij de hand", niets anders dan: „Om 8½ uur vertrok ik van Amboyna met brieven voor Haroka en de schepen van Hatawana gelegen. Na een zeer vermoeilijke reis kwam ik des avonds om 6½ uur wederom op Teleeuw, waar ik het volk alle gezond en wel te vreden vond." In dezen geest ook vermeld in *Ver Huell*, dl. I, bl. 176.

[2] Ik vermoed, dat dit mede onjuist is. Op bl. 676, noot 3 teekende ik aan, dat volgens het *journaal-B.*, Boelen zijn volk een goed kwartier te Telehoe bezorgde, terwijl hij hen, blijkens de vorige noot dáár gezond en tevreden terugvond, waarmede dan verder verband houdt de mededeeling in het journaal: „Om 4 uur des 's morgens vertrok ik met twee orangbaaien door negers van Telehoe geroeid wederom naar Haroeka, waar ik om 8 uur aankwam."

Ik had den wakkeren kapitein van Driel en mijn kameraad Veerman gaarne in hunne moeilijke positie willen bijstaan [1], maar ik moest naar de «Maria Reygersbergen" terug. Mijne 8 Europeesche matrozen hadden nu ieder een geweer. De *orembaai* werd ter dege nagezien, evenals de wapenen en de amunitie, ook de twee donderbussen ondergingen eene grondige examinatie en des avonds om 9 uur, toen de maan ondergegaan was, aanvaardden wij de reis naar den hoek van Hatawana. Bij mijn vertrek ried kapitein Van Driel mij de grootste voorzichtigheid aan, want, zeide hij, dat gij verraden zijt en men uwe gangen nagaat, daarop kunt gij rekenen. Wij hadden den moesson en den stroom tegen, die sterk om de west trok, zoodat ik wel berekenen kon, dat wij eerst den volgenden dag tegen den middag aan boord van het fregat konden zijn. Voor dat het vaartuig zich in beweging stelde, had ik ieder man zijn plaats doen nemen, hem gewezen hoe hij zijn geweer, gereed om er mede te kunnen ageeren, bij zich moest laten staan en hem vermaand zorg te dragen, dat er met het pagaaien geen waterspatten op zijn geweer en vooral niet op het slot kwamen. In den voornacht gebeurde er niets bijzonders. Wel zagen wij, evenals op de uitreis, van tijd tot tijd in het gebergte van Ceram en dat van Saparoea en Haroekoe vuren opvlammen. Na middernacht het fort Pelauw passeerende, constateerde ik, dat wij slechts langzaam, wegens den fellen stroom, vorderden en de dag reeds ver gevorderd zoude zijn, vóór wij ons onder de bescherming van het geschut onzer oorlogschepen zouden bevinden. Het opkomen der zon werd dien nacht vooraf gegaan door het verschijnen boven de kim van de morgenster Venus, zoo schitterend als ik deze ster, hetzij als morgen- of avondster, nooit meer gezien heb. Door het nu allengs helderder worden van de oosterkim, konden wij weer beter voor ons uit zien, en ontwaarden wij weldra, dat zich eene linie van vaartuigen dwars in onze koerslijn geposteerd had [2]. Ik hoopte, dat de witte vlag, die nog altijd midden in het vaartuig wapperde, ons voor een vijandelijken aanval zou vrijwaren, maar al spoedig bemerkte ik, dat de bemanning dier vaartuigen zeer vijandig gezind was. Zij hadden roode vlaggen van hunne toppen waaien, dansten en gilden als bezetenen, met hunne klewangs zwaaiende en snaphaanschoten op ons lossende, die echter niemand letsel deden. Jullie wilt dus vechten, dacht ik, welaan dan moet de witte vlag over-

[1] Waarom? Was er dan geen „moeilijke positie" voor Hatawano? Het verhaal kon hier en daar wel wat eenvoudiger geweest zijn.

[2] Het aantal vaartuigen van *de linie* was 6, blijkens de volgende bladzijde. De redding is overigens wonderdadig, vooral ook als men in aanmerking neemt hoe snel deze Inlanders hun vaartuigen kunnen voortpagaaien.

boord en tegelijkertijd nam ik den vlaggestok en wierp dien met de vlag overboord [1]. Toen zeide ik tot mijn volk: «Mannen, hier moeten wij doen, wat wij kunnen en ons leven tot het uiterste verdedigen, laat ieder nauwkeurig doen wat ik beveel." — «Wij moeten terugkeeren", zei een der matrozen. — «Aan terugkeeren valt niet te denken. Houdt uwe geweren gereed; mandoer! houd recht op die groote prauw aan en nu roeien met alle macht." De prauwen, die ik voor mij had, zes in getal, waren echelonsgewijze opgesteld, terwijl nog andere prauwen, met krijgsvolk bemand, van het strand in zee staken. Intusschen pagaaiden wij met snelheid op hen aan. Geweerschoten werden op ons gelost, maar niemand onzer werd getroffen. Toen ik het grootste hunner vaartuigen tot op pistoolschotsafstand genaderd was, kommandeerde ik: «bakboord vaardig" en, terwijl de mandoer onzer *orembaai* die prauw als 't ware strijkelings voorover deed loopen, kommandeerde ik «vuur". De kogels uit de vier geweren troffen in een drom van menschen, daar het inlandsche vaartuig door drie boven elkander zittende rijen roeiers werd voortgestuwd. Gelijktijdig met het lossen der vier geweerschoten, vuurde ik de achterste donderbus af, die, met schroot geladen, eene vreeselijke slachting in het vaartuig aanrichtte. Door het uitmuntende beleid van den mandoer met zijn stuurpagaai, kreeg ook de tweede prauw haar deel, ditmaal van stuurboord, en het schot uit de voorste donderbus, bediend door den bootsmansmaat, trof niet minder goed. Dit onthaal scheen de vijand van ons niet verwacht te hebben. Zij lieten de riemen hangen, alsof in eens hunne armen verlamd waren, terwijl er uit de vaartuigen een groot gekerm opsteeg. Een van de achterste prauwen, een groote kruisprauw, wilde ons nog den weg versperren, maar een nieuwe losbranding van de geweren aan bakboord en een schrootschot uit de achterste donderbus, waarbij ik ook nog mijne pistolen loste, deed hen afdeinzen [2]. Nu namen de bootsmansmaat en ik ook een pagaai ter hand en vlogen wij met buitengewone snelheid voort. Wel kwamen de vijandelijke prauwen ons achterop, maar zij verloren te veel tijd met het overladen hunner dooden en gekwetsten in andere prauwen, om ons nog te kunnen inhalen, zoodat wij ze achtereenvolgens weder naar den wal zagen sturen en om den hoek van

[1] De vlag kon dus niet ingehaald worden; ze moest over boord!

[2] In het *journaal-B.* staat nog: „Ongelukkig had een van het volk eerst een groot uur geleden van Haroka vertrokken, de lont in het water laten vallen; daarbij sprong met het eerste schot het slot van de donderbuks; het tweede schot stak ik af door een geladen pistool, dat ik bij mij had liggen." Dit leest men ook bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 179.

het land verdwijnen. Later heb ik vernomen, dat de beide aanvoerders van dit prauwen-eskader bij hunne tehuiskomst, wegens den noodlottigen afloop van het gevecht, door het opperhoofd der opstandelingen onthoofd werden....

In den namiddag van den 19^{den} Juli kwamen wij weder aan boord van het fregat [1].

Wat de brieven hebben ingehouden, die wakkere Boelen van Ambon voor commandant Groot medebracht, weet ik niet. Bij Van Doren lezen wij [2], dat de Moluksche commissie den gouverneur Van Middelkoop „benoemd" had, „om in persoon de onderhandelingen te gaan voortzetten"; doch daar commandant Groot door ontvangen berichten over de gezindheid der muiters „overtuigd" was, „dat zij met niemand wilden onderhandelen dan met eene kommissie, door de kommissarissen van Java derwaarts gezonden", heeft hij die malle zending althans ontraden. Er zou echter nog heel wat gebeuren, alvorens ook voor hem zekerheid was verkregen, dat de koelies de heeren eenvoudig voor den gek hielden.

Tijdens de terugreis van Boelen was den 18^n de *Dispatch* van Ambon mede bij de *Reygersbergen* ten anker gekomen. Het vaartuig bracht o. a. aan een versterking van 25 Amboneesche burgers. Commandant Groot gaf gezagvoerder Crozier last, gelijk in het journaal van den 18^n staat opgeteekend, „om ook de witte vlag te hijsen, en geene vijandelijkheden te doen geduurende de onderhandeling".

Met die onderhandeling werd in de eerste plaats adelborst Feldmann belast, naar wij lazen; daartoe was hij, evenals de oude Christiaansen, naar de muitelingen gezonden; onverantwoordelijke handeling van commandant Groot, na de wijze waarop de rebellen zich hadden doen kennen. „Wie siddert niet", schreef Ver Huell [3], „bij het vernemen van de doodsangsten en folteringen, welke deze jonge officier heeft moeten doorstaan, daar hij alleen afhing van de grilligheden van het vermetel Opperhoofd der muitelingen, en zijn leven, als het ware, slechts aan een hair gehangen heeft!"

[1] Er staat gedrukt den 20^n; m. z. den 19^n. Verg. de noot 1 op bl. 678. Wij zullen in noot 3 van bl. 689 gelegenheid hebben meer data-fouten in het Memoriaal op te merken. — In het *journaal-B.* is nog aangeteekend: „Men had op ons circa 24 geweerschoten gedaan, waarvan sommige goed gerigt, dog gelukkig is geen onzer gekwest. Om 11½ uur kwam ik wederom aan boord van het fregat M. R. en vond het schip the Dispatch voor Hatawano geankerd. Op de 3 scheepen had men nog de witte vlag waaijen." Het *goed gericht* vuur, waardoor niemand werd gekwetst, vat ik niet.

[2] *Van Doren-M.*, bl. 59-60.

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 188-189.

Zooals wij ons zullen herinneren, was Feldmann den 17n Juli van de *Reygersbergen* aan wal gestapt. Wat de jonge officier toen heeft moeten lijden, kunnen wij lezen in het verhaal, dat uit zijn mond door Ver Huell is opgeteekend geworden en hier volgt [1]:

Ingevolge order van den Kapitein Luitenant ter zee J. Groot, kommanderende Z. M. fregat *Maria Reigersbergen*, liggende voor de negorij Hatoeana op het eiland Saparoua, vertrok ik op den 17 Juli 1817, des morgens ten 8 ure, als Parlementair naar Saparoua. Met de sloep aan wal gekomen zijnde, werd ik dadelijk door eene inlandsche burgerwacht van zes man naar de tweede digt bij zijnde negorij Jahamao getransporteerd, alwaar ik mij, benevens gemelde wacht, in een visschers praauwtje begaf, hetwelk mij aan de overzijde van de bogt bragt, waarna ik mij op weg landwaarts in naar de negorij Saparoua begaf [2]. Op gemelden weg ontmoette ik op kleine afstanden eene wacht van inlanders, die zich mede achter mij vervoegde, zoodat ik op het laatst, in plaats van zes man, er over de veertig bij mij had. Digt bij Saparoua gekomen zijnde, werd mij door de wacht gezegd, om hier te moeten wachten, waarop zij eenige van hen naar het Opperhoofd zonden, om hem van mijne aankomst te verwittigen. Een half uur daar gestaan hebbende, hoorde ik van verre in het bosch een groot geschreeuw der inlanders, en eenigen tijd daarna zag ik, volgens mijne gissing, ruim zeshonderd eilanders gewapend met geweren, sabels, pieken, klewangs, pijlen, enz. op mij aankomen, met MATULESIA aan het hoofd, voorafgegaan door een twintigtal Alfoeren, die tot digt vóór mij kwamen, en al dreigende, om mij met hunne pieken te willen doorsteken. De Kapitein was toen op dat oogenblik zeer eenvoudig op inlandsche wijze gekleed, gewapend met twee pistolen in een' gordel om zijn lijf, en eene groote klewang in zijne handen. Na mij eenigen tijd met een verachtend oog aangezien te hebben, zonder een woord te spreken, gebood hij, zich eindelijk omdraaijende, dat ik hem volgen moest. Op Saparoua gekomen zijnde, zag ik een groot plein, waar eene overdekte loods stond, hetwelk hun verblijf was [3]. Om hetzelve werd ik driemaal henen geleid, waarna het Opperhoofd zich in de loods begaf, en mij op het plein vóór dezelve liet staan, gevende mij den vlaggestok, waaraan de witte vlag waaide, die ik mede gebracht had, in de hand. Daarop schaarden zich toen alle de ge-

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 181-188.

[2] *Jahamao* zal wel zijn *Ihamaoe;* wat bedoeld wordt met de *overzijde van de bocht*, weet ik niet. — Van een ontmoeting met Christiaansen zien wij geen melding gemaakt.

[3] De loods, vermeld op bl. 616, noot 5?

wapende manschappen om mij heen; en op zijn' wenk rigtten al de manschappen hunne wapens op mij aan, even of ik zoo ter neder zou geschoten worden. Toen liet het Opperhoofd mij voor het eerst vragen: Wat ik kwam doen? Ik antwoordde, dat ik, volgens zijn verlangen, gezonden was, om de Radja's, die op zaterdag den 19^{den} dezer zich naar Hatoeana zouden begeven, af te halen, en met hen derwaarts zoude vertrekken, zoo als, reeds eenige dagen te voren, door den Overste aan hem geschreven was. Hierop liet hij de omstanders, die rondom mij geschaard waren, uit elkander gaan, en hunne geweren weder op nieuw op mij aanleggen. Toen dacht ik niets anders, of ik zou met een generale decharge ter neder geschoten worden. Hij liet mij voor de tweede maal dezelfde vraag doen, er bijvoegende, waarom er geen kadet was medegekomen, zoo als hij geschreven had. Ik antwoordde hem, dat men zijn' brief dan niet goed begrepen had, dat dit anders wel zou gebeurd zijn. Of ik dit alles op mijne wapens kon bezweren, waarop ik ja! antwoordde. Daarop werd mij de degen afgenomen en aan hem overgegeven: bij mijn vertrek heb ik dien eerst weder terug gekregen. Alstoen werd ik bij hem onder de loods gebragt. Ik zette mij op een' stoel neder, terwijl zich al de gewapende manschappen om mij heen schaarden. Een oogenblik stil gezeten hebbende, vroeg hij mij, wat het voor een schip was, dat dezen morgen op Hatoeana gekomen was [1]. Ik antwoordde hem, dat ik dat niet wist; dat ik, bij mijn vertrek van boord, het schip wel van verre gezien had, maar hetzelve niet had kunnen onderscheiden; waarop hij toornig wordende, mij gelastte, om dadelijk aan den Overste te schrijven, en te vragen, wat schip het was, wat het kwam doen, en waar het van daan kwam? dat de Kapitein, of een Officier, van het schip nog dezen avond bij hem moest komen. Hij liet mij papier, pen en inkt geven, en, toen ik dit alles geschreven had, liet ik hem vragen, of hij daarbij nog iets wilde gevoegd hebben, en of hij den brief ook wilde lezen. Ik zeide hem zulks, om hem niet in het denkbeeld te brengen, dat ik mij over zijn gedrag omtrent mij zou beklagen; doch hij van zijn' stoel opspringende, kwam naar mij toe, zette zijne groote klewang mij in den nek, en voegde er de woorden bij: «*kapot of niet kapot!*» Dit was een oogenblik voor mij, of ik wegzonk; en zoo werd ik meermalen door hem bedreigd. Hij liet den brief dadelijk bezorgen [2], en ging daarop heen, liet mij met de Radja's en overige manschappen in de loods blijven.

[1] Zie bl. 681, alinea 2.

[2] Ad 18 Juli staat in het *journaal-B.*: „Om 1½ uur ontvangen een brief van den cadet Veltman, welke de Kaptn. beantwoordde."

Een half uur daar gewacht hebbende, kwam hij onder een groot geschreeuw der inlanders terug, hebbende zich nu gekleed in eene lange witte broek, witte kousen, schoenen, en een roode Engelsche frak met twee Luitenants-Kolonels epauletten er op, die van den Majoor BEETJES afkomstig waren [1], als ook met een' driekanten hoed, waarop eene pluim van zwarte en roode veren, en eene groote sleepsabel in zijne hand. Nadat hij eenige malen, even als een razende hond, de loods op en neêr had gewandeld, zeide hij tegen mij: «Kom!» waarop hij vooruit, en ik achter hem, en daarna zijn gevolg de negorij inging, en zoo langs het residentiehuis en het fort naar het strand wandelde. Daar zag hij door zijn' verrekijker de baai uit, of er ook schepen in het gezigt waren. Niets ziende, keerden wij weder terug, waarop hij beneden aan de stoep van het residentiehuis op een' stoel ging zitten, en mij zeide van naast hem te gaan staan. Alstoen hield hij inspectie over zijne gewapende manschappen, die bij hem waren, aan mij vragende, of ik al dat volk en hunne wapens wel gezien had? Toen ik, ja! antwoordde, zeide hij, dat dit maar een gedeelte volks was, maar dat hij er nog duizenden meer had. Hij bragt mij toen verder in een huis, waar hij mij een glas Sagueer liet drinken. In dien tusschentijd liet hij zijn paard voor de deur brengen, ging er vervolgens op zitten, en liet mij in mijne montering, gebonden aan den staart van het paard, naar de negorij Haria, waar zijne moeder woonde, achterna loopen. Daar het reeds middag was, en dus op het heetst van den dag, en ik 's morgens al een uur geloopen had, kon ik dit loopen achter het paard niet lang uithouden. Hem om *ampon* verzoekende, werd ik, op aanhoudend smeeken, losgemaakt. Toen werd ik geleid tusschen twee Radja's. Gedurende dezen weg, die een groot uur lang is, werd ik elk oogenblik op het onverwachtst door een verschrikkelijk geschreeuw van omtrent veertig gewapende inlanders, die zich in het lange gras verscholen hadden, aangevallen, en met hunne wapens bedreigd, even of men mij wilde vermoorden. Verscheidene stooten en slagen heb ik bij die gelegenheid bekomen; en, ware ik niet door twee Radja's begeleid geworden, zeker zou men mij op dien weg vermoord hebben. Daar hij nu te paard zittende vooruit was gereden, kwam hij naderhand mij weder terug opzoeken, en vroeg mij, of zij mij niet kapot hadden willen maken? Toen ik hem ja! antwoordde, zeide hij mij, dat dit ook zeker zou gebeurd zijn, indien hij er niet bij was geweest. Op Haria gekomen zijnde, bragt hij mij bij zijne moeder aan huis, eene oude vrouw, die mij met een medelijdend oog aanzag, doch geen woord tegen mij gesproken heeft. Hij liet

[1] Beetjes was echter majoor.

daar twee soldaten, die van de Expeditie van den Majoor BEETJES gevangen genomen en nu op zijn inlandsch gekleed waren, voor mij brengen [1]. Die menschen dachten, dat ik hun verlosser was; doch te vergeefs; zij moesten mij vertellen, hoe zij gevangen genomen waren, en hoe de overige menschen van die mislukte Expeditie vermoord waren; daarna werden zij weder naar hunne gevangenis gebragt. Het was hier, dat wij bij zijne moeder aan huis ons middagmaal ontvingen, waarbij verscheidene Radja's tegenwoordig waren. Bij die gelegenheid vroeg hij mij, of ik nog ouders had, en wat zij deden? Toen ik hem antwoordde, dat mijn vader Predikant was, vertelde hij dit aanstonds in het rond, en allen zagen mij toen met verwondering aan, en sloegen hunne handen te zamen; en van dat oogenblik af aan, werd ik beter behandeld. Hij wilde mijn vader als Resident hier bij zich hebben; dit moest ik dezen schrijven, zoo als ik hem dan ook maar alles beloofde. Tegen den avond vertrokken wij weder naar Saparoua; doch ik bleef toen van de herhaling der ontzettende tooneelen, die mij 's morgens waren bejegend, gelukkig bevrijd. Des nachts wilde hij mij alleen in een huis laten slapen; ik verzocht van bij hem te blijven, dewijl ik anders mijn leven niet zeker was. Dit stond hij mij toe, en toen heb ik de beide nachten in de loods, onder al die gewapende manschappen, naast hem op een matje, zonder uit de kleederen te komen, onder het geraas van trommelen en zingen, terwijl hij soms met mij een dobbelspel wilde spelen, doorgebragt. Des anderen daags ging hij met mij rondwandelen, doch liet mij niets van het fort zien. Dan nam hij mij eens aan de hand, even of ik zijn kind was, en dan had hij weder opwellingen van drift, zoo dat ik altoos op mijne hoede moest zijn, en hem in alles maar trachtte te voldoen. Hetgeen hij deed, aapte ik getrouw na, zoo als bij voorbeeld bij het passeren van de kerk op Haria. Op een' kleinen afstand nog van daar zijnde, nam hij zijn hoed al af, en vouwde zijne handen te zamen, hetwelk ik in alle opzigten volgde, en zoo heb ik de beide dagen met hem doorgebragt; bij afwisseling was hij goed van humeur, en dan weêr als een razende. Den 19[den] Julij liet hij mij des morgens met eene wacht naar Hatoeana, waar het fregat was blijven liggen, terugbrengen. Ik vroeg hem bij mijn vertrek, of hij niet medeging, hetwelk hij met neen beantwoordde, maar mij zeide, dat zich eenige Radja's op Hatoeana zouden bevinden, en dat ik aan den Overste moest zeggen, van daar ook te komen, om met hen te onderhandelen.... Bij mijn vertrek moest ik hem belooven, dat ik hem een zwart zijden vest en wat buskruid zoude sturen, zoo als bleek

[1] Over deze twee Europeanen, bl. 623.

uit een' brief, door hem zelf geschreven, dien hij mij dadelijk, toen ik aan boord was, nazond, doch waaraan natuurlijk geen gevolg werd gegeven; alzoo ik maar alles beloofde, om mij niet op eene ellendige wijs te zien mishandelen.

Aldus kwam Feldmann, kort na Boelen, behouden maar met „bleek, ingevallen gelaat" op de *Reygersbergen* terug [1]. Christiaansen had men niet mede naar boord laten gaan; hij moest, volgens Feldmann, ook veel verduren; tevens deelde de Adelborst mede, dat de regenten aan het strand vergaderd waren en er den Commandant opwachtten [2]. Was het, dat commandant Groot zich niet minder wilde toonen, dan de ondergeschikten, die hij nagenoeg ten verderve had bevolen; was het, dat hij Christiaansen niet aan zijn lot meende te moeten overlaten; of deelde hij in gemoede nog de onnoozele verwachting, dat werkelijk deze nieuwe waaghalzerij van eenig nut voor den lande kon zijn? Hoe ook, hij liet zich denzelfden 19n om 2 uur naar het strand roeien, vergezeld door kapitein Crozier, „die de Maleische taal magtig was", den luitenant Ellinghuijzen en twee mariniers. Met een hoopvol gemoed ging dit echter niet, want, zegt het journaal van de *Reygersbergen*, Feldmann's mededeelingen wekten weinig vertrouwen op de gezindheid der rebellen, „waarom ik order gaf", teekent Groot aan, „de chaloupen gewapend aan boord klaar te houden, en de batterijen op de scheepen op het door mij afgesproken sein dadelijk te kunnen vuuren, hebbende ten dien einde alle de stukken op t' Punt onzer bijeenkomst gepointeerd". Aan wal gekomen werden Groot en zijn gevolg door vier regenten opgewacht en geleid naar een groote pondok, alwaar de hoofden deftig in zwarte rokken gedost en ongewapend vergaderd bleken en tevens Christiaansen werd aangetroffen. Naar het journaal mededeelt, werden zij dan ook „met de meest mooglijkste attentie ontvangen, en volgens mijn idée zelfs met te veel, hetwelk mij nog meer suspitie gaf". Groot kwam dadelijk, na gezeten te zijn, tot de vraag

[1] *Boelen-M.*, bl. 260. In het *journaal-B.* leest men ad 19 Juli: „Langs het strand op de weg van Saproa zag men een inlandsche wagt met de witte vlag, welke den kadet 1ste klasse Veldman en den loods Christiaansen naar huis geleide; dezelve praaijde ons om eene chaloup te zenden. Den Heer Veltman kwam aan boord welke ons de geweldige folteringen en mishandelingen verhaalde die hij gedurende den tijd op Saproa zijnde had moeten doorstaan. Men konde ook duidelijk zien, dat de angsten en schrikken ZijnEd. had doen vervallen."

[2] De mededeelingen bij *Van Doren-M.* bl. 57-58 wijken niet af van die in *Boelen-M.* en *Journaal-B.*

aan de vergaderden, welke redenen hen er toe geleid hadden om de Hollanders te beoorlogen en of zij overwogen hadden hun belang tot het sluiten van vrede. In stede van antwoord te geven op deze vragen naar den bekenden weg, merkte de radja van Nolot op, dat er nog drie regenten ontbraken en hierop gewacht moest worden. Nadat ook zij verschenen waren, herhaalde Groot zijn vragen; de gerokten bedachten zich een weinig en gaven toen het idiote antwoord, dat het om het geloof was! Intusschen hadden buiten de loods bewegingen van gewapenden plaats; eenige regenten trachtten ongemerkt de vergadering te verlaten. Groot scheen dit verdacht toe; Crozier en Ellinghuijzen konden nog beter de te denken gevende bewegingen waarnemen. „Volgens afspraak had een ieder de wapenen weggelegd, doch wij hadden niet lang gezeten of er vertoonden zich verscheidene met geweren en klewangs gewapend; de luitenant Ellinghuijzen bemerkte weldra, dat er verraad was, en verwittigde den Kapt^n^, dat het tijd was om te vertrekken, die egter de omstandigheden naauwkeuriger willende onderzoeken, weijgerde om te gaan" [1]. Een der radja's drong er op aan nog te blijven zitten, daar hij een voorstel te doen had [2]. „Intusschen kwamen reeds gewapenden te voorschijn met scherpe vraagen en doordringende blikken. De Luit. Ellinghuijzen begon den Kapitein ernstig te vermanen om henen te gaan" [3]. Toen de verwarring vermeerderde, stond eindelijk Groot op, zeggende, dat zij alles op schrift de vergadering zouden voorleggen, waarna hij met allen, die hem hadden vergezeld, „benevens den Luitenant Christiaan", naar de *Reygersbergen* terugkeerde, „zonder iets van hetgeen zij opmerkten te laten blijken" [4]. Dat terugkeeren ging echter niet zoo gemakkelijk als wel hieruit zou zijn op te maken. Ellinghuijsen en Crozier „namen den Overste onder den arm en gevolgd door Christiaansen, snelden zij eensklaps naar de sloep terug, waar zij zich als 't ware in lieten vallen" [5]. Zoo kwamen allen behouden aan boord „om 2¾ uur" [6], „blijde zijnde dit gevaar ontkomen te zijn" [7]. Had men zich een oogenblik later bedacht, „dan was het wellicht met hen gedaan geweest, want juist op dat

[1] *Journaal B.*
[2] *Van Doren-M.*, bl. 58.
[3] *Journaal-B.*
[4] *Van Doren-M.*, bl. 58.
[5] *Boelen-M.*, bl. 261.
[6] *Journaal-B.*
[7] *Journaal-Reygersbergen.*

moment verscheen Matulesia en, volgens zijne bevelen, moesten de Inlanders, zoodra *hij* zich vertoonde, op de onzen aanvallen en hen dood of levend aan hem overleveren" [1]. Commandant Groot deze gebeurtenissen naar Ambon rapporteerende, schreef uit verscheidene omstandigheden ten aanzien van de houding der vergaderden gemerkt te hebben: „dat zij het verraderlijke plan gesmeed hadden, om ons allen hier te vatten en naar alle waarschijnlijkheid te vermoorden, doch welk afschuwelijk plan door ons spoedig vertrek verijdeld is geworden".

Wie nu eindelijk ook tot zichzelf kon komen, was loods Christiaansen, „door den geleden angst en doorgestane mishandelingen geheel van streek" en „nu eens schreiende, dan weer lachende over het dek" loopende [2]. „Men had den ouden man van 67 jaren zoodanig gefolterd, dat hij bij zijn aan boord komst bijna kinds was en gedurig riep: Ik heb geleden als Christus onder Pontius Pilatus" [3].

Wat wilde toch Groot met de zelfs nu nog niet gestaakte correspondentie! „Om 3½ uur zonden alsnog een brief naar de wal. Ontvangen ten 6 uur een terug, welke dadelijk beantwoorden" [4]. Zelfs den 20n verloopt in correspondentie! „Daar ik", zegt het scheepsjournaal ad 19 Juli, „den volgenden dag uit de correspondentie zag, dat hun zoeken was iemand van ons aan den wal te krijgen haalde ik, benevens de andere scheepen de witte vlag neder." Ja, maar pas om 4 uur in den namiddag. „Ontvangen", teekende het journaal van Boelen aan, „nog een brief van de negorij Saproa. Beantwoorde dezelve, dog ziende dat alles slegts uitstel en draaijen betekende, en men niets stellig tot de vreede scheen te willen, zo haalden wij om 4 uur in den namiddag de witte vlag neer. De Indianen, welke alsnog vertrouwlijk op het strand zaten, liepen daarop alle weg. Zonden een gewapende orangbaaij van boord om te kruisen. Om 4½ uur werd aan de beide vlaggestokken op de wal een witte vlag halver stok geheschen. Men praaide om een brief te halen. Beantwoorde dezelve. Inspecteerde de manschappen tot de landing bestemd. Zette de gewone posten uit. Gedurende den nagt hoorden verscheidene sagueer trommen, en geblaas op de schulpen, vergezeld met schreeuwen."

[1] *Boelen-M.*, bl. 261. Verg. hierna bl. 697.
[2] *Boelen-M.*, bl. 261.
[3] *Journaal-B.* Verg. *Ver Huell*, dl. I. bl. 181.
[4] *Journaal-B.*

HOOFDSTUK X.

Tweede tuchtiging van Hatawano: 21-31 Juli.

Landing aan de kust van Hatawano: 21 Juli. — Hatawano nader verwoest 22—26 Juli. — Vertrek van de *Dispatch* naar Haroekoe, 21 Juli. — Opneming van gevluchte Ambonsche matrozen: 20 Juli. — Een spion van Nolot gevangen gezet en ontsnapt: 22-30 Juli. — De *Iris* naar Noesa Laoet en terugkeer met den patih van Akoon: 26 Juli. — De *Iris* naar Ambon. — Een tweede opneming van gevluchten als matrozen: 30 Juli. — Terugkeer van de *Dispatch* van Hatawano: 31 Juli.

De witte vlaggen waren alzoo den 20ⁿ neergehaald met het voornemen den 21ⁿ een landing te doen. Terwijl men zich dien 20ⁿ onledig hield ter voorbereiding, „om met den dag een landing te kunnen entameren en de negorij te verbranden", gelijk Groot journaliseerde, werd hem nog met het aanbreken van den 21ⁿ door de rebellen een brief gezonden „van weinig consideratie en ongetekend". Ziehier wat verder op dien ochtend van den 21ⁿ geschiedde naar de mededeeling in Boelen's journaal: „Des nagts om 3½ uur maakten overal en alles tot de landing gereed, terwijl de grootste stilte in agt genomen werd; om 4 uur kwam er nog een brief aan boord, welke behelsde men wel stilstand van wapenen dog geene vrede konde maken; inmiddels waaiden alsnog de witte vlaggen op het strand. Om 5½ uur debarqueerden de landingsgasten, gekommandeerd door 3 officieren. Die van de *Iris* en het schip *the Dispatch* debarqueerden ook. Vertrokken onder het gestadig vuren met het grof geschut van de drie schepen van boord [1]. Lande voor het centrum der vier negorijen [2], onder het geven van enige decharches platonsgewijze. Intusschen vuurden de drie schepen gestadig tot dekking van het volk aan de wal, die hun best deeden om de huizen in den brand te steken." De landing had plaats „juist vóór het centrum van de vier negorijen" [3]. De divisie gaf eenige salvo's uit het geweer en marcheerde voorwaarts; toen, zegt het journaal,

[1] Nl. de *Reygersbergen*, de *Iris* en de *Dispatch*.

[2] „Der vier negorijen"; welke die zullen geweest zijn, blijkt uit dl. I, bl. 472-474. Hierna op bl. 693 zullen wij lezen van 5 negorijen.

[3] *Boelen-M.*, bl. 261. Wat volgens het journaal van de *Reygersbergen* en van Boelen geschied is op 21 en 22 Juli, is in het memoriaal van *Boelen*,

„vielen er eenige in wolfskuilen, dog wierden gelukkig niet bezeerd": maar de Memorialist teekende aan [1]: „Een geheele colonne van ons volk stortte daarin en, zonder ons kruisvuur, hadden zij door de massa Inlanders overvallen en gemakkelijk afgemaakt kunnen worden." — Voor het vuur der schepen en van de divisie weken de rebellen: de negorijen gingen in vlammen op. De geschiedenis liep nu spoedig ten einde. Om 9 uur des ochtends waren sloepen en manschappen weder aan boord; marinier Fr. Redelberg had het leven er bij verloren; twee matrozen bleken licht gekwetst [2]. De wind naar den zeekant zijnde, moesten de schepen tegen de vonken beschermd worden, terwijl de brand niet voldoende de negorijen bleek te verwoesten, ofschoon er van de schepen „van tijd tot tijd", deelt het journaal mede, kanonschoten afgingen om het blusschen te beletten. Dientengevolge ging in den namiddag nog een detachement onder dekking van het geschut aan wal ten einde den brand verder aan te steken.

Commandant Groot liet het niet bij deze beschieting op 21 Juli; dat het hem met de afstraffing hooge ernst was geworden, blijkt nog uit de volgende aanteekeningen in het scheepsjournaal en in het journaal van Boelen:

22 Juli. Ten 9 ure werden eenige vrijwilligers, matrozen en Ambonsche burgers aan den wal gezonden om de negorijen en de vaartuigen te verbranden: tot dekking vuurden de beide schepen onophoudelijk [3]. Om half tien was het volk weder aan boord, het ging dus wel haastig. Toen haalden de schepen opnieuw een weinig van den wal voor het vliegen der vonken. Ten 3 ure in den achtermiddag werd een gewapende sloep van boord gezonden „om het visschen te beletten", zegt enkel het scheepsjournaal, doch het journaal-Boelen schrijft: „In de achtermiddag haalden wij van het strand met laag water de verloren wapenen door het volk", zonder verder in te lichten, hoe de wapenen verloren werden. Hier nog een mededeeling in het journaal van Boelen, die het scheepsjournaal niet

bl. 261-262, ten onrechte gememoreerd ad 22 en 23 Juli. De verdere data verspringen in het Memoriaal daardoor ook, totdat Boelen den 31ⁿ met de *Iris* naar Ambon vertrekt: *Boelen-M.*, bl. 264-265; verg. hierna bl. 700. — Over onjuiste data in *Boelen-M.*, verg. hiervóór de noten 1 op bl. 678 en 681.

[1] *Boelen-M.*, bl. 262

[2] Den 28ⁿ Juli werd over boord gezet de gekwetste matroos J. van Teijlingen; ook eenige Amboneesche matrozen overleden aan hun wonden. Volgens den Chirurgijn-Majoor zagen de wonden er zeer leelijk en gevaarlijk uit, daar de rebellen als projectiel gebruikten *bonken*: muntstukken met den tweestuiversstempel erop en bestaande uit Japansch koper. *Boelen-M.*, bl. 264. Verg. hiervóór dl. I, bl. 521, alinea 2.

[3] De *Dispatch* was vertrokken: zie bl. 692.

inhoudt: „Om 3 uur in de agtermiddag vertrok ik met de groote orangbaaij om te kruisen. Ik liep digt langs de negerij *Jahamau* om dezelve op te nemen, dog kreeg weldra van daar eene algemeene decharge van bij de 20 geweerschoten. Ik beantwoordde dezelve met eenige schrootschoten uit de draaibassen. Voor de campong der Alfoeren twee jonken en twee orangbaais ziende, liep ik digt daaronder om dezelve met de draaijbassen te beschadigen, en kreeg weldra eenige geweerschoten, welke spoedig zwegen door de schooten met de draaijbassen, die ik deed. Daar hunne schooten alle over de chaloup gerigt waren, is er geen gekwest geworden."

Het scheepsjournaal vervolgt dan: „Daar de brand geene genoegsaame verwoesting had gemaakt, herhaalde ik wederom ten 4 uuren om de negorij te verbranden. Deeze brand was de sterkste, welke er geweest was." Het Boelen-journaal zegt hiervan: „Aan boord maakte men om 4½ uur allarm bij de stukken. De vrijwilligers gingen wederom onder de dekking van ons geschut naar de wal en verbrandde een groot gedeelte van de negorijen; de kerk en het huis van den Radja Nollot werd ook verbrand [1]. Den gehele nagt duurde dit vuur. Om 5 uur kwamen de vrijwilligers wederom aan boord. Geen was geblesseerd." 's Avonds ten elf uren begon de brand eerst te verminderen. „Ik was verplicht", zegt het scheepsjournaal, „gedurende die tijd volk op de raas bij de zijlen te houden, en eenige putsen water in de marsen te hijsen, de brandspuit klaar te hebben, en het zwaar anker neer te winden om bij tijds te kunnen wegdrijven."

23 Juli ochtend: „Ten 8 uuren roeijde rond de hoek van de negorij en bevond dat aldaar nog verscheiden huisen stonden, als ook eenige vaartuigen, welke ik met adsistentie van de Iris ten ½ 5 uuren in brand liet steeken; doordien deeze negorij buiten het geschut der scheepen was liggende, had zich de vijand agter de muuren verschanst, waardoor twee Amboineezen gekwetst geraakten, als ook twee aan boord de Iris. Had met het schip weder gewerkt als de voorige dagen. De brand duurde tot 9 uuren." In Boelen's journaal staat hierover: „Om 3 uur zonden de vrijwilligers onder dekking van ons geschut wederom naar de wal, welke het laatste van de 4 negorijen verbrande, alsmede alle de prauwen en vaartuigen vernietigde. Om 6 uur kwam het volk wederom aan boord. Dezelve hadden zig ditmaal zeer ver het land in gewaagd, waardoor

[1] Ook bij *Boelen-M.*, bl. 262-263.

het corvet de Iris eene zwaar gekweste en wij twee zwaar gekweste Ambonesche burgers hadden."

24 Juli. „Daar in deeze negorij niets meer te verbranden viel", journaliseerde Groot, „verzijlde ik na de ankers geligd te hebben, voor de negerij Ihamahoe en ankerde aldaar ten 10 uur ... en zond den loods aan boord de Iris om mij te volgen .... Peilde de negorij in 't zuiden van mij en deeden 3 kanonschoten in dezelve, waardoor ik bemerkte, dat ik niet na genoeg was liggende om met goed gevolg gebruik van de batterij te maken."

25 Juli: „Om ½ 9 uuren ligten anker en verzijlde nader aan de negorij; een groot rif daar uitstekende, was oorzaak men aldaar niet zo na men wenschte te komen."

Met de kleine orembaai ging echter Boelen van boord om het rif van Ihamahoe op te nemen. Tot op een klein pistoolschotsafstand van den wal kon het fregat toen naderen en een zeer voordeelige positie innemen om de negorij te beschieten, waartoe hij op die plaats een boei tot aanduiding legde.

26 Juli: „Waren verpligt eenige schooten op de Negorij te doen, omdat de vijand met het handgeweer op de troepen schoten."

Onder den loop dezer voorvallen vonden nog eenige andere bijzonderheden plaats, die vermeld behooren te worden. Door de *Dispatch* was aan de beschieting na den ochtend van den 21ⁿ niet meer deelgenomen, omdat Groot het schip in den middag had gezonden naar Haroekoe, ten einde aan de autoriteiten te Ambon te doen weten „dat", zegt het journaal, „de onderhandeling was afgebroken, en ik was begonnen te ageeren". Op dat schip was overgeplaatst kadet Zoutman met vier gewapende matrozen „om de vaartuigen, welke ontmoet werden, te overmeesteren en vernielen". Daarentegen deed Groot van boord van de *Dispatch* komen vijftien Amboneesche burgers, die naar de *Reygersbergen* overgingen.

Aan Inlanders had de Commandant nog eenige ongezochte versterking gekregen den 20ⁿ. Dien ochtend zag men namelijk een vaartuig naderen van den Ceramschen wal. Groot zond er terstond twee gewapende sloepen op af: „ten 1 uuren", verhaalt het journaal, „kwamen de chaloupen met het vaartuig aan boord, zijnde Amboineesche matroosen, welke van een Moorsche brik, liggende te Ceram Laut, gevlugt waaren, om de mishandeling der kapitein". In hoever dit waar was, viel niet uit te maken; wel bleken niet al die Amboneesche gasten te vertrouwen te zijn.

Den 22ⁿ Juli had de jol van de *Iris* een Inlander aan boord

gebracht, die in den loop van den nacht met een kleine prauw van den wal was gekomen. Hij zeide thuis te behooren in een van de twee negorijen, gelegen binnen het retranchement van het fortje te Haroekoe, die dus wel de getrouwen van het Gouvernement moesten spelen [1]. Van Haroekoe was hij, luidde zijn verhaal, door een toeval op Saparoea gevangen genomen, doch hij werd nu gezonden door den radja van Nolot — deze te tuchtigen of getuchtigd dien dag, blijkens het op bl. 691 medegedeelde — om overste Groot te verzoeken: "dat hij niet meer branden zou en met zijne schepen wegzeilen, dat hij, Radja van Nolot, dan beloofde met de vijf negorijen weder trouw te worden aan het Hollandsch gouvernement" [2]; ook vertelde hij, volgens het scheepsjournaal, dat een der kinderen van wijlen resident Van den Berg nog in leven zou zijn [3]. Commandant Groot liet zich echter met al die praatjes niet meer in; naar wij lazen, werden de negorijen in brand gestoken; de vriendelijke bode ging in de boeien. Inderdaad ontpopte hij zich, memoreert Boelen [4], "in een slimmen en ondernemenden spion". Waaruit 's mans booze voornemens bleken, wordt nergens gezegd, wel echter was het onder de Ambonsche burgers aan boord niet pluis, hetgeen deels aan hun initiatief, doch ook aan dien bode werd geweten. "De te vooren genoemde Inlander gaf ik", journaliseert Groot ad 26 Juli, "crimineel arrest uit hoofde mij voorkwam hij de inlandsche burgers een kwaden geest inboezemde, hoewel ik ook eenige suspitie had op een van hunne onderofficieren." [5] Het bleek weldra, dat de Amboneesche burgers meer voor dezen zendeling dan voor het Nederlandsche gezag gevoelden.

"In de eerste wagt", leest men in het journaal-Boelen, "zag de schildwagt onder het half dek dat een Amboneesch burger het slot wilde forceren van de boeijen van den Indiaanschen criminele arrestant, waarom ik den arrestant op het half dek in de ijzers zette en den Ambonees bij de schildwagt onder het half dek." In de dagwacht werd de Amboneesche burger ontsloten en de arrestant wederom bij den schildwacht gezet; maar in den nacht van den 29ⁿ op den 30ⁿ Juli slaagde de gevangen zendeling, door hulp van Amboneezen zich van zijn boeien los te maken en in zee te springen. Groot's journaal teekent hierover ad 29 Juli 's nachts aan: "Ten ½ 1 uuren,

[1] Verg. bl. 675. Ik denk, dat nevens negorij Haroekoe zal bedoeld zijn Samet: verg. dl. I, bl. 465, laatste alinea.

[2] *Boelen-M.*, bl. 262, conform journaal-B.

[3] Verg. bl. 591-592.

[4] *Boelen-M.*, bl. 264; ook de in den tekst volgende mededeeling.

[5] Een korporaal werd daarom naar Ambon gezonden: zie bl. 698-699.

terwijl de schildwagt bij het half uurs glas was, had de in de boeijen zijnde inlander zich daaruit weten te rukken en ontsprong of liever liet zich vallen uit de naastbij zijnde geschutspoort; de chaloupen altijd klaar hebbende liggen, ging dadelijk een derzelve met een officier van boord en snee hem de weg naar de wal af; dog vermoed, dat deeze Inlander zich bezeerd had en alzoo is verdronken, doordien hem bij het schip ook niet zeer spoedig hadden zien zwemmen." De hier bedoelde officier was Boelen, die daarover het volgende mededeelt [1]: »Ik had dien nacht de wacht en, leunende over de verschansing, keek ik uit naar het land, toen ik eensklaps een plof in het water hoorde, gevolgd door het alarm van den schildwacht. De gevangene was uit zijne boeien losgekomen en uit een der geschutpoorten aan bakboord in zee gesprongen. Ik sprong met eenige manschappen zoo vlug mogelijk in de, aan stuurboordzijde gelegene kleine *orembaai*, maar daar wij naar bakboord moesten omroeien, had de vluchteling een voorsprong, bovendien was het stik donker, zoodat wij niets konden bespeuren. Wij roeiden zoo snel mogelijk naar het strand en bleven er voor kruisen om den vlugteling den weg af te snijden. Na een half uur kruisen begreep ik, dat hij nu óf ontsnapt óf door de haaien verscheurd zoude zijn en keerde naar boord terug. De Amboineezen werden van nu af wat scherper in het oog gehouden."

Den dag te voren, den 28n Juli, had de *Reygersbergen* nog een bezoek gekregen, dat evenmin vertrouwen wekte, hetzij dan terecht of ten onrechte. Den 26n was de *Iris* langs de oostkust van Saparoea zuidwaarts gezonden »ten einde het eiland Saparoea van dien kant te observeeren" [2]. De observatie onzer schepen en het kruisen van hunne gewapende sloepen konden nochtans niet beletten, dat er tusschen Ceram en Saparoea gemeenschap werd onderhouden »en de vijandelijke Alfoeren in massa" overkwamen. De *Iris* was tot circa 'n mijl bij *Noesa Laoet* genaderd, toen van daar een prauw onder Hollandsche vlag naderde.

Dit eiland had terstond het voorbeeld van Saparoea gevolgd en alzoo aan den opstand deelgenomen. Het blokhuis *Beverwijk* [3] was door de rebellen afgeloopen; alleen een Europeesch korporaal, dien ik nochtans Biroe genoemd vind, en twee Javaansche soldaten waren door twee regenten w. o. die van het nabijgelegen *Sila*,

[1] *Boelen-M.*, bl. 264.
[2] *Boelen-M.*, bl. 263.
[3] Zie dl. I, bl. 476.

die hen in het bosch verborgen hadden, van den dood gered; daarna was intusschen de korporaal door gebrek aan voedsel bezweken [1]. Een der gangmakers van deze rebellie zou geweest zijn de ons reeds bekende ANTHONIE RHÉBOK, het eerste hoofd onder Matulesi te Saparoea [2]. Hij gaf er de lakens uit en dwong, zoo luidt het verhaal, de hoofden tegen wil en dank aan de rebellie deel te nemen. Onder hen behoorde het hoofd van het op de oostkust van Noesa Laoet gelegen *Akoon*, patih DOMINICUS THOMAS TUWANKOTTA [3]. Patih Akoon heeft misschien berouw gekregen, zoodat toen hij de *Iris* op den 26ⁿ zag naderen, hij zich derwaarts begaf: dat was de prauw onder Hollandsche vlag [4]. Hij schijnt vrouw en kinderen achter gelaten te hebben, want wij lezen, dat Matulesi last gaf ze op te lichten en naar *Boi* over te brengen, gelijk geschiedde: hier werden ze ter dood veroordeeld, maar het vonnis kwam niet tot uitvoering. Bij Van Doren leest men dan verder [5]: „Zeker ooggetuige heeft ons verhaald, dat eenige dagen na het afloopen van het blokhuis *Beverwijk* Matulesia eene partij in de negorij Haria gaf, dat hij de vrouwen en de kinderen van genoemden *Patty* dáár liet brengen, alleen met het doel, om deze weerlooze wezens te kunnen mishandelen. Men ving aan met de vrouwen te onteeren, doch haar zwager, dit ziende, werd in woede ontstoken en liep met getrokken zwaard naar de ellendelingen, die het feit begingen; doch hij werd dood gesteenigd, terwijl twee zijner slaven in hetzelfde lot deelden. De mishandelde vrouw en kinderen werden door de komst der voornoemde bodems in de nabijheid van Saparoea gered." Deze

[1] Ik ontleen het verhaal aan *Van Doren-M.* Op bl. 40 staat, dat het blokhuis „door ons vóór den opstand" was ontwapend en op bl. 61 van de redding „alleen" van korporaal en soldaten: dus was er wel bezetting? Een *Europeesch* korporaal, die heet *Biroe*, is evenzeer niet alledaagsch. Nevens den regent van Sila, noemt hij ook dien van *Sosilisa*, een naam, die niet thuis te brengen is; ik denk, dat bedoeld wordt *Nalahia*.

[2] Zie bl. 587. Ook ontleend aan *Van Doren-M.*, bl. 61. — *Boelen-M.*, bl. 263, gewaagt „van den kapitein Lucas" als „een andere benaming voor Thomas Matulesia", dat ik voor een vergissing houd. — „Deze Lucas was eertijds een vrij burger uit de negorij Hatawana", teekent het journaal-Boelen op.

[3] *Akoon*, zie dl. I, bl. 476. Den naam van den patih geeft *Van Doren-M.*, bl. 61.

[4] Aldus *Van Doren-M.*, bl. 41: „Inmiddels had Patti Akong van Noessa Laut, die zich bij den aanvang van den opstand, uit vrees voor Matulesia, in den stroom had laten medeslepen, op de verschijning van het oorlogsvaartuig *de Iris* zich onderworpen."

[5] *Van Doren-M.*, bl. 61.

wraakoefening op de familie van den Patih wordt aldus bevestigd in het *rapport-Porto:*

> Den 13n (Augustus) omstreeks 10 ure des avonds, kwamen radja Oelat Salimba, en Nicolaas Pattinasaranij met Thomas Matulesi en den kapitein van Ihamahoe, genaamd Aron, overeen, om de dochter van patih Akoon te brengen (naar Haria?) om te dansen en schande te brengen over het huis van Latumahina [1]. De menschen van Porto en Haria doodden Johannes Tuwanakota, broeder van den patih van Akoon.

De patih van Akoon, aan boord van de *Iris* gekomen zijnde, deelde mede, dat de zeven negorijen van Noesa Laoet trouw aan het Gouvernement waren: een vergadering harer radja's had hem naar het schip gezonden om hulp te vragen tegen de oproerlingen, en speciaal tegen het invloedrijke hoofd ervan, die de bevolking en de radja's ringeloorde, „ofschoon zij, voor het meerendeel, het gouvernement in den grond van hun hart genegen waren" [2]. Akoon gaf ook inlichtingen over fort Duurstede te Saparoea, die ten slotte geenszins onjuist zijn gebleken. De kanonnen waren er allen vernageld, de deuren met ijzeren bouten dichtgemaakt en overal zou de bodem met voetangels en wolfskuilen bedekt zijn. Overste Pool liep natuurlijk niet warm op de komst van dien nieuwen bondgenoot en meende hem „vooreerst in arrest te moeten houden". Zoo zeilde het schip naar de ligplaats der *Reygersbergen* terug: „'s Avonds ten half 9 uuren", staat er in het journaal ad 27 Juli van Groot, „kwam de Iris om de hoek van Hatowana en te tien uure bij mij ten anker, hebbende aan boord de Radja van Akoon." Den volgenden ochtend ten 8 ure bracht Pool andermaal met den Radja een bezoek aan de *Reygersbergen*. „Laatstgemelde kwam", teekende Groot op den 28n in zijn journaal aan, „om vredesonderhandelingen te maken en zich uit naam der inwoners van gend eyland aan het Goevernement te onderwerpen, verzoekende tot dekking van het eiland een schip of eene bezetting te mogen hebben tegen de aanvallen van de Sapoereesen. Ik konde die niet geven daar mijn macht alreeds te klijn was, om Saparoea te bevegten." Een paar dagen later benoemde de Commandant een commissie om den Patih nader uit te hooren over den toestand van Noesa Laoet en fort

[1] Hoe deze naam hier te pas komt, weet ik niet.

[2] *Boelen-M.*, bl. 263, aan wien ook het in den tekst volgende ontleend is.

Duurstede, ten einde daarnaar mede zijn maatregelen te kunnen nemen [1]. Patih Akoon deelde opnieuw mede:

dat van het oogenblik des opstands af het grootste gedeelte der bevolking van Noessa Lant er afkeerig van was, en dat zij alleen de komst van de Hollanders verbeidden; dat zoodra «de Iris" of eenig ander oorlogsvaartuig voor Noessa Laut kwam, zij eenparig besloten hadden, met hunne Regenten aan het hoofd, aan boord te komen en de kwaadwilligen over te leveren, daar zij zich thans alleen uit vrees voor de Saparoeanezen stil hielden;

dat er in het blokhuis «Beverwijk" slechts twee stukken geschut, waarvan de affuiten in stukken geslagen, aanwezig waren en het blokhuis geenszins bewaakt was;

dat het fort «Duurstede" goed in orde was, doch dat de stukken door Matulesia vernageld en de deuren met ijzeren beugels gesloten waren;

dat het strand met wolfskuilen was opgegraven, waarin *borangs* van bamboes en voetangels waren geplaatst;

eindelijk, dat er wapenen aan al de volkeren van Saparoea uitgedeeld waren.

Ook vertelde de Patih, dat tijdens het aan wal zijn van commandant Groot en de zijnen op den 19n Juli [2] "kapitein Lucas" zich in de nabijheid had bevonden en bevolen had, om, zoodra hij te voorschijn zoude zijn gekomen, al de Hollanders het hoofd af te slaan; kapitein Crozier moest echter gespaard worden, omdat de Engelschen als bondgenooten werden beschouwd [3].

Met den 26n Juli had beschieting door onze schepen nog slechts incidenteel plaats. "Deeden", leest men op dien dag in Groot's journaal, "van tijd tot tijd een schot op de negorij, doordien er eenige inlanders, zich gewapend vertoonden. In den achtermiddag nam ik de negorij op; dezelve kwam mij zeer klijn voor en het scheen niet der moeite waardig, hieraan veel kruit te verspillen of volk te verliezen, daar ik zeker was dat deeze vol voetangels en wolfkuilen was en in het geheel niet meer dan uit 20 a 30 hutten en een of twee vaartuigen bestond, welke laatste ik doorschoot."

[1] De *Dispatch* was van Haroekoe (zie bl. 692) weder den 31n Juli bij de *Reygersbergen* ten anker gekomen; volgens *Van Doren-M.*, bl. 62, „nadat" deze aankomst plaats had, werd de commissie benoemd; het verder in den tekst medegedeelde ook ontleend aan *Van Doren-M.*, bl. 62-63.

[2] Zie bl. 687-688.

[3] Bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 190; het aldaar op bl. 189-190 medegedeelde komt met het in den tekst verhaalde voldoende overeen.

27 Juli: „Deden eenige schoten op de negorij, wijl zich aldaar veel volk vertoonde."

In den avond van den 29ⁿ Juli zag men de naar Haroekoe gezonden *Dispatch* [1] weder naderen. Aangezien het plan bestond om tegen de hoofdplaats Saparoea te gaan ageeren, had Groot andermaal aan Pool last gegeven om naar Noesa Laoet terug te keeren, en daar te blijven kruisen, tot de *Reygersbergen* met de *Dispatch* ook derwaarts, maar op weg naar hoofdplaats Saparoea zoude zeilen, ten einde dan gezamenlijk de reis te vervolgen [2]. Hierin kwam echter in zoover verandering, dat de *Iris* bestemd werd voor een tocht naar Ambon met den last om van daar terug te keeren naar de golf van Saparoea [3]. De commandanten van de beide lan̄dsschepen verstonden zich niet goed: het was Zijner Majesteits oorlogsmarine versus de meer bescheiden Koloniale Marine of wel overste versus overste, zoodat Pool eens op zijn nommer gezet moest worden, meende Groot, door den commandant van het Ambonsch eskader. De lastgeving tot kruisen was toch nu alweer met het opperen van velerlei bezwaren beantwoord; Pool beweerde aan alles gebrek te hebben of gebrek te zullen krijgen: al die tegenspraak kon op den duur niet geduld worden [4]. „Ik verzoek UwE.Gestr.", schreef toch deze aan Sloterdijk [5], dat de Kapitein Luit. POOL stelliger orders bekomt: dat ZEd. onder mijn volstrekt kommando is, zoo lang de expeditie duurt, en ik, hier zijnde, geen kommando boven mij heb, daar ZEd. hierin difficulteiten maakt."

Met de *Iris*, die inderdaad aan alles groot gebrek had, werd ook weggezonden een Amboneesch korporaal, die verdacht werd de Am-

[1] Verg. bl. 697, noot 1.

[2] „Ik gaf order aan den Kapt. Lᵗ. Pool om met de Iris zo lange tusschen Nousa Laut en Saparoua te kruisen tot ik met de Maria en de Dispatch op die hoogte kwam, om dan te saam naar het fort Duurstede te zijlen." Groot's journaal ad 28 Juli.

[3] Bij *Boelen-M.*, bl. 264, leest men, dat overste Pool van commandant Groot den 30ⁿ Juli last kreeg om met de *Iris* naar Amboina te stevenen „en eenigen tijd te kruisen in de Banda Zee, ten einde den toevoer van wapenen en amunitie van de Zuidelijke eilanden, zooals Flores en Soembawa, te verhinderen". Journaal ad 28 Juli.

[4] In Groot's journaal ad 29 Juli leest men, dat een missive van kapitein Pool ontvangen werd, houdende dat hij niet meer dan voor 8 dagen water aan boord had: „daar hij meer zwarigheden maakte, resolveerde ik om meerdere redenen, dat schip naar Amboina te zenden, om zich van alles te voorzien". Groot verweet o. a. ook aan Pool, dat de *Iris* niet snel genoeg naar de *Reygersbergen* opwerkte: *Van Doren-M.*, bl. 65.

[5] Bij *Van Doren-M.*, bl. 65.

bonsche burgers aan boord op te ruien, makende, zegt het journaal-Boelen, „door zijn woelig gedrag de andere burgers onwillig" [1]. Verder zou medegaan onze luitenant t/z Boelen, die in last had twee veldstukken en andere krijgsbehoeften aan te vragen, benoodigd voor het doorzetten der expeditie; alles moest geladen worden in een voor dat doel te huren vaartuig, dat dan echter niet behoorde te zeilen naar de noord van Saparoea, doch naar de golf van dien naam, aangezien Groot voornemens was zich mede derwaarts te begeven voor de herovering van fort Duurstede [2]. Eindelijk schijnt nog met de *Iris* naar Ambon te zijn gebracht de patih van Akoon; zeker is het, dat dit hoofd derwaarts werd gezonden, gelijk wij nader zullen vernemen. Kapitein Pool mocht echter niet het anker lichten, alvorens de *Dispatch* terug was, daar dit schip wellicht brieven medebracht, waarop nog gediend zou kunnen worden. Tusschen het in 't gezicht krijgen van een zeilschip en de feitelijke aankomst kon echter nog een geruime tijd verloopen en zoo was het ook hier het geval.

Den 30n Juli des ochtends ten ½ 11 naderde weder een prauw van den Ceramschen wal. Een gewapende barkas en een orembaai werden er op afgezonden en nadat door dezen een geweerschot was gedaan, kwam de prauw binnen bereik. Ook de Inlanders daarin verklaarden te zijn vluchtelingen van een Moorsche brik, die door het Gouvernement was ingehuurd om van Timor koebeesten te gaan halen [3]; door den kapitein en den stuurman zeer mishandeld wordende, hadden zij het plan gevormd naar Ambon te varen, doch toen zij de *Reygersbergen* ontwaarden, oordeelden zij het veiliger wegens den oorlogstoestand zich derwaarts te richten [4]. Groot vond geen aanleiding om aan de waarheid dezer mededeeling

[1] Verg. *Van Doren-M.*, bl. 65 en hiervóór bl. 693, noot 5.

[2] Zie *Boelen-M*, bl. 265. De gedrukte mededeelingen stemmen over het geheel genomen met Groot's journaal. Over het gemis aan veldstukken, verg. hiervóór bl. 666.

[3] Verg. dl. I, bl. 522, alinea 3.

[4] In Boelen's journaal wordt medegedeeld, dat het 8 ongewapende manschappen waren, die verhaalden, „dat zij tijdens het hijsen van de Hollandsche vlag op Amboina als matrozen uitgezeild waren met een Moorsche brik naar het eiland Ceram Laut; dat de Kaptn. van dat schip aldaar door de inwoonders van dat eiland was gearresteerd geworden, omdat hij van daar eenige goederen en amunitiën wilde wegsmokkelen, terwijl het volk aldaar onmenschelijk behandeld wierd; dat zij daarom met de prauw gevlugt waren om over Saproa naar Amboina te komen, terwijl zij als nog niets wisten van het oproer op de specerij-eilanden."

te twijfelen, waarom hij al de acht man ook in zijn dienst nam, onder belofte zijnerzijds ze naar Ambon te laten teruggaan, wanneer fort Duurstede te Saparoea zou zijn vermeesterd [1].

In den namiddag van den 30^{n} Juli zond Groot een sloep naar de *Dispatch*, die door windstilte niet kon opwerken, "om de brieven te halen" [2]; de sloep bracht het teleurstellend antwoord, "dat op Haroeka nog geen tijding van Amboina was gekomen", zoodat nu de *Iris* bevel ontving de reis derwaarts te aanvaarden, gelijk den 31^{n} Juli plaats vond, terwijl de *Dispatch* dien ochtend om 9 uur ten anker kwam. Met de aankomst van dit schip eindigt Groot's even roemlooze als nuttelooze werkzaamheid in de baai van Toehaha. Beide schepen stevenden naar fort Duurstede, teekent hij in zijn journaal ad 28 Juli op: "mijn plan als ook mijn order was, om zodra de Dispatch was teruggekomen, om dat fort in te neemen". Wanneer die order werd ontvangen, staat niet medegedeeld. De *Dispatch* bracht geen brieven mede, dus ook geen bevelen [3]. De herneming van fort Duurstede had, naar het voorkomt, het eerste punt van het programma moeten zijn. Hoe men er toe kwam én zijn krachten te verspillen met negorijen neer te branden, én zijn zedelijk gezag prijs te geven door om het ophouden van den strijd te bidden, kan ik niet anders verklaren dan door de verregaande ongeschiktheid van het bestuur te Ambon, zoo burgerlijk als militair.

[1] Verg. *Van Doren-M.*, bl. 71.

[2] Groot's journaal.

[3] Toen de *Iris* bij Poeloe Pombo zich bevond op 31 Juli, kwam er van Haroekoe een orembaai aan boord, welke de brieven van Amboina bracht, die de reeds verzeilde *Dispatch* had moeten medenemen: *Journaal-B.*

HOOFDSTUK XI.

Fort Duurstede hernomen: commandant Ellinghuijzen: 3 Augustus-3 September.

Voorbereiding tot den aanval op fort Duurstede: 1-2 Augustus. — Inneming van Duurstede: 3 Augustus. — De dagen van 4-8 Augustus. — Met de bezetting van Duurstede is Saparoea niet onderworpen. — De *Anna Maria* brengt onvoldoende versterking, maar een militaire commissie voor opneming van het fort: 6-10 Augustus. — De *Dispatch* brengt evenzeer onvoldoende versterking: 7-15 Augustus. — De *Anna Maria* opnieuw met onvoldoende versterking van Ambon te Saparoea: 22 Augustus. — Heen- en wederzending van den patih van Akoon. — Eenige uittreksels uit Groot's journaal over het gevaarlijke van den toestand: 24-31 Augustus. — Komst van versterking met de *Dispatch*: 3 September. — Ellinghuijzen vervangen door Lisnet: 3 September.

Van nu af leeren wij commandant Groot met meer genoegen in deze expeditie kennen. Den 1n Augustus was men "den Hoek van Hatowano", volgens het journaal voorbij gegaan, op reis naar hoofdplaats Saparoea; onderwijl maakte men alles aan boord gereed voor de landing aldaar en de beklimming van fort Duurstede. "Daar het te stil was geweest om door dat eiland en Saparoea door te lopen", werd gejournaliseerd over Noesa Laoet, ging men niet langs de west-, doch langs de oostzijde ervan. Ten ¼ vóór vieren in den namiddag van den 2n Augustus, ankerde men voor fort Duurstede. "Doordien er met handgeweer en draaijbassen uit het fort werd gevuurd" had de *Reygersbergen* een schot gedaan, "waarna het vuur verminderde". In de marsen waren door Groot den 1n Augustus draaibassen en donderbussen geplaatst, ten einde het fort er mede te bestrijken, doch den volgenden dag "geen zwaar geschut in het fort bemerkende", werden ze er weder uitgenomen en in de sloepen geplaatst. Intusschen was die dag te ver gevorderd om nog een aanval te beginnen, zoodat hiermede werd gewacht tot den volgenden ochtend "om also met meer succes het fort te kunnen bestormen en den geheelen dag voorhanden te hebben, om het fort, genomen zijnde, te kunnen versterken tegen den volgenden nagt"; zoo werd ook het noodige bevolen "voor den volgenden morgen om het schip in een

goede positie te houden, en verrichtte alles wat ik konde denken mij den volgenden morgen te passe zoude komen". Het bevel over de landingsdivisie ontving de luitenant t/z ELLINGHUIJZEN; aan hem werden toegevoegd de luitenants t/z 2e klasse COCHIUS en COOPS [1].

Zoo brak de 3e Augustus aan. Dien dag zou de vermeestering van fort Duurstede beproefd worden; natuurlijk dat men ernstigen wederstand verwachtte. Hiervan bleek nu echter zoo goed als niets; het fort was door de rebellen onbezet gelaten. Welke motieven hiervoor bij Matulesi gegolden hebben, zal wel niet zijn uit te maken; Van Rees doet het "geen hoog denkbeeld van zijne krijgskennis" geven [2]. Het feitelijke der vermeestering op den 3n vinden wij aldus in Groot's journaal aangeteekend:

> Stilte en goed weer. Ten half vier uuren liet ik overal maken, de kooyen verschansen en alles aan boord tot het attakeeren van het fort in order brengen; bragten het werp agter uit aan St boord zijde, gaven elk een der gewapende manschappen een pakje patroonen, hun tegelijk belovende een halve maand gagie aan de drie eerste, welke in het fort kwamen en de vlag heesen; ten 5 uuren liet ik het volk in de vaartuigen gaan; het getal derzelve was een honderd en twintig man. Ten half 6 uuren staken dezelve van boord; op hetzelfde moment begon ik het fort te beschieten [3], dog door het vuur van de Maria en de Dispatch retireerde de vijand, waardoor de landing zeer gemakkelijk wierd [3]. Zoodra de vaartuigen aan de wal kwamen, werd het fort met daartoe gemaakte stormladders beklommen door de matrozen Jan Smit, Nicolaas de Zeeuw en Johan Heer, welke dadelijk de vlag heeschen en door het andere volk wierd gevolgd, zodat ten 6 uuren de vlag reeds waaijde. Zoodra ik meester van hèt fort was, liet ik van de Dispatch vier ligte 6 ℔ benevens de benoodigde amunitie halen, waarmede ten 7 uuren uit het fort wierd geschoten. Versterkte het fort nog met 2 ijzeren 6 ℔ van de Maria. Lieten alle de huizen rondom hetzelve in brand steken om daardoor het schieten uit de daken te beletten; het residentshuis, benevens verscheidenen burgerhuizen rondom en digt bij het fort staande, wierden een prooi der vlammen. Ik voorzag het fort van kruit en verdere amunitie, deed de stukken zo veel mooglijk ontnagelen en op de rolpaarden brengen,

[1] *Boelen-M.*, bl. 265.
[2] *Van Rees*, bl. 103.
[3] In *Journaal-B.* staat: „Om 1½ uur, terwijl de chaloupen van boord vertrokken, begonnen van onze schepen te vuuren". De *Maria* (verg. dl. I, bl. 517) was alzoo in deze dagen aangekomen. Waarom juist het vuur van dit schip en van de *Dispatch* de landing dekte, wordt niet opgehelderd: ik denk, dat die aan de zijden van het fort schoten.

waartoe ik mijne kleine voorraad ten besten moest geven; ook voorzag ik hetzelve van victualy en water, daar er in het fort geen water was te krijgen, en de putten buiten hetzelve waaren alle gedempt [1]; nadat ik alles zooveel mooglijk had laten voorzien, dat tot defensie van het fort zoude dienen, zond ik de Dispatch naar Amboina om rapport te maken van de overwinning door ons behaald, en verzogt teffens zoo spoedig mooglijk om versterking van de Com[ie] en Comm. Het weinige volk, dat aan boord bleef, verdeelde ik in twee wagten en hield de batterij altijd gereed, om met een aanval der vijanden, daar dadelijk gebruik van te kunnen maken, waarom ook alle nachten de lantaarns wierden opgestoken. De Dispatch, welke ten 11 uuren onder zijl was gegaan, was verplicht wegens stilte weder ten anker te komen. Twee Amboineesche burgers zich te verre buiten het bereik van het geschut begeven hebbend, geraakten hun leven kwijt.

Boelen, van de verbranding van kampong Saparoea en het residentiehuis melding makende, herinnert er tevens aan, dat ook eenige prauwen een prooi der vlammen werden, waarna hij aldus vervolgt [2]:

Onder deze vaartuigen bevond zich ook de groote *orembaai* van den heer Van den Berg, welk vaartuig, naar men beweerde, de directe aanleiding tot den opstand was geweest, daar de heer Van den Berg dit aan hem nieuw afgeleverde vaartuig niet naar den eisch had willen betalen [3]. Bij het bestormen van het fort had men weinig weerstand ontmoet, alleen bij het verbranden der gebouwen sneuvelden een paar van ons volk. Men vond in het fort vernagelde stukken van verschillend kaliber en een menigte kogels. Op verschillende plaatsen vond men sporen van den moord, die er had plaats gehad. Bloed tegen de wanden en op den bodem, doorstoken en bebloede kleedingstukken, o. a. de bebloede kornetsmuts van de Hollandsche dienstbode [4] en kindersokjes, waarin de afgehakte voetjes nog staken. Ook vond men nog een briefje van de hand des heeren Van den Berg, van den volgenden inhoud: «Sergeant, Kom spoedig cito met 12 man met scherp geladen om mij te verlossen. Alles is in oproer" (w. g.) van den Berg, Resident [5]. Gedurende den dag der inneming van het fort had men het zooveel mogelijk in staat van tegenweer gebracht en het noodige gedaan voor de rust en de voeding van de bezetting, die natuurlijk van alles, tot zelfs van drinkwater moest voorzien

[1] Verg. dl. I, bl. 470.
[2] *Boelen-M.*, bl. 266-267.
[3] Verg. bl. 600, alinea 1 en bl. 580, noot 2.
[4] Het is mij anders niet bekend, dat de familie Van den Berg een Europeesche dienstbode bij zich had.
[5] Verg. bl. 582, noot 2.

worden. Het fregat had men nu ook moeten gereed maken tegen een aanval van vijandelijke vaartuigen want, nu het grootste gedeelte van de equipage, het korps mariniers en de Amboineesche vrijwilligers als bezetting in het fort lagen, bleven er maar weinig verdedigers aan boord over. Niemand, tot zelfs de kommandant niet, verliet dan ook een oogenblik het dek, aan naar kooi gaan viel niet te denken, op het dek liggende moest men zijn nachtrust nemen en tevens gereed zijn om, op het geringste alarm van de schildwachten, hetzij van het fort of van boord, naar de wapens te grijpen en de batterij te bedienen. Met het fort waren de noodige alarmseinen vastgesteld. Lantaarns waren aan de bezetting mede gegeven om die te plaatsen op de uithoeken van het fort, opdat men van boord, buiten dat licht om, op den naderenden vijand zou kunnen vuren.

Ellinghuijzen werd commandant van het fort.

Over de drie volgende dagen meldt Groot's journaal:

4 Augustus. Met den dag zeilde de Dispatch de baai uit. Zonden naar het fort eenige artillerie-goederen, om de daar zijnde rolpaarden te repareeren; hielden ons den ganschen dag onledig met het fort zooveel mooglijk te versterken: maakten gebruik van de bamboezen, die in de wolfkuilen om het fort stonden en maakten van dezelve voetangels; ook nam ik de ledige flesschen, zoowel van mij als van de oficieren, sloegen dezelve aan stukken en wierpen ze om het fort, zijnde in al 860 stuks. Op het zien van eenige manschappen deeden wij van de batterij en van de Maria eenige schoten, waarop zij zich verwijderden. Voorzagen het fort voor 8 dagen victualij en van eenig water; gaven hun ledig vatwerk om water te kunnen vangen.

5 Augustus. Zonden weder eenige amunitie, kruit en patronen naar het fort, alwaar zij verplicht waren van tijd tot tijd op de negers te vuuren. Ik liet zulks door de Maria ook doen; en zij verwijderden zich.

6 Augustus. Ten 9 uuren kwam gewoonlijk de zeewind door; men kon aan wederszijde schieten langs het fort, alwaar van tijd tot tijd canon- en geweerschooten werden gegeven om de vijandelijke piketten, die zich voor het zelve vertoonden. Zonden eenige victualy en amunitie naar het fort en begonnen de put leeg te maken.

7 Augustus. Met den dag wierd van het fort gepraaijd, dat aldaar een man was komen overlopen. Aan boord komende, bleek het een Javaan te zijn, die in dienst was geweest, en met het begin der revolte was gevangen gemaakt. Hij konde ons wijnig of niets van de macht des vijands of van hunne intentie mede-

deelen, dan alleen, dat de Alfoeren van Ceram dit eiland hadden verlaten.

8 Augustus. Ontvangen uit het fort een draaijbas door den matroos Jan van Putten gevonden, welke bij die gelegenheid in een wolfskuil is gevallen en geblesseerd aan boord gebragt. Ten 11 uren s'avonds wierd van het fort sein gedaan met vuurpijlen en twee lantaarns aan de uiterste zijde van het fort, hetwelk door een groot gejuig der vijanden wierd beantwoord. Dadelijk wierd daarop met schroot en van het schip met kogels geschoten en wel met dat gevolg, dat men zwaar gekerm der vijanden heeft gehoord en niet konde twijfelen of er waren onder hen eenige geblesseerden gekomen.

In den ochtend van dien 8^n^ had een stille plechtigheid plaats gevonden, waarvan de aanleiding gelegen was in een betreurenswaardig voorval van den vorigen dag, als volgt beschreven in Groot's journaal:

Ten 3 uuren het volk onder eene bezetting van buiten, aan de put werkende, had de Luit. van Guericke de onvoorzigtigheid zich zonder een genoegzame sterkte te ver buiten de post te verwijderen, waarvan het ongelukkig gevolg was, dat hij van agter een boom of muur door een vijandelijke kogel kwam te sneuvelen; een der matrozen, het lijk wenschende te sauveeren voor mishandeling, was verplicht door een sterke aanval hetzelve te moeten verlaaten, dog door een uittogt uit het fort wierd het lijk, hoewel niet geheel ongeschonden gesauveerd.

Het verhaal hierover van Boelen, tot wiens "beste vrienden" Guericke behoorde, luidt aldus [1]:

De luitenant ter zee 2de klasse F. H. van Guericke, die, na het nemen van het fort, dagelijks met een gedeelte manschappen naar den wal ging om den bij het fort zich bevindenden waterput op te ruimen en weder bruikbaar te maken, werd, daarmede bezig zijnde, uit een hinderlaag door den vijand beschoten, waarbij de kwartiermeester Nielsen gewond werd. Van Guericke, hierover in toorn ontstoken, liep met het geweer in de hand, — alle officieren en adelborsten waren gedurende den oorlog behalve met de sabel ook met een geweer gewapend — en gevolgd door slechts één matroos in de richting uit welke de schoten gevallen waren, maar ontving al spoedig een schot, dat hem ter aarde deed storten. Hij werd daarop besprongen door een aantal met klewangs gewapende Inlanders. De matroos kon tegen de overmacht niets uitrichten en moest een goed heenkomen zoeken, om niet zelf in

[1] *Boelen-M.*, bl. 267.

de handen der vijanden te vallen. Op het hulpgeschreeuw van dien matroos rukte de luitenant ter zee 2de klasse Cochius met eenige manschappen uit het fort, maar men vond slechts het hoofdlooze lijk van den ongelukkigen officier.

Het journaal der *Reijgersbergen* vervolgt dan op 8 Augustus aldus: "Ten ½ 9 uuren werd de Luit. van Guericke zonder eenige statie in het fort begraven, om geen oog aan den vijand, die om het fort was liggende, te geven, hoewel de gesneuvelde het bij zijn leven wel had verdiend, als zijnde een braaf en veel belovend officier."

De herneming van fort Duurstede bleek vooralsnog slechts van belang uit een oogpunt van moreelen indruk. Het gansche eiland toch bleef feitelijk in de macht der rebellen, zóó zeer, dat men zich zonder een goed gewapenden troep niet uit het fort dan wel derwaarts kon begeven. De Inlanders, ook natuurlijk bekend met het feit, dat de bezetting haar drinkwater moest verkrijgen uit de buiten de versterking gelegen put, hadden op dit punt voortdurend hun schietwapenen gericht; en deze put moest niet alleen gebruikt worden door de bezetting, maar ook door de op de reede liggende schepen, voor zoover deze aan het van de plaats van herkomst mede gebrachte water gebrek kregen. Soms ook kwamen de sloepen onverrichterzake terug, omdat de bron bleek opgedroogd; soms brachten ze slechts brak water mede [1]. Dan werd het uitzicht van de versterking in aanzienlijke mate belemmerd door bosch, uit de boomen waarvan bovendien werd geschoten; huizen, ook het staande gebleven muurgedeelte van de residentie-woning, bleken plaatsen, waarachter de "negers", zooals Groot's journaal ze noemt, of de "Indianen", zooals wij bij Ver Huell lezen, zich verscholen en het de onzen lastig maakten. Eindelijk trachtten de rebellen het fort zelf te benaderen door het opwerpen van verschansingen. Deze onzekere toestanden vorderden niet alleen aanhoudende afmattende waakzaamheid, doch tevens dagelijks, zij het ook kortstondig en met min of meer lange tusschenpoozen, dat er van het fort en van de *Reygersbergen*, soms ook van de *Dispatch*, werd geschoten en dat er uitvallen geschiedden, om den vijand ontzag in

[1] Zoo leest men in Groot's journaál ad 6 September: „Ik was tegenwoordig als de gelegenheid het maar toe liet bij het dagelijksch water halen, doch konde zelden een volle vragt in de barkas krijgen, eensdeels omdat het vaartuig in de branding te veel leed, en ten andere omdat de put te weinig water opgaf." Zie ook o. a. bl. 726.

te boezemen. Het geschut van het oorlogsschip was in den regel gericht op het land links en rechts langs Duurstede; echter ook weleens op het land voor den grooten weg; het ving eerst aan zich te doen hooren, als Duurstede het vuur had geopend, dan wel op een afgesproken, door den commandant der bezetting geplaatst sein [1]. Groot's journaal houdt over deze beschietingen dagelijksche mededeelingen in, die niet noodig zijn hier allen weder te geven. Wat Groot noodig had om krachtiger te kunnen optreden, was versterking aan middelen onder allerlei vormen. Boelen, met de *Iris* naar Ambon gevaren, had zijn commissie volbracht, echter na een weinig voorspoedige reis [2]. Hij was in den avond ten 8 ure van den 31n Juli op Amboina gekomen en had dadelijk aan zijn boodschap gevolg gegeven, waaronder de aantooning tot het zenden van hulp [3]. Den 5n Augustus was mede er aangekomen de den 4n te voren naar Ambon vertrokken, derwaarts gezonden *Dispatch*, ook al om op versterking aan te dringen [4], tevens echter de verheugende tijding mede brengende van de bezetting van Duurstede.

Te Ambon scheen men de middelen, de geestkracht, de noodige orde in de behandeling der zaken te missen: commandant Groot verbeet zich van ergernis. Eindelijk werd er ingehuurd de *Anna Maria*, gezagvoerder Boll, die met water, victualie en kruit werd geladen; eerst echter den 6n Augustus kon het vaartuig naar Saparoea onder zeil gaan [5]. Er was nog wel eenige ruimte op de *Anna Maria* voor aan Duurstede te zenden behoeften, maar die werd nu ingenomen door een commissie, bestaande uit een kapitein der artillerie, een dito van

---

[1] Zoo leest men in Groot's journaal ad 5 September: „Ten half twaalf uure vielen verscheiden geweerschoten uit het fort, waarbij aan de Noordoostzijde een lantaarn wierd geplaatst, welke het afgesproken sein was om aan die zijde waar de lantaarn stond, te vuuren, waarom ik eenige kanonschooten langs het fort liet doen, totdat de lantaarn was weggenomen."

[2] Zie bl. 699 en 700. Den 31n Juli was de *Iris* tot de negorijen Rohomoni en Kabaoe genaderd, zonder nu wegens windstilte te kunnen vooruit komen. Hier kwamen aan Boelen een bezoek brengen kapitein Wilson van de voor Haroekoe liggende *Zwaluw* en luitenant Veerman. Boelen, zijn commissie spoedigst willende volbrengen, ging met deze heeren naar Haroekoe, waar hij van commandant Van Driel een prauw met 5 man ter beschikking kreeg om de reis te vervolgen. In den ochtend om 1 uur van 1 Augustus kwam hij aan den Pas, dien hij overging om met een andere prauw zich naar Ambon te doen scheppen. *Journaal-B.* — Alzoo een reis als die op 15 Juli: bl. 675.

[3] Zie bl. 699.

[4] Verg. bl. 703 en 704.

[5] *Boelen-M.*, bl. 265 en *Journaal-B.* Het schip heet in dl. I. bl. 517 eenvoudig *Anna*.

de infanterie en een luitenant van de genie, om het vermeesterde fort op te nemen! Wij zullen zoo dadelijk lezen, dat deze zending commandant Groot ten zeerste heeft verdroten. Het was dan ook een summum en doet mij denken aan een incident, tijdens de Belgische omwenteling, dat mijn vader beschreef, toen Mechelen in oproer verkeerde [1]. Den 10^{n} in den voormiddag tegen 11 uur liet de *Anna Maria* het anker voor Duurstede vallen, „inhebbende", teekent Groot aan, „water, victualy en amunitie, dog geen patronen of kogels, noch eenige versterking om het fort te bezetten, daar ik zoo uitdrukkelijk om had geschreven, maar wel een commissie van drie landofficieren om het fort te inspecteeren". De commandant van de *Reygersbergen* was blijkbaar diep geërgerd. In den voormiddag van den volgenden dag, dus 11 Augustus, ging Groot met de commissie naar het fort, „en", vervolgt het journaal, „stelde HunEd. in de gelegenheid om alles te bezigtigen, toonde hun de patronen, die ik verplicht ben geweest van journaal- en cardoespapier en grof kruit te maaken, daar onder hun de Capt. Directeur van de Artillerie was, en also maakte ik hem bekend hoe noodzaakelijk patronen nodig waren; ook verzogt ik in 't bijzijn der andere offecieren aan den Kapt. der Infanterie, welke alhier als Comm^{t}. zoude komen, om zo spoedig mooglijk volk te zenden, al waare het maar provisioneel 50 man, hetwelk ZijnEd. beloofde, zeggende overtuigd te zijn dit hoog nodig was" [2]. Den 12^{n} Augustus keerde de *Anna Maria* met de commissie naar Ambon terug. „Maakten", laat het journaal over de werkzaamheden aan boord van de *Reygersbergen* daarop volgen, „zoo veel geweerpatronen als men papier daarvoor bij elkander konde krijgen en zonden dezelve naar het fort".

Wat niet door de *Anna Maria* op haar reis van Ambon had medegenomen kunnen worden, werd geladen in de *Dispatch*: alzoo mede voorzien van water, victualie, artillerie-behoeften. Het schip vertrok den 7^{n} naar de baai van Saparoea, doch deed tevens Haroekoe aan; Boelen keerde met dit schip naar Saparoea terug [3]. Haroekoe bereikte men den 9^{n}. De *Zwaluw* lag er niet meer; zij was onder zeil naar Ternate en vervangen door de *Willoughby*, kapitein Croiset. Twee kanonnen met caissons, herkomstig van de *Zwaluw*, werden overgenomen; ook

---

[1] Zie bl. 8, noot 16 der Bijlagen van mijn werk „De Belgische Omwenteling in Luik en Limburg" (1904).

[2] De kapitein, die tot de commissie behoorde en als commandant terug zou komen, was Lisnet: zie bl. 714.

[3] Verg. bl. 707.

nam de *Dispatch* nog eenige affuiten op [1]. Den 10ⁿ zette men de reis naar Saparoea voort. Op het strand van Porto en Haria zag men gewapende en dreigende Inlanders, die op het lossen van eenige kanonschoten de vlucht namen. Om 7½ uur in den avond was men dwars van den hoek van Passer Poetih, dien men den 13ⁿ in den voormiddag passeerde [2]. Ongunstig weer verhinderde ook nu een spoedige reis. Eerst in den avond van den 15ⁿ kwam men bij Duurstede ten anker; Boelen keerde toen naar de *Reygersbergen* terug [3].

Ook nu weder was Groot door deze nieuwe zending van de *Dispatch* geheel en al teleurgesteld; dadelijk zond hij "dit scheepje", gelijk het journaal ad 16 Augustus mededeelt, "weder naar Ambon terug om versterking".

Weinig had het bij deze reis naar Ambon gescheeld of de *Dispatch* was op de punt van Boi vergaan; ziehier wat er Boelen over mededeelt [4]: "Mij werd last gegeven Kapitein Crossier met de barkas behulpzaam te zijn en te zorgen dat zijn schip zoo spoedig mogelijk in zee kwam. Reeds vroeg in den morgen kwam de *Dispatch* buiten de baai, doch daar finale windstilte bleef heerschen, werd het schip door den stroom naar den hoek van Booi gezet en met kracht naar het eiland Molana gedreven. De barkas kwam toen geducht te stade, want zonder haar assistentie zou de *Dispatch* op het uitstekende rif van dat eiland zijn gevallen. Door het manoeuvreeren met het schip, was ik met de barkas zoover om de kust in zee geraakt, dat ik van die gelegenheid wilde gebruik maken tot het omvaren van het eiland Molana, in de hoop tevens, dat ik tusschen dat eiland en de kust van Saparoea minder stroom zou ontmoeten om weder de baai te kunnen bereiken. Na dus het eiland Molana aan de westkust te zijn langs gevaren, besloot ik te gelijkertijd verkenning te nemen van de baai van Porto en Haria en roeide met de barkas tot voor de monding van die baai. Verder dan eene verkenning konde ik niet gaan, want ik had geen order om die baai te bezoeken en het binnenvaren er van was ook niet geraden, daar de vijand, in massa zichtbaar, gereed stond mij aan te vallen en prauwen aan den wal werden klaar gemaakt, terwijl mijn vaartuig ongewapend en mijne manschappen zonder geweren waren. Deze vluchtige verkenning van de baai van Porto en Haria is mij later van pas ge-

[1] *Boelen-M.*, bl. 265. — Verg. dl. I, bl. 517.

[2] Over dat Passer Poetih, juister wellicht *Pasir Poetih*, verg. bl. 663, noot 1.

[3] Er staat bij *Boelen-M.*, bl. 265, gedrukt 13 Augustus; ik houd mij aan Groot's journaal. Verg. hiervóór de noot 3 op bl. 689.

[4] *Boelen-M.*, bl. 268.

komen, toen de *Maria Reygersbergen* er binnen geloodst moest worden."

Den 22ⁿ Augustus was de *Anna Maria* van Ambon weder te Saparoea [1]. Groot had op verzoek van Ellinghuijzen, commandant van het fort (bl. 704), den 19ⁿ gezonden "nog 6 matrozen en 8 Javanen naar het fort met pieken en enterbijlen tot versterking" en den 20ⁿ, gelijk het journaal op die data memoreert, "eenig schrijfpapier naar de wal om patroonen te maken", zoodat de aankomst van de brik met verlangen werd te gemoet gezien; maar doodgeërgerd, teekent Groot aan: "Kregen van de brik 6 matrozen, behoorende tot de equipage van de *Evertsen*, dog met gemelde brik geen versterking, noch patroonen, noch eenige orders of instructien". Dat slot doet de deur dicht! Groot zond in den avond van den 24ⁿ Augustus Boelen weder naar de *Anna Maria* met last om versterking te Ambon te vragen; in den vroegen ochtend van den 25ⁿ ging hij onder zeil.

Met de *Anna Maria* was tevens van Ambon teruggekomen, zegt Groot's journaal ad 22 Augustus, "de patih van Akoon van Nousa Laut, welke bij mij aan boord werd gebragt, om hem verder bij gelegenheid derwaarts te doen transporteeren" [2]. Van Doren verhaalt [3]: "Deze werd naar Saparoea met brieven afgezonden, om de welgezinden tot onderwerping te brengen en hen aan te sporen hunne hoofden uit te leveren. Spoedig wierd hij echter in hechtenis genomen en naar Noesa Laut terug gebragt". Ik vind echter in de officieele bescheiden ten deze niets anders, dan de mededeeling van Groot in het journaal ad 5 September, dat hij zond "naar de Dispatch de Patih van Akoon van Nousa laut om derwaards te worden getransporteerd" en ad 6 September: "'s Morgens te 3 uren zeilde de Dispatch naar Nousa laut". Den 8ⁿ September in den achtermiddag, verhaalt Groot's journaal van dien dag, kwam de *Dispatch* terug op de reede van Saparoea. Kapitein Crozier bracht daarop in den namiddag van dien 8ⁿ een bezoek aan het fort, medebrengende alweder den patih van Akoon. Hij verhaalde het volgende [4]: "Met het schip the Dispatch bij de negerij van Akoont komende, scheen mij alles vijandelijk gezind te zijn. Niettegenstaande zond ik de Patih met zijne brieven naar de wal; deze man bij zijne onderdanen komende, wierd met de allarmkreet ontvangen, zijne eigen voormalige vrienden vielen met klewans en pieken gewapend op hem aan en hadden die man

[1] Verg. bl. 708.
[2] Verg. bl. 699.
[3] *Van Doren-M.*, bl. 42.
[4] Evenzeer in Groot's journaal en in *Van Doren-M.*, bl. 42.

zich niet ten spoedigste in de jol gered dan ware het met hem gedaan geweest, even als met zijn bediende, die den gruwelijken vijand in handen gevallen is; zijn huis en andere bezittingen had men vernield."

Met de komst van schout-bij-nacht Buijskes als commissaris voor de Molukken, heeft deze "een nieuw huis van deugdzaam hout" voor hem "op kosten van al de negorijen van Noesa Laut" weer doen opbouwen; de Patih wordt daarna genoemd als radja van *Nahalia* op de Noordkust van het eiland; hij kreeg echter om mij onbekende redenen als zoodanig zijn ontslag. Toen gouverneur-generaal Van der Capellen in 1824 te Saparoea kwam, legde deze hem toe een pensioen van f 25 's maands en ontving de man zijn rotan met knop terug, ten blijke, dat hij "onschuldig" ontslagen was [1].

De bezetting van fort Duurstede, zoowel als de commandant van de *Reygersbergen*, had nog altijd moeilijke dagen door te staan, ten gevolge van gebrek aan alles, wat aan de verdediging en aan de uitvallen kracht zou kunnen geven. De volgende uittreksels van Groot's journaal doen ons die moeilijkheden voldoende kennen:

24 Augustus: "Met den dag . . . een uitval uit het fort om eenige huizen te verbranden, die het gezicht wegnamen en waaragter de vijand zig bedekte. Deden eenige schoten om de uitval te dekken."

26 Augustus: "Met het waterhalen werd door de vijand verscheiden geweerschooten op de buitenposten en op het volk bij de put gedaan, hetwelk mij verplichtte gebruik van het geschut te maken, hetwelk doorgaans het eenigste middel was, waarmede men de rebellen konde doen verwijderen."

28 Augustus: "Met den dag hadden eenige posten uitgezet aan de wal, om water te halen, waarbij de schiemansmaat A. Loef in de rug zwaar wierd gekwetst; ook zagen destijds meer volk dan naar gewoonte, waarop ik somtijds als ook het fort een schot deed; ook liet ik het fort waarschuwen wel op hun hoede te zijn." Loef overleed aan boord, blijkens het journaal, den 13^n September en werd den 14^n "met militaire honneurs aan den wal begraven".

29 Augustus. "In de hondenwagt wierden twee geweerschooten uit het fort gedaan, waarop ik het volk dadelijk bij de stukken liet komen. Ten 5 uuren de batterij goed kunnende zien, deed ik de stukken als naar gewoonte buksen [2] om dadelijk langs het fort te

[1] *Van Doren-M.*, de noot op bl. 62. De mededeelingen bij dezen schrijver zijn ook hier zeer verward; in plaats van Nahalia staat er Natahia; dank Groot's journaal kan men ze hier of daar terecht brengen.

[2] *Buksen*: richten???

kunnen schieten. Een quart voor 6 uuren met de schemering, hoorde ik een generaal geschreeuw en het handgeweer des vijands, welke een begin van aanval op het fort wilde maken. Dadelijk wierd van het fort met handgeweer en een paar kanonschoten gevuurd, hetwelk door een continueel vuur van de Maria Reijgersbergen wierd beantwoord; het een en ander deed den vijand ten 9 uuren hunne retraite neemen, zo dat ten ½ 10 uuren het vuuren geeindigd was. Ik zond dadelijk een chaloep naar het fort om met de details bekend te worden. De Luit. Ellinghuizen, welke aldaar commandeerde, rapporteerde mij, dat de vijand gedurende den nagt zich stil agter de muuren van de residentie had verscholen en met den dag, zooals boven gemeld, den aanval deed; dat op het vuur zoowel van de Maria als van het fort, zijl. zich weder agter de muuren verschansten, waartegenop zij nu de stormladders zetten om zo in de batterij te schieten, dat zij tot tweemalen door het vuur van het fregat daarvan moesten wijken, wijl dat vuur meest op die muur gericht was geweest; ZijnEd. heeft daarom enkel het vuur uit het handgeweer der Amboineezen gebruikt om in geval de vijand de couragie mogt hebben om het fort te bestormen, zich van het geschut, dat met schroot geladen was en het handgeweer der equipage te kunnen bedienen; dat ook het handgeweer der Amboneezen met het vuur van het fregat voldoende is geweest om hun in bedwang te houden: ZijnEd. eerst is begonnen met het geschut toen de vijand retourneerde, als zijnde toen buiten bereik van het handgeweer; dat bij de eerste aanval de matrozen Brinkamp en J. Smit, daarna J. Bakker door de ambrasure doodelijk gewond zijn en een Ambonnees in de arm gekwetst is [1]; dat het getal der dooden en gekwetsten des vijands moeilijk is op te geven, doordien zij die wegsleepen, maar dat sommigen eenige hunner hebben zien wegdragen. Genoemde Luit. was bizonder over het gedrag der equipage en over de Amboineesche burgers te vreden en verzogt mij hun aan den Schout-bij-Nacht en gouverneur der Molukko's te recommandeeren; ook verzogt gem. Luitenant de gesneuvelden en gekwetsten te doen remplaceeren."

Groot liet het volk voor den boeg komen, las eenige zinsneden uit den brief voor, w. o. die betrekkelijk het sneuvelen van de drie matrozen, het aanmerkelijk getal dooden en gekwetsten, dat door

[1] „Drie der knapste matrozen sneuvelden, en een Amboinsche korporaal gewond": *Ver Huell*, dl. I, bl. 192. Evenzoo in *journaal-B*. J. Smit had tot de eerste beklimmers van het fort behoord: zie bl. 702 hiervóór.

den vijand was gekregen en dat allen in het fort zich goed hadden gedragen [1]. Naar aanleiding van Ellinghuijzen's verzoek om 6 vrijwilligers, boden zich allen aan, "zoodat ik verplicht was zelve te kiezen" [2]. Dadelijk gingen alzoo 6 man naar het fort.

31 Augustus: "Met het waterhalen wierd de kwartiermeester N. Nielsen [3] en een Amboneesch burger gekwetst."

1 September: "Met den dag buitenposten uit het fort gezet hebbende om water te halen, wierden die door den vijand aangevallen, 't welk een kleine schermutseling gaf, doch dat het geschut van het Fort en de Maria spoedig deed eindigen; bij deze gelegenheid wierd een Amboineesche burger gekwetst."

Terwijl Boelen te Ambon vertoefde [4], liep er het Noord-Amerikaansche schip *Lady Paterson* binnen, komende van Batavia met troepen ja, maar ook met de voor de Ambonsche autoriteiten beteekenende tijding, dat schout-bij-nacht Buijskes met een strijdmacht weldra zou nakomen; van de aangebrachte versterking kon de voor Saparoea bestemde *Dispatch* dadelijk wat medenemen. Zoo overigens nog weinig gedaan was geworden tot bestrijding van de rebellen, nu de komst van den Commissaris-Generaal in het vooruitzicht werd gesteld, meende men zooveel mogelijk alle vijandelijkheden tot diens optreden te moeten uitstellen.

Met het ondergaan der zon op den 2ⁿ September zag men van de *Reygersbergen* de *Dispatch* tusschen Saparoea en Noesa Laoet doorzeilen, doch windstilte belette deze de reede van Saparoea te naderen. Eerst den 3ⁿ slaagde het schip ten anker te komen; Boelen was aan boord met 130 man, 2 veldstukken [5] en de daarvoor benoodigde ammunitie, zoomede 3 maanden levensmiddelen; echter bleek ook nu niet gedacht te zijn aan ammunitie voor het fort, zoodat de *Reygersbergen* nogmaals van haar kleinen voorraad aan Duurstede moest afstaan en derwaarts patronen zenden! De ontvangen hulp was overigens dringend noodig; gebrek dreigde aan spek, aan vleesch; de Ambonsche burgers waren niet langer te vertrouwen; zij toonden ontevredenheid en werden des nachts door de rebellen aangezocht om over te loopen; de geweren der schepen waren in slechten staat, de schroeven verloopen, de pannen ontstaald, zoodat

---

[1] *Journaal-B.*

[2] *Groot's journaal.*

[3] Verg. bl. 705.

[4] Verg. bl. 710.

[5] Verg. bl. 666 en 699.

men alleen moest rekenen op de zeer goede geweren, die juist deze burgers in handen hadden [1].

Dien 3n ontscheepten de troepen onder bevel van den kapitein LISNET. De ammunitie en de levensmiddelen werden toen en volgende dagen afgehaald. Den 5n werd de bezetting van Duurstede nog versterkt door de toezending van met de *Dispatch* aangekomen 12 Javanen en adelborst Nuijs [2]. Groot's gemoedsstemming over het beleid te Ambona teekende zich onwillekeurig bij het memoreeren van deze ontladingen. „Ontving", lees ik o. a. ad 5 September, „uit de Dispatch 3000 patronen, sedert een maand van Amboina gevraagd en nu eerst gekomen, hoewel dit het vierde schip was dat van daar kwam; ook ontving ik eenige 12 ℔- en 16 ℔-kogels".

De rebellen trachten de ontladingen en inschepingen te verhinderen, zoodat Groot „eenige kanonschoten" op hen moest laten doen, gelijk het journaal ad 3 September aanteekende.

Lisnet werd nu commandant van het fort; onder hem werd er Boelen geplaatst voor „de directie" van de artillerie. De in het fort geplaatste equipage der schepen onder de luitenants t/z Ellinghuijzen, Cochius, Coops en den adelborst Feldmann [3] keerden voor een deel naar de *Reygersbergen* terug; eenige manschappen en de Ambonsche burgers bleven ter beschikking van Lisnet, „daar voornoemde kapitein geen artilleristen bij zich had", meldt het journaal. Toen om 3½ uur Ellinghuijzen, na het commando van 't fort aan kapitein Lisnet te hebben overgegeven, aan boord stapte met het reeds vermelde personeel, werd hem evenals aan de andere officieren door overste Groot en de equipage een driewerf hoerah! toegebracht [4]. Ellinghuijzen bleef tot het einde van den opstand in de Molukken werkzaam en voer ook op de *Reygersbergen* naar Java terug. Den 6n Maart 1818 bereikte het schip de reede van Soerabaja, den 18n November d. a. v. die van Batavia. Hier eerst nam hij zijn afscheid, hetgeen Groot in zijn journaal aldus memoreerde: „Den 1n December liet ik het volk opkomen om hun kennis te geven, dat de 1e luitenant Ellinghuizen op zijn verzoek met het ontslag uit den dienst van boord ging; ik deed dit omdat deeze officier het commando over hen had gehad bij iedere landing in de Molukko's en gedurende de bezetting van het fort Duursteeden daar als commandant had geageerd."

[1] *Van Doren-M.*, bl. 69 en 70.

[2] *Journaal van de Reygersbergen.*

[3] Verg. bl. 681, 702, 704.

[4] *Journaal-B.*

HOOFDSTUK XII.

Fort Duurstede onder commando van Lisnet: 3 September—9 October.

Schermutseling op 3 September. — Uitval op den 4n. — Het vermanen tot onderwerping. — Gesprekken tusschen de rebellen en onze bezetting: 5 September. — Aanval van de rebellen in den nacht van 5-6 September. — Ontdekking van geld en van een lijk, vermoedelijk van mevr. Van den Berg: 6 September. — Komst van de *Anna Maria* met versterking: 10 September. — Terug naar Ambon de patih van Akoon en luitenant Christiaansen: 12 September. — Javanen en Amboneezen der bezetting Duurstede schieten op elkander: 17 September. — Kleine uitvallen op 18-21 September. — Mislukte uitval op den 22n. — De *Anna Maria* opnieuw te Saparoea: 28 September. — Vernieling der visschersvaartuigen. — Bericht te Saparoea der aankomst van Buijskes te Ambon: 9 October.

Nadat men in Duurstede op den 3n September eenigszins op orde was gekomen, werd besloten, om nog vóór het invallen van de duisternis een verkenning te doen, ten einde den overmoed der rebellen tegen te gaan. Het kwam tot een schermutseling; de muiters werden althans voor 't oogenblik uit de door hen opgeworpen verschansingen verjaagd met verlies van eenige dooden; de *Reygersbergen* deed toen ook, zegt het journaal, aan weerszijden van het fort een schot. Met de invallende duisternis keerde men naar het fort terug; op de borstwering bij de stukken bleef men echter bivakkeeren, „want de vijand scheen overmoedig in zijne voornemens te zijn" [1].

Den volgenden ochtend, 4 September, met zonsopgang, begaf zich Boelen met eenige Ambonsche vrijwilligers buiten het fort om den toestand van het afgebrande residentiehuis op te nemen. Hij liet eenige ronde kijkgaten in de muren hakken, waarbij schildwachten werden geplaatst, om den vijand waar te nemen. Menig oproerling is uit deze schietgaten, bij het heen en weer loopen tusschen de kampongs en hun hinderlagen, neergeschoten. De posten bij de kijkgaten gesteld, rukten des nachts het fort weer binnen, om den volgenden ochtend opnieuw derwaarts te gaan.

---

[1] *Boelen-M.*, bl. 271. Al het in den tekst verder verhaalde in dat memoriaal, bl. 271-273.

Den ochtend, dat Boelen hiermede aanving, begon hij ook zijn artillerie-matrozen te oefenen in het omgaan met de beide binnen het fort gebrachte veldstukjes [1]; het uur was nog niet verstreken, of de matrozen toonden er zich voldoende in bedreven. Toen stelde hij kapitein Lisnet voor, om dadelijk na het middageten van het volk met die veldstukjes een uitval te doen, „daar de vijand niet zou verwachten, dat wij nog heden daarmede zouden komen opdagen". Lisnet verleende slechts noode zijn toestemming, maar eenmaal er zich vereenigd mede hebbende, gaf hij tevens bevel, dat de Ambonsche vrijwilligers aan den uitval zouden deelnemen om als tirailleurs op te treden en dat zij brandstoffen, bijlen, zagen zouden medenemen tot het opruimen van alles wat in den omtrek van het fort hinderlijk kon zijn voor het zien naderen van den vijand. Er was bij het fort van den vijand een „zware benting", in de eerste plaats het doelwit van de onder Boelen in den achtermiddag uitrukkende honderd man met de twee stukken [2]. Ziehier hoe Boelen het verder gebeurde heeft gememoreerd:

Het rechtsche veldstuk liet ik op de flank aanrukken, wat zoo snel in zijn werk ging, dat het kanonvuur de achterzijde van de benting bestreek, voordat de vijand den tijd had daar langs heen te vluchten. De eerste schoten met schroot uit dat veldstuk brachten dan ook eene geweldige slachting onder hen te weeg. Toen rukten wij voort tot op het punt, waar de groote weg de laan kruist, aan welker uiteinde het grafmonument van een Engelsch Kapitein staat. Op dit kruispunt liet ik een der beide veldstukken post vatten tot het observeeren van den vijand en om te beletten dat die, terwijl wij voorwaarts drongen, ons in den rug viel. Het linksche stuk namen wij mede voorwaarts op den weg naar Porto en Haria. De Amboneezen tirailleerden voor ons uit, alles op hun weg vernielende.

De »Maria Reijgersbergen", die van onzen uitval kennis had gekregen, deed inmiddels het grof geschut spelen in de richting langs de westkust van het fort Duurstede, doch onze veldtocht met die twee veldstukjes ging met zoo'n snelheid voort, dat wij kans liepen voor de kanonkogels van het fregat te moeten retireeren, indien men daar aan boord niet bij tijds gemerkt had, dat wij ons reeds bevonden dáár, waar kort te voren de vijand geweest was en begrepen had, dat men het vuren moest staken. Nadat wij zooveel mogelijk ruimte gemaakt hadden door om te hakken en te vernielen al wat de belegeraars van het fort van nut kon zijn,

[1] Verg. bl. 713.

[2] *Journaal-Reygersbergen*, ad 4 September.

en de vijand zich nergens meer vertoonde, gaf ik bevel om naar het fort terug te trekken. Doch de Amboineezen waren door den voorspoed op dezen tocht zóó opgewonden, dat zij mij als 't ware baden om verder voort te rukken. Ik was dus genoodzaakt den sergeant, hunnen aanvoerder, te zeggen dat ik daarvan thans moest afzien, omdat de munitie, die in een lederen zak medegevoerd werd verschoten was. De sergeant, dit vernemende, begreep dat van een verder voortrukken nu geen sprake kon zijn. Hij liet zijne manschappen retireeren, hun tevens toeroepende »obat passang soedi abis" (de munitie is verschoten). Deze woorden werden in het bosch door de Amboineezen elkander toegeroepen en natuurlijk ook verstaan door den vijand. In de eerste oogenblikken had ik op die onvoorzichtig geuite woorden geen acht geslagen en, terwijl wij met de veldstukken terug trokken, niet dadelijk opgemerkt, dat de vijand zich verzameld had en ons achterop trok. Wij hadden het bruggetje, dat wij met onzen krijgsmacht waren overgetrokken toen nog een goed eind voor ons, zoodat, had de vijand zijne operatie met meer stilte verricht, hij ons misschien had kunnen overrompelen; doch zijn krijgsgeschreeuw waarschuwde ons bij tijds. Ik had nog een paar schoten schroot voor het eene veldstuk, zoodat ik eensklaps aan mijn volk bevel gaf op nieuw op den vijand los te stormen. In woeste vaart renden wij op de muitelingen toe, die daardoor misschien meenden, dat zij door bovengemeld geroep misleid waren geworden, ten minste zij namen in verwarring de vlucht. Wij zonden hen nog twee schoten schroot na, maar toen was het ook zaak voor ons om terug te trekken, want nog slechts één schot kruit bevond zich in den lederen zak.

Ook nu bleek commandant Groot niet zijn illusie te hebben prijs gegeven, om door overreding de menschen tot inkeer te brengen. Althans Boelen had van hem brieven medegekregen, gericht aan de bevolking van Saparoea, waarin hij haar tot onderwerping vermaande, "indien zij niet al hunne bezittingen, huizen en vaartuigen verbrand en vernield wilden zien"; diegene, die Matulesi uitleverde, zou f 1000 ontvangen en die een hoofd van minderen rang uitleverde, f 500! Boelen deed deze op karakterloosheid der rebellen berekende stukken "zoo ver mogelijk van het fort" op bamboezen palen stellen [1]. Medio September bij een uitval, bleek ook nu het effect. "De door den Overste Groot en de Kapitein Lisnet onder de vijanden verspreide proclamaties", schrijft de Memorialist [2], "vond men in een bundel aan een bamboestaak hangen, in het gezicht van het

[1] *Boelen-M.*, bl. 273.

[2] *Boelen-M.*, bl. 276. — Verg. hierna bl. 721.

fort, ten bewijze dat de opstandelingen met onze vermaningen den spot dreven."

„Het is wel te bejammeren", teekent hij nog ten deze aan [1], „dat deze proclamaties zoo weinig invloed op de muitzieke bevolking hadden, want het was een bedroevend gezicht die mooie Kampongs met have en goed te zien verbranden en vernielen. Vrouwen en kinderen, van woning beroofd, zwierven in de bosschen rond en het nachtelijk gehuil der honden, die 's avonds naar de verbrande Kampongs terugkeerden, verkondigde het gruwelijke van den oorlog."

De bevolking bleek zoo onnoozel niet dan dat het haar ontgaan zou, dat het betoonen door haar van neiging tot berouw een stukje kon zijn om ons er te doen inloopen. Op zekeren ochtend — het was den 6n September — had de commandant van het fort verzocht, dat Groot daar zou komen. Zich er ten 9 uren bevindende, kwam een rebel een brief brengen. Op een korten afstand van het fort genaderd, liet Lisnet de witte vlag plaatsen ten teeken, dat hij niet bevreesd behoefde te zijn; „doch", journaliseerde Groot, „ik ontdekte spoedig, dat het valsch was door de menigte manschappen, welke ik van hen gewapend zag en dat zy enkeld zochten eenigen van de onzen te omringen". Groot liet daarom aan de *Reygersbergen* weten, dat de batterij er gereed gehouden moest worden. Niettemin wilde hij persoonlijk toch de harten der boosdoeners vermurwen. Ziehier hoe dat toeging, volgens het journaal: „Eenige gewapende Amboneezen buiten het fort zijnde en hunne familiën onder de vijanden hebbende, trachtte ik de een en ander over te halen om over te loopen; onder die des vijands waren sommigen wel genegen, dog doordien zij alsdan verpligt waren vrouw en kinderen agter te laten en die door het Opperhoofd der rebellen het slagtoffer zoude worden, konden zij zulks niet doen. Ziende dat het geen ernst den vijand zijnde om eenige voorstellen te doen, liet ik uit het fort op hen vuren, waarop zij zich verwijderden."

In den ochtend van 5 September was de bezetting van het fort begonnen met de muren van het verbrande residentiehuis af te breken, waardoor een hinderlijke belemmering werd weggeruimd om den vijand op grooten afstand te kunnen gadeslaan. Geweerschoten wisselden zich; de *Reygersbergen* liet zich mede gelden; twee muiters lieten er het leven bij. In den achtermiddag kwam een massa rebellen opzetten met Matulesie, „zooals wij gisteren aan het hoofd gezien

[1] *Boelen-M.*, bl. 273.

hadden"[1], gekleed in een rooden rok, epauletten op de schouders, gewapend met een sleepsabel. Boelen memoreerde hier het volgende incident"[2]:

„Bij de schermutseling, die weder plaats greep, hielden de Amboineezen van een der voorposten een mondgesprek met den vijand. Een der Amboineezen had namelijk een broeder bij de muitelingen. Deze vermaande onzen Amboinees bij hem te komen. Onze Amboinees weigerde, maar waarschijnlijk aangetrokken door de banden des bloeds, naderden de beide broeders elkander toch meer en meer, zoodat onze Amboinees, eer hij het zelf wist naast zijn broeder stond en omringd was door eene menigte oproerlingen, gewapend met geweer en klewang. Onze Amboinees smeekte zijn broeder tot inkeer te komen, doch deze zeide zijnen eed getrouw te moeten blijven, maar gaf deze verklaring met tranen in de oogen. Intusschen vroegen de andere opstandelingen onzen Amboinees: Zullen wij u nu den kop afslaan? — Doe zooals gij wilt, maar welke voldoening zal u dit geven? was zijn antwoord. Inmiddels hadden gedurende het gesprek der beide broeders onze voorposten voortdurend de muiters gewenkt om tot hen over te komen, doch deze scheuen niet den minsten lust daartoe te hebben. Met uitdagenden trots weigerden zij te komen. Vóór dat onze Amboinees zijnen broeder verliet, gaf hij hem zijn hoed tot geschenk, welk bewijs van broederliefde ik hem vergoedde door hem een van mijne hoeden te geven"[3].

In den nacht van denzelfden 5ⁿ op den 6ⁿ, ten elf ure, half twaalf, had er een aanval der rebellen op het fort plaats, waardoor bleek, hoe goed het was, dat de gansche bezetting des nachts achter de borstwering in de open lucht gelegerd lag: Lisnet, Boelen, Nuijs genoten de weelde van een balé-balé, maar allen bleven met de

[1] *Journaal-B.*

[2] *Boelen-M.*, bl. 273-274.

[3] Bij *Van Doren-M.*, bl. 68, hetzelfde verhaal. In een noot aldaar staat aangeteekend: „De Ambonees beschouwt zijnen hoed als zijn voornaamste kleedingstuk, en zij zijn er zoo op gesteld, dat zij liever naakt zouden loopen dan eenen hoed missen. Het is een koddig gezigt de Ambonezen, wanneer het regent, naar de kerk te zien gaan, dan hebben zij allen hunnen hoed met hunnen zakdoek bedekt, om hem voor den regen te beveiligen. Eenen hoed aan eenen Ambonees geven, is een geschenk van groote waarde." — In den Compagniestijd zien wij hoofden vereerd „met een nieuwe hoed en goude geletterde hoedbant"; men houdt het er voor, dat de in 1618 opgetreden 4ᵉ gouverneur van Ambon, Herman van Spult „d'Eerste is geweest die de goude hoedbanden, off transen uitgedeelt hebben bestaande uijt goude Letteren, die dese woorden uijtmaakten: De Staten der Vereenigde Nederlanden Getrouw": *Rumphius*, dl. I, bl. 36 en 139. — Verg. hiervóór dl. I, bl. 477.

sabel om, de patroontasch aan, het geladen geweer in de hand. Nu toch waren de rebellen er in geslaagd, dank de duisternis om ongemerkt tot dicht onder de muren te sluipen en de borstwering te beklimmen. "Er ontstond", verhaalt Boelen [1], "een woedend gevecht. Toen onze geweren afgeschoten waren, hadden wij geen tijd meer tot laden, maar moesten ons met sabel en bajonet verdedigen. Ten slotte werden de muitelingen toch teruggeworpen, en daar wij dadelijk lantaarns op de hoeken van het fort hadden geplaatst en vuurpijlen hadden afgeschoten als alarmsein voor het fregat [2], verhaastten eenige goed gerichte kogels, aan beide kanten van het fort, door de *Maria Reigersbergen* afgezonden, 's vijand terugtocht. Wij hadden hieruit weder geleerd, dat wij niet genoeg op onze hoede konden zijn." Ten einde dergelijke verrassingen nog meer te bemoeilijken werden den volgenden dag opnieuw alle leege flesschen zoowel van boord als van het fort bij elkander gebracht, in stukken geslagen en de scherven om de borstwering gelegd [3]. De stoutmoedigheid des vijands verminderde echter niet. "De vijand beschoot ons voortdurend", schreef Boelen [4], "en het was niet geraden het hoofd boven de borstwering te steken. Twee mijner flinkste matrozen, die het gewaagd hadden over de borstwering naar den vijand uit te zien, betaalden deze onvoorzichtigheid met hun leven."

Iederen dag werd er een verkenning in de omstreken van het fort gedaan, Den 6n "vonden mijne matrozen", memoreert Boelen [5], "in de verbrande huizen drie zakken en een kist met kopergeld ter waarde van 500 ropijen." "Ook", leest men in Boelen's journaal, trouwens in overeenstemming met het memoriaal, "vonden wij een lijk zonder hoofd, het welk ons toescheen de vrouw van den Resident te zijn [6] aan het kleed, doch nauwelijks hadden den linker arm bloot gehad of ik liet het zelve wederom bedekken; het ligchaam, dat in het droge zand begraven was, was uitgedroogd." Het geld werd den commandant afgedragen, en het lijk behoorlijk begraven.

Toen den 3n September de *Dispatch* versterking had aangebracht [7],

[1] In *Boelen-M.*, bl. 274, staat in den nacht van den 6n, hetgeen niet juist is, blijkens het journaal van Groot en van Boelen.

[2] Verg. bl. 707, noot 1.

[3] *Boelen-M.*, bl. 275. Verg. hiervóór bl. 701 ad 1 Augustus.

[4] *Boelen-M.*, bl. 275.

[5] *Boelen-M.*, bl. 274.

[6] Dus niet van Sriba Ornek, zooals Ver Huell mededeelt: *Ver Huell*, dl. I, bl. 195.

[7] Zie bl. 713.

ontving commandant Groot tevens van Ambon bevel om dit schip, zoomede de nog met artilleristen te zenden brik *Anna Maria* op de noordkust van Saparoea te laten kruisen, „ten einde zooveel mogelijk de correspondentie van den vijand te beletten", zooals het journaal ad 10 September memoreert [1]. Dit bevel van gouverneur Van Middelkoop schijnt weer verkeerd te zijn geweest, daar de *Dispatch* een deel van of al zijn geschut aan fort Duurstede had afgestaan [2]. Kapitein Lisnet lichtte echter Groot in, dat met de brik twee 8-ponders zouden komen, waarom in afwachting daarvan de *Dispatch* alvast naar Noesa Laoet werd gezonden, ten einde den patih van Akoon daar aan land te zetten en vervolgens terug te komen. Gelijk wij hiervoren lazen, lukte dit aan land zetten niet, zoodat de *Dispatch* met den Patih onverrichterzake terugkwam [3]. Eindelijk verscheen den 10ⁿ September de lang verwachte *Anna Maria* ter reede. „Ten 6 uuren hoorde een kanonschot uit zee; kort daarop werd van het fort sein voor een schip gedaan; konde van een brik over de boomen de toppen zien. Daar ik veronderstelde de brik adsistentie noodig had, zond ik twee chaloupen derwaarts; ten 9 uuren kwam de brik Anna ten anker" [4]. Ze had aan boord den luitenant der artillerie KESLER, 48 artilleristen, 12 infanteristen „en twee oude veldstukken, alsmede eenige victualie voor de Maria" [5]. Groot deelt verder mede: „Debarqueerde de troepen dadelijk en loste de brik, die geen ammunitie voor het fort hebbende, was ik verpligt twee ligte 6 ℔ stukken van het fort aan boord der Dispatch te embarqueren en twee zware 6 ℔ van de Maria naar het fort te brengen."

[1] De lastgeving bij de aankomst van de *Dispatch* op 3 September bij *Van Doren-M.*, bl. 70. De *Anna Maria* was den 25en Augustus naar Ambon vertrokken; bl. 710.

[2] „hoewel ZEd. bewust moest zijn", leest men bij *Van Doren-M.*, bl. 70, over het bevel van Van Middelkoop, „dat het geschut van *the Dispatch* aan land was gebragt en tot verdediging van het fort *Duurstede* diende en tot nog toe niet door ander vervangen was".

[3] Zie bl. 710. *Van Doren-M.*, bl. 42, deelt mede, dat *het kanonvuur* van de *Dispatch* verhinderde het vermoorden van den patih van Akoon — verg. bl. 710-711 hiervóór — waaruit volgt, dat het schip niet al zijn geschut aan *Duurstede* had afgestaan.

[4] Journaal-Groot.

[5] Journaal-Groot, wat de aanhaling betreft. Het aantal militairen bij *Van Doren-M.*, bl. 70. — *Boelen-M.*, bl. 275, gewaagt van „76 man Europeesche artilleristen en Javaansche infanteristen met een dertigtal vrouwen en kinderen, zonder welke de Javaansche soldaten hun land ongaarne verlaten". — *Boelen-M.* schrijft, met afwijking van het Journaal en van *Ver Huell*, dl. I, bl. 195, *Kesseler*.

Het is duidelijk genoeg, dat Groot steeds ontevreden blijft over het beleid van het bestuur te Ambon. Met de stukken gingen tevens van het fort naar de *Dispatch*: "een cadet, en 6 man tot zijne adsistentie"; den 12n zeilde het schip de baai weer uit "om benoorden Saparoea te kruisen" [1].

Terwijl nu Kesler als commandant van de artillerie optrad, ging Boelen terug naar de *Reygersbergen* en wel met 15 matrozen en 7 Javanen, zoodat er zich nu aan officieren in het fort bevonden: "een Kapitein en twee Luitenants van de Infanterie en een Luitenant van de Artillerie" [2]. Aan de lastgeving, dat ook de brik *Anna Maria* ten noorden van Saparoea zou blijven kruisen, meende, naar het schijnt, Groot geen gevolg te kunnen geven. "Daar het zeer noodzakelijk werd geacht, de correspondentie over zee tusschen Saparoea en Amboina ongehinderd te houden, werd de particuliere brik *Anna* tot dat einde bestemd, om tevens de benoodigde amunitie, vivres, enz. naar Saparoea over te voeren" [3]. Den 11n September deed Groot, volgens zijn journaal, op de brik, die naar Ambon den volgenden dag zou zeilen, inschepen: "den oud-luit. Christiaans, den tolk Hoed, de geblesseerde Amboneesche burgers en 8 Amboineesche matroozen, welke voor Hataewana aan boord waren gekomen, de patti van Alkoen, een der adelborsten Oosthuyzen in commissie en den 3n Chirurgijn voor surveillance der geblesseerden" [4]. Alzoo ging de patih van Akoon overrichterzake opnieuw naar Ambon; ook luitenant-loods Christiaansen. Hij had Groot bij meer dan een gelegenheid gewichtige diensten bewezen; een eervolle vermelding werd hem toegekend: te Ambon genoot hij dus ook een goede ontvangst. De teruggezonden 8 matrozen waren die, welke door Groot, blijkens het hiernevens medegedeelde [5], werden aangenomen onder belofte van te mogen teruggaan na de vermeestering van Duurstede. Van Doren deelt tevens mede [6], dat nu op last van Groot teruggingen "de Ambonsche roeijers, die hij van Amboina had medegenomen, en die zich bij verschillende gelegenheden goed

[1] Beide aanhalingen uit het journaal-Groot.

[2] De herplaatsing op de *Reygersbergen* in Groot's journaal; de aangehaalde woorden bij *Boelen-M.*, bl. 275.

[3] *Van Doren-M.*, bl. 71. — 't Kan ook wel zijn, dat Groot handelde, krachtens een nader ontvangen instructie.

[4] Den 12n vóór het vertrek werden nog 2 gekwetste Javanen op de brik gebracht: Groot's journaal. De chirurgijn heette WINKELHOEK: *BoelenM.*, bl. 276.

[5] Zie bl. 699-700.

[6] *Van Doren-M.*, bl. 71-72. — Verg. hiervóór bl. 660.

gedragen hadden, hun verlangen te kennen gegeven hebbende, om naar hunne familie terug te keeren". In het algemeen was Groot, hoe ontstemd ook over de wijze, waarop men hem van Ambon gesteund had, zeer tevreden over de wijze, waarop het personeel zijn plicht had betracht. „Ik kan UEd. de verzekering geven", rapporteerde hij toch den commandant Sloterdijk [1], „dat zij allen leeuwenmoed aan den dag hebben gelegd en dat bij den laatsten aanval niemand hoegenaamd een voet breed van zijne plaats is geweken, dat overal, zoowel in het fort als aan boord de grootste bedaardheid en geene de minste confusie heeft plaats gehad en dat men door het goed gedrag, door een ieder getoond, het behoud van het fort te danken heeft; zoodat ik de vrijheid neem UEd. te verzoeken de officieren en manschappen van de land- en zeemagt, onder mijne bevelen, aan zijne Excellentie den Schout-bij-Nacht te recommandeeren."

Den 17n September had er een ongelukkig misverstand plaats, waarvan de verantwoordelijkheid valt, naar het voorkomt, op den commandant van Duurstede, kapitein Lisnet. Dertig Amboneesche burgers waren op zijn uitnoodiging vrijwillig het fort uitgetrokken om in stilte het residentie-huis rond te gaan, ten einde te trachten rebellen op te ligten. De Javaansche schildwachten, van deze excursie niet op de hoogte gebracht, vuurden op de Amboneezen, die van hun kant, nogal zonderling, terugschoten. Het misverstand werd weliswaar ten spoedigste opgehelderd, doch de Amboneezen zagen er een kwaad voorteeken in en wilden alzoo niet den tocht opnieuw wagen. Volgens Boelen's memoriaal kreeg men „een paar gewonden" [2], volgens Boelen's journaal „kreeg een Ambonees een schot door de broek, doch geen is geblesseerd geworden". Uit dergelijke incidenten kan men uitnemend opmaken, hoe slecht er in het algemeen werd geschoten.

Den 18n September om half twaalf in den ochtend deden de Amboneezen van het fort een uitval en verjoegen de rebellen met een rebellenhoofd, „op een ledikant liggende" [3], onder achterlating van een kanonnetje, 'n ¾ ponder, waarmede werd geschoten en dat, naar men zien kon, op Saparoea was gegoten! Een en ander brachten de onzen naar het fort.

Den 19n werd van het fort een door de *Reygersbergen* onder-

[1] *Van Doren-M.*, bl. 72.
[2] *Boelen-M.*, bl. 276.
[3] *Journaal-B.*

steunde uitval gedaan, om de verschansingen des vijands, die steeds meer naderden, te vernietigen en eenige hinderlijke boomen om te kappen, daar hieruit steeds op de bezetting werd geschoten.

Den 30n in den avond zag men uit het fort, dat de rebellen een pak brieven op een stok tusschen eenige bamboezen plantten. Nieuwsgierig ging men er onzerzijds henen, om te weten, wat dat beteekende. Het bleken de brieven te zijn door kapitein Lisnet verspreid, waarin hij verzekerd had, dat ieder, die met vrouw en kinderen wilde terugkeeren naar het fort, daar bescherming zoude vinden [1].

De 21e was een Zondag. Van het fort zag men de rebellen een tafel met verscheidene banken er om plaatsen, ten einde er kerk te houden, gelijk zij lieten weten. „De Kapitein Lisnet nam daarmede geene consideratie en liet met handgeweer en kanon wakker op hen vuren; waarop zij genoodzaakt werden, om te vlugten" [2].

Kapitein Lisnet had het plan gevormd om den 22n September weder eens een flinken uitval te doen, gelijk aan dien op den 4n door Boelen bewerkstelligd [3]. Het hoofddoel was ook nu om 's vijands verschansingen van koraalsteen, die te zeer knelden, te vernielen, zoomede geboomte weg te ruimen. Om 6 uur in den ochtend trok Lisnet uit met 3 officieren, 150 man [4] en 3 veldstukken [5]. Een half uur te voren was van de *Reygersbergen* Boelen met den bootsman Wigtbal en 24 matrozen naar het fort gezonden, om intusschen de artillerie te bedienen. Onder het door Boelen bevolen kanonvuur met schroot, marcheerde Lisnet, tot hij bij de borstweringen een hardnekkigen tegenstand van de rebellen ondervond, die zich in grooten getale hadden verschanst achter opgeworpen batterijen van steen en aarde. Er stroomen daar bovendien een paar beken, waarover tijdens Boelen's tocht op den 4n nog drie bruggen lagen; toenmaals had men er een goed gebruik van gemaakt, de rebellen hadden ze echter nu verbrand. Hierdoor kon men het veldgeschut niet achter de batterijen des vijands brengen. In minder dan geen tijd had men van onze zijde 11 gewonden. Van het plan tot het omkappen van boomen kwam niets; men

[1] Verg. bl. 717-718.

[2] *Journaal-B.*

[3] Zie bl. 716. De door mij gegeven uiteenzetting ontleend aan *Journaal-B.*

[4] In *Boelen-M*, bl. 276, leest men 130 man.

[5] *Ver Huell*, dl. I, bl. 195-196, van dezen uitval verhalende, schrijft 2 veldstukken.

slaagde er slechts in een enkelen muur des vijands om te werpen. Een der veldstukken geraakte bovendien in groot gevaar. Nadat het vuur had gegeven, sprong een groote menigte van achter een borstwering te voorschijn om er zich van te vermeesteren. In zwaar zand staande, was men onzerzijds ook niet bij machte het stuk terug te trekken. Boelen, van het fort den toestand waarnemende, schoot een achtponder met schroot af, waardoor de rebellen terugdeinsden en men onzerzijds gelegenheid kreeg met behulp van uit het fort gezonden volk, het stuk binnen te brengen. Om $7\frac{3}{4}$ uur was de excursie weder in het fort terug. Boelen had van de batterij met zwaar geschut door het bosch doen schieten en de *Reygersbergen* toonde zich niet minder, door 22 schoten te doen afgaan. Van het fregat werd mede geneeskundige hulp gezonden. Om 8 uur in den ochtend ging Boelen met zijn volk naar boord terug, na het commando der artillerie weer te hebben overgegeven aan den luitenant Kesler, die de excursie had medegemaakt; ook vijf geblesseerde Javaansche soldaten werden met het oog op de verpleging naar de *Reygersbergen* overgebracht. Het journaal van de *Reygersbergen* weet de mislukking van deze expeditie, voor een deel althans, aan „den weinigen moed van de Javanen".

Den 28n September verscheen brik *Anna Maria* van Ambon weder ter reede van Saparoea [1], liefst door de rebellen van den zuidhoek der baai met eenige geweerschoten begroet; zij liet het anker om $7\frac{1}{2}$ uur in den ochtend vallen. De chirurgyn WINKELHOEK, die de gewonden op reis had begeleid [2], kwam op dezen bodem mede terug; ook werd het aantal militairen versterkt met de komst van den cadet 1e klasse 'T HOOFT; eindelijk werden nog aangevoerd ammunitie en levensmiddelen. Dat de bezetting van het fort niet in allen deele toewijdend was, blijkt nog wel hieruit, dat toen den 1n October de brik de reis opnieuw naar Ambon maakte met een bezending gekwetsten en den chirurgyn, tevens medegingen 4 Ambonsche burgers, „welke onwillig waren langer te dienen", luidt het in het journaal van Groot. Boelen meldt in zijn journaal, dat zij in den voormiddag als arrestanten aan boord werden gezonden, doordien zij „in de laatste nagt eenige oproerigheden gepleegd hadden"; de mogelijkheid is niet uitgesloten, dat men de menschen langer wilde aanhouden, dan waartoe zij verplicht waren.

[1] Verg. bl. 722.
[2] Zie bl. 722.

Den 2ⁿ October plaatste Groot den cadet 1ᵉ klasse ZOUTMAN op het fort, ter aflossing van collega Nuijs, "welke het opzigt van de manschappen van de marine had", herinnert Groot's journaal [1].

De strijd werd niet alleen te land, doch ook te water gevoerd, daar de rebellen de stoutmoedigheid hadden zich ook in vaartuigen te wagen. "Van tijd tot tijd vertoonden zich ook vijandelijke vaartuigen aan den mond van de baai", verhaalt Boelen [2], "op welke dan jacht werd gemaakt met de barkas of de gewapende *orembaai*. Zoo had ik op den 4ⁿ October een gelukkige ontmoeting op den hoek Oma bij de negorij Siri Sori." Over den 4ⁿ lezen wij in Groot's journaal: "Zonden de barkas om water te halen, dog de put ledig zijnde, kwam dezelve zonder water aan boord. . . . Zagen een praauw om de Zuidhoek komen. Zonden dadelijk drie vaartuigen gewapend om de prau te agtervolgen, waarop hij weder zich retiereerde; ook waren aan de Zuid Oostzijde verscheidene visschers in kleine praauwen, welke ik liet verjagen met eenige geweerschoten uit de chaloupen; ten half 10 waren de vaartuigen weder aan boord."

Toen den 9ⁿ October brik *Anna* van Ambon te Saparoea terug kwam, bracht zij het voor Groot belangrijk bericht, dat Buijskes met belangrijke versterking was aangekomen, waarmede de commandant van de *Reygersbergen* een gunstig keerpunt in den strijd tegen de rebellen voorzag. "Vlagde", teekent het journal van dien 9ⁿ aan, "met de Engelsche vlag van de Kruis, de Hollandsche vlag van de Groote en de Pruissische vlag van de Voortop om hierdoor den vijand een weinig mismoedig te maken." Welke looze middelen om de rebellen gedweeër te stemmen!

[1] Over Nuijs, zie bl. 714 en over Zoutman bl. 692.
[2] *Boelen-M.*, bl. 276.
[3] Verg. bl. 725.

EINDE VAN HET TWEEDE GEDEELTE.

INHOUDSOPGAVE VAN DE INLEIDING EN VAN DE EERSTE TWEE GEDEELTEN.

TWEEDE GEDEELTE.

DERDE GEDEELTE.

De bedwinging van den opstand in de Molukken door schout-bij-nacht Buijskes.

HOOFDSTUK I.

De maatregelen van de Commissie-Generaal op het bericht der onlusten: 24-28 Juni.

De berichten naar Batavia over den opstand. — De besluiten van C. C. G. G. d.d. 24 en 25 Juni. — Hun nader schrijven aan Buijskes van 28 Juni. — Rapporten van C. C. G. G. aan Koloniën d.d. 16 Mei en 3 Juli.

Ofschoon het bericht der onlusten den 16^n Mei te Ambon was ontvangen [1], had de Moluksche commissie eerst bij schrijven d.d. 2 Juni ervan kennis gegeven aan C. C. G. G. [2], al dien tijd in de verwachting verkeerende, dat onderwijl de opstand zou gedempt zijn. Zoo vertrok de Jobstijding den 8^n Juni met den *Nautilus*, hetzelfde schip, dat de Commissie te vergeefs getracht had voor den strijd tegen de rebellen te erlangen [3]. Met dezen Britschen kruiser verliet niet alleen resident MACKENZIE de Molukken, doch tevens zekere heer LEVET: beiden zouden mondeling aan C. C. G. G. mededeelingen doen over de Moluksche commissie, die het vertrouwen in haar beleid, reeds door de eigen brieven ondermijnd, ernstig schokten. Tegelijk met de officieele brieven had Engelhard het noodig geacht de leden der Commissie-Generaal particulier in te lichten. Van zijn bericht aan Elout lazen wij reeds [4]; ziehier het schrijven, dat hij bij brief van 4 Juni 1817 Van der Capellen zond [5]:

> Commissarissen hebben van den eenen dag tot den andere, uitgesteld aan Hunne Excellentien de Commissarissen Generaal over Nederlands Indie te schrijven, of het hun vergund zoude zijn geweest gunstiger berigten van hier Hoogstdenzelven meede te deelen. Dan vermits de Engelsche kruysser Nautulus op morgen met den afgetredene Resident van Ternaten Macquenzie, de reize

[1] Zie dl. II, bl. 594.

[2] De resumtie van dit schrijven in *Brieven-V. d. Graaff*, dl. I, bl 43-44.

[3] Zie dl. II, bl. 640-641; Engelhard schrijft, dat de Nautilus den 8^n vertrok: zie dl. I, bl. 529 en 542.

[4] Zie dl. II, bl. 647. Een latere brief aldaar op bl. 633, 650-658.

[5] Verg. dl. I, bl. 552.

naar Bengalen aanneemt [1] en Batavia staat aan te doen, durven zij daaraan geen langer uitstel geeven.

Uit de officiele van heeden zal UwHoogWelGebore, de zo onaangename als ontrustende tijding komen te vernemen van de insurectie onder de opgezetene te Sapparoua en Haroekoe; het overmeesteren van het fort te Sapparoua en de tot twee malen herhaalde attacque op dat van Haroekoe. Om niet andermaal in een verhaal daarvan te komen refereer ik mij aan dat schrijven, waarbij zo veel mogelijk alles gedetailleerd is, wat zeedert den 16^{en} passato Commissarissen in de Molukkos hebben beezig gehouden.

De expeditie naar de residentie Sapparoua zoude zeer zeeker met een best succes bekroond zijn geworden, indien alhier maar een g'armeert vaartuig was geweest, waarvan men gebruik had kunnen maaken om te zenden naar de reede van Sapparoua en ons detachement aldaar bij de landing te dekken, en hunne onderneeming tegens de muitelingen te protegeren [2]. Het afzenden van een der liniescheepen was ten hoogsten ontraden in dit ongunstig jaarsaisoen en de Iris lag in timmering weegens gebreeken aan de schegt, en waardoor dit vaartuig geheel onttuigd lag, en in dat moment geen gebruik daarvan konde werden gemaakt. Dan ook heeft de ondervinding geleerd, dat vaartuig in deze zeën ongeschikt te zijn, daar hetzelve reeds van den 25 passato onder de weg is naar Haroekoe, en volgens berigten van gisteren middag, toen aldaar nog niet was aangekomen of op zee gezien werd: een traject dat capitein Wilson met het Engelsche schip the Swaluw twee dagen te voren in 36 uren had afgelegd. Of de ongeschiktheid van de Iris daarvan de oorzaak is, of dat andere reedenen bestaan, die de overtogt van de Iris naar Haroekoe vertragen, valt niet te beoordelen. Intusschen is het door de ondervinding bewezen en word ook getuigd door alle die op Haroeko zijn en daarover oordeelen kunnen, dat het behoud van die plaats afhangd van het aanwezen aldaar van een g'armeerd schip of vaartuig; en dat ook alleen kan bevorderen (?) de correspondentie met de insurgenten te Haroekoe.

UwHoogWelGeb. zal ook uit het officieel schrijven van Commissarissen komen te blijken, dat uit dien hoofde, alle pogingen gedaan zijn bij den opgemelde Ternaats Resident Macquenzie, en de bevelhebber van de brik Nautulus, ofschoon zonder vrugt, om ten dienste van het Nederlandsche Gouvernement op den eene

[1] Dat wordt alzoo den 5^{n}. Misschien dat het vertrek werd uitgesteld, zoodat het vertrek op den 8^{n} geen verschrijving behoeft te zijn.

[2] Verg. dl. II, bl. 595 vv.

ofte andere manier af te staan opgemelde kruysser, ten einde daarvan het noodsakelijk gebruik te maken teegens de muitelingen te Sapparoua en Harouko. En er is geen twijffel of wanneer het Gouvernement amploy konde hebben van dit vaartuig het oproer met de middelen uit onze eigen boezem te dempen zoude zijn.

Het voornemen is om bij de aankomst van het fregat de Maria Reijgersbergen deze kiel onverweild derwaarts te zenden, dan of hetzelve de geschiktheid en voordeelen heeft om in het vaarwater te Sapparoua te kruissen, heb ik alle redenen te twijffelen; dan wij moeten roeijen met de riemen die in onze magt zijn en alle middelen beproeven [1].

Van Sapparoua komt geen enkeld mensch over om eenige informatien te komen nemen; wat het lodt zij van de Resident, zijne famillie en verdere bezetting aldaar, ik gedenke hieraan niet zonder ijzen; de woede waarmeede de muitelingen ageeren en de geweldige middelen, die dezelve te werk stellen, om de volkeren hier in den omtrek deel in hun moortzugt te doen neemen, doet mij vreesen zij zich zullen gerevangeert hebben.

Het spreekt vanzelf, dat te Batavia de brieven der Moluksche commissie over den opstand diepen indruk maakten. C. C. G. G. verhandelden ze bij hun geheim besluit van 24 Juni 1817 l^r A. Vooral gezien bij het licht der historie, kan men niet anders getuigen, dan dat doeltreffende maatregelen werden genomen: Buijskes zou zich met gewapende macht naar het tooneel van den opstand begeven en daartoe aanvangen naar Soerabaja te gaan, ten einde op die plaats de expeditie uit te rusten; de Gouv. Gen. zou mede voor het noodige zorgen [2]. Den volgenden dag vergaderden C. C. G. G. weder; het belangrijke besluit d.d. 25 Juni 1817 l^r A, *Secreet* vloeide er uit voort. Daarin werden behandeld de oneenigheden, die tusschen de beide leden der Moluksche commissie schenen te bestaan [3]; zoo Buijskes het dientengevolge mocht noodig achten, de Commissie te ontbinden kon hijzelf het bestuur aanvaarden. Met hem werd mede van Soerabaja naar de Molukken bestemd de heer Hulft van Hoorn. De Schout-bij-nacht zou dezen ambtenaar werkzaam stellen, waar noodig werd geacht; de bedoeling blijkt nader uit de opdracht om den van de Moluksche zaken op de hoogte zijnden resident van Ternate Neys "ten spoedigste naar Amboina te doen

[1] De twijfel is alleszins ongegrond gebleken. Men lette overigens op het dwaze „geen twijffel" der vorige alinea.

[2] Zie over de vergadering van 24 Juni 1817: *Brieven-V. d. Graaff*, dl. I, bl. 44-45.

[3] Verg. dl. I, bl. 523.

terugkeeren, om ook van hem, als met de Inlanders en Inlandsche zeden bekend, het noodige gebruik te maken"[1]. Bij art. 2 van dit besluit werd mede vastgesteld een door C. C. G. G. aan de Moluksche commissie gerichte brief, waarin hun ontevredenheid over het gevoerde beleid genoegzaam aan den dag trad en de komst van Buijskes te Ambon werd gemeld om "aldaar uit te oefenen al het souverein gezag uit onzen naam, hetwelk wij, tegenwoordig zijnde, zouden kunnen doen"[2].

Buijskes vertrok den volgenden dag, den 26n Juni, naar Soerabaja. "Ik heb", schreef Van de Graaff naar Holland[3], "Z. E. een dag vóór deszelfs vertrek gesproken. Hij was verschrikkelijk aangedaan over het verlies van verscheidene zeeofficieren, welke met hem waren gekomen, die door hunne ouders aan hem waren aanbevolen en die hunne carrière zoo ongelukkig en zoo geheel buiten hun métier hebben moeten eindigen." De Schout-bij-nacht was reeds op reis, toen de achtergeblevene C. C. G. G. een onderhoud hadden met de heeren Mackenzie en Levet, die onze bewindslieden in de overtuiging versterkten, dat de schuld der rampspoedige gebeurtenis voor een niet gering gedeelte moest gezocht worden bij de Moluksche commissie zelve. Dit deed hen alsnog d.d. 28 Juni 1817 aan Buijskes schrijven over hetgeen zij vermeenden, dat de opvatting behoorde te zijn ten aanzien van de rebellen en van commissaris Van Middelkoop. Tegenover de extirpatie-woede van Engelhard, maakt ongetwijfeld dat schrijven een weldadigen indruk; het luidde aldus[4]:

> Het schijnt zeker, dat men van de zijde der Nederlandsche ambtenaren niet heeft op het oog gehouden de noodige zachtheid jegens de Inlanders, vooral de Christenen, en dat men hen behandeld heeft op eene wijze, die met hunne begrippen en vooroordeelen streed, en dat eene juist tegengestelde behandeling als gehouden is, had behooren gehouden te worden om rust te bewaren.
>
> Wij geloven dus, dat waar geene dadelijkheden gepleegd zijn van de zijde der Inlanders, men niet te zacht zal kunnen zijn.
>
> Zij, die zich aan den opstand en de dezen vergezeld hebbende misdaden hebben schuldig gemaakt, zullen welligt uit vrees voor de straf alles opzetten en dan zullen naar hun gedrag de maat-

[1] Over Neijs, zie dl. I, bl. 368.

[2] Besluit en brief in *Brieven-V. d. Graaff*, dl. I, bl. 45-46.

[3] Zie *Brieven-V. d. Graaff*, dl. II, bl. 16.

[4] Zie *Brieven-V. d. Graaff*, dl. I, bl. 46-47. — Verg. hiervóór, dl. II, bl. 655-657.

regelen genomen moeten worden; maar daar het ons toch vooral te doen is om de vruchten uit die bezittingen te trekken, zal ook het gebruik van geweld met beleid moeten plaats hebben. Wij behoeven deze punten maar aan te stippen, en verlaten ons voor het overige en ten volle op uwe wijze van zien en handelen, van welker juistheid zooveel bewijzen zijn.

Wij mogen eene zaak echter ook niet onaangeroerd laten; in waarheid komt ons het gedrag der Commissarissen, die naar alle tijdingen te samen, in den grootsten onmin leven, weinig juist voor, en de geschiktheid ook des Heeren Van Middelkoop wordt ons hoe langer hoe twijfelachtiger. Zijne verwijdering komt ons dus niet ongeraden voor; dan ook te dezen opzigte laten wij gerust alles aan U.E. over.

Het was natuurlijk voor C. C. G. G. een onaangename plicht van deze teleurstellende gebeurtenissen tijding te zenden naar Holland. Betrekkelijk kort te voren, immers bij missive d.d. 16 Mei 1817 N°. 62, hadden zij nog hoopvol over de financieele toekomst aan Koloniën geschreven, ook in verband met de te verwachten specerijen van de Molukken. Bij dien brief was namelijk door hen kennis gegeven, dat zij aan de Britsche bewindslieden te Batavia hadden afgegeven drie wissels op het departement van Koloniën tot een gezamenlijk bedrag van £. St. 154623 : 14 : 9, wegens van de Engelschen overgenomen goederen en genoten voorschotten, een bericht, dat zij nochtans aldus besloten:

Wij kunnen hier echter met genoegen bijvoegen de herhaling, dat wij zoo veel ons maar eenigsints mogelijk is, zullen zorg dragen, dat de Nederlandsche kas tot de betaling of de terugbekoming van de waarde der wissels worde in staat gesteld, door de verkoop der producten van hier te zenden.

Reeds hebben wij door den Raad van Financiën een contract doen aangaan tot de levering van eene aanzienlijke hoeveelheid arack, welke wij zoodra die zal ontfangen zijn van tijd tot tijd zullen overzenden. En wij hopen tevens reeds na verloop van eenigen tijd naar het Vaderland te kunnen doen vervoeren eene partij specerijen, daar wij juist heden, hoe zeer bij eenen onderhandschen brief van den Eerste Commissaris Engelhardt, de tijding ontvangen hebben, dat Amboyna op den 25 Maart ll. is overgenomen, en dat op den 14 of 15 van deze maand, eene aanmerkelijke hoeveelheid specerijen door onze Commissarissen van het Britsch bestier aldaar overgenomen, naar herwaards zouden worden gezonden.

Nu echter moest daarop volgen onderstaande brief d.d. 3 Juli 1817 N°. 66:

Bij het slot onzer missive van den 14 Mei ll. N°. 62 [1] gaven wij UHEdGestr. met een woord kennis van de bij ons ingekomene tijding dat Amboina op den 25 Maart was overgenomen. Weinige dagen daarna kregen wij het officieel berigt van de overname vervat in eenen brief van de Commissarissen van den 28 April daaraanvolgende; wij voegen het daarvan ontvangen duplicaat hiernevens, omdat de tijd niet gedoogt daarvan afschrift te maken [2].

Uit dezelve zal UHEdGestr. met ons erkennen dat de terugkering onder het Nederlandsch bestier door de Amboneesche volkeren met weinig genoegen wierd gezien en dat er toen reeds een geest van misnoegen smeulde welke tot dadelijke onlusten is uitgebarsten, zo als wij *en* uit de berigten van Commissarissen, *en* langs andere wegen hebben vernomen.

De berigten van Commissarissen gedagtekend den 2 en 6 Juny [3] verspreiden geen volledig ligt over de zaak en ons ontbreken tot nog toe alle de justificatoire stukken en bijlagen het geen waarschijnlijk aan de omstandigheden is te wijten zo dat wij niet in staat zijn een pertinent verslag van zaken te geven. Wij bieden er UHEdGestr. eene analyse van aan, vervat in 't afschrift van ons secreet besluit van den 24 ll. L^a^ A.

De dispositie in deze netelige omstandigheden verder door ons genomen, zullen UHEdGestr. blijken uit het secreet besluit van den volgenden dag mede L^a^ A. en in den brief aan onzen ambtgenoot den Schout bij Nacht hebben wij onze wijze van zien over de gebeurtenis nog nader aangeroerd.

Wij verzoeken ons tot deze stukken te mogen refereren en dat UHEdGestr. dezelve als hierin geinsereerd zal gelieven te beschouwen.

[1] Bedoeld zal zijn 16 Mei N° 62.
[2] Zie dien brief in dl. I, bl. 507-522.
[3] Ik neem deze data goed over.

HOOFDSTUK II.

Buijskes' reis naar Ambon: 27 Juni—1 October.

De *Prins Frederik* naar Soerabaja 27 Juni-13 Juli. — Vertrek der expeditie naar Ambon 25 en 29 Juli. — Komst van den *Frederik* te Ternate: 1 September. — Vertrek van Ternate: 12 September. — Indruk van Buijskes' verwachte komst te Ambon. — Aankomst van Buijskes te Ambon: 1 October. — Opgewektheid te Ambon. — De Alfoersche hulptroepen. — De toestand met Buijskes' komst.

Buijskes zou de reis naar Ambon maken met den te Batavia liggenden *Prins Frederik*, kapitein VAN SENDEN, waarvan de reis uit Holland naar Batavia elders door mij is beschreven [1]. Den 27[n] Juni scheepten er zich op in 254 man onder commando van kapitein GEZELSCHAP of GESELSCHAP; den volgenden dag ging men onder zeil [2]. Terwijl het schip naar Soerabaja moest opwerken, begaf de Schout-bij-nacht zich spoedshalve over land derwaarts. Onder de te nemen maatregelen aldaar behoorde het inhuren van twee transportschepen voor het overbrengen van militairen, ammunitie en levensmiddelen.

Den 29[n] Juni praaide de *Frederik* den schoener *Muntok*, mede voor Soerabaja bestemd, onder den luitenant t/z BEYERINCK, die adjudant van den Schout-bij-nacht werd. Van Senden had in last alle lichte koloniale vaartuigen, die hij mocht ontmoeten, te bevelen naar Soerabaja te zeilen. Een scheepje waarnemende, dat zich niet om het sein bekommerde, liet hij onder vertoon van de vlag een schot er naar doen, "waarop hij bijdraaide en een Engelsche vlag vertoonde, brasten vervolgens weder van hem af", teekent het scheepsjournaal aan.

Eerst den 13[n] Juli bereikte men de reede van Soerabaja; daar lagen o. a. de oorlogsschepen *Amsterdam* en *De Ruijter:* laatstgenoemde, gecommandeerd geweest door den te Soerabaja overleden 'T HOOFT, was er "opgelegd", dus zou geen dienst meer doen [3].

Den 25[n] Juli ving het vertrek der expeditie aan met het onder

[1] Zie *Teruggave*, bl. 309-321.

[2] Uit het scheepsjournaal van den *Frederik*.

[3] Verg. *Teruggave*, bl 224 en hiervóór dl. I, bl. 411.

zeil gaan van de twee ingehuurde transportschepen. Den volgenden dag kwamen mede aan boord van den *Frederik* 250 man onder den nog jeugdigen, kranigen majoor MEIJER [1]; de 28-jarige zou Soerabaja niet meer terugzien. De troepen bestonden zoo uit Europeanen als Inlanders; daardoor kwamen mede aan boord 46 vrouwen en kinderen. Onder Meijer diende kapitein VERMEULEN KRIEGER, die ook nu zijn beleid en dapperheid roemvol zou weten te toonen en evenals zijn chef, zwaar gekwetst, maar niet als deze doodelijk, van Saparoea terugkeerde; dan vergezelde mede de expeditie de predikant LENTING, behoorende tot de in 1816 uitgekomenen en wiens naam men nogal eens in de geschiedenis over het tijdvak der landvoogdij van Van der Capellen ontmoet. Den 28ⁿ Juli ankerde de *Frederik* met Buijskes, die den vorigen dag aan boord was gekomen, onder Oedjong Pangka. Het scheepsjournaal memoreerende, dat den 27ⁿ de schout-bij-nachtsvlag werd geheschen en kapitein-luitenant VAN SCHULER, commandant van de voorbijvarende *Venus* aan Buijskes op den *Frederik* een bezoek bracht, teekent onder 29 Juli andermaal aan: „Om 9 uuren 's voormiddags kwam Zijne Excellⁱᵉ, de Schout bij Nacht A. A. Buijskes om de reijs mee te doen, en de expeditie, die tegen de Moluccos in gereedheid wierd gebragt, in persoon te commandeeren, met zijn secretaris aan boord: onder deszelfs gevolg bevonden zig de kaptⁿ lᵗ Jacobson, havenmeester van Grissé, om als loots tot naar derwaarts te dienen, de Majoor Meijer, de resident van Hoorn en de predikant Lenting." JACOBSON, „een man van zijn prilste jeugd af een beploeger der zilte velden" [2], behoorde tot de Koloniale Marine en was tevens geweest chef van het loodswezen in Ned.-Indië [3]; hij werd door Buijskes medegenomen als „zeer goed in deze zeeën bekend" [4]. Hij heeft inderdaad uitnemende diensten bewezen en kwam eerst te Grissée met het einde van den opstand terug, nl. den 4ⁿ Maart 1818.

Aanvankelijk was de reis voorspoedig, doch met het bereiken van Celebes' noordkust, kreeg men met stilten en tegenwinden te kampen. Den 29ⁿ Augustus bereikte men straat Banka; men praaide er de ons bekende *Zwaluw*, die depêches overgaf [5].

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 196.

[2] *Ver Huell*, dl. II, bl. 6.

[3] *Boelen-M.*, bl. 278.

[4] *Ver Huell*, dl. II, bl. 9.

[5] Verg. dl. I, bl. 552. — Het scheepsjournaal van den *Frederik* ad 29 Augustus: „Het schip dat tegen ons inlag en de straat inzeilde, ondertusschen naderende en waarvoor wij de vlag getoond hadden, heesch een Engelsche vlag met

Den 1n September liet het oorlogsschip het anker vallen op de reede van *Ternate*, waar Buijskes eenige dagen ter wille van den dienst dacht te vertoeven. Engelhard had aan zijn reeds lang bestaand voornemen gevolg gegeven om dit eiland te bezoeken, o. a. ten einde er de politieke verhoudingen tot de vorsten van Ternate en Tidore te regelen [1]. Buijskes trof hem er aan en kon nu met alle volmacht voorzien, verschillende staatkundige quaestien op meer vasten voet uitmaken. Hij bracht er bovendien de beide vermelde vorsten toe om ieder 20 gewapende inlandsche vaartuigen, *kora-kora's* geheeten, te leveren. De prauwen werden met lila's bewapend; al wat weerbaar was, werd op straat gevat en uit de huizen gehaald, om de vaartuigen te bemannen! „Zóó groot is de strijdlust der Ternatanen", leest men [2], „dat sommigen huilen als kinderen, anderen radeloos zich in zee werpen, of in het gebergte trachten te ontvlugten". Volgens dezelfde autoriteit zou kapitein Vermeulen Krieger, die van zulke soldaten geenerlei hulp verwachtte, betreurd hebben „den kostbaren tijd daar verloren, een tijd waarvan ginds de opstandelingen zoo veel partij kunnen trekken". Maar, blijkens Van Senden's journaal, heeft overmacht een spoediger wegzeilen belet. Toen brak op den *Frederik* door de opeenhooping van de ingescheepten, gepaard aan ongeschikte voeding en ondragelijke hitte, gelijk die zich vooral kan doen gevoelen in de tropen op ter reede liggende schepen, een epidemie uit; zes soldaten van Krieger's compagnie verloren o. a. het leven; 1e luitenant PFLÜGER werd krankzinnig [3].

Aanhoudende zuide-winden verhinderden het vertrek van Ternate. Den 8n September scheen men zich gereed te kunnen maken; den 9n vond de inscheping plaats. Ternate's resident Neijs ging met Buijskes mede aan boord. Hulft van Hoorn werd achtergelaten als gewestelijk bestuurshoofd; evenzeer Engelhard als commissaris, die met de vorsten de contracten had te vernieuwen, waarvan de concepten door den Schout-bij-nacht waren goedgekeurd. Het weder

een Hollandsche aan de grote top, hetgeen men niet begrijpen kon wat zulks betekende. Een chaloup kwam vervolgens daar van aan boord, met den kaptn van 't schip, welke ons berigtte, dat zijn schip van Ambon kwam, en van wege het Gouvernement aldaar was ingehuurd om depeches naar Menado over te brengen, die hij aan Z. Ex. den Schout-bij-Nacht overgaf; genaamd was het schip de Zwaluw."

1 Zie dl. I, bl. 537, 552 en 553-554.

2 *Van Rees*, bl. 89.

3 *Van Rees*, bl. 88.

bleef intusschen het uitzeilen van den *Frederik* verhinderen én den 9ⁿ, én den 10ⁿ, én den 11ⁿ. Toen overleed de matroos F. Bakker. „Lieten", zegt het scheepsjournaal, „'t lijk des avonds met een chaloup op diep water brengen om het over boord te zetten, om alle onkosten en oponthoud van begraving etc. te vermijden. Aldus ook de zuinigheid hoog gehouden!

Den 12ⁿ kon onder zeil gegaan worden; eerst den 28ⁿ kwam men aan den mond der baai van Ambon; doch „meende men te bespeuren dat het in den mond van de baaij dood stil was, hetgeen de Schout bij Nacht deed besluiten om niet naar binnen te zeilen, maar weer op zee te komen; staken derhalven bij de wind op om de Z.W., streken den jol en zonden die met den Adjudant van den S. b. N., den Lᵗ Beijerinck, naar binnen om den Gouverneur te verwittigen dat wij ons voor den wal bevonden, en waarmede de gewezen resident van Ternaten, de heer Neijs ook medeging, te voren op Ambon als secunde bescheiden zijnde geweest."

De mare der aanstaande komst te Ambon van de expeditie-Buijskes was reeds in Augustus aangebracht door het Noord-Amerikaansche schip *Lady Paterson* [1]: een gevoel van verlichting zal er door opgewekt zijn bij allen, die van het jammerlijk beleid der Moluksche commissie getuige waren en de handhaving van het Nederlandsche gezag in de Molukken moesten wenschen: met het bericht der komst van Buijskes zelf vlagde de *Reijgersbergen* in de baai van Saparoea „om hierdoor den vijand een weinig mismoedig te maken" [2]! De beide leden der Moluksche commissie zullen wel begrepen hebben, dat als zoodanig nu hunne dagen geteld waren; één onder de autoriteiten, die op het beleid der militaire aangelegenheden een overwegenden invloed ten goede had kunnen uitoefenen, toonde met de daad in te zien, dat zijn optreden niet boven critiek verheven geacht kon worden: 't was echter niet de militaire commandant Kraijenhoff, wiens beleid de opperbevelhebber van het leger anders reeds ernstig had veroordeeld [3], maar de commandant van het Ambonsche eskader, de kolonel SLOTERDIJK van de *Nassau*. Van het oogenblik der tijding van Buijskes' komst, scheen hij, volgens zijn officieren, zeer afgetrokken en in zichzelf gekeerd [4]. Toen op het eind van Augustus Boelen met de *Anna Maria* van Saparoea naar

[1] Verg. dl. II, bl. 713.
[2] Dl. II, bl. 726.
[3] Zie dl. II, bl. 602.
[4] Wat hier over Sloterdijk wordt medegedeeld bij *Boelen-M.* bl. 269.

Ambon was gegaan om brieven te brengen, maakte hij vóór de terugreis per *Dispatch* zijn opwachting bij den Kolonel [1]. Het bleek en somber voorkomen van den chef trof Boelen toen mede. Terwijl de *Frederik* te vergeefs trachtte den 29ⁿ naar Ambon op te werken, maakte dien dag commandant Sloterdijk door een pistoolschot een einde aan zijn leven. De door hem nagelaten papieren wezen er op, dat hij zich den ongelukkigen afloop der expeditie-Beetjes verweet, speciaal van niet gevorderd te hebben òf haar uitstel tot de *Reygersbergen* terug was van Ternate, òf het medegaan van den *Evertsen*, gelijk Ver Huell noodig had geacht [2]. Zijn opvolger als commandant van het eskader was Groot van de *Reygersbergen*, doch deze te Saparoea zijnde, moest Ver Huell van den *Evertsen* als chef optreden [3].

Eerst den 30ⁿ September kon de *Frederik* de baai binnenzeilen; gemakkelijk ging het niet! „Kregen", leest men in het journaal, „alle de sloepen van de oorlogsschepen, die gemist konden worden, aan boord, benevens andere roeijvaartuigen, die ons van de wal tot assistentie gezonden waren, indien het stil wierd, om ons naar binnen te boegseeren. Haalde de Schout bij Nachts vlag neer en heeschen de vlag aan de Grote Top, de distinctie vlag van Kommissaris Generaal over geheel Nederlands O Indiën. . . Om ½ 5 uuren [4] kwamen ter rheede van Ambona ten anker. . . . Vonden ten Rheede liggen Z. M. schepen de Adm. Evertsen en de Oranje Nassau . . .; terwijl bevorens door den Gouverneur den Heer Middelkoop, de havenmeester Budding en de secretaris van 't gouvernement, de heer Van Schuler, naar boord gezonden waren om ons te verwelkomen."

Den 1ⁿ October werd ontscheept [5].

Van nu komt er voor eenige maanden opgewekte beweging te

[1] Zie dl. II, bl. 710 en 713.

[2] *Boelen-M.* bl. 269. — Ten onrechte alzoo heet Sloterdijk's zelfmoord bij *Van Doren-M.*, bl. 74, noot, een „overlevering"! — Verg. hiervóór dl. II, bl. 596, noot 1.

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 196.

[4] Des avonds.

[5] Alzoo niet den 3ⁿ, gelijk zou staan in een brief van Buijskes d.d. 10 October 1817: zie *Brieven-V. d. Graaff*, dl. I, bl. 47, noot 1. Bedoeld zal in ieder geval zijn den 30ⁿ September, toen inderdaad de *Wilhelmina* ten anker kwam, gelijk *Hoek*, bl. 145 ten rechte vermeldt; mijn wederspraak, op grond van den vermelden brief, ter aangehaalder plaatse *Brieven-V. d. Graaff*, heeft alzoo geen reden van bestaan meer. Buijskes deelt ook in zijn Buitenzorgsch rapport mede, dat het schip den 30ⁿ aankwam.

Ambon. "Nog nooit", leest men [1], "was het te Amboina zoo levendig geweest. Er heerschte die vrolijke drukte, welke gewoonlijk een veldtogt voorafgaat en zelfs den strijdlust opwekt bij menschen, die altijd een afkeer van de krijgsdienst gevoeld hebben. Vreedzame burgers toch boden zich als vrijwilligers aan. Hier was Krieger in zijn element. Zijn soldaten oefenen, voorzorgen nemen voor hunne verpleging in de toekomst, zich op de hoogte stellen van den toestand van het in opstand gekomen volk en van zijne wijze van oorlog voeren, kennis maken met de stad en hare vrome bevolking, de avonden aan zijne kameraden wijden, overal werkzaamheid en vrolijkheid opwekken en den slechten geest ontstaan door het rampzalig verblijf op de *Prins Frederik* doen verdwijnen en plaats maken voor verlangen om den vijand op te zoeken — zie daar zijn werk in de laatste dagen.....

"Hadden de Ternatanen hunne tranen al afgedroogd en de hoop opgegeven om het oorlogsgevaar te ontvlugten, blijken van opgewondenheid gaven zij nog niet. Het krijgshaftig voorkomen der naakte Alfoeren maakte daarentegen des te gunstiger indruk. Met zijn werpspies trof de Alfoer een vogel in de vlugt, een visch in het water; ook de boog scheen in zijn hand een geducht wapen te zijn; en dat hij het hakmes, thans zoo vreedzaam in zijn smallen gordel van boombast hangende, meesterlijk wist te hanteeren, kon ieder getuigen, die hem te voet het hert had zien narennen, inhalen en de pezen doorkappen."

Ver Huell had den weerzin der Ternatanen om ons in den opstand bij te staan, niet aanschouwd. In zijn liefde tot schoonheid, verhelderde zich slechts voor zijn oogen, wat hem tot een vorm- en kleurrijk beeld werd. Hem trof alleen het fraaie van het tooneel, toen de vloot der kora-kora's op het rythme der zangers Ambon naderde en van wier aankomst hij de volgende aantrekkelijke beschouwing geeft [2]:

> Den 11den October 1817, kwamen reeds achttien gewapende Corra Corra's binnen van Ternate en Tidor [3]. Het woord Corra Corra beteekent in de landtaal, waterschildpad. Het zijn vaartuigen

[1] *Van Rees*, bl. 89-90.

[2] *Ver Huell*, dl. I, bl. 199-202 met een aardige teekening van een kora-kora.

[3] Het journaal van den *Frederik* luidt op dien dag: „Op de rhede ten anker *13* korre koraas". Het aantal kora-kora's schijnt ten slotte 'n 50-tal geweest te zijn. In *Van Doren-M.*, bl. 78 staat echter, dat Ternate er leverde 8 en Tidore 18, terwijl in een noot op bl. 262, dl. II *Van Doren-H. en S.* nader verzekerd wordt: „beide getallen zijn door mij uit officiële documenten over-

van eenen ligten bouw, ongeveer tachtig voeten lang, en 10 à 14 voet breed, van vlerken voorzien, waarop aan ieder zijde 10 à 12 pagaaijers zitten, en even zooveel langs de boorden. Op sommige zijn deze roeibanken dubbeld, zoodat er in het geheel wel 50 à 60 scheppers zijn. Het vaartuig is met een dak van atap gedekt. Vóór en achter dit verdek bevinden zich nog zes of acht pagaaijen. Langs hetzelve hangen de schilden en wapens. Op dit verdek wordt eene soort van muzijk gemaakt met gomgommen [1], tiffa tiffa's en tatobongspel, bestaande uit koperen bekkens, waarop met stokjes geslagen wordt. Op de maat van dit geluid, en onder een roeilied, wordt het ligte vaartuig snel voortgeschept.

Zij waren gewapend; sommige met één, andere met twee lilla's, of draaibassen. Allen voerden midscheeps eene Nederlandsche vlag, en de Opperbevelhebber eenen wimpel boven de vlag. De hoog opstekende voor- en achterstevens waren met kleine vlaggetjes en wimpels versierd [2]. Zij hechten aan dezelve als tropheën de hoofden hunner vijanden, of ook wel de staarten van haaijen.

Op ieder dezer Indiaansche oorlogsvaartuigen waren 100 à 150 man aan boord. Ieder huisgezin is verpligt, op zulk eenen kruistogt één' man te leveren.

De Ternatanen stonden onder het bevel van Prins O. Toessan, en die van Tidor onder Kimelaha Doekimi. Het was een belangrijk gezigt, al deze vaartuigen, in twee kolonnes, onder zang en spel pagaaijende te zien aankomen, terwijl zij door onze schepelingen met een driewerf hoera! begroet werden.

De geheele legermagt dezer woeste Indianen werd op eene sterkte van 1500 man geschat. Ieder kreeg ééne ropij soldij in de maand, en daarenboven één rantsoen rijst; terwijl de administratie

genomen". De sultan van Ternate was er in ieder geval met zijn hulp vlugger bij dan die van Tidore. Boelen memoreert op 29 November: „Ook zagen wij dien dag voor het eerst Tidoreesche *corra-corra's*, een bewijs dat de Sultan van Tidore met het verleenen van zijn hulp niet zoo spoedig gereed was geweest als de Sultan van Ternate"; *Boelen-M.* bl. 285. — Medio December was „de geheele Ternataansche en Tidoreesche oorlogsvloot, sterk vijfenveertig Corra Corra's" te Ambon, lezen wij bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 268. De Ternataansche kora-kora's stonden onder prins O. Toessan, de Tidoreesche onder prins Kimelaha Doekimi; te zamen telden ze 1500 man. Een goede beschrijving der kora-kora's gaf Valentijn, welke men terugvindt in *Van Doren-H. en S.*, dl. II, bl. 261-262.

[1] Gong-gongs.

[2] Wellicht is het geweest voor de Hollandsche vlaggetjes, waarvan wij in deze beschrijving lezen, dat Van Senden in zijn journaal ad 8 September aanteekende: „Zonden naar de wal naar den Resident 11 kleine Hollandsche vlaggen, die van de dubbele Prinsche vlag gemaakt waren, welken op order van den Schout bij Nacht daarvoor versneden was."

gehouden werd door wijlen den Kapitein Luitenant der Koloniale Marine Jacobson, die zich ten dien einde aan boord van een klein schoenertje bevond [1]. De Adelborst P. Straatman was dien Hoofdofficier in dat werk toegevoegd. Deze laatstgenoemde erlangde tot belooning voor deze dienst, op voordragt van den Commissaris-Generaal Buijskes, het kruis der Militaire Willems Orde [2].

De bemanning van deze Corra Corra's was geheel naakt, hebbende alleen eenen gordel van boomschors om de middel, tusschen de beenen doorgehaald. Zij waren gewapend met een geweer, pijl en boog, of werpspiesen van bamboes, en een schild van hout, drie voet lang en twee voet breed, zwart geverwd, met witte schulpjes ingelegd, aan den arm. In den gordel stak een Tomboeke zwaard of hakmes, zonder scheede, waarvan het handvat, met eene lange vlecht menschenhaar, rood geverwd, versierd was. Zij hadden eenen rooden doek om het hoofd geslagen, en doorgaans met veren bestoken. Sommige om vreesselijker te schijnen, droegen lange knevels. Hoe wreedaardig en barsch zij er ook uitzagen, is echter hunne krijgsmoed niet zeer groot Zij zullen zelden hunnen vijand openlijk aanvallen, maar wel in eene hinderlaag. Men zegt. dat zij zich somtijds onder een kunstig gemaakt masker van boomtakken en bladeren verbergen, dat hen geheel onzigtbaar maakt. De vijand geen kwaad vermoedende, gaat gerust voort, wordt verraderlijk van achteren aangevallen, en knaphandig de kop gesneld, dien zij dan in triumf medevoeren. [3]

Eerst den 2ⁿ October was de *Frederik*, volgens het journaal, „ter rhede geankert": dien dag kwam de brik *Anna Maria* van Saparoea [4].

De toestand, dien Buijskes op de eilanden aantrof, was deze. Al de negorijen van *Saparoea* waren in verzet; fort Duurstede bevond zich wel weder in onze macht, maar werd zóó ingesloten, dat het waterhalen uit een put, slechts 25 passen van het fort verwijderd, voor de bezetting zeer moeilijk en gevaarlijk was [5]. — Van de negorijen op *Haroekoe* bleven alleen *Samet* en *Haroekoe* getrouw; maar vele ingezetenen dier plaatsen stonden ook bij de opstandelingen; de negorijen zelven zouden wel het

[1] De op bl. 10 vermelde?

[2] Men zou er uit kunnen lezen, dat Ver Huell deze onderscheiding minder geschikt vond.

[3] Deze shakespeariaansche maskeering wordt door *Van Doren-M.* in de noot op bl. 85 betwijfeld: „omdat wij nog al in de gelegenheid zijn geweest, de gebruiken van berg-Alfoeren van Ceram te leeren kennen en nimmer van zoo iets gehoord hebben".

[4] Verg. dl. II, bl. 726.

[5] Verg. dl. II, bl. 705, 706, 711, 713,

voorbeeld gevolgd hebben, had commandant Van Driel er het gezag niet weten te handhaven [1]. — *Noesa Laoet* stond geheel onder de rebellen [2]. — Cerams zuidkust hield het eveneens met hen en had van tijd tot tijd hulp in gewapend volk gezonden, zoo naar Saparoea, Haroekoe, als naar de kust van Hitoe. — Eindelijk was het westelijk gedeelte van het eiland *Amboina* evenzeer in opstand, als Lima, Seit, Asiloeloe, Oering, Larike, Wakasihoe; verscheidene andere negorijen wachtten slechts op het verschijnen der rebellen, om zich bij ons aan te sluiten [3]. Daarentegen namen de negorijen van Leitimor niet aan den opstand deel; vele burgers ervan hebben zich tegen de rebellen „braaf" gedragen [4]; ook de eilanden Boeroe, Bonoa en Manipa gaven aan den oproep der rebellen geen gehoor: op laatstgenoemd eiland was er wel een partij voor verzet, doch een der hoofden trad er tegen op en deed eenige der belhamels gevangen nemen.

[1] Verg. dl. II, bl. 675. Over vereenigd Samet en Haroekoe: zie dl. II, bl. 693, noot 1.

[2] Verg. dl. II, bl. 694.

[3] Verg. dl. II, bl. 636.

[4] In Buijskes' Buitenzorgsch verslag.

HOOFDSTUK III.

Buijskes' organieke maatregelen te Ambon: October 1817.

Ontbinding der commissie Engelhard-Van Middelkoop. — Neijs resident te Ambon. — De drie divisiën der militaire macht. — Buijskes' instructiën voor het optreden tegen de rebellen. — Zijn rapport d.d. 10 October 1817 aan C. C. G. G.

Buijskes' ongunstig oordeel ten aanzien der Moluksche commissarissen, waarmede wij bekend werden [1], was al te Ternate door de mededeelingen van Engelhard zelf nader bevestigd geworden; hij had er de overtuiging gekregen, dat de door C. C. G. G. te Batavia ontvangen ongunstige berichten over het optreden der Moluksche commissie niet overdreven waren geweest en dat de wanverhouding alle samenwerking onmogelijk maakte. Dat werd hem nog klaarder na de aankomst te Amboina. Uit al het gebeurde maakte hij op, dat Van Middelkoop geen de minste superioriteit van gezag in den Eersten commissaris, ja zelfs geen mededinging had kunnen dulden, waardoor in de gevallen, dat zij, Commissarissen, van gevoelen verschilden, onbetamelijke, ja zelfs belachelijke scènes waren voorgevallen; onder anderen had de Heer Van Middelkoop zichzelf eens in arrest begeven, en kwam hij hiervan niet terug dan op aanmerking van den militairen commandant: dat, ofschoon hij zich in arrest begaf, hij toch verplicht zoude zijn om zijn dienst als Gouverneur waar te nemen, en zulks hem niet van zijn verantwoording ontsloeg: dit, gevoegd bij vele triviale uitdrukkingen tegen den Heer Engelhard gebezigd, had hem, naar Buijskes' meening, voor zijn onderhoorigen zoodanig gecompromitteerd, „dat hij geen achting noch vertrouwen meer kon inboezemen" [2]. Daarbij kwamen „zijne onoordeelkundig gegevene orders dadelijk na de overname" als die van 12 April 1817 N°. 39 over het kappen van een aanzienlijke hoeveelheid houtwerken, zooals ook de uitbetalingen in papieren munt, zonder gelegenheid tot inwisseling, „hetgeen dadelijk veel ongenoegen onder de ingezetenen had ge-

[1] Zie dl. I, bl. 554.

[2] Uit Buijskes' Buitenzorgsch verslag.

geven". Eindelijk bevond Buijskes de gansche administratie in hopelooze wanorde, "grootendeels veroorzaakt door de verbaazende omslagtige wijze waarop de zaaken bestierd werden".

Wat Engelhard betrof, vond Buijskes, dat hij "geen fermiteit genoeg ten opzichte van zijn ambtgenoot had betoond", en dat hij bovendien het ongenoegen van C. C. G. G. verdiende, wegens zijn verzuim van niet dadelijk over Van Middelkoop beklag te hebben ingezonden. Kon dientengevolge ook hij bezwaarlijk als commissaris gehandhaafd blijven, de Schout-bij-nacht meende terecht, dat er geen aanleiding was om hem dadelijk naar Batavia terug te doen gaan, gelijk het geval was met Van Middelkoop, waarom Buijskes hem wilde opdragen "eene generale inspectie van den staat, waarin zich de residentie Banda bevond". Engelhard en zijn vrouw bevonden zich, naar reeds werd medegedeeld, te Ternate, toen Buijskes aldaar vertoefde. Den 5n October was de *Swallow*, die in de wateren van Haroekoe had dienst gedaan en naar Ternate was gezonden, van daar te Ambon terug, aan boord hebbende Engelhard en zijn vrouw, zoomede de familie van den resident Neijs. Een paar dagen later kocht Buijskes het schip voor de Koloniale Marine, dat sinds de *Zwaluw* werd gedoopt en tot commandant kreeg kapitein Duval. — Engelhard, "zeer ongesteld zijnde", wees Buijskes' voorstel eener commissie door de Molukken af, verkiezende zoo spoedig mogelijk naar Batavia terug te keeren.

Op al deze gronden ontbond Buijskes de commissie, ontsloeg hij Van Middelkoop als gouverneur en werd door hem zelf het bestuur aanvaard. Van een en ander gaf hij den volke kennis bij ondervolgende, voor de commissarissen weinig vriendelijke proclamatie, gedagteekend Ambon, 3 October [1]:

> Door mijne ambtgenooten, hunne excellentiën de kommissarissen-generaal over Nederlandsch Indie te Batavia, verzocht en gekommitteerd zijnde, mij in persoon naar herwaarts te begeven, ten einde alhier al het souvereine gezag te oefenen, het welk hunne excellentien voornoemd, tegenwoordig zijnde, zouden kunnen doen; zoo is het, dat ik hebbe noodig geoordeeld, het gezag en bestier over het Gouvernement der gansche Molukkos op mij te moeten

[1] *Kronijk*, bl. 348. — De proclamatie in *Tijdschr.-Indië*, bl. 345; zie ook bij *Stuart*, bl. 395. Stuart noemt geen datum; het *Tijdschr.-Indië* vermeldt, dat de proclamatie is van den 30n October, dat een fout is: Buijskes heeft reeds d.d. 10 October aan C. C. G. G. bericht, dat hij het bestuur had overgenomen en Engelhard in zijn Bataviaasch verslag teekende aan, dat Rapporteur den 20n Ambon verliet.

nemen, en mitsdien van de uitoefening en waarneming derzelve te ontslaan de thans bestaande autoriteiten, zijnde de kommissarissen tot de overname van de Moluksche eilanden, de heeren NICOLAUS ENGELHARD en JACOBUS ALBERTUS VAN MIDDELKOOP, de laatstgemelde al mede als gouverneur der Molukkos, zooals dezelve ontslagen en verklaard worden te hebben gedefungeerd bij deze.

De ontslagen commissarissen vertrokken ieder op eigen gelegenheid. Engelhard scheepte zich naar Java in op de ons bekende brik *Anna Maria* den 20n October; doch, hetzij hem de lust ontbrak om rechtstreeks daarmede naar Batavia te zeilen, hetzij hij het er te slecht op had, hij ging in zee over op het Engelsche schip *Willoughby*, dat eigenlijk te lek geoordeeld was, om de gouvernementsspecerijen ermede naar Batavia te zenden [1]. Den 23n October was het schip gezeild van Ambon met bestemming naar Soerabaja [2]. Buijskes, zich alzoo met het bestuur over de Molukken belastende, kon zich daarmede wegens de eischen van de militaire belangen niet uitsluitend bezig houden, te minder daar hij ook voornemens was zich naar het tooneel van den opstand te begeven. Uit dien hoofde was door hem op f 1500 's maands te Ambon aangesteld met den titel van provisioneel resident, de heer Neijs, die de administratie zou leiden en de inlandsche zaken behandelen.

Ten aanzien der militaire organisatie heeft de Schout-bij-nacht een maatregel getroffen, waarvan het beginsel reeds bij de expeditie-Beetjes was in acht genomen [3] en dat tot het einde van den opstand schijnt gehandhaafd te zijn: het heeft ook alleszins in de practijk voldaan. Hij wees nl. van ieder der drie oorlogsschepen een detachement van 46 matrozen aan, terwijl elk detachement werd versterkt door een afdeeling van de landmacht. Men kreeg alzoo drie "divisiën", die naar de schepen, waarvan ze herkomstig waren, genoemd werden. De matrozen, met geweer en verdere wapens naar wal gezonden, schaarden zich bij de voor hen bestemde landtroepen. "Dit kleine leger defileerde op de esplanade voor den Schout-bij-Nacht", deelt Ver Huell mede [4]. *Nassau* en *Evertsen* zouden de

[1] Zie hierna bl. 21.

[2] Zie over Engelhard's verder leven: dl. II, bl. 555-557.

[3] Zie dl. II, bl. 604.

[4] *Ver Huell*, dl. 1, bl. 203. — Hiermede overeenstemmend, zegt het journaal van den *Frederik* ad 14 October, dat de voor de expeditie bestemde manschappen naar den wal gezonden werden: „welke met die van de andere schepen door den S. b. N. aldaar zouden worden geïnspecteerd".

troepen overbrengen; 16 vierponders van den *Frederik* ontving de *Nassau*: zij waren bestemd voor fort Duurstede [1]; de *Frederik* zelf bleef ter reede van Ambon en nam in het geheel niet aan de krijgsoperatiën deel; in dit schip werden daarentegen geladen 310 kisten specerijen, den 2n October met den ingehuurden Engelschen koopvaarder, den *Willoughby*, kapitein Croiset, van Banda te Ambon aangebracht, doch dien men voor de reis naar Java niet durfde bestemmen, "daar", zegt het journaal ad 10 October, "het schip lek zijnde, het niet vertrouwd was om denzelven daarmee naar Java te laten vertrekken" [2].

Verder werden voor de leiders der verschillende te verrichten expeditiën vastgesteld zeer helder geschreven instructiën ten aanzien van de wijze, waarop geageerd behoorde te worden, zonder dat Buijskes daarbij in bijzonderheden afdaalde, die de commandanten te zeer zouden binden. Het blijkt, hoezeer hij daarbij uitging van het beginsel, dat het minder om opeenhooping van militairen te doen moest zijn, dan wel om stelselmatige samenwerking, dat speciaal, dank omsingeling, niet uitsluitend dus dank getalsterkte, afdoend resultaat zou worden verkregen. Hij huldigt blijkbaar den regel, dat de vijand van meer dan één zijde aangevallen, als verslagen kan worden beschouwd, vooral waar bij den vijand de tucht alles te wenschen overlaat. De ervaring zal van de doeltreffendheid dezer inzichten getuigenis hier afleggen. Bedenkt men, dat de landmacht te gering was om haar uitsluitend te doen optreden; dat marine aan land te gebruiken niet vrij van bedenking is; dat tuchtelooze Alfoeren geen soldaten zijn: dan kan men niet anders dan warme hulde brengen aan het verstandig gebruik, dat van deze gemengde elementen en betrekkelijk kleine troepenafdeelingen gemaakt is. Wij zullen tevens zien, hoe Buijskes voor de onderwerping van Hitoe gelastte de rebellen van verschillende zijden aan te vallen; hoe hij tijdens de onderwerping van Haroekoe tevens quasi Saparoea deed bedreigen, opdat de rebellen niet van daar hulp zouden zenden; hoe hij Saparoea ten onder deed brengen door van west- en zuidzijde te gelijk te doen ageeren. Het dreigen met omsingeling was de eerste aanleiding voor den ondergang der

[1] Scheepsjournaal van den *Frederik* ad 7 October.

[2] „Honderden kisten en vaten met specerijen kwamen in October aan boord (van den *Prins Frederik*), die in den loop der zelfde maand, op eene kleine hoeveelheid na, ter verdere bezorging aan verschillende koopvaarders werden afgegeven." *Verloren Scheepsjournaal*, bl. 14.

Beetjes-expeditie en een overmoedig voorwaarts willen, zonder in acht te nemen Buijskes' wijze voorzichtigheid, deed, gelijk wij nader zullen lezen, van een tweede Beetjes-ramp bijna het slachtoffer worden de ten einde loopende expeditie tegen de rebellen onder majoor Meijer.

Bij missive d.d. 10 October 1817 N° 14 gaf de Schout-bij-nacht aan C. C. G. G. kennis van zijn aankomst te Amboina en van hetgeen door hem was verricht, zoo wel met betrekking tot het algemeen bestuur als ten aanzien van de militaire zaken. Vervolgens wees hij er op, dat te Amboina groot gebrek bestond aan provisiën, vooral aan spek en vleesch voor Europeanen, waarom hij hiervan toezending verzocht. Te Banda heerschte oneenigheid tusschen de burgerlijke en militaire autoriteiten, waartegen hij voorzieningen zou treffen; ook te Amboina zouden eenige overplaatsingen noodig blijken. Aan dit schrijven voegde Rapporteur een post scriptum d.d. 12 October, houdende het bericht der aankomst te Ambon van de flottille kora-kora's uit Ternate en dat twee dagen later een aanval op Hitoe had plaats gevonden. De bedwinging van het verzet aldaar wordt het onderwerp onzer mededeelingen in de eerste plaats.

HOOFDSTUK IV.

Onderdrukking van het verzet op Ambon 15-17 October.

Benarde staat van Hitoe. — Proclamatie aan de negorijen aldaar: 10 October. — Organisatie der expeditie derwaarts: 13 October. — Orangkaja's van daar, die onderwerping te Ambon komen aanbieden. — Vertrek der expeditie van majoor Meijer: 15 October. — Ontzet van Larike: 15 October. — Onderwerping van Hitoes overig gedeelte. — Meijer's rapport erover op 17 October. — Het succes. — Buijskes' rapport erover d.d. 26 October. — Nadere onrustige bewegingen van geen belang.

„Zodra ik het gezag had overgenomen", verhaalt Buijskes [1], „en mij met den toestand der zaken bekend had gemaakt en van de positie der muitelingen behoorlijk onderrigt was, begreep ik dat het volstrekt noodzakelijk zoude zijn, om de oproerige negorijen op de kust van Hitoe het eerst tot onderwerping te dwingen, en de rust op het eiland Amboina te herstellen en te verzekeren voor en aleer men iets met voordeel en zonder gevaar tegen de muitelingen op Saparoea en verdere naburige eilanden konde ondernemen. — Geen canonneerbooten noch andere ligte gewapende vaartuigen ter mijner dispositie hebbende, was ik verpligt om de Ternaatsche corra-corra's af te wachten, waarvan op den 12n October een divisie arriveerde" [2]. Het had hem intusschen niet weerhouden reeds bij aankomst eenige maatregelen tegen den dreigenden staat van zaken te treffen. De watervoorzieningsplaats aan de overzijde van hoofdplaats Ambon [3] kon zelfs niet meer veilig bereikt worden. Den 3n October toog derwaarts adelborst Droop met een gewapende sloep. En den vorigen dag, toen eindelijk de *Frederik* geankerd lag, ging nog denzelfden avond een gewapende sloep naar *Larike* met vijf van de nieuw aangekomen soldaten onder den 2n luitenant Kist. Oorspronkelijk ressorteerde Larike onder *Hila* [4], maar sedert Juni werd het als op zichzelf staande beschouwd en was het feitelijk van alle ge-

[1] In zijn Buitenzorgsch verslag.

[2] Ver Huell, naar wij op bl. 11 lazen, noemde den 11n als datum van aankomst.

[3] Verg. dl. I, bl. 416.

[4] Verg. dl. I, bl. 370-371.

meenschap afgesloten, daar de Inlanders, zoowel van de plaats zelve, als van *Asiloeloe* en *Oering* de partij van den opstand hadden gekozen. Daardoor waren de burgers van Larike in het fort als opgesloten [1]. Den 4n bracht de sloep den luitenant KIST te Ambon terug.

Den 10n October onderteekende Buijskes een proclamatie aan de negorijen Lima, Asiloeloe, Oering, Larike en Wakasihoe, waarin hij tot onderwerping aanspoorde en in beginsel, zoo er aan gevolg werd gegeven, vergiffenis toezeide [2].

Den 13n deed de Schout-bij-nacht haar volgen door een breede, belangrijke order, gericht aan den militairen commandant van Ambon Kraijenhoff, waarin het gansche plan ter onderdrukking van het verzet op Ambon werd uiteengezet [3].

Met de leiding zoowel van deze expeditie, als die, welke na haar afloop, tegen de Oeliasers moest ondernomen worden, zag zich belast majoor C. F. MEIJER [4]. Behalve de vereischte officieren kreeg hij ter beschikking 120 europeesche matrozen, 30 europeesche fuseliers en 20 inlandsche fuseliers. Vaartuigen en manschappen waren, gelijk wij lazen, gesplitst in de drie divisiën *Evertsen*, *Prins Frederik* en *Nassau*: daarbij zouden worden gevoegd drie tidoreesche kora-kora's: voor elke divisie één.

De expeditie moest zich in de eerste plaats richten naar de reede van *Larike*, zich daar verzamelen en de roeiers er laten uitrusten. Den anderen dag vroeg had men een aanval te beproeven; Meijer moest zich verstaan met den commandant van Larike en trachten „de ons trouw gebleven negorijvolken" te doen medewerken „om de muitelingen in te sluiten". De hoofdstrijd dacht zich Buijskes bij de negorij *Lima* of bij *Liboeloehoe* [5], „waar men zegt, dat de grootste massa opstandelingen vereenigd is": de eerste aanval zou door het volk van de tidoreesche kora-kora's op *Lima* geschieden.

Om de rebellen ook van de zuidzijde te bestoken en te verrassen werd luitenant A. H. HOFMAN opgedragen een tocht te doen van *Laha*, gelegen aan de baai van Ambon, dwars door het gebergte met 'n 100 Alfoeren en 12 inlandsche soldaten. Daartoe zou men zich van de hoofdplaats begeven in drie ternataansche kora-kora's

[1] *Van Doren-M.*, bl. 75. Over het fort hiervóór dl. I. bl. 461.

[2] De proclamatie bij *Van Doren-M.*, bl. 76-77; in *Tijdschr.-Indië*, bl. 346; in *Kronijk*, bl. 349-350.

[3] Het stuk bij *Van Doren-M.*, bl. 78-81.

[4] In *Kronijk*, bl. 359, staan als voornamen vermeld A. J.

[5] Verg. dl. I, bl. 462.

en een ambonsche kruis-orembaai. Te Laha ontschepende, zou Hofman, „als hij kan", eenig negorijvolk aldaar op zijn tocht medenemen, „om den weg te wijzen en het houtgewas, dat den weg belemmert, weg te kappen". Zoolang Hofman niet van zijn excursie terug was, behoorden de vaartuigen, waarmede hij Laha had bereikt, „daar gestationneerd" te blijven. Van Laha uit moest Hofman „over het gebergte" marcheren en uitkomen op een plaats „in het gebergte", die de order noemt *Lama*, „waar hunne vrouwen en kinderen zich ophouden" en welke plaats als „dwars af" van Lima gelegen, wordt gemeld [1]. Een divisie ter reede van *Oering* te doen postvatten, zonder zich van hare vaartuigen te verwijderen, zou wellicht dienstig zijn „wijl, als men de berigten mag gelooven, die negorijvolken gaarne weder tot ons zouden overkomen en slechts naar eene gelegenheid en eene magt, die hen souteneren en tegen de opstandelingen beschermen kan, wachten". De commandant van *Hila* met den resident „en al hunne magt" moest, terwijl de expeditie van het westen — via Asiloeloe, Oering, Lima — de negorij *Seit* naderde, mede derwaarts oprukken „en naar omstandigheden dáár post vatten". De brik *Lassem*, „die voor Hila kruist" [2], moest bevolen worden „om zich gedurende den aanval digt bij het strand te houden", en er zoo lang blijven „tot dat de sloepen weder naar Ambon zullen terugkeeren, ten einde deze altijd de noodige adsistentie te kunnen geven".

Luitenant Knops behoorde „met zijn detachement van Mamala" — *Mamala* ten N.O. van Hitoelama, aan het einde van den noordelijken kustweg — „den kruisweg en de brug bezetten" — naar ik vermeen te Hitoelama, waar, op den kustweg Mamala-Hila enz., de weg Roemahtiga-Hitoelama uitkomt [3]; luitenant Teunissen „van Hitoelama" moest „met zoo veel manschappen als hij missen kan" westwaarts marcheeren naar *Hila* „en onder de orders van den luitenant De Bree ageren". — Bleek de expeditie geslaagd „en de muitelingen in wanorde op de vlugt", zoo moesten dezen „nimmer door Europeanen, in het woud vervolgd, maar zulks aan de Alfoeren overgelaten worden". De hereeniging der rebellen diende Meijer „zooveel mogelijk te beletten" en wel door „op een hem daartoe het geschiktst voorkomend punt eenen post op te rigten, die door het garnizoen van Hila bezet en van alles kan voorzien

[1] Dit *Lama* vond ik op geen enkele kaart vermeld.
[2] Verg. dl. II, bl. 635.
[3] Verg. dl. I, bl. 415.

worden". — Met het einde der expeditie, zouden „de sloepen benevens de Europesche fuseliers dadelijk naar Amboina terugkeeren"; daarentegen de kora-kora's, de amboneesche kruis-orembaais, „benevens de schooner van den luitenant H. F. Gerards blijven kruisen op de kust „tusschen Hila en Larieke"; de ternataansche Alfoeren, naar Laha teruggekeerd zijnde, moesten zich weer op hun kora-kora's inschepen. Majoor Meijer zou dan nog eenige dagen op Hila blijven „om de bewegingen van de muiters gade te slaan"; de schoener van Gerards bleef bij hem, benevens een gewapende sloep van den *Prins Frederik*. De brik *Lassem* moest met het einde der expeditie mede naar Ambon teruggaan, „daar het mijn voornemen is, om vervolgens eene divisie corra-corra's naar Saparoea te zenden en de andere tusschen Ceram te laten kruisen".

Deze verstandige voorschriften waren nog niet tot uitvoering gekomen of de negorij-hoofden — orang kaja's — van *Seit* en *Lima* togen naar hoofdplaats Ambon, om onderwerping aan te bieden. Dezen heeren wachtte echter geen vriendelijke ontvangst. Verdacht „doordien zij hunne vrouwen en kinderen hadden achtergelaten", werden zij te Ambon „in goede bewaring" gesteld. Ook het negorijhoofd van het daareven vermelde *Mamala* werd te Ambon gevangen gehouden; hij was echter niet vrijwillig gekomen, doch door den w^nd resident van Hila opgezonden, „als verdacht wordende in troebel water te willen visschen". De arresteering van deze heeren zou moeten leiden tot een nader onderzoek [1].

Het legertje, den 14^n October door Buijskes, geïnspecteerd, naar wij lazen [2], werd naar Hitoe's west- en noordwestkust vervoerd in 5 gewapende sloepen, 2 kruis-orembaais, 6 groote schep-orembaais, een kleinen schoener, waarop zich majoor Meijer bevond; eindelijk drie tidoreesche kora-kora's; de Alfoeren stonden onder prins Kimelaha Doekimi [3] en hadden ieder om den linkerarm een witten band voor uniform, ter onderkenning van deze bijna naakte koppensnellers als onze bondgenooten; den 15^n verliet de expeditie de reede der hoofdplaats [4].

[1] Het vorenstaande bij *Van Doren-M.*, bl. 81-82. Men zal echter in het op bl. 29 weer te geven rapport d.d. 17 October van majoor Meijer lezen, dat hij in de nabijheid van *Lima* zijnde, derwaarts deed afgaan een vaartuig „met de orang kayas", waaruit men zou opmaken, dat men hun vertrouwen heeft geschonken.

[2] Op bl. 20.

[3] Verg. bl. 15.

[4] *Ver Huell*, dl. I, bl. 203 en 204. Er staat echter, dat de expeditie vertrok den 16^n October, hetgeen stellig niet juist is. Behalve de datum van

Het fort *Larike*, bezet door 40 infanteristen, zou in handen der rebellen gevallen zijn, wanneer niet nog op het laatste oogenblik, den namiddag van 15 October, onze expeditie tot ontzet was genaderd [1]. Na herhaalde aanvallen, had de bezetting zich reeds moeten terugtrekken in het blokhuis op de binnenruimte van het fort. De ammunitie-voorraad geraakte uitgeput; men bezweek bijna van hitte, en alles wat er van levensmiddelen overbleef, was een weinig rijst: gekookt, bij gebrek aan zout, in zeewater. Nog in dien namiddag van den 15n deden de rebellen een hernieuwde poging om zich van het blokhuis meester te maken. Gelegerd op het buitentalud der borstwering, bestookten zij de bezetting nu en dan met geweerschoten, en werden er aanhoudend brandende voorwerpen over den wal op het blokhuis geworpen. Bijna stikkende, èn door den kruitdamp, die in de nauwe ruimte bleef hangen, èn door den rook der brandende stoffen, die door de schietgaten naar binnen drong, was de commandant tot een laatsten uitval besloten, toen onze vloot naderde, hetgeen den vijand de sterkte deed ontruimen en naar de bosschen terugtrekken. Meijer kon alzoo aan wal gaan, zonder op tegenstand te stuiten.

Aan hem waren medegegeven de te Ambon verblijvende orang kaja's van *Oering* en *Asiloeloe*, die, volgens hun verklaring, de vlucht hadden genomen met have en wat zij aan kostbaarheden bezaten „op het gerucht, dat de rebellen hunne negorijen zouden overvallen" [2]. Meijer liet ze door den commandant van Larike met

het hierna te noemen rapport van Meijer, bewijst daarvoor de mededeeling in het journaal van den *Frederik* ad 15 October. — Ook leidt tot misverstand de mededeeling aldaar, dat 3 *ternataansche* kora-kora's medegingen; het waren *tidoreesche*; de ternataansche brachten Hofman naar Laha.

[1] Wat ik mededeel over het ontzet van Larike, vindt men bij *Van Rees* bl. 91-92, met de gewone dramatische inkleeding. In het hierna te vermelden rapport-Meijer geen woord over de gansche zaak!

[2] Bij *Van Doren-M.*, bl. 82, een gansche geschiedenis over het houden in „strikte surveillance" van deze twee negorij-hoofden, die zich hadden schuldig gemaakt „door hunnen post te verlaten, toen hunne aanwezigheid noodig was, aan ontrouw" en te meer niet te vertrouwen waren „omdat zij in de negorijen Lebeloehoe en Lima nog familie hadden wonen en deze negorijen onder de in opstand zijnde behoorden". Verder leest men er: „de opziener van Larike had verzocht, de voornoemde *Orangkaya's* derwaarts te laten overbrengen, met het doel, om door hunne tusschenkomst, ware het mogelijk, weder eene briefwisseling met hunne negorijen te openen, waarin echter vooreerst geen genoegen door den vlootvoogd genomen werd". Wij zien echter uit het in den tekst op bl. 28 medegedeelde, ontleend aan Meijer's officieel rapport, dat deze hoofden inderdaad voor de pacificatie gebruikt zijn.

exemplaren der proclamatie van Buijskes naar de hoogerop liggende negorijen gaan: zij kwamen dien 15^n terug met berichten van onderwerping, waarop majoor Meijer de *divisie-Nassau* en de beide orangkaja's naar deze dorpen ter stationeering zond, terwijl hij een luitenant deed post vatten op den weg tusschen Larike en Asiloeloe om de rebellen op te vangen, die slaagden door Oering en Asiloeloe heen te komen. Een en ander leest men in ondervolgend rapport van commandant Meijer, gedagteekend Larike, 15 October 1817 N°. 5:

Ik heb de eer Uwe Excellentie kennis te geven dat ik op heden middag, ten 2 uur met alle vaartuigen op deeze Rheede ben aangekomen en ik door den Luitenant commandeerende deeze post ben geinformeerd geworden, dat de Orang Kaijas van de Negorijen Oering en Assiloulou, bij hem zijn geweest en gem. Luitenant rapport bragten, dat de Proclamatie door uwe Excellentie uitgegeven in de negorijen door hun is voorgelezen, waarop zij zich benevens alle hunne volkeren behorende tot die twee plaatsen om Uwe Excellenties protectie verzoeken, en zelfs thans op zich nemen die dorpen tegen de muitelingen te dekken.

Ik heb daarop goedgevonden, de divisie Nassau aldaar te stationeeren, tot de aanval zal zijn geschied, en de rust verder hersteld: daarbij heb ik den Luitenant Durr gelast, den weg van Laricque tot Assiloulou, die door het gebergte loopt, te bezetten voor de vlugtende muitelingen, die het geluk mogten hebben van de twee genoemde dorpen te passeeren zonder gezien te worden.

Deze bescherming komt mij voor genoegzaam te zijn om hun van onze zijde te verzekeren.

De beide orang kajas door uwe Excellentie aan mij mede gegeeven vertrekken met de divisie Nassau om op hunne plaatsen te worden aangebragt.

Meijer was ter reede van Larike met zijn macht in den ochtend van 16^n October „lang vóór den dageraad" ontscheept en „met brandende lont bij de stukken" getogen „langs het strand in de rigting van het vijandelijk kamp". Tegen zonsopgang „eene negorij" naderende, had men echter ontmoet een „geheel in het wit" gekleed bejaard man, houdende een witte vlag, vergezeld door een kind, dat een houten bord droeg, waarop drie gebakken pisangs lagen, en gevolgd door evenzeer in het wit gekleede mannen. Deze commissie bood onderwerping aan en deelde mede: „dat de negorijbewoners eigenlijk altijd de Hollanders toegedaan zijn geweest", maar door het opstandig hoofd Oeloepaha waren gedwongen aan

het verzet deel te nemen; echter was deze in den afgeloopen nacht met 1300 man opgerukt naar *Lima*. „Dadelijk" werd weder ingescheept „en reeds tegen tien uur Lima bereikt" [1].

Te Lima ontmoette onze expeditie evenzeer algemeene onderwerping, terwijl een vergevensgezind optreden de rust ook daar geheel deed herstellen. Majoor Meijer schijnt toen den tocht naar *Seit* te hebben voortgezet over land [2], terwijl de vloot gevolgd zal zijn tot deze plaats bereikt was [3]. Daar liet de luitenant Landouw zijn Alfoeren en een detachement troepen onder luitenant Schutz, bestaande uit één sergeant, twee korporaals en 50 inlandsche soldaten landen. Luitenant Hofman was ter rechter tijde op het hem aangewezen punt *Lama* uitgekomen, hetgeen door een schot uit een zijner draaibassen aan de van de andere zijden naderende troepen werd bekend gemaakt. Negorij Seit aldus aangevallen, bood geen weerstand; de rebellen zochten heil in de vlucht; de achterblijvenden haastten zich de witte en de Nederlandsche vlag te hijschen: „eenige honderden der muitelingen" kwamen onder de vervolging der Alfoeren „moorddadig" om. Den nacht van den 16n op den 17n bivakeerde majoor Meijer tusschen Seit en Hila; den 17n trok hij naar *Hila*, waarmede de expeditie ten einde was. Wel spoedig!

Bij rapport uit Hila, d.d. 17 October 1817 N° 16 gaf de expeditie-commandant er het volgend sober verhaal van aan den Schout-bij-nacht; blijkbaar miste hij — en gelukkig — den verhaaltrant van Vermeulen Krieger's levensbeschijver [4]:

> Ik heb de eer uwe Excellentie bij dezen kennis te geven, dat ik op den morgen van den 16 Octobr. te Larike ben geland; de tijding dewelke ik reeds had ingewonnen, deeden mij op kleine distantie van Lima een vaartuig met de orang kaijas afgaan, met order, dat zij binnen vijf minuten de wapens zouden nederleggen, en vergiffenis voor het gepasseerde zouden komen vragen, of op de vernieling konden rekenen; het zelfde moment deed ik de landing; en de stranden even als de Negorijen werden in een ogenblik met witte vlaggen door hun beplant, en zij voldeden aan alles, wat tot het bereik van uwe Excellentie's oogmerk noodig was; de vrees onder de inwoonders was onuitsprekelijk groot, doch

[1] Bij *Van Rees*, bl. 92. Over Oeloepaha, zie hiervóór dl. II., bl. 634.
[2] „marcheerde ik op" staat er althans in het rapport, dat ik zal teruggeven.
[3] Al wat volgt, staat niet in Meijer's rapport, maar bij *Van Doren-M.*, bl. 83.
[4] Zie nog *Van Rees*, bl. 93!

mijne handelwijze scheen hun veel vertrouwen in te boezemen en een ieder ging op mijne order de bosschen in om hunne huisgezinnen en de verdere vlugtelingen terug te halen en bij mij te brengen. Onderscheidene Hoofden van Oering en Assiloulou, kwamen ter zelfder tijd om vergiffenis vragen; de rust nu geheel daar hersteld zijnde, marcheerde ik op naar Lima en Ceith met agterlating van een order aan de Luitenant Hofman om met de Alfoeren aldaar te bivaqueeren en te zorgen, dat geen de minste leed aan de inwoonders werd gedaan. Daar en onder de gantsche weg vond ik niets en kreeg de tijding, dat Oeloepaha en zijn zoon Kattahalla benevens de Alfoeren en eenige inwoonders van Ceith naar Ceram waren gevlugt; de Negorij, waar de Alfoeren, even als de andere oproerlingen hunne schuilplaats hadden opgeslagen, heb ik ook gevonden en laten verbranden; ook zijn bij mij in handen gevallen zeven personen als Namalosice, Patty, Marpatty, Ahamade en Torbet van Lima en Sakobang en Djumat van Ceith, die niet alleen even als de inwoonders, de wapens tegen ons hebben opgevat, maar zich aan meerdere moorden en roverijen hebben schuldig gemaakt. Ik heb daarvoor den Heer Resident de Haart verzocht alle verklaring tegen hun in te winnen, en aan uwe Excellentie gegeven pardon bij de Proclamatie bepaald kunnen gerekent worden (*in geenen aeele te verdienen* [1]), de laatstgenoemde is, gevangen zijnde, gevlugt, doch weer gekregen, waarop ik hem heb laten doodschieten.

Voor het overige is alles in de beste rust en de vlugtende en verschuilde ingezetenen zijn weder meest alle terug en begeven zich naar hunne negorijen.

Ik heb heden nacht tusschen Lima en Ceith gebivaqueerd en ben met den dag naar Hila vertrokken en zend nu ieder weder naar zijn garnisoen, terwijl er de grootste gerustheid en tevredenheid heerscht.

Een detachement onder order van den kapitein Krieger heb ik naar Lima gezonden, terwijl ik de Alfoeren heb terug doen trekken, onder voornoemde Detachement, zijnde Europeanen van het Guarnisoen van Amboina, dewelke ik ook binnen twee dagen in geval er niets voorvalt, zal doen vervangen; 't zelve moet dienen tot bescherming dier negorij tegen het volk van Ceram,

Ik geloof zelf het noodig is, aldaar een sterkte te etablisseeren als juist die Negorij, liggende tusschen Larique en Hila en bij gevolg te ver af is om op spoedige hulp te rekenen.

[1] Iets dergelijks zal bedoeld zijn, maar er staat niets. — Den brief las ik in afschrift, als bijlage van het Buijskes' rapport op bl. 31. De namen der gevangenen zijn vermoedelijk allen verkeerd geschreven. Ook heb ik een paar plaatsnamen moeten veranderen.

De drie Tidoreesche cora-cora's zal ik hier houden ten einde dezelve nog eenige tijd te laten kruissen.

Door deze spoedige schikking is hier voor mij niets meer te doen, verzoeke dus te mogen terugkomen.

De goede conduiten der officieren en manschappen, welke tot deeze expeditie hebben behoord, geeve mij reede, hun alle in uwe Excellenties attentie te recommandeeren.

Den 19[n] October was de expeditie te Ambon terug. Het snel succes herstelde het vertrouwen in de kracht van het gouvernement en van de militaire macht. Onderscheidene negorij-hoofden, die tot dusver geaarzeld hadden, kwamen onderwerping en eerbied betuigen; ook was onder de ambonsche burgers de geestdrift toegenomen om aan de bestrijding der rebellen deel te nemen! Meer dan 300 vrijwilligers boden zich aan; Buijskes verdeelde ze over de drie divisiën. Aan de autoriteiten op Hitoe werd gelast al de vuurwapenen van de Inlanders op te vorderen [1].

Bij ondervolgend schrijven d.d. 20 October 1817 N°. 39 berichtte hij het gelukkig resultaat naar Batavia:

Ik heb het genoegen, ter kennisse van Uwe Excellentien te brengen, dat de rust op dit eiland weder hersteld is; zijnde het mij gelukt, zonder verlies van een man de Cerammers en voornaamste hoofden der muitelingen te doen vlugten, en de negorijvolken, die in opstand waren, tot hunne plicht te doen wederkeeren; ik had aan deze, zoodra ik mijne maatregelen, om hun aan te vallen gereed had, bij proclamatie aanbevolen, om zich te onderwerpen, onder belofte van zekerheid voor hunne personen en eigendommen, met bedreiging van de doodstraf aan die genen, die zich zouden verdedigen.

Daar zijlieden nu op de aannadering van onze vaartuigen, allen de witte vlag opstaken, geen tegenweer bij de landing hebben gedaan, maar de commandeerende officier om vergiffenis hebben verzogt, zoo is mijn voornemen om aan alle die negorij-volken op de kust van Hitou, welke zich aan opstand hebben schuldig gemaakt, uit naam van Zijne Majesteit en van Uwe Excellentien, vergiffenis te verleenen en alleen daarvan uit te zonderen, degeene, die aan het vermoorden, kwetsen en aanranden van de over hun gestelde Residenten, Regenten of mindere opperhoofden hebben deel genomen.

Ik wil hopen dit de goedkeuring van Uwe Excellentien zal wegdragen.

[1] *Van Doren-M.*, bl. 86.

Ik heb mijn plan van aanval niet eerder kunnen uitvoeren, wijl ik een gedeelte der Tidoreesche en Ternaatsche flotille moest afwagten, en die aangekomen zijnde, van de nodige amunitie en vivres voorzien; ook wilde ik van de gezindheid der inwoners alvorens zoo veel mogelijk geinformeerd zijn, daar ik op de rapporten en berigten bij mijn aankomst gesuppediteerd, niet veel vertrouwen stelde.

Eindelijk was het tijdstip daar, dat ik vermeende, met verzekering van een goeden uitslag een algemeene aanval kon laten doen. Mijne dispositien waren dezen. Ik had 120 matrozen, 30 Europeesche fuseliers en twintig inlandsche militairen tot een corps geformeerd en in drie divisiën verdeeld; aan iedere divisie twee gewapende chaloupen, twee gewapende Ambonsche Orang-baaijs en een Tidoreesche korra-korra geattacheerd, door goede Land- en Zeeofficieren gecommandeerd; deeze divisiën liet ik den vijftienden s' morgens van hier vertrekken en zich op Laricque verzamelen, zijnde den 16e voor den algemeenen aanval bepaald.

Van de kust van Hila liet ik ook een divisie militairen, geadsisteert door de getrouw geblevene negorij-volken, tegen de muitelingen opmarcheren, en eindelijk had ik een sterk detachement militairen gewapende Ambonsche burgers, en honderd Ternaatsche Alfouren, bij Laha dwars het gebergte laten overtrekken, om de legerplaats der muitelingen, daar zij zich versterkt hadden, van agteren in de rug te vallen: het commando van deze geheele expeditie had ik aan den Majoor Meijer opgedragen.

Daar nu de uitslag dezer expeditie omstandig in de rapporten van voornde Majoor Meijer voorkomt, ben ik zo vrij copie daarvan aan Uwe Excellentien bij deze aan te bieden en mij daaraan te refereren.

Ik heb de nodige orders gesteld, dat de divisien matrozen, weder terug zullen komen, daar mijn voornemen is om alsnu Zijn Majesteits schepen de Evertsen en de Nassau naar Saparoua te zenden, ten einde over die equipage aldaar te kunnen disponeeren; de Prins Frederik zal ik hier aanhouden, om daaruit de nodige manschappen te vinden tot het bemannen van de Swalow en kleine vaartuigen, die ik gereed laat maken.

Ik stel mij nu voor om de eilanden *Harouka* en *Noussa Laut* aan te laten vallen, terwijl ik *Loehou* op Ceram zal trachten weder te hernemen; dan alles hangt van de omstandigheden af, wijl ik niet met de muitelingen handelen wil, of eenige voorstellen doen voor en aleer ik gereed ben hun aan te vallen, te meer daar ik mij zeeker voorstel, dat er eenige versterking van gewapende vaartuigen en volk reeds naar herwaards op weg is.

Onder de dispositien, die ik nodig oordeel om de gevolgen van

een invasie der Cerammers in het vervolg voor te komen, is het plaatsen van een militaire post bij de negorij Lima tusschen Larique en tusschen Hila [1], ten einde de nabij gelegene negorijen in allen tijde te kunnen beschermen; dan daartoe zal het opbouwen van een blokhuis of het opwerpen van een kleine veldschans nodig zijn, waarom ik de Majoor van de Genie Meijnhardt naar derwaards gezonden heb om de situatie op te nemen, en aan mij ten spoedigste een perfect plan in te dienen.

Het bouwen van een blokhuis bij de negorij Lima had nog niet kunnen plaats vinden, "te naauwernood was de expeditie terug", toen de rebellen weder het hoofd opstaken; misschien kwamen ze wel van Ceram, waarheen ze gevlucht waren. Verscheidene vergeefsche pogingen werden door hen gedaan om het blokhuis te Larike te vermeesteren. Een paar kora-kora's van Hila naar Lima gezonden, deden alweder de inwoners met witte vlaggen ons te gemoet komen; zij verzekerden, "dat alle de weerspannelingen naar Loehoe, op de kust van Ceram gevlugt waren". Nochtans legde men dezerzijds de hand op zeven "schuldigen", die "om indruk te maken, zonder vorm van proces, overhoop geschoten werden" [2].

[1] Hier is een woord uitgelaten: wenschelijk? noodzakelijk?

[2] *Van Doren-M.*, bl. 86-87; *Ver Huell*, dl. I, bl. 203-204. Van Doren noemt voor de negorij Lima: *Lay*, gelegen tusschen Lima en Larike.

HOOFDSTUK V.

Onderwerping van Haroekoe: 1-8 November.

Uitrusting der expeditie. — Overtocht naar Haroekoe: 30 October. — Buijskes' expeditieplan: 1 November. — Tocht naar Kailolo en Pelaoe: 2-3 November. — Tocht naar Hoelalioe: 5 September. — Verbranding van Aboro en Wasoe: 6 September. — Executiën te Pelaoe. — Herinnering aan een expeditie uit den Compagniestijd.

Geheel stelselmatig werkzaam, ging Buijskes er nu toe over om den naast aan Ambon gelegen Oeliaser tot gehoorzaamheid terug te brengen. De expeditie moest op eenigszins grooter schaal worden samengesteld, zij het ook, dat het aantal soldaten ons gering toeschijnt, immers 'n 300 man Europeesche troepen; daaraan waren toegevoegd 'n 50 à 80 man der Amboneezen, die zich, naar wij lazen, vrijwillig hadden aangeboden en als „schutters" de expeditie medemaakten; zij stonden onder eigen officieren met luitenant Mynerd als commandant [1]. Ook de Alfoeren waren gesteld onder hun eigen opperhoofden, doch werden geleid door eenige in de Molukken geboren kleurlingen, als officieren. Daartoe behoorden [2] de luitenants Landouw en Schutz, die reeds naar Hitoe waren geweest [3]; onder hen muntte uit luitenant Pietersen. Hij wordt ons geschetst [4] als een zeer handig, geschikt en beraden officier, van veel nut door zijn grondige kennis van de zeden en inborst van vriend en vijand; hij voornamelijk werd nu eens met vredelievende voorstellen tot de in de bosschen gevluchte eilanders gezonden, om hen over te halen tot terugkeer onder het wettig gezag; dan weder beteugelde hij onze woeste koppensnellende naaktloopers in hun ijver de stevens der kora-kora's te sieren met de hoofden van weerloozen. — De leiding der expeditie was andermaal opgedragen aan majoor Meijer; als eerste ondergeschikte stond hem

[1] *Van Doren-M.*, bl. 88: op bl. 92 leest men de inscheping van „80 Ambonsche schutters".

[2] *Van Doren-M.*, bl. 92.

[3] Zie bl. 29.

[4] Bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 207-208.

ter zijde kapitein Vermeulen Krieger. Mede gingen tevens van den *Frederik* de barkas en de labberlotsloep, voorzien van twee draaibassen, ammunitie en levensmiddelen voor acht dagen; aan boord waren 35 man onder den luitenant t/z 2e kl. 'T HOOFT, bijgestaan door de adelborsten DROOP en MULLER: laatstgenoemde de zegsman van Ver Huell ten aanzien der expeditie, toen deze zijn Herinneringen in Nederland te boek stelde [1], en de schrijver van een journaal [2].

De beide gewapende vaartuigen moesten dienen om de Ternataansche en Tidoreesche hulpvaartuigen te begeleiden en in behoorlijke orde te houden, zoomede te ageeren: hetzij met het geschut om valsche aanvallen dan wel afwendingen te bewerkstelligen of om rechtstreeks deel aan den strijd te nemen [3].

De expeditie toog weer over den pas van Bagoeala en bleef verdeeld over de divisiën „Evertsen", „Prins Frederik" en „Nassau"; commandant Meijer voer evenzeer mede op den kleinen schoener [4]. Schout-bij-nacht Buijskes en predikant Lenting vergezelden de troepen. Den 30n October werd naar Haroekoe overgestoken, waar men kapitein Van Driel nog geheel verschanst en steeds door de rebellen bedreigd aantrof [5]. — Van den tocht Bagoeala-Haroekoe vernemen wij overigens geen ander incident, dan dat men waarnam twee in zee zwemmende herten, die van Ambon naar Haroekoe, een afstand van twee Duitsche mijlen, trachtten te komen: een sterk stuk ongetwijfeld! Het eene beest lukte dit, het andere werd door onze Alfoeren gevangen en den heer Buijskes ter maaltijd in het residentiehuis voorgezet [6].

[1] „Aan des laatsten vriendelijkheid heb ik het verhaal van de volgende bijzonderheden van dezen oorlog te danken; daar mijne aanteekeningen daaromtrent almede bij mijne noodlottige schipbreuk verloren gingen." *Ver Huell*, dl. I, bl. 206-207. Verg. hiervóór dl. I, bl. 346-347.

[2] Leverend de stof voor het *Verloren Scheepsjournaal*.

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 207. In het journaal van den *Frederik* staat ad 28 October: „Maakten de barcas en een sloep aan boord gereed tot eene expeditie"; en den volgenden dag: „Zonden de barcas en de labberlotsloep, gewapend met 2 draaijbassen en de nodige ammunitie en victualy op eene expeditie tegen de vijanden, onder het kommando van den 2e Lt Hooft, en onder dezelven de Adelb. 1e kl. Droop en 2e klasse Muller met 35 manschappen, voorzien van de noodige ammunitie, en vivres voor agt dagen." Den 30n October zond Van Senden nog de groote en kleine sloep naar den wal, „om eenige gewapende manschappen te embarqueeren en dezelve naar de Pas over te brengen".

[4] *Van Doren-M.*, bl. 88.

[5] Verg. dl. II, bl. 658.

[6] *Ver Huell*, dl. I, bl. 214.

Te Haroekoe zijnde, vaardigde Buijskes d.d. 1 November weder duidelijke voorschriften uit over de te verrichten expeditie [1]. Meijer moest den 2n om twee uren voor den dageraad met zijn vloot vertrekken. Te *Kailolo* zou een landing plaats vinden, ten einde de verschansingen der negorijen te vernielen; trof men geen vijand aan, „zoo als te veronderstellen is", dan moest men zich weder inschepen en voor *Pelaoe* trachten te komen. De door de rebellen verjaagde radja van deze zoo mogelijk te sparen negorij zou majoor Meijer vergezellen en aanwijzingen voor de landing geven: „daar het te verwachten is, dat de muitelingen zich zullen verdedigen" [2]. Na de vermeestering zou de negorij zoo spoedig doenlijk versterkt worden, waartoe werden medegegeven twee op een afzonderlijke orembaai zijnde veldstukken met 4 artilleristen. Ook zou er een divisie blijven en twee kruis-orembaais. De twee overige divisiën moesten doorgaan naar de negorij *Hatoeasa* [3] „om ze geheel te vernielen". Met het oog op het nader ageeren tegen Saparoea, zou de te Pelaoe achtergelaten divisie er niet lang kunnen blijven, waarom Buijskes bij zijn order tevens commandant Kraijenhoff te Ambon gelastte, „dat er eene 4e divisie, even als de overige zamengesteld, dadelijk georganiseerd en door een officier van ondervinding gecommandeerd wordt, waartoe de luitenant HOFMAN, die reeds blijken van kunde en beleid heeft gegeven, mij het meest geschikt voorkomt" [4].

Den 2n November voer de expeditie naar *Kailolo* [5]. Twee divisiën ontscheepten en werden, onder dekking van het geschut van barkas en sloep, in een schuinsche richting langs het strand geposteerd; ook een gedeelte der Alfoeren stapte aan land. De Inlanders vluchtten naar de bosschen, lossende eenige geweerschoten op de onzen; de geheele

[1] Order en datum bij *Van Doren-M.*, bl. 88-91; maar ad Zondag 2 November leest men in het journaal van den *Frederik:* „De S. b. N. mij verwittigd hebbende, van zich voor twee a drie dagen te zullen absenteeren en naar de eylanden Haroeko en Saparoea te willen gaan om vandaar in persoon de grote attaque op laatstgem. plaats en 't midden van de verblijfplaats der muitelingen te dirigeeren, passeerde ons om zich aan de pas te laten overbrengen."

[2] Bij *Van Doren-M.*, bl. 44-45, een eenigermate verward verhaal over 'n „oude" radja van Pelaoe, die te Ambon in arrest zat; zijn neef was „regerend radja" geworden. Zonder naar deze mededeeling te verwijzen, lezen wij op bl. 94, dat de radja van Pelaoe „welke naar Amboina gevlugt was" de expeditie vergezelde.

[3] Zie echter dl. I. bl. 468.

[4] Verg. bl. 24 en 29.

[5] In het verwarde verhaal bij *Van Doren-M.*, bl. 92, staat ten onrechte 6 November.

negorij werd aan de vlammen prijs gegeven: aanraking met de rebellen bleek niet te verkrijgen [1].

Den 3n gingen de aan boord gebleven 3e divisie over zee, de beide andere divisiën over land naar *Pelaoe*, waar de vloot in den namiddag ten 1 uur aankwam, juist toen de over land getogenen ook de plaats bereikten [2]. Ter reede trof men aan de *Iris* en de *Dispatch* [3]. Verzet had er niet plaats; de witte vlag bleek geplant; ook was een aantal inwoners ter plaatse gebleven. Alzoo mocht Pelaoe, overeenkomstig Buijskes' lastgeving, niet vernield worden; nochtans „werd er een plundering van 24 uren veroorloofd", om „de afvallige Indianen te straffen en om tevens de roofgierige hulpbenden te vreden te stellen" [4]; waarvoor die „roofgierigen" al niet moesten dienen! Het fortje Hoorn werd in orde gemaakt, met geschut bewapend en bezet door de 3e divisie met den ten doode bestemden luitenant der artillerie RICHEMONT, totdat de 4e divisie onder luitenant Hofman ter vervanging uit Ambon zou aangekomen zijn [5]. Buijskes, van Haroekoe te Ambon teruggekeerd, zorgde, dat dit ten spoedigste plaats vond [6]. Terwijl van deze expeditie drie orembaais naar het eiland Saparoea werden gezonden, had een ervan, onder adelborst STRAATMAN, in last de 4e divisie te Pelaoe af te zetten en de 3e divisie er op te nemen, ten einde aan den strijd tegen Saparoea te kunnen deelnemen.

In den vroegen ochtend van den 4n November zond majoor Meijer luitenant LANDOUW met Ternataansche Alfoeren, den 1n luitenant JENNIJ met een detachement infanterie, en den luitenant MIJNERD met de Ambonsche schutters het gebergte in, ten einde de gevluchten vergiffenis toe te zeggen, zoo zij rustig naar hun negorij terugkeerden [7]: de radja van Pelaoe vergezelde onze macht. „De zending in de bosschen had dat goed gevolg", schrijft Ver Huell [8], „dat van lieverlede meer en meer de inwoners met

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 214-215.

[2] *Ver Huell*, dl. I, bl. 215-216. — In zijn Buitenzorgsch verslag zegt Buijskes over dezen aanval van twee zijden, dat men „op twee punten landde, zijnde ik onderrigt, dat de negorij zeer sterk verschanst en door een groot aantal muitelingen bezet was".

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 217.

[4] *Ver Huell*, dl. I, bl. 216.

[5] Over blokhuis Hoorn verg. dl. I, bl. 467. — De commandant heet ook wel DE RICHEMONT en RICHEMOND.

[6] *Rapport Buijskes*, hierna. Verg. tevens hierna bl. 60 en 63-64.

[7] *Van Doren-M*, bl. 93.

[8] *Ver Huell*, dl. I, bl. 216-217.

vrouwen en kinderen afkwamen, en zich op genade overgaven. De mannen werden gebonden en streng bewaakt, en in de Massiegit of Moorschen tempel, of ook in eenige huizen, opgesloten." Wij zullen straks zien, wat van de *genade* werd!

Den 5n zette Meijer zijn tocht langs de noordoostwaarts voort en bereikte alzoo de reeds genoemde negorij *Hatoeasa*, wel vermeld als "zeer goed verschanst en voor Indianen met veel beleid versterkt" [1], doch waar men geen ernstigen tegenstand schijnt gevonden te hebben, zoodat nog denzelfden dag van Pelaoe werd scheep gegaan naar *Hoelalioe*. Deze negorij was ook daarom van belang, wijl zij het naast ligt tegenover het eiland Saparoea, en alzoo een uitgangspunt moest worden om op de westkust van dit eiland te landen en door het binnenland naar de hoofdplaats door te dringen.

De troepen ontscheepten op zekeren afstand van de negorij, terwijl een gedeelte der vaartuigen en de twee bij de expeditie zijnde gewapende sloepen de negorij voorbij roeiden. Onder het werpen van eenige granaten in het bosch, gevolgd door kanonschoten, ontscheepten, naar ik denk den 6n, de matrozen. Evenals te Pelaoe togen ook hier Landouw, Jennij, Mijnerd en de radja van Pelaoe met de Alfoeren het binnenland in [2]. Te Hoelalioe zelf trof men geen Inlanders aan, doch dieper doordringende, werd de voorhoede met klein geweervuur begroet, zonder dat men een enkel man te zien kreeg. De negorij werd in vlammen gezet.

Toen een der aanvöerders van de Ternataansche Alfoeren op dezen tocht door een kogel in de borst werd getroffen, drongen de Alfoeren in massa het woud binnen, de vluchtende rebellen achtervolgende. Men ontwaarde verscheiden houten stokken met tweetakkige vorken in den grond geplant, zoogenaamde *mikken*, waarop de trompen der geweren konden gelegd worden om een vast schot te hebben, terwijl voor iederen paal een met bladeren bedekte kuil was gegraven, waarin scherpe borangs geplant waren. Luitenant Landouw vorderde tot de schuilplaats der rebellen, waarin echter niemand werd aangetroffen. Eenige gewapende Ambonsche schutters kregen daarna aanraking met den school- en met den ondermeester, die aan den last om bij majoor Meijer te komen, gevolg gaven. De ondermeester werd daarop, begeleid door twee schutters, nogmaals

[1] *Van Doren-M.*, bl. 95.
[2] *Van Doren-M.*, bl. 94-95.

het binnenland ingezonden, ten einde de rebellen vergiffenis toe te zeggen, wanneer zij naar hun negorij terugkeerden. In den avond van den 6^n gaven hieraan 18 personen gevolg, onder mededeeling, dat spoedig al de gevluchten zouden komen. Daar zij zonder huisvesting waren, werden zij voorloopig onder bewaking van den radja van Pelaoe gesteld.

Van de expeditie naar Hoelalioe werd op den 6^n gebruik gemaakt, om ook een paar negorijen aan de zuidkust, die de residentie-hoofdplaats zeer verontrust hadden, met name *Aboro* en *Wasoe* te tuchtigen [1]. Over land gingen daartoe 500 Ternataansche Alfoeren. De gewapende sloepen zouden den aanval ondersteunen, doch deze bij *Aboro* komende, werden door de zware branding verhinderd aan deze actie deel te nemen. Tengevolge van den sterken stroom tusschen Haroekoe en Saparoea kwamen de sloepen eerst 's nachts terug. De Alfoeren waren reeds in den namiddag terug te Hoelalioe; zij hadden twee negorijen in de asch gelegd, waaronder *Aboro*, dat ook van de sloepen in brand werd gezien; onze Alfoeren brachten voor buit een menigte kleine prauwtjes mede [2]. Majoor Meijer rapporteerde van Hatoeasa, den 8^n November over de rebellen van Aboro [3]: "Eenige vlugtelingen zijn gevat en nedergeveld, de overige inwoners hebben daardoor niet alleen hunne goederen verloren, maar ook hunne verborgene schuilplaatsen en levensmiddelen, en zijn als nu verpligt zich in de bosschen verstrooid op te houden. Ik heb al hunne vaartuigen, ten getale van 60, laten verbranden, waardoor zij naar geene andere eilanden kunnen oversteken."

Ter verifieering van de dagteekeningen voor het gebeurde aan de zuid- en oostkust van Haroekoe, strekke nog het volgende. De *Reygersbergen*, gelijk wij op bl. 55-56 zullen lezen, zeilde in den nacht

[1] In *Kronijk*, bl. 352, wordt medegedeeld, dat den 6^n November vermeesterd en vernield werden „de Negorijen *Hoela toewa* en *Aboro*". Hoela-toewa ken ik niet als negorij; vermoedelijk is bedoeld Hoelalioe. Ik heb er aan getwijfeld of niet den 5^n de expeditie naar Aboro plaats had; doch de datum van den 6^n schijnt de juiste te zijn. Zoo leest men in het journaal van Boelen, die destijds bij Porto was, op dien datum: „Om $7\frac{1}{2}$ uur zagen op de kust van Haroekoe een sterken brand, hetwelk naderhand werd vernomen de negorij Abora was, die door twee schaloepen van de Prins Frederik verbrand was geworden.... Zagen in het begin der wagt de negorij Abora verbranden." En ad 7 November: „Zagen alsnog zware rook op de negorij Aborra."

[2] *Ver Huell*, dl. I, bl. 221.

[3] *Van Doren-M.*, bl. 93.

van 5 op 6 November uit de baai van Saparoea naar de westkust van dit eiland; commandant Groot kon van zijn schip het neerbranden der negorijen op Haroekoe waarnemen. Dientengevolge teekende hij in zijn journaal ad 6 November op van aan de noordoostzijde van Haroekoe te zien „de negorij aldaar in brand staat, welke door de troepen verbrand was" en na zonsondergang: „Ten half agt uuren zagen dat de negorij Aberau aan de zuidkust van Haroeka in de brand was". Het journaal vervolgt ad 7 November: „Zagen gedurende den morgen zwaar rook opgaan van de negorij Abarrai." Ver Huell gewaagt mede van den brand van Hoelalioe, doch zonder vermelding van datum. Liggende namelijk, naar wij op bl. 49 vv. zullen lezen, met den *Evertsen* in de baai van Saparoea, schrijft hij [1]: „'s Avonds zagen wij over het land eenen zwaren brand naar den kant van Porto en Haria. Wij dachten, dat de Kapitein Groot deze negorijen reeds in vlam had gezet, en ik had met hem afgesproken, dat hij mij door middel van een' vuurpijl, dien ik over het land van boord zien kon, 's nachts zoude kennis geven, van een of ander voorval. Ik liet derhalve eenen vuurpijl opgaan; doch kreeg geen contra-sein, waarom ik besloot, dat de brand op Haroeka moest zijn geweest, waar de Majoor Meijer zich bevond. Het was werkelijk de negorij Hoelileo aldaar geweest, tegenover Porto en Haria gelegen."

In deze zelfde dagen had te *Pelaoe* een strafoefening plaats, waarvan de bijzonderheden pijnlijk aandoen. De eenige officieele mededeeling erover, geeft geen datum aan en is ook in andere opzichten niet zeer duidelijk. Buijskes nl. in zijn Buitenzorgsch verslag melding makende van de hiervoren vermelde vermeestering van Pelaoe op 3 November, dank het „landen" op twee punten, vervolgt: „de Ternaatsche Alfoeren trokken inmiddels door de bosschen en omzingelden dus de voornoemde Negorijen [2], door welk maneuver men zonder eenige tegenweer van belang over de drie honderd gevangenen bekwam, waarvan de majoor Meijer dadelijk vier en twintig, zijnde alle bekend als hoofden, capteins en eerste voorvechters, op mijn order liet fusileeren: aan alle de overigen wierd vergiffenis verleend; en zij werden naar hunne negorijen teruggezonden." [3] Ver Huell geeft evenmin een stelligen datum op, doch zegt, dat „den volgenden dag" de expeditie Pelaoe

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 223.
[2] In het verslag werd slechts één negorij genoemd.
[3] Verg. mede Buijskes' rapport op bl. 86.

verliet om naar *Hoelalioe* te trekken, hetgeen, naar ik stelde, den 5n plaats vond, maar bij Van Rees staat gemeld, dat de executie geschiedde juist op dien 5n; Van Doren verhaalt het gebeurde *na* de expeditie naar Hoelalioe en spreekt van „den daarop volgenden dag", dat dan zou zijn den 7n [1]! Er is uit de verwarde mededeelingen soms niet wijs te worden. Feiten zijn, dat, toen de expeditie elders voor een deel althans haar werk gedaan had, majoor Meijer, kapitein Krieger en de radja van Pelaoe naar deze negorij terugkeerden, waar zich 'n paar honderd rebellen opgesloten bevonden [2]; 'n 20-tal hunner werd „zonder vorm van proces op het strand voor den kop geschoten" [3]. Bij Ver Huell lezen wij over de strafoefening het volgende [4]:

> Vierhonderd der inwoners waren nu teruggekomen, de schuldigsten of belhamels, waaronder de Schoolmeester, een halve Geestelijke tevens, die de godsdienstoefeningen in de negorijen waarneemt, waren nu reeds afzonderlijk opgesloten geworden. Alle deze Indianen werden in twee rijen geschaard; terwijl onze zee- en landmagt onder de wapens stond. De belhamels werden vóórgebragt; en de Majoor Meijer maakte met eene korte en krachtige aanspraak het volk bekend, dat men deze met den dood zoude straffen; en de schuldige hoop werd getiërceerd. Drieëntwintig kregen bevel om neder te knielen, te bidden, en werden dadelijk over hoop geschoten!

[1] *Ver Huell*, dl. 1, bl. 220. — *Van Rees*: „'t Was een onvergetelijke dag, de 5de November 1817, een dag vol gemoedsbeweging" bl. 99. — *Van Doren-M.*, bl. 95.

[2] „Vierhonderd der inwoners waren nu teruggekomen... waren nu reeds afzonderlijk opgesloten geworden": *Ver Huell*, dl. I, bl. 217-218. — Van Doren is kort over de strafoefening en zegt, dat in de Moskee „eenige der hoofden van de opstandelingen verzameld waren": *Van Doren-M.*, bl. 95. — *Van Rees* schrijft, dat „uit de volgepropte kerken" naar de strafplaats werden gevoerd „meer dan duizend inlanders, met de handen op den rug gebonden".

[3] *Van Doren-M.* deelt mede, dat onder de aldus te Pelaoe geëxecuteerden behoorde „de oudste zoon van den Radja zelven": bl. 95. — *Van Rees* geeft een heel dramatisch verhaal over den Radja, die zijn eigen zoon wilde executeeren, en over majoor Meijer, die vergiffenis schonk: bl. 98-99. De koelie heet daar „een schoon, twintigjarig jongeling" (bl. 99), gelijk hij bij Larike gewaagde (bl. 92) van den vergiffenis vragenden oude (verg. hiervóór bl. 28): „met sneeuwwitte haren". Dat behoort zoo bij de inkleeding, naar het schijnt. Als Olivier met landvoogd Van der Capellen in deze streken komt, teekent hij niets op van „schoone" jongelingen, maar schrijft: „geen enkel dragelijk menschengezigt" te zien, „allen waren leelijk" (*Olivier*, dl. I, bl. 101)!

[4] *Ver Huell*. dl. I, bl. 217-218.

Na deze schrikbarende regtspleging, werd aan al de overige vergiffenis geschonken, mits zij op staanden voet bij al wat heilig was, zouden zweren, om voor altoos getrouw te blijven aan de Compagnie, of het Nederlandsch Gouvernement. Allen voldeden met eenen heiligen eerbied dadelijk aan dezen eisch. Zij werden even spoedig op vrije voeten gesteld.

Akelig was het gegil der vrouwen en kinderen, opgesloten in de Massiegit en kerk, toen de geweerschoten door de bosschen klonken. Zij waanden al de gevangen mannen reeds omgekomen. De angst en droefheid veranderden echter in blijdschap, toen zij bijna allen vrij en onverlet zagen wederkeeren. De lijken der doodgeschoten muitelingen bleven tot het ondergaan der zon onbegraven liggen. De nabestaanden kregen toen, op voorbede van den wederaangestelden Radja, verlof, om dezelve weg te halen en ter aarde te bestellen.

Zeker schijnt deze strafoefening, oppervlakkig beschouwd, ten uiterste gestreng; doch er dient in aanmerking genomen te worden, welke weinig verlichte en bijgeloovige volkeren men tot reden te brengen had. Met hardnekkigheid hadden zij vroeger alle vermaningen, om zich gewillig te onderwerpen, in den wind geslagen. Het in bezitnemen van de sterkte Duurstede op Honimoa door een oorlogsfregat, onherneembaar voor hen, en de komst van den Commissaris-Generaal met eene legermagt, hadden, wel is waar, eenigen indruk op hen gemaakt, en ofschoon er ééne maand verliep, eer alles voor den krijgstogt in gereedheid was en de Ternataansche en Tidoresche oorlogsvloten kwamen opdagen, waren de, op de eilanden verspreide, muitelingen wel minder stout geworden; ja reeds begonnen zij in te zien, dat zij niet bestand waren tegen eene geregelde krijgsmagt; doch zij bleven hardnekkig in een' staat van oproer, ... Noodwendig moest dus de straf evenredig zijn aan hunne woeste zeden, om eenen duurzamen indruk te maken. Daarenboven waren het voorzeker de schuldigsten en hardnekkigsten, welke eenen geweldigen dood ondergingen, volgens het getuigenis hunner landslieden zelve; en evenwel werden er nog velen gespaard. Voorzeker heeft deze strafoefening een' gevoeligen invloed gehad op al de nog in opstand zijnde volkeren, en veel bloed gespaard, daar het denkbeeld van onderwerping nu meer en meer wortel bij hen schoot. Het was derhalve eene dure verpligting geweest, om een geducht voorbeeld te stellen; en daar er eene strikte regtvaardigheid bij werd in acht genomen, geraakten zij overtuigd, dat deze oorlog tegen hen niet uit bloeddorstigheid gevoerd werd, maar om hen weder teregt te brengen van hunne doling.

Ver Huell heeft blijkbaar de zaak vergoelijkend willen beschouwen; voor mij is hij daarin niet geslaagd. Ik stel op den voorgrond, dat hardhandig optreden menigmaal een gebiedende noodzakelijkheid is en betoon van menschelijkheid slechts nieuwe slachtoffers kan ten gevolge hebben; maar hier? Welk een onnoodige wreedheid! Als het 20-tal veroordeelden vóór moet komen in tegenwoordigheid van 'n 1000-tal gebondenen, die mede hun laatste uur zagen naderen, gaf majoor Meijer zelf het commando vuur; doch daar niet gezorgd schijnt, dat ieder veroordeelde zijn kogel kreeg, vlogen „honderd kogels"! door de lucht „en toch is niet de helft der veroordeelden doodelijk getroffen", „terwijl een twaalftal ongelukkigen, in armen of beenen gewond, gillend van pijn en badende in hun bloed, over den bodem kruipen!" „In Straalsund", schrijft Van Rees, aan wien ik deze bijzonderheden ontleen, „heeft Krieger veel bloed zien stroomen, in Rusland de grootste ellende bijgewoond; maar het tooneel, waarvan hij thans getuige is, overtreft alles in ontzetting; het was alsof hem de borst werd toegeknepen. Trouwens hij was de éénige niet, die op dat oogenblik de heillooze plek wel had willen ontvlugten."

Hoe laag men ook Van Rees' uiteenzettingen uit een historisch oogpunt moge aanslaan, er is geen enkele reden voor, om hier te twijfelen aan den indruk, dien deze tiërceering gemaakt heeft op kapitein Vermeulen Krieger, wiens compagnie ertoe geroepen werd. De gansche *mise-en-scène*, ook in Ver Huell's zachteren vorm, is afschuwelijk en bevlekt de nagedachtenis van majoor Meijer, daarin zeker niet gedekt door bevelen van Buijskes. Te meer schijnt ze te veroordeelen, omdat de belofte van *ampoen* zóó algemeen was gegeven, dat, in het vertrouwen dáárop, de menschen uit het gebergte en de bosschen waren gekomen en zich hadden overgegeven. Lazen wij bij Ver Huell: „Voorzeker heeft deze strafoefening een gevoeligen invloed gehad op al de nog in opstand zijnde volkeren, en veel bloed gespaard, daar het denkbeeld van onderwerping nu meer en meer wortel bij hen schoot"; tegenover deze zonderlinge redeneering staat bij Van Rees [1]: „Men geloofde niet meer aan de beloften van genade, en waagde het niet het woud te verlaten": de heldhaftige verdediging der rebellen op Saparoea, waarvan wij hierna lezen, rechtvaardigt meer deze uitspraak dan die van Ver Huell.

Dat slechts langzaam het vertrouwen in het land zelf der executie

[1] *Van Rees*, bl. 103.

teruggekeerde, zou 14 dagen later Groot, commandant van de *Reygersbergen*, kunnen waarnemen. In de wateren van Saparoea verbleven zijnde tot de onderwerping der rebellen aldaar, had het in de baai van Porto liggende fregat den 23n November des middags het anker gelicht met bestemming naar Zuid-Ceram. Op last van Buijskes moest men in het voorbijgaan *Hoelalioe* aandoen, ten einde na te gaan in hoever de ingezetenen weder aan hun werk waren getogen en de rust inderdaad hersteld was [1]. Groot deed alzoo nog dien 23n een sloep naar wal gaan, "dog", teekent het journaal ad 23 op, "niet meer dan één man aan strand ziende, die op het naderen van de chaloup zich verwijderde, oordeelde ik het niet raadzaam, om met den avond volk landwaarts in te zenden, maar den volgenden morgen af te wagten". Met het aanbreken van den 24n werd opnieuw de sloep naar wal gezonden met een sergeant en 25 Amboneesche burgers; zij stuitten echter in het bosch op een benting en werden zoowel daaruit als uit het geboomte met geweervuur begroet. Het detachement ten 8 ure aan boord van de *Reygersbergen* terugkomende, rapporteerde alzoo, "dat er eenige geweerschoten naar het volk waren gedaan". Dientengevolge zond Groot "den luitenant Boelen met nog 25 man" en een witte vlag "om de inwoonders de verzekering te geven, dat hun geen leed zoude geschieden".

Boelen, begeleid door adelborst T. N. Muller [2], met zijn 25 Ambonsche burgers en 25 matrozen aan wal komende, ging een steil, smal bergpad op, door het bosch dikwijls op handen en voeten kruipende; steeds hoorde men in de verte een soort van klokkengelui tot men aan de bewuste benting kwam. Er viel nu echter geen schot uit; men beklom voorzichtig de borstwering; de geheele kampong bleek verlaten en wel verschrikt door de komst der onzen, blijkens de versche voetstappen, de brandende vuren en de half bereide sagospijs. De bewoners waren zoo spoedig van onze nadering gewaarschuwd door het klokkengelui. Aan een boomstam in den kampong hingen eenige holle bamboekokers, waaraan een rottanlijn was gehecht, die van boom tot boom tot ver in het bosch naar de richting der zee gespannen was. Daar hing mede van een boom een rottanlijn af, bevestigd aan den horizontalen rottandraad hoog in het geboomte: een kampongbewoner had er blijkbaar op wacht gezeten en er aan

[1] Wat over dit bezoek hier wordt medegedeeld, in Groot's journaal ad 23 en 24 November en bij *Boelen M.*, bl. 284-285.

[2] Adelborst T. N. Muller staat gedrukt bij *Boelen-M.*, bl. 284. — *D. G. Muller* is echter de man van het *Verloren Scheepsjournaal*: is *T. N.* wel juist?

getrokken toen de onzen naderden. Boelen gaf last, dat alles in den kampong onaangeroerd moest gelaten worden; zijn manschappen zond hij het bosch in en deed herhaaldelijk luidkeels roepen, dat ampoen werd geschonken, dat men niet bevreesd behoefde te zijn; ook werden tot rust vermanende proclamatiën van overste Groot op bamboestaken bevestigd: niets mocht baten, niemand kwam opdagen. „Daar het scheen", teekende Groot in zijn journaal ad 24 November aan op de terugkomst in den achtermiddag van Boelen, „dat de inwoonders alhier, welke veel deel aan den opstand hadden genomen, bevreesd waren om te naderen, en mijne expeditie, uit hoofde der opkomende mouson spoed vereischte, zoo resolveerde ik, daar zij geen magt hadden om iets te kunnen uitvoeren, hen te verlaten."

De voorstelling eener schrikwekkende executie met gelijktijdige amnestie-verleening aan de daarbij tegenwoordig geroepen ontstelden, was te Ambon bereids in 1653 opgevoerd onder de volgende gewijzigde omstandigheden. De Matulesi dier dagen was 'n Jan Paijs. Gevangen genomen, liet men hem „de dood aanzeggen en voor zijn oogen een houte kruijs bereyden, om hem aldus tot vrijwillige confessie te brengen". — Dat gelukte niet naar wensch; intusschen werd het onder de bevolking, „nog altijd zijne verlossinge hopende", toenemend onrustig. Men besloot daarom hem „stiltjes by naght" in het kasteel te Amboina met eenige medegevangenen te executeeren. Alzoo werd in den nacht van 21 Mei „eerst voorgebragt den orangkaij Lessij van Wackusieuw (welke mede aan het verraad schuldig was), nevens de andere gevangen orangkaijen van Hitoe en Hative, om het werk aan te zien en ten laatsen Jan Paijs". „Hier op wierde Jan Paijs zonder veel woorden te maken ook voortgeholpen, werdende hem voor eerst nog in 't bidden den kop afgeslaagen en voorts het ligchaam gevierendeelt, waar van de beijde hoofden op de groote zaal wierden gebraght en met een matte toegedekt, zijnde zoo men uijtterlijk oordeelen konde Christelijk gestorven. Des anderen daags liet den admiraal alle de orangkaijen van 't Casteel beroepen, met voorgeeven dat ijts nodigs met haar te pitsjaren hadde, dewelke van dese executie nog onkundig zijnde in de groote zaal verscheenen en door den admiraal aldus aangesproken wierden: Jan Paijs heeft door zijn vuijl bedrijf veele beroerten verwekt, het is dierhalven hoog noodig geweest daar regt over te doen, gelijk nu geschied is, daar tegen bedanken wij ul. voor die getrouwe volstandigheijd en verhoopen dat de landen voortaan goede ruste zullen genieten, en met eenen wierde de matte g'opent,

daar de quartieren nevens de twee afgehouwene coppen lagen, 't welk bij hun een maghtig beroerte veroorzaakte, en om haar luijden in geen verbaastheijd te laten, dede haar den admiraal strax een acte van amnestij voorleesen.... Daar na wierden bijde hoofden aan de Bassaar op paalen ten thoone gesteld en de vier quartieren op de gebruijkelijkste wegen rondom de negorij gehangen, dog wierden het hoofd van Jan Paijs met consent van den admiraal door de vrienden afgehaalt en in een kostelijke Pethole begraven. Ende dit is het eijnde van dien hoog geagten man geweest, die van God den Heer zoo hoog begaaft was dat hem onse leeraars te vooren trachteden tot een predicant te maaken, gelijk hij ook verscheide maalen van de stoel geproponeert heeft, maar als hij onder de heer Demmer tot hoofd van Hative gekozen wierd, met verstootinge van de regte orangkaijen, heeft dezen van natuur eersugtigen mensch met dien staat zig niet vergenoegen konnen maar naar een veel hoger tragtende, zig tot deze conspiratie beweegen laten"[1].

Het gemakkelijk slagen der expeditie van Meijer tegen Haroekoe was voor een deel te danken aan Buijskes' voorzorg om gelijktijdig op het eiland Saparoea te doen ageeren, waardoor de rebellen van het brandpunt des opstands werden verhinderd naar Haroekoe over te steken[2]. Deze actie had dan ook geen ander doel gehad dan om de rebellen aldaar in onrust te houden: nu, dat op Haroekoe het gezag hersteld was, moest tot uitvoering komen hetgeen Buijskes noemt in zijn verslag: "de algemeene aanval op Saparoea". Alvorens echter tot de mededeeling hiervan over te gaan, besluit ik dit hoofdstuk met Rumphius' belangwekkend verhaal van een twee eeuwen geleden expeditie tegen Haroekoe, toen de opstand over Ambon en de Oeliasers ook een zeer gevaarlijk karakter had aangenomen. Het was in 1637[3]:

De Loehoeneezen hielden ernstig bij den Generaal aan dat hij met zijn vloot bij Combello wilde komen en den quimelaha aan te tasten, eer hij zich vast konde maken en sijn verstrooijt volk vergaderen, dog den generaal had vast voorgenomen de mooren op Hatoeaha aan te tasten, om de Oeliassersche Eijlanden, daer hij sig meer aangeleegen liet spoedig wederom tot sComp^{s}. gehoorsaamheid te brengen. Weshalven sijn Edelheit vergeselschapt met de Heeren Caan en Deutekom nevens de geheele scheepsmagt

[1] *Rumphius*, dl. II, bl. 54-57.
[2] Verg. hierna bl. 54-55.
[3] *Rumphius*, dl. I, bl. 136-137.

en aght Corcorren van 't Casteel d. 5 Maart verscheen op den strand van Hatuaha, alwaar ziende den vijand in de naaste Negrij Cabou aan 't gebergte gelegen, zeer bezig te sijn, om hem te versterken, heeft hij geresolveert, hem geen tijd te geven, maar straks aan te vallen. Den volgenden dag dan wierd onze magt op de strand gesteld, sterk zijnde 1016. koppen en in drie troepen verdeelt, waar van den voortroep aangevoerd wierde door den majoor Pierre Du Camps; hier op marcheerde men berghwaarts op naer Cabou, 't welke d' onze verlaten vonden, weshalven na een wijnig rusten ging de magt voort na Caijlolo, beijde gelegen op een hackelig gebergte, hebbende smaelte toegangen over scherpe kraatsteenen [1] en klippen. Caijlolo nu was een seer sterke Negrije daar men van ter zijden gantsch niet konde bijkomen, beslooten met drie hooge muuren van kraalsteenen opgelegt en waar uijt de vijanden met roers en bassen als met caluaijen en steenen fel schooten. De onze evenwel door de ruijgte beschermt werdende, quamen meest onbeschadigt tot aan haare muuren en drevense uijt d'eerste en tweede beschanssinge, tot in de derde off hoogste, daer in groot pleijn en vele schone huijsen waren, alwaarse de vijanden gedwongen hebben hol over bol agter de stijlte af te springen, daer het niet geraden was na te springen. De huijsen dan werden verbrand, de muuren ten deele afgesmeeten, en 't Leger trok weer na Cabau, daerse nagtrust namen. Des anderen daags ofte d'6^en^ Maart dagten de onse (dewijl dit soo wel gesuccedeert was) dat de resteerende vastigheden van Hatoeaha mede zoo ligt zouden te winnen zijn, dierhalven Cabau met een Comp^e^ beset latende marchieerdense wederom landwaard in, en quamen onvoorzien door een kloove der bergen regt voor haar hooft vastigheijt Alacca gelegen op een steijlen berg, met een kleijagtige en gladden toegang; alhier souden onze zoldaeten stormen, 't welk moeijelijk toeging want sij mosten malkander met rottingen ophaelen, en den soldaat konde niet staen om te vegten.

Den vijand wierp zoo sterk met steenen, datse t'elkens wederom afrolden, zoo datse na den tweeden aanval gantschelijk afgeslaegen wierden met verlies van vijf dode, behalven twee diese niet vinden konden, met vele gequesten, waaronder verscheide officiers; in 't aftrecken marchieerde langs Hatuaha, die hun met vele scheltwoorden toeriepen en quaemen met haere dooden en gequesten 's avonds weder in Cabauw. Deze ongelukkige rescontre deden de onze resolveeren geen volk meer aan dese lompe nesten te spillen, maar lieten 't land doorkruijssen door 386 Ceramse alphoereesen, versch op dat land gezet onder de drie Radja's Sahulau, Somit,

[1] Kraal-(koraal-)steenen, zal wel bedoeld zijn.

en Sisseoeloe, dewelck in korten tijd 16. coppen en veel buijt van porcelijn en gongen kregen, waarmede zij ook strax na huijs wilden om haar gewoonlijke vreugde speelen te bedrijven, 't welk men hun ook moeste toestaan, want van dit volkje (als het onwillig word) gantsch geen dienst te trecken is; onder haer faveur hebben d'onze alle vrugt en specerij bomen daerse bij konden komen bedorven, waar door eijndelijk die van Hatoeaha gedwongen wierden bij den Generaal om den vreede te versoeken gelijk mede gedaen wierde bij den andere Christenen van Oma en Nussalaut.

HOOFDSTUK VI.

De Evertsen met de Nassau in de baai van Saparoea de Reygersbergen in de baai van Porto: 23 October-8 November.

De *Evertsen* van Ambon naar de baai van Saparoea: 23-25 October. — Het opdringen der rebellen met hun verschansingen bij Duurstede. — Uitval van het fort op 28 October. — Oproeping van commandant Groot der *Reygersbergen* naar Haroekoe: 29 October-4 November. — Zee- en aardbeving: 4-5 November. — Een bericht over het in leven gebleven kind van resident Van den Berg. — Komst van de *Nassau*: 2 November. — Gewijzigde stationeering van de *Reygersbergen*, de *Zwaluw*, de *Iris* en de *Venus*. — De *Reygersbergen* naar de baai van Porto: 5-7 November. — Landing te Porto: 8 November.

Wij weten, dat kapitein Lisnet het fort Duurstede te Saparoea commandeerde en dat de *Maria Reygersbergen*, kapitein t/z Groot, in de baai aldaar lag [1]. Buijskes gelastte in de tweede helft van October, dat de *Evertsen*, commandant Ver Huell, zich ook derwaarts begaf. Den 23ⁿ vertrok het oorlogsschip; ofschoon de afstand slechts 15 mijlen is, kwam men eerst, ten gevolge van den moesson, den 25ⁿ met zonsondergang voor de baai, maar men kwam er dan toch! Om 10½ uur in den avond liet men er het anker vallen. Wanneer wij nagaan, hoe betrekkelijk eenvoudig de herneming van fort Duurstede had plaats gevonden, onder bescherming van het geschut der *Reygersbergen* [2], en wanneer wij nu zien, hoe de *Evertsen* er in slaagde Saparoea te bereiken, niettegenstaande het ongunstige jaargetijde, dan mag het wel betreurd worden, dat niet aan Ver Huell's voorstel werd gevolg gegeven, om dadelijk bij het uitbreken van den opstand derwaarts te zeilen [3].

„Het was", schrijft Ver Huell over zijn aankomst in de baai [4], „tegen den avond, wanneer de landwind, die ons tegen was, doorkomt, en het binnenloopen in de naauwe baai zonder ankergrond onmogelijk kon maken: dit zou eene genoegzame reden geweest

[1] Zie dl. II, bl. 714.
[2] Dl. II, bl. 702.
[3] Verg. dl. II, bl. 595.
[4] *Ver Huell*, dl. I, bl. 204-205.

zijn, om op zee te blijven; doch ik wenschte zoo zeer, om een werkelijk deel te nemen aan alles, wat strekken kon, om het terugbrengen der oproerige eilanden onder het wettig gezag te helpen bevorderen, dat ik, na een kort beraad met mij zelven, besloot, met den achter zeewind in de baai te sturen, iets, hetwelk anders niet, dan des anderendaags met den zeewind, zoude hebben kunnen geschieden, en waardoor een geheele dag nutteloos zoude verloopen zijn. Ik hoopte, dat mij de gunstige wind nog tot op de ankerplaats achter in de baai zoude brengen, doch het werd spoedig stil; en de stroom zette ons naar den hoek van Ouw Ouw. Ik liet alle de sloepen strijken, om het schip te boegseeren, terwijl ik een schot deed voor de *Maria Reigersbergen* om adsistentie. Intusschen kwam de landwind door, de zeilen vielen tegen, en werden geborgen, en het schip, met behulp van alle onze sloepen, en die van het fregat en eenige Orangbaaijen, die intusschen waren aangekomen, naar binnen geboegseerd. Men kan niet eer ankeren, dan tusschen den hoek van Paperoe en het kasteel Duurstede, achter in de baai. Wij gingen voor den nacht aldaar ten anker, op 15 vadem, en werkten den anderen dag zoo diep in de baai, dat het kasteel Duurstede tusschen ons en het fregat *Maria Reigersbergen* inlag, en zoo na aan den wal, dat wij het kasteel bereiken konden."

De *Reygersbergen*, die dag aan dag schoten naar den wal had moeten doen, om mede het fort tegen de aanvallen der rebellen te beschermen en gelegenheid te hebben tot het halen van water aan den bekenden put, had alzoo gezelschap gekregen. Ziehier, wat het scheepsjournaal van de dagen dier aankomst vermeldt:

24 October: „Waren van tijd tot tijd verpligt om met schroot naar de wal te vuuren om de chaloupen te beveiligen voor het vuur van den vijand."

25 October: „Zagen bewesten Nousoelaut een korra korra met vier kruis praauwen voorbij de baaij passeeren onder de Hollandsche vlag; met zonondergang zagen Z. M. schip Adm[l]. Evertze bij de Oosthoek van de baaij naar binnen werken. Stil wordende, zond ik naar hetzelve alle de chaloupen tot adsistentie; ten 10 uren kwam gemeld schip vooraan in de baaij ten anker en de chaloupen weder aan boord."

26 October: „Deden 3 schoten in 't bosch en de Adm[l]. Evertze 1 schot op de Inlanders, welke zich daar vertoonen; . . . . . haalden eenige ververschiing van de Adm[l]. Evertze voor de officieren; in de agtermiddag gemeld schip nader op de rheede gezeild."

27 October: "Ontvingen van de Adm[l]. Evertze 50 druijven a 12 ℔, 2000 scherpe geweerpatronen, 18 boek patroonpapier, 50 ℔ spijkers." Zoo zat nu eindelijk eens Groot goed in zijn patroonpapier!! Ook was, dank de komst van den *Evertsen*, versterking aan manschappen voor het fort verkregen, waardoor het getal vrijwillige Amboneezen er tot 50 steeg, namelijk één sergeant-majoor, twee sergeanten, vier korporaals en 43 fuseliers; als luitenant werd daarbij door overste Groot ingedeeld de adelborst der 2e klasse T. v. MULLER [1], terwijl voor commandant ervan werd aangewezen luitenant t/z BOELEN, die reeds op den 25[n] schreef [2]: "Den 25sten deed ik met mijn troepje eene verkenning in den omtrek van het fort. Kapitein Lisnet had mij den Luitenant der Infanterie Frisschart met eenige manschappen toegevoegd." Spoedig moest het echter tot een ernstiger uitval komen. De rebellen werden toch steeds brutaler en naderden met groote troepen het fort, daarbij beschermd wordende door zware van koraalsteen aangelegde verschansingen, die toenemend dichter bij de versterking kwamen. Ver Huell schrijft over de moeilijkheid om met geschut van de schepen het aanleggen van dergelijke werken te beletten, het volgende [3]:

"Twee veldstukken en een hauwitzer, te Amboina aan boord genomen, werden op het halfdek geplaatst, en de matrozen door een' bombardier in de behandeling van deze wapens geoefend, om, in geval van eene landing, er mede te kunnen ageren.

"Duidelijk zagen wij van boord, dat de eilanders borstweringen van steen in de nabij gelegen negorij Tiouw opwierpen, en daarmede zeer ijverig bezig waren. Ik liet een spring op het touw zetten, om de breede zijde naar dien kant van den wal te bieden en deed op deze werklieden eenige schoten uit de zesendertigponders, welke van die uitwerking waren, dat men uit het kasteel eenigen zag wegdragen. Zij staakten echter het werk niet, dat zij achter hunne dikke, van koraalsteen opgetrokken, muren verrigteden, en waarin de kogels smoorden, zonder deze muren te vernietigen, waarna ik met het kanonneren ophield, als vruchteloos kruid en kogels verspillende."

Groot had daarom kapitein Lisnet bevolen den 28[n] een uitval te doen in den namiddag, terwijl het geschut der schepen

[1] *Boelen-M.*, bl 276. Verg. over dezen naam Muller bl. 11, noot 2.
[2] *Boelen-M.*, bl. 276.
[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 209-210.

tevens zou werken. Om 3½ uur rukten wij, leest men in Boelen's journaal, met gewapende amboneesche burgers uit [1]; men toog door het bosch „tot aan den berg", doch daar verscheidene door de voetangels gekwetst werden, zag men zich genoodzaakt terug te gaan „en naar den grooten weg te trekken". Men naderde „tot een halve pistoolschot van de graftombe", vermoedelijk van den reeds hiervoren vermelden Engelschman [2], doch daar de rebellen aldaar achter een borstwering verschanst lagen, kon men ze niet met vrucht beschieten, terwijl de onzen „alle momenten decharges" ontvingen. Intusschen verloren wij „geen man", maar de rebellen hadden — naar vermeend werd, „door het gekerm, dat wij in het bosch hoorden" — gekwetsten gekregen. Om 5½ uur trokken de onzen naar het fort terug; een hunner was aan den voet gewond; Ver Huell gewaagt van 2 gekwetsten. „De vijand had alle geweerschoten met bonken gedaan" [3]. Van het besluit om hem „van daar te vernestelen" [4], was alzoo niets terecht gekomen. De commandanten Groot van de *Reygersbergen* en Ver Huell van den *Evertsen* waren tusschen 2 en 3 uur, vóór de expeditie aanving, naar het fort overgekomen en alzoo van deze vruchtelooze poging getuige. „Ik wandelde", schreef Ver Huell [5], „met een' der officieren over de muren van het kasteel, en ontwaardde weldra, dat er reeds een levendig vuur op ons gerigt werd uit de omliggende bosschen; en, daar wij het volstrekt onnoodig oordeelden, om langer in het gevaar van getroffen te worden te blijven, gingen wij van den muur af. Twee onzer matrozen werden gewond. De muitelingen werden teruggedreven, en weken onder een groot geschreeuw en getier in hunne digte bosschen."

De toestand werd natuurlijk door den mislukten aanval niet verbeterd. Speciaal werd het ons lastig gemaakt bij het halen van drinkwater aan den put vóór het fort, waartoe telkens onze bezetting en de bemanning der schepen, naar wij weten, toevlucht moesten nemen. Aanhoudend werd er over en weer bij dergelijke

[1] In Groot's journaal staat, dat hij last gaf „om 's middags twee uuren een uitval met 100 man te doen". In Boelen's journaal: „Om 3½ uur rukten wij uit met 30 man". De aanhalingen in den tekst zijn uit dit laatste journaal.

[2] Zie dl. II, bl. 716.

[3] Verg. dl. II, bl. 690, noot 2.

[4] *Ver Huell*, dl. I, bl. 209

[5] Als de vorige noot. Ver Huell schrijft, dat de uitval geschiedde „Den anderen dag na onze aankomst", dat zou dus zijn den 26n, doch dat is in strijd met de journalen.

uitvallen gevochten waarbij wij gesneuvelden en gekwetsten soms hadden te betreuren [1].

In den avond van den 29ⁿ verliet voor eenige dagen commandant Groot van de *Reyersbergen* zijn schip. Opgeroepen naar Haroekoe door Buijskes, die zich mede derwaarts zou begeven [2], voer hij er in een orembaai henen. Groot's journaal teekende hierover ad 29 October het volgende aan: „Ten 11 uuren kwamen twee orangsbaaij op de Rhede, de Radja van Bata Mirra, voerder van de zelve [3] en een Europeesch militair met een order van den Schout bij Nacht en Commissaris Generaal Buijskes, ten einde in persoon naar Hoeroeka te gaan om aldaar met Zijn Hoog EdGestr. en den Majoor der Infanterie Meijer een generaal plan te maken om gezaamentlijk te kunnen werken, tot het ten onderbrengen der rebellen op de eijlanden *Haroeka*, *Saparoua* en *Noesalaut* en van de orangsbaai tot dat einde gebruik te maken. Vóór mijn vertrek van boord gaf ik order aan den 1ᵉ luitenant Vaillant om het fregat zeilklaar te maken... 's avonds ten agt uuren vertrok ik met vier gewapende roeijers van boord en zeilde met de orangbaaijs de baai uit."

30 October. „'s Morgens ten 8 uuren kwam ik te Haroeka, waar ik door den kapitein Van Driel, commandant van de bezetting, wierd ontvangen. Kort daarna [4] kwam de Heer Schout bij Nacht met drie honderd man troepen en vijf en twintig Ternataansche en Tidoreesche corra corra's, welke tot het onderbrengen der eilanders moesten medewerken. Eer de troepen alle waren aangekomen en de nodige plans waaren gemaakt, duurde dit tot Zondagavond van den 2ⁿ November als wanneer ik vertrok met het coloniaal corvet de Zwaluw, hebbende de nodige instructies van de Schout-bij-nacht ontvangen. Door stilte en variabele winden was het eerst Dinsdag den 4ⁿ November, dat ik in de agtermiddag in de baaij van Saparoea ten anker kwam."

„Dien nacht voelden wij", memoreerde Boelen [5], maar ook in andere publicatiën vindt men van indrukmakende zeebevingen melding gemaakt, „op alle schepen, die nu in de baai lagen, een hevige zeebeving. Ieder vloog zijn kooi uit en stormde naar het dek. Het was alsof men met zware vaten over de dekken rolde en de

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 211.
[2] Verg. bl. 36.
[3] Over den radja van Batoe merah, dl. II, bl. 619-620.
[4] Verg. bl. 36, noot 1.
[5] *Boelen-M.*, bl. 277.

hofmeestersbel in de kajuit begon te rinkinken. Tegelijkertijd had er eene aardbeving plaats, waarvan de sporen in de muren van het fort duidelijk zichtbaar waren."

In afwachting van de gebeurtenissen, die zich weldra zouden afwikkelen, kreeg "op een avond, omstreeks tien ure" de *Evertsen* een bezoek van een jongen Inlander, die geheimzinnig den trap kwam opklauteren en Ver Huell o. a. nu ook vertelde, dat nog een kind van de vermoorde familie Van den Berg in leven zou zijn, zoomede dat het onderhouden werd in het gezin van SALOMO PATTIWAEL, zijn meester, dien hij ontvlucht was wegens harde behandeling [1]. Wij zullen ons herinneren, dat reeds commandant Groot, ten tijde van zijn verblijf in de wateren van Toehaha, een dergelijk bericht had gekregen, doch dat de bode, als niet betrouwbaar, slecht werd ontvangen [2]. De door Ver Huell ontvangen bode scheen meer te vertrouwen. Hij zorgde er althans voor, dat de nieuwe berichtgever het goed aan boord had.

Den 5n November was voor de militaire toestanden op Saparoea van eenige beteekenis. In den achtermiddag van den 2n November kwam in de baai van Saparoea aan de *Nassau* met 74 stukken, sedert den dood van commandant Sloterdijk, gecommandeerd door den luitenant t/z 1e klasse VAN RHIJN; tevens waren van Ambon aangekomen eenige ternataansche en tidoreesche kora-kora's [3]. Met deze versterking der scheepsmacht kon de *Reygersbergen* bestemd worden om, ook in verband met de krijgsbewegingen op Haroekoe, te zeilen naar Saparoea's westkust, in de baai van Porto en Haria, ten einde weldra vandaar op fort Duurstede te doen doordringen, gesteund door een uitval van het fort. Er was dientengevolge den 5n beweging in en om de baai van Saparoea. Aan de *Reygersbergen* werden uit den *Evertsen* verstrekt de van Ambon medegebrachte veldstukken en een houwwitser [4]. In den nacht van den 5n op den 6n ten 3 ure voer de *Reygersbergen* weg. Denzelfden 5n was een divisie matrozen ontscheept, uit de equipage van den *Evertsen* geformeerd, onder bevel van den luitenant t/z H. P. N. 'T HOOFT, om de bezetting van fort Duurstede te versterken [5]. Commandant Ver Huell kreeg, terwijl Groot naar de west verzeilde, het opperbevel in

---

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 210-211.

[2] Zie dl. II, bl. 693.

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 212. — *Boelen-M.*, bl. 277; eerstgenoemde schrijft *Van Rijn*.

[4] *Ver Huell*, dl. I, bl. 209 en 222.

[5] *Ver Huell*, dl., I bl. 222.

de baai van Saparoea [1]. Tegelijkertijd met de *Reygersbergen* lichtte de *Zwaluw* het anker, doch om te zeilen naar Noesa Laoet; de *Iris* moest, in opvolging van Buijskes' lastgeving, naar Saparoea's noordoostzijde, dus naar het Hatawano'sche, de *Venus* naar negorij Kolor op de noordwestzijde gelegen, „om de correspondentie met Ceram te beletten, en het vlugten van vaartuigen", gelijk Groot na de positie vóór Porto te hebben ingenomen, gelastte. Wat de Schout-bij-nacht zich met deze stationeeringen had voorgesteld, slaagde volkomen. „De muitelingen op Saparoua", verhaalt hij zelf [2], „door de onverwachte verschijning van zoo veele groote en sterk gewapende scheepen, die hun als het ware omsingelden, in het onzekere gebragt, waar de voornaamste aanval zoude geschieden, konden zich niet vereenigen, maar moesten alle hunne verschansingen bezet houden, konden dus ook geen hulp aan die van Haroekoe geven, en moesten die aan hun lot overlaten, dat zeer spoedig beslist werd."

Het journaal van de *Reygersbergen* heeft over de lastgeving naar de baai van Porto en Haria te gaan het volgende aangeteekend, nadat Groot in den achtermiddag van 4 November uit Haroekoe was teruggekomen: „Mijn eerste order was om met het fregat naar de Baaij van *Porto* en *Haria* te zeylen, daar eene landing te doen en de sterkten, die de Inlanders daar hadden gemaakt te vernielen en de negerijen te verbranden, om de troepen de gelegenheid te geven van zoodra zij van het eiland Haroeka meester waren aldaar te kunnen landen. Bij mijn arrivement aan boord maakte ik met alle spoed de noodige preparatien; ik ontving aan boord een 7 duims houwitscher met de noodige brandkogels, granaten en schrootbossen, twee 8 ℔ lange stukken met de noodige ammunitie van de Nassauw, en den luit[t]. der artillerie Kesler met 12 artilleristen. Bij mijne aankomst aan boord deed de luit[t]. Vaillant mij rapport van de slegte staat der fokkemast . . . doch de expeditie spoed vereijschende, wilde ik hoegenaamd geen zwarigheden maken en nadat de victualie, water en ammunitie aan boord was, welke ik meest van Z. M. schip *Nassauw* had ontfangen, die hier bij mijne absentie was gearriveerd [3], was het fregat Woensdagavond den 5 November zeilklaar."

Op de reis naar Porto zag men van de *Reygersbergen* het einde

---

[1] Als de vorige noot.

[2] In zijn Buitenzorgsch verslag.

[3] Verg. bl. 54.

van den strijd tegen de rebellen van Haroekoe. In den ochtend van den 6n, ten 9 ure, »voor de opening van Haroeka en Saparoea zijnde", ontwaarde namelijk Groot de *Dispatch* en eenige kora-kora's aan de noordoostzijde van Haroekoe, terwijl Hoelalioe in brand stond [1]; vier vaartuigen, ter ondersteuning van de landexpeditie naar *Abora* gezonden [2], zag Groot mede tegen zonsondergang; kort daarna »ten halfagt uuren" vlamde *Abora* op. — Boelen was op Groot's reis van dienst; wij missen dikwerf in het journaal van Groot vermelding, en dus ook waardeering, der diensten van ondergeschikten, waar men zou vermeenen, dat er wel aanleiding en plaats in het journaal voor was [3]; zoo ook hier. In verband met Boelen's vermelde opnemingen [4], lezen wij namelijk in diens eigen memoriaal [5]: »Toen kwam mijne ondervinding en kennis van het vaarwater tusschen de eilanden Haroekoe en Saparoea mij te pas en ik durfde nu op mij te nemen het fregat in de straat van Haroekoe en de baai van Porto en Haria binnen te loodsen."

Den 7n begon het voor Groot's expeditie te spannen. In het gezicht van den zwaren rook, opgaande van het den 6n neergebrande Abora, zeilde men des ochtends noordwaarts, toen ten 10½ uur een ternataansche kora-kora naderde, »welke door den Schout-bij-Nacht ter mijner dispositie was gesteld voor de correspondentie". Met den middag stuurde de *Evertsen* tusschen Haroekoe en Molano door recht af op de baai van Porto en Haria. Dicht onder den zeer hoogen en steilen noordwesthoek van de baai genaderd zijnde, meende men Inlanders waar te nemen, »die met handgeweer het volk van het dek konde beschieten". Twee stukken met schroot werden daarop geladen. Te 5 uren in den avond was men voor de baai, toen »de mij meede gegeven loots" voorstelde terug te keeren, voorgevende »bevreest te zijn de stroomen dit fregat te veel naar de klippen zouden brengen"; maar Groot in den ochtend waargenomen hebbende de verbranding van Hoelalioe, »waaruit ik kon opmaken, dat er groote voordeelen op de muitelingen waren behaald en daardoor de hooge noodzakelijkheid inziende om mij spoedig meester van deeze plaats te maken" — *van deze plaats* d. w. z. de kust van Porto en Haria — beval hij de sloepen uit te zetten en binnen te boegseeren.

[1] Verg. bl. 38. De aanhalingen uit Groot's journaal.
[2] Verg. bl. 39.
[3] Verg. dl. II, bl. 673.
[4] Zie dl. II, bl. 709.
[5] *Boelen-M.*, bl. 277-278.

Van strand beschoten wordende, legde het geschut van den *Evertsen* spoedig het zwijgen op. Nog aan den avond van dezen 7n, te half acht, liet men het anker voor de negorij vallen en werd het oorlogsschip „met de breede zijde langs de wal" gehouden. Tegelijkertijd, „op dit moment", naderden 'n 6- of 8-tal ternataansche en tidoreesche kora-kora's onder kapitein-luitenant JACOBSON den *Evertsen* om den aanval te steunen; van hem vernam Groot de onderwerping van Haroekoe [1]. Niet bekend met de positie van de landingsplaats in de baai van Porto, noch met den staat der baai in haar geheel, besloot Groot den volgenden ochtend voor de landing af te wachten „en gaf order aan de korra-korra's om een gedeelte vóór en een gedeelte zich agter het fregat te posteeren".

Den 8n November brak aan. Ten 4 ure bereidden de eerste en tweede divisie der landingstroepen, zoomede de ambonsche burgers zich voor om in de sloepen te stappen. Aan de breede zijde van het schip langs den wal, werd enkel de houwitser binnen den valreep met schroot geladen, „omdat de distantie voor de grenaten en brandkogels te kort was om daarvan eenig effect te hebben". Om half zeven staken de sloepen van boord; gezamenlijk met de kora-kora's roeiden ze naar den wal „onder vuur van het geschut van het fregat". Aanvankelijk schoten de rebellen zeer sterk op de vaartuigen achter hun zware verschansingen, „doch door het zwaar geschut verpligt zijnde om te moeten wijken, kregen de onzen de gelegenheid om te landen en zeer spoedig waren de beide negorijen in de brand en de verschansingen en wolfskuilen vernietigd" [2]. Reeds ten 8 ure kon het fregat het vuren staken; wij kregen 9 gekwetste matrozen, 8 gekwetste Alfoeren, terwijl 2 „van hunne kapiteins" sneuvelden. Een sloep werd van boord gezonden, om de gekwetsten af te halen. „Ten 11 uuren kwamen de vaartuigen weder aan boord, omdat alles was vernietigd" [3].

[1] *Boelen-M.*, bl. 278, gewaagt van 8 kora-kora's; Groot's journaal van 6 vaartuigen.

[2] In Groot's rapport uit Porto d.d. 9 November wordt ook medegedeeld: „Den 8sten des morgens, begon ik Porto en Haria te beschieten, en zond twee gewapende chaloupen naar wal, met drie Ternataansche en Tidorsche corra-corra's, om de negorij in brand te steken, hetgeen door het volk uit de chaloupen ook dadelijk ten uitvoer werd gebracht. Ten 7 ure was de brand reeds door de geheele negorij, welke toen langzamerhand geheel afbrandde." *Van Doren-M.*, bl. 97.

[3] *Boelen-M.*, bl. 278 memoreerde: „8 November vroegtijdig, werd er eene landing gedaan, tot het omverwerpen van bentings en vernielen van huizen, door de 1ste en 2de divisie matrozen en mariniers, het korps Amboineezen en

Ver Huell had deze gelukte expeditie middellijk ondersteund, door te Saparoea ook in actie te treden, de rebellen dus te verontrusten en aldus te voorkomen, dat zij naar Porto en Haria ijlden om er de landing te helpen beletten. Ziehier hoe hij het gebeurde verhaalt [1]:

„Den 8sten November, 's morgens met den dageraad, hoorden wij eene zware kanonnade naar den kant van Porto en Haria, alwaar een dikke rookkolom opging. Ik liet een' man naar de bramzaling gaan, die de toppen van het tuig des fregats over land zien kon, voor Porto en Haria. Aldaar had eene hevige schermutseling met de opstandelingen plaats . . .

„Op het hooren der kanonnade van het fregat gaf ik dadelijk bevel aan *de Nassau* om, even als wij, eenige schoten in de bosschen te doen, en begaf mij naar het kasteel Duurstede, waar ik bevel gaf, alarm te slaan, en een uitval te doen, ten einde eene afwending te geven bij de landing van den Majoor Meijer; hetwelk het gevolg had, dat de muitelingen, op twee plaatsen des eilands aangevallen wordende, hunne magt moesten verdeelen, en velen, die naar Haria trokken, om de landing aldaar af te weren, terug kwamen, om de uitvallen van Duurstede tegen te gaan. Des avonds liet de Kapitein Groot drie vuurpijlen opgaan, die wij over het land zagen, en met even zooveel beantwoordden, als een sein, dat Porto en Haria veroverd waren" [2].

het Ternataansche krijgsvolk, waarbij twee matrozen en een marinier gekwetst werden, zoo mede een Ternataansch hoofd, die kort daarop aan zijn wonden overleed."

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 223-224 en 224-225.

[2] *Des avonds:* over dag zou men het sein niet gezien hebben, doch de aanval was reeds in den voormiddag afgeloopen. Ook Groot teekent in zijn journaal aan, zonder dat het echter duidelijk is of het vóór- dan wel namiddags geschiedde: „te 10 uuren deed ik volgens afgesproken seyn met vuurpijlen aan Z. M. scheepen Nassauw en Adn Evertze, waarmede ik te kennen gaf, dat ik in alles had gereusseert". — Het verhaal bij Ver Huell is eenigszins verward. De landing van Meijer had eerst plaats, naar wij lezen zullen, op den 9n. Op bl. 225 staat over den 8n, dat Meijer „den anderen morgen" zou landen.

HOOFDSTUK VII.

De beslissende strijd op Saparoea: 8-12 November.

Komst van majoor Meijer te Porto: 8 November. — Plan van den veldtocht: 8-9 November. — Uitval van Duurstede op Tiow: 9 November. — Ontscheping van Meijer's troepen op de westkust: 9 November. — Vermeestering van Tiow: 9 November. — Aardbeving 9-10 November. — Expeditie naar Siri-Sori: 10 November. — Gevangenneming van Lucas Latoemahina: 11 November. — En van Thomas Matulesi. — Expeditie naar Oelat en Ow: 11-12 November.

In den namiddag van den gewichtigen 8n November was majoor Meijer van *Hoelalioe* met zijn krijgsmacht van 200 man naar de baai van Porto overgestoken. Ternataansche kora-kora's, ambonsche kruis-orembaais, met europeesche en inlandsche soldaten, en dezelfde twee gewapende sloepen van den *Frederik*, die aan de krijgsverrichtingen tegen Hitoe en Haroekoe hadden deelgenomen, onder bevel van luitenant t/z B. 't Hooft, aan wien de adelborsten J. W. Droop en D. G. Muller waren toegevoegd, voegden zich daarbij [1]. Ten half vijf uur in den namiddag bevond zich majoor Meijer aan boord van de *Reygersbergen*. Hem was nu de opperleiding van de ontknooping der krijgsgebeurtenissen toevertrouwd en volkomen wèl toevertrouwd, had hij niet, door overmoed op het einde verleid, de expeditie aan vernietiging bloot gesteld, daarvoor uitsluitend behoed door het beleid en de dapperheid van zijn eersten ondergeschikte, kapitein Vermeulen Krieger.

In de conferentie tusschen Meijer en Groot werd het volgende besloten [2]. Twee ternataansche en twee tidoreesche kora-kora's zouden dadelijk met den ternataanschen prins-bevelhebber en den adelborst Zoutman van de *Reygersbergen* naar de baai van Saparoea gezonden worden: zij brachten de order van majoor Meijer aan den commandant van Duurstede, kapitein Lisnet, om met de geheele bezetting den

[1] *Boelen-M.*, bl. 278.

[2] Het hier verhandelde in Groot's journaal ad 8 November en in Groot's rapport d.d. 9 November, dat in extenso is opgenomen bij *Van Doren-M.*, bl. 96-98.

volgenden morgen, den 9n [1], een uitval te doen en zoo mogelijk zich ten 6½ ure in den ochtend van de verschansingen der rebellen meester te maken; verder aan commandant VER HUELL, dat de linieschepen *Evertsen* en *Nassau* den uitval zouden dekken en eenige manschappen met een officier der schepen het fort zouden bezetten om een eventueelen terugtocht open te houden; eindelijk werd medegedeeld, dat denzelfden ochtend majoor MEIJER met 300 man zou landen te *Haria*, die negorij vermeesteren en oostwaarts doortrekken naar *Tiow*, waarvan men zich evenzeer zou meester maken, om aldus tot een vereeniging met de troepen van Duurstede te komen. — Majoor Meijer miste intusschen nog altijd zijn te Pelaoe gelaten 3e divisie, die wel in aantocht was, maar nog niet haar bestemming had bereikt; wij zullen ons herinneren, dat die was achtergebleven tot de komst uit Ambon van de 4e divisie [2]. Uit dien hoofde stelde Groot aan Meijer ter beschikking de ambonsche burgers, de mariniers en zes matrozen van den *Evertsen*: verder het volk uit de sloepen van den *Frederik*, die met Meijer's troepen waren medegekomen, te zamen 100 man; alzoo behoefde de Majoor niet te wachten, herinnert het journaal, „op de 3e divisie, die in aantocht was".

Toen in den nacht van den 8n op den 9n Zoutman en de zijnen in de baai van Saparoea aankwamen, begaf Ver Huell zich dien nacht dadelijk naar wal om al het noodige met kapitein Lisnet af te spreken [3].

Tegen het krieken van den 9n, om vijf uur 's morgens [4], trok van de schepen een detachement matrozen naar Duurstede, ter tijdelijke vervanging van Lisnet en zijn manschappen gedurende den ontworpen uitval. Het bevel over de matrozen in Duurstede kreeg de luitenant t/z ANEMAET. „Deze verdienstelijke officier", getuigt Ver Huell [5], „kweet zich van deze dienst met ijver en beleid, en dekte door een wel bestuurd vuur van het kasteel den aanval op de verschansingen van Tiouw en Saparoua."

Terwijl het detachement-Anemaet ontscheepte om Duurstede te bezetten, voeren mede aan wal de Ternatanen en Tidoreezen. Velen

---

[1] *Stuart*, bl. 38, gewaagt van „den volgenden morgen, zijnde den 10den November".

[2] Verg. bl. 36 en 37.

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 225.

[4] De *Kronijk*, bl. 354, stelt de expeditie op den 10n, waardoor er ook de volgende dagen verspringen.

[5] *Ver Huell*, dl. I, bl. 225-226.

begonnen den krijgsdans, met hun groote klewangs en schilden schermende en zwaaiende. De naakte benden, meest allen voorzien van geweren, hadden vederbossen op het hoofd, om nog strijdhaftiger te schijnen. Tegen 6 uur rukte kapitein Lisnet uit; de colonne, 312 man sterk, stelde zich vóór het fort in slagorde, beschermd door een levendig vuur van beide schepen. Toen de geheele macht met geforceerden marsch voorwaarts rukte, „schoon men om half zeven nog niets van den aantogt van Meijer vernam" [1], deed Ver Huell het vuren van de schepen staken. Een onderofficier van den *Evertsen*, bootsman HEUS [2], droeg het vaandel; een veldstuk dekte de flanken. Men stiet voor een afgebrande brug [3]; het veldstuk moest dientengevolge een omweg maken. Een levendig geweer- en kanonvuur werd tegen een verschansing geopend, dat de rebellen onder groot geschreeuw beantwoordden. Men rukte voorwaarts, tusschen twee sterke verschansingen en vervolgens langs het strand naar *Tiow;* het veldstuk zond men naar Duurstede terug. Te Tiow hoorden de onzen, juist op den overeengekomen tijd, den stormmarsch van de colonne-Meijer [4].

Naar wij ons herinneren zullen, had de expeditie-Groot wel Haria zooveel mogelijk neergebrand en de kust schoon geveegd van verschansingen, enz., maar gevestigd had men er zich niet. Alzoo moest de landing onder de noodige voorzorgen geschieden. Den 9n des ochtends zeer vroeg stond majoor Meijer daartoe gereed met zijn kapiteins GEZELSCHAP en KRIEGER en hun gewapende jagers, de landingsdivisie van de *Reygersbergen*, het korps Amboneezen, luitenant KESLER aan het hoofd der artillerie, uit fort Duurstede overgekomen, en luitenant t/z B. 'T HOOFT met zijn detachement matrozen en mariniers. Het weer was goed. Nadat zij allen in de landingsvaartuigen hadden plaats genomen, zoomede het alfoersche krijgsvolk in zijn kora-kora's gereed was, ving de *Reygersbergen* weer aan het strand van rebellen schoon te vuren en voeren de landingsvaartuigen naar den wal [5]. De ontscheping vond kwart voor 6 in orde plaats „aan de oostkant van de kerk", schrijft Boelen in zijn journaal.

[1] *Stuart*, bl. 398-399. — *Kronijk*, bl. 354.

[2] *Stuart*, bl. 399. Misschien is het wel HEER: de op dl. II bl. 702 vermelde? Verg. hierna bl. 63, noot 3.

[3] Verg. dl. II, bl. 724.

[4] *Ver Huell*, dl. I, bl 226.

[5] *Van Rees*, bl. 104, kleedt dit aan met „honderden landingssloepen en kleine vaartuigen"!

„De troepen met de zeelieden bestormden dadelijk de opgeworpen borstweringen van klipsteenen en deden de muitelingen de wijk nemen", uit welke mededeeling in het rapport van Groot [1] moet opgemaakt worden, dat den vorigen dag het vuur van de *Reygersbergen* en onze landing niet voldoende de hindernissen hadden kunnen wegnemen [2]. „Bij de landing" werden dan ook gekwetst „twee mariniers van de *Maria Reygersbergen*, twee van de *Evertsen* en twee van de *Prins Frederik*". Overigens schijnen de rebellen tijdig te zijn teruggetrokken, „zoodat er geen schot van hen viel" [3]. Toen het geschut der linieschepen in de baai van Saparoea verkondigde aan den westkant, dat de uitval van fort Duurstede zou aanvangen, ging majoor Meijer met zijn gansche macht kwart voor 6 op weg door het bosch naar *Tiow*: „op het moment, dat het geschut van de scheepen mij annonceerde, dat de uitval uit het fort Duursteede was geëffectueerd", journaliseerde Groot. Voor dezen gezagvoerder, die op de *Reygersbergen* achterbleef, waren spoedig de troepen uit het gezicht; de vaartuigen, die voor de landing gediend hadden, bleven waar zij zich nu bevonden, „doch ik liet", meldde Groot, zeker gedachtig aan de expeditie-Beetjes, „de vaartuigen door een officier en een detachement matrozen bewaken, welke dienen moesten in geval van noodzakelijkheid tot een retraite en liet intusschen de nog overgeblevene huyzen verbranden".

De marsch naar Tiow ging door een eng bergpad en tusschen dicht geboomte; deze bleek zeer moeilijk. Van weerskanten door de rebellen belaagd, vond de colonne veel wederstand en verloor menigeen der onzen het leven. De Alfoeren belemmerden den marsch, meer dan zij dien ten steun waren. Gewoon om in hinderlagen te strijden, „wilden zij niet vooruit" [4]! Het schijnt, dat luitenant

[1] *Van Doren-M.*, bl. 98; ook de daaropvolgende aanhaling uit *Van Doren-M.*, bl. 98.

[2] *Van Rees*, bl. 104, deelt mede, dat, zoodra de landing had plaats gevonden, aan de rebellen den moed ontzonk „en Porto en Haria werd aan de plunderzieke hulptroepen prijs gegeven". Men mist de mededeeling, dat onze brave soldaten het met weerzin aanzagen. Verg. hiervóór, bl. 37.

[3] *Journal-Groot.*

[4] Het hier medegedeelde bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 227. Weinig stemt daarmede Groot's rapport van den 9n: „Langs den geheelen weg tot Tiouw is niets voorgevallen": *Van Doren-M.*, bl. 98. Evenzoo in Groot's journaal, waarin hij aanteekende, dat om kwart voor twaalf, een detachement door Groot medegegeven, was teruggekeerd en had gerappórteerd, „dat op de weg naar Tiouw niets was voorgevallen". En in Memoriaal-Boelen, bl. 279, „zonder verdere ontmoeting".

't Hooft van den *Frederik* den moed er eenigszins weer inbracht [1]. Tiow bleek „zeer zwaar" verschanst en verdedigde zich „zeer hardnekkig" [2]; de verdediging was echter kort en stormenderhand werd de negorij ten 8 uur in den ochtend vermeesterd, dank ook den aanval, die van Duurstede uit geschiedde. „De bootsman van de *Evertzen*, HEUS, die het vaandel droeg, sprong op den muur" [3]. De rebellen zich tusschen twee vuren gebracht ziende, gingen „na verlies van veel volk" op de vlucht. Van onze zijde werden gekwetst 1e luitenant FRISSCHART, 2e luitenant DE BOER, 6 europeesche flankeurs, 9 Ternatanen, waaronder een der kapiteins; verder hadden wij een aantal gekwetsten [4]. De inlandsche luitenant Jenny behoorde tot de licht gewonden [5]. Den volgenden dag overleed FRISSCHART, na een aandoenlijk afscheid te hebben genomen [6].

„Men kon zich niet genoeg verwonderen", lezen wij [7], „over den aanleg der vijandelijke sterkten, van koraalsteenen muren, ter dikte van 12 tot 14, ter hoogte van 15 voet, van buiten en van binnen met zware balken geschoord, en door geen dertigponder te doorboren. Van geweerschot tot geweerschot lagen traversen, om al wijkende zich te kunnen weren. Van voren waren de muren door wolfskuilen gedekt, waarin scherpgepunte bamboezen waren gevestigd; terwijl de grond met voetangels als bezaaid was."

Tegen 1½ uur kwam luitenant RICHEMONT de baai van Porto en Haria binnen in een paar orembaais van het eiland Haroekoe, aanbrengende 100 man europeesche en javaansche soldaten [8]. Het

[1] „Doch de Luitenant ter Zee 'T HOOFT, van Z. M. schip *Prins Frederik*, beval den tamboer den stormmarsch te slaan, en de geheele kolonne rukte met geveld geweer, onder geleide van den inlandschen Luitenant JENNY, met snelheid voorwaarts..." *Ver Huell*, dl. I, bl. 227.

[2] *Journaal-Groot*, op mededeeling van het teruggekomen detachement.

[3] *Stuart*, bl. 399. — De *Kronijk*, bl. 355, noemt den bootsman HEERS. — Verg. hiervóór, bl. 61, noot 2.

[4] Bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 227 en *Boelen-M.*, bl. 279, leest men FRISSCHART; bij *Van Doren-M.* op bl. 98 *Friessart* en op bl. 99 *Frissart*. — Ver Huell en Boelen maken melding van De Boer; volgens journaal-Groot, had de journalist van het teruggekomen detachement gehoord van „twee zwaar gekwetste officieren der infanterie".

[5] *Ver Huell*, dl. I, bl. 227.

[6] Zie bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 229 en bij *Van Rees*, bl. 106-107.

[7] *Stuart*, bl. 399. — *Kronijk*, bl. 355. — Verg. over het medegedeelde, ook dl. II, bl. 625 hiervóór.

[8] Verg. bl. 37. — *Boelen-M.*, bl. 279, meldt de aankomst om 11½ uur en gewaagt van 2 kruis-orembaais. *Journaal-Groot* spreekt van 4 „orembaais", die om elf uur aankwamen.

was de 3e divisie, eindelijk door de van Ambon gekomen 4e divisie afgelost. Groot, die reeds ten 8 uren den rook van de negorij Tiow had zien opgaan — "'t welk mij deed vermoeden", journaliseerde hij, "dat de rebellen de vlugt hadden genomen" — gaf de aangekomen divisie last om dadelijk derwaarts te trekken "en zich met de daar zijnde troepen te vereenigen".

Deze derde divisie voltooide, naar Boelen's journaal, de vernietiging van Porto: "Er bleef geen hut meer staan, men haalde alles wat gebruikt konde worden aan boord."... "Man besiegt den Feind nicht durch völlige Zerstörung seines Daseins, sondern durch Vernichtung seiner Hoffnung auf den Sieg" [1], is weleens te zeer in onze Indische oorlogen voorbijgezien, tot schade ook van het spoedig herstel der economische verhoudingen en alzoo van 's Lands inkomen, dat slechts bij betrekkelijken welstand bestaan kan.

Met de divisie-Richemont zal zich gekruist hebben het ten kwart voor 12 van Tiow teruggekomen detachement onder luitenant t/z B. 't Hooft en adelborst Gregory, dat Groot aan majoor Meijer, bij gemis van de 3e divisie tijdelijk had afgestaan [2]; het kwam de vermeestering en neerbranding van Tiow bevestigen. Deze terugkomst werd gevolgd in den achtermiddag door die der Alfoeren; daarbij was adelborst Zoutman, medebrengende een brief van majoor Meijer aan Groot, "waarin ZEd. mij verzogt", journaliseerde deze, "alle de gewapende vaartuigen, welke ik konde missen, naar Saparoe te zenden" [3]. Groot gaf dadelijk last aan den kapitein-luitenant Jacobson "om met de kruis orangbaai's en de Tidoreesche en Ternataansche korra-kora's te vertrekken". Ten 9 ure deed Ver Huell vuurpijlen van den *Evertsen* afgaan ten teeken voor Groot, "dat daar alles in orde was"; Groot antwoordde op dezelfde wijze [4].

Van Rees beschrijft de inneming van Tiow verschuldigd te zijn aan kapitein Vermeulen Krieger: "Doordrongen van bewondering omarmt majoor Meijer den held, aan wiens dapperheid hij een schitterende overwinning dankt" [5]. Sympathieker dan dit geheld, is

[1] Op bl. 11 van het in dl. II, bl. 955, noot 1 vermelde werk van *Von der Goltz*.

[2] Verg. bl. 60. — *Boelen-M.*, bl. 279, en *Journaal-B.* deelen mede, dat het detachement reeds om 11 uur terug was.

[3] Verg. *Boelen-M.*, bl. 279.

[4] *Journaal-Groot*.

[5] *Van Rees*, bl. 105.

de volgende brief, dien Ver Huell in zijn kenmerkenden stijl tot overste Kraijenhoff richtte [1]:

> De Majoor Meijer verzoekt mij UwEd. te informeren, dat de vijandelijke sterkten stormenderhand zijn ingenomen en dat de vijand op de vlugt is.
>
> Ik kan niet anders dan den grootsten lof toezwaaijen aan de dapperen, welke, aangevoerd door den Kapitein LISNET en den Luitenant ter zee 1ste klasse ANEMAAT, den uitval uit *Duurstede* gedaan hebben. Hun vuur was als van eene roffeltrom. Ik begaf mij aan boord van de *Nassau*, omdat daar beter de positie te zien was, terwijl ik allen, die retireerden, door de *Nassau* uit de borstwering heb laten kogelen. De verwarring des vijands moet groot geweest zijn; echter hebben wij op dezen heeten dag het gemis van eenige dappere jongens te betreuren, zoo als ook den Luitenant der landtroepen C. FRISSART, die zwaar, en den Luitenant JENNÉ, die ligt gewond is. Ik kan UEd. den juisten staat van de gewonden niet opgeven. Men is nog bezig met tirailleren, terwijl Tiouw steeds in ligte laaije vlam staat.
>
> Ik heb des morgens om 6 ure met de batterij der beide schepen door de negorij Tiouw laten spelen, alsmede over den berg, om het aanrukken van de muitelingen der negorijen aan den anderen kant des eilands te beletten, hetgeen van een goed effect geweest is.
>
> Om 7 ure verzocht ik den Kapitein LISNET, den generalen aanval te ondernemen, en had het genoegen eenige oogenblikken daarna het musketvuur van de divisie van den Majoor MEIJER te hooren, zoodat alles goed gelukt is.
>
> Verzoeke UwEd. deze détails aan Zijne Excellentie, den Schout bij Nacht Commissaris Generaal, te willen mededeelen, op verzoek van den Majoor MEIJER.
>
> Feliciteere U met het wel gelukken der expeditie op Porto en Haria en hier op Saparoea.

Op een plein in de neergebrande negorij Tiow werden twee loodsen opgeslagen en er met 100 man post gevat onder bevel van kapitein Krieger [2]; hij en luitenant Kesler hadden in last met patrouilles in de omstreken de rebellen tot de orde te brengen. Vervuld door de krijgsgebeurtenissen van den dag — "terwijl de menschen alhier tegens malkander woeden heeft God de Heer in zijn gramschap de Elementen ook gaande gemaakt verwekkende een verschrickelijk en te voren in deze Provintien noijt gehoorde aard-

[1] *Van Doren-M.*, bl. 98-99.

[2] *Boelen-M.*, bl. 279; *Ver Huell*, dl. I, bl. 228; *Journaal-B.*

beving" [1] — werd men in den nacht van den 9n op den 10n kwart voor één plotseling opgewekt door de spookachtige beweging, die onder het volk ongetwijfeld indruk moest maken. Groot's journaal memoreerde er over: „Stilte, betrokken lucht in de kimmen; ¼ voor een uur voelde ik eene zeer zwaare dreuning, alsof er met zwaar geschut langs de dekken wierd gekruid, waarvan de oorzaak op dit moment niet bevat zoude hebben kunnen worden, zoo niet op Saparoea ook een diergelijke schudding plaats had gehad op den 4 deezer 's avonds ten half negen uuren op het moment dat er een zware aardbeving aan den wal was geweest [2]; en werd nu weder met den dag van den wal geinformeerd, dat aldaar eene zwaare aardbeving had plaats gehad."

Ver Huell schreef [3]: „Om drie uur 's nachts werden wij andermaal gewekt door een vreesselijk gedreun van het geheele schip; het tuig schudde heen en weer. Alles vloog op het dek; en wij hoorden de boomen aan den wal ruisschen en heen en weer slingeren. De Ternatanen en Tidoreezen hieven aan boord hunner vaartuigen een vreesselijk geschreeuw aan. De Luitenant 't Hooft, die aan den wal bivouackeerde, verhaalde, dat zelfs de geweren, die met de bajonet in den grond gestoken waren, omver geslingerd werden. Even als eene windhoos, verdween het geluid over de bergen, en alles was weder stil. Een andere schok, doch minder hevig, werd om vier uur 's morgens aan den wal gevoeld."

Majoor Meijer moest intusschen de expeditie oostwaarts voortzetten naar de negorijen *Siri Sori*, *Oelat*, *Ow* [4]. Hij was, vóór de tocht op den 9n van Haria uit aanving, gewaarschuwd, dat de rebellen, zoo geslagen wordende bij Tiow, niet te licht moesten geteld worden, aangezien het in de negorijen om de oost nog wel eens konde spannen. Immers in Groot's journaal op dien 9n leest men: „Voor het vertrek van den majoor Meijer had ik Zijn Ede geinformeerd, dat ik informatie had bekomen, dat de rebellen, ingeval zij bij Tiouw wierden geslagen, zich zouden retireeren op Siri Sori en van daar op Oelat en Ow, dat deeze negorijen zeer zwaar waren verschanst, en dat de rebellen daar het uiterste zouden wagen, zoodat ik Zijn Ede prevenieerde van daar niet naar toe te gaan, dan met de geheele magt en dat het Fort daarom altijd bezet zoude blijven door het volk der scheepen en dus altijd tot

---

1 *Rumphius* betrekkelijk het jaar 1644: dl. I, bl. 233.

2 Verg. bl. 53-54.

3 *Ver Huell*, dl. I, bl. 229-230.

4 Over deze negorijen, dl. I, bl. 474-475.

een punt van noodzakelijkheid zoude blijven ingeval van een retraite." — In zijn zorg voor het welslagen van Meijer's verderen tocht, zond Groot den 11ⁿ nog 25 Ambonsche burgers aan den expeditie-commandant; deze mannen waren dien dag met een kruis-orembaai aan boord van de *Reygersbergen* gekomen, naar ik vermoed, uit Ambon. De gebeurtenissen zouden weldra toonen, dat Groot's mededeelingen aan Meijer volkomen juist waren.

In den vroegen ochtend van den 10ⁿ November [1] rukte Meijer met geforceerden marsch van Tiow uit naar de negorij Siri Sori; zijn macht telde 400 man, „de divisie *Evertzen*, onder Kapitein Krieger en Luitenant 't Hooft aan het spits" [2], en 150 Ternatanen. Men kwam op een zeer smal pad, met voetangels bezaaid; de aardbevingen aan den wal en op de schepen herhaalden zich nog drie malen. Om 9 uren bereikte men Siri Sori Serani — „een der schoonsten van het eiland" [3] — en stuitte de colonne op de eerste traverse [4]. Terwijl Ver Huell, op verzoek van Meijer, het ternataansche opperhoofd prins O. TOESSAN, met zijn geheele oorlogsvloot naar Siri Sori deed varen en daarbij alle onze gewapende sloepen voegen, ten einde „den Majoor, die met den dageraad deze negorij, die zeer versterkt was, zoude aanvallen, eene afwending te geven", vielen Meijer's troepen bij het naderen der eerste traverse met geveld geweer de rebellen aan: in één oogenblik waren negen verschansingen genomen. Steeds leest men in de militaire stukken van stormen, stormmarsch, geveld geweer; 't was de oorlogvoering bij voorkeur in die dagen. „De rebellen boden weinig tegenstand, en schenen als ontwapend door den stouten aanval der onzen." — Voor de fraaie kerk van Siri Sori Serani — „van buiten en van binnen zwaar verguld" [5] — hield men halt; er stond een gedekte tafel met vier flesschen wijn, waaraan de rebellen zich wilden te goed doen, op het oogenblik dat zij zich verplicht zagen de vlucht te nemen.

Het schijnt, dat zoowel Siri Sori Islam als Siri Sori Serani neergebrand is; slechts „de kerk en het eigendom van eenige onschuldigen" zouden zijn gespaard, de kerk misschien ook niet. „De Ternatanen kregen verlof om te plunderen." [6]

---

[1] In de *Kronijk*, bl. 355, is deze datum de 11ᵉ; verg. hiervóór bl. 60, noot 4.
[2] Voor het gegeven verhaal, zie *Ver Huell*, dl. I, bl. 230-232.
[3] *Stuart*, bl. 399.
[4] Over die traversen, zie hiervóór dl. II, bl. 625.
[5] *Stuart*, bl. 399.
[6] Ver Huell zegt: „Bijna de geheele aanzienlijke negorij werd in de asch

Ver Huell, die enkele ambonsche burgers de bosschen inzond, „om het eenig overgeblevene kind van den vermoorden Resident van den Berg op te sporen", bracht twee dagen na deze vermeestering, dus den 12[n] November, een bezoek aan de negorijen, waarvan hij de volgende beschrijving heeft gegeven [1]:

> Den daarop volgenden morgen begaf ik mij met eene gewapende sloep naar Sieri Sorrij, een der grootste en rijkste negorijen op dit eiland, zeer aangenaam, onder de lommer van hoog geboomte, aan de kalme zee gelegen. Eene akelige brandlucht woei mij, aan land stappende, tegen. De kerk was alleen bij de algemeene vernieling gespaard. Dit sierlijk gebouw was, zoo van binnen als van buiten, verlakt en verguld. Eenige weinige woningen waren nog in haar geheel. Velen der eilanders hadden zich in de kerk verscholen, en de bescherming der onzen ingeroepen tegen hunne muitende landgenooten. Onder de menigte ontdekte ik vele vrij schoone vrouwen en meisjes; hare sneeuwwitte tanden vermeerderden hare bevalligheid; eene zeldzaamheid in deze gewesten, daar het gebit, of door het gebruik der sirie, of door eene grillige mode, meestal zwart is.
>
> Ik vond hier onze brave zeelieden in volle vrolijkheid bezig met het koken van eene goede hoendersoep en het braden van jonge geiten, die zij zich, als buit op den vijand, toegeëigend hadden. Het deed mij veel genoegen, dat, in weerwil van de allervermoeijendste dienst, onder den invloed van de brandende hitte, de beste geest onder de geheele legermagt heerschte.
>
> Ook deze geheele negorij was van dikke koraalmuren doorsneden, waarover men ons van alle kanten bestoken konde. De stoute en snelle aanmarsch der onzen, aangevoerd door zulke, met geestdrift

gelegd. De kerk en het eigendom van eenige onschuldigen werden echter gespaard... Alleen het Mohammedaansche gedeelte der negorij was eene prooi der vlammen geworden. *Men had het gedeelte, door de Christenen bewoond, niet vernield.*" De daarop volgende beschrijving van zijn bezoek, in den tekst op bl. 68 te lezen, zegt echter (bl. 237): „*De kerk was alleen* bij de algemeene vernieling gespaard." — Zoo leest men het ook bij *Stuart*, bl. 399. — Olivier, die in 1824 deze streken bezocht, schreef: „De kerken van *Auw* en *Oelat* en de moskee van *Siri Sori Islam* zijn, tijdens de onlusten van 1817, door de Nederlandsche troepen afgebrand. Het waren steenen gebouwen, en moeten blijkens de nog aanwezige ruïnen zeer fraai en groot zijn geweest. De kerk van *Siri Sori Serani* is destijds *insgelijks verbrand geworden*, doch thans weder opgebouwd." *Olivier*, dl. I, bl. 217. — Bij *Van Doren-B.*, dl. I, bl. 213, leest men: „Deze negorij had vroeger eene fraaie kerk, die, benevens de mesdjid, gedurende den opstand van Thomas Matulesia door de vlammen vernield is. Eerst gemelde werd later weder opgebouwd."

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 237-239.

bezielde, officieren, had de arme Indianen, gewoon den oorlog met meer bezadigdheid en list te voeren, geheel overstelpt. Hard waren zij voor hunne onbezonnenheid gestraft. Hunne woningen, en, wat voor hen meer is, vele hunner vaartuigen waren vernield. Geheele huisgezinnen zwierven in de bosschen rond; honderden hadden den dood gevonden, en het is meer dan waarschijnlijk, dat deze, in de daad zachtzinnige, volkeren het niet meer wagen zullen zich te buiten te gaan, en liever gerust, onder de bescherming van ons Gouvernement, voortaan zullen verkiezen te leven. Van uitmuntende schietgeweren voorzien, en steunende op eenige militaire kundigheden, onder het Britsch Gouvernement verkregen, hadden zij dwaasselijk gewaand, zich, als een onafhankelijk volk, op hunne eilanden te kunnen handhaven.

De matrozen bragten mij hier verscheiden Talismans, bij de gesneuvelde Indianen gevonden. Sommige bestonden uit enkele papiertjes, met vreemde karakters en trekken beteekend; anderen in eene gedroogde oranjeschil, onrijpe Pinangnoot, of andere soorten van vruchten, in papiertjes gewikkeld, waarop spreuken, in het Maleisch, uit den Bijbel geschreven waren; anderen, waarin een kogel met een stukje geld. Deze bijgeloovige, zoogenaamde Christenen, meenden zich daardoor onkwetsbaar te maken.

Terwijl onze troepen in de neergebrande dorpen van den 10^n^ op den 11^n^ bivakkeerden, schreef majoor Meijer aan Ver Huell het verzoek om orders te geven, dat alle vaartuigen der rebellen langs het strand vernield werden, ten einde het vluchten der oproerlingen te beletten. Tegen 3 uur 's nachts zond dientengevolge Ver Huell o. a. een gewapende sloep langs het strand van *Boi*, gecommandeerd door den luitenant t/z VEERMAN [1].

Nabij den hoek van Paperoe werd door Veerman met eenige gewapende matrozen geland om een orembaai te verbranden. De luitenant ontmoette een ouden Inlander, die dringend verzocht de vernieling van zijn eenig middel van bestaan niet te gelasten: hij zou dan uit erkentelijkheid aanwijzen het verblijf van het *derde* hoofd der rebellen, LUCAS LATOEMAHINA [2]. Veerman willigde het verzoek in. „Hij woont", wees de prauweigenaar aan, „onder ginsche boomen; hij is een groot sterk man, gekleed in een blauwe

[1] Over Veerman dl. II, bl. 642.

[2] Verg. dl. I, bl. 588. — Het hier gegeven verhaal bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 232-233. Over den naam van den rebel schrijft hij: „Valentijn verhaalt, dat de naam van Latoemahina een titel is, en koning der vrouwen beteekent, dat deze altoos af moest stammen van eene dochter van den Koning van Papero, en der vrouwen voorspraak was, wanneer zij iets bij de regering hadden voor te dragen. In hoeverre dit nu met de waarheid strookt, weet ik niet te beslissen."

kabaai, met een grooten kam van schildpad in de haren." De luitenant ging het bosch in, latende twee van de knapste matrozen aan weerszijden een omweg maken om op een te geven sein toe te schieten en zich van den rebel meester te maken. Veerman ontwaarde den aangewezene, rustig onder de boomen wandelende, als in mijmering verzonken. De luitenant schoot toe en zette hem het pistool op de borst. Latoemahina gaf zich daarop gevangen; hij was er geheel ter nedergeslagen door; Veerman ontving voor zijn moedige daad de Militaire Willemsorde. — Ten 8 ure in den ochtend kwam hij met zijn vangst terug op den *Evertsen*, waar de rebel dadelijk in de ijzers werd gesloten. Vijf groote kruis-orembaais en verscheidene kleine vaartuigen waren verbrand geworden.

Het schijnt, dat ten zelfden dage de hoofdrebel Thomas Matulesi in onze handen is gevallen. Toen majoor Meijer te Siri Sori in bivak lag, had zich tot hem vervoegd de door den rebel afgezette radja van de tegenover Siri Sori liggende negorij Boi, met aanbod Matulesi over te leveren, indien men hem met eenige manschappen wilde bijstaan. Dientengevolge werden twee kruis-orembaais met 40 man onder bevel van den ons bekenden inlandschen luitenant Pietersen ter beschikking gesteld [1]. Wanneer de tocht naar Siri Sori plaats had, is niet recht duidelijk, doch vermoedelijk op den 11^{n}, alzoo nog vòòr de strijd geheel ten einde was [2]. Te Siri Sori landende, begaf Pietersen zich langs omwegen naar een hem aangewezen huis, waar hij inderdaad den hoofdrebel aantrof, „geheel moedeloos" en „ten einde raad". Voor Pietersen's aanbeveling om

[1] Zie bl. 34.

[2] *Boelen-M.*, bl. 280, schrijft: „13 November vielen de Hoofden van den opstand, als het Opperhoofd Thomas Matulesia, Antony Rhébok en de Radja van Tiouw, Thomas Pattywaal, in onze handen." Echter lezen wij er op bl. 282, over den ochtend van den 12^{n}: „Om half twaalf kwam er een orembaai van Saparoea de baai van Porto en Haria binnen, welk vaartuig de bestemming had naar Amboina de tijding over te brengen, dat de bewoners van de negorij Booi gisteren Thomas Matulesia en zijn voornaamsten onderbevelhebber hadden gevangen genomen en aan de Hollanders overgeleverd." Dit stemt met Groot's aanteekening op zijn journaal ad 12 November. In Buijskes' Buitenzorgsch verslag wordt medegedeeld, naar wij zullen lezen, dat niet slechts de gevangenneming van Latoemahina door Veerman, maar ook die van Matulesi door Pietersen heeft plaats gevonden in het Boische; hetgeen te betwijfelen is. Ook deelt Buijskes mede, dat Matulesi den dag na de bezitneming van Tiow zou zijn gevangen genomen, als wanneer de hoofdrebel niet bij de verdediging van Oelat en Ow zou geweest zijn; ook dat schijnt wel aan twijfel onderhevig, zoolang rechtstreeksche rapporten over het gebeurde dit niet bevestigen. — De *Kronijk*, bl. 357, bericht, dat Matulesi den 12^{n} binnen het fort gebracht werd.

zich over te geven, voelde hij natuurlijk heel weinig, maar onder het gesprek trad de door den hoofdrebel afgezette radja binnen, die hem en zijn staf gevangen nam. Men bracht allen haastig in de orembaais, waarmede naar den *Evertsen* werd gevaren om hen aldaar in de ijzers te klinken. Pietersen werd evenzeer beloond met de Militaire Willemsorde. Bij het opperhoofd vond men "een rijk met diamanten bezette kam". Ver Huell vermoedde, dat dit voorwerp kon behoord hebben aan de vermoorde mevrouw Van den Berg: hij zond het daarom naar haar vader in Holland, den heer Umbgrove [1]. Aan boord zijnde, gaf hij "bijna op niets" antwoord; de ternataansche prins O Toessan, die van tijd tot tijd bij Ver Huell aan boord kwam, vroeg Matulesi, hoe hij de onberadenheid kon gehad hebben om tegen zulk een machtig lichaam als de Compagnie een oorlog aan te vangen; hij zweeg ook nu, "maar zag den Prins met een oog vol verachting aan"; het laat zich begrijpen.

Twee andere rebellen van belang vielen evenzeer in onze handen: *Anthony Rh'bok* en *Thomas Pattywaal*, radja van Tiow; doch op welken datum, misschien den 13n, en onder welke omstandigheden dit plaats had, wordt niet vermeld [2].

Wees er alles op, dat met de vermeestering van Tiow op den 10n de weerstand was gebroken, buiten berekening viel het alzoo, dat den 11n het bericht ontvangen werd over het schieten op eenige van onze stroopende hulptroepen in de negorijen *Oelat* en *Ow*, anderhalf uur verder gelegen. "Onze overwinnende troepen den vijand te ligt achtende" [3], werd de 1e luitenant RICHEMONT met slechts 60 man dadelijk derwaarts gezonden ten einde zich van de gezindheid dier plaatsen te overtuigen. Hij stootte op ernstigen tegenstand, zoodat hij zich haastte naar Siri Sori terug te keeren, dat hij nog vóór den middag bereikte, rapporteerende [4]: "De negorijen

---

[1] Verg. dl. I, bl. 364. — Het geheele verhaal bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 232 en 241-242. Over Matulesi leest men nog bij *Boelen-M.*, bl. 281: „Bij zijne gevangenneming droeg Thomas Matulesia een rok van Resident Van den Berg, had diens degen met zilveren gevest op zijde, op zijne schouders de epauletten van Majoor Beetjes en op zijn borst een epaulet van kapitein Staalman, een der slachtoffers van de noodlottige eerste expeditie." Ik twijfel aan de juistheid van deze mededeeling. Verg. hiervóór dl. II, bl. 584. — In dl. II, bl. 583, leest men de woorden *dan lain jang berikot* bij Matulesi's titels. Men vestigt er mijn aandacht op, dat die woorden beteekenen *en onderhoorigheden* of nog liever, eenvoudig: *enz.*

[2] Zie noot 2, bl. 70. — *Van Rees*, bl. 108. — Over Rhébok hiervóór, dl. II, bl. 587 en Pattywaal, bl. 583.

[3] Buijskes in zijn Buitenzorgsch verslag: bl. 138 hierna.

[4] *Van Rees*, bl. 108

Oelat en Ouw zijn zóó sterk bezet, dat ik mij gelukkig acht geen grooter verlies dan dat van twee man te hebben geleden. De vijand is talrijk en van veel vuurwapenen voorzien." Aanvankelijk wilde majoor Meijer niet dadelijk er tegen optreden. Verschillende detachementen waren door hem het gebergte ingezonden om proclamatiën te verspreiden en voortvluchtige hoofden te arresteeren, zoomede het overgebleven kind van wijlen Van den Berg op te sporen; Meijer achtte het beter hun terugkomst af te wachten. Hierin bracht echter verandering een voorstel van kapitein Krieger. Hem, en vermoedelijk ook wel Meijer zelf, kwam de voorstelling over zulk een aanzienlijke macht te Oelat en Ow ongeloofelijk voor; hij bood daarom aan ook de plaatsen te gaan opnemen, maar met 'n 100 man. Op zichzelf genomen viel hiertegen niets te zeggen; de luitenant kon een overdreven indruk hebben gekregen; maar Meijer gaf nu tevens zijn afwachtende houding prijs en trok mede naar de bewuste negorijen; Richemont wees den weg. De gansche macht, "die door het detacheren en het bezetten van onderscheide posten zeer verzwakt was" [1], schijnt niet grooter te zijn geweest dan 118 man. Behalve de expeditie-commandant en zijn eerste onderchef, togen o. a. nog mede de kapitein der genie Brouwer en de luitenant t/z 't Hooft. Bij de eerste versperring gekomen, werd men aanstonds door een levendig geweervuur begroet. Voor een verkenning was dit alzoo duidelijk genoeg; maar in plaats van nu met de zwakke macht terug te keeren, zette Meijer door, niettegenstaande er onvoldoende ammunitie was. "To take a strong position without suffering enormous losses demands", leest men in een fraai werk over Oorlogswetenschap [2], "the very closest co-operation of every element of force which the commander had at his disposal." Hoezeer had Buijskes het doen in acht nemen! De patronen waren als bij de hand, men had slechts een oogenblik geduld uit te oefenen: 6000 waren door Ver Huell naar Siri Sori gezonden en alzoo onderweg [3]. Als gewoonlijk luidde het ook nu Stormen!: "De stormmarsch werd geslagen, en men rukte met geveld geweer voorwaarts" [4]. Men schijnt hier echter van den nood een deugd gemaakt te hebben; eenmaal de rebellen te

[1] In Buijskes' Buitenzorgsch verslag.

[2] „The Sience of War" door HENDERSON en MALCOLM (1910), bl. 83.

[3] „Ik zond zesduizend patronen en eenige brandstoffen aan den Majoor Meijer." *Ver Huell*, dl. I, bl. 228. „Majoor Meyer, in zijn grooten ijver, schijnt hier met wat overhaasting te werk te zijn gegaan, althans hij begon den aanval, vóórdat hij in 't bezit was van de 6000 scherpe patronen, die Overste Verhuell met diens kruis-orembaai hem toezond." *Boelen-M.*, bl. 280.

[4] *Ver Huell*, dl. I, bl. 234.

dicht genaderd zijnde, moest het "geveld" geweer dienen, juist bij gemis aan patronen [1]. Luitenant Richemont, aan wiens rapport getwijfeld was, behoorde onder de verscheidenen der onzen, die doodelijk "bij het vermeesteren der zevende verschansing" [2] werden getroffen. "De Kapitein Krieger kreeg, bij het passeren van eene traverse, een' snaphaankogel langs de borst. Vier geweren waren op eenen zeer geringen afstand op hem gerigt. Door eene groote tegenwoordigheid van geest bood hij zijne zijde aan dit onvermijdelijk gevaar; anders had de kogel dien verdienstelijken officier doorboord. Zijn schietgeweer werd verbrijzeld; hij viel in de armen van den Luitenant 't Hooft, doch kwam spoedig weder tot zich zelven. Zijn hoed en kleederen waren van verscheiden kogels doorboord" [3].

Men moest intusschen voorwaarts rukken; acht steenen en één van boomstammen gemaakte verschansing werden spoedig veroverd; eindelijk stuitte men tegen het steile gebergte, waaronder Ow ligt. "Men was wel doorgedrongen, maar zag zich door het vijandelijk vuur omringd. De Javaansche soldaten begonnen te wankelen; men moest op hen vuren om ze te doen stand houden. Het gevecht werd woedender. Kapitein Krieger in de borst en zijde gewond, moedigde, schoon naauwelijks kunnende spreken, nog, met den Luitenant 't Hooft, de matrozen aan" [4]. De toestand werd buitengewoon critiek. "Het leger der muitelingen, eenigen duizenden sterk, omsingelde onze kleine legermagt, en hief een vervaarlijk geschreeuw aan, onder het dansen van den krijgsdans of Tjakileli der voorvechters, schermende met hunne breede klewangs of slagzwaarden, onder allerlei sprongen en gehuil, met de haren woest om het hoofd zwierende. De onzen verschansten zich achter eenen muur, en gaven bescheid aan hun levendig vuur. Velen der verwoede Indianen vielen. De Majoor Meijer zond een klein praauwtje met drie man naar Sieri Sorrij, om de Ternataansche vloot te doen aankomen. Aanstonds begaf zich de vijand op het strand, om dat kleine vaartuigje aan te vallen, doch werd spoedig door de onzen verjaagd. Nadat men één uur lang in dit ernstig gevecht

[1] „Het gevolg hiervan was, dat toen zijne troepen gebrek aan patronen kregen, zij genoodzaakt waren met gevelde bajonet te avanceeren, terwijl de vijand een gestadig musketvuur op de onzen kon onderhouden." *Boelen-M.*, bl. 280.

[2] *Stuart*, bl. 400.

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 231. -- „een schampschot in den buik, een ander in de borst": *Van Rees*, bl. 109; „in de borst", *Boelen-M.*, bl. 280.

[4] *Stuart*, bl. 400.

geweest was, viel de dappere Majoor Meijer. Een kogel, uit een' kokosboom geschoten, drong hem in den hals, door de long en verlamde den regterarm. De jeugdige held nam op het slagveld een aandoenlijk afscheid van zijne wapenbroeders, en omhelsde al de officieren, hen vermanende stand te houden en te volharden in den strijd, gaf het kommando aan den oudsten aanwezenden officier, den Kapitein Krieger, over, en werd naar boord van *de Evertzen* gebragt. Het getal der gewonden en gesneuvelden nam toe; de onvermoeide strijders werden door de officieren aangemoedigd. De wakkere Kapitein Krieger, die nu opperbevelhebber was, laafde de afgematte manschappen, met kleine teugen sterken drank, waarvan hij hun nu en dan iets deed opsnuiven. Door zijn manhaftig voorbeeld aangevoerd, zwoeren zij den val van hunnen edelen chef te wreken. Onder een driemaal: hoerah! vielen zij op den vijand in; en het gelukte den Kapitein der Genie Brouwer, om eenige woningen op het gebergte in den brand te steken, terwijl de Luitenant 't Hooft, met éénigen van de divisie *Evertzen*, de vlam in de negorij Ouw stak. Het hevige vuur van den vijand begon allengs te verzwakken. Zij wierpen zelfs met steenen; drie Corra Corra's kwamen nabij de plaats van het gevecht aan, medebrengende een kistje scherpe patronen, die ik uit voorzorg medegegeven had, en die zeer wel te stade kwamen, alzoo de ammunitie sterk begon te verminderen" [1].

Zonder het optreden van Krieger was, luidt de faam, van de gansche expeditie niets terecht gekomen. Schout-bij-nacht Buijskes heette er van overtuigd zoo goed als ieder soldaat en majoor Meijer's eigen woorden op zijn sterfbed zouden geweest zijn: „Ware Krieger niet te Oelat geweest, de geheele kolonne zou in de pan gehakt, de expeditie mislukt zijn!" [2]

Overste Ver Huell bevond zich met den kapitein-luitenant Van Schuler juist op het bivak te Tiow, waar kapitein Gezelschap het bevel voerde, toen een flankeur hem uit naam van Krieger rapport kwam brengen van het omsingelen der onzen door de rebellen en het wonden van majoor Meijer. Ver Huell gaf daarop aan kapitein Gezelschap order om dadelijk met 100 man naar Ow te gaan, terwijl hij aan overste Groot per kruis-orembaai een brief zond, houdende het bericht over de zware verwonding van majoor

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 235-236.

[2] *Van Rees*, bl. 113.

Meijer en de insluiting door de rebellen van onze troepen, met bijvoeging, dat kapitein Krieger zich nog staande hield.

In den avond ten 9 ure bereikte Gezelschap eerst zijn bestemming; doch nu werd hem bevolen — bijzonderheden ontbreken overigens — „om met zeventig man en kapitein Brouwer naar Siri Sori terug te trekken en aldaar post te vatten".

Niet slechts den geheelen nacht werd er met de rebellen geschermutseld, doch ook den ochtend, dus den 12n, geraakte men slaags. Onze troepen dreven ze ten slotte uit elkander: „de negorij Oelat, eene prooi der vlammen geworden, werd door de Ternatanen en Tidorezen geplunderd" [1].

Hiermede was de kracht van den opstand inderdaad geheel gebroken; een algemeene onderwerping volgde.

---

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 236-237 en 241.

HOOFDSTUK VIII.

De onderwerping van West-Saparoea.

De besprekingen met de rebellen op 10 en 11 November. — Commandant Groot naar hoofdplaats Saparoea terug: 12 November. — Besprekingen met de rebellen van Porto en Haria op 13 November. — Gevangenneming van Radja Prang: 15 November. — Ontwapening op 16 November. — Gevangenneming van Johannes Matulesi: 18 November. — De *Reygersbergen* terug naar Duurstede en aanleg van een blokhuis aan de baai van Porto. — Boelen's opnemingen van die baai.

Op Saparoea's Westkust, waar de opstand was aangevangen en nu commandant Groot met den *Evertsen* lag [1], had de eerste toenadering plaats in den ochtend van den 10^n November. Eenige bewoners plantten aan den wal een witte vlag. Groot zond de kleine orembaai op kondschap. Het vaartuig kwam terug met vier van de voornaamste ingezetenen uit de negorijen Porto en Haria. Onder hen zien wij nu als eersten woordvoerder den schoolmeester van Porto, die, gelijk wij in dl. II op bl. 579 lazen, den 13^n een vrij gebrekkig en weinig belangrijk dagrelaas van den opstand heeft gegeven [2].

Aan boord van den *Evertsen* gekomen, boden zij voor hun negorijen onderwerping aan. „De overste liet hen antwoorden geene genade te zullen schenken vóór dat alle met hunne vrouwen en kinderen daarom gesmeekt hadden; men zette hen met die boodschap wederom aan de wal" [3]. Denzelfden 10^n, doch ten $3\frac{1}{2}$ uur, kwamen eenige mannen, vrouwen en kinderen met de witte vlag op het strand. De orembaai van de *Reygersbergen* ging er andermaal heen en bracht 6 man terug. Zij verhaalden door Matulesi in arrest te zijn genomen, omdat zij zich onwillig hadden betoond oorlog tegen de

[1] Verg. bl. 57.

[2] Gelijk ik opmerkte, bevestigt hij intusschen verscheidene omstandigheden, die ons van elders bekend waren. Dit geldt ook het punt, dat den doorslag gaf tot het uitbreken van den opstand: *het vervoer van de door de bevolking gekapte palissaden.* Deelde ik namelijk in dl. II, bl. 580 mede, dat het rapport inhield de plundering van een „postprauw", de heer Habbema, door mijn mededeeling over de palissaden er toe geleid om het rapport nog eens te lezen, schrijft mij nu, dat er inderdaad van „postprauw" geen sprake is, maar dat vrij vertaald de plaats aldus luidt: „De opstand begon bij of voor den post te Porto, waar omstreeks 100 man de orembai met palissaden, bestemd voor Ambon, verhinderden te vertrekken. Ik riep hen toe (om dat niet te doen) maar zij brachten die palissaden weg en antwoordden niet."

[3] *Journaal-B.*

Compagnie te voeren. Groot bestelde toen allen den volgenden dag om 8 uur op het strand, waarna zij vertrokken [1].

Toen de dag van den 11ⁿ aanbrak, vertoonde er zich eenig volk met drie witte vlaggen; van boord deed men tegen $9\frac{1}{4}$ uur weten, dat overste Groot weldra bij hen zou komen. Vóór dit geschiedde, werd de groote sloep met een gedeelte van de landingsdivisie naar wal gezonden, om een waakzaam oog bij de besprekingen te houden. Hierop begaf zich Groot met Boelen als adjudant en loods Christiaansen als tolk, zoomede vergezeld door de luitenants Ellinghuijsen en Coops, naar wal [2]. Groot trof er aan 'n 45-tal mannen, vrouwen, kinderen; onder de eerste personen behoorden de oude radja van Porto, zijn zoon en de schoolmeester. De geweren, die zij dadelijk bij de aankomst hadden afgeschoten, benevens eenige klewangs, krissen, pieken en andere wapens werden afgegeven. De schoolmeester overhandigde tevens een lijst „van de belhamels bij het oproer en andere ongehoorde handelwijze tegen het Gouvernement" [3]. Bij monde van den Radja werd verder medegedeeld, dat de overige bevolking van de negorijen Porto en Haria zich nog in het gebergte verscholen hield, doch dat men zijn best zoude doen om haar tot vredesgezindheid te bewegen. Gemakkelijk scheen dit echter niet te zullen gaan. Thomas Matulesi hield zich, werd verteld, in het gebergte van Haria op met 230 man en het volk dier negorij bleef zonder onderscheid hem aanhangen [4]. Toen de aanwezigen den eed van getrouwheid hadden afgelegd, vermaande Groot hen om een ieder tot onderwerping over te halen, de opgeworpen bentings te slechten en de voetangels op te ruimen. De namen der aanwezigen werden daarna opgeschreven. Overste Groot drukte de verwachting uit, dat zij in rust en vrede hun woningen zouden herbouwen, terwijl hij verlof gaf met hun vaartuigen in de baai weder te gaan varen en visschen. De schoolmeester las een kapittel uit den bijbel voor; een psalm werd er gezongen. Drie Inlanders, die de Overste als belhamels beschouwde, zond hij aan boord in de boeien voor nader onderzoek. Het bleek, dat het ambonsche burgers waren, die naar Ceram waren gevaren om er handel te drijven; daar werden zij door de rebellen gevangen genomen en naar Saparoea gezonden, zoodat Groot hun de vrijheid teruggaf.

[1] *Journaal-Groot*, *Boelen-M.*, bl 281 en *Journaal-B.*

[2] *Scheepsjournaal-Groot.*

[3] *Journaal B.*

[4] *Journaal-B.*

Door een wacht van Inlanders werden Groot en zijn gevolg uitgeleide naar boord gedaan. Nauw was men er teruggekeerd of van den wal werd geroepen om hulp. Vandaar, dat een vaartuig met 14 gewapende manschappen onder leiding van Boelen andermaal naar het strand roeide. Het bleek, dat zes man met geweren van het gebergte waren afgekomen op last van Thomas Matulesi, ten einde de negorij-bevolking aan te zeggen dadelijk weder de Hollanders te verlaten en tot hem terug te keeren, daar hij anders zou verschijnen om hen allen zonder onderscheid te vermoorden. Nadat Boelen „die zes kerels naar het gebergte teruggejaagd had", liet hij aan de bevolking „vier geweren, een donderbus en 220 patronen tot hunne defensie" [1]; vervolgens begaf hij zich weder naar boord; in den achtermiddag om 4½ uur ging nogmaals een detachement van 10 mariniers naar den wal „om te observeeren of de vijand zich weder durfde vertoonen".

Terwijl het zich alzoo den 11ⁿ goed op Saparoeas westkust liet aanzien, kwam Ver Huell's jobstijding middernacht van den 11ⁿ op den 12ⁿ in Groot's bezit, die daarop in den ochtend van den 12ⁿ om 5 uur naar Saparoea voer [2]. „Ik liet dadelijk", teekende deze in zijn journaal aan, „twee gewapende vaartuigen klaar maken, waarmede ik in persoon naar Saparoea vertrok, om ware het mogelijk den Kapt. Krieger adsistentie te geven of met den Infanterie Kaptⁿ Gezelschap middelen te beramen, die het beste zouden kunnen dienen om de rebellen te overmeesteren. 's Morgens ten half zeven uuren arriveerde ik aan boord de Adm¹ Evertze."

Toen echter was reeds alle gevaar geweken en deden zich de gevolgen van onze overwinningen aan de oostzijde van het eiland, mede gevoelen op de kuststreek van Porto en Haria.

Zoo zag men dan in den ochtend van 13 November om 10½ uren van boord der *Reygersbergen* een menigte Inlanders van den berg van Haria naar die negorij loopen, met een witte vlag voorop. Men zond dezerzijds een sloep naar den wal, waarin de patih van Haria naar het fregat werd gevoerd [3]. Hij betuigde zijn wensch om in vollen vrede met de Hollanders te leven. „Wij gaven hem tot antwoord", leest men in Boelen's journaal, „dat wij eerst van hun de hoofden der rebellen begeerden, hunne wapenen, de twee gevangen Hollanders, en dan tot vrede onderhandelingen zoude over-

---

1 *Boelen-M.*, bl. 282.

2 Verg. bl. 74, laatste alinea.

3 Over dien patih, zie dl. II, bl. 581, 582, 585, 587.

gaan, waarna hij wederom vertrok." Hier vinden wij alzoo nogmaals melding gemaakt van de twee soldaten, tijdens Beetjes' expeditie gevangen genomen en die adelborst Feldmann had ontmoet [1]. Zij zijn er nog levend afgekomen en met den *Evertsen* teruggegaan [2].

Den 15^n kwam het negorijhoofd van Haria weder aan boord; het journaal vermeldt niet, wat er besproken werd. In den namiddag liet dit hoofd weten, dat een zekere Ihamello, alias Samilla, die zoo wat als minister van Oorlog aan den opstand leiding gaf en daarom radja Prang genoemd werd, in zijn handen was. Van boord ging men hem afhalen: "Sloten dezelven onder het halfdek in de hand- en voetboeijen en zette een extra schildwagt bij dezelve", teekent Boelen's journaal aan.

Verder werd afgesproken, dat den volgenden dag een samenkomst zou plaats hebben. Hierover deelt Boelen's journaal ad 16 November het volgende mede [3]: "Lieten de mariniers en gasten met hunne wapens en van amunitie voorzien in de barkas gaan. Zonden de groote orangbaay met de Hollandsche vlag naar de negorij van Haria om te berigten, dat wij zouden komen om over de vreede te handelen. Om 10 uur vertrok de 1ste luit. Vaillant met de giek en Boelen met de barkas en gewapende manschappen naar de wal. In de negorij vonden zij de radja met ene menigte mannen, vrouwen en kinderen. Zij gaven ons 6 geweren over, dog wij vergden van hun, zij zouden alle de parangs, assagaais en ander moordtuig overgeven; zij aarzelden lang om zulks te doen, dog door de drijgerijen kregen wij alle de klewangs en parangs in handen. Wij lieten hen die tot dagelijks gebruik waren en namen vervolgens alle de namen op. Bevonden er nog verscheidene mankerende en veele geweeren, die door de ergste muitelingen in de bosschen gedragen wierden en gaven daarom te kennen geen vrede met hen te willen maken voordat zij die allen geleverd hadden. Wij vergunden hun egter om onder de witte vlag in de negorij te blijven wonen."

In de eerste wacht van den 17^n kwam een prauw met een ambonsch burger van den wal aan boord; gemeld werd, dat een rebellenhoofd JOHANNES MATULESI, broeder van Thomas, in het gebergte van Haria zich bevond en men bereid was hem te halen [4].

Het negorijhoofd van Haria ontving daarop 3 geweren, 3 patroon-

[1] Zie dl. II, bl. 685.
[2] *Ver Huell*, dl. I, bl. 262.
[3] Verg. *Boelen-M.*, bl. 282-283.
[4] Zie dl. II, bl. 580 over dezen Johannes.

tasschen en 18 patronen, waarmede hij met 8 van zijn onderhoorigen op de orembaai van de *Reygersbergen* naar den zuidwal vertrok, vergezeld door twee amboneesche burgers. In de dagwacht van den 18n brachten zij inderdaad het rebellenhoofd met vrouw en kind aan boord, waar zij goed werden opgesloten [1].

Eerst den 23n November zou de *Reygersbergen* de baai van Porto en Haria voor goed verlaten; onderwijl legde kapitein Brouwer er een sterkte aan, waarin het volk van het oorlogsschip hem bijstond [2]. Het werd een eenvoudige vierhoek zonder bastions; daarin timmerde men een woning voor den commandant, zoomede barakken voor de bezetting. Toen het fortje gereed was, trad er als commandant op de luitenant der artillerie Kesler.

Boelen hield zich onderwijl bezig met de baai in kaart te brengen, gelijk hem door overste Groot gelast was. Toen hij met de binnenbaai gereed was en ook de afmeting der hoeken van de monding in kaart wilde brengen, zag hij zich genoodzaakt het peilkompas op een boven water gelegen klip te stellen, ten einde eenige hoekmetingen te doen. Het was een zeer heete dag; Boelen zat in hemd en linnen broek, barrevoets in de orembaai te teekenen, terwijl deze naar de klip voer. Juist wilde hij op de rots springen, toen de inlandsche roeiers hem terughielden en de orembaai weder van de klip afstieten. Daar krioelde het namelijk van groote, zwarte krabben, die in massa uit de spleten en gaten der rots te voorschijn waren gekomen, toen het vaartuig naderde. Men zeide hem, „dat zij, het naderen van levende wezens ruikende, hunne schuilhoeken verlaten en het slachtoffer met den snellen loop van hun lange pooten in een oogenblik, als met een schild, geheel bedekken en zich met verwoede vraatzucht er aan vast klemmen". Boelen had als jongen gelezen van een Hollandsch zeeman, die op een eiland in Oost-Indië door krabben was verslonden, hetgeen hij altijd voor een sprookje had gehouden, doch sinds nam hij aan, „dat het wel waarheid kon geweest zijn" [3].

[1] Zie *Boelen-M.*, bl. 283. Volgens *journaal-B.* werden zij den volgenden dag naar Duurstede gezonden; volgens een andere mededeeling heeft Groot dit laten doen, nadat hij den 22n op de *Reygersbergen* was teruggekomen.

[2] Verg. over den reeds meermalen genoemden kapitein Brouwer dl. I, bl. 407, destijds luitenant.

[3] *Boelen-M.*, bl. 283-284.

HOOFDSTUK IX.

Het einde van het verzet op Saparoea.

Redding van het zoontje van resident Van den Berg: 12 November. — Indrukken van Ver Huell. — Verlichting van den dienst. — Komst van Buijskes te Saparoea: 14 November. — Vertrek der *Reygersbergen*: 23 November. — Buijskes' rapport aan C. C. G. G. d.d. 9 December. — Nawerking van het verzet.

Met de nederwerping der rebellen op den 11n en 12n November was er eindelijk redding gekomen voor het overgebleven zoontje van resident Van den Berg. In Groot's journaal leest men hierover ad 12 November: "Van alle kanten kwamen de inwooners nu met witte vlaggen, om vreede en onderwerping verzoekende en een groot gedeelte van de Amboinneesche Burgers met de Tidoreesche en Ternataansche Alvoeren wierde gebruikt om de inwoners uit het gebergte te halen, waardoor ook het kind van de vermoorde Resident van den Berg, mij gebragt werd; dit kind was door de rebellen bij de moord van zijn zusters en broeders een kap dwars over het hoofd en een kap over het regter oor gegeven, dog is twee dagen daarna door een inlandsche vrouw naar het gebergte gebragt en daar genezen. Het overschot van de ongelùkkige vermoorden is kort hierna bij toeval onder de aarde in een Engelsche reiskoffer gevonden en daarna behoorlijk ter aarde gebragt."

Over het hierbedoelde toeval lezen wij bij Ver Huell, mede zonder stellige opgave van datum [1]:

"Tegen den avond baadden zich eenige matrozen aan het strand, digt bij het kasteel Duurstede, die, bij geval, even onder het zand een' zwarten Engelschen reiskoffer met koperen spijkers ontdekten. Vermeenende iets van waarde te hebben gevonden, sloegen zij vol ongeduld den bodem in, en deinsden vol van afgrijzen terug, toen zij de bloedige ledematen van eenige menschelijke ligchamen ontdekten, onder anderen kinderbeentjes met de schoenen nog aan; waaruit genoegzaam bleek, dat dit de treurige overblijfsels

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 256. Ik vermoed, in verband met den datum aldaar op bl. 251, den 16n November.

der familie van den Berg waren. Zoodra ik hiervan kennis kreeg, liet ik aan boord eene groote doodkist maken; en deze ijzingwekkende voorwerpen diep in de aarde delven." [1]

Dezelfde "Herinneringen" bevatten over de verademing op den 12n het volgende [2]:

> Tegen den avond begaf ik mij met den Kapitein-Luitenant van Schuler, kommandant van Z. M. korvet *Venus*, en mijne, met buksen gewapende, groote sloeproeijers naar het bivouak van Tiouw. Eene talrijke bende rebellen met eene witte vredevaan kwam hunne wapens overgeven aan den Kapitein Lisnet. Hierbij bevond zich het eenig overgebleven zoontje van den vermoorden Resident van den Berg...
>
> Wij bezochten bij deze gelegenheid het strand, waar de eerste Expeditie, onder wijlen den Majóor Beetjes, geheel vernietigd is geworden. Op vele plaatsen was het gras welig opgeschoten; dáár waren onze gesneuvelde braven onder de aarde bedolven! Overal lagen nog overblijfselen van wapens en kleedingstukken verspreid; en tegen een' boomstam stond een Indiaansche pagaai of roeispaan, geheel met bloed bevlekt, die ik als eene treurige herinnering medenam. Weemoedig verlieten wij dit akelig oord, ons ten hoogste verwonderende, dat een hoofdofficier zoo weinig doorzigt had gehad, om zulk eene landingsplaats uit te kiezen, daar het geheele strand geene vijf el breedte had, en geheel door digt geboomte en struikgewas beperkt was.... [3]
>
> Verscheidene voorname muitelingen werden van tijd tot tijd bij ons aan boord gebragt, waaronder de opperschoolmeester van Saparoua, en deszelfs zoon Jacop Sajetappi, Voorlezer. De grijze stokoude opperschoolmeester was een der voornaamste stokers van het oproer geweest; en daar hij bijbelvast was, haalde hij telkens plaatsen uit de Heilige Schrift aan, tot staving van de gewaande regtvaardigheid der handelwijze zijner landgenooten....
>
> De Indianen hadden, gedurende dezen kleinen oorlog, allerhande listen en hinderlagen uitgevonden, om ons, op alle mogelijke wijzen, afbreuk te doen. Zoo hadden zij onder anderen door een digt bosch, waardoor een smal voetpad liep, van afstand tot afstand, een koord over hetzelve gespannen, hetwelk, op een klein geweerschot afstands, aan eenen ligten tak of struik was vastgebonden,

[1] Ver Huell heeft het ook over deze ontdekking op bl. 126-127, dl. I der *Herinneringen*. Over andere vondsten van de vermoorden, zie hiervóór dl. II, bl. 703 en 720.

[2] *Ver Huell*, dl. I, bl. 239-248.

[3] Verg. hiervóór dl. II, bl. 613.

en waarbij zij in hinderlaag lagen met overgehaald geweer. Geen vijand verwachtende, dan die op het pad zich konde bevinden, doordien de bosschen ondoordringbaar door den weelderigen groei van boom, struik en plant zijn, ging men gerust voorwaarts, en stootte op de noodlottige koord. Deze deed het takje bewegen; en een moorddadig vuur, in de rigting van de lijn, baande zich een' weg door de bladeren, en velde den ongelukkigen zonder dat hij wist, vanwaar deze onzigtbare slag trof. Ook hadden zij dikke buigzame jonge boomstammen, met geweld naar den grond gebogen en door middel van een sterk touw, met bladeren en ander groen bedekt, in eenen gespannen staat gehouden. Stootte men tegen het touw, dan vloog de strik los; en de boom, deszelfs regten stand hernemende, sloeg alles, wat onder deszelfs bereik kwam, ter neder. Ook groeven zij, dwars over de wegen, groote diepe kuilen, wier glooiende zijden van onderen toeliepen, en waarin spitse, in het vuur geharde, bamboezen over eind geplaatst waren, die, bijna afgesneden zijnde, in de wonden afbraken. Deze groeven waren onzigtbaar, zorgvuldig met dunne rijsjes, waarover aarde gespreid was, overdekt. De wonden, door het vallen in deze bamboezen gemaakt, waren zeer kwaadaardig, en moeijelijk te genezen. [1]

In den dienst werd nu aanstonds wijziging gebracht. De manschappen der gewapende sloepen van den *Prins Frederik* hadden met name hoogst vermoeiende dagen gehad [2]; er kon eenige verlichting worden toegelaten, speciaal ook in de wijze, waarop zij hun nachtrust moesten doorbrengen. Zoowel op den *Evertsen*, als op de *Nassau* werden zij geplaatst „om een dag of drie de matrozen in hangmatten te laten slapen en alzoo de rust te doen genieten, die zij zoo vele dagen en nachten in open vaartuigen niet gesmaakt hadden, gedurende welken tijd zij steeds op de doften of roeibanken, in de open lucht den nacht hadden doorgebragt" [3]. Luitenant H. P. N. 't Hooft met de divisie-*Evertsen* keerde mede den 14^{n} November aan boord van dat oorlogsschip terug. Warmen lof ontvingen allen én van schout-bij-nacht Buijskes én van Ver Huell over de wijze, waarop men zijn plicht had gedaan.

De Schout-bij-nacht kon mede die waardeering ter plaatse van den jongsten strijd uiten; want den 12^{n} was hij andermaal van Ambon vertrokken en in den avond van Vrijdag den 14^{n} ter reede van

[1] Zie ook over deze listen, enz. een werkje van Vermeulen Krieger „Oost-Indische Oorlogen", enz." (1829).

[2] Verg. bl. 21, 35, 59.

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 248-249.

Saparoea verschenen met de *Dispatch*, die Groot, blijkens zijn journaal ad 10 November, naar Haroekoe had gezonden „tot de dispositie van den schout-bij-nacht Buijskes" [1] en welk schip in die dagen had gekruist „voor Passir Poetih en den hoek van Hatawana", teekende Boelen in zijn journaal aan [2].

Buijskes begaf zich den 15ⁿ van de *Dispatch* eerst aan wal en vervolgens naar den *Evertsen*. Hem was bij zijn aankomst in de baai geen saluut van dit oorlogsschip gebracht, ten einde den daarop verzorgd wordenden majoor Meijer, die zeer leed, te ontzien. De Schout-bij-nacht nam er van de vele gevangen zittende rebellen een verhoor af; verscheidene, die genoegzaam onschuldig waren, werden dadelijk ontslagen [3].

Den 16ⁿ was een Zondag. Een groote loods, op de passer van Tiow door de onzen opgericht [4], was nu met vlaggen versierd; men had er tevens een preekstoel opgericht voor den heer Lenting, die weer mede was gekomen en de godsdienstoefening zou leiden. Al de gewapende matrozen en een groot gedeelte van Duurstedes bezetting werden er verzameld. In het midden bevonden zich de Schout-bij-nacht, de commandanten der schepen met hun staven, verder alle militairen, voor zoover de dienst het toeliet. Vele eilanders stonden als toeschouwers om de loods. De omstandigheden brachten natuurlijk mede, dat de toespraak velerlei gewaarwordingen opwekte. Ook bleef een welverdiende hulde aan Buijskes niet uit „voor het zoo doelmatig, als kloek, beraden der middelen, waardoor deze ernstige opstand zoo spoedig en krachtdadig gedempt is geworden" [5].

Commandant Groot van de *Reygersbergen*, nog te Saparoea zijnde, terwijl zijn schip zich op de westkust bevond [6], ontving den 18ⁿ November een brief en instructie van Buijskes, waarin hem opgedragen werd Cerams zuidkust onder gehoorzaamheid terug te brengen, zoodra de staat van het eiland Saparoea, naar zijn oordeel, dit toeliet en na aldaar voor de bezetting behoorlijk te hebben gezorgd. Groot beraadslaagde met kapitein Gezelschap, commandant der troepen te Saparoea. Voorgesteld werd dientengevolge, dat aan de

[1] Volgens *Van Doren-M.*, bl. 100, had de wegzending van de *Dispatch* plaats na de vermeestering van Tiow.

[2] Over *Passir Poetih* zie dl. II, bl. 663, noot 1 en bl. 709, noot 2.

[3] *Ver Huell*, dl. I, bl. 248.

[4] Verg. bl. 65.

[5] *Ver Huell*, dl. I, bl. 252.

[6] Verg. bl. 78.

noordkust „bij de negorij Hatoewana" [1] een verschansing zou aangelegd worden voor 2 veldstukken en 100 man onder kapitein Krieger, ten einde deze streek voor een aanval van Cerams zijde te beschermen; te Porto en Haria verrees een verschansing voor 2 veldstukken en 50 man met het oog op den evenzeer nog geenszins bevredigden staat van Haroekoe; een post van 50 man bleef te Oelat-Ow; eindelijk te Duurstede 200 man, waartoe de equipage van de *Nassau* gedeeltelijk zou dienen.

Na deze regelingen getroffen te hebben, vertrok Groot over land naar de baai van Porto den 22n, ten einde zijn schip te bereiken. Hier aangekomen, trof hij als gevangenen aan de rebellen Johannes Matulesi met vrouw en kinderen [2] en Philip Latoemahina [3]. Groot liet ze dadelijk naar den *Evertsen* brengen, terwijl de *Reygersbergen* voor de expeditie naar Ceram werd zeilklaar gemaakt. Kapitein-Luitenant Jacobson kreeg van hem last om met de ternataansche en tidoreesche kora-kora's naar Ambons noordkust te stevenen en zich te Hila te verzamelen, aan de kapitein-luitenants Van Schuler en Pool, commandanten van de korvetten *Venus* en *Iris*, werd evenzeer door hem bevolen om derwaarts te zeilen en er nader orders af te wachten [4]. Nadat Groot nog aan boord genomen had 50 gewapende ambonsche burgers, verliet de *Reygersbergen* den 23n November de Oeliasers, zich richtende naar Ceram, waar, gelijk wij zullen lezen, zonder strijd spoedig de voornaamste sterkte Loehoe in onze handen viel.

Van de gewichtige gebeurtenissen, die een einde maakten aan het verzet op Saparoea, gaf Buijskes eerst aan C. C. G. G. kennis toen hij naar Amboina was teruggekeerd en de nader door mij te vermelden expeditie naar Cerams zuidkust aanvankelijk reeds belangrijke resultaten had opgeleverd. Natuurlijk, dat de dateering van dergelijke rapporten verband hield met de gelegenheid tot correspondentie met Batavia. Buijskes' rapport aan C. C. G. G., gedagteekend Amboina 9 December 1817 N° 134, luidde aldus:

[1] Zie dl. I, bl. 173 en 174, noot 2. — De bijzonderheden ontleen ik aan Groot's scheepsjournaal.

[2] Over Johannes Matulesi, verg. hiervóór bl. 79-80.

[3] Over den naam Latoemahina, zie hiervóór bl. 69, noot 2.

[4] Op bl. 115-117 *Van Doren-M.* is afgedrukt hoe de kapitein-luitenant Van Schuler voor de expeditie naar Ceram had te handelen, volgens een instructie van Buijskes. Het stuk is er ongedagteekend opgenomen. Aangezien Groot commandant van de expeditie werd, houd ik het er voor, zoo Van Doren's mededeeling juist is, dat Buijskes die instructie heeft gegeven, toen het nog niet zeker was of de *Reygersbergen* op Saparoea wel gemist kon worden.

Zedert mijne laatste van den 28e October No. 60, waarvan ik de eer heb het duplicaat hiernevens te voegen, is alhier zeer veel van belang voorgevallen [1]; zijnde het mij gelukt, de gevaarlijke opstand onder de ingezetenen der Ambonsche eilanden door kragt van Z. M. wapenen te dempen, en hen alle gevangen te nemen. Een groot aantal Hoofden en aanvoerders zijn bij onze eerste successen op Haroekoe, op mijn order gefusileerd, en de overige voornamentlijk die van Saparoua, waaronder de groote Kapitein Thomas Matulessie, de Luitt. Antonie Rhebok etc. zijn reeds in handen van den Fiscaal en zullen waarschijnlijk ten afschrik van andere, alle opgehangen worden; dan aan de Negorij-volkeren heb ik vergiffenis verleend, en dezelve zijn thands overal bezig, om hunne Negorijen, die voor het grootste gedeelte in de assche gelegd zijn, weder op te bouwen, en ook met het drogen van nagelen begonnen.

Nadat Saparoua ten ondergebragt was, heb ik dadelijk een expeditie tegen Ceram gereed gemaakt; dezelve is nog niet afgelopen, dog met allen succes reeds begonnen, zijnde het fort Lohoe stormenderhand ingenomen en verscheidene negorijen vernield.

Het is egter met leedwezen, ik Uwe Excellentien moet bedeelen, dat deze roemvolle overwinning ons het verlies van eenige braven doet betreuren, waaronder de 1e Luitenants Richemont en Frissart, beide op Saparoea gesneuveld, en dat onder de zwaar gewonden zich den braven Major Meijer bevindt, dewelke in het laatste gevegt met de muitelingen in het forceeren der verschansing bij de Negorij Ouw (op Saparoua), een schot in den hals ontving, die door de long tot onder het schouderblad is doorgegaan, alwaar de kogel is uitgesneden; wij hebben echter hoop deezen veel belovenden officier te zullen behouden; de opperchirurgijn Ooijkaas, die steeds dag en nacht bij hem doorbrengt en hem met een vaderlijke zorg oppast, vleit ons hiermede. Verders zijn nog gekwetst de Kapitein Krieger en de Luitenant Jennie.

Volgens de bij mij ontvangene rapporten beloopt het getal gesneuvelde Europeanen, zoo soldaten als matrozen, op elf, en gewonden drie en dertig; van de Inlandsche militairen en Burgers zijn agt gesneuveld, en agt-en-dertig gekwetst [2].

Het is mij een bijzonder genoegen, Uwe Excellentiën te kunnen

[1] Het schrijven van 28 October is niet door mij aangetroffen; den laatsten brief, hier opgenomen, vindt men op bl. 31-33.

[2] De beschrijving van de gevechten zou veel grooter getallen doen verwachten! Krieger in zijn werkje, vermeld op bl. 83, noot 1, schrijft, dat bij de vermeestering van Oelat en Ow op 11 November (bl. 73—74), „in den tijd van een uur" 42 onzer manschappen gesneuveld en gekwetst waren, benevens Meijer en Richemont.

bedeelen, dat alle officieren zoo van de armée als van Z. M. schepen en verdere manschappen in deze expeditien door mij gebruikt, zich allen uitmuntend hebben gedragen en de door mij gegevene orders naauwkeurig zijn uitgevoerd.

Dat, evenals op Hitoe en Haroekoe, de geest van verzet op Saparoea intusschen bleef voortwerken, blijkt uit een rapport van Buijskes aan C. C. G. G., gedagteekend Amboina, 24 Februari 1818 N° 238. Wat er eigenlijk gebeurd is, wordt ons niet medegedeeld, doch wij lezen daarin het volgende: "Daar ik noodig geoordeeld had om op Saparoea nog eenige voorname aanstokers der opstand te doen arresteeren, waren er eenige ingezetenen, die zich waarschijnlijk hoogst schuldig gevoelden, uit vrees weder in de bosschen gevlugt, en hadden zich gewapend vertoond, waarop ik dadelijk de Resident Neijs naar derwaards gezonden heb, alzoo ik vermeende te ontwaren, men mijne gegevene orders niet oordeelkundig had uitgevoerd; deze ambtenaar herstelde spoedig de rust en het vertrouwen, door op zijn bevel eenige min schuldigen weder te ontslaan, en de overige, die nog gearresteerd moesten worden in het openbaar te denonceeren en dezelve vogelvrij te verklaren, alle ingezetenen gelastende dezelve levendig of dood uit te leveren; dit had het gewenscht gevolg; alle die gene, die geinformeerd wierden dat hunne namen in de kerken niet waren afgelezen, slopen stilletjes na hunne woningen terug, verscheide schuldigen gaven zich zelf over, en de weinigen, die nog rond zwerven, zullen van tijd tot tijd, nu wel uitgeleverd worden."

HOOFDSTUK X.

Onderwerping van Noesa Laoet: 6-10 November.

Expeditie van de *Zwaluw*, commandant Knossis: 6 November. — Bezetting van fort Beverwijk: 10 November. — Het rebellenhoofd Paulus Triago en zijn dochter Christina Martha. — Executie van Triago: 17 November. — Scheidius commandant van het eiland tot 27 November.

In dezelfde dagen, dat het verzet te Saparoea werd gebroken, keerde de kleinste der Oeliasers, "het best gezind, weshalve op dat eiland niets verbrand werd" [1], mede tot gehoorzaamheid terug.

Den ochtend van 6 November zeilde derwaarts uit de baai van Saparoea de korvet de *Zwaluw*, commandant KNOSSIS, luitenant t/z 1e klasse, bestemd om er te kruisen op vijandelijke vaartuigen, die van Ceram of van elders zouden willen oversteken naar Noesa Laoet, "alwaar de gemoederen der inboorlingen nog niet zoo sterk opgeruid waren" [2]; medegingen twee gewapende sloepen, ieder onder bevel van een adelborst, met name W. C. Scheidius en J. D. Velsberg, zoomede de kruis-orembaais van twee tevens daarop aanwezige radja's van Ambon [3]. Den 7n werd geankerd even benoorden de sterkte Beverwijk. Den 8n gingen de sloepen, waarop zich ook de beide radja's bevonden, kruisen om de inwoners bekend te maken met een proclamatie van Buijskes. Onder bescherming van de witte vlag, werd de vermaning om tot gehoorzaamheid terug te keeren aan de menschen voorgelezen, doch zij gaven te kennen, dat al de negorijhoofden van het eiland, door Thomas Matulesi geprest, zich op Saparoea bevonden en dat men zonder de radja's niets kon verrichten; alzoo werden de onzen naar hen verwezen. De sloepen voeren de zuidkust langs, ten einde de geschiktste landingsplaats te vinden; de *Zwaluw* haalde intusschen nader bij den wal, met voornemen om het vuur op de negorijen te openen, zoo geweigerd mocht worden het fort over te geven. Den 9n gingen de sloepen en de beide kruis-orembaais jacht maken op verschillende kleine vaartuigen,

[1] *Stuart*, bl. 401. — Verg. dl. I, bl. 177.

[2] De hier medegedeelde bijzonderheden bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 257-260; het vertrek van de *Zwaluw* op den 6n staat in Groot's journaal. — Ver Huell ontleende zijn verhaal aan ooggetuige Scheidius.

[3] De beide ambonsche radjas heeten van „Oleleo en Waay". Zie over *Wai*, dl. I, bl. 419. *Oleleo* kan ik echter niet op Ambon t'huis brengen; ik denk niet, dat wordt bedoeld *Hoelalioe*, liggende immers op Haroekoe: dl. I, bl. 467.

waarvan men er echter slechts een kon vermeesteren. Tegen zonsondergang van dien dag begon ook hier de toenadering: een inlander stond in het water te zwaaien met een Hollandsche vlag; dadelijk werd hij met een sloep aan boord van de *Zwaluw* gehaald. De man maakte zich bekend als de schoolmeester van de achter het fort Beverwijk gelegen negorijen Sila en Leinitoe [1]; uit naam van de radja's kwam hij den vrede verzoeken. Dadelijk begaf zich adelborst VELSBERG, vergezeld door de beide ambonsche radja's, naar wal; men werd op zeer vriendschappelijke wijze onder een salvo van eenige geweerschoten ontvangen.

Den 10n had de weder inbezitneming van Beverwijk plaats; de gewapende sloepen met den luitenant t/z der 2e klasse JACOT, op de *Zwaluw* gedetacheerd van den *Evertsen*, voeren naar wal. Op een afstand ontwaarde men een groote menigte vriendschappelijk gezinde, doch gewapende Inlanders, die hun radja's aan het hoofd hadden. Een dezer hoofden naderde de officieren en geleidde hen binnen het fort, „dat anderszins niet te naderen zoude geweest zijn, alzoo hetzelve omsingeld was door voetangels en vergravingen". Dadelijk rees de Nederlandsche vlag, onder het driemaal lossen der geweren en het geroep der onzen van „leve de Koning van Holland!", „dat", lezen wij verder, „de Indianen met geestdrift herhaalden"!! Twee metalen tweeponders haalde men uit de sloepen; zij werden op de sterkte dadelijk in batterij gesteld. In het vervallen fort, of liever blokhuis, trof men niets aan, zelfs geen dak of vloer. De bezetting had zich dus vooreerst, met name gedurende den nacht van den 10n op den 11n, te behelpen. In ieder geval was men tegen den avond zóó ver gevorderd, dat verdedigenderwijze kon opgetreden worden. Met allen mogelijken ijver werkte men toen aan het opzetten van een dak en het leggen van een vloer.

Vermoedelijk is als bevelhebber van de *Zwaluw* nagekomen de kapitein-luitenant t/z DUVAL en werd toen Knossis de eerste officier; Duval, vergezeld van Knossis, nam plechtstatig den getrouwheidseed van de inwoners af [2]; Jacot keerde naar den *Evertsen*

[1] Verg. dl. I, bl. 476. — Over den naam *Sosilisa* aldaar op bl. 695, noot 1 licht men mij in, dat Van Doren er vermoedelijk ten onrechte een plaatsnaam van gemaakt heeft; aldus was wellicht geheeten een regent: als persoonsnaam komt den naam in de Molukken meer voor.

[2] Dat Knossis als bevelhebber van de *Zwaluw* uitzeilde, zegt Ver Huell op bl. 257, terwijl op bl. 260 vermeld staat, dat Duval als commandant optrad en Knossis eerste officier was. Over Duval, zie ook hiervóór bl. 19.

terug; adelborst Scheidius trad als commandant van het fortje op.

Tot de hoofden der rebellen van Noesa Laoet behoorde in de eerste plaats PAULUS TRIAGO, radja van *Aboeboe*, op de zuidwestkust van het eiland gelegen; hij had zijn dochter CHRISTINA MARTHA tot wapendraagster, „een jong en schoon Indiaansch meisje", beschrijft Ver Huell, die haar goed heeft kunnen opnemen [1]; een tweede hoofdrebel was de radja van het op de westkust gelegen *Titawai*. Deze drie personen bevonden zich echter destijds op Saparoea, waar Groot ze op een bericht van Duval d.d. 12 November deed arresteeren [2]. Gelijk wij lazen [3], had Buijskes den 15n November aan boord van den *Evertsen* een verhoor afgenomen van de aldaar opgesloten rebellen. Onder de verhoorden bevond zich Christina Triago. Bij alle gevechten tegenwoordig, had zij niet alleen de wapens haars vaders helpen dragen, maar ook onder de voorvechters den krijgsdans mede gedaan „en in dapperheid en bloeddorstigheid uitgemunt" [4]. Aan Ver Huell gaf het verhoor voor Buijskes de volgende aantrekkelijke beschrijving in de pen [5]:

> Ook Christina Martha kwam in de kajuit. Dit zonderling meisje scheen naauwelijks zestien of achttien jaren oud te zijn. Hare lange, gitzwarte, haren hingen geheel los in golvende vlechten op haren rug. Welligt had zij dezelfde gelofte gedaan, als de heldin uit het Oostersch Heldendicht *Brata Joudha*: »Zij heeft eene gelofte gedaan, de haren niet eer op te binden, alvorens zij zich gebaad heeft in het bloed van de honderden van Kenowa!"
>
> Zij was zeer welgemaakt en rijzig van gestalte. Hare schoone zwarte oogen waren vol van uitdrukking. Zij had eenen weemoedigen trek om den mond, die fraai was, met sneeuwwitte tanden; weder een bewijs, dat de sierie, welke het gebit zwart maakt, hier zoo algemeen niet in gebruik schijnt te zijn, als elders [6]. Hare oog-

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 248.

[2] In Groot's journaal ad 12 November: „Ook ontving ik een brief van den Kapitn Luit. Duval, commandant van de Zwaluw, welke voor Nousalout was geposteerd, dat de bewooners zich aan het Gouvernement onderwierpen, dat zij enkel daarmede hadden gewagt totdat die van Saparoea hun eiland hadden verlaten; bij de ontvangst deezes had ik order gegeven om de drie laatste personen te doen arresteeren."

[3] Op bl. 84.

[4] *Ver Huell*, dl. I, bl. 248.

[5] *Ver Huell*, dl. I, bl. 249-251.

[6] Wegens de belijdenis van het Christendom? — Het *weder* bij Ver Huell houdt verband met zijn opmerking erover hiervòòr op bl. 68 alinea 1 van de aanhaling.

beenderen staken, even als die der meeste eilanders van deze gewesten, wel wat uit. Hare kleeding bestond in een eenvoudig badjoe of halfhemd van blaauw linnen, en een kleedje of sarong om de middel.

Zij stond daar, in eene edele, ongedwongene houding, de donkere oogen met zielvolle, en vorschende blikken op ieder van ons slaande, nu en dan de handen wringende door het angstig gevoel, dat haar hart overstelpte. Op eens stort zij wanhopig den Heer Buijskes te voet, en smeekt in roerende woorden om ontferming voor haren grijzen vader; doch helaas! er was geene hoop meer: de stichter van haar aanwezen, dien zij tot in het midden van het krijgsrumoer gevolgd was, — moest sneven! Zij rigtte zich weder op, en verliet ons met strakke, neêrgeslagen blikken. Zij werd echter, uit aanmerking van hare jeugd ontslagen, doch verkoos bij haren, in de ijzers geklonken, vader te blijven. Die Radja was een grijsaard van hooge jaren, en zoodanig door den angst bevangen, dat hij geen woord kon uitbrengen. Hij beefde als een blad; zoodra hij binnentrad en de vergadering overzag, rezen zijne grijze haren te berge. Nimmer had ik geloofd, dat de mensch zoodanig door den angst kon gefolterd worden. Ik zag nu voor de eerste maal van mijn leven, hetgeen ik voor een overdreven sprookje gehouden had.

De fusileering van radja Triago besloten zijnde, viel er voor te zeggen, dat zij plaats vond, niet op Saparoea, maar op Noesa Laoet; daarheen werd hij in een gewapende barkas gezonden; men liet toe, dat Christina hem vergezelde. Groot, Ver Huell en resident Neijs, die met Buijskes was medegekomen, volgden den 17n in een schep-orembaai; tien à twaalf ternataansche en tidoreesche kora-kora's waren mede derwaarts gevaren met hun opperhoofden O-Toesan en Kimelaha Doekimi [1]. Na een klein uur pagaaiens kwam de schep-orembaai ter reede van fort Beverwijk. De bemanning der kora-kora's ontscheepte: "Zes- of zevenhonderd naakte Indianen, van het hoofd tot de voeten gewapend, rukten aan": zij waren met de strafoefening belast. Velen dansten den tjakileli, met hun klewangs en schilden schermende "onder de vervaarlijkste luchtsprongen" [2].

[1] Wat hier wordt medegedeeld bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 252-254. — Dat de executie den 17n November plaats vond, bleek mij uit Groot's journaal. — De mededeeling bij *Van Doren-M.*, bl. 107, dat ook de *Wilhelmina* aan de reis deelnam, is stellig niet juist, daar het journaal van dit oorlogsschip er anders wel melding van gemaakt zou hebben. Het schip lag ter reede van Saparoea, doch maakte zich destijds gereed tot de terugreis naar Ambon; den 18n poogde het echter te vergeefs de baai uit te komen.

[2] Verg. Van Doren's oordeel, hiervóór dl. I, bl. 420.

Een zeer groote menigte bewoners van het eiland bedekte de hoogten en vlakten in het ronde. Dan verschijnen de veroordeelde radja en zijn dochter; „alles" hurkte eerbiedig neder; de grootste stilte heerschte alom. De Alfoeren zijn gerangschikt om de plaats der strafoefening; hun bevelhebber, prins O-Toessan, houdt de getrokken sabel met de punt omlaag. Christina Martha wilde nog eerst een poging doen om vergiffenis voor haar vader te vragen, doch bezon zich op hetzelfde oogenblik en trad terug; men liet het meisje naar het fort brengen.

Resident Neijs maakt Triago bekend, dat het oogenblik zijner executie was gekomen. Een schoolmeester trad voor en las in het Maleisch het Onze Vader. Dan heft O-Toessan de sabel omhoog: „een teeken voor zijn leger, om aan te vallen". „Korte oogenblikken daarna was de muiteling niet meer." „Toen het detachement om het ontzielde ligchaam marcheerde, staken vele matrozen met hunne bajonetten in het lijk, onder het uitspreken van verwenschingen tegen de moordenaars hunner kameraden." Zoo vierde de beschaving hoogtij. Aan de Inlanders werd verlof gegeven het stoffelijk overschot van den geëxecuteerde te begraven; Christina Martha werd uit het fort gebracht bij den schoolmeester van Aboeboe en aldaar uitbesteed. „Geen traan ontvloot haar oog; zij ging met vaste schreden heen, omringd van vele eilanders."

Noesa Laoet keerde allengs tot rust terug. De *Zwaluw* verliet spoedig het eiland voor Porto en Haria; adelborst Scheidius kreeg den 18n November een versterking van 1 sergeant, 2 korporaals en 24 soldaten; aan hem was het bevel over het eiland opgedragen. Hij beijverde zich om te doen slechten de steenen muren en versperringen, door de eilanders opgeworpen ten einde het landen te beletten; verder trof hij eenige schikkingen, waaronder dat de nagelpluk een geregelden voortgang zou hebben, en deed daarna, met eenige radja's, een inspectie-reis over het eiland; hij bevond, „dat in al de negorijen de beste geest onder de Indianen heerschte, waarvan rapport gemaakt werd aan den kommanderenden officier in de baai van Saparoua". Onder die omstandigheden gewerd hem den 27n de order „om het bevel over te geven aan den sergeant, en vertrok met de beide gewapende sloepen, benevens den Adelborst Velsberg, naar boord van Z. M. schip *Nassau*, hetwelk in de baai van Saparoua lag" [1].

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 261. — In 1824 was er op Noesa Laoet een detachement infanterie met een ambonschen 2n luitenant als commandant: *Olivier*, dl. I, bl. 229.

HOOFDSTUK XI.

Onderwerping van Zuid-Ceram in December.

Reden der expeditie derwaarts. — Instructiën er voor aan Groot en de *Reygersbergen*. — Reis naar Loehoe. — Instructiën van Buijskes. — Bezetting van Loehoe: 1 December. — Tuchtiging op 2-5 December. — Terugreis naar Ambon van de *Reygersbergen* en de *Venus*; stationeering van de *Iris*. — Buijskes' proclamatie van 25 December. — Maatregelen tegen den invoer van ammunitie. — Aanhoudingen door de *Wilhelmina*. — Beperking van de expeditie in December.

De opstand had in sterke mate kracht ontleend aan Ceram, waar de grijze Oeloepaha van Seit de ziel van het verzet was [1]. De rebellen van Ambons noordwestkust met Hila en Hitoe onderhielden steeds een drukke gemeenschap met Cerams westelijk schiereiland *Hoeamoal*, aan welks oostzijde de *Piroe*-baai de zuidkust van het eiland indringt. Aan die zelfde oostzijde ligt op de kust van het schiereiland de voornaamste plaats *Loehoe* met het fort of blokhuis *Overburg*, in het midden der 17^e^ eeuw gebouwd door den 12^n^ gouverneur van de Molukken Demmer [2]. Terwijl Loehoe gelegen is nog ver ten zuiden van de binnenbaai van Piroe, ligt aan de overzijde bij den ingang van de binnenbaai: *Kaibobo*, waar mede een blokhuis was, in 1695 onder het bestuur van Nicolaās Schagen, 26^n^ landvoogd van de Molukken, gebouwd [3].

„Er bleef nu nog over", zette Buijskes uiteen in zijn Buitenzorgsch verslag, na de onderwerping van Ambon en de Oeliasers verhaald te hebben, „om de inwoonders der negorijen langs de Zuidkust van Ceram gelegen te straffen, zoo voor de hulp, die zij aan de muitelingen hadden gegeven, als voor de door hun gepleegde gruwelijke moorden aan de Europeesche gevangenen, die bij gelegenheid der mislukte expeditie onder den majoor Beetjes in handen der muitelingen waren gevallen, en aan de bezetting van Loehoe en verdere Christen-ingezetenen van den negorij. — En eindelijk omdat hunne

[1] Verg. bl. 28-29.

[2] *Van Doren-M.*, in de noot op bl. 118. — Arnold de Vlaming noemde in 1656 „de redout op Loehoe, Overburg": ***Rumphius***, dl. II, bl. 104.

[3] *Van Doren-M.*, bl. 122.

regenten niet waren opgekomen om aan het nieuwe aangekomen Nederlandsch bestuur hunnen verschuldigen eerbied en onderwerping te betoonen, alsmede om bij die gelegenheid den eed van trouw aan het zelve te doen, zooals zulks altijd gebruikelijk geweest is, en mij ook zeer noodzakelijk voorkomt. Daar het seizoen reeds zóó verre verlopen was, dat men dagelijks slegt weder uit het Zuiden te verwagten had, moest dus een expeditie op de Zuidkust van Ceram ten spoedigste voortgang hebben en uitgevoerd worden, waarom ik dan drie divisiën van gewapende vaartuigen organiseerde, die op drie onderscheiden punten langs de kust te gelijkertijd konden ageeren. Het hernemen van het fort te Loehoe was het voornaamste gedeelte dezer expeditie, en de uitvoering daarvan, had ik den capitein Groot en den capt. (: nu majoor :) van Driel opgedragen."

Buijskes, van Saparoea naar Ambon teruggekeerd, had uit de rapporten van Hila vernomen, dat de Ceramsche rebellen zich met name te Loehoe geducht versterkten. Derwaarts was een aantal muitelingen van de kust van Hitoe gevlucht, derwaarts ook hadden vele ingezetenen van de er tegenover liggende groote negorijen Piroe, Tanoeno en Kaibobo genesteld; daar eindelijk ook had Oeloepaha zijn kwartier gevestigd. — Buijskes zond er een paar vertrouwelingen heen om nadere bijzonderheden over hun macht te vernemen [1].

De *Reygersbergen* was nu niet meer voor Saparoea van noode. Commandant Groot kreeg daarom den 18ⁿ November last om naar Loehoe te stevenen, de negorij te vermeesteren en verder de negorijen aan de zuidkust te tuchtigen; een en ander, nadat hij voor de bezetting van Saparoea goed had gezorgd. Groot zou mede ter beschikking krijgen de kora-kora-vloot, die voor Haroekoe ten anker lag en worden bijgestaan door kapitein Van Driel, den commandant aldaar. De *Dispatch* met eenige gewapende sloepen behoorde zich gereed te houden om op den eersten wenk naar Hila te kunnen stevenen, voor het belemmeren van de gemeenschap met Ceram. De door Groot ontvangen bevelen en de dientengevolge getroffen regelingen, vóór hij den 22ⁿ November de hoofdplaats Saparoea en den 23ⁿ met de *Reygersbergen* het eiland voor goed verliet, deelde ik reeds mede [2]. Het kan echter voor het verifieeren der daadzaken van dienst zijn, dat ik wedergeef hetgeen ter zake Groot

[1] *Van Doren-M.*, bl. 111.
[2] Op bl. 84-85.

in zijn journaal over November aanteekende; daarom laat ik het hier in zijn geheel volgen:

Den 18[e] ontving ik een brief en een order en instructie om dit eijland vooreerst goed te bezetten en ten andere, zoodra ik begreep ik alhier gemist konde worden, alsdan eene expeditie klaar te maken om de muitelingen langs de Zuidkust van Ceram, in zooverre die deel aan de opstand hebben genomen, te straffen, welke uitoeffening mij bijzonder door den Heer Schout bij Nacht Buyskes werd opgedragen. Na het vertrek van Zijn HoogEdG. en na alvorens met den Kapitein Gezelschap, commandant der hier zijnde troepen geraadpleegd te hebben, gaf ik order om op de noordkant van het eiland bij de negorij Hatoewana eene verschansing te maken met twee veldstukken en honderd man te stationeren onder commando van den kapitein Krieger om deeze küst daardoor te bevrijden, ingeval een aanval van de kust van Ceram mogt gedaan worden; ten andere liet ik een verschansing opwerpen met twee veldstukken en vijftig man op de negorijen Porto en Haria om eene vereeniging tusschen Haroeka en dit eiland te beletten, ingeval de rebellen somtijds daartoe mogten besluiten; ten derde een fort van vijftig man liet ik blijven op Hoelat-Ouw en eindelijk te vierde liet ik fort Duurstede tevens als hoofdplaats met twee honderd man bezet blijven, waartoe een gedeelte van de equipage van Z. M. schip Nassauw zoude blijven dienen. Nadat dit alles in order was en de nodige orders had agter gelaten, vertrok ik over land op den 22[n] dezer naar Porto en Haria. Aan boord van de onder mijn commando hebbende fregat Maria gekomen zijnde, deed mij de 1[e] officier rapport, dat de broer van den hoofdrebel, Johannes Materlesij met vrouw en kinderen, alsmede Philip Latumahina door de inwoonders waren aan boord gebragt. Ik liet hen dadelijk met een goede eskorte naar de Evertsen transporteeren en het fregat klaar maken om de expeditie naar Ceram werkstellig te doen houden. Intusschen gaf ik order aan den Kapt[n]. Luit[t]. Jacobson, om met de Ternataansche en Tidoreesche korra korra's naar de kust van Hitoe op Amboina te zijlen en zich aldaar bij de negorij *Hilla* te verzamelen. Vervolgens gaf ik order aan de Kapt. Luit[s]. Van Schuler en Post om met de onder hunne commando hebbende corvetten *Venus* en *Iris* ook zich bij genoemde negorijen te posteeren, alwaar ik meerder orders zoude geven. Vervolgens nam ik nog aan boord vijftig Amboineesche gewapende burgers om mede in de expeditie te gebruiken.

Van den 23[n] op den 24[n] November verbleef de *Reygersbergen* vóór *Hoelalioe* op Haroekoe, ten einde den geest der bewoners te

leeren kennen, gelijk wij reeds lazen [1]. Den 25n zonde zoowel het fregat als de gewapende inlandsche vaartuigen onder den kapitein-luitenant Jacobson onder zeil gaan, deze laatsten met bestemming naar Hitoe. „Het was een vroolijk gezicht" memoreerde Boelen [2], „de gewapende sloepen en Ternataansche *corra-corra's* te zien manoeuvreeren om de statig wegzeilende *Maria Reigersbergen*, onder het spelen van hun krijgsmuziek en het slaan op de *tifa-tifa*."

De ongunstige wind bleef het echter voor het oorlogsschip gevaarlijk maken om de passage tusschen het noorden van Haroekoe en Saparoea, „die niet meer dan een kwart mijl wijd is", toen door te gaan, zoodat Jacobson alleen wegstevende, terwijl de *Reygersbergen* eerst den 26n konde volgen [3]. Vermijdende het rif van Saparoea aan den noordwestkant, „welk rif ver uitsteekt", zeilde men naar en langs Cerams zuidkust, niet echter om daar spoediger te komen, maar „omdat langs de Noordkust van Haroeka steile droogtens zijn". Op de lengte van *Kailolo* gekomen, Haroekoe's noordwestpunt, keerde de *Reygersbergen* zich den 27n inderdaad van Ceram af, ten einde eerst te kunnen correspondeeren met commandant Van Driel, die immers de expeditie zou steunen. Ofschoon de *Iris* voor Kailolo lang gelegen had, slaagde Groot er niet in, hier voor zijn fregat ankergrond te vinden. Hij richtte zich daarom naar het Duiveneiland, ook *poeloe Pombo* geheeten [4], intusschen met hetzelfde negatief resultaat. Toen zond Groot een sloep naar de aan de oostzijde van Hitoe gelegen *bocht van Wai* om door looden te onderzoeken of men dáár kon ankeren, „dewijl van deeze baaij geen kaarten waren en er nog nooit een schip was geweest". Ten 10 uur in den ochtend van den 27n gaf de sloep een sein, dat men er kon ankeren; een uur later lag er de *Reygersbergen*, wel „op eene behoorlijke distantie van den wal", doch vóór een riviertje, waarin uitnemend water werd aangetroffen [5]. Terwijl Groot last gaf

[1] Zie bl. 43-45.

[2] *Boelen-M.*, bl. 285.

[3] De aanhalingen, zoo niet anders is medegedeeld, uit Groot's journaal.

[4] Zie o. a. *Olivier*, dl. I, bl. 94. *Duiveneiland* heet het in het journaal; op de kaarten veelal *poeloe Pombo*.

[5] *Boelen-M.*, bl. 285. — In den op bl. 98 te vermelden brief d.d. 29 November 1817 van Buijskes aan Groot staat (*Van Doren-M.*, bl. 112): „Dat UEd. Gestr. voor Waay ten anker zijt gegaan, keur ik goed, omdat het aldaar, volgens ingewonnen informatie, in allen opzigte beter is dan voor Kaylolo, waar echter ook goede ankergrond is, aangezien de *Iris* daar zoo lang gelegen heeft."

om de ledige watervaten daaruit te vullen en de baai op te nemen, stapte hij in een orembaai ten 2 ure, die hem moest brengen naar de hoofdplaats *Haroekoe* voor de bespreking met kapitein Van Driel ter organisatie van den Ceramtocht. In den avond te Haroekoe aankomende, bleek Van Driel op reis naar Ambon. Groot ontbood toen den radja van Pelaoe, die echter eerst den volgenden ochtend, dus den 28^{n}, zijn opwachting kon maken. Buijskes had Groot gelast om van dien Radja „te vernemen, welke negorijen van de kust van Ceram het meest hebben bij den opstand adsistentie verleend". De Radja gaf „dezelfde negorijen op", „welke mij door den Schout-bij-Nacht waren opgegeven", memoreerde het scheepsjournaal. Groot ontving ook hier een missive van Buijskes, ingevolge waarvan hij 50 man troepen, uit de bezetting van Haroekoe genomen, deed inschepen op de te dezer plaats zijnde kora-kora's, waarmede zij naar de *Reygersbergen* overgebracht werden. Vervolgens keerde de commandant naar Wai terug, waar hij kapitein Van Driel ontmoette. Van Driel ging met den Overste aan boord van de *Reygersbergen* en daar werd bepaald, schreef Groot in zijn journaal: „dat Maandag den 1 December de generale aanval op Ceram zoude plaats hebben; dat ik met het Fregat en de geëmbarqueerde troepen, de Dispatch, alsmede de troepen bestaande in 100 man, en de corra-corra's, twee gewapende chaloupen van de Adm^{l}. Evertsen en de kruis orangbaays, welke op *Hila* vergaderd waren, *Loehoe* zoude attacqueeren, en wel een gedeelte van de corra-corra's aan de noordkant en een gedeelte aan de zuidkant; dat ik mij met de Dispatch voor het Fort zoude posteeren, het beschieten en met de equipagie en troepen gezamenlijk bestormen en innemen; dat het corvet *Venus*, kapitein luit^{t} Van Schuler met dertien corra-corra's zoude zeilen naar de negorijen *Perouw* en *Tanoenoe*, vervolgens de kustwaarts langs zeilen tot aan *Hoeutoy* om alle negorijen langs de kust te verbranden; en dat eindelijk de *Iris*, kapit. luit. Pool met dertien corra-corra's van *Hoealoy* de Ceramsche kust zoude langs zeilen tot aan Mattuholla, om insgelijks alle de lang dezen kust liggende negorijen te verbranden, dewijl deezen geheele kust met de opstandelingen had mede gewerkt" [1].

Piroe mocht niet verbrand worden, luidde Buijskes' last: „Indien de negorij Piroe weder opgebouwd is, moet zij vooral gespaard

[1] *Perouw* = *Piroe*, liggende in het noorden van de Piroe-baai; verg. bl, 93. *Tanoeno* ligt er ten oosten van, ook in het noorden van de Piroe-baai; *Hoewoeli* of *Hoewaloi* ligt geheel aan den zuidoostpunt van Ceram, doch reeds aan den oostkant, alzoo niet op onze kaart.

blijven, zoo ook die van Toenonoe. De hoofden der Ternataansche hulptroepen moeten met dezen last bekend gemaakt worden, opdat zij aan hunne onderhebbenden verbieden, zich te debanderen en in de bosschen rond te snuffelen, wijl zij alsdan gewoonlijk de gevlugte inwoners ontmoeten en vermoorden, hetgeen men met gestrengheid moet tegen gaan, in aanmerking nemend, dat deze menschen door de aanhangelingen van Oeloepaha steeds belet worden, om zich aan het wettig gezag te onderwerpen" [1].

Na afloop der samenkomst, ging Van Driel met een brief van Groot aan Buijskes weder spoedigst naar de hoofdplaats Ambon, terwijl Groot zich haastte, om, overeenkomstig het gevormde plan, samen te stellen, memoreerde hij op den 28n: "de generale orders voor ieder commandant der schepen en vaartuigen, welke ik aan Hun Edn met alle spoed verzond". Den volgenden dag ontving de commandant der *Reygersbergen* antwoord van Buijskes. Na het ankeren voor Wai goedgekeurd te hebben [2], vervolgt dat antwoord aldus [3]:

> Het doet mij leed, dat u verpligt is geweest, de kleine vaartuigen terug te zenden, daar het mij voorkomt, dat deze zeer te pas zouden komen, althans bij Loehoe, waar ik eenigzins beducht ben, dat men veel tegenstand zal ontmoeten, terwijl ik niet gaarne iets in de waagschaal wenschte te stellen. Kunt gij derhalve die expeditie surveilleren, zoo zal het mij aangenaam zijn.
>
> Ik heb den last gegeven, twee goed gewapende sloepen van de *Evertsen*, — die van de *Frederik* niet te gebruiken [4] — naar Hila af te zenden, terwijl de *Wilhelmina* morgen naar Banda zal zeilen.
>
> Op de kruis-orembaai van Ema [5] heb ik twee stukken met walaffuiten en twee draaibassen doen embarqeren, om dadelijk op het fort of blokhuis *Overburg*, zoodra het ingenomen is, te plaatsen en zoo er nog veldstukken bij eene divisie disponibel zijn, kan men ze ook ontschepen, dewijl die post goed versterkt en bezet

[1] Deze lastgeving staat echter niet in een brief aan Groot, maar in den op bl. 85, noot 3 vermelden brief aan Van Schuler: *Van Doren-M.*, bl. 116-117.

[2] Zie bl. 96, noot 5.

[3] *Van Doren-M.*, bl. 112-113.

[4] Verg. bl. 35. — Groot in zijn journaal ad 29 November teekende aan: „de twee chaloupen van de Prins Frederik waren zoodanig, dat ik verpligt was die weder naar Amboina terug te zenden, wijl zij gevaar liepen van onder weg te zinken." — Wellicht is Buijskes' opmerking hierover het antwoord op een mededeeling van Groot.

[5] *Ema*, een negorij op *Leitimor*, 2 mijlen zuidoostwaarts van de hoofdplaats Ambon, niet aan zee gelegen. Over de levering van orembaais, verg. dl. II, bl. 600, noot 2.

moet worden, daar de sagobosschen van Loehoe de korenschuur van het eiland Amboina zijn, zoo als zij nu die der muitelingen zijn geworden.

De Kapitein van Driel heeft mij tevens UwWelEd.Gestr. verlangen te kennen gegeven, om te worden geinformeerd, hoedanig gij zult dienen te handelen, bijaldien de negorijen op Ceram tot onderwerping komen. Volgens het door mij aangenomen beginsel, kunnen zij van destructie verschoond blijven; de hoofden van de negorijen moeten echter als gijzelaars bij u aan boord blijven, tot dat de geheele expeditie afgeloopen en alles geregeld is, zullende hun geen leed geschieden.

Dit is echter van geene toepassing op de negorijen van de volgende opperhoofden, als:

OELOEPAHA, opperhoofd van de muiters op Ceith, thans op Ceram;

Paty KIRIS van Pieroe.

De Kapiteinen HATIEROYA, ALEAS, LATOEPAUW, ook van Pieroe, en TAPENOESOE van Etti [1]. Tevens de hoofden of Kapiteins van de negorijen Iha, Latoe en Hooalooy [2].

Deze moeten worden uitgeleverd, en de drie eerst genoemde negorijen [3] en allen, die de aanvallers geadsisteerd hebben, moeten vernield worden, al onderwerpen die zich ook.

Overigens moeten al de vaartuigen, die men langs de geheele kust kan meester worden, en op de bijgaande lijst vermeld zijn, verbrand worden; wanneer er echter goede orembaai's onder zijn, kunnen die naar Amboina, ten dienste van het gouvernement, gezonden worden.

Den 29[n] November werd alles tot de expeditie gereed gemaakt, memoreerde Groot; de prins-commandant van de tidoreesche kora-kora's kwam een bezoek op de *Reygersbergen* afleggen, "welke ik met alle gulheid ontving". In den eersten nacht vertrokken de voor de *Reygersbergen* verzamelde inlandsche vaartuigen naar hun bestemming. Tegen den middag van den 1[n] December kwam onze gansche macht voor Loehoe aan, waartoe ook behoorde de *Dispatch*. Genaderd tot op een klein geweerschots afstand van den wal zag men de Inlanders in wapenrusting op het strand dansen, gekleed in witte hemden, dus als ten doode gewijden. Onder een gedurig geschreeuw en het slaan der tifa-tifa namen zij een dreigende houding aan, tot een schrootschot uit den bak van de *Reygersbergen*

[1] *Etti* of *Eti* ten oosten van Piroe, tusschen Piroe en Tanoeno.

[2] *Latoe* oost op, het meest zuidelijke punt, zie onze kaart: ten noorden ervan *Hoealoi*, niet ingeteekend.

[3] Dus ook Piroe?? Verg. bl. 97-98.

er drie deed vallen, weldra gevolgd door een kogel, waarmede er twee werden gedood, en een kanonschot van de *Dispatch*, dat er drie deed ter neer storten. Zoodra de troepen en de gewapende manschappen in de sloepen waren, staken zij naar wal onder een gezamenlijk vuur met schroot en kogels van de schepen, ter bescherming van de landing. Strijd was er niet: „toen onze troepen debarqueerden en klaar waren om te landen, namen alle de vlugt", luidt het in Boelen's journaal. Evenzeer teekende Groot in het scheepsjournaal op: „Geen tien minuten daarna of de landing was geëffectueerd en het beklimmen van het fort, het in brandsteken der negorijen en het doen vlugten der vijanden, dat alles was in een moment geschied." „Ook zag ik tot mijn genoegen", vervolgde Groot, „dat de negorijen Peroe en Tanoenoe door de Venus in de brand waren gestoken, doch of de Iris werkzaam was, konde ik door de dikke lucht niet zien." — Gelijk wij ons herinneren zullen [1], was het overeenkomstig het opgemaakte plan, dat terwijl de *Reygersbergen*, de *Dispatch* en de inlandsche vaartuigen Loehoe moesten aanvallen, de *Venus* en de *Iris* zouden doorzeilen noordwaarts de baai in om *Piroe* en *Tanoeno* te tuchtigen; verband kan ik echter niet brengen tusschen het *genoegen* van Groot van deze negorijen in brand te zien en het hiervoren vermeld gebod van Buijskes om ze zoo mogelijk te sparen [2]. — De luitenant Durr en Buijskes' adjudant Beyerinck [3] waren de eersten op den muur van het fort van Loehoe; de rebellen vluchtten het bosch in met achterlating van 'n 60 dooden, daaronder die door het schroot der schepen sneuvelden. Loehoe ging mede in vlammen op. „De negorijen werden aan beide kanten in den brand gestoken", deelt Boelen's journaal mede. „Om 2½ uur kwam ons volk wederom aan boord medebrengende twee koppen der muitelingen. Wij hadden geen man verloren, dog enige door de voetangels geblesseerd." [4] Kapitein Van Driel trad als commandant van het fort op. Te *Piroe* waren de radja van Eti en eenige orangkaja's van Manipa, benevens de inwoners van het eiland Bonoa de rebellen in den rug gevallen en hadden alzoo daar tot de vermeestering bijgedragen [5].

[1] Zie bl. 97.

[2] Zie bl. 97-98. Verg. echter bl. 99 ad noot 3.

[3] Niet *Bijerinch*, zooals staat op bl. 118, *Van Doren-M.* De adjudant was den 1n December met de twee gewapende sloepen van den *Evertsen* medegekomen.

[4] Over voetangels, speciaal op Saparoea, zie ook het op bl. 83, noot 1, vermelde werkje van Krieger, bl. 28-29. De Inlanders bleven uit vrees er voor achter.

[5] *Van Doren-M.*, bl. 118 119.

Doordien er nog geen voorraad van levensmiddelen voor de troepen was aangekomen, bleef Groot eenigen tijd ter reede van Loehoe, terwijl hij Javanen naar den wal zond om groenten voor de equipage te zoeken. Ook meende Groot niet zoo spoedig te moeten vertrekken, ten einde „ware het mogelijk, de inwoonders van deeze plaats weder tot hunne werkzaamheden te brengen" [1]. Den dag van den aanval en vermeestering van Loehoe, dus 1 December, werd een gevangene aan boord van de *Reygersbergen* gebracht, „welke eenige ongemakken aan het been had". Groot liet hem eerst door den chirurgijn-majoor verbinden en gaf hem den 2ⁿ drie eensluidende proclamaties, waarin de inwoners vermaand werden tot hun bezigheden terug te keeren, zoomede aan de goedwilligen vergiffenis toegezegd, de onwilligen met straf bedreigd werden. Met deze stukken zond de Commandant den man van boord naar zijn landgenooten, „hetwelk naderhand van een goed gevolg is geweest". Aan den avond van dezen 2ⁿ deed Groot de sloepen van den *Evertsen* naar Ambon terugkeeren. [2]

Met het krieken van den 3ⁿ December werd een detachement inlandsche soldaten en Alfoeren door Groot het binnenland ingezonden om te verkennen „en eenige hutten en vaartuigen te vernielen, welke in de bosschen waren gehaald"; het detachement kwam tegen 1 uur terug. „Konde ook het verbranden der negorijen langs de kust gewaar worden, waarmede de corvetten *Iris* en *Venus* nog bezig waren" [3].

Den 4ⁿ bracht een kruis-orembaai van Hila twee zesponders met ammunitie aan, die terstond voor fort Overburg werden ontscheept. Ook naderden twee kruis-orembaais met levensmiddelen „en gaf daarvan aan den kapiten van Driel voor vier dagen voor de bezetting". Aan den kapitein van de *Dispatch* droeg Groot op om den 5ⁿ te zeilen naar de negorij *Lahad* „om de negorijen, die daar mogten existeeren te verbranden" [4].

Den 5ⁿ December lichtte de *Reygersbergen* het anker met bestemming naar Ambon „om reden de slechte situatie van de ankerplaats het fregat altijd min of meer in gevaar was van ongemak te bekomen, ten andere daar de vivres bij mij aan boord ook verminderd waren tot op agt dagen rantsoen, en gaf dus het kommando

[1] Scheepsjournaal van Groot ad 2 December.
[2] Verg. bl 97.
[3] Als voren ad 3 December.
[4] Groot's journaal ad 4 December. *Lahad* kan ik niet t'huis brengen.

aan den kapitein van Driel over" [1]. — Den 8n was Ambon bereikt. Den 12n December volgde er de korvet *Venus*. Van Schuler legde aan Groot over de rapporten over de expeditie naar Ceram, "waartoe ik", journaliseerde deze, "ZijnEd. had order gegeven" en "welke in alle deelen voldoende waren". Ook de *Iris* was teruggekomen, doch kreeg dadelijk last om weder te gaan kruisen. Commandant Pool maakte bezwaar, daar, journaliseerde schamper Groot, die zich met hem volstrekt niet verstaan kon [2], ad 9 December: "Zijn Ed. volgens gewoonte niet konde zeilen", doch bij inspectie werd bevonden, "dat gemelde corvet Venus voor de gedestineerde expeditie zeer goed konde dienen". Het schip is dus vertrokken, doch bleef veel langer uit dan voorgeschreven was: "Op den 19 Januari ll.", rapporteerde Buijskes in zijn brief uit Ambon van 24 Februari 1818 N° 238 aan C.C.G.G. [3], "is de korvet de Venus van deszelfs kruispost teruggekomen; was door de sterke winden en stroomen tot beneden Banda vervallen geraakt, en daardoor niet op de door mij bepaalde tijd terug kunnen zijn."

Bij een proclamatie, gedagteekend Ambon, 25 December 1817, noodigde Buijskes de "ingezetenen van Ceram, zoo ver beoosten als tot de negorij Tamilouw" tot onderwerping uit [4]. Het stuk herinnerde aan de "gelukkige en geruste dagen", die hun voorvaderen beleefd hadden "gedurende eene onafgebrokene reeks van jaren onder het allezins billijk en vreedzaam bestuur van het Hollandsch Gouvernement"! Maar "dat geluk en deze rust" waren verstoord door gehoor te geven aan rebellen van Saparoea en Seit. Hierdoor hadden de Cerammers verbroken "alle banden van vriendschap...., die de Ceramsche volkeren sedert de tijden van den Molukschen Gouverneur en Commissaris Arnoldus de Vlaming steeds aan het Hollandsche gouvernement verbonden hebben gehouden", en hadden zij zich "des doods schuldig gemaakt, door hulp en bijstand te verleenen aan de muitelingen". Verklaard werd echter, dat men vergiffenis wilde schenken "uit aanmerking dat gijl. dit kwaad niet zoo zeer uit eigene beweging gedaan hebt, maar u hebt laten verleiden door eenige booswichten van Saparoea en van de kust van Hitoe"; doch slechts op deze uitdrukkelijke voorwaarden, "dat de negorijen, onder Loehoe sorterend, en die van Pieroe, Tanoenoe en Kaybobo, aan het Hollandsch

[1] Scheepsjournaal van Groot.
[2] Verg. dl. II, bl. 698.
[3] Dit rapport haalde ik ook aan op bl. 86.
[4] De proclamatie bij *Van Doren-M.*, bl. 120-122.

gouvernement trouw zullen blijven en dat de booswicht Oeloepaha benevens zijn zoon Pahalawan en alle zijne aanhangelingen zullen uitgeleverd worden"; en voorts, dat de negorijhoofden binnen 14 dagen te Ambon hun hulde "naar ouder gewoonte" kwamen bewijzen, daar anders hun negorijen zouden vernield worden.

Op Loehoe en omstreken bleek inderdaad de rust hersteld; de bevolking keerde allengs tot haar vreedzaam leven terug. Zelfs Oeloepaha, den "booswicht", kregen wij ten slotte in handen, gelijk nader zal medegedeeld worden; doch de oostkust van de Piroebaai, met de negorijen Piroe, Tanoeno en Kaibobo bleef "nog steeds in oproerige stemming" [1]. Tevens uit dien hoofde viel steeds te waken tegen den invoer van kruit enz. ten behoeve der rebellen. In de vele opstanden der Amboneezen gedurende den Compagniestijd, waren het de Makassaren, die menigmaal kruit aanvoerden; ook wisten, althans in dien tijd, de Amboneezen zelven dat wel te maken [2]. Buijskes had door verschillende verklaringen en uit de verhooren van eenige gevangenen vernomen, dat de oostelijke negorijen van Ceram gedurende den opstand de rebellen van kruit hadden voorzien, en wel in ruiling tegen de kruidnagelen, die zij in de gouvernementspakhuizen van fort Duurstede hadden buit gemaakt, zijnde ongeveer 10000 pond [3]; mede was hij stellig onderricht, dat die Cerammers beloofd hadden tegen een gedeeltelijk reeds op rekening ontvangen hoeveelheid nagelen, nog meer ammunitie op Bali en Lombok te gaan inruilen en daarmede bij het doorkomen van den Westmoesson te zullen terugkomen. De Schout-bij-nacht oordeelde deze ontdekking van zóó veel gewicht, dat hij dadelijk den Gouv.-Gen. voorstelde om eenige van onze gewapende vaartuigen van Java op de hoogte van Bali en Lombok te laten kruisen, ten einde de ceramsche vaartuigen op te lichten; terwijl hijzelf de fregatten *Wilhelmina* en *Maria Reygersbergen*, zoomede de corvetten *Venus* en *Iris* op verschillende punten een geruimen tijd deed kruisen, totdat de harde

[1] *Van Doren-M.*, bl. 122. In hoever de overwinning op Oeloepaha hierin wellicht verandering bracht, kan bij gemis aan data niet medegedeeld worden.

[2] Rumphius, dl. I, bl. 256 over 1646: „datze het gevonden Buskruijt voor dezen van de Macassaeren gekogt hadden; en het geene in den Oorlog verconsumeert was, haddenze selfs gemaakt, zijnde Toloekabessij een meester daer van met nog een swart van Mamala, die de species, als salpeter en swavel (datse genoeg in 't hoge gebergte kosten krijgen) aan de Negorij toegewoogen en kruijtmaeken geleert hadden."

[3] Verg. dl. II, bl. 625, noot 3.

westewinden de komst der inlandsche vaartuigen zouden beletten [1]. Al deze schepen kwamen onverrichter zake terug [2], behalve de *Wilhelmina*, commandant kapitein t/z H. M. Dibbetz, aan wiens scheepsjournaal ik het volgende ontleen.

Het oorlogsschip, den 21ⁿ October van Soerabaja vertrokken, had den 11ⁿ November de reede van Ambon bereikt. Den 13ⁿ d. a. v. moest Dibbetz naar Saparoea zeilen met rijst, patronen en 50 militairen. Twee dagen later had hij de golf bereikt, den 16ⁿ werd voor Saparoea geankerd. Den volgenden dag was alles ontscheept en moest het schip onverwijld terug naar Ambon [3]. Daar aangekomen, luidde de zeilorder van 29 November: "16 bannelingen aan boord om voor Banda te brengen, als ook nog geld en wijn, benevens vele goederen voor den Resident Baumhauer" [4]. Baumhauer, in plaats van Berkhoff, tot resident van Banda benoemd [5], kwam den 30ⁿ November aan boord; den 1ⁿ December zeilde het schip naar zijn bestemming; den 7ⁿ kon Dibbetz naar Ambon terug zeilen, doch deze reis werd al kruisende tegen rebellen en zeeroovers gemaakt. Het was op den 22ⁿ December, dat volgens Dibbetz' scheepsjournaal, het volgende plaats greep:

> Met den dag zagen van top twee vaartuigen in het Zuid; ten half 6 uren liet ik Z.Z.W., voorts Zuid en toen op de vaartuigen aan 't Zuid sturen. Had kracht van zeil. Ten 8 uren heesch ik de witte Engelsche vlag. Zij lieden hadden Hollandsche vlag waaijen. Kwart na 9 uren de vaartuigen op zij zijnde, minderde zeil en draaide bij. Zond den 1ste Luitᵗ. Pické om dezelve te visiteren. Gemelde luitᵗ. terugkomende, rapporteerde zijl. van Baly kwamen, kruid onder de lading hadden en van geene passen voor deze reis voorzien waren. Ik deed hen op zij halen, om de vaartuigen des te beter te kunnen visiteren. De schippers, die zeker stelde wij Engelschen waren, omdat ik hen ook in het Engelsch deed praaijen, waren intusschen aan boord gekomen, bragten eenige niets beduidende papieren mede en antwoordden op de vraag welke hun gedaan werd, wat zij te Baly gedaan hadden: »Wel kruid gekocht en meer andere dingen." Ik liet nu de Engelsche vlag

[1] Uit Buijskes' Buitenzorgsch verslag. — De *Reygersbergen* had d.d. 17 December order gekregen om gedurende 14 dagen te kruisen tusschen Ceram en Noesa Laoet op inlandsche vaartuigen, die van Timor moesten komen tot het brengen van kruit aan de rebellen.

[2] De *Reygersbergen* was den 4ⁿ Januari 1818 teruggekomen.

[3] Verg. bl. 107,

[4] In Dibbetz' scheepsjournaal.

[5] Over Von Baumhauer, zie dl. I, bl. 361-363.

neerhalen, en de Hollandsche hijschen, waarop zij geweldig schrikten en vroegen of wij Hollanders waren? De vaartuigen op zij zijnde, chargeerde ik onder anderen ook den adelborst der 1^e klasse Van der Meulen om dit vaartuig te visiteren, en deze werd op 't onverwachtst door een houw over het hoofd geblesseerd. Gebruikte dubbelde omzigtigheid, en liet het volk van de eene prauw mede op de andere overgaan. Nam de vrouwen en kinderen over, en liet daarna dat vaartuig in den grond schieten. Borg het kruid, draaibassen, geweeren, kleedjes, zout en rijst, zooveel wij konden. Lieten het vaartuig dat nog aan boord was achteraan bezorgen, om zeil te kunnen maken, en te zien of wij morgen nog wat uit konden krijgen; doch het zonk des nachts.

Vijf dagen later, dus den 27^n December, in den avond had nog de volgende ontmoeting in de streek der Schildpadeilanden plaats met een vaartuig, dat clandestien de eilanders van kruit wilde voorzien:

Ten 5 uren kregen een vaartuig in 't gezigt in 't Z.O.t.Z. Stuurde dadelijk op hetzelve aan, en maakte met kracht van zeil jagt op hetzelve. Toen wij het vaartuig in 't gezigt kregen, lag het om de N.O. Hij ging dadelijk om de Z.O. liggen en stuurde voorts oostelijker om ons te ontvlugten. Ik liep het vaartuig sterk op, doch de donker viel nog spoediger; ten 9 uren raakte het vaartuig, dat ik reeds mooi genaderd was, in 't Z.O.t.O. uit het gezigt. Ik berekende, volgens de vaart, die ik liep, het om half 8 op zij te moeten hebben; dit zoo niet zijnde, begreep ik hij eene andere koers was gaan sturen. Ik stuurde al oostelijker om te zorgen hij mij om de Zuid niet passeren kon; ¼ voor 8 uren borg ik de leizeils, stagzeils, bovenb^r/z en b^r/z, en ging ten 8 uren voor de wind om. Bleef met de enkelde ^{m}/z met trif er in om de N.N.O. leggen, vertrouwende hem met deze koers wel weer in 't gezigt te zullen krijgen, hetgene ook ten 10 ure gebeurde. Maakt kracht van zeil, en had hem ten half 11 uren onder het schot. Liet verscheidene schoten op hem doen om hem te dwingen van bij te draaijen, doch in stede van dit zocht hij het nog altijd met kracht van zeil te ontloopen, en stuurde al oostelijker. Ik praaide hem eindelijk: hij kwam van Balie, moest naar Ceram, waar hij t'huis behoorde, en had geene passen van gouvernementswege aan boord. Hij wilde niet met de prauw aan boord komen, ten einde hem nader te visiteren, en er kwam eene zware bui opzetten, waardoor hij het mogelijk weer zou kunnen ontkomen. Liet hem in den grond booren, ten half 12 uren. Terzelfden tijd kregen eene zware bui.

Den 30^n December was de *Wilhelmina* te Ambon terug; den volgenden dag kwam er een commissie aan boord, om de van de

prauw medegebrachte personen te ondervragen: "Gaven aan dezelve af", journaliseerde Dibbetz over de commissie, "16 vrouwen en 6 kinderen. Gaven aan de equipage per man 1 kleedje."

Had de divisie-Groot Loehoe en omgeving getuchtigd en waren door de twee andere divisiën binnen den tijd van drie dagen al de negorijen langs de kust tot Tamilauw, benevens al de vaartuigen, die zich op het strand bevonden, vernield, verder dan deze laatste negorij durfde Buijskes niet doen gaan, daar men reeds dagelijks slecht weder uit het zuiden had. Een expeditie ter vernieling der overige negorijen op de bovenkust werd uit dien hoofde uitgesteld tot April: kapitein-luitenant Van Schuler voerde haar toen aan op bevel van generaal De Kock, die, met Buijskes' vertrek, als gouverneur optrad.

HOOFDSTUK XII.

De terugreis van den Evertsen met gevangenen en gewonden naar Ambon en Soerabaja: 18 November 1817—5 Maart 1818.

Aankomst te Ambon: 21 November. — Terechtstelling van rebellen. w. o. Thomas Matulesi: 16 December. — Executie van Oeloepaha: 20 Februari 1818. — Herinnering aan executiën in den Compagniestijd. — Overlijden van majoor Meijer: 16 Januari 1818. — Het lot van Christina Martha Triago. — Aankomst van den *Evertsen* te Soerabaja met geredden Van den Berg: 5 Maart 1818.

In den avond van den 18ⁿ November 1817 had de *Evertsen* de reede van Saparoea verlaten met bestemming naar Ambon; tegelijkertijd lichtte met gelijke bestemming het oorlogsschip *Wilhelmina*, dat den 16ⁿ t. v. gekomen was, het anker, zoomede de *Dispatch* [1]. De *Wilhelmina* kreeg in de baai bijna een ongeluk, zoodat het fregat er eerst den volgenden dag uit kwam. Intusschen bereikte men tegelijkertijd, den 21ⁿ November, Ambon.

De *Evertsen* had aan boord, behalve 33 gewonden, waaronder majoor Meijer, tal van gevangen genomen rebellen; 22 ervan behoorden tot de voornaamsten. Ook reisden mede „de twee flankeurs", die tijdens de expeditie-Beetjes door de rebellen waren gevangen genomen [2]. De omstandigheden hunner bevrijding zijn ons echter niet vermeld geworden. — De gewonden werden getransporteerd naar het hospitaal, de gevangenen opgeborgen in het fort te Ambon [3]. Majoor Meijer had steeds veel geleden; een kogel was achter tusschen de schouderbladen met een gedeelte van zijn das uitgesneden moeten worden; bijna stikkende, zag zich de opperchirurgijn Ooijkaas [4] verplicht een snijding in de borst te doen, om wat lucht in de longen te kunnen brengen; zij gaf inderdaad den gewonde veel verlichting. Hij verdroeg deze smartelijke operatiën met voorbeeldelooze kalmte. Aldus kwam de geheel verzwakte en bijna hopeloos lijdende ter reede van Ambon; in een tent-orembaai,

[1] *Ver Huell*, dl. I, bl. 261 meldt wel het vertrek van de *Reygersbergen*, maar zonder datum; ik trof dien echter aan in het journaal van de *Wilhelmina*.

[2] *Ver Huell*, dl. I, bl. 262. — Verg. hiervóór bl. 79.

[3] De hier voorkomende mededeelingen bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 262 en 266. — Bij *Van Doren-M.*, bl. 102, leest men de dwaasheid, dat majoor Meijer werd overgebracht „in een open schep-orembaay naar Amboina"!

[4] En niet Hooykaas, gelijk staat op bl. 101, *Van Doren-M.* Verg. hiervóór bl. 86.

waarop een palankijn was geplaatst, werd hij zorgvol ontscheept om naar Batoe Gadjah vervoerd te worden „en aldaar zoodanig geplaatst, dat hij van zijne legerstede het verrukkende gezigt der groene heuvels, boomen en bloemen had".

Den 16^{n} December werden de voornaamste rebellen te recht gesteld: de geheele ternataansche en tidoreesche oorlogsvloot, sterk 45 kora-kora's, was toen ook ter reede en kon dientengevolge van onze strafoefeningen getuige zijn. De executieplaats was vóór het Raadhuis, op het plein, buiten fort Nieuw-Victoria, op het zoogenaamde groene zoodje. In den avond van den 15^{n} bezocht Ver Huell de gevangenen [1]. Hij vond Thomas Matulesi omringd door schoolmeesters, die door het onophoudelijk zingen van psalmen hem tot den dood voorbereidden. Hij stond onder de lamp, die in het midden van de gevangenis aan den zolder hing. Zijn gelaatstrekken waren kalm: geheel met de godsdienstoefeningen bezig, bleek hij sterk overspannen. Niets kon hem aftrekken: voor alles, wat hem omringde, scheen hij onverschillig. De andere rebellen toonden een in zichzelven gekeerd stilzwijgen.

Den morgen van den 16^{n} ontscheepten al de divisiën der schepen; het commando was opgedragen aan den luitenant t/z 1e klasse Steenboom, eerste officier aan boord van den *Evertsen*. Op het plein schaarden onze troepen zich *en bataille*; de alfoersche hulptroepen voegden zich daarbij, uitgedost met lange vederen in de haren, als ten oorlog gaande.

Om 7 uur naderden de hoofdrebellen Thomas Matulesi, Anthony Rhébok, Philip Latoemahina, Said Printa, respectievelijk hoofd van den opstand, kapitein, luitenant en radja van Siri Sori. Ze waren voor den galg bestemd: het lijk van Matulesi zou bovendien „ten eeuwigen dage in eene ijzeren kooi" moeten hangen, „opdat het, al ware hetzelve tot stof vergaan, nog ten afschrik zoude dienen voor zijne gruweldaden". Dat alles stond in het vonnis van Ambons Raad van Justitie en werd alzoo voorgelezen. Matulesi hoorende, wat men nog met zijn lijk zou uithalen, lichtte even het hoofd op en zag toen weder strak vóór zich neer.

Latoemahina was het eerst aan de beurt; de beul had geen rekening gehouden met 's mans zwaarlijvigheid: het touw brak, de man smakte neer en moest bijna levenloos andermaal den ladder opgesleept worden.

Rhébok en Said Printa volgden. Toen naderde Matulesi. On-

[1] De hier voorkomende mededeelingen bij *Ver Huell*, dl. I, bl. 268-270.

beschroomd stapte hij den ladder op; toen hem de strop werd omgedaan, groette hij de rechters zeer nederig en zeide met bedaarde stem: *Slamet tingal*, *Toewan*, *Toewan!* "Het lijk van Matulesi werd in een ijzeren kooi aan de oostkust der baai tentoongesteld" [1].

Drie weken later hadden van ceramsche rebellen executiën plaats, die evenzeer, naar Rumphius' manier van zeggen, "zeer ordentlijk en zonder tumult" toegingen [2]; den 10n Februari 1818 werden 4 der hoofdmuiters gehangen, en den 20n d. a. v. de moedige Oeloepaha, "welke strafoefening zonder de minste belemmering afliep, doch eenen zigtbaren indruk van vrees bij de eilanders naliet" [3]. Onder welke omstandigheden de gevangenneming van Oeloepaha plaats vond, bleef mij onbekend. Als Buijskes bij brief, gedagteekend Amboina 24 Februari 1818 N° 238 [4], ten vervolge van een schrijven d.d. 12 Januari t. v., aan C. C. G. G. van onderscheidene verrichtingen rapport doet, opent hij dat stuk met de mededeeling: "dat de expeditie tegen het hoofd der muitelingen van Hitoe *Oeloe Paha*, de welke zich met nog een aanzienlijken aanhang op Ceram onthield, volmaakt wel uitgevallen is: zijnde die booswigt levendig in onze handen gevallen en heeft bereids zijne misdaad met de strop geboet. Alle de door hem verleide ingezetenen zijn in onderwerping gekomen, en na door mij vergiffenis erlangd te hebben, naar hunne respectieve negorijen terug gekeerd; deze menschen zeer veel kommer en ongemak uitgestaan hebbende, zullen niet ligt weer tot een opstand te bewegen zijn, en vleije mij dat de rust als nu voor goed hersteld zal zijn". Mede blijkt uit het rapport, dat voor de expeditie tegen Oeloepaha gebruik is gemaakt van de ternataansche kora-kora's, die de Schout-bij-nacht vervolgens aan onzen vriend den sultan van Ternate terugzond [5].

In de wijze van opstandelingen te straffen was alzoo de Beschaving wel wat vooruitgegaan sinds in 1652 de volgende executiën van gevangen genomen rebellen plaats vonden: "Van deese wierden de vier hoofdorangkaijen van Waijpoetij door wiens last en ordre voorsz. moord geschied was, op den 26 Aug. op Hila geledebraakt, zijnde de 3. eerste alvoorens haare meijnedige tonge uijtgesneeden en den laatsten zijn hand afgekapt, drie mindere orangkaijen wierden

[1] *Boelen-M.*, bl. 287.

[2] *Rumphius*, dl. II, bl. 49, betrekkelijk het jaar 1653.

[3] *Van Doren-M.*, bl. 124.

[4] Verg. bl. 102, noot 3.

[5] „De twaalf Ternataansche korra-korra's, die ik voor de expeditie tegen Oelopaha gebruikt had, heb ik eindelijk weder teruggezonden."

geworgt en op 't rad gelegt, item 15. stux wierden gevleugeld van 't jaght de Leewerik in 't water gesmeeten die voorts van de zoldaaten en matroozen, met kleene vaartuijgen daar op passende, doodgeslagen wierden, twee slaven wierden gegeeseld en voor al haar leven in de ketting geklonken, nog een minder orangkaij raakte met een geesseling en vijf jaaren in de ketting te gaan vrij. Behalven dese was er nog een moorse Paap van de negorij Lebalehoe van de verraderij beticht en op Hila vast zittende die poogden te ontkoomen, springende van boven de reduijt neder in meininge zijnde over de benedenste huijsen heen te springen, dog brak in 't vallen een been het welk den admiraal ziende liet hem nog eens half dood boven brengen en nog een zoo kloeken sprong doen waar aan hij dood viel" [1]. Resteerende rebellen werden wat genadiger behandeld om "geen eeuwig afgrijsen voor d'onse te verwecken" [2]!

Juist een maand na de terechtstelling van Thomas Matulesi gaf majoor Meijer den geest, den 16ⁿ Januari 1818 op 28-jarigen leeftijd. Bij een besluit, gedagteekend Amboina, 20 Januari 1818, bepaalde schout-bij-nacht Buijskes, dat de bij de negorij Ow doodelijk gewonde zou worden begraven in den gouvernementstuin Batoe Gadjah en dat op het graf een gedenkteeken ten koste van den lande zou verrijzen, met een bij het besluit aangegeven opschrift [3]. De *Evertsen* was destijds van Amboina reeds naar Java vertrokken: alzoo kon Ver Huell niet aan de plechtigheid van de ter aarde bestelling deelnemen. De *Reygersbergen* lag mede gereed tot zeilen den 16ⁿ, "doch kreeg", journaliseerde dien dag commandant Groot, "dien avond een brief van den Schout bij Nacht om te blijven leggen tot den volgenden avond, dewijl de Majoor der Infanterie J. Meijer, dewelk op Sorra Sorri op Saparoua zwaar gewond was geworden, op dien avond aan zijne wonden was overleden, en dat des Schout bij Nachts begeerte was, dat de laatste honneurs van de Maria zouden gedaan worden, uit hoofde dit Fregat zooveel deel in de overwinningen der rebellen had genomen".

[1] Dit beestachtig verhaal bij *Rumphius*, dl. II, bl. 36-37. — Op bl. 48-49 evenzeer afkappen van rechter handen der radja's van Iha en Nollot; ook radbraken.

[2] *Rumphius*, dl. II, bl. 43-44.

[3] Het besluit bij *Van Doren-M.*, bl. 122-123, waar Meijer's voornamen zijn A. J.; verg. hiervóór bl. 24, noot 2. Ik denk dat A. J. de juiste voorletters zijn, dus niet C. F. — Met de wanhopende slordigheid overigens, eigen aan al de gepubliceerde uiteenzettingen van dezen opstand, staat bij *VanDoren-M.* niet alleen op bl. 123, dat het besluit is genomen in 1817, maar op bl. 124, dat Meijer overleed den 20ⁿ Januari. Verder leest men er, dat, volgens het besluit, op het monument moest staan, dat Meijer gewond werd d.d. 12 November; ik weet echter niet beter, dan dat het plaats had op den 11ⁿ: verg. bl. 71-74.

De *Evertsen* had op zijn reis naar Java weer rebellen aan boord en wel 39, bestemd om er als ballingen in de koffietuinen te werken. Enkelen er onder waren mede door den Raad van Justitie te Ambon ter dood veroordeeld, doch door Buijskes gegratieerd [1]. Onder de belangrijke rebellen, die Ver Huell medekreeg, noemt hij [2]: Hehanoesa, radja van Titowai; Pattywaal, radja van Tiow; J. Sajepatti, den ouden opperschoolmeester van Saparoea [3]: Patty Coela, orang kaja van Wakkal. Eindelijk bevond zich nog een persoon aan boord, die Ver Huell er tot zijn verwondering aantrof. Christina Martha Triago was, naar wij lazen [4], door Ver Huell op Noesa Laoet achter gelaten en bij een schoolmeester aldaar uitbesteed. Ze ontvluchtte echter en dwaalde eenzaam in de bosschen rond, zich voedende met wilde vruchten. Voor haar landslieden werd zij een toovenares, een booze geest, waarom men verzocht van haar ontslagen te worden. Buijskes gaf hieraan gevolg; zoo trof Ver Huell haar aan onder de voor Java bestemde, aan hem toevertrouwde ballingen. De sympathicke commandant riep het meisje alleen bij zich in de kajuit; zij zag hem met doordringende blikken aan. „Ik deed mijn best", verhaalt hij verder, „om haar met overtuigende redenen moed in te boezemen, haar verzekerende van eene zorgvuldige behandeling aan boord, dat haar niets ontbreken zou, dat ik een verblijf voor haar alleen bestemd had, . . ." Geen troost mocht echter baten; zij blies nog op reis den laatsten adem uit. „Alles wat ik van haar vernomen en gezien had", schreef nader Ver Huell, „droeg den stempel van eene edele ziel, van heldenmoed, ouderliefde en standvastigen rouw over het verlies van haren vader. Had zij, (dacht ik) onder beschaafde volken het levenslicht mogen aanschouwen, en ware hare sterke ziel door zachtere zedewetten getemperd geworden, hoe voortreffelijk hadden zich dan hare deugden niet ontwikkeld. Onder een woest volk geboren, nog weinig bestraald door het licht van de Godsdienst, had zij gretig alle die verwilderde

[1] In Buijskes' rapport aan C. C. G. G., gedagteekend Amboina, 24 Februari 1818 N° 238, leest men: „Nog zeven van de voornaamste Hoofden, aanvoerders en eerste aanleggers van den opstand op Saparoea, waren door den Raad van Justitie ter dood veroordeeld, welk vonnis ik aan vier derzelven heb laten uitvoeren (verg. bl. 108), dan aan drie remissie van den doodstraf verleend en na Java gerelegueerd; onder deze laatste bevind zich de opperschoolmeester van Saparoua. Ik vleije mij dat dit verrigtte de goedkeuring van Uwe Excellentien, zal weg dragen."

[2] *Ver Huell*, dl. I, bl. 270, waaraan ik verdere bijzonderheden ontleende.

[3] Over dezen schoolmeester, verg. bl. 82.

[4] Op bl. 92.

zeden aangenomen, waarop deze volken eenen hoogen prijs stellen, en die eene zekere heldhaftigheid vertoonen, waardoor zoodanig een hartstogtelijk wezen, als zij geweest was, moest getroffen worden. Zeker verwierf zij de toejuichingen van al hare landgenooten, toen de vlam des oproers op haar eiland oversloeg, en zij haren ouden vader en koning als wapendraagster in den strijd volgde. Nu kende zij geen ander genot dan dezen lof te doen stijgen; en de natuurlijke zachtheid der vrouwelijke kunne ontaardde in eenen bloeddorstigen strijdlust. Hare afgezonderde levenswijze had hare gezondheid ondermijnd. Zij weigerde standvastig alle geneesmiddelen, en met weerzin nam zij eene zeer geringe hoeveelheid voedsel, zoodat het arme meisje geheel uitteerde, en als een geraamte werd, waarop eene diepe, sombere, neêrslagtigheid volgde, die haar weldra wegsleepte. Ik liet haar stoffelijk overblijfsel stil in zee zakken."

Aan boord gedroegen de bannelingen zich steeds behoorlijk. Toen den 5n Maart de *Evertsen* Soerabaja bereikte, gaf Ver Huell ze den Resident over: zij hadden, teekende Ver Huell aan [1], "in de manoeuvres met het schip steeds zeer gewillig de behulpzame hand geboden".

Nog een passagier, die een oogenblik de aandacht vraagt, had de reis medegemaakt, namelijk het zoontje van wijlen Van den Berg, reeds te Saparoea aan boord van den *Evertsen* gebracht [2]. Nu, te Soerabaja aangekomen, werd het kind bij zijn familie aldaar bezorgd. "Wij namen", schrijft nog Ver Huell [3], "een aandoenlijk afscheid van het lieve kind, dat door zijne aanminnigheid onzer aller harten veroverd had. Ouderloos en verlaten, op eene wonderdadige wijze door de beschikking der Voorzienigheid gered en onder de Indianen gevonden, wekte het teeder wichtje ons medelijden op, en had gedurende de geheele reize, in de hutten der Officieren rond gedarteld, beschouwende ieder onzer als vriend. Ook bij mij in de kajuit vond het vermaak en werd overal geliefkoosd en met zorg behandeld."

Te Soerabaja zijnde, gewerd Ver Huell een brief van Engelhard uit het Buitenzorgsche. Het antwoord laat ik hier volgen [4]. Men zal van den Schrijver der "Herinneringen" niet zooveel taalfouten verwachten als daarin voorkomen; het malle "beminde" voor Engelhard's vrouw — zij waren goed 30 jaar getrouwd! — treft men hierin evenzeer aan als het "dierbare Gemalinne" in Engelhard's brief aan Van der

[1] *Ver Huell*, dl. II, bl. 56.
[2] Zie bl. 81 en 82.
[3] *Ver Huell*, dl. II, bl. 56-57.
[4] In de Engelhard-verzameling ligt het oorspronkelijk schrijven; verg. hiervóór, dl. I, bl. 344.

Capellen, waarover ik mij indertijd vroolijk maakte [1]; verder zal men uit dien brief kunnen opmaken, dat Engelhard's naam niet geleden schijnt te hebben, noch bij den Briefschrijver, noch bij den *Etat-major* van den *Evertsen*; eindelijk zal de vrijmetselaar een sympathiek saluut wel brengen aan dezen vol ijver zich bezield toonenden „leerling".

Aan boord Z. M. Schip Ad. Evertsen den 10 April 1818.

Wel Edel Gestrenge Heer

Het was mijn Pligd geweest, UWEdelGestr. de Eerste letteren te moeten toe zenden, het is dus een gelukkig ogenblik voor mij geweest UWEGestr. zeer geeerde en vriendelijke te mogen ontvangen, dewelke mij zoo zeer overtuigen UWEGestr. deeze mijne inattentie wel geliefd te vergeeven, en tevens UWEGestr. welstand te moogen verneemen, benevens die van mevrouw UwEGestr. zeer gerespecteerde beminde hoopende Haer Edeles ongesteldheid door de zuivere buitenlugd geheel zal verdweenen zijn, ik hoope het geluk te mogen hebben eenige dagen te Batavia door te kunnen brengen, en zal mij zeer vereerd achten UWEGestr. te Pondok Gede te ontmoeten.

Men is druk bezig Z^r^. M^s^. schip en het Fregat de reparatie voor de t'huis reize te doen ondergaan, beide schepen zijn zeer in de hand gevallen.

Z. Excell. den S. B. N. Buyskes heefd zeer geruststellende tijdingen uit de Molukkes mede gebragd, alle de opperhoofden zijn thans gestrafd, en de in de boschen geweken Cerammers, welke hunne negorijen hebben verlooren zijn alle uitgehongerd terug moeten koomen, een bewijs deeze straf hun lieden kan beteugelen.

Met de eerste geschikte gelegenheid na Batavia hoope de Eer te hebben twee geamballeerde koffertjes op Amboina ontvangen na UWEdelGestr. te verzenden.

Zedert twee dagen hebbe de Eer gehad in deeze Loge als leerling gerecepieerd te worden van de waardige Broederschap der vrije metzelaaren, dit is eene interressante Epoque in mijn Leven geweest: en ik zal tragten (indien het mogelijk is) meer en meer van de geheimnissen kennis te krijgen, al wat ik er tot nog

[1] Zie *Engelhard*, bl. 1010. — Verg. dl. II, bl. 628. — Ik maak van deze gelegenheid gebruik er de aandacht op te vestigen, dat in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* van 1817, dl. I, bl. 550 een uitgewerkte critiek voorkomt van Engelhard's werk over Daendels, die in alle opzichten stemt met het door mij uitgesproken oordeel.

toe van weet steunt op zeer deugzame gronden, hij die volgens *die* stellingen een metzelaar is, is een braaf en waardig lid van de Maatschappij.

Na mijn Respect aan Mevrouw UWelEdGestr. waardige egtgenoote gepresenteerd te hebben, en mij in haar Edeles geeerd aandenken en achtenswaardige vriendschap gerecommandeerd te hebben, hebbe de Eer met verniewde gevoelens van onveranderlijke vriendschap en zuivere hoogachting te zijn

Wel Edel Gestrenge Heer
UwEdelGestrenge's Zeer gehoorzame
dienaar en vriend
Maurits Ver Huell.

P.S. Het Etat Major van Z. M. schip Evertzen presenteerd zijn respect aan UWelEd.Gestrenge en Mevrouw.

HOOFDSTUK XIII.

Ternataansche en tidoreesche zaken tot Februari 1818.

Sultan Moedah van Tidore tijdens Buijskes' verblijf te Ternate vermaand: 2—9 September 1817. — Engelhard's contracten met Ternate en Tidore: 16—17 September. — Buijskes' instructiën aan den *Evertsen* en de *Reygersbergen* tot het oplichten van sultan Moedah. — Dankbetuiging aan de vorsten van Ternate en Tidore voor de hulp, verleend bij den opstand van Matulesi. — De sultan van Tidore wijst af bijstand in arrestatie van sultan Moedah. — Bezoek der Sultans aan de oorlogsschepen: 12 en 14 Februari 1818. — De *Venus* bestemd tot onderwerping van sultan Moedah. — De *Venus* vóór Bitjoli: 20 Februari. — Arrestatie der rebellen.

Hiervoren werden medegedeeld de moeilijkheden, die reeds onder het Engelsche bestuur in het rijk van Tidore bestonden, ten gevolge van een tegen sultan Mosoel optredenden kroonpretendent: den z. g. sultan Moedah Abdin of Djamaloedin [1]. De onrust was blijven bestaan en werd te bedenkelijker toen de opstand van Saparoea uitbrak, waarin Ceram deelde, terwijl sultan Moedah Abdin met de Cerammers scheen te heulen. Een en ander maakten het noodig om op dezen pretendent andermaal de hand te leggen — hij was immers reeds onder het Engelsche bestuur gerelegeerd geweest — en alzoo met kracht van wapenen zoo noodig tegen hem op te treden. Van het verloop dezer gebeurtenissen volge hier een breede uiteenzetting.

Den 22^n^ Augustus 1817 was Engelhard naar Ternate per *Zwaluw* vertrokken, speciaal om met de sultans van Ternate en Tidore contracten te sluiten, die de verhoudingen tot ons gouvernement zouden regelen. Terwijl hij zich hier bevond, kwam er in den avond van den 2^n^ September schout-bij-nacht Buijskes met den *Frederik* aan [2]. De Schout-bij-nacht werd tijdens zijn verblijf aldaar op de hoogte gesteld van de geschillen over de tidoreesche troonsopvolging en van de aanspraken op het gezag over de halmaheirasche landen, dat prins Moedah van de Engelschen erlangde en van waar hij steeds

[1] Zie dl. I, bl. 500-501.

[2] Verg. bl. 11 Daar stelde ik de aankomst op den 1^n^.

een vijandelijke houding tegen Tidore aannam. Buijskes had echter destijds wel wat anders te doen dan zich in deze quaestiën te verdiepen. Hij ontbood daarom den Kroonpretendent bij zich en vermaande hem vriendschappelijk, dat hij zich rustig zou houden, wilde hij als opvolger van den tidoreeschen troon door onze regeering erkend blijven. Daartoe diende hij te Ternate te wonen tot de quaestiën beslist zouden zijn. Moedah bracht hiertegen eenige bedenkingen in, o. a. dat het verblijf aldaar zoo duur was, waarop Buijskes hem ten deze bevredigde door f 100 's maands, 500 ℔ rijst en vrije woning toe te staan. De prins beloofde daarop rustig te Ternate te blijven tot er uitspraak te Batavia zou zijn gedaan. Ook de sultan van Tidore zeide toe voor de eensgezindheid het zijne te verrichten.

Van meer belang destijds was, dat de Schout-bij-nacht zich terstond verzekerde van de hulp der beide sultans in de bestrijding van Matulesi's opstand, waartoe ieder twintig kora-kora's beloofde. Den 9n September vertrok Buijskes naar Ambon, achterlatende commissaris Engelhard, die eerst den 23n d. a. v. Ternate zou verlaten en den 5n October Ambon bereikte.

Engelhard had speciaal te zorgen voor het sluiten der contracten met de sultans, waartoe hij door Buijskes was gemachtigd. Den 16n September werd met Ternate en den volgenden dag met Tidore een contract aangegaan. Bij dit sluiten van verdragen „als tusschen den eenen onafhankelijken Souverein en den anderen" [1], werd gevolgd de Engelsche vorm, die afweek van het gebruik onzer O. I. C., volgens welk met deze sultans geen eigenlijk gezegde tractaten werden gesloten, „maar de hooge regering bevestigde die Vorsten bij akte van investiture in hun gezag". Een paar jaar later werd op dien ouden vorm teruggekomen. Tijdens de komst van landvoogd Van der Capellen te Ternate en Tidore werd namelijk d.d. 17 Mei 1824 een andere overeenkomst met de beide vorsten tegelijk aangegaan, „nagenoeg in den vorm eener instructie opgesteld" [2].

Art. 3 van het door Engelhard met Tidore gesloten contract bleef

[1] De aanhalingen over deze contracten en de bepalingen ervan bij *Olivier*, dl. I, bl. 300-306.

[2] Met Tidore werd, na de optreding van sultan *Alting*, opvolger in 1857 van den in dl. I op bl. 499, noot 1 vermelden Mansoer, een nieuwe overeenkomst gesloten d.d. 25 September 1860, waarbij het zelfbestuur bleef toegekend, maar in vele opzichten meer beperkt dan vroeger, zoodat hij geen belangrijke verrichting meer kon uitvoeren, zonder toestemming onzer Regeering: *Van der Crab*, bl. 316.

Abdin als sultan Moedah erkennen en dus als opvolger bij overlijden van sultan Mosoel, altijd wanneer Moedah den gevorderden leeftijd mocht hebben bereikt, en zoo niet, dan zou een ander opvolger benoemd worden, maar zonder te kort te doen aan Moedah's rechten om eerlang den troon te beklimmen. Wat echter betreft de hiervoren vermelde landen *Maba*, *Weda* en *Patani* op Halmaheira [1], aangezien ze buiten voorkennis van den sultan van Tidore onder het Engelsche bestuur aan sultan Moedah waren afgestaan, werd bij het aangehaald art. 3 daarover alsnog de beslissing van den Schout-bij-nacht ingeroepen: een niet zeer gelukkige bepaling, zou men zeggen, in een tractaat. Toen sultan Moedah vernam, dat er een tractaat met den sultan van Tidore was gesloten, deed hij Engelhard „door een van zijne prinsen" verzoeken om ook een contract te mogen sluiten „zo nopens zijne successie in 't Rijk van Tidore bij vacature, als nopens de aan hem afgestane landen Mahba, Weda en Pattanie" [2]. Engelhard gaf den afgezondene te kennen, dat in art. 3 van het tidorsche tractaat „behoorlijk mentie gemaakt was, zo wel van zijn troonsopvolging in het Tidoresche rijk, als van de opgemelde landen Mahba, Weda en Pattanie", zoodat geen overeenkomst verder noodzakelijk was. „En om Zijne Hoogheid daaromtrent gerust te stellen, als om denzelven alle vertrouwen voor het Nederlandsche Gouvernement in te boezemen", zond Engelhard den gewestelijken secretaris Otto naar Moedah met het tractaat, om hem bewust artikel 3 te doen lezen; de Secretaris kwam met de mededeeling terug, „dat deze Prins hieraan zeer gevoelig was geweest, en mij over deze attentie liet bedanken, onder verzekering van daarin volkomen te berusten".

De mogelijkheid was alzoo niet uitgesloten, dat des sultans oudste zoon Achmad bij overlijden zijns vaders zou voorbij gegaan worden ter wille van sultan Moedah, hetgeen den sultan van Tidore instantelijk aan Engelhard deed verzoeken, dat alsdan zijn zoon door onze Regeering in bescherming zou worden genomen, speciaal ook verlof zou krijgen op Ternate te wonen. Engelhard had geantwoord, dat hij het verzoek zou overbrengen en geenszins aan de inwilliging twijfelde, „indien hij, prins Achmad, door zijn gedrag

[1] Zie dl. I, bl. 501.

[2] De aanhaling en volgende bijzonderheden uit een ongedagteekend rapport aan Buijskes van Engelhard, toen deze den 5n October te Ambon was teruggekomen: verg. dl. I, bl. 344, laatste alinea. — Over gemis aan dagteekening, verg. dl. I, bl. 554.

zich de bescherming van het Gouvernement waardig zoude maken".

Ook de sultan van Ternate had iets op het hart. Hij verzocht namelijk, dat van wege de Regeering hem mocht worden gezonden „een cachet, volgens usantie gegraveerd met den naam van Zijne Hoogheid, om onder de Rijksornamenten bewaard te worden"; verder wenschte hij, maar voor eigen rekening, „eene geheele kleeding van imam of hoogepriester", overeenkomstig een nadere aanwijzing. Engelhard verzekerde den Sultan, dat van het cachet werk zoude gemaakt worden, „wijl zulks met de gebruiken van het voormalige Hollandsche Gouvernement is overeenkomende"; en wat het kleedingstuk betrof, hij er niet aan twijfelde, men hem zou trachten te believen „wanneer een kleeding van Imam of Hoogepriester voor Zijne Hoogheid geschikt op Batavia te bekomen zoude zijn".

Naar wij weten voldeden de sultans van Ternate en Tidore aan hun beloften tot het zenden eener scheepsmacht naar Ambon; Ternate in de eerste plaats, daarna Tidore. Misschien wel werd sultan Moedah door deze ontblooting van macht tot verzet alweder aangemoedigd; zeker is het, dat hij zijn pogingen tot verdrijving van sultan Mosoel hervatte en met de ceramsche rebellen heulde. Uit dien hoofde bleek het Buijskes noodig hem te doen arresteeren en als staatsgevangene naar Java te voeren. Een goede gelegenheid bood zich daartoe aan, doordien de *Evertsen* en de *Reygersbergen* toch naar Java met rebellen teruggingen en alzoo in het voorbijgaan sultan Moedah konden oplichten; dit aandoen van Ternate behoefde ook niet alleen dáárvoor te geschieden, aangezien de Schout-bij-nacht aan de sultans officieel wilde ter kennis gebracht hebben, dat de opstand van Matulesi bedwongen was.

De *Evertsen* heeft het eerst Ambon verlaten; daarna, den 17n Januari 1818, volgde de *Reygersbergen*: aan den commandant Groot was speciaal opgedragen, gelijk het scheepsjournaal van de *Reygersbergen* memoreerde: „het arresteren van den jongen sultan, opvolger van den regeerenden sultan van Tidor, welke jonge sultan onder civiele bewaring was van den fungerenden resident en teffens order om in arrest te nemen een praauw met de manschappen, welke van Ceram waren gekomen en die gezamentlijk naar Soerabaja over te brengen".

Ver Huell, commandant van den eerder aangekomen *Evertsen*, moest den Sultan de tijding van het dempen des opstands brengen, waarbij wel de noodige dankbetuigingen gevoegd zullen zijn. Den middernacht van 29 op 30 Januari 1818 verscheen het fregat ter

reede van Ternate. Des ochtends kwamen de resident Hulft van Hoorn, de commandant Muilman en de notabelen den heer Ver Huell complimenteeren; allen toonden zich verwonderd „over het, zoo geheel onverwachts, op de reede verschijnen van een groot schip". Met veel plechtigheid deed de commandant van den *Evertsen* persoonlijk mededeeling aan den sultan van Ternate over het einde van den opstand; aan dien van Tidore werd er schriftelijk aankondiging van gedaan; later bracht Ver Huell ook dien vorst een bezoek [1].

Den 3n Februari liet ook de *Reygersbergen* het anker voor Ternate vallen. Prins Moedah had zich echter uit „de civiele bewaring" ontslagen, zoodat volgens het scheepsjournaal, de Resident den Commandant inlichtte, „dat de jonge sultan zijn verblijf met zijn gevolg in den nacht had verlaten en zich had begeven naar zijne districten op Halmaheira, dat hij de posthouder, welke van het Gouvernement daar was, had doen arresteeren en verscheidene hostiliteiten had gepleegd en tegenwoordig in aantogt was tegen den regerenden sultan van Tidore, die daar reeds een zekere magt naar toe had gezonden om ware het mogelijk van den jongen sultan zig meester te maken". Groot besloot hierop met den Resident en den commandant der troepen naar Tidore te gaan, „ten einde nadere informatie van de zaak te bekomen". Den 7n was het vertrek derwaarts bepaald. Boelen in zijn journaal geeft van dit bezoek de volgende beschrijving:

„Mij heden morgen om 6 uur naar het residentiehuis begeven hebbende om met den Resident Hulf van Hoorn, den kaptn J. Groot, Kaptn Luit. Verhuel, den heer Jacobson, Vaillant, Hooft en Otto naar den Koning van Tidore te vertrekken.

„Om 8½ uur begaven wij ons alle in een fraaie tent-orangbaaij, van binnen met rood laken en witte franjes behangen en buiten rijkelijk met vlaggen versierd. Het vaartuig wierd door 26 man voortgeschept, benevens een mandoor, die stuurde. Een prins van den bloede des Sultans voerde het bevel en had buiten die, welke pagaaijden, nog 6 personen aan boord, die ons bedienden. Het geluid der gong gong wierd gedurig gaande gehouden, waarbij de Tidoresen op de maat van het scheppen hunne krijgs- en minneliederen zongen. Op de N.-O.hoek van Tidor eil. ontmoetten wij nog 11 andere vaartuigen, door den Sultan gezonden om ons te halen. Zij wierden allen voor de orangbaaij, waarin wij ons bevonden, gespannen, en schepten,

---

[1] De beschrijving van de reis van den *Evertsen* naar Ternate, het bezoek aldaar en aan Tidore, verder de reis naar Soerabaja vindt men bij *Ver Huell* dl. II, bl. 3-56; zij behoort tot een der beste stukken uit de *Herinneringen*.

die alle zingende, onder de gong gong ons vaartuig met onbegrijpelijke snelheid voort langs de wal van Tidor. Wij passeerden twee plaatsen, waar heete bronnen waren; de kust was bezoomd met verschillende boomen, waarin zich honderde van cacatoua-vogels bevonden, welke de daar anders heerschende stilte door hun geschreeuw, gemengd met het geluid van honderde andere vogels aangenaam vervrolijkte. Om 10 uur passeerden wij het kleine eilandje poeloe Combo. Om 11 uren waren voor de hoofdplaats der Tidoresen, op een hoogte niet verre van het strand gelegen. Het strand heeft aldaar een bogt, waarover een opgerichte wal gelegen is, welke eene haven vormt. Men bragt de vaartuigen tusschen die wal op strand, dog wel met de agtersteven landwaards, terwijl bij hen oorlogsgezindheid betekend, wanneer prauwen of eenig ander vaartuig met de voorsteven het eerste op 't strand gehaald wordt. Aan het strand wierden wij door de prinsen van den bloede, de admiraals en generaals van het rijk alle in volle uniform ontvangen. De militaire officieren hadden rode en blauwe lange rokken, zijnde casjemiere en zijde stoffen, lange witte broeken, kousen en schoenen, etc., dog geen hembden aan, en eene groene doek volgens de indische smaak om het hoofd, zij hadden lange sabels. Van het strand leidde eene breede steene trap ons naar de hoogte, waar wij een wynig lings, den dalm des Sultans, waarom een hooge muur stond, ontdekten; zijne geheele lijfguarde was onder de wapenen, allen met snaphanen en sabels en met rode, korte rokken aan."

De Sultan „onthaalde ons wel", leest men in Groot's journaal; hij had juist teruggekregen de naar Ambon gezonden kora-kora's. Zijn zoon was tegen den pretendent opgetrokken, zoodat „hij daaglijks tijding verwagtte van het gevangen nemen van den jongen sultan". Groot bood Zijn Hoogheid aan, „uit recompens van de assistentie van de oorlogsvaartuigen, welke Zijne Hoogheid in de Molukken had gegeven", om, zoo de Sultansmacht niet voldoende mocht zijn, „met het Fregat en geëmbarkeerde troepen te hulp te komen"; maar de vorst wees deze vriendelijkheid af, „voorgevende dat de zaak binnen weinige dagen zoude afgeloopen zijn".

Terwijl alzoo deze aangelegenheid hangende bleef, wenschten beide sultans een bezoek te brengen aan den *Evertsen*, waarover de commandant van de *Reygersbergen* als de oudere het zeggen schijnt gehad te hebben. Althans volgens zijn journaal stond hij het toe, „doch ik was verplicht", teekende hij mede aan, „de twee sultans op bijzondere dagen te bepalen, uit hoofde der oneenigheden, die

uit jaloesie veroorzaakt werden, en tusschen hun Ed[s] bestaande, zij niet gaarn bij elkander komen; ik liet die dagen de bij mij geëmbarqueerde troepen en mariniers aan boord van de Ad[l] Evertz. gaan om daardoor dat schip wat meer aanzien te geven." De sultan van Ternate bracht den *Evertsen* een bezoek den 12[n]; die van Tidore den 14[n] [1].

Den 15[n] verlieten *Reygersbergen* en *Evertsen* de reede van Ternate, om de reis naar Java te vervolgen; de Pretendent was toen nog niet gearresteerd [2].

Buijskes had intusschen, kort nadat deze schepen Ambon met bestemming naar Ternate verlieten, ook het bericht van den resident van Ternate ontvangen, dat Moedah was gevlucht, zich aan het hoofd van zijn aanhang op de kust van Halmaheira had gesteld en zich reeds vijandig tegen den sultan van Tidore had gedragen, die door het gemis van de kora kora-vloot niet voldoende tegen den Pretendent kon optreden. Wel zou die vloot onderwijl Tidore bereikt hebben, maar Buijskes wilde het daarop niet laten aankomen en zond daarom ten spoedigste naar Halmaheira's oostkust de korvet *Venus*, kap[n] luit[t] Van Schuler, met last „om hetzij door list of door geweld, te trachten zich van den Prins Djamaludien meester te maken". Van Schuler is hierin geslaagd en voerde alzoo prins Moedah naar Amboina, „waarmede ik mij verzekerd houde", schreef Buijskes [3], „de rust in dat gedeelte der Molukken ook hersteld en

[1] Gelijk hiervóór op bl. 116 werd medegedeeld, zijn de door den landvoogd Van der Capellen aangegane verdragen gesloten bij één overeenkomst. In antwoord op een toespraak, bij die gelegenheid door den Gouverneur-Generaal tot beide sultans gehouden, betuigde de vorst van Ternate „in het bijzonder zijnen dank, omdat de Opperlandvoogd met hem in vereeniging met den Sultan van Tidore de overeenkomst gesloten had, iets hetwelk nimmer te voren was gebeurd, en verklaarde dat hij geenszins twijfelde of deze omstandigheid zoude strekken tot het wederzijdsch welzijn en eene bestendige onderlinge vriendschap der beide Vorsten". *Olivier*, dl. I, bl. 306. — Zie intusschen hiervóór dl. I, bl. 499.

[2] Buijskes in zijn rapport, gedagteekend Amboina, 24 Februari 1818, N°. 238, aan C.C.G.G. o. a. berichtende, dat hij de 12 ternataansche kora-kora's, gebruikt tegen Oeloepaha, had kunnen terugzenden, laat daarop volgen: „De Maria Reigersbergen is den 17 January insgelijks naar Ternate vertrokken, alwaar dezelve, zoo als ook de Admiraal Evertsen reeds aangekomen zijn, en volgens de bij mij ingekomen berigten, op den 15 dezer de reize naar Java door straat Macasser zoude vervolgen. Ik wil hopen deze beide schepen eene spoedige reize zullen gehad hebben, en tegen half Maart op Sourabaya zullen zijn aangekomen."

[3] Het hier medegedeelde staat in Buijskes' Buitenzorgsch verslag. De gansche geschiedenis laat in duidelijkheid te wenschen over. In zijn rapport, gedagteekend Amboina, 24 Februari 1818, N°. 238, schreef Buijskes aan C.C.G.G.: „Op den 19 January ll. is de corvet de Venus van deszelfs kruispost terug

beveiligd is". Of ten deze niet wat al te zeer *list* is aangewend, beoordeele men uit het ondervolgend verhaal van het gebeurde, gelijk men het medegedeeld vindt bij Van Doren, die het ontleende aan het scheepsjournaal van de *Venus* [1].

In Februari 1818 zeilde de korvet naar Halmaheira; toen het den 20^{n} in de nabijheid kwam van het op de oostkust van Halmaheira liggende *Bitjoli*, heesch het de Engelsche vlag en wimpel, zoomede de Engelsche geus in den voortop!

Terwijl de *Venus* nog onder zeil was, zag Van Schuler twee à drie prauwen op eenigen afstand van het schip, die, zoo het hem toescheen, het vaartuig kwamen verkennen en daarop naar wal roeiden, hetgeen een teeken van vijandschap was. „Het hijschen der Engelsche vlag had hun, zoo het scheen, vertrouwen ingeboezemd, aangezien ten half drie ure eene praauw van de negorij Bitjoli met eene Engelsche vlag op zijde van de *Venus* kwam, waaruit eenige opperhoofden van de partij van *Sultan Moeda* aan boord kwamen". Ten 5 ure ging een der inlandsche hoofden, die op de *Venus* was, met een gewapende sloep naar den wal, belovende sultan Moedah te zullen aan boord brengen. De overige hoofden hield Van Schuler als gijzelaars aan! Kort daarop kwam de sloep terug, niet echter met sultan Moedah, maar met zijn neef prins Djinal Abdin van Tidore, bekend onder den naam van *majoor Ceylon*. Hij was het tweede hoofd van het leger der weerspannigen. Ceylon bracht de verontschuldigingen van Moedah, dat hij dien avond verhinderd was te komen, doch dit den volgenden dag zou geschieden. Intusschen deden Ceylon en de andere hoofden aan boord, „vertrouwen in de Engelsche vlag stellende", aan Van Schuler, namens Moedah, voorstellen „om hem zooveel mogelijk behulpzaam te zijn in hetgeen hun benoodigd mogt wezen". Nadat van weerskanten eenige woorden waren gewisseld en men tot een schijnbare schikking was gekomen, welke den volgenden morgen zou ten uitvoer gelegd worden, terwijl eenige ververschingen werden gebruikt, gaven de bezoekers te kennen,

gekomen; was door de sterke winden en stromen tot beneden Banda vervallen geraakt, en daardoor niet op de door mij bepaalde tijd terug kunnen zijn. Deze corvet heb ik als nu op de oostkust van Halmaheira laten kruissen, ten einde de vaartuigen van den sultan Mudah van Tidor, of die van zijne aanhangelingen te vernielen, en de communicatie met de Cerammers zoo veel mooglijk te beletten."

[1] *Van Doren-M.*, bl. 124-137. Op bl. 125 leest men, dat de *Venus* „uitgerust en gevictuallieerd" onder zeil ging den 20 Februari 1818: hieronder zal men hebben te verstaan van Ambon, maar hoe is daarmede in verband te brengen het medegedeelde op bl. 127, over den datum van 22^{n} d. a. v. voor Bitjoli??

dat zij naar wal terug wilden. Van Schuler weigerde! De gewapende manschappen van het vaartuig, dat de heeren had aangebracht, „lont riekende", kapten den sleeper, waarmede zij achter de *Venus* lagen, en roeiden in allerijl naar wal.

Bij het aanbreken van den volgenden dag, den 21ⁿ Februari, liet Van Schuler een gedeelte van de tidoreesche kora-kora's, die aan de expeditie deelnamen, voor Bitjoli postvatten. Tevens bood de opstandige Sengadji van Bitjoli, die tot de gearresteerde hoofden schijnt behoord te hebben — Van Doren's beschrijving laat alles te wenschen over — onderwerping aan, onder voorwaarde, dat hem kwijtschelding van straf verleend en het behoud van zijn ambt gewaarborgd werd; de Sengadji nam op zich, den volgenden dag, 22 Februari 1818, des avonds vóór zonsondergang, sultan Moedah, benevens al de prinsen en overige hoofden, die weerspannig waren, aan boord te zullen uitleveren. Van Schuler trad in het voorstel, doch gaf hem tevens te kennen, dat, bijaldien hij zijn belofte niet gestand hield, de *Venus* naar Bitjoli zou opzeilen en deze negorij door het geschut vernielen; de Sengadji bezwoer de nakoming op den Koran. Hierop begaf Van Schuler zich naar de flottille van den prins van Tidore en gelastte den Sengadji met een der vaartuigen aan wal te brengen. Bij die gelegenheid vernam de commandant van de *Venus*, dat de grooten van Maba en Bitjoli met hunne vrouwen en kinderen zich dien zelfden morgen bij Z. H. vervoegd hadden om vergiffenis en vrede te verzoeken, uit hoofde zij dien nacht vernomen hadden, dat zes hunner voornaamste hoofden sedert den vorigen avond door het hun onbekende schip gearresteerd en om het leven gebracht waren.

Met het aanbreken van den 22ⁿ Februari had een der arrestanten, de hoekom Fokman, weten door te dringen tot de kajuit van Van Schuler, die, hoewel wakker, nog in zijn kooi lag. De hoekom liep toe om hem te vermoorden, doch toen in de daarop plaats gehad hebbende worsteling dit mislukte, sprong hij door een der ruiten van de kajuit in zee. Hij werd echter weer opgepikt en nu onder strenge bewaking gesteld, terwijl ook al de anderen in de ijzers werden geklonken, behalve prins Djinal Abdin (majoor Ceylon), in wien eenig vertrouwen werd gesteld.

In den middag naderde de *Venus* Bitjoli, waarop sultan Moedah, door tusschenkomst van den prins van Tidore, Van Schuler liet weten, dat hij den volgenden morgen aan boord van de *Venus* zou komen en hij in den vrede toestemde.

„Volgens afspraak en overeenkomst met den prins van Tidore, haalde de Kapitein Lt. de Engelsche vlag en wimpel neêr, en werden de Hollandsche vlag, geus en wimpel, alsmede de geallieerde vlaggen geheschen; terwijl door een salut van 13 schoten de preliminaire onderhandelingen van den vrede wierden aangekondigd, welk salut onder het hijschen der Hollandsche vlag en door het geschut van de voor anker liggende corra-corra's werd beantwoord"!! [1]

Het geheele, zeer onduidelijk uiteengezet verloop van de zaak eindigt hiermede, dat sultan Moedah met vrouw, kind, benevens gevolg ten getale van 9 hoofden aan boord van de *Venus* zich als staatsgevangenen kwamen overgeven. Verder nog majoor Ceylon, opvolger en tweede in het leger van dien sultan met gezin en gevolg 11 hoofden; prins Tarsadi, oom van dien Sultan, met een slaaf; prins Kapita, broeder van den Sultan, een jongen van 15 jaren; de hoekom (fiscaal) Lokman, mede hoofd der rebellen [2] en Honge, secretaris van den sultan Moedah, in het geheel 25 hoofden.

„Nu alles in gereedheid was, om zee te kiezen, en de Kapitein L^t van Schuler zijne tegenwoordigheid in die gewesten verder nutteloos achtte, wende hij den steven van de *Venus* naar Amboina, na zich vooraf verzekerd te hebben, dat alles te Weeda en Maba rustig was en dat de bewoners, als te voren, met vlijt aan hunne werkzaamheden waren teruggekeerd, alwaar hij ten volle aan den last, hem door den Kommissaris en Schout-bij-Nacht Buijskes opgedragen, voldaan had, waarna hij in het begin der maand Maart, dus na eene afwezigheid van nagenoeg eene maand, het anker voor het fort *Nieuw Victoria* liet vallen.

„De twee eerstgenoemde prinsen en prins Kapita zijn voorts aan boord van de *Tromp*, prins Tarsadi benevens Lokman en Honge aan boord van de *Nassau* overgegaan en met die bodems naar Java gestevend, alwaar zij onder eene stipte surveillantie gekomen zijn."

[1] In *Teruggave*, bl. 346 en 347 (noot 3) bracht ik zoowel dit als het op bl. 104 vermelde misbruik maken van vreemde vlag in herinnering; evenzeer dat Raffles zich er aan had schuldig gemaakt. Het schijnt inderdaad niet zoo ongewoon te zijn geweest, als men wel zou vermeenen. Toen de beroemde Britsche zeeheld lord Cochrane in 1827 Alexandrië wilde naderen om er de werven en het arsenaal te verbranden, heesch hij de *Oostenrijksche* vlag: „um den Anschein zu erwecken, als handle es sich um das Geleite von Kauffahrern"; zie bl. 128, dl. II der *Geschichte Europas* door Alfred Stern (1901).

[2] Op bl. 129 *Van Doren-M.* lees ik van hoekom *Fokman*, op bl. 136 van hoekom *Lokman*. Verg. hiervóór, bl. 123.

Aldus het verhaal bij Van Doren, wiens mededeelingen ook hier geheel onvoldoende zijn om een helder inzicht over het beloop van deze in vele opzichten vreemde geschiedenis te verkrijgen. De landschappen Weda, Mabah en Patani werden tot nadere beslissing der Regeering, den sultan van Tidore in administratie gegeven; Engelhard beval in zijn Bataviaasch verslag aan ze tot gouvernementsland te verklaren, waardoor aan de specerijcultuur meer zorg kon worden gewijd [1].

[1] Verg. nog dl. I, bl. 400-401.

HOOFDSTUK XIV.

Buijskes' vertrek uit de Molukken.

Generaal De Kock, gouverneur der Molukken. — Buijskes' rapport van 24 Februari 1818 over den specerij-oogst en de *Dispatch*. — De Kock's aankomst en Neijs' herplaatsing op Ternate. — Buijskes' vertrek op 25 Februari. — Zijn algemeen verslag van 25 September 1818. — Het rapport van C.C.G.G. d.d. 18 October 1818. — Mededeeling d.d. 21 Juni 1818 aan generaal De Kock over zijn benoeming tot legercommandant.

Zoodra de rust in de Molukken voldoende hersteld scheen, was door Buijskes met zijn ambtgenooten, de C. C. G. G. te Batavia, in correspondentie getreden over de keuze van den man, die als gouverneur zou moeten optreden. Hiertoe werd benoemd generaal-majoor De Kock, die zoo wel door voortreffelijke karakter-eigenschappen als door administratief inzicht en organiseerend vermogen de aangewezen persoon voor den post scheen. „Wij hebben onlangs", schreef Elout particulier d.d. 18 Februari 1818 aan den departementschef van Koloniën Goldberg [1], „met het schip l'Éclair, gedestineerd naar Antwerpen en gevoerd door Captn Pranger, aan UEd. eenige officieele depêches toegezonden. Zij hielden in het rapport van den S. b. N. en Commissaris Genl Buijskes, wegens den gelukkigen afloop der Ambonsche expeditie. Het beleid, het oordeel, de bedaardheid en standvastigheid, waarmede deze waarlijk verdienstelijke officier en staatsman de zaken aldaar behandeld heeft, zijn met de gelukkigste gevolgen bekroond, en wij leven dus in de hoop, dat de herstelde zaken door den Genl Majoor de Kock, wiens geschiktheid voor den hem aanbetrouwden post dit doet zeker stellen, in goede orde zullen bestierd worden."

Den 24n Februari 1818 zond Buijskes twee rapporten aan C. C. G. G.; de laatsten, die hij van Amboina zou dagteekenen. Ik ontleende reeds eenige mededeelingen aan N° 238. Over den specerij-oogst en de *Dispatch* berichtte hij het volgende:

---

[1] In denzelfden brief komt voor het op bl. 351 *Teruggave* medegedeelde over de houding der Bengaalsche regeering ten aanzien van de hulp, door *Swallow*, *Dispatch* en andere Engelsche koopvaarders verleend bij het onderdrukken van den opstand.

„De Prins Frederik vertrekt in het laatst van deze week na Banda en zal van daar in het begin van April met de afgepakte, specerijen na Java terug keeren. De Nassau zal insgelijks naar Banda vertrekken; dan, daar volgens de bij mij ingekomen rapporten, van daar eene groote hoeveelheid specerijen niet voor het laatst van April gereed ter afscheep zoude zijn, zo zal dat schip daarnaar dienen te wagten en dus zoo spoedig niet op Sourabaya aankomen.

„De ingeoogste nagelen op Saparoea en Nussalout, heb ik reeds door de Zwaluw laten afhalen; dezelve zullen circa 107/m ponden belopen. Het gewas en dus de inzaam is in het algemeen zeer slecht van dit saisoen, vooral op Harouka, en op de kust van Hitoe. Het ingehuurd scheepje, de Dispatch is met het restant van eerstgemeld eiland op reize naar herwaards, en zal vervolgens afgedankt worden, zijnde de 7 Maart aanstaande deszelfs engagementen geeindigd. Ongemeen veel dienst heb ik van dit vaartuig gehad."

Onze scheepsmacht was in die dagen te Ambon aangevuld door de komst op 11 Februari van het oorlogsschip *Tromp*, dat, schreef Buijskes, te Ambon zou blijven „om alle de nagelen in te nemen en daarmede in April naar Java terugkeren" [1]. De *Tromp* had generaal-majoor De Kock aangebracht, die den 12ⁿ aan wal stapte en den 21ⁿ van Buijskes het bestuur overnam. Over een en ander rapporteerde Buijskes mede op den 24ⁿ. Nu generaal De Kock als gouverneur was opgetreden, oordeelde zoowel hij als Buijskes, dat niet langer de heer Neijs als resident van Amboina noodig was, waarom deze opnieuw tot resident van Ternate benoemd werd, met bepaling van zijn bestemming te volgen, wanneer gouverneur De Kock voldoende op de hoogte zou gebracht zijn. Ternate zou steeds een drukkende lastpost blijven, oordeelde Buijskes [2], maar het was noodig, dat er aan het hoofd van het bestuur werd geplaatst „een civiel ambtenaar van kunde en ondervinding en met de zeden en gewoonten der Inlanders ten volle bekend aldaar", „daar de rust in de Molukken al veel van de vredelievende gezindheden en gedrag der vorsten van Ternaten en Tidore afhangt"; daarvoor was „geen geschikter ambtenaar als de heer Neijs, zijnde

[1] Den 4ⁿ t. v. was een schoener van de Koloniale Marine van Amboina naar Ceram gezonden, doch, door een zware bui overvallen bij Haroekoe, omgeslagen en gezonken; 17 Javanen en 4 vrouwen verongelukten; de luitenant De Gelder, de stuurman en 4 man hadden zich met de jol kunnen redden. Het bericht van dit ongeluk werd den 8ⁿ te Ambon ontvangen.

[2] In zijn Buitenzorgsch verslag. Engelhard's overeenstemmende meening in dl. I. bl. 391 vv.

een bedaard en oordeelkundig man, die bij de vorsten en volkeren van de Molukkos zooals ook op de Noord-Oostkust van Celebes (waar hij eenige tijd resident is geweest) zeer geacht en bekend is". Toen de gouv.-gen. Van der Capellen in 1824 zijn reis door de Molukken maakte, fungeerde Neijs er nog als resident van Ternate.

Buijskes' rapport besloot met de mededeeling: „dat ik mij op morgen aan boord van Zijn Majesteits fregat Wilhelmina zal embarqueeren, ten einde de reize naar Java aan te nemen, en alzoo ik niet kan inzien, mijne tegenwoordigheid op Ternate als nu zeer noodzakelijk zoude zijn, en de tijd reeds wat vergevorderd is, zoo is mijn voornemen om mijne reize langs Timor en vervolgens bezuiden de eilanden te vervorderen en door straat Balie Sourabaya trachten te bereyken".

Den 25n verliet inderdaad Buijskes de Molukken met de *Wilhelmina*, tevens medevoerende den zwaar gekwetsten kapitein Vermeulen Krieger en het restant zijner compagnie, zoomede verscheidene gevangen genomen rebellen [1]. Na een door stormen en slecht weer gekenmerkte reis, kwam de *Wilhelmina* den 6n April voor Banjoewangi, den 13n April ter reede van Soerabaja, den 27n ter reede van Batavia. Buijskes was echter reeds te Banjoewangi aan wal gestapt en had zijn reis naar Batavia over land met postpaarden voortgezet. Met gerechtvaardigde voldoening mocht de Schout-bij-nacht terugzien op hetgeen hij in de Molukken verricht had, waar zijn stelselmatig optreden, ondanks een betrekkelijk geringe macht, het verzet volkomen had gebroken. Zoowel de openbare meening als de Commissie-Generaal spaarde hem niet haar volkomen verdienden lof: in goeden zin had hij zich getoond, om met Rumphius te schrijven, 'n „kwaedt castigadoor" [3]. Zijn rapporten kenmerkten zich bovendien

[1] Over de gevangenen aan boord van de *Wilhelmina* leest men in het scheepsjournaal de volgende bijzonderheden. Ad 26 Januari: „Kregen van de coloniale corvet de Zwaluw den inlander Umar van de negorij Tilahoe als arrestant aan boord, sloten hem in de boeijen. Circa 8 uren des avonds is dezelve uit zijne boeijen gebroken en vermist. Deden alle moeite om hem te achterhalen, doch vergeefs.... De corporaal van de wacht Smit in de ijzers gesloten." Den 28 Januari: „Met eene militaire macht kregen wij drie arrestanten van de negorij Tulahoe aan boord, waaronder ook was Umar, die eergisteren ontsnapt was. Sloten denzelven in handen en voetboeijen." Den 22 Februari: „Ontvingen van wal 307 ℔ versch vleesch en als arrestanten den ex-schoolmeester Jacob Sahitapy, ex-radja van Tituway, T. N. Jeshanisse en Jeremias Labihamaloe (alias) Salemba [2], welke 2 laatsten in de boeijen zijn gesloten."

[2] Over dezen Salimba, verg. dl. II, bl. 586 en 587.

[3] *Rumphius*, dl. I, bl. 13.

door goede uiteenzetting en helder inzicht. Onder die stukken is mede lezenswaardig het reeds meermalen door mij aangehaald verslag zijner verrichtingen, dat hij onder dagteekening Buitenzorg, 25 September 1818 C. C. G. G. aanbood. Ik laat het rapport in zijn geheel hier volgen [1]:

Ten gevolge van de bij Uwe Excellentiën ontvangen ongunstige tijdingen uit de Molukkos, behaagde het hoogst dezelven bij Secreet Besluit van den 25 Juny 1817, Litt. A., mij te magtigen om mij naar Amboina te begeven, en aldaar alle zoo danige magt te oefenen als Uwe Excellentien daar tegenwoordig zijnde, zouden kunnen oefenen; en bijzonderlijk, om: òf de regering (: des geraden vindende:) zelve, geheel op mij te nemen òf die door Commissarissen, zich destijds daar bevindende, naar mijne bevelen te doen voeren, dan wel in hunne plaats, zoodanige andere persoon of persoonen, tot beleid der zaken het zij te Amboina of elders, te benoemen en aan te stellen, als ik bevinden zoude te behooren [2].

Ter voldoening aan deze voor mij zoo vereerende last begaf ik mij den volgenden dag over den landweg naar Sourabaya, en liet Zijner Majesteit's schip Prins Frederik inmiddels naar derwaards opwerken, alzoo mijne intentie was, met dit schip, de reise naar de Molukkos te doen [3].

Te Sourabaya aankomende, gaf ik dadelijk de noodige bevelen, om twee transportscheepen in te huuren, tot het overbrengen van de naar Amboina bestemde militairen, amunitie en vivres, en waarvan zoo als ook van de door mij destijds genomen maatregelen en gegeven bevelen ik de eer had, Uwe Excellentien bij mijne missives van den 21 July 1817 N°. 64, 65 en 66, kennis te geven. Den 27 July daaraan volgende verliet ik Sourabaya, mij aan boord van de Prins Frederik geëmbarqueerd hebbende; de twee transportschepen waren daags te voren den tregter uit, naar zee gezeild, ten einde het langs het Zuidervaarwater op te werken, daar ik voornemens was door straat Macassar het naar de Molukkos op te halen, zoo als ik Uwe Excellentien bij mijne Secrete missive van 21 July, N°. 2, kennis heb gegeven.

Ofschoon het begin der reize zeer voorspoedig was, troffen wij op de Noordkust van Celebes veel stilte en tegenwinden, waardoor ik niet voor den 1e september op Ternaten aankwam; en vond aldaar gelegenheid om met een vaartuig onmiddelijk naar Java

---

[1] De vele in dit stuk genoemde bijlagen werden niet nevens de door mij geraadpleegde missive aangetroffen, hetgeen wel zeer jammer is.

[2] Verg. bl. 5.

[3] Verg. bl. 9.

bestemd, Uwe Excellentiën bij mijne missive van den 6e dier maand, N°. 105, mijn wedervaren tot dien tijd toe te bedeelen, en waaraan ik de vrijheid neem mij te refereeren [1]; dan het zal echter noodig zijn Uwe Excellentiën eenigsins omstandiger met de zaak van den Sulthan Mudah van Tidor Prins Muhamad Djamaludien bekend te maken, als zijnde sedert mijn vertrek door den Gouverneur de Kock als staatsgevangen naar herwaards overgezonden, en zich dan ook als zoodanig thans op dit eiland bevindende.

Ik vermeen hieraan niet beter te kunnen voldoen, dan door aan Uwe Excellentiën hier nevens eenige stukken betrekkelijk die zaak aan te bieden, waaruit Uwe Excellentiën zich des verkiezende, met de toedragt derzelven, geheel en al, bekend zullen kunnen maken.

Die stukken bestaan, in:

Litta A. Een uittreksel uit een dagregister, gehouden te Ternaten, gedurende het Britsch bestuur, van alle Inlandsche zaken [2]: speciaal betrekking hebbende tot den Prins Djamaludien, den Sulthan Mudah en opvolger van het Rijk van Tidore: zijnde een zoon van Prins Djamalabdien, die zich met behulp der Engelschen op den troon van Tidore geplaatst heeft gehad.

Litta B. Eene aan mij gesuppediteerde nota, betrekkelijk de opvolging tot den troon van Tidore.

Litta C. Een extract uit het verslag nopens den staat der Molukkos van den afgetreden Engelschen Resident W. B. Martin in dato 14 April 1817 en aan Commissarissen tot de overname der Molukkos overgegeven [3].

Litta D. Een afschrift van het tractaat gesloten tusschen de Sulthans van Ternaten en Tidore, op den 27 October 1814, onder de bemiddeling en guarantie, van het Britsch Gouvernement in de Molukkos, in het welk onder anderen in art. 5, de grensscheiding op de kust van Halmaheira bepaald wordt, en het Oostelijk gedeelte derzelve (waaronder dus van zelve de districten van Mabah, Weda en Patanie), aan den regerenden sulthan van Tidore zijn toegewezen.

Litta E. Een brief van den regerenden sulthan van Tidore, en een van zijne Rijksgrooten, welker inhoud, een beklag tegen den sulthan Mudah inhoudt.

Litta F. Een brief van den sulthan Mudah aan den Engelschen Gouverneur op Amboina, doch na de overname bij ons ontvangen, waarin hij zich schijnt te beklagen, dat het volk van de onder hem gestelde districten hem niet wil gehoorzamen.

---

[1] Over het wedervaren, zie ook bl. 11 vv.

[2] Verg. dl. I, bl. 499, noot 4.

[3] Verg. dl. I, bl. 383 en bl. 500, noot 1.

Litt[a] G. Een brief van denzelven aan mij gerigt.

Litt[a] H. Copie van een brief van den Resident Neys, aan de Commissarissen tot de overname.

Litt[a] I. Copie van een verzoekschrift van den radja Djololo, aan mij gerigt.

De omstandigheden mij als toen niet toelatende in deze zaak finaal te beslissen, ontbood ik den sulthan Mudah bij mij, en hield hem in het vriendelijke voor, dat, wilde hij als opvolger van den troon van Tidor door het Nederlandsche bestuur erkend blijven, hij alsdan op Ternaten zich met der woon moest blijven vestigen tot tijd en wijlen ik meer bekend met de toedragt der zaken, aan hem het goedvinden van het Nederlandsch Gouvernement zoude doen te kennen geven; en dat het op deze voorwaarde alleen was, dat ik hem als troonopvolger van het rijk van Tidore erkende; hij bragt hier wel eenige bedenkingen tegen in, onder anderen: dat het verblijf te Ternaten voor hem te kostbaar was, waarom ik noodig oordeelde den fungerend Resident te autoriseeren om aan Zijne Hoogheid gedurende deszelfs verblijf op Ternaten s' maandelijks f 100 uittebetalen, benevens eene verstrekking van 500 ℔ rijst, en verders aan hem vrije woning toe te staan.

Deze zwarigheid dus uit den weg geruimd zijnde, beloofde mij die jonge vorst, van zich stil en vreedzaam op Ternaten te zullen onthouden, tot dat het Gouvernement in zijne zaak zoude beslist hebben.

Ik gaf van deze schikking, die ik voor de rust van dit gedeelte der Molukkos als hoog noodzakelijk achtte, den regerenden sulthan van Tidore in eene bijzondere conferentie kennis, en beval hem insgelijks, het besluit van het Gouvernement betrekkelijk de drie bewuste districten op de kust van Halmaheira geduldig aftewachten, en intusschen zijne magt en invloed te gebruiken, om de rust te bewaren, hetgeen Zijne Hoogheid goedwillig aannam en mij beloofde.

Ik acht het gevoegelijk bij deze gelegenheid Uwe Excellentiën te kennen te geven, dat het mij voorgekomen is voornoemde Vorst zoowel als de sulthan van Ternaten het Nederlandsch Gouvernement geheel zijn toegedaan, waarvan zij de voldoende bewijzen gaven, door met den meesten spoed, zooveel hunne zeer bekrompen middelen toelieten, ieder twintig stuks, gewapende en bemande korra korra's ter mijner dispositie naar Amboina te zenden; en daar het grootste gedeelte derzelve mij van veel dienst geweest zijn, zoude ik Uwe Excellentiën in overweging geven om hunne Hoogheden de sulthans van Ternate en Tidore onmiddelijk van wegens het Gouvernement voor deze dienst bij eene missive

te bedanken, en aan hun ieder een geschenk tot aandenken te vereeren [1].

De sterke Zuidewinden, die gedurende mijn verblijf op Ternaten steeds zeer hevig doorwaaijden, verhinderden mij, om voor den 12ᵉ September mijne reize naar Amboina te vervorderen, hebbende aan den commissaris Engelhard opgedragen, om de contracten met de sulthans van Ternate en Tidore te vernieuwen, waarvan het concept reeds door mij was goedgekeurd.

Ik liet den Heer Neys, ingevolge de bevelen van Uwe Excellentiën, mede naar Amboina overgaan, en had in deszelfs plaats als fungᵈ Resident aangesteld den Heer Van Hulft van Hoorn, zooals Uwe Excellentiën uit mijn rapport van den 6ᵉ September reeds zullen ontwaard hebben.

Het was eerst den 30ⁿ September dat ik te Amboina aankwam, zijnde verscheide dagen door stilte en hevige stroomen voor die baaij opgehouden, zooals ik de eer had Uwe Excellentiën bij mijne missive van den 10 October 1817, N°. 14, te bedeelen, en waar ik verder van mijne verrigtingen tot dien datum aan Uwe Excellentien verslag heb gedaan, onder aanbieding van afschriften van mijne genomen dispositien [2].

Het voornaamste daarin voorkomende was, zooals Uwe Excellentiën zullen opgemerkt hebben, dat ik dadelijk na mijn aankomst de Commissarissen tot de overnaame der Molukkos, de Heeren Engelhard en Middelkoop, zooals ook den laatst genᵉ. als Gouverneur der Molukkos van de verdere uitoefening en waarneming van hun gezag ontsloeg en de manuance van zaken op mij nam, dragende aan den Heere Neys het oppertoezigt over de civile administratie op en denzelven benoemde tot provisioneelen resident van Amboina, ten einde het civile gezag bij mijne afwezigheid van de hoofdplaats dezer bezittingen waartenemen, alzoo ik nodig geoordeeld had den Gouverneur van Middelkoop te gelasten om bij eerstvoorkomende gelegenheid zich naar Java te begeven, ten einde zich bij Uwe Excellentiën over deszelfs gehouden bestier en administratie te verantwoorden.

[1] Dat medailles zijn uitgekeerd, blijkt o. a. uit Olivier's beschrijving van een bezoek in 1824 door den sultan van Tidore te Ternate gebracht aan gouv.-gen. Van der Capellen: „De Sultan van *Tidore* droeg om zijnen hals aan eene zware gouden keten, eene groote gouden medaille, die hem in het jaar 1817 (?) door de Commissarissen-Generaal van Nederlandsch Indië geschonken was, om de trouw en hulpvaardigheid te beloonen, welke hij destijds bij de onlusten van Saparoea aan den dag had gelegd. Ook de oom van den tegenwoordigen Sultan van *Ternate* (welke laatste eerst sedert een paar maanden tot deze waardigheid verheven is geworden) heeft eene dergelijke medaille om dezelfde redenen bekomen." *Olivier*, dl. I, bl. 262.

[2] Vermeld op bl. 22.

Eer ik het verslag mijner verrigtingen op Amboina vervolge, acht ik het nodig Uwe Excellentiën met de reedenen bekend te maken, die mij hebben doen besluiten, om de Heeren Engelhard en Van Middelkoop van de verdere uitoefening en waarneming van hun gezag als Commissarissen zooals ook laatst gemelde van den post van Gouverneur der Molukkos te ontslaan.

Uwe Excellentiën zullen zich gelieven te herinneren, de motiven welke aanleiding hebben gegeven tot het nemen van het Secreet Besluit van den 25^e^ Juny, Litt^a^ A, voornamelijk inhoudende:

»Dat de handelingen door Commissarissen, bij het bekomen »der ongunstige tijdingen aan den dag gelegd, en de maatregelen »te dier tijd genomen, niet dat beleid te kennen geven, door het »welk alleen zoodanige ongelukken kunnen worden verhoed of »voorgekomen.

»Dat volgens geloofwaardige berigten, de eensgezindheid tusschen »beide Commissarissen schijnt te zijn verbroken, hetwelk op het »belang der bezittingen van een hoogst nadeeligen invloed zoude »kunnen zijn.

»Dat het alzoo de dringende pligt van Uwe Excellentiën was, »om ernstige maatregelen tot onderzoek en goede bestiering der »zaken te nemen."

Wijders expliceerden Uwe Excellentiën zich over dit onderwerp nog in het slot van Hoogstderzelver missive aan mij, in dato 28 Juny 1817[1]:

»Wij mogen eene zaak echter ook niet onaangeroerd laten; in »waarheid komt ons het gedrag der Commissarissen, die naar »alle tijdingen te samen, in de grootste onmin leven, weinig juist »voor, en de geschiktheid ook des Heeren van Middelkoop wordt »ons hoe langer hoe twijfelachtiger. Zijne verwijdering komt ons »dus niet ongeraden voor, dan ook te dezen opzigte laten wij »alles gerustelijk aan Uwe Excellentie over."

Al dadelijk bij mijn aankomst op Ternaten wierd ik gewaar dat de bij Uwe Excellentiën ontvangen berigten, niet overdreven waren geweest en dat de oneensgezindheid tusschen de heeren Engelhard en van Middelkoop zóó hoog gerezen was, dat geen gemeenschappelijke behandeling van eenige zaken door hen meer konde worden gedaan. Dit bevestigde zich nog meer bij mijne komst op Amboina en uit alle de aan mij bedeelde voorvallen, vermeen ik te moeten opmaken dat de heer van Middelkoop geen de minste superieuriteit van gezag in den Eersten Commissaris, ja zelfs geen mededinging heeft kunnen dulden, waardoor dan ook in die gevallen, wanneer zij, Commissarissen, in gevoelens

[1] Verg. bl. 6-7.

verschilden, onbetamelijke, ja zelfs belagchelijke scènes moeten zijn voorgevallen; onder anderen heeft de Heer van Middelkoop zich zelf eens in arrest begeven, en kwam hier niet van terug dan op aanmerking van den militairen Commandant: dat ofschoon hij zich in arrest begaf, hij toch verpligt zoude zijn om zijnen dienst als Gouverneur waartenemen, en zulks hem niet van zijne verantwoording ontsloeg; dit, gevoegd bij vele triviale uitdrukkingen en gesten, door den Heer van Middelkoop tegen den Heer Engelhard gebezigd, had hem voor zijne onderhorigen zoodanig gecompromitteerd, dat hij geen achting noch vertrouwen meer kon inboezemen [1].

Hierbij kwam nog zijne onoordeelkundige gegevene orders dadelijk na de overname, zoo als Uwe Excellentiën des verkiezende uit de besluiten van die ambtenaar zullen kunnen ontwaren. Onder anderen die van 12[e] April 1817, N°. 39, betrekkelijk het kappen van eene aanzienelijke hoeveelheid houtwerken, zooals ook de uitbetalingen in papiere munt te laten doen zonder vooraf het kantoor voor de verwisseling georganizeerd en opengesteld te hebben, hetgeen dadelijk veel ongenoegen onder de ingezetenen had gegeven.

En eindelijk vond ik de administratie in groote verwarring, grootendeels veroorzaakt door de verbaazend omslagtige wijze waarop de zaaken bestierd wierden.

Uit dit een en ander oordeelde ik dus voornoemde Heer van Middelkoop weinig geschikt om als Gouverneur in de Molukkos, vooral in dat tijdstip, langer te fungeeren en dientengevolge besloot ik, om van de door Uwe Excellentiën aan mij verleende magt gebruik te maken, zooals ik reeds hier voren de eer had Uwe Excellentiën te bedeelen.

Ik beschouwde het gezag en de functien van Commissarissen tot de overname en regeling der zaaken door mijn aanwezigheid vervallen; en had dezelve gelast om aan Uwe Excellentiën verslag van hun bestier en verrigtingen te doen, latende de beoordeeling daarvan ook aan Uwe Excellentiën over [2]. Ofschoon het mij was voorgekomen, dat de heer Engelhard geen fermiteit genoeg ten opzichte van zijnen ambtgenoot had betoond en ik mij verpligt had gevonden hem het ongenoegen van Uwe Excellentiën te kennen te geven, dat hij verzuimd had om Uwe Excellentiën van het willekeurig gedrag van den heer Middelkoop alsmede van de ontstaane oneenigheden tusschen hen, waardoor geene zaaken gezamenlijk meer konden worden verhandeld, dadelijk kennis te geven, vermeende ik echter geene redenen te hebben om dien heer niet verder te employeren in zoodanige commissie als waartoe ik mij

---

[1] Verg. bl. 18.

[2] Verg. dl. I, bl. 345—346.

overtuigd hield Zijn Ed. bijzonder toe geschikt zoude zijn, en mijn voornemen was om aan hem op te dragen eene generale inspectie van den staat waarin zich de residentie Banda bevond; dan die ambtenaar, des tijds zeer ongesteld zijnde, heeft vermeend zich van die commissie te moeten excuseeren en is vervolgens bij de eerst voorkomende scheepsgelegenheid naar Java teruggekeerd, na mij alvorens een verslag van zijne verrigtingen te hebben overhandigd [1];

Het zal alsnu nodig zijn Uwe Excellentiën bekend te maken met den toestand der zaaken tijdens dat ik het oppergezag op mij heb genomen, vooral die betrekkelijk den opstand der ingezetenen van een gedeelte der Moluksche eilanden tegen het Nederlandsch Gouvernement.

Op het eiland Saparoua waren alle de negorijen in volkomen opstand; het fort Duurstede was wel weder in onze magt, dan zoodanig door de muitelingen ingesloten, dat het waterhalen uit een put slechts 25 passen van het fort verwijderd, voor de bezetting zeer moeijelijk en gevaarlijk was.

Op het eiland Haroukou waren de negorijen van Zameth en Haroukou de eenige die getrouw waren gebleven, ofschoon veele ingezetenen ook tot de muitelingen zijn overgelopen, en men veronderstellen mag, dat de bezetting, door den majoor van Driel gecommandeerd, voorn^de^ negorijen in bedwang hield [2].

Het eiland Noessa Laut was geheel aan de muitelingen onderworpen.

Alle de negorijen op de Zuidkust van Ceram, hielden het insgelijks met hen, en hebben van tijd tot tijd gewapend volk tot hulp gezonden, zoo op Saparoua, Haroukou als op de kust van Hitou.

En eindelijk waren de negorijen Lima, Ceith, Asseloeloe, Oering, Larique en Waccassiou op het westelijk gedeelte van het eiland Amboina zelve geheel in opstand, en verscheide anderen wagtten slechts na de verschijning der muitelingen om zich bij hen te voegen.

Men kan dus zeggen, dat de opstand onder de ingezetenen van de Ambonsche eilanden algemeen was, met uitzondering van die der hoofdnegorijen op Leijtimor waarin zich veele burgers bevinden die getrouw gebleven en tegen de muitelingen zich braaf hebben gedragen; men dient ook hiervan uit te zonderen de ingezetenen van de eilanden Boero, Bonoa en Manipa, die aan de zendelingen der muitelingen geen gehoor hebben gegeven, ofschoon er op het laatst gem^d^. eiland een partij voor hen was, doch die door de fermiteit van een der hoofden bedwongen is en eenige

[1] Verg. dl. I, bl. 345 onder N° 321.

[2] Kapitein Van Driel (dl. II, bl. 643) was intusschen majoor geworden.

der oproerigsten aan mij als gevaarlijk voor de openbare rust overgegeven heeft, met verzoek die te verwijderen.

Zodra ik het gezag had overgenomen en mij met den toestand der zaken bekend had gemaakt en van de positie der muitelingen behoorlijk onderrigt was, begreep ik dat het volstrekt noodzakelijk zoude zijn, om de oproerige negorijen op de kust van Hitou het eerst tot onderwerping te dwingen, en de rust op het eiland Amboina te herstellen en te verzekeren voor en aleer men iets met voordeel en zonder gevaar tegen de muitelingen op Saparoua en verdere naburige eilanden konde ondernemen.

Geen canonneerbooten noch andere ligte gewapende vaartuigen ter mijner dispositie hebbende, was ik verpligt om de Ternaatsche corra-corra's aftewachten, waarvan op den 12e October een divisie arriveerde.

Dadelijk nam ik mijne maatregelen en liet op den 16e October eenen algemeenen aanval doen [1], waarvan ik de eer had Uwe Excellentiën bij mijne missive van den 20 October, N°. 39, de omstandigheden en goeden uitslag te bedeelen, en waaraan ik de vrijheid neeme mij te refereren [2]; het wel gelukken van deze expeditie was van zeer veel aanbelang, de rust op Amboina wierd daardoor niet alleen geheel hersteld, maar ook het vertrouwen op de maatregelen van het Gouvernement zoowel bij de ingezetenen in het generaal als bij de militairen in het bijzonder.

Verschijde regenten, die zoo wat geaarzeld hadden, kwamen mij dadelijk van hunnen eerbied en onderwerping verzekeren, en de geestdrift der Ambonsche burgers was door dit succes zeer aangevuurd; meer dan drie honderd vrijwilligers boden zich aan om tegen de muitelingen mede optetrekken, waarvan ik dan ook gebruik gemaakt heb door detachementen van hen, bij iedere divisie te plaatsen.

Nadat de gewapende chaloepen en manschappen, behoorende tot de equipagie van Z. M. Scheepen de Admiraal Evertsen en Nassau, die de bovengemelde expeditie hadden mede gedaan, terug waren gekomen, liet ik deeze twee scheepen dadelijk naar de baaij van Saparoua verzeilen, en aldaar zoodanige positie nemen, dat dezelven bij den generaalen aanval, die ik mij tegen de voornaamste verschansingen der muitelingen voorstelde te zullen laten doen, met hun geschut de opmarsch onzer troepen konden dekken en het vlugten der vijanden beletten.

Vervolgens posteerden zich de Iris op mijn bevel voor de negorij van Hatouwana, de Venus voor de negorij Kolor, de Zwaluw

[1] Zie bl. 28.
[2] Zie den brief op bl. 31-33.

aan de binnenzijde van Noessalaut tegenover Saparoua, en eindelijk liet ik de Maria Reygersbergen in de baaij van Porto ankeren, ten einde de landing onzer divisiën, die ik voorhad aldaar te laten doen, te dekken en de voorname negorijen van Porto en Haria, die zeer sterk verschanst waren, met deszelfs geschut alvorens te tragten te vernielen en den vijand daar uit te verdrijven.

Hetgeen ik mij voorgesteld had, reusseerde volkomen. De muitelingen op Saparoua, door de onverwachte verschijning van zoo veele groote en sterk gewapende scheepen, die hun als het ware omsingelden, in het onzekere gebragt waar de voornaamste aanval zoude geschieden, konden zich niet vereenigen [1], maar moesten alle hunne verschansingen bezet houden, konden dus ook geen hulp aan die van Haroukou geven, en moesten die aan hun lot overlaten, dat zeer spoedig beslist wierd, want ik had, inmiddels de scheepen naar hunne bestemming opwerkten, mij naar onze militaire post op Haroukou begeven, en aldaar de corra corra's, kruis-orangbays en verderen ligte vaartuigen doen verzamelen, dezelve verdeeld in drie divisiën, op welke zich drie honderd man militairen embarqueerden onder het bevel van den majoor Meijer, die, door mij van de nodige instructiën voorzien zijnde, op den 2^n November van Haroukou vertrok en den volgenden morgen bij de negorij Pilau, op twee punten landde, zijnde ik onderrigt, dat de negorij zeer sterk verschanst en door een groot aantal muitelingen bezet was; de Ternaatsche Alfoeren trokken inmiddels door de bosschen en omsingelden dus de voornoemde Negorijen, door welke maneuver men zonder eenige tegenweer van belang over de drie honderd gevangenen bekwam, waarvan de majoor Meijer dadelijk vier en twintig, zijnde alle bekend als hoofden, capteins en eerste voorvechters, op mijn order liet fusileeren; aan alle de overigen wierd vergiffenis verleend; en zij wierden naar hunne negorijen terug gezonden.

Op Pilau bevond zich een oud vervallen fortje, dat zoo veel mogelijk in staat van defentie wierd gebragt en ik liet een vierde divisie van 100 man, die als reserve te Amboina was geformeerd, met twee veldstukken naar derwaards overkomen en aldaar post vatten, ten einde eene onbelemmerde communicatie met de post van Haroukou te houden.

De majoor Meijer begaf zich met de flotille vervolgens naar Holaliauw, insgelijks eene groote versterkte Negorij aan de Noord-

[1] Verg. bl.46 en 55. — „The plan of a *double objective* always perplexes the enemy, and when skilfully used, as by the Japanese in the war of 1894, may always lead to notable successes.” Bl. 148 van het in dl. II, bl. 617, noot 4 vermelde werk van HENDERSON.

Oostkant van voorn. eiland, alwaar de vijand onze troepen niet afwagtte, maar in de bosschen vlood; de negorij wierd vernield, en sterke detachementen van gewapende burgers en Alfoeren wierden door het gebergte gezonden om eene groote negorij, Aboro genaamd, en aan de Zuidzijde gelegen, te vernielen.

Eindelijk was den 9[n] November bepaald voor den algemeenen aanval op Saparoua.

In den avond van den 8[e] had de captein Groot reeds den vijand uit de verschansingen bij de negorijen van Porto en Haria met deszelfs geschut verdreven, en door een sterk detachement uit deszelfs equipagie de negorijen laten verbranden. Onze troepen debarqueerden dus vrij en onverhinderd, en de majoor Meijer marcheerde met zijne divisiën militairen, versterkt door eene divisie matrosen van de Maria Reygersbergen en ruym 500 Ternataansche Alfoeren, geregeld op tegen de voornaamste verschansing der muitelingen, bij de negorij Tiouw, alwaar hun grootste magt bijeen verzameld was.

Terzelver tijd moest volgens mijne gegeven bevelen het gansche guarnisoen van het fort Duurstede (hetwelk 's avonds te voren reeds door een detachement uit de equipagie van de Nassau vervangen was) onder capitein Lisnet, hebbende 2 veldstukken bij zich, een uitval doen, en de negorij Tiouw van de Oostzijde aanvallen, zoodra men het vuur van den majoor Meijer zoude hooren, hetwelk des morgens tegen 7 uur opgemerkt zijnde, ook door voornoemde Capitain wierd uitgevoerd door de vijandelijke verschansingen op eene moedige wijze aan dient kant in te dringen; inmiddels vuurden de liniescheepen met hun zwaar geschut door het bosch en over de bergen, om het aanrukken of te wel het vlugten der muitelingen te beletten, dewelke door alle deze dispositiën spoedig in de war raakten en van alle zijden met de bayonet uit de verschansingen verdreven wierden.

De zaak was hier, zooals ik mij voorgesteld had, beslissend; de negorij Tiouw stond in een oogenblik van rondsomme in den brand, en binnen een uur tijds waren die hardnekkige booswigten, die zich in hunne zeer wel aangelegde verschansingen veilig achtten, geheel uiteen gedreven en de bosschen ingejaagd en verspreid.

Tiouw ingenomen zijnde, was de communicatie van Porto met het fort Duursteede geopend en onze troepen namen dien avond goede positien.

De capitein Groot, die de scheepen en gewapende vaartuigen, tot de expeditie behoorende, commandeerde, had intusschen alle de gewapende chaloepen gezonden rondom het eiland, met order om alle de inlandsche vaartuigen, die zich op strand bevonden, te vernielen ten einde het vlugten der oproerlingen te beletten;

met welke gelegenheid een hunner voornaamste hoofden door den luit^{t}. Veerman gevangen wierd gemaakt.

Den volgenden dag zond de majoor Meijer een sterk detachement over de bergen naar de negorij Booij, waarheen Matulesia het opperhoofd der muitelingen, met eenige zijner voornaamste aanhangelingen gevlugt was, en het gelukte den Amboineschen luit^{t}. Pietersen dien grooten booswicht benevens twee van zijne luit^{ts}. in handen te krijgen, en met behulp van eenige der flotille-vaartuigen nog dien avond aan boord van de Evertsen in verzekerde bewaring overtegeven.

De majoor Meijer begaf zich vervolgens met een sterk detachement naar de negorij van Sorry Sorry, Oelat en Ouw, alwaar een gedeelte der vlugtende muitelingen zich weder verzameld had.

Dan onze overwinnende troepen den vijand te ligt achtende, wierd een detachement onder den Eersten Luitenant Richemont door hem met eenig verlies teruggedreven, waarop de majoor Meijer met zijn geheele magt (:die door het detacheren en het bezetten van onderscheide posten zeer verzwakt was:) aanrukte, en de muitelingen tot aan de negorij Ouw vervolgde, die, door verscheiden muuren van koraalsteen versterkt zijnde, aan hun gelegenheid gaf, zich daarachter te retireren, en waardoor wij nogal manschappen verloren, zijnde verpligt die verschansingen telkens met de bajonet te veroveren, bij welke gelegenheid den voornoemden Majoor het ongeluk trof van zeer gevaarlijk gewond te worden; de eerste luitenant Richemont was gesneuveld, en de capitein Krieger wierd ook gewond, doch heeft zijn post gehouden, en had het geluk door het in brand steken der negorijen den vijand staande te houden totdat de versterking, die zoo over land als met de chaloepen der oorlogschepen nog dien zelfden avond aankwam, als wanneer de muitelingen voor het laatst uiteen gedreven, en in de bosschen gejaagd zijn, waarmede de groote zaak als beslist beschouwd konde worden, wijl de volgende dagen de ingezetenen zich kwamen onderwerpen, en om vergiffenis smeekten.

Na het vertrek der flotille van Haroukou was ik weder na Amboina teruggekeerd, om verder de nodige dispositiën te neemen voor de verdeeling der militairen, met de Venus en Wilhelmina aangebragt, en vertrek dier beide scheepen naar hunne posten te bespoedigen, zijnde het ingehuurd gewapend scheepje, de Dispatch ter rhede van Haroukou ter mijner dispostitie blijven leggen, waarmede ik mij op den 12^{n} November naar Saparoua begaf ten einde in persoon op alles order te stellen.

Dadelijk na mijne aankomst ter rhede van het fort Duurstede, kwamen de Hoofden der onderscheiden negorijen zich aan mij

onderwerpen, en na eenige der schuldigsten te hebben doen gevangen nemen, was de rust op het eiland hersteld, en de ingezetenen keerden gaandeweg in hunne negorijen terug.

Die van het eiland Noessalaut onderwierpen zich ook spoedig na vijf en twintig der voornaamste oproerlingen te hebben overgegeven, waarvan ik eenen, die als een eerste voorvegter herkend wierd, liet doodschieten, en de overigen als arrestanten naar Amboina zond, om vervolgens naar Java te worden overgevoerd: hiermede was dit eiland in rust.

Eenige dagen hierna, wierd nog een slaaf opgebragt, die het eerst het fort Duurstede bestormde en de vrouw van den Resident van den Berg vermoord had, en daarvoor door Matulesia tot een zijner capiteins was aangesteld, en tot het laatste toe den weg van Hatoewana bezet had gehouden, en de ingesetenen belet zich aan mij te komen onderwerpen. Aan dezen booswicht konde ook geene genade bewezen worden; ik liet denzelven in het bijzijn van al het negorij-volk dood schieten.

Vòòr dat ik Saparoua verliet, gaf ik de nodige bevelen, om een veldschans op Porto en een op Hatoewana op te werpen, en om in ieder der zelven een post van 50 man te houden, ten einde ten allen tijden tegen de invallen der Cerammers gedekt te zijn.

Op Amboina teruggekeerd zijnde, liet ik de hoofden en aanvoerders der muitelingen door den Raad van Justitie te regt stellen, de welke er dan ook drie en twintig bij onderscheiden vonnissen ter dood heeft veroordeeld, doch waarvan ik aan negen, uit naam van Zijne Majesteit, die straffe heb geremitteerd, zoo als ik de eer gehad heb, bij mijne missives van den 14^{n} December 1817, N° 146 en 24^{n} February 1818, N° 238, Uwe Excellentiën kennis te geven, en waarvan de motiven in mijne deswegens genomen besluiten van den 3^{n} December, N° 111, 18 Februari 1818, N° 218 en 19 Febr., N° 219 en 220, nader voorkomen.

Een groot aantal gevangenen, die ik als gevaarlijk voor de openbare rust beschouwde, zijn bij onderschijdene gelegenheden naar Java gezonden, waarvan ik de eer gehad heb Zijne Excellentie den Heere Gouverneur Generaal in der tijd kennis te geven.

En hiermede vertrouw ik de rust op Saparoua geheel hersteld te zijn, ofschoon bij mijn vertrek nog eenige weinige, die als hoogschuldig gedenonceerd waaren, zich in de bosschen verschoolen hielden, doch dewelke zoo door mijne genomen maatregelen, als door die van den Generaal De Kock reeds in handen gevallen en gestraft zijn.

Er bleef nu nog over om de inwoonders der negorijen langs de Zuidkust van Ceram gelegen te straffen, zoo voor de hulp, die zij aan de muitelingen hadden gegeven, als voor de door hen

gepleegde gruwelijke moorden aan de Europeesche gevangenen, die bij gelegenheid der mislukte expeditie onder den majoor Beetjes in handen der muitelingen waren gevallen, en aan de bezetting van Loehoe en verdere Christen-ingesetenen van die negorij.

En eindelijk omdat hunne regenten niet waren opgekomen om aan het nieuw aangekomen Nederlandsch bestuur hunnen verschuldigden eerbied en onderwerping te betoonen, alsmede om bij die gelegenheid den eed van trouw aan het zelve te doen, zooals zulks altijd gebruikelijk geweest is, en mij ook zeer noodzakelijk voorkomt.

Daar het saisoen reeds zóó verre verlopen was, dat men dagelijks slegt weder uit het Zuiden te verwagten had, moest dus een expeditie op de Zuidkust van Ceram ten spoedigste voortgang hebben en uitgevoerd worden, waarom ik dan drie divisiën van gewapende vaartuigen organiseerde, die op drie onderscheiden punten langs de kust te gelijker tijd konden ageeren. Het hernemen van het fort te Loehoe was het voornaamste gedeelte dezer expeditie, en de uitvoering daarvan had ik den capitein Groot en den capt. (nu majoor) van Driel opgedragen.

Een groot aantal muitelingen bij onze eerste expeditie op de kust van Hitoe naar Ceram gevlugt, benevens veele ingesetenen van de daar tegen over leggende groote negorijen Piroe, Tanono en Caybobo hadden zich te Loehoe genesteld en wierden aangevoerd door het beruchte hoofd *Oeloepaha* genaamd: dezelve wachtten de onzen moedig af, dan de Marie Reygersbergen, op een pistoolschot van de klippen geankerd zijnde en de landing van onze gewapende manschappen dus zeer goed kunnende dekken, was de zaak spoedig beslist: de vijand vlugtte overal de bosschen in.

De twee andere divisien vernielden binnen den tijd van drie dagen, alle de negorijen langs de kust tot Tamilouw toe, benevens alle de vaartuigen, die zich op strand bevonden.

Verder dan laatst gem. negorij wilde ik de kleine vaartuigen niet wagen, alzoo men reeds dagelijks slegt weder uit het Zuiden had, en moest dus de expeditie ter vernieling der overige negorijen op de bovenkust, tot de maand van April uitstellen, die ook naderhand door den kapitein-luitenant van Schuler op bevel van den generaal De Kock zeer goed is uitgevoerd, zooals Uwe Excellentiën uit het rapport van voornoemden Gouverneur zullen ontwaard hebben.

Intusschen was het regtsgeding van het algemeen opperhoofd der muitelingen Thomas Matulesia en dat van drie andere voorname hoofden en aanvoerders opgemaakt en alle vier ter dood veroordeeld. De uitvoering van dit vonnis liet ik met de

grootste plegtigheid vergezeld gaan; ten einde de indruk dezer straf op de wispelturige ingezetenen zoo veel doenlijk te versterken, en om dezelve zoo lang het eenigsints mogelijk was ten afschrik in geheugen te doen houden, had ik dat gedeelte van het vonnis van Thomas Matulesia ook goedgekeurd, waarbij bepaald wierd, dat zijn dood ligchaam in eene ijzeren kooy aan eene buitengalg zoude opgehangen worden.

De treurige plegtigheid heb ik vóór mijn vertrek nog twee maal moeten laaten herhalen: de eerste aan vier voorname hoofden, die zich tevens aan moord hadden schuldig gemaakt, waaronder een herkend is, als een der moordenaaren van de famillie van den Resident van den Berg te zijn geweest; en de laatste executie was die van den berugten Oeloepaha, opperhoofd der muitelingen van de kust van Hitoe, dewelke in de laatste expeditie levendig in onze handen was gevallen, zooals Uwe Excellentien uit mijne missiven van den 12^{e} January 1818, N° 183 en 24^{e} february, N° 238, zullen hebben ontwaard.

Uit de verschillende verklaringen en uit de verhooren van eenige gevangenen, was mij gebleeken dat de ingezetenen van de Oostelijkste negorijen van Ceram geduurende den opstand de muitelingen van buskruid hadden voorzien, en wel in ruiling tegen de nagelen, die zij in 's Gouvernements pakhuys in het fort Duurstede hadden buit gemaakt, bedragen hebbende c^{a} 10/m ponden; ook was ik in het zekere onderrigt, dat die Cerammers beloofd hadden, tegen eene gedeeltelijk reeds op rekening ontfangen hoeveelheid nagelen, meerder ammunitie op Baly en en Lombock te gaan verruilen, en daarmede bij het doorkomen van den Westmousson te zullen terugkeeren.

Ik vond deze ontdekking van zóó veel aanbelang, dat ik dezelve aan Zijne Excellentie den Heere Gouverneur Generaal, bij eerst voorkomende scheepsgelegenheid mededeelde en Zijne Excellentie voorstelde om des mogelijk eenige onzer gewapende vaartuigen op Java voorhanden, op de hoogte van Baly en Lombok te laten kruisen, ten einde deze Ceramsche vaartuigen op te ligten; en ik van mijne zijde liet dadelijk Z. M. Fregatten de Wilhelmina en Maria Reygersbergen, alsmede de korvetten Venus en Iris, op verschillende punten een geruimen tijd kruisen, totdat de harde Westewinden de vaart der inlandsche vaartuigen zoude stremmen; en het gelukte het eerstgenoemd fregat om vier derzelven, dewelke van geene paspoorten waren voorzien, en waarvan er drie van Baly en Lombock kwamen en van buskruid voorzien waren, te vernielen.

Zoodra de opstand op Saparoua gedempt was, zond ik de Tidoreesche en Ternaatsche corra corra's terug; en bedankte de

Sulthans zoo bij missive als mondeling door den Resident van Ternaten voor hunne bewezen hulp aan het Nederlandsche Gouvernement.

Om den draad van inlandsche zaken niet af te breken en mijne genomen maatregelen tot het herstellen en bevestigen der rust in de Molukkos aan Uwe Excellentiën ter goedkeuring voor te dragen, zal ik die, betrekkelijk den Sulthan Mudah van Tidor alsnu vervolgen.

Uwe Excellentiën zullen reeds uit mijne Secreete missive van den 16 October, N° 6, mijne gevoelens omtrent dien jongen vorst ontwaard hebben, en daar ik deselve breeder ontwikkeld heb, in mijn Secreet besluit van den 15 January N° 8 en Secreete Instructie aan den kapitein Groot in dito 15 January N° 7, ben ik zoo vrij mij daaraan te refereeren.

Ik liet dan Z. M. schip Adm[l] Evertsen en fregat Maria Reygersbergen naar Ternaten opwerken, en gaf aan den commanderenden officier kapt[n] Groot, zoo als ook aan den fungerenden resident van Ternaten, de noodige bevelen om den prins Djamaludien te arresteeren, en als staatsgevangen naar Java over te voeren, totdat door Uwe Excellentiën nader hierin beslist zoude worden; dan weinige dagen na het vertrek der voornoemde schepen, ontfing ik het onverwacht berigt van den fung[d] resident van Ternaten, dat meergemelde Prins was gevlugt, en zich aan het hoofd van zijne aanhangelingen op de kust van Halmaheira had gesteld, en zich reeds vijandig tegen den sulthan van Tidore had gedragen, gebruik makende van de ongunstige omstandigheid waarin laatst gem[de] zich bevond, door het gemis van het grootste gedeelte van zijne oorlogsmagt, die ter mijner dipositie naar Amboina was afgezonden, doch die juist zeer kort daarna, en dus zeer te pas terugkwam, en die dadelijk hem tegen wierd gezonden, hetgeen tengevolge had, dat de jonge vorst spoedig van een gedeelte van zijnen aanhang verlaten wierd, en de sultan van Tidore aan den kapt[n] Groot verklaarde geene hulp noodig te hebben, die hem zulks had aangeboden. Daar ik echter bedugt was, dat die jonge ondernemende Prins, in navolging van zijn oom prins Noeko [1], naar Ceram of andere om de Oost gelegen eilanden zich begeven zoude, als wanneer hij steeds veel ten nadeele van Z. M. belangen in die gewesten konde uitvoeren, en door stroperijen onze bezittingen verontrusten, oordeelde ik noodig Z. M. korvet de Venus zoo spoedig mogelijk naar de Oostkust van Halmaheira te zenden,

[1] In 1784 had sultan KAMALOEDIN den troon van Tidore beklommen. Hij werd in 1797 verjaagd door den prins NOEKOE, oudsten zoon van een vroegeren sultan. Noekoe, geholpen door de Engelschen tegen het Nederlandsche gezag, plaatste zich op den troon als sultan AMIROEDIN; „hij is echter nooit als sultan erkend door het nederlandsche gouvernement, tegen hetwelk hij, in vereeniging met de Engelschen, hardnekkigen oorlog gevoerd heeft". *Van der Crab*, bl. 318.

met last aan den kap[t] luit[t] Van Schuler, om hetzij door list of door geweld, te trachten zich van den prins Djamaludien meester te maken, en waarin die officier gereusseerd is, zooals Uwe Excellentiën uit het rapport van den Gouverneur der Molukkos, den Generaal De Kock, zullen ontwaard hebben; zijnde meergem[de] Prins ingevolge de door mij achtergelaten bevelen, en waarvan ik de eer had Uwe Excellentiën bij mijne missive van den 24 febr[y], N° 244, kennis te geven, naar herwaards overgevoerd, en bevindt zich thans als staatsgevangen alhier; waarmede ik mij verzekerd houde, de rust in dat gedeelte der Molukkos ook hersteld en bevestigd is.

Het zal echter nodig zijn ter verzekering der rust in het vervolg, dat de troonsopvolging van Tidore door Uwe Excellentiën worde bepaald; intusschen worden de drie districten van Weda, Mabah en Patanie, die, zoo als ik reeds de eer gehad heb Uwe Excellentiën te bedeelen, aan prins Djamaludien door het Engelsche Gouvernement van Bengalen waren toegewezen, thans door den regerenden sultan van Tidore provisioneel geadministreerd en bestierd.

Onder de op mijne order naar Java verzonden gevangenen, bevinden zich twee personen van eenig aanbelang, beiden door het Britsch bestuur aan ons als staatsgevangenen overgegeven, namelijk de Ternaatsche prins Ibrahim, bevens zijne familie, en de zoogenaamde Radja Djololo met zijne familie [1], die, ofschoon niets met den opstand der ingezetenen van de Ambonsche eilanden gemeen hebbende gehad, echter voor het behoud der rust in het vervolg uit de Molukkos dienden verwijderd te blijven.

Ten einde Uwe Excellentiën met hunne omstandigheden eenigzins bekend te maken, neme ik de vrijheid mij deswegens te refereeren aan een rapport van den fung[d] resident Neys, aan Commissarissen tot de overname der Molukkos in der tijd ingediend, en waarvan een afschrift onder de bijlagen zal voorkomen Sub Litt[a] *H*, alsmede een verzoekschrift van voorn[de] Radje Djololo aan mij gerigt, waarop ik vermeend heb geen regard te moeten slaan.

No 112. — 3 Dec. 1817.
„ 150. — 20 d° „
„ 157. — 26 d° „
„ 185. — 27 Jan[y] 1818.
„ 199. — 9 feb[y] „
„ 200. — 10 d° „
„ 201. — 11 d° „
„ 214. — 18 d° „
„ 218. — }
„ 219. — } 19 d° „
„ 220. — }
„ 228. — 20 feb[y] „

Van alle de overige uit de Molukkos verwijderde ingezetenen heb ik aan Zijne Excellentie den Heere Gouverneur Generaal kennis gegeven, en de deswegens genomen dispositiën komen voor, in het bij het verslag gevoegd cahier van besluiten onder de N[os] in margine vermeld.

Het verslag wegens de door mij genomen maatregelen en gegeven bevelen tot demping van den opstand en het verzekeren der openbare rust onder

[1] Verg. dl. II, bl. 632, al. 2 en de daar vermelde bladzijden.

de ingezetenen der Ambonsche eilanden en den uitslag daarvan aan Uwe Excellentiën eenigzins gedetailleerd en agtervolgend hebbende voorgedragen, zal ik alsnu terugkeeren, en Uwe Excellentiën verder van mijne verrigtingen gedurende deze mijne commissie kennis geven.

Zoodra ik de manuance van zaken bij mijne komst op Amboina had op mij genomen, had ik den heere Neys (: zoo als ik Uwe Excellentiën hier boven reeds bedeeld heb :) tot fung[d] resident van Amboina benoemd, en denzelve gelast om de civiele administratie van den gewezen gouverneur van Middelkoop, overeenkomstig de bestaande orders en reglementen overtenemen, en zich vervolgens daarmede te belasten en in allen deele te surveilleeren, zooals ook om zich met de details van de inlandsche huishouding en politie onmiddelijk te bemoeijen, evenals zulks bevorens door den Gouverneur wierd waargenomen. Deze ambtenaar, behoorlijk verbaal van zijne verrigtingen in die betrekkingen gehouden hebbende en alle uitgaven en verstrekkingen door hem zijnde geordonnanceerd, zoo acht ik denzelven voor de administratie van 's Gouvernements gelden en goederen dan ook verantwoordelijk, waarom in dit verslag ik hiervan geen verdere melding zal maken, als alleen dat voorn[d] Resident, na de overname der administratie, mij berigtte, dat dezelve volgens zijne gedachte niet in order was, en alle boeken ten achteren waren; dat het hem ook voorkwam, eenige ambtenaren niet voor de posten, die zij bekleeden, berekend waren, onder anderen de hoofdadministrateur Croese, die ofschoon zeer wel in staat zijnde, om het gewone werk van een bureau nategaan en waartenemen, echter geene de minste kennis had van zulk een omslagtige generale administratie, en geene geschiktheid bezat, om de geëmploijeerden op de bureaux en bij de pakhuyzen tot hun pligt te houden. Ik heb daarom noodig geoordeeld dien ambtenaar van deezen post te ontslaan, en was voornemens om de residentie van Saparoua aan hem op te dragen; doch daar ik spoedig ontwaarde dat hij de inlandsche taal niet magtig was, moest ik daarvan afzien, en plaatste hem als winkelier en directeur van de Wisselbank, in steede van den heer Smit de Haart, die, een geruime tijd de residentie van Hila na genoegen hebbende waargenomen, door mij tot resident van Saparoua is aangesteld geworden.

Bij mijne missive van den 10 Decb[r]., N°. 137, gaf ik Uwe Excellentiën kennis, dat ik noodig geoordeeld had, den post van Superintendent der negorijen te moeten intrekken, waarvan ik de motiven in mijn deswegens genomen besluit den 8[e] Novb[r]. ll., N°. 64, heb gedetailleerd; daar ik over de behandeling der inlandsche zaken van den gewezen superintendant Rijcke zeer wel te vreden

was, benoemde ik denzelve tot resident van Hila, in plaats van den op deszelfs verzoek ontslagen resident Burghgraaf, aan wien ik toestond, om tot herstel van zijne gezondheid naar Java overtegaan.

De resident van Horoukou Uijtenbroek weinig geschiktheid hebbende laten blijken tot het behoorlijk waarnemen van dien post, ontsloeg ik denzelven op het verzoek reeds bevorens aan Commissarissen ingediend, en stelde in deszelfs plaats den resident van Bouro Ceberg, wiens post ik deed vervullen door den gepensioneerden kapitein Baudoin, dien ik onder goedkeuring van Zijne Excellentie den Heere Gouverneur Generaal, van Sourabaya ter mijner dispositie had medegenomen.

Ondertusschen moest de post van hoofd-administrateur vervuld worden, waarvoor de heer Neijs, noch ik, geenen der op Amboina zich bevindende ambtenaaren geschikt oordeelde buiten den heer Morrees, president van den Raad van Justitie, die denzelven met eenige vermeerdering van tractement dan ook op zich nam, hoewel die ambtenaar eenigen tijd daarna mij verklaarde, dat hij de uitgebreide verpligtingen aan dien post verbonden, bevorens zoo niet had ingezien, en dus daarvan weder ontslagen wenschte te zijn, doch waarin ik heb gedifficulteerd en hij heeft dus die functie blijven waarnemen.

Ik had wel gewenscht in eenige posten ook veranderingen te kunnen maken, dan gebrek aan daartoe geschikte ambtenaren belette mij zulks; het kwam mij intusschen voor dat de lijst van civiele ambtenaren en geëmploijeerden voor de residentie van Amboina benoemd en vastgesteld, alsmede de daaraan verbonden tractementen voor eenige vermindering en bezuiniging vatbaar was, waarom ik nodig oordeelde dezelve dan ook te reduceeren, en bepaalde dezelve zoo als bij mijn besluit van den 11^e^ November ll. N°. 71 voorkomt, mij overtuigd houdende, dat wanneer de administratie eens geheel in orde zal zijn, men gevoegelijk nog eenige werkzaamheden van verschillende posten bij elkanderen zal kunnen voegen; vooral als de omslagtige rapporten en opgaven, die thans zoo door den Raad van Finantiën als de Algemeene Rekenkamer gevorderd worden, ook eenigzins vereenvoudigd zullen zijn.

Bij mijne missive van den 21^e^ October N°. 44 had ik de eer Uwe Excellentiën te kennen te geven, dat ik den secretaris der Commissie tot de overname der Molukkos C. M. Baumhauer, tot mijne adsistentie bij mij zoude houden, dan daar in het civiel bestuur te Banda voorziening vereischt wierd, was ik verpligt dien ambtenaar naar derwaards te zenden, als aan mij daartoe in allen deele zeer geschikt voorkomende, zoo als ik de eer had Uwe Excellentiën bij missive van 10 Decb^r^. ll. N°. 138 te bedeelen, en

daar ik in het deswegens door mij genomen besluit in dato 25 Novb^{r}. N°. 94 dien ambtenaar geauthoriseerd heb om de functiën van resident op Banda uitteoefenen, totdat hierin nader door Uwe Excellentiën zoude zijn voorzien, en ik alle redenen heb om over de directie van denzelven bijzonder te vreden te zijn, zoude ik Uwe Excellentiën voorstellen den voorn^{de} heer C. M. Baumhauer als resident van Banda te bevestigen.

Ik heb te dier tijd ook noodig geoordeeld den post van algemeen boekhouder in die residentie in te trekken, en de werkzaamheden daaraan verbonden, aan den administrateur op te dragen, en daarvóor eene geringe verhooging van tractement bekomen heeft.

Ook heb ik van tijd tot tijd eenige mindere aanstellingen gedaan, en veele dispositiën genomen, het huishoudelijk bestier betreffende, die alle in de afschriften mijner missiven en besluiten, bij dit verslag gevoegd, voorkomende, ik ter bekorting van hetzelve, en ter vermijding van herhalingen de vrijheid neme mij daaraan te mogen refereeren.

Ik vind mij echter verpligt onder de aandacht van Uwe Excellentiën te brengen, dat de gewezen gouverneur van Middelkoop zich bij missive van den 12^{e} Decb^{r}. ll. aan mij geaddresseerd hebbende met het verzoek, dat een montant van f 6000 Ind. hetwelk hij per saldo aan de kas schuldig was p^{r}. factuur Batavia zoude mogen worden aangerekend, om aldaar betaald of vereevend te worden, daar hij door het onverwagt bekomen van deszelfs ontslag als Gouverneur sedert den 2^{e} October zonder eenig genot van tractement zich in grote verlegenheid bevond, zoo doordat hij een groot verlies had ondergaan op den verkoop zijner goederen, als ook dat hem eene vergoeding was opgelegd voor eene bevonden minderheid bij natelling van eenige kisten met duiten van Java aangebragt, welk verzoek ik heb toegestaan, en waarvan de beweegredenen in het door mij deswegens genomen besluit van den 13^{n} December ll. N°. 128 meer gedetailleerd voorkomen, de verdere beslissing over de pretensie van voornoemden Gouverneur aan Uwe Excellentiën overlatende.

Onder de door mij genomen dispositiën, waarop de goedkeuring van Uwe Excellentiën zal vereischt worden, is ook die betrekkelijk het afstaan van specerijen uit 's gouvernements magazijnen voor huisselijk gebruik aan de ingezetenen van Amboina, Banda en Ternaten, hetwelk ik provisioneel bij besluit in dato den 16e Jany ll. N°. 175 heb toegestaan en wel tegen contante betaling als:

de garoffel nagelen à twee }
de notenmuscaat . à vijf } gulden het pond,
de foely . . . . à acht }

zijnde de Resident geauthoriseerd om de noodige maatregelen te

beramen, dat van deze vergunning geen misbruik kan worden gemaakt.

Insgelijks verhope ik het de goedkeuring van Uwe Excellentiën zal wegdragen, dat ik den post van superintendent over de scholen in de Molukkos, heb ingetrokken. Reeds kort na mijn aankomst op Amboina gaf ik Uwe Excellentiën bij eene secrete missive in dato 16 Octb^r^. N°. 4, kennis van het bestaan van zoodanig een ambtenaar en van den persoon die dezelve bekleedde; bij nadere ondervinding kwam het mij voor, deze superintendentie zeer oneigenlijk door een persoon en nog wel door een vreemdeling, die geen woord van onze taal verstond, wierd waargenomen; het gevoelen van de voornaamste ambtenaren en ingezetenen stemde daarin mede met mij overeen; en ik vermeende ook dat Commissarissen tot de overname, denzelven hebben gecontinueerd, meer uit toegevendheid voor den Britschen resident Martin, dan wel uit overtuiging van het nut hetwelk die ambtenaar onder ons bestuur kon aanbrengen, en daar ik in mijn besluit van den 24 febr^y^. N°. 232, en missive van dien datum N°. 240 de reden die mij tot het intrekken van dezen post hebben bewogen, zeer omstandig heb gedetailleerd, zal ik zoo vrij zijn mij daaraan te refereeren.

En eindelijk zij het mij vergund mijne laatste genomen dispositiën van den 24^e^ febr^y^. N°. 234 en 235 hier nog aan Uwe Excellentiën voortedragen, namelijk die, waarbij ik den post van resident van Amboina weder heb ingetrokken, en den heer Neys in zijne vorige betrekking van resident van Ternaten heb terug doen keeren; de heer Generaal-Majoor en Gouverneur de Kock was met mij van gevoelen, dat zoodanig een ambtenaar, alsnu niet meer noodig was, daar de Gouverneur, voor de civile administratie verantwoordelijk zijnde, dezelve dan ook onmiddelijk diende te surveilleeren; ik had echter bepaald, dat de heer Neys zoo lange op Amboina zoude verblijven als de Gouverneur de Kock noodig zoude oordeelen, om hem in het in orde brengen van de administratie te assisteeren en met den toestand der inlandsche zaken verder bekend te maken.

Ofschoon de residentie van Ternaten steeds een bezwarende lastpost, voor het Gouvernement is, oordeelde ik het echter noodig, dat een civiel ambtenaar van kunde en ondervinding en met de zeden en gewoonten der Inlanders ten volle bekend, aldaar aan het hoofd van het bestuur wierd geplaatst, daar de rust in de Molukkos al veel van de vredelievende gezindheden en gedrag der vorsten van Ternaten en Tidore afhangt; als ook, om indien Uwe Excellentiën kunnen goedvinden, de residentie van Menado weder onder het onmiddelijk opperbestier van den resident van

Ternaten te stellen, waar veele redenen voor zijn, die ik de vrijheid zal nemen Uwe Excellentiën in eene bijzondere memorie te ontwikkelen [1].

Ik vermeen dus voor resident van Ternaten geen geschikter ambtenaar als de heer Neys, zijnde een bedaard en oordeelkundig man, die bij de vorsten en volkeren van de Molukkos zooals ook op de Noord-Oostkust van Celebes (: waar hij eenige tijd resident is geweest:) zeer geacht en bekend is.

Hiermede vlije ik mij Uwe Excellentiën met mijne verrigtingen gedurende mijn verblijf in de Molukkos te hebben bekend gemaakt, vooral met de zoodanigen welke onmiddelijk betrekking hadden, op de door Uwe Excellentiën aan mij opgedragen vereerenden last, namelijk de herstelling der rust in de Molukkos, en het zal mij de grootste zelfvoldoening geven, indien dezelve met de goedkeuring van Uwe Excellentiën zullen mogen vereerd worden.

Bij ondervolgend schrijven d.d. 18 October 1818 N° 149 boden C. C. G. G. afschrift van dit belangrijk rapport den minister van Koloniën aan:

Onze ambtgenoot de Schout-bij-Nacht Buyskes, heeft ons, behalven de successivelijk ingezondene berigten van zijne verrigtingen in de Molucco's tijdens zijn aanwezen aldaar, nu, na zijne terugkomst een algemeen verslag aangeboden van zijne volbragte commissie, en hetzelve doen volgen van eene opgave der redenen, welke zijns oordeels, tot de onlusten (: door zijn beleid zoo spoedig en gelukkig gedempt:) aanleiding hadden gegeven. Hij heeft de oorzaken daarvan, van vroegere dagen opgespeurd, en die met hetgeen in latere tijd is voorgevallen, in verband beschouwd.

Wij bieden Uwe Excellentie van deze belangrijke stukken afschriften bij deze aan [2].

Wij vertrouwen dat Uwe Excellentie daarin zal zien doorstralen, de wijsheid met welke de maatregelen zijn genomen, en de vastheid met welke dezelve zijn uitgevoerd, waaraan dan ook den gelukkigen uitslag is te danken geweest.

Op de door den Schout-bij-Nacht gelegde gronden, is ook de Generaal-Majoor de Kock voortgegaan, en de rust, die reeds bij zijne aankomst volkomen hersteld was, is nu bevestigd.

Het vertrouwen op het Nederlandsch Gouvernement is teruggekeerd, en hetzelve wordt nu geëerbiedigd en bemind bij de ingezetenen: dit getuigenis leggen zelfs vreemdelingen daarvan af.

Wij hebben ons, uit hoofde van de betrekking welke onderling

[1] Hiermede in overeenstemming Engelhard's oordeel; zie dl. I, bl. 388.
[2] Zie ook dl. II, bl. 570-578.

tusschen ons en den Schout-bij-Nacht bestaat, onzes ondanks genoodzaakt gezien, aan onze gevoelens den teugel niet te vieren en ons weerhouden van breedvoerigen lof aan een onzer leden toetebrengen, doch wij beschouwen het niet te min eenen onvermijdelijken pligt, die wij met genoegen volbrengen, om de aandacht van Uwe Excellentie te vestigen, op de gepaste wijze waarop deze moeijelijke en tedere zaak is volbragt, en wij vertrouwen dat Uwe Excellencie insgelijks met genoegen aan Zijne Majesteit onze gevoelens deswegens zal openleggen.

Ofschoon de Regeering ook op den duur zeer tevreden bleek over De Kock's beleid, zou hij niet lang als gouverneur in de Molukken blijven en wel omdat met het einde van 1818 de legercommandant Anthing naar het vaderland moest terugkeeren en De Kock tot zijn opvolger bestemd was. Hierop heeft betrekking ondervolgend particulier schrijven, gedagteekend Buitenzorg, 21 Juni 1818 van den heer Van der Capellen aan De Kock [1]:

Waarde Generaal!

Ik heb drie particuliere brieven aan U te beantwoorden, eene van Sidayoe van 23 Jan. en twee van Amboina, waarvan ik alleen de laatste van 10 Mey thans hier heb.

In de eerste plaats zeg ik U dank voor alle de blijken van verknochtheid, die in alle Uwe brieven doorstralen, waaraan ik niet twijfelde, maar waarvan mij de vernieuwde verzekeringen zeer aangenaam geweest zijn. Mijne gevoelens voor U zijn U bekend, zoo dat het niet noodig zijn zal op nieuw hier over uit te weiden.

Met zeer veel genoegen hebben wij Uwe voorspoedige reis vernomen. Al het geen ik in Uwe brieven over den tegenwoordigen staat der in opstand geweest zijnde gedeelten van Uw Gouvernement vinde is geruststellend en wij houden ons verzekerd, dat door U de middelen worden in het werk gesteld om de rust te behouden en voor de toekomst te verzekeren, zoo als ook om spoedig de zeer verwarde administratie wederom in eene goede ordre te brengen. Alle de door U overgezonden officieele stukken dragen daarvan de duidelijke kenmerken. Niettegenstaande de overtuiging dat UWEdG. de vereischten bezit, die een Gouverneur der Mol. hebben moet om het Gouvernement wel te dienen, en dat wij moeylijk iemand zullen vinden, die U daaromtrent geheel zal kunnen remplaceeren, is het mij echter nog van meer gewigt

[1] Rijksarchief: Aanwinsten 1905, XLIV N° 1.

voorgekomen U in Uwe militaire betrekking wederom hier geplaatst te zien. Ik heb U dit reeds vóór uw vertrek gezegd, en die noodzakelijkheid is mij daarna nog meer gebleken, zoodanig dat ik officieel aan mijne ambtgenooten voorgedragen heb eenen opvolger in het Gouvernement der Mol. eilanden te despicieeren. Tot dusverre hebben wij onze keuze nog niet kunnen bepalen, en ik gevoele ook van den anderen kant, dat eene *al te spoedige* terugroeping voor den dienst in de Molukken schadelijk zoude kunnen zijn. Ik heb die voordragt gedaan toen ik van het vertrek van den Genl. Anthing kennis gaf. Dit vertrek is, zoo als men U wel van elders zal communiceren, tot de maand December uitgesteld.

Ik heb U hiervan willen prevenieeren om Uwe schikkingen eenigsints daarna te kunnen maken. Wanneer wij in staat zullen zijn een ander Gouverneur naar Ambon te zenden, is mij nu nog onmogelijk te bepalen. Maar dat het mij zeer aangenaam zijn zoude U met het einde der Oost Mouson wederom hier te zien, is zeer zeker. Voor Uwe finantieele belangen zal ik zoo veel mogelijk zorg dragen.

De overgezonden ladingen specerijen zijn zeer aanzienlijk, en zeer spoedig en gelukkig overgekomen. Wij hadden gedagt met de Pr. frederik nu reeds een gedeelte naar Nederland te doen vertrekken, maar volgens de laatst beraamde schikkingen zal nu dit schip met de overigen in December de reis aannemen. Het zeer ongelukkig geval den Amsterdam overkomen, heeft ons dubbeld voorzigtig gemaakt. Het is U waarschijnlijk bekend dat dit schip met de lading (en verlies van 3 man) in de Algoa Baay in December ll. vergaan is [1]. Intusschen zal vooraf met particuliere schepen eene partij naar Nederland gezonden worden.

Uwe aanmerkingen over Banda zijn belangrijk, en verdienen ernstige overweging. Het zal altijd moeylijk blijven de noodige handen te vinden. Uwe propositie om menschen van de Papoesche en andere eilanden te bekomen, is nog al bedenkelijk. Misschien dat zich dienaangaande evenwel een middel laat vinden. Ik hoop dat UHEdG. de tijd zal hebben Banda te bezoeken om bij Uwe terugkomst met volkomèn kennis van zaken de middelen te beramen tot instandhouding van die gewigtige bezitting. Alle bannelingen zende ik derwaards, en de maatregel, die ik onlangs bevolen heb, om die menschen zooveel doenlijk door hunne vrouwen en kinderen te doen begeleiden, kan misschien iets goeds ten gevolge hebben.

Dat Clerens niet gekomen is, zal U onaangenaam geweest zijn.

[1] In de *Vaderlandsche Letteroefeningen* van 1818 een breed relaas over dit ongeluk.

De dood van V. Wense heeft mij die verandering doen maken [1], en ik vleye mij dat Kruijthoff (??) van wiens knapheid mij goede getuigenis gegeven is, de zaak zal kunnen redden. Ik wensch zeer de Sturler in het civile te kunnen plaatsen en Clerens aan het hoofd der Administratie. Eerstgen. maakt nu grotere pretentiën dan voorheen en dringt aan op avancement. Dit maakt de zaak eenigsints moeylijk. Maar hij is de man niet om aan het hoofd der Administratie te zijn. Ik houd het nu nog wat slepende. — Hetgeen Gij mij van Kraeyenhof zegt, bevestigt mij in mijne meening dat wij na Uw vertrek een ander militair commandant te Ambon moeten hebben. Maar wie? Het doet mij leed geen militair tot Gouverneur te kunnen benoemen. Dit zoude oneindig beter zijn, maar ik betuige U geen onzer officieren daartoe geschikt te houden.

Ik melde U geene tijdingen van hier, daar van Schelle en andere U met het weinige meldingswaardige wel zullen bekend maken. Gij weet hoe de Cheribonsche expeditie afgelopen is, hoewel het onderzoek over het gedrag der officieren nog niet geeindigd is. Veel misnoegen heb ik over die geheele zaak gehad [2]. Eene missive van Goldberg gisteren ontvangen kondigt mij aan dat 44 kavallarie officieren, die niet geplaatst hebben kunnen worden, door Z. M. ter mijner dispositie naar herwaarts zullen komen. Daaronder bevinden zich een kol. en *zes* l^{s}. kol. Ik onthoude mij daarbij van alle reflectien. Dit geval heeft aanleiding gegeven tot eene twist tusschen den Koning en den Pr. v. Or., die die off. had willen plaatsen. De demissie van den Prins van zijne burgerl. en mil. charges is daarvan het gevolg geweest. Thans melden echter Engelsche Couranten van february, dat alles bijgelegd en de Prins wederom in Zijne bedieningen gereïntegreerd is. Ook de ambassadeur Fagel meldt mij dit tot mijne grote vreugde [3]. Mijn vrouw draagt mij veele compl^{n}. voor U en Mevr. de Kock op. Ik verzoek U de mijne daarbij te voegen en overtuigd te zijn dat mijne gevoelens voor U altijd dezelfde zullen blijven.

Van der Capellen.

[1] F. H. van Wense was kolonel, inspecteur en chef der militaire administratie, J. B. Cleerens, onder-inspecteur 1e klasse (majoor) bij dien dienst. Zie o. a. Louw's *Java-oorlog*, dl. I, bl. 657 en 326.

[2] Over het *sauve-qui-peut*, enz. dezer expeditie, zie o. a. dl. I, bl. 214-224 van *Toontje Poland* door W. A. van Rees (1867). — Verg. *Kronijk*, bl. 365 v.v.

[3] Ik haalde dit reeds aan in *Teruggave*, bl. 183, noot 2.

EINDE VAN HET DERDE EN LAATSTE GEDEELTE.

INHOUDSOPGAVE

DER

DRIE GEDEELTEN VAN DEZE VERHANDELING.

N.B. De gedeelten I en II in het 65e deel der Bijdragen. Dáár, vóór het titelblad: de schetskaart van Ambon en de Oeliasers.

EERSTE GEDEELTE.

TWEEDE GEDEELTE.

DERDE GEDEELTE.

N.B. In deel 66 der Bijdragen.

[1] In het hoofd op bl. 23 staat ten onrechte 26 October.

EILAND CERAM

Piroe
Eti
Tanoeno
Piroe - Baai
SCHIEREIL. HOEAMOEAL
Lokki
Kaibobo
P. Babi
Kamal
Waesamo
P Kasa
Hatoesoea
Kairatoe
T Hatoemeten
Loehoe
Ft Overburg
Iha
Koelor
Seroeawan
Kamarian
Tihoelale
Roemakai
Latoe
T. Latoe
Tala
Wasia
Paoelohi
Samasoeroe
Awahia
Makariki
Elpapoetih - Baai
Baai van Amahai
Amahai
T. Sial

EILAND AMBON

EILAND HAROEKOE

EILAND SAPAROEA

Baai van Nalahia
Sila
Nalahia
Ameth
Ft Beverwijk
Leinitoe
Akoon
Aboeboe
Titawai

EILAND NOESALAOET

T = Tandjoeng = Kaap
P. = Poelau = Eiland
W = Wae Rivier
+ Ft. Fort
Ft = Thans vervallen fort of blokhuis.
De wegen . zijn veelal weinig meer dan voetpaden

SCHAAL 1 : 250000

